

MAGYARORSZÁG
FÜGGETLENSÉGI HARCZA

1848—49-BEN.

IRTA

GELICH RIKHÁRD.

TÁBORNOK.

II. KÖTET.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

I.

A képviselőház és felsőház kiáltványa Magyarország lakosaihoz, november 29-éről. — V. Ferdinánd király leköszönése és I. Ferencz József trónra lépése. — I. Ferencz József manifestuma. — Az országgyűlés határozata a trónváltásra vonatkozólag deczember 10-éről. — Görgey Arthur kiáltványa a feldunai hadsereg nevében a trónváltás alkalmából deczember 10-éről.

A képviselőház a november 6-ki és 7-ki legfelsőbb manifestumokat annyira fontosaknak találta, hogy azokat hallgatással nem mellőzhette. Kiáltványt bocsátott tehát ki, mely a felsőház hozzájárulása által még nagyobb jelentőségűvé lett. Ebben a kiáltványban ugyan semmi új nem volt mondva, csak ismétlések foglaltattak benne, de az események fejlődésének előadásában igen tüzes és szenvedélyes hangon volt szerkesztve, mi azt bizonyítja, hogy a dolgok már végletekig mentek. E terjedelmes kiáltvány így hangzott:

A nemzet képviselői s az ország főrendei Magyarország népeihez.

Atyánkfiai!

Az örökkévaló Istennek nevében szólunk hozzátok az igazságnak szavával.

Szólunk hozzátok, magyarok, németek, tótok, oláhok, rácok, horvátok, szólunk elárult közös hazánk nevében, melyet a királyt környező cselszövők gonosz hálóval körülrítettek.

Szólunk hozzátok szabadságtoknak nevében, melynek hajnala alig derült reátok hosszas szenvedés után, midőn a szabadságnak esküdt ellenségei vérözönbe akarják azt fulasztani

Mit gondolnak ők a nemzetnek szenvedésével, mit gondolnak ők a népnek vérével, mit gondolnak ők a felperzselt falvakkal s kegyetlenül elpusztított városokkal, csak hazánk függetlenségének semmivé tételét, s nemzetünk szabadságának megdöntését elérhetnék.

Inkább akarják, hogy az egész ország egy nagy temetővé váljék, csak hogy ők régi kényők szerint korlátlanul uralkodhassanak rajta, s a temető sírjai közt némán lézengjen egy szolga-nép.

De él az Isten, a nemzeteknek istene, ki védi az igazságot és megboszulja a hitszegést, ki nem azért teremté e szép országot, hogy — — — — udvaroncok zsákmánya legyen, ki nem azért tartá meg századok veszélyei közt e nemzetet, hogy a megújult szabadság reggelén essék áldozatul a hitszegésnek.

És él a nemzet még, él ép erőben egészségesen; él e nemzet keblében az emberi méltóság érzete, él a' hazának szent szeretete, él a méltó bosszankodás annyi ármány, annyi árulás, annyi hitszegés felett, él a férfias elhatározás győzhetlen ereje, mely amint senkit meg nem támad, senkit bántani nem akar, bántalmat nem tűr senkitől.

A nép legyen önmagához, legyen hazájához hű: és kis idő alatt a haza mentve leszen, és a magyar összes nemzet neve kedves leszen isten előtt, és dicsőséges emberek előtt.

Atyámfiai! véreink! hallgassátok meg az országgyűlés szavait, melynek tagjait ti választottátok képviselőül, s részint a törvény hívott meg: hogy hozzanak törvényeket az ország boldogságára, s megoltalmazzák a hazát idegen zsarnokság ellen.

Mi egy levegőn nőttünk fel veletek, egy hazának vagyunk gyermekei, egy törvény uralkodik felettünk, szabadságunk közös veletek; végezve törvényhozói tisztünket, visszatérünk soraitokba, osztolni veletek szerencsében, szerencsétlenségben, a mi sorsunk a' ti sorsotok, 's 'a titek a' mi sorsunk is, ha mi titeket megcsalnánk, magunkat csalnók meg, mert a' mint egy istenünk van, úgy van egy hazánk s egy szabadságunk.

Nekünk, mint nektek, e' haza mindenünk; kivüle számunkra, mint számotokra, isten tág világán nincsen sehol hely. E' helyen élünk, e' helyen halnunk kell veletek. E' földben nyugosznak ezer év óta apáink szent hamvai, e' föld táplál minket, mint titeket; e' földbe teendjük le örök nyugalomra tetemeinket, e' földből támasztand fel végítéletére az örök bíró, kinek tetteinkről számolni fogunk; e' földön akarjuk boldogoknak hagyni gyermekeinket, kiknek sorsa közös leszen a' ti gyermekeitek sorsával. E' földön minden érdekünk közös veletek, mi a' ti számadó sáfáraitok vagyunk. A mi ajkunkra nem szállhat irányatokban az álnokságnak szózata.

Ellenben mit várhattok az idegenektől, kik béres zsoldosokkal támadták meg szegény hazánkat, kik a' törvényes szabadság ellen fellázítottak horvátot, ráczt, oláhot, kik vérbe borítják mezőinket, öldöklük társaitokat, nőiteket, gyermekeiteket, felperzselik falvaitokat, kiragadják kezeitekből a' véres veritékkel keresett falat kenyeret, mit várhattok az ellenségtől, ki fegyveres kézzel rohan be házatokba, minden ok nélkül, hitszegően, istentelenül?

Mit várhattok azoktól, kik saját szülötte földükön a' legvirágzóbb fővárosokat irgalmatlanul összelövetik, felgynjtják, kiprédálják s' kik seregenként adják hóhér kezébe saját hazájuk oltalmazóit?

Pedig a' föld, melyet pusztítottak, hazájok földje, a városok, miket összelödöztek, hazájuk büszkeségei, a vér, melyet kiontottak, testvéreik vére volt.

Mit várhattok ti ezen istentelen ellenségtől, ha gyáván megadván magatokat, hazánkat elfoglalná? E' hazát, melyhez őket a szeretetnek semmi köteleke nem köti, melyet ők nem szeretnek, nem szerethetnek, mert idegenek, melytől irigylük istennek áldásait, irigylük a' szabadságot, irigylük a' törvényeket, melyek zsarnokságuknak útjában állnak?

Mit várhattok ti ezen ellenségtől, mely saját hazájával oly kegyetlenül bánt! — 's mely mégis annyira megy a' szemtelenségben, hogy midőn édes hazánkban véres pusztító

lázadást okoz, midőn fegyveres kézzel támadja meg orszá-
gunkat, midőn minden isteni s emberi törvényt lábbal tapod,
ép akkor álnok hitegető mézes szavakkal azt meri hazudni,
hogy ő semmi rosszat ez országnak nem akar?

Arra mer fölhipni, hogy ne védelmezzétek magatokat,
ne védelmezzétek szegény elárult hazánkat, melyet ők vérbe
borítottak 's fegyveres kézzel rohannak meg.

Atyánkfiai! válasszatok a' haza szózata 's az ellenség
álnok hitegetése között!

Elmondjuk nektek röviden a' dolgok állását úgy, a mint
van 's hivatkozunk előadásunkban istennek és a világnak
ítéletére.

A' mult tavasszal meghozattak a' törvények, melyek a'
népet szabaddá tették, 's országunk törvényes függetlenségét
ujolag biztosították.

Országunk eme függetlensége nem új szerzemény, 's nem
a' királyok ajándoka, hanem őseinktől öröklött legbecsesebb
hagyomány.

Magyarország mindig független, szabad ország volt, 's
ezen függetlenség megtartásának feltétele alatt emelte szabad
akaratból királyi székére az ausztriai fejedelmeket.

És e' függetlenség megtartására a' királyok megesküd-
tenek, — — — — —
— — — — — régi törvényes függetlenségét adták
vissza nemzetünknek a' mult tavaszi törvények; ez hát nem
a' király ajándoka, ez nem oly báb-játék, melyet ma adni,
holnap elvenni lehessen.

A nép szabadsága pedig hasonlóképen nem királyi aján-
dék. A' volt jobbágyföld, mely szabaddá tétetett, nem a király
tulajdona volt, a' robot és dézsma, mely eltöröltetett, a' volt
nemesség által lőn feláldozva, a nép javáért 's az igazságnak
kedvéért.

Ha van áldozat e szabadságban, a' volt nemesség ré-
szén van, — — — — —

A' király számára gazdag udvartartás rendeltetett ki a
nemzet vagyonából, 's a' nép szabadsága felállítatott, hogy

legyen a' királyi székek rendithetlen támasza, kinek esküjéhez hiven, a' nemzet atyjának kell lennie.

A' király, kinek trónusát, valamint apáink sokszor, ugy most mi a' törvényekkel mentettük meg az enyészettől, — családjával, fényes udvarával lejött Pozsonyba, 's a' nép előtt szentül fogadva, hogy a' törvényeket meg fogja tartani, áldás és szeretet által vétetett körül. Ki hitte volna, hogy a' királyi esküfogadás percében 's a' becsületes nép örömrivalgásai között már terv koholtatott azon törvények megtörésére, melyekről a' jóhiszemű magyar azt hitte, hogy a' királyi széket a' szeretetnek újabb kapcsával csatolják nemzetünkhez.

Jellachich e' közben horvátországi bánná neveztetett ki, törvénytelenül az udvari ármány által kiforralt azon megbízással, hogy lázadást támasszon a' törvény ellen, melyre a' király megesküdött, és Magyarország népeinek szabadsága ellen.

Jellachich ezen vétkes lázadásnak támasztásában eszközül használta azon nemzetiségi bujtogatásokat, melyeket az udvari ármány a' népnek összevesztésére és kölcsönös elnyomására esztendőök óta szitogatott, ápoltt s védelmezett. Így tört ki részint ámitással, részint réttegtetéssel a' horvát lázadás.

Hazánk felelős miniszteriuma nem hihetvén, hogy ezen istentelenségek a' királyi környezetből forrásoznak, ismét és ismét kérte a' királyt, jöjjön hazánkba, és jelenlétével mutassa meg, hogy nem pártolja a' lázadókat, 's meg akarja a' törvényt tartani, melyre esküdött.

De a' király nem jött, sőt inkább az udvari ármány által késztetve, Bécsből birodalmának egy távol részébe vonult, 's mi védtelenül magunkra hagyattunk.

De ha csak magunkra hagyattunk volna még! De nem hagyattunk magunkra, sőt idegen tanácsosok pénzt, ágyukat, löport küldözgettek Horvátországba a' lázadóknak segítségére, míg a' király nevében szóval azt híresztelték, hogy ő rosszalja ezen lázadást.

E' közben hasonló álnok módon fellázítottak a' rácok, és a' szomszéd Szerbiából való csoportok csődítették be az országba, császári hivatalnokok és főtisztek bujtogatták fel a' rácokat a' király iránti 'hűség színe alatt a' törvény ellen;

's kezünknel vannak a' leghitelesebb bizonyítványok, hogy ezen rácz lázadást is Jellachich vezette, a' ki viszont a' királyi környezet által vezetettet.

És hazánk alsó részein egy irtózatoss háború tört ki, melynek kegyetlenségeit az elpusztított mezők, lemészárolt honpolgárok 's felperzselt magyar és német falvak iszonyatossága kísérel.

Hazánk kormánya kívánta a' királytól, hogy a' magyar katonaság, mely ő általa külföldön idegen népek elnyomására használtatott, haza bocsáttassék, az istentelenül vérbe borított hazát védeni: de ezt meg nem engedték, sőt az kívántatott, hogy saját hazánkat elhagyva, uj meg uj seregeket adjunk a' keserves nyomás miatt feltámadt olaszok legyőzésére.

Az idegen katonaság pedig, melynek kötelessége volt volna a' külföldön levő magyar seregek helyett a' törvényt és rendet védni, a' pártütő ellenséggel czimborált, 's vezérei és sok tisztjei hazánkat gyalázatosan elárulták.

A' magára hagyott nép, hazája szeretetétől ösztönözötten, ezrenként tódult önkéntesen a' haza védelmére, de a' haza ellenségeivel czimboráskodó vezérek árulása miatt áldozatkészségének nem lön sikere.

És a' fellázadt ráczok kegyetlenkedései mindinkább elharapóztak; a' határőrvidéki katonák a' császár nevében az ország ellen fellázadtak; és a' pártütő horvátok tengerpartunkat elfoglalva, a' Magyarországtól elszakadást kimondani merészelték.

Mind ezen istentelen merények pedig a' bécsi kormány által pénzzel, fegyverrel segítették.

E' közben az ország ministerei azt kívánták a' királytól, hívjon össze országgyűlést, mely az ország védelmére katonaságról és pénzről gondoskodjék, 's kívánta a' királytól, jöjjön személyesen az országba, 's királyi jelenlétével sikeresítse az országgyűlés munkálatait.

A király nem jött, de az országgyűlést összehívta, 's kimondván a' horvát és rácz lázadásra kárhoztatását, felhívta

a' nemzetet, hogy az ország védelme végett katonaságról 's pénzről gondoskodják.

A nemzet képviselői, ismervén hazafiui kötelességöket, országunk védelmére a' legnagyobb készséggel ajánlottak pénzt és haderőt; de nyilván kimondták, hogy a' honban a' törvényes rendnek és békének teljes helyreállítása után a' magyar sereg idegen nemzetek leigázására soha ne fordíttathassék.

És ez nem tetszett a' királyi környezetnek, 's még inkább szítogatta a' horvát és rácz lázadást; 's megengedte, hogy Bécsben felső tótvidéki gaz pártütők zsoldosokat toborozanak a' magyarországi tótajku megyék fellázítására.

E' közben a' külföldön letartóztatott magyar seregek segítségével az olasz nép legyőzetett, és ekkor már a' királyi udvar levetette az álarczot, és szerencséjében elbizakodva, a' bécsi ministerium által nyíltan megiratott országgyűlésünknek, hogy a' király nem fogja törvényeinket megtartani, melyekre megesküdött, hanem kívánja, hogy a' magyar katonasággal, a' magyar pénzzel, a' magyar nép adójával és a' határvámok rendezésével tovább is nem a' magyar felelős ministerek, hanem a' bécsi kormány rendelkezzek.

Szóval: kívánta, hogy Magyarország törültesse ki az önálló nemzetek sorából, veszítse el függetlenségét 's olvadjon bele az ausztriai birodalomba és legyen egy nyomorult szolganéppé; mert hiszen azt tudjátok, atyánkfiai, hogy ha vérünkkel és pénzünkkel idegen kormány rendelkezhetik, ugy mi azon idegen kormánynak rabszolgái vagyunk.

De még ezen nál az udvar meg nem állapodott; a' hazaáruló Jellachichot, kit a' király, mig szorultságban volt, maga is pártütőnek nevezett, most már kedves hivének nevezé, kegyelmekkel halmozá, és nyíltan felhívta, hogy elkezdet pályáján, azaz a' pártütésnek pályáján, tovább is megmaradjon.

Erre a' pártütő Jellachich hazánkba fegyveres kézzel beütött, 's minthogy a' királyi eskü szentségébe bízva, hazánk védelmére készületlenek valánk, könnyű szerrel gondolta

hazánkat elfoglalhatni, szabadságunkat eltörölhetni 's nemzetünket szolgaság jármába verhetni.

Mi gyűjtők rögtön a' seregeket, de némely vezérek 's némely istentelen magyarok árulása következtében a' pártütő ellenség pusztítva, rabolva nyomult Fehérvárig 's már a' főváros bevételével kecsegteték magokat hitszegő ellenségeink.

A' nádor és királyi helytartó, a' királynak öcsese fel-szólíttatott az országgyűlés által, menjen el kötelessége szerint seregünket vezérelni. Ő szép szavakkal szent ígéretet tőn és elment a' táborba: de a' veszély perczében nádori kötelességét megszegvén, helyét elhagyta és az országból eltávozott.

A' király nevében pedig az udvari árulók azon szemtelenségre vetemedtek, miszerint az országnak meg akarnák tiltani, hogy magát védelmezze, meg akarnák parancsolni, hogy az egész nemzet gyáván nyujtsa oda nyakát a' mé-szárlásra.

Soha a' történetekben ennyi gonoszságot még nem látott az emberiség.

Ámde számításukban gyalázatosan megcsalatkoztak.

Magyarország népe, melyről azt hitték, hogy már meg van ölve, felriadt álmából 's a' hazaszeretet szent indulatától hevítve, sietett megvédeni a' szegény elárult hazát.

Az igazságnak istene győzelemmel áldotta meg a' népet. Vitéz hadseregünk 's a' kaszákkal, vasvillákkal fegyverzett nép karjai előtt porba hullott az ellenség, egyik tábor a 10,000-ból álló, elfogatott, 's maga Jellachich főtáborával Sukorónál meg-verettetve, fegyvernyugvást kért, de a' fegyvernyugvás alatt hitszegően megszökött 's boszankodó seregeink által üzetve futott lélekszakadva ki az országból egész Bécs alá.

De mielőtt megverettetett volna, a' bizonyosnak vélt győ-zelem reményében leküldötték Bécsből gróf Lamberget, hogy mint teljes hatalmu királyi biztos uralkodjék a' nemzet felett, melynek alkotmánya, függetlensége egy tollvonással eltö-röltetett.

Ezen Lamberg a' kétségbeesett nép dühének esett ál-doztatul.

De ennek következtében 's mielőtt még seregünk sukorói győzelme a' bécsi udvarnak tudtára jutott volna, annyira vitték az istentelenséget, hogy azon király nevében, ki az örök istenre megesküdött, hogy az országot minden ellenségtől védeni fogja, magát a' pártütő Jellachichot, a' rácz rablóknak, 's horvát pártütőknek istentelen vezérét, kit mint pártütőt előbb honárulási perbe fogatni rendelt, nevezték ki az ország teljhatalmu királyi helytartójának, 's minden törvényt, minden polgári hatóságot eltörölve a' rabló ellenség vezérét élet és halál korlátlan urává akarták tenni Magyarországon.

Ámde istennek igazságos ítélete 's a' nép ereje előtt ezen pártütő zsarnok az országból kifutamodván, a királyi környezet istentelensége annyira ment, hogy a Magyarországgal határos minden tartományok katonai parancsnokainak meghagyták: üssenek be minden oldalról fegyveres kézzel Magyarországra és segítsék a' pártütő Jellachichot; megparancsolták a' magyarországi várparancsnokoknak, hogy adják át a' várakat az ellenségnek, vagy segítsék őt Magyarország elpusztításában.

Ezen istentelen parancs következtében lódözik az aradi várból Arad városát, ennek következtében lázadt fel Temesvár vára az ország ellen, ennek következtében lázította fel az erdélyi oláhokat az erdélyi főhadikormányzó, ki a' magyar alkotmányra megesküdött 's most mégis irtó háborút visel az erdélyi magyarok ellen; ennek következtében tört be Simunich rabló csordájával az országba, maga Jellachich pedig, miután hazánkban kiűzve, a' Bécs alatt összegyűlt császári seregek szárnyai alá menekült, a' császár fővezérei által nemcsak le nem fegyvereztetett, sőt inkább Bécsnek ostromára felhasználtatva, miután a' szerencsétlen Bécs elesett és felpredáltatott, most a' kegyetlen Windischgrätz parancsnoksága alatt újra be akar törni szegény elárult hazánk elnyomására.

Atyánkfiai! ez rövidbe foglalt hű képe a' magyar nemzet ellen elkövetett gonoszságoknak.

Isten sok bajjal kísértette meg ez országot. Ugy látszik, örök bölcsesége szerint hazánk boldogsága végett szükségesnek látta ezen sok veszélyt, hogy országunk összes népét erejének érzetére felébressze.

Isten úgy akarta, hogy hazánk szabadságát munkával, áldozattal érdemeljük meg, mert a nemzetek nem tudják becsülni azon kincset, mit alamizsna gyanánt kaptak ajándokul, 's csak azon szabadság tartós, melyet fáradtsággal érdemeltünk meg.

És most halljátok meg atyámfiai a' legközelebbi mérényt, mely a' sokat szenvedett nép elzsibbasztására kikoholtatott.

A' királyt környező gonosz tanácsnokok, az ő nevét felhasználva, néha-néha egy szózatot intéznek a' népekhez, hogy a' királyi tekintéllyel megfélemlítsék, 's a' nép elcsábításával vigyék ki azt, mit erővel nem bírnak kivinni: tudniillik Magyarország elnyomását, törvényes szabadságunk eltiprását, önállásunk megsemmítését, 's a' régi kényuraságnak helyreállítását.

Ilyen szózat intéztetett most is Olmücz városából a' király nevében a' magyar néphez.

Ezen tettét a' gonosz tanácsnokoknak isten soha sem fogja megbocsátani, mert ez iratban a' tömerdek istentelenség, mit ekkorig szenvednünk kellett, még gúnynyal, rágalmossal tetéztetik, 's oly igazságtalan vádak szóratnak az országgyűlésre és egyes hazafiakra, kik a nemzet parancsának engedelmeskedve, hazafiui kötelességöket teljesítik, hogy e vádak méltatlansága felett elborzad az emberi sziv, lealacsonyítatik a királyi méltóság 's lehetetlen, hogy meg ne gyengítették az annyi vérrel, annyi hűséggel tanusított ragaszkodásnak érzete.

Az van ugyanis az említett szózatban, hazámfiai! mintha mi lázadtunk volna fel a' király ellen, mi kezdtük volna a' háborút, mi borítanók vérbe és lángba az országot!

A ki a fentebbi történeteket olvassa, a' ki meggondolja mikép 's mennyi oldalról támadtatott meg szegény nemzetünk árulók, rablók, pártütők által, a' ki úgy tudja, mint ti, hazámfiai, hogy a magyar nemzet békét, nyugalmat óhajtva, csak kényszerülve nyult önélete fentartásának védelméhez: az szíve mélyének legtisztább meggyőződéséből kénytelen felkiáltani, hogy azon vád, mintha a magyarok lázadtak volna

fel, nem egyéb, mint sértő rágalom és valóságos istenkáromlás.

Ennyi szerencsétlenséget árasztani egy nemzetre, ily istentelenül megszegni törvényt, esküt és mindent, a mi szent, — 's még aztán az üldözöttet, a' védelemre kényszerítettet vádolni lázadással, oly bűn, melyre az emberi nyelvnek még szava nincs.

De hiszen maga ezen mesterséges koholmány biztos zálogul szolgálhat nektek, hazánkfiak, hogy Magyarország igaz ügyének győznie kell.

Országunk népe nem lesz sem oly oktalan, sem oly gyáva, hogy barátjának higgye a' pártütő ellenséget 's maga magát martalekul feladja.

A nemzet eddig készületlen volt, 's még sem bírta őt leverni a' sok ellenség; most vannak vitéz seregei, melyek őrt állanak szabadságáért. A nép pedig, valamint eddig tevő, ugy ezentúl is lelkesült készséggel sietend a' haza szent szabadságának védelmére, és szaporítandja azon vitéz zászlóaljakat, melyeknek kétszázezer főre neveltetése a' nemzet által egyhangulag el van határozva 's melyek bajnoki kitartásából rövid idő alatt nemzetünk biztosított szabadsága és örök dicsősége viruland fel kétségtelenül.

A haza szent nevében szólítjuk fel a' népet, hogy az országgyűlésnek a' hon megmentésére intézett gondjaiban tántoríthatlan hazai szeretettel segítségére legyen.

Az országgyűlés az Olmüczben e' hónap 6-kán és 7-én kelt fenemlített irományokat, mint különben is ministeri ellenjegyzés nélkül kelteket, és általában Isten és ember igazságával ellenkezőket, törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az országgyűlés kijelenti, hogy ha Windischgräcz, vagy akármely más ellenség hazánkat és ennek az 1848. évi törvények által biztosított szabadságát, függetlenségét 's önállását megtámadni merészli, vele a' nemzet mint jogtalan ellenséggel fog bánni.

Az országgyűlés kinyilatkoztatja, hogy a' ki ezen ellenségnek leggyőzésében a' kormány és hadseregeink intézkedé-

seit elősegíteni elmulasztaná, vagy éppen azokat akadályozná, honárulási vétet követ el.

Az országgyűlés megvárja a' haza népétől, hogy a hon megmentésére semmi áldozatot nem kimérend, 's viszont igéri a' népnek, hogy a' helyen, melyre a' nép bizalma és a' törvény által állitva van, tántorithatlanul megmaradand, miglen a haza megmentve 's a' nemzet szabadsága biztositva lesz.

Atyánkfiai! ott állunk, hogy élet és halál, szabadság és szolgaság között van a' választás. Mit késünk, ha kell, meg is halni, most még úgy, mint szabad emberek? A' szolgaság váltságdíján megtartott vagy visszavásárlott élet gyalázatos.

Egyetértésre, erős kitartásra, kölcsönös bizodalomra van szüksége hazánknak. Isten az igaz ügyet és az ártatlanokat soha el nem hagyja: bizzatok ő benne; a kitürendő szenvedés és fájdalmaik között is nemzetünknek azon fővalóság lesz mindene: a törvényesség, az igazság és szabadság istene.

Kelt Budapesten, november 29-én 1848.»

A magyar országgyűlés mind a két háza egy régóta javaslatba hozott másik manifestumot is bocsátott ki, mely Európa nemzeteihez volt intézve és a mely körülbelől ugyanazt tartalmazta, a mi a fennebbi kiáltványban el volt mondva, éppen ezért tartózkodunk annak e helyen való közlésétől, mivel az nem lenne más mint a fennebbieknek más szavakkal való reprodukálása.

Deczember hava nagy világtörténelmi jelentőségű ténnyel kezdődött. I. Ferdinánd, a legjobbszívű monarchák egyike, kik valaha Európában uralkodtak, elhatározta, hogy mint Ausztria császára és Magyarország királya lemond a trónról. Csalódva reményeiben, melyeket a népeinek tett legszabadelvűbb intézmények engedményében helyezett, I. Ferdinánd, ki midőn a tavaszi vihar az eseménydus 1848. évben saját székhelyét is megrengette, azon dilemmába került, hogy vagy a bécsiek kívánságát teljesítse, vagy az uralkodó forrongást fegyveres erővel elnyomja, a rend és csend helyreállítására kiállott városi őrségnek határozottan megtiltotta, hogy lőjjön a népre*) és

*) Már 35 év folyt le az idők gyors forgásában és még mindig nincs földerítve, vajjon parancsra vagy anélkül lőtt-e a katonaság a lá-

a ki a súlyos kihágások következtében ősei várpalotáját elhagyva, Olmüczbe tett útja alatt minden rábeszélés daczára könyezve jelentette ki, hogy nem veheti vissza azt, mit népeinek engedett, hogy oly helyzet előtt áll, melyet testileg és lelkileg elgyengülve nem viselhet el többé s belefáradt az uralkodásba.

zongókra Bécsben. Mint szemtanuk képesek vagyunk ez esetet a maga valóságában fölvilágosítani. Márczius 13-án reggeli 9 órakor az Alser laktanyában, hol 30. számú ezredünk, a 14. számú ezred és két utász zászlóalj volt elszállásolva, riadót doboltak. Ennek oka mindenki előtt ismeretlen volt, de mint katonának senkinek sem lehetett azzal törődni, hanem sorakoznia kellett. Fél óra mulva az egész bécsi őrség a József külvárosi glacin volt föllállítva három harczvonalban. Állott pedig ez: 6 gránátos zászlóaljból, a Nugent gróf 30. sz. és Hrabovszky 14. sz. ezredekből, a 4-ik, a Deutschmeister nevét viselő sorgyalogezred 3-dik zászlóaljból, a két utász zászlóaljból, a 2. tüzérezredből megfelelő számú ágyúkkal, a bombász karból, továbbá a 4. sz. Sándor huszárezredből, és a 4. sz. Mengen vértess ezredből. Délután a 60. sz. Wasa herczeg sorgyalogezred is csatlakozott az őrséghez és este megszállotta a császári palotát. Alig volt az őrség a glacin föllállítva, midőn Albrecht főherczeg parancsnokló tábornok a homlokzaton álló tábornokokat magához hívatta és osztálytábornokunk Wrba gróf nemsokára a Nugent ezred első zászlóaljához lovagolt és parancsot adott Franknak, az utászkar ezredesének, hogy azt egy utász századdal élén sorba állítsa. Wrba e hadoszlopot a belvárosnak a rendek háza előtt, az urak utcájában gyülekező néptől való megtisztítására rendelte ki, azon meghagyással, hogy a városba töltetlen fegyverekkel lépjen és csak akkor használja borzasztó zaj és zsidaj volt hallható. Midőn a rendek házához értünk, ököl fenyegetésekkel és szidalmazásokkal fogadtak bennünket. Frank ezredes a rendek háza előtt álló tanulókat következő szavakkal szólította föl a szétozlásra: «Uraim! Parancsom van a rendek házának kiűritésére, távozzanak békén, különben szerencsétlenség történhetik!» — «Mi egy tapodtat sem megyünk!» volt a válasz. Most roham indulót doboltak és a hadoszlop a kihágókat az urak utcája közepéig üzte anélkül, hogy fegyvert használt volna. Erre Frank ezredes ismételte előbbi fölszólítását és a tanulók ugyanazt a választ adták. Ezuttal azonban nem folyt le a dolog simán. Czermák százados fejéhez bot röpiült és ő vértől elárasztva földre zuhant. Az utászok ekkor minden parancs nélkül megtöltötték löfegyvereiket és lőttek némely mellékutczába is, s lövéseik öt polgárt és ezek közt Spitzer jogászt találták, kik meg is hal-

Ennélfogva miután fivére, Ferencz Károly főherczeg, lemondott a törvényes örökösödésről, Ausztria és Magyarország koronáját 18 éves öcse, Ferencz József főherczeg kezeibe tette le.

Ez ünnepélyes cselekvény 1848. év december 2-án ment végbe az érseki palota koronázási termében, az uralkodó ház valamennyi tagja és az állam legfőbb méltóságai jelenlétében. Midőn a fiatal császár lelépő nagybátyja előtt letérdelt, ez jellemző egyszerűségében e szavakat intézte hozzá: «Isten áldjon meg kedves József, szívesen történt, viseld magadat jól.» És miután Ferencz József e megindító jelenet után visszalépett, halkán mondá magában: «Fiatalságom, te oda vagy!» De nem csak mélyen tisztelve szeretett monarchánk ifjusága volt oda sok éven át, mert az uralkodást egy testvérharcz küszöbén vette át, a melynek kiterjedését és következményeit senki sem láthatta előre.

A megtörtént trónváltozás Ausztria-Magyarország népeinek az alább következő kiáltványokban adatott tudtára:

Lemondási okmány.

Mi Ferdinánd stb. Midőn boldogult atyánk Ferencz császár elhunytá után a törvényes örökösödés folytán trónra léptünk, áthatva kötelességeink szentségétől és komolyságától, mindenekelőtt az isten segedelmeért fohászkodtunk. Az igazság védelmezése volt jelszavunk, Ausztria népeinek jóléte volt uralkodásunk célja.

tak. Midőn zászlóaljunk csendesen állott, valaki egy ház második emeleti ablakából pisztolyt sütött el, mire egy katona a hadoszlop közepén elkiáltotta magát: «Töltsetek!» A fölszólítás ismételtetett és a legénység kész volt a fegyverek töltésére anélkül, hogy figyelembe vevné a tiszték fölszólítását, hogy ezt ne tegyék. Éjeli 10 órakor némely urak azon hírt hozták, hogy Metternich megszökött és ő felsége az alkotmányt megadta. Az a hír, hogy egy tüzmester a Mihálytéren fölállított ütegnél ellenszegült Albrecht főherczeg ama parancsának, hogy lőjjön a népre, koholmány volt. Mi a második roham végén az üteghöz jöttünk, melynek uem volt oka a lövésre. Egyébiránt az akkori tüzmester mint nyugalmazott százados 1868-ban e hírt határozottan megczáfolta a Wehr-Zeitungban.

Népeink szeretete és köszönete gazdagon jutalmazta uralkodásunk gondjait és fáradságait még a legközelebb lefolyt napokban is, midőn bűnös bujtogatóknak sikerült monarchiánk egy részében a törvényes rendet megzavarni és a polgári háborút fölidézni, a népek roppant többsége megmaradt köteles hűségénél az uralkodó iránt. A monarchia minden részeiből érkeznek hozzánk e szomorú megpróbáltatás alatt bizonyosságok, melyek megszorodott szívünknek jól esnek.

De az események árja, államformánk nagy és kiterjedt átalakításának félreismerhetetlen és elkerülhetetlen szükségessége, mely átalakítást folyó évi márczius havában előmozdítani és annak utat törni igyekeztünk, azon meggyőződést keltette bennünk, hogy fiatalabb erők szükségesek e nagy munka kifejtésére.

Érett megfontolás és a parancsoló szükség által áthatva, arra a lépésre határoztuk el magunkat, hogy az osztrák császári trónról lemondjunk.

Ferencz Károly fenséges fivérünk és törvényes utódunk az uralkodásban, ki mindig hiven állott oldalunknál, kijelentette és kijelenti ezennel ez okmány közös aláírása által, hogy ő is, még pedig utána a trónra jogosult fia, fenséges Ferencz József javára az osztrák császári koronáról lemond.

Midőn az állam összes hivatalnokait esküjök alul feloldjuk, az új uralkodóhoz utasítjuk őket, ki iránt esküjök köteleseit ezentul hiven teljesítsék.

Vitéz hadseregünkötől köszönettel bucsuzunk el. Esküjének szentségére emlékezve, mindig védőfalunk volt küllelenségek és belárulók ellen és inkább mint valaha trónunk szilárd támasza, a hűség mintája, ellentállhatatlan és haláltmegvető, a szorongatott monarchia védője, a közös haza disze és dicsősége. Hasonló szeretettel és ragaszkodással fog ez sorakozni új uralkodója körül is.

Midőn végre népeinkre irántunk köteleességeik alul föloldjuk és minden ide tartozó köteleességeket és jogokat ezennel ünnepélyesen és az egész világ színe előtt szeretett ősénkre, mint törvényes örökösünkre átruházunk, népeinket az ur kegyelmébe és védelmébe ajánljuk. Adja vissza nekik a minden-

ható újra a belbékét, az eltévedteket vezesse vissza kötelességeikhez és az elámitottakat megbánásra térítse, a jólét kiapadt forrásait nyissa újra meg és áldását árássza birodalmunkra, egyszersmind pedig utódunkat I. Ferencz József császárt világítsa meg és erősítse, hogy magas és nehéz földadatát saját becsületéhez, házunk nyugalamához és a rábizott népek üdvére teljesítse.

Kelt Olmütz cs. kir. fővárosunkban, 1848. deczember hó 2-án, uralkodásunk 14-ik évében.

Ferencz Károly. Ferdinánd.

(P. H.)

Schwarzenberg.

Manifesztum.

Mi első Ferencz József, isten kegyelméből Ausztria császára, Magyar- és Csehország királya stb. Felséges nagybátyánk Ferdinánd ausztriai császár, és Magyar- s Csehország e néven ötödik királya, a trónról való leköszönésénél, valamint fenséges atyánk Ferencz Károly főherczeg lemondásánál fogva, az örökösödés rendjét megállapító pragmatika szankezió által hivatva monarchiánk koronáit fejünkre illeszteni, ezennel ünnepélyesen tudatjuk monarchiánk összes népeivel I. Ferencz-József név alatti trónraléptünket.

Saját meggyőződésünkből fölismervén a szabad és korszerű intézmények szükségét, bizalommal lépünk arra a pályára, melyen minket monarchiánk üdvös átalakítása és megifjítása vezetni fog.

Az igazi szabadság s monarchiánk összes népeinek törvény előtti egyenlősége, nemkülönben a népképviselők részvevése alapján a törvényhozásban a haza ujjonnan föl fog emelkedni régi nagyságára, megújított erőben, mint megingathatlan épület a kor viharai által a különböző ajku néptörzsek számára, melyek elődeink jogara alatt testvéri kötelességgel voltak egymáshoz fűzve.

Szilárdul elhatároztuk koronánk fényét árnyéktalanul, összmonarchiánkat csorbitatlanul fentartani, de készek is vagyunk jogainkat bizalommal megosztani népeinkkel és számítunk rá, hogy isten segedelmével és népeinkkel egyetértés-

ben sikerülni fog a monarchia összes országait és törzseit egy nagy államtestté egyesíteni.

Nagy megpróbáltatások várnak ránk. A béke monarchiánk több részében megzavartatott, egy részében pedig polgárháború tört ki. Minden intézkedés megtéetett, hogy a törvény iránti tisztelet mindenütt ismét helyreállíttassék. A fölkelés elnyomása s a belbéke az első föltétele egy nagy alkotmányos munka szerencsés sikerének.

Bizalommal számítunk itt az összes népképviselők bölcs és őszinte közreműködésére.

Számítunk a vidéki lakosság józan és államhű érzetére, mely a legujabb törvényes határozatok folytán a jobbágyi kötelek megszüntetése és a föld fölsszabeditása által az állampolgári jogok teljes élvezetét nyerte el.

Számítunk bölcs államférfiainkra.

Örvendünk dicsteljes hadseregünk régóta bebizonyított vitézségének, hűségének és kitartásának. A mint eddig elődeink trónjának oszlopa volt, úgy lesz most a haza és a szabad intézmények ingathatlan ótalmazója.

Szivesen ragadunk meg minden alkalmat, hogy az érdemet, mely nem ismer rangkülönbséget, megjutalmazhassuk.

Ausztria népei! Komoly időben foglaljuk el apáink trónját. Nagyok a kötelességek, nagy a felelősség, melyet az örök gondviselés ránk rótt. Isten védelme fog bennünket vezérelni.

Kelt cs. fővárosunkban, Olmüczben, 1848. deczember 2-án.

Schwarzenberg.

(P. H.)

Ferencz József.

A politikai mozgalom Magyarországon abban az időben, midőn a megtörtént trónváltásról szóló kiáltványok híre elterjedt, már abba a stádiumba lépett, melyben a kedélyek kirekesztőleg csak a haza védelmére irányzott gondolatokkal voltak eltelve, ennél fogva V. Ferdinánd lemondásának és I. Ferencz József trónralépésének ténye nem is keltett oly nagy fölindulást, minőt más körülmények közt felidézett volna. Igen természetes, hogy a kedélyekre a törvényhozó testület magatartása is hatott, mely e nagyon fontos ténynek nyilvános tár-

gyalásánál éppen nem volt nagyon komoly. A magán értekezleten, hol a két ház tagjai deczember 6-án a trónváltozás kérdését határozathozatal által érdemileg elintézték, a tárgyalás komolyabb lehetett.

Pázmándy elnök az alsóház decz. 10-ki ülésén jelentette a háznak, hogy Pozsonyból nyomtatott kiáltványok küldettek a honvédelmi bizottmányhoz, melyből kitűnik, hogy V. Ferdinánd leköszönt és Ferencz-Károly főherczeg legidősb fia, Ferencz-József, mint legközelebbi trónörökös javára lemondott. Ennélfogva Ferencz József osztrák császárnak és Magyarorszáig királyának jelenti ki magát a monarchia népei előtt. A honvédelmi bizottmány elnöke, mondá az elnök, beküldötte ezeket az iratokat a háznak, mely a tegnap délelőtti és esti magán-konferenciában, melyen a főrendek is jelen voltak, azt a határozatot hozta, mely ma már nyomtatásban osztatott szét a ház tagjai közt. Erre Ferencz-József császár manifestuma olvastatott föl, melynek végén az egész ház az uralkodó ifju korára tett czélzásokkal oly derűtséget tanusított, mely az ország helyzetének komolyságával a legnagyobb ellentétben állott.

A tárghyhoz szólottak Kubinyi, Madarász József, Ágoston, Somogyi és Madarász László. Még több szónok is jelentkezett, de az egész ház azt kívánta, álljanak el a szótól, mire a határozat egyhangulag elfogadtatott és így hangzott:

Országgyűlési határozat.

Nehogy az országgyűlés hallgatását a rosszakarat a nemzet jogainak kárára félremagyarázza, az ország törvényesen összegyűlt képviselői és mágnásai, mint az alkotmány őrei és mint törvényesen megalakult hatalom köteleességüknek tartják a nemzet nevében a fennemlített eseményekre nézve következőleg nyilatkozni: A magyar trón a nemzet előleges beleegyezése nélkül csak az általános természeti törvény, a halál által ürülhet meg.

Az esetben, ha a törvényesen megkoronázott király meghal, az, kit közvetlenül illet az örökség, koronázási szer-

ződést köteles kötni a nemzettel, fölesküdni a törvényekre, alkotmányra és szent István koronájával megkoronáztatni magát. A koronázás előtt gyakorolhat ugyan némely királyi jogokat, de csak a törvények értelmében. De ez csak az esetben történhet, ha a király meghal, különben az országgyűlés előleges beleegyezése nélkül semmiféle változás nem történhet a trón birtokára nézve.

Ezt bizonyítja az az eset, midőn I. Ferencz császár és király a nemzetet fölszólította fia V. Ferdinánd megkoronázására, az 1830-ki országgyűlés V. Ferdinánd megkoronázásába csak azon világos föltétel alatt egyezett, hogy ez apja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül semmi királyi jogot ne gyakoroljon. — Annyival inkább szükséges ily előleges beegyezés trónváltásoknál akkor, midőn a trón birtokában még nem létező és a fölött még nem rendelkezhető föltétes örökös a dynasztia egy mellékágából, míg a király él, annak még nemzhető gyermekei hátrátételével a királyi trónt fiának adja át.

Miután tehát a fejedelem életében senki sem tulajdoníthatja magának a nemzet előleges beegyezése nélkül a királyi jogokat és családi szerződések sem változtathatják meg önkényűleg az örökösödést, miután a lemondásnál a magyar király trónjával összekötött köteleességek a nemzet előleges beegyezését multhatlanul szükségessé teszik, miután a magyar király jogainak gyakorlata kölcsönös szerződésen alapul, melynek egyik föltétele, hogy a nemzet országgyűlésével kötendő szerződésnél fogva a törvények, jogok és az ország alkotmánya eskü által megerősíttessenek, és ez eskünél fogva a király magát szent István koronájával megkoronáztassa, miután abban az esetben, ha a megkoronázott király magát az országlásra nagyon gyengének érzi, egyedül csak a nemzet bír azzal a joggal, hogy ideiglenes kormányzót nevezzen ki, és miután a magyar nemzet a december 2-án történt trónlemondásokra és a fejedelmi jogok átruházására nézve nem is lön megkérdve: ennél fogva az országgyűlés mint Magyarország és a hozzátartozó országok törvényes közege, kijelenti, hogy miután az önkényes lemondás Magyarország és a hozzátartozó

országok jogain, függetlenségén és alkotmányán mitsem változtatott, ennél fogva senkinek nincs joga a magyar trónról az országgyűlés tudta, beegyezése nélkül rendelkezni.

Az országgyűlés a törvényes függetlenséghez, az ország alkotmányához és sarkalatos jogaihoz ragaszkodván, ezennel a nemzet nevében minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, hivatalnokoknak, csapatoknak és az ország lakosainak, valamint a Magyarországhoz tartozó részbelieknek is meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránt tartozó hűségi köteleességükhöz képest senkinek hatalmát el ne ismerjék, senkinek ne engedelmességesjenek, ki a törvény, az alkotmány és országgyűlés által el nincs ismervé följogosítottnak, hanem hogy az ilyenek szándékolt beavatkozását országuink ügyeibe idegen jogok bitorklásának tekintse és a haza iránt legszentebb köteleességüknek tartsák, hogy a haza és az alkotmány iránt hű zászlók alatt harcoljanak és az országot minden bitorklótól, az ország ügyeibe való beavatkozástól, az ilyenek minden ellenséges tulkapásaitól megvédjék és ótalmazzák. Senkinek sem szabad honárulási büntetés terhe alatt ezen parancsolat ellen cselekedni. E határozat megküldése az összes hatóságoknak és csapatoknak az egész országban elrendeltetik és a jelen körülmények közt az országgyűlés és honvédelmi bizottmány által ideiglenesen megbízott kormány ezennel oda utasíttatik, hogy e határozat pontos végrehajtása és foganatosítása fölött őrkdjék.

Görgey Arthur szinte indittatva érezte magát, a földunai hadtest nevében kiáltvány alakban kibocsátott nyilatkozatában kijelenteni, hogy ő a honvédelmi bizottmányt az ország törvényes kormányának ismeri el és a trónváltozásra nézve ugyanazon módon nyilatkozik, mint a képviselőház ezt a maga határozatában tette. Görgey nyilatkozata elkülönítve áll, mivel a többi magyar hadtestek nem bocsátottak közre pronuncia-mentókat. A kiáltvány, melyről nem sokára ismét szólandunk, következőleg hangzott:

A magyar királyi feldunai hadsereg épen most tudta meg, hogy I. Ferdinánd császár, Magyarország e néven V. királya, az ausztriai trónról leköszönvén, népeit személye iránti

kötelességeik alól föloldja. Azonban a király leköszönésének hírével és azzal, hogy alattvalói az iránta való hűség és kötelességek alól föl vannak oldva, egyuttal az is hírül esett, hogy még e király, valamint fiatalabb fivére Ferencz Károly főherczeg életében az utóbbinak fia, a fiatal Ferencz József főherczeg egy Olmüczben deczember 2-án Schwarzenberg osztrák miniszter ellenjegyzésével kibocsátott kiáltványban, trónra lépését hirdeti. De a trónról önkénytes lemondás a magyar nemzet sarkalatos törvényein legkevesebbet sem változtat. A nemzet beleegyezése nélkül a megkoronázott király életében senki sem bitorolhat királyi jogokat, még kevésbbé változtatható meg az örökösödés magán családi egyezkedés által.

A magyar királyi méltóság kétoldalu szerződésen alapul, melynek egyik lényeges oldala abból áll, hogy csak az lehet Magyarország királya, ki az országgal a koronázási szerződést megkötötte, az ország törvényeire az esküt letette, és a ki szent István koronájával megkoronáztatott. És mivel mind e fennebb említett, családi egyezkedés útján történt lemondásoknál és jogátruházásoknál a magyar nemzet nem kérdezte meg, onnélfogva a feldunai hadsereg ezennel kijelenti, hogy most és soha sem ismeri el, hogy valaki az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül Magyarország királyságának birtokáról rendelkezessen. A hadsereg kijelenti, hogy Magyarország törvényes függetlenségét és a magyar nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés parancsaihoz és az ez által megbízott kormány rendeleteihez képest szent kötelességéhez hiven meg fogja védeni és óvni. Kijelenti továbbá, hogy az országnak és az alkotmánynak fogadott hűségéhez képest senkit sem ismer följosítotttnak, kit az ország és az alkotmány nem ismer el; hogy minden, bárki által szándékolt beavatkozást az ország ügyeibe bitorlásnak tekint, hogy az ország és az alkotmány iránti hűség zászlója alatt, az országot, az országgyűlés törvényes tekintélyét és az ez által kinevezett kormányt is, minden idegen bitorlás, minden erőszak és támadás ellen utolsó csepp véréig védelmezni szándékozik. Ez értelemben a hadsereg karját, vagyonát és vérént mint eddig, úgy jövőben

is a nemzet rendelkezése alá bocsátja és a haza iránti szent kötelességeihez rendithetlenül hű marad.

Pozsony, 1848. év december 10-én.

A magyar kir. feldunai hadsereg nevében:

Csány László,
kormánybiztos.

Görgey Arthur,
vezérőrnagy.

II.

A képviselőház két ülése a Ludovika Akadémia és a Schlick elleni főparancsnokságnak Mészáros általi átvétele ügyében. — A magyar hadügyminiszterium végleges szervezése. — Új honvédszászlóaljok föllállítása. — A 43 - 62. honvédszászlóalj-parancsnokok nevei. — A honvédlövasság szervezése. — A honvédhadsereg új eskü-mintája és térítvények a tisztek részéről. — A hadapródi rang megszüntetése. — A tüzérség szervezése. — Különféle hadügyigazgatósági intézkedések. — Rendelet a honvéd és nemzetőr zászlóaljok begyakorlásáról. — A nemzetőrségről. — A mozgó nemzetőrség képzéséről szóló rendelet. — Guerilla-csapatok és népfölkelésre vonatkozó rendeletek. — Egy lengyel dicsőítésszerep föllállításának megkezdése. — Illetéki kimutatás. — Szállításokról.

Az alsóház két üléséről akarunk itt megemlékezni, a melyek katonai érdekűek. A december 9-iki ülésben Mészáros hadügyminiszternek egy hadi iskola alapítására vonatkozólag benyújtott terve került napirendre. Miután elnök felszólította a házat, szólana hozzá a törvényjavaslathoz és általánvéve a központi bizottság véleményéhez, ez minden vita nélkül azonnal megtörtént. Kubinyi szólalt fel. Ő, úgy mond, csak az intézet elnevezésére nézve akar tisztában lenni, és azt ajánlja, ne hívják azt többé Ludoviceumnak, mint az előbbi katonai iskolát, (Annak csak január 7-én kellett volna életbe lépni. A szerző megjegyzése) mert most az elvek is mások és nem nemesek is fölvétetnek bele, azt pedig határozottan kimondatni kívánja, hogy a Ludoviceum alapítványai ide tartoznak.

Mészáros hadügyminiszter, kinek élczes beszéde általános derűtséget idézett elő, azt mondotta, hogy ő nem volt haj-

landó az intézetet megkeresztelni s a komaságot a házra hagyja. Beismerte továbbá, hogy javaslata bizonyosan hiányos lesz, mivel emberi munka, de a tervet bizonyos elvek szerint dolgozta ki. Javaslátát azzal indokolja, hogy minden tanítványért évenként 500 forint fizettség, a mi megmutatja mit vett föl alapnak a számításba és megvallja, hogy régi könyvekből és a Corpus jurisból tudta, hogy a törvényhozás is alkuszik és ezért gondoskodott előre erre nézve, hogy abból valamit leengedjen, mit most annál inkább tehet, mert tárczája nincs a javaslathoz kötve (általános nagy derűtség). Szónok bevallja, hogy az eddig megállapított szám 50 ifjura csekély, de a jelen körülmények közt lehetetlen többet felvenni. Ha él és a jelen intézmény czélszerűségéről meg fog győződni, a számot a lehetőséghez képest szaporítani fogja.

A hadügyminiszter kívánsága szerint a ház egyhangulag elhatározta, hogy a «Ludoviceum» elnevezés helyett az intézet a «Magyar hadi főtanoda» czímet viselje.

Rövid vita után azon összeg, melyet évenként egy tanítványért kellett lefizetni, 500 forintról 400 fortra mérsékeltetett.

Ama kérdés fölött, vajjon oly ifjak is látogathatják az iskolát, kik nem vétettek föl az intézetbe, hosszabb vita támadt, melyben Deák oda nyilatkozott, hogy más ifjak is mehessenek az előadásra, de csak oly számban, hogy az előadás célirányosságát ne zavarhassák.

Azon pont fölött, hogy külön tanító a kalmaztassék a tót nyelv tanítására, a központi bizottság javaslata oda módosított, hogy a tót nyelv helyett minden Magyarországon honos nyelv tanítása tétetett.

A vallás tanítót illető pont hosszas vitát idézett elő, melyet Török képviselő azzal nyitott meg, hogy a zsidó ifjak fölvétele mellett nagy hévvel lépett sorompóba és egy zsidó vallástanító fölfogadása mellett szónokolt. Palóczy kijelenté, hogy szívesen járul a javaslathoz, hogy a zsidók ki ne rekesztessenek, mert véleménye szerint már ideje, hogy a valláskülönbség megszűnjék, de átalánvéve ő a vallástanítók behozatala ellen van. Éppen nem akarja, hogy pap vagy vallástanító alkalmaztassék. A növendékek mind csak az erkölcs-

tanban neveltessenek és ünnep- és vasárnapokon mindegyik templomba és saját vallástanítójához menjen.

Mészáros kijelentette, hogy ő a zsidók kirekesztésére épen nem gondolt és hogy magától értetődik, hogy ott vallástan épen nem jöhet tekintetbe. De Palóczy nézetét nem osztja. Madarász József Palóczyt támogatta és erre oly zaj támadt, hogy az azonnali szavazást kívánták, minek eredménye az volt, hogy a névszerinti szavazásnál 82 Palóczy javaslata mellett, 69 ellene volt. De mivel a határozathozatalra **szükséges** 200 képviselő nem volt jelen, elnök a házat határozatképtelennek jelentette ki és a kérdést elnapolta, mely egyébiránt úgy sem jött többé tárgyalás alá, mivel a döntő események egymást követték és a Ludoviceumot is mintegy halva született gyermekeket hagyták a világra jönni.

Az alsóház deczember 14-ki esti ülésében elnök kijelentette, hogy az ülés a kormányelnök külön kívánsága folytán hivatott össze, ki a háznak némi közléseket, jelesül a kassai csatáról akar tenni. Csak annyit tud, a mi a lapokban már jelentve volt, hogy Schlick 8–9000 emberrel betört és már Kassáig nyomult és hogy Mészáros hadügyminiszter fogja a Schlick ellen vonuló csapatok parancsnokságát átvenni. (Éljen.) De mivel a kormányelnök még nincs jelen és a kormánytagok egyike sem ismeri az elnök közléseit, a háznak várnia kell, míg ő maga, vagy a kormány valamelyik tagja az ő nevében fogna megjelenni, addig más tárgyat vegyenek elő vagy várokozzanak.

Erre Mészáros hadügyminiszter hängös tetszésnyilvánítás és éljenzés közt lépett a szószékre, de a zaj miatt alig juthatott szóhoz, végre az ő kedélyes modorában szólni kezdett. «A ház derült hangulatán örvendek» ugymond «és nem kívánhatok egyebet, csakhogy ez mindig így maradjon. A honvédelmi bizottmány fölhevített, vegyem át annak a seregnek parancsnokságát, mely Schlick ellen indul. Magam kínálkoztam volna, ha nem élnénk oly körülmények közt, hol mindenkül gyanusitanak, s azt a mi a szerencsétől és körülményektől függ, embernek tulajdonítják és a vállalat nem sikerülése esetében az illetőt azonnal gyanusítják és schwarzgelbséggel

vádolják. (Általános derűtség.) A mit az isten nekem adott, mindent fölajánlok a hazának, a mi egyébiránt polgári kötelesség. Az ellenség elébe megyünk, nemcsak mint Pompejus igérni fogjuk, hogy földből teremtünk hadsereget, hanem valóban nagy haderővel állunk az ellenség elébe. Ismerem az ellenséges vezért, volt szerencsém alatta szolgálni, de mégis remélem, hogy isten segedelmével végezni fogok vele, noha derék katona és schlückelni fogom (elnyelni) azt a Schlicket. (De Schlick schlückelte őt. A szerző.) De akár-hogy dől is el a dolog, ítéljenek el, de ne negyedeljenek fel!» (Éljen! általános derűtség.)

Kössuth lépett ezután lelkesült éljenzés közt a szízekre és engedelmet kért, hogy későn érkezett; azt hitte, hogy az ülés csak 5 órakor fog kezdődni. Ezután így folytatá: «A kassai hadseregére nézve a ház valószínűleg már határozott. (Nem, nem ismerjük a részleteket!) Nos, Schlick tábornok 8 - 9000 emberrel betört és mivel Pulszky parancsnok csupa nemzetőröket állított elébe, azok elűzték. Megvallom, hogy ez meglepett. A nemzetőrségi intézmény jó eszköz lesz a szabadság fenntartására, de most még nem felel meg a várakozásnak, mert nem volt idő szervezésére. De azt is el kell mondanom, hogy a 42-ik honvéd zászlóalj, mely utolsó volt a szervezésben, a legnagyobb elismerést érdemlé, midőn a nemzetőrség futását bátran fedte. A történelem meg fogja mutatni, hogy a honvéd elnevezés dicsőségünkre fog szolgálni. A hadügyminiszter maga fogja a hadsereget Schlick ellen vezérelni és ez nekünk fegyverszállítóként fog szolgálni.» Ezen és még más pár mondat ugyan inkább a néptömeghez illett s inkább ahhoz is volt intézve, mint a képviselőházhoz. Továbbá még ezeket is mondotta: «Minden oldalról be akarnak rekeszteni, hogy legyőzhessenek. Egy idegen országba nagyon könnyű betörni, mert mindenütt nem lehet a határokon őrköt felállítani, mivel akkor egy millió honvédet kellene tartanunk. Hurbán, a császári papi ezredes (tót pártvezető volt, de ezredes soha sem lehetett. A szerző) is betört Trencsénbe Budatinnél, de megverték és Csaczaig futott. Ezért a veszélyt ne keveseljük, de ne is becsüljük túl. Ha azt látnám, hogy az ország védelmezése lehe-

tetlen, nyilván bevallanám, ha mindjárt a legnagyobb gyalázat érne is. Csak kitartásra van szükségünk és a győzelem a mienk.

A kormánybiztosok a viszonyok által szükségessékké lettek, mert a rendes igazgatási rendszabályok nem elegendők és rendkívüli intézkedések váltak szükségessékké. A felső táborban is többen vannak, de ők nem sokára vissza fognak jönni, Csányit kivéve, ki iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetem (Éljen) és a kinek a hadseregnél az ország politikai irányát kell képviselni.

Most nem kell a kormányt megtámadni. Ha nem felel meg feladatának, válasszon a ház mást; mi szívesen viszsza lépünk. Most összetartás szükséges. Jelszavunk legyen az ellenség megsemmisítése; csak akkor van idő a vitatkozásra, vajjon menyezetes vagy szalmaszéken üljön-e az elnök. Most nincs időnk egymás közti versengésre. Egyébiránt a kormány már dolgozik biztosai kevesbitésén, mert én is kívánom, hogy a képviselők tömöttebb sorban legyenek jelen. És most még egy kérésem van. Igen rossz szolgálatot tesznek a hazának azok, kik most érdekharczokat okoznak és bizonyos legelői kérdésekkel ingerlik az embert. A győzelem után mindez rendeztetni fog. Most azonban a hadsereg javításáról kell gondoskodnunk. Zászlóaljkat kell fölállítanunk.»

Ezután a felsőház jegyzőkönyve olvastatott föl, mely szerint a nemzetgyűlés javaslata elfogadtatott s küldöttség választott annak megvizsgálására, vajjon megvan-e a korona? A főrendek is választottak küldötteket és csak azt kérik, hogy miután a szekrény kulcsa, melyben a korona és az ország kincsei őriztetnek, hiányzik és a szekrényt föl kell törni, előbb egy más szekrény készítettessék, melyben az ország kincsei eltétethetnek. (Általános kacaj és felkiáltás: Javaslatba kellene hoznunk, hogy az új szekrénybe külön fiókok legyenek és ezekben a mágnessok történetileg nevezetes czopfjait ereklékként tegyük el.)

A fennebbi országgyűlési tárgyalást nem akartuk félbeszakasztani, és most hozzuk föl azt a nyilatkozatot, melyet a

kormányelnök már egy nappal előbb a közönségnek kibocsátott és az utcákon kiszegezettett, mely is így szólott:

A honvédelmi bizottmány értesíti a közönséget, hogy Schlicknek az országba rontása és Kassáig nyomulása következtében legszükségesebbnek tartja legelőbb is fővezérről gondoskodni.

Örömmel és köszönettel jelenti a kormány, hogy Mészáros hadügyminiszter önkéntesen ajánlkozott a Schlick ellen küldendő hadsereg parancsnokságának átvételére és azonnal el fog utazni rendeltetése helyére.

Ennélfogva az ország összes hatóságai, jelesül a tiszamellékiek fölhívatnak és utasíttatnak, hogy a hadügyminiszter rendeleteit, jelesül a nemzetőrség mozgósítására és a népfölkelés alkalmazására nézve ne csak engedelmességgel és készséggel hajtsák végre, hanem minden előzékenységgel támogassák, mivel a főparancsnokságnak a hadügyminiszter általi szíves átvételében a győzelem biztos garanciáját láthatják.

Hadi élelmezési biztosul Irányi Dániel képviselő, kormánybiztosul Borsodmegyében báró Vay Alajos, Hevesben az alsóház alelnöke Almássy Pál neveztetik ki, kik már illető megyéikbe mentek, hogy a népfölkelést szervezzék.

Nálunk a veszélynek közel kell lennie, hogy biztosan győzzünk. Föl tehát magyar nép! Föl, ti hős ivadékok! Föl a Tisza partjaira! Hadügyminiszterünk maga áll életekre, hogy a Tisza-vidéket megvédje. Bizzunk magunkban és benne, bizzunk igazságos ügyünkben, melynek győznie kell. Pest, 1848 december 13-án.

Kossuth s. k.,

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Ügyes fogás volt Kossuth részéről, hogy a hadügyminisztert a gróf Schlick altábornagy ellen induló hadtest főparancsnokságára fölszólította. Ha nem ismerték is ugyan Mészáros tábornok képzettségét a fővezérségre, mit ő maga sem tulajdonított magának, kinevezése főparancsnokká azzal az előnnyel bírt, hogy az egykori cs. kir. tisztek és a rendes csapatok bizalmát ismét fölélesztette, mert Mészárosban ugyszólván képviselőjüket látták és hogy egy magyar hadtest élére állott,

mely kizárólag cs. kir. csapatok ellen volt fellépendő. A fennebbi nyilatkozatban ama körülmény is, mely nagyon fontos volt, hogy a főparancsnokságot átvette, különösen hangsúlyozva volt és a képviselőházban 24 órával később tett kijelentésével ellentétben az volt állítva, hogy ő maga kínálkozott e parancsnokság átvételére.

A honvédelem szervezésének ezen folytatását és a főszereléseket általán véve deczember hóban Kossuth Lajos egy fölhívással vezette be, melyben, a mit különben is mindenki tudott, azt hirdette, hogy az eleinte szellemi fegyverekkel viselt küzdelem a 48-ki alkotmányért azon pontra jutott, midőn veszedelmes és nagyon kétes megoldása a kard hegyére állítatott.

A fölhívás így hangzott:

F ö l h í v á s.

Ügyünk győzelmét nemcsak annak szentsége és igazsága fogja elhatározni, hanem az ágyuk és fegyverek hatalmá is, ennélfogva minden áron fegyvereket és ágyukat kell szerezniünk, még pedig minél többet; emberekben, kik e fegyverekkel bánni és az ágyukat kezelni tudják, hazánkban, istennek hála, nincs hiány és bizton állithatjuk, hogy annyi katonánk lesz, amennyirek képesek leszünk fegyvereket szerezni. A mi a puskákat illeti, erre nézve a kormány már régóta különféle irányban intézkedett és a fegyvergyár is meg kezd felelni rendeltetésének, mióta a kormány szeme örködik fölötte. De a hadviselés és a háboru főtenyezői az ágyuk, ezeknek beszerzését tűzte ki tehát föladatul magának a honvédelmi bizottmány s még az ellenség is elismerte tűzereink ügyességét. A kormány ennélfogva elrendelte, hogy az erre alkalmas helyeken országunkban ágyuk öntessenek vashól épugy mint más érczből és mivel az ágyuöntéshez alkalmas fémek közt a ezin nélkülözhetlen, fölszólíttatnak a polgárok, küldjék be a kormánynak minden czinedényöket, és minden e fémből készült tárgyakat a kitűzött czél elérésére.

Az állam nem csak minden legkisebb adományokat elfogad, hanem fontját 1 forinttal be is váltja. A czin átvé-

tetik, illetőleg beváltatik Pesten az arany és ezüst beváltó hivatalban, minden más nagyobb városban az ott levő sóhivataloknál, más helyeken pedig a kormánybiztosok által, honnét az ide szállítatik.

Pest, 1848. december 4-én.

Kossuth Lajos

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Legdöntőbb bizonyosága annak, hogy a magyar hadügy-miniszter 1848. áprilban történt kinevezésével a védkérdés Ausztria és Magyarország közt legkevesbé sem lett megoldva, e miniszterium szervezetlen állapotban volt egész december haváig. Csak két hóval a törvényes állapot megszűnte után és miután novemberben a nemzeti véderő minden részét magában foglaló magyar hadsereg létezése kikiáltatott és több rendelet által ténylegesen életbe léptetett, következett be a magyar hadügyminiszterium végleges szervezése, melynek beosztása átalánvéve nem tarthatott ugyan igényt arra, hogy ujnak tekintessék, míg a teendők csoportosításában a czéltalanság is szembeötlőnek tűnik föl.

A hadügyminiszterium végleges szervezése az alább következő rendelet által történt.

Minthogy a honvédelmi bizottmány 450. sz. a. rendelete szerint minden eddigi különbség megszűnt a sorkatonaság és honvédség közt és e szerint az addig fennállott nemzetőri tanács a magyar hadügyminiszteriummal egyesítettett, az ujonnan berendezett hadügyminiszterium belső szervezése a következő:

1. Elnöki osztály E. betű. Igazgató: Gombos László ezredes.

2. Katonai osztály A. betű. Igazgató: Nádosy Sándor ezredes.

3. Táborkari osztály B. betű. Igazgató: Vetter Antal vezérőrnagy.

4. Tüzérségi és fegyverkezési osztály C. betű. Igazgató: Lahner ezredes.

5. Ujonczozási és lóállítási osztály D. betű. Igazgató: Répásy tábornok.

6. Élelmezési osztály F. betű. Igazgató: gróf Török Bálint.

Minthogy a gazdaszáti és ellátási szerződések is ehhez az osztályhoz fognak tartozni, az illető főnökök nevei is közlendők. A gazdaszáti osztály főnöke: Péteri Mátvás. Az élelmezési osztály főnöke: Manlicher Nándor.

7. Igazságügyi osztály G. betű. Igazgató: Halzl János alezredes-hadbíró, mint igazságügyi főnök. a) egy magyar igazságügyi feltörvényszéki elnök, mely törvényszék fölött Halzl alezredes elnököl, b) a katonai feltörvényszék elnöke Nedelkovics Eltyen őrnagyörzhadbíró.

8. Egészségügyi osztály H. betű. Igazgató Stähly Ignác, a katonai egészségügyi hivatal főtörzsorvosá.

A hadügyminiszteriumhoz tartoznak még Erdős Ferencz a főszámvevői, felülvizsgálati és számvevő-ellenőri hivatal főnöke és a tábori lelkészi igazgatás. Igazgató: Czigler Ignác apát, főtábori lelkész.

Ez osztályokon kívül a béke helyreállítása után még egy osztály fog fölállittatni a katonai végvidék számára.

Minthogy az illető osztályfőnökök a folyó ügyeket illetőleg a rendeleteket ezentul szigorú felelősség terhe alatt a hadügyminiszterium megbízásából saját nevük alatt fogják kibocsátani, minden kormánybiztos, csapatparancsnok és minden törvényhatóság felszólittatik, hogy e rendeleteket érvényeseknek ismerje és azokat gyors pontossággal bejelentse. Egyutta szükséges magatartásul még a következők rendeltettek:

Mindazok az ügyek, melyek az összes honvéd hadsereget, beleértvén az eddigi seregredek is, bármí tekintetben illetik, a hadügyminiszteriumhoz, azok pedig, melyek kizárólag egy osztályhoz tartoznak, egyenesen azon osztály igazgatóságához vagy magához az igazgatóhoz intézendők.

Fontosabb és titkosabb ügyek közvetlenül a hadügyminiszterhez intézendők.

Az eddigi ideiglenes nemzetőri tanács nemzetőri osztálya a törvények értelmében a belügyminiszteriumba kebeleztetik és Kiss Károly alezredes mint főnök által kezeltetik, azért is minden ez osztályt illető ügy hozzá intézendő.

A hadügyminisztérium ez új beosztását a hadügyminiszter egy rendelete követte, mely a különféle osztályok hatáskörét ismertette és a mely így hangzott:

A z elnöki osztályban mindazok az ügyek tárgyalatnak, melyek fontosságuknál fogva különös titoktartást igényelnek. Ide tartoznak: minden írásbeli kölcsönös összeköttetés a minisztériumokkal, a hadvezérek és önálló csapat-parancsnokok közlései a hadügyminiszterhez, a rendkívüli elbocsátások, nyugdíjazások és a tábornokok áthelyezései, végre mindazok az ügyek, melyeket maga a miniszter intéz el és azok, melyek inkább diplomáciai, mint igazgatási természetűek.

A katonai osztály közvetlen tárgyai lesznek:

1. Minden ami a parancsnokokra, tábornokokra és az egész magyar hadsereg tisztikarára, ezredekre és egyéb hadi testekre vonatkozik.

2. Minden előléptetés bezárólag az ezredesig; a magasabb előléptetések az elnöki osztályhoz tartoznak.

3. A törzs- és alantás tisztek nyugdíjazása, a nyugdíjazottak újra alkalmazása és rangjuk emelése.

4. A szabadságolások a gyakorlatok alatt vagy külföldre, a tisztek szabadságolása, vagy leköszönése.

5. A nyugdíjazottak számbantartása, békeállományra előjegyzettekre és számfeletti törzs- és alantás tisztekre való beosztás.

6. A térparancsnokságok és az azokhoz tartozó hivatal-személyzet, valamint a nyugdíjazott tisztek ügyei.

7. Az új ezredek és egyéb hadtestek képzését illető első rendeletek.

8. A köz- és magánintézetekben alkalmazandó katonai munkákra vonatkozó ügyek.

9. Fegyelmi és kihágási ügyek a hadseregben, a meny-nyiben azok törvényszéki eljárást nem tesznek szükségessé, de véleményadás végett az igazságügyminisztériummal mégis közlendők.

10. Minden rang- és állásfokozatra vonatkozó kérdések.

11. Rendjelek általi kitüntetések.

12. Minden, a mi a hadsereg szellemére és kiképzésére vonatkozik, következkéséken a gyakorlatokon való főfelügyeletre vonatkozó minden beadvány elintézése.

13. Minden, a mi sikkasztások és határsérelmek megakadályoztatására vonatkozik.

14. A magyar testőrség ügyei, a mennyiben azok a miniszterium szakmájába tartoznak.

A táborokari osztályban tárgyalatik:

1. A csapatok mozgósítására és elszállítására vonatkozó minden ügy:

2. a Ludoviceum hadi tanoda minden ügye, a mennyiben azok a tanításra vonatkoznak;

3. a földrajzi tárgyak és földabroszok;

4. a hadászati mozdulatok;

5. a jelenkor időszaki sajtója és irodalma, a mennyiben ezek a hadi történelembé vágnak;

6. a hidakra és utakra vonatkozó tárgyalások, a mennyiben azok a katonai közlekedéssel, és védelmi eszközökkel összeköttetésben állanak, az e tárgyban vizsgálati beadványokkal együtt;

7. egy általános honvédelmi terv kidolgozása;

8. ez osztály építészeti részébe tartoznak mindazon ügyek, melyek maradandó épületekre, katonai építészetre, várakra és a honvédelemre vonatkoznak. Az osztály megvizsgálja az építkezések költségelőirányzatát és valamennyi építészeti és erődítési munkát kidolgoz.

9. a «Mészáros» hadi gőzös.

A tüzérségi és fegyverzési osztályba, jelesül az előbbibe tartoznak az ágyuk, lőpor és a salétrom készítése, az ütegek fölszerelése, átalánvéve minden, a mi a tüzérségre vonatkozik, mihez még a várak fegyverrel és lőkészlettel ellátása is tartozik. Végre a tüzérség főfelügyelete annak kiképzését illetőleg. A fölfegyverzési osztályba, a löfegyverek, szuró és vágó fegyverekről gondoskodás, azok bevásárlása, letéteményezése és szétosztása. A gyutacsok és fedők készítése, szóval minden, mi a löfegyverekre és a gyalogság s lovasság fölfegyverzésére vonatkozik.

Az ujonczozási és lóállítási osztály fölügyel az összes katonaállítási parancsnokságra az országban és a mostan fennálló hadi megyékre. Kezeli az összes ujonczozási ügyet és gondoskodik azonfelül az ágyu fogatokra és élelmezési szekerekre. Szükségelt lovak vásárlásáról, ugyszinté lóállomány és királyi ménesekre is fölügyel az egész országban.

Az élelmezési osztályba tartozik minden pénz- és biztossági ügy, a felruházás és felszerelés, a nyugdíjasok és rokkantak ellátása s a hadibiztossági személyek magánügyei, a hadi szekereszeti kar felszerelése és a ruhabizottsági igazgatás. Az általános hadi budget, a katonai élelmezés egész kiterjedésében minden erre vonatkozó számadással, az élelmezési személyzet magánügyei. Az elszállásolási ügy és általánvéve minden, mi a csapat elszállásolására vonatkozik, a katonai méneseket illető ügyek, a mennyiben azok az élelmezésre vonatkoznak. Pénzkövetelések, melyek az élelmezési ügyből származnak. A török és francia háborúból származó, a kincstár és a törvényhatóságok közt fennforgó kölcsönkövetelési összegek. Katonai elbocsátási kérvények, hiányzási intézkedések, a mennyiben azok a magyar törvényhatóságokat illetik.

Az igazságügyi osztály szakába tartoznak:

1. a katonai pörök Magyarországon és a kapcsolt részekben;
2. a katonai törvényhatóságot és a hadbírói személyzetet illető tárgyak;
3. a sánczfogságra ítéltek kegyelmi folyamodványai és az őrizetre, felügyeletre és a foghelyek kijelölésére vonatkozó ügyek;
4. az összes hadbírói személyzet alkalmazására, előléptetésére, áttételére, szabadságolására és nyugdíjazására vonatkozó javaslatok;
5. a bűnügyi, polgári, örökségi, gyámnoksági ügyekre vonatkozó tárgyalások;
6. a tábornokok, törzs- és alantas tisztek házassági engedélyei az egész magyar hadseregben;
7. a házassági óvadékok ügyei;

8. adóssági ügyek;
9. törvényhatósági jogviszonyok;
10. törvényjavaslatok;
11. a katonai törvényszékek szervezésére vonatkozó munkálatok;
12. az összes katonai igazságszolgáltatás megőrzése Magyarországon és a melléktartományokban;

Az egészségügyi osztályba tartozik minden, ami az ország tábori kórházaira és a katonai orvosi személyzetre vonatkozik.

A számvevői, főügyelői és számvevő központi hivatal önállóan működik és gondoskodik a különböző kezelésekről kiállított és az egész hadsereget illető számvevői ellenőrzésről.

A fő tábori lelkesítő osztály közvetve nevezi ki a tábori papságot és vezeti a lelkesítésre vonatkozó ügyeket. Minthogy a nemzetőrségi ügyek törvényesen a belügyminiszterium szakába tartoznak, addig, míg a miniszterium az erre vonatkozó ügyiratokat a fölosztatott nemzetőri levéltárból és az illető tényleges igazgatást át nem veszi, Kiss Károly ezredes ur által a hadügyminiszterium épületében és a belügyminiszteriumtól egészen függetlenül fog vezetetni, ennél fogva a nemzetőrséghez tartozó hivatalos beadványok vagy kérvények közvetlenül fennevezett alezredes urhoz intézendők.

A hadügyminiszterium újjászervezése csak Debreczenben lépett életbe és a legtöbb osztályfőnök, mint Gombos László ezredes, Halzl János alezredesi hadbíró, Nedelkovics őrnagy törzshadbíró, Stahly Ignác főtörzsorvos a kormány Debreczenbe költözésekor Pesten maradt.

December 14-én a Schlick gróf ellen működő északi hadtest átvételével megbízott s ahhoz indult Mészáros hadügyminiszter Répásy tábornokot utasította a hadügyminiszteri rendeletek ideiglenes kibocsátására.

A hadügyminiszterium végleges szervezésével a honvédelmi bizottmány elnöki irodájáé is megtörtént, melyet itt a kormányhatalom közvetlen befolyásának tekintetbe vételével

röviden közlünk. Az elnöki iroda személyzete a következő osztályokból állott :

Stuller Ferencz, Rákóczy János, Térey Ignác, Csernátóny Lajos, Vahot Sándor, Nagy Szöllösi Ferencz, (a keleti, a román és szerb nyelvek tolmácsa) és Kovács (a szláv nyelvét hadügyi dolgokban), irodaigazgató Várszeghy József, irattárgondnok Vörös Antal, pénztárnok Somosy Ferencz, fogalmazói segéd Salamon Sándor, kiadó Kuthy István, jegyzők Tóth István és Szabó Alajos, igató Maszlag Antal, írnokok Plaveczi Ferencz, Komor Sándor, Raskó Manó, Szkurkai, Bernáth Gáspár, Medve Imre, Halász, Karácson, Gullnerics Károly, Meyrhofer Piusz, Nagy József, Baráth Alajos, Herczeg Sándor.

A mint látszik, a hadügy legfontosabb szaka igen szégyenesen volt képviselve, mi oly hiba volt, melyet Kossuth Lajos a kormány átköltözésénél Budapestről Debreczenbe az által tett jóvá, hogy magát egy kis táborkari fiók kanczeliáriával vette körül, melyről alább fogunk szólni:

Deczember havában a különféle fegyvernemek szervezése is előhaladt.

A honvédszászlóaljak 9 ujjal szaporodtak, mi által összes számuk 62-re ment. Az új zászlóaljak közül kettő a 18-ik honvédszászlóalj fél zászlóaljaiból képezetett, melyet gróf Butler Sándor őrnagy parancsnokolt és a komáromi önkénytes nemzetőri zászlóalj Eszterházy Pál gróf őrnagy alatt a 18-ik honvédszászlóaljjá alakult át.

Az újonnan képzett honvédszászlóaljak így alakultak :

Az 54. a 18. honvédszászlóalj fél zászlóaljából.

» 55. a biharmegyei számfölötti ujonczokból.

» 56. a zalamegyei számfölötti ujonczokból.

» 57. a 18. honvédszászlóalj félzászlóaljából.

» 58. az aradmegyei számfölötti ujonczokból.

» 59. a békésmegyei számfölötti ujonczokból és az

Aradnál létező 11. honvédszászlóalj osztályából.

A 60. és 61. a somogymegyei számfölötti ujonczokból.

A 62. a zalamegyei számfölötti ujonczokból.

Az új zászlóaljak alakításából látszik csak, mily buzgalmat fejtettek ki a helyhatóságok az ujonczozásnál, midőn sok-

kal több ujoncزت állítottak, mint amennyi rájuk ki volt vetve. De ha meggondoljuk, hogy Zala, Bihar, Somogy, Baranya, Tolna stb. megyék több ezernyi ujoncزت adtak, mi az előbbi honvédszászlóaljak alakításából kitűnik: ez eredményt csak a nemzeti lelkesülés fejtheti meg, mely ezeket csőditett önkénytesen a háromszinű zászlók alá.

A 43—62-ik zászlóaljak parancsnokai a következők voltak: a 43. honvédszászlóaljnál Kálmán Lajos őrnagy; a 44-nél Hraborszky Róbert őrnagy; a 45-nél Urváry István őrnagy; a 46-nál Tallián Károly őrnagy; a 47-nél Gyika Jenő őrnagy; a 48-nál Patay István őrnagy; a 49-nél Egerváry János őrnagy; az 50-nél Trángos István őrnagy; az 51-nél Welsz János őrnagy; az 52-nél Pérczel Sándor őrnagy; az 53-nál Kürthy István őrnagy; az 54-nél Gróf Butler Sándor őrnagy; az 55-nél Ihász Dániel őrnagy; az 56-nál Kisfaludy Mór őrnagy; az 57-nél Janik Rezső őrnagy; az 58-nál Tóth Endre őrnagy; az 59-nél Szentiványi Kázmér őrnagy; a 60-nál Thassy László őrnagy; a 61-nél Csúzy Pál őrnagy; a 62-nél Driquet Péter őrnagy, ki utóbb a 44. honvédszászlóalj parancsnokságát vette át és Klapka alatt dandárparancsnokká lett. *)

A műszaki csapatoknál decemberben az utászok egy zászlóaljjal szaporítottak, mely 3. számot kapott és Pozsonyban az őrnagygyá és ezen zászlóalj parancsnokává kinevezett Calzada Alfonz, a 34. sörzalopezred századosa alá adott. Azonfelül még néhány kinevezés a fölállítandó magyar mérnökparra is közzététetett.

Kossuth személyes hadsegéde Ormay Norbert,**) máskép

*) A zászlóalj-parancsnokok a honvédhadsereg későbbi fejlődése és a harcászati tagozás következtében, nagy változásnak voltak alávetve, és mi itt csak a fölállítással megbízott zászlóalj-parancsnokok neveit jegyeztük föl.

**) Ormay Norbert, máskép Auffenberg, 1839-ben mint hadnagy a cs. kir. gróf Leinipgen 31. sörzalog ezredben Gácsországhban, abban az összeesküvésben vett részt, melynek örült terve abból állott, hogy az 1840-ben javaslatba hozott nagy gyakorlati tábor alkalmából Lembergben a

Auffenberg őrnagy teljhatalmat kapott egy toborzás általi vadászrezred fölállítására.

Eperjesen az első lengyel dzsidás század és Munkácson a lengyel légio második zászlóalja állítottatott föl.

A lovasság szervezése december hóban hasonlólag előre haladott és az ujonnan alakított honvéd huszárezredek a rendes ezredekkel folyó számot kaptak. Mi itt minden ezred létszámát az azon időbeli ezredparancsnok nevével jegyezzük föl :

fölkelés zászlóját kitűzze. A tisztek és katonák részvétele összeesküvésben a cs. kir. hadseregben egészen kiváló. A magyar ezredek részvétele a magyarországi forradalomban, mint azt olvasóink e munkából már tudják, oly utakon történt, melyeknek a forradalmi összeesküvéssel semmi közük. Akkor azonban a lengyel izgatóknak sikerült az ott állomásozó ezredek több tisztjét abba bekeverni és ezek száma nem volt kevesebb mint tíz a gácsországi gróf Mazzuchetti cs. kir. sorgyalog ezredben és több ember a legénységből. Dmitrasszinovics hadnagy, horvát, játszott a főszerepet és vezéri állásra volt kijelölve. Azon nagy kiterjedésű levelezés, melyet folytatott, a postánál és rendőrségnél föltűnt, jelírással levelezései megoldattak, s az összeesküvés fölfedeztetvén, valamennyi benne résztvevő katonát elfogatott és Lembergbe kísértetett. Ezek közt Auffenberg is ifjabb fivérével, ki hasonlóképen a 31. cs. kir. gyalogezrednél szolgált. E tisztek, mintegy huszan, hat éven át a lemberg várkastélyban fogva maradtak és csak 1846. év végén itéltettek el. Az akkori kormány nagyon óvatos volt, hogy a dologból ne csináljon nagy zajt és e tisztek egyikét sem lövette agyon a hadtörvények értelmében. Dmitrasszinovics és Auffenberg Norbert mint leginkább terheltek, 20 évi várfogságra vasban itéltettek. 1848-ban a Ferdinánd császár által adott általános amnesztia alapján ezek a tisztek is szabad lábra tétettek. Auffenberg fivére, ki 14 évi várfogságra volt ítélve, ő felségétől engedelmet kért 1849-ben a cs. kir. hadseregbe lépésre és utóbb őrnaggyá lett, s mint ilyen tavaly halt meg. Norbert pedig 1848-ban Magyarországra jött, mint őrnagy Kossuth személyes hadsegédévé lett. Mint ilyen fölhatalmazást kért egy vadászrezred fölállítására, s alig hogy ez föl volt állítva, egy másodikra is. A harczmezőn, kivéven rövid ideig a Bánságban, semmit sem mutatott föl; a vadászok szervezője maradt. Ormay katonailag képzett ember volt, és külseje igen megnyerő. Midőn Görgey Aradról Világosra indult, Ormay bizonyos magánügyek elintézése végett visszamaradt, öljelmertetett, elfogatott és politikai multja, valamint előbbi elítéltetése következtében azonnal kötél általi halálra ítéltetett és ki is végeztetett.

- I. Az első Ferdinánd császár huszár-ezred . 8 század.
Ezredparancsnok Mesterházy István ezredes.
- II. Hannoveri király huszár-ezred 8 század.
Ezredparancsnok Nagy Sándor József.
- III. Esztei Ferdinánd főherceg huszár-ezred . 8 század.
Ezredparancsnok Kászonyi József.
- IV. Sándor nagyherceg huszár-ezred . . . 8 század.
Pöltenberg Ernő ezred-parancsnok ezredes.
- V. Huszár-ezred Olaszországban új alakulás alatt
Ezredparancsnok Szabó Vincze alezredes.
- VI. Huszár-ezred Württembergi király . . . 8 század.
Ezredparancsnok Hertelendy Miklós ezredes.
- VII. Huszár-ezred Olaszországban új alakulás alatt
Ezredparancsnok Paulovics Imre alezredes.
- VIII. Huszár-ezred Szász-Kóburg-Gótha herceg . 5 század.
Ezredparancsnok Berzsek József ezredes.
- IX. Huszár-ezred Miklós orosz császár . . . 8 század.
Ezredparancsnok Gáspár Endre ezredes.
- X. Huszár-ezred Frigyes Vilmos porosz király . 8 század.
Ezredparancsnok Mezey Károly ezredes.
- XI. Huszár-ezred Székely huszárok 6 század.
Ezredparancsnok Kis Sándor ezredes.
- XII. Huszár-ezred Nádor huszárok Csehországból
Olaszországba rendelve, a Magyarországra
szökött három századhoz, a többi az ezred
kiegészítéséhez állíttatott 3 század.
Ezredparancsnok Farkas Károly ezredes.
- XIII. Hunyadi huszár-ezred 3 század.
Ezredparancsnok Lenkey Károly ezredes.
- XIV. Lehel huszár-ezred 2 század.
Ezredparancsnok Ferenczy Albert ezredes.

- XV. Mátyás huszár-ezred 4 század.
Ezredparancsnok gróf Bethlen Gergely
alezredes.
- XVI. Károlyi huszár-ezred
Ezredparancsnok Rohonczy Lipót ez-
redes.
- XVII. Bocskai huszár-ezred
Ezredparancsnok Szathmáry Mihály ez-
redes.
- XVIII. Attila huszár-ezred
Ezredparancsnok Majthényi Kálmán
alezredes.

A 13., 14. és 15. huszárezredek csekély létszáma, valamint a 16., 17. és 18. huszárezredek létszámának föl nem jegyzése az által magyarázható meg; mert ezen ezredek alakulás alatt voltak. Hogy a lovasságot mindig 150 ló létszám-ban tényleges hadi lábon lehessen tartani, valamennyi ezred-beli elkülönített osztály- és század-parancsnokhoz azon utasi-tás küldetett, hogy állományuk kimutatását küldjék be és a lovasok és lovak hiányát Répásy tábornok lovassági ujonczozási felügyelőnek közvetlenül jelentsék be. Egyidejűleg az ala-kulás alatt levő hat huszárezred is azon parancsot kapta, hogy a fegyverzet állapotáról is jelentést tegyen. Végre a tar-talék-századok is fölszólítottak, jelentsék be, minő számmal indultak ki első állomásaikból, és hány ujonczczal és ujoncz-lóval vannak ellátva elszállásolásuk óta. Azonfelül a tartalék-századoknak minden 15 nap jelentést kellett tenni, mennyi ujonczczal és ujonczlóval szaporodtak a közbeeső idő alatt.

A tüzérség a legnagyobb haladást tette valamennyi fegy-vernem között a szervezésben. Már a téli hadjárat előtt 32 üteggel bírt, ütegenként 8 ágyuval. Ily meglepő eredményt csak az igazgató erők fáradhatlan tevékenysége és szakisme-rete érhetett el. Ezek a cs. kir. tüzérség tisztjei voltak, kik midőn ismereteiket és tapasztalataikat a magyar hadsereg ja-vára értékesítették, minden pedánságot és nehézkességet, mely a különben kitűnő osztrák tüzérségnél otthonos, mel-

lözve, e fegyvernem oly szervezését vitték keresztül, mely a rendkívüli körülményekhez tökéletesen illett.

A tűzéség szükséges gyors szaporítása mindenekelőtt a legénység kiegészítésének biztosítását föltételezte, mely az első ütegek föllállítása után, az új épületben helyeztetett el. Minden század, ép úgy mint a gyalogsági pótzászlóaljknál, 300 emberből állott, kik többnyire képzett emberek voltak, mivel a magyar ifjuság különös előszeretettel viseltetett e fegyvernem iránt. A legénység az elemi kiképzés után az ágyu körüli szolgálattal, a távolságok meghatározásával ismerkedett meg, czelezni és löni tanult. Féligmeddig alapos elméleti kiképzésről szó sem lehetett. A tűzér megtanulta, miként kezelje fegyverét és a harczmező gyakorlati iskolájául szolgált, melybe csakhamar beletalálta magát és csodákat tudott felmutatni.

Az első három ütegből, melyek mint már fennebb említettük, gondosabban és alaposabban képeztettek ki, egy honvéd tűzér tisztekből és tüzemesterekből álló kis sarjadék származott, kik szakaszok és ütegek vezetésében ügyességet tanusítottak. A legtöbb üteg eleinte volt cs. kir. tűzértisztek és sorhadi tisztek által vezényeltetett, kik egykor tűzérek voltak s a magyar tűzéséghez tétettek át. A tűzéség szaporításával a volt cs. kir. tisztek magasabb rangra léptek és a csaták által edzett fiatalabb sarjadék állott lassanként az ütegek élére.

Az ütegek szervezésénél, mint már említettük, a régi osztrák szervezés nem szolgált mintául, a mennyiben az ágyuk száma 6-ról 8-ra emeltetett. Egy üteg 6 ágyuból és két vetágyuból állott. Az ütegek így osztályoztattak:

1. lovas	} ütegek. A gyalog ütegek 18 lóból állottak.
2. vonatos és gyalog	
3. álló	

Ezenkívül még ugynevezett önálló vetágyu-ütegek is képeztek 8 vetágyuval, melyek helységek támadásánál alkalmaztattak és némelykor pusztítólag hatottak. A 3 fontos ütegekbe nem mint a cs. kir. tűzéségnél két, hanem négy lovat fogtak, és a társzeker ülésekkel bírt.

A szekereszet, mely a cs. kir. tűzéségnél a fogatokról gondoskodott, fogattűzéséggé alakíttatott át; ezt a rendsza-

bályt az osztrák hadseregben is alkalmazták. Az ütegekhez könnyebb lovak alkalmaztattak és a lőszer annyiban változott, hogy könnyebbeket készítettek és a zajt hozó lánczok és vas készülékek erős szíjak által lettek helyettesítve. Az említett változásokból magyarázható meg a magyar tüzérség nagy mozgékony-sága, melynek ügyessége azon csodálatos hírre adott alkalmat, hogy francziák szervezik és igazgatják. És a mi különös, e hirt kivált Ausztriában terjesztették, hol mégis inkább lett volna ok rámutatni, hogy a magyar tüzérség szervezői és igazgatói egykor a cs. kir. tüzérséghez tartoztak.

Az ütegek tényleges létszáma átalánvéve állott:

- 1 századosból mint ütegparancsnokból;
- 2 alantas tisztből;
- 2 tüzmeisterből;
- 8 káplárból, kik mint irányzók alkalmaztattak;
- 112 tüzérből;
- 1 kovácsból.

Az ütegek felszerelésére Pesten Blaschkó Antal tüzérhadnagy igazgatása alatt nagyobb-szerű szertári hivatal rendeztetett be, melynek nagy mennyiségű anyag és kézműves állott rendelkezésére. A lófogatok loállítási uton szerveztettek be és azoknál az ütegeknél, melyeknek szervezése májustól novemberig történt, igen kényelmesen eshetett meg. Az eleinte rendelkezés alatt álló három cs. kir. szekerészeti fogat osztályai az ütegeknél éppen nem vétettek igénybe, hanem a lökészeti fogatoknál alkalmaztattak. Magyarországon 1848—49-ben oly sok volt a ló, hogy a lovasságot s tüzérséget könnyű volt lovakkal ellátni.

A meddig lehetett, az ütegeket tökéletesen szerelték föl és rendeltetési helyökre küldötték, de midőn a veszély nagyobbodott és arról volt szó, hogy egy más hadtestet kell gyorsan felállítani, mi gyakran fordult elő, akkor az ágyuk és megtöltött társzekerek előfogati lovakkal küldettek a hadtestekhez, hol azután a tüzérparancsnok főadata volt a lovakat és lőszerszámot előteremteni, mit már az előleges tudósítás után az ágyuk megérkezése előtt meg is tett. A szolgálatot tevő legénység az állományból az ágyukkal együtt küldetett, de voltak sürgős esetek, midőn nyakra-főre kellett ujjonczokat

betanítani a legszükségesebbekre, hogy azonnal szolgálatot tegyenek. Gyakran igen világos éjeken is tanították az ujonczokat.

Ezek az ütegek a rögtönzés jellegével bírtak, de nem-sokára ezeket is jól lehetett használni.

Mintán a magyar tüzérség szervezését egész a téli hadjárat elejéig előadtuk, még az 5. cs. kir. tüzezredről kell szólnunk, mely Pesten volt őrségen és Csehországból egészített ki. Ez az ezred az osztrák harcászati beosztás szerint 18 századból állott, melyekből egymás után 12 század részint Dalmáciába (tulajdonképen a horvátországi bánhoz), részint Olaszországba küldetett, úgy hogy csak a törzskar 6 békeállományu századdal, 4 tiszttel, 1 őrmesterrel, 12 káplárral és 180 fő- és altüzérrel maradt Pesten. Nem sokára a törzs- és alantás tisztek egy része is Magyarországon kívüli szolgálattételre parancsoltatott.

A már felszerelt három első üteg az 5. cs. kir. tüzezred tisztjeiből és legénységéből képződött. Ezek Pákozdnál Helm, Jungwirth és Priszlinger cs. kir. ütegparnacsokok alatt harcoltak a Jellachich alatt álló ugyanazon ezred ütegei ellen, ezután Mogával a Lajta felé indultak, hol a cseh legénység kijelentette, hogy átlép a honvéd hadseregbe.

De máskép nyilatkozott a 800 emberből álló többi legénység, melyet hasonlóan fölszólítottak az átlépésre; ez vonakodott azt tenni. Ezek a tüzérségi vegyműhelyben alkalmaztattak, és midőn Windischgrütz herczeg hadseregével Pest felé nyomult, Wildorf Ferencz századossal, Krippel és Priddlinger hadnagyokkal foglyoknak nyilvánítottak és Nagyváradra tétettek át. Még visszatérünk ez elfogott tüzezekre is és most a nemzeti tüzérség vezérközegeiről, illetőleg a szervezési erőkről fogunk szólni, ezek voltak:

1. Lukács Dénes, helybeli tüzérségi igazgató, volt alhadnagy az 5. cs. kir. tüzezrednél, ki a magyar hadügy-miniszterium föllállításánál, mint főhadnagy a tüzérségi osztályt saját személyében képviselte, azután mint a magyar tüzérség minden gyakorlati ujtásainak megteremtője gyorsan magasb rangfokozatra vergődött föl, és mint ezredes egész a

forradalom végéig lelke volt a honvédtüzérségnek. Lukács mély tudományossággal és szervezési észszel szilárd jellemet kötött össze. — Igazgatók voltak: Bärenfeldi Psotta Mór, volt főhadnagy a cs. kir. 5. tüzer ezrednél, jeles tüzértiszt, ki a honvéd tüzérség fejlődése körül érdemeket szerzett, és Görgey oldala mellett ezredesséig vitte föl. Továbbá Böhm József, előbb főhadnagy a cs. kir. 5. tüzer ezredben, hasonlóan ügyes tüzértiszt, mint alezredes és tüzérségi parancsnok volt Bemnél Erdélyben, és végre Makk József, előbb tüzemester a cs. kir. bombázkarnál, jól képzett tüzer, ki az első honvéd üteg kiképzésénél érdemeket szerzett, azonkívül igen bátor ütegparancsnok is volt, de nem birt teremő erővel és rövid ideig tartó hírnevét, mely tetteivel nem állott összhangzásban, annak köszönhetette, hogy katonához nem illő népember szerepét játszotta, ki föltolta magát a közönség figyelmére. Mint őrnagy oly kiáltványokat bocsátott a főváros lakosaihoz, mi csak rendkívüli körülmények közt lehetséges, a melyekben lekorholta őket, s a forradalmi körökben is föllépett stb. Makk Komáromban tüzer főparancsnok volt, mely minőségben azonban ép oly rövid ideig működött, mint várparancsnoksági minőségben és nem lépett föbbé tényleges szolgálatba.

Szertárparancsnoki és lőpor-felügyelői minőségben működött Blaschko Antal, a maga szakában jeles, volt cs. kir. szertárőr az eszéki vártüzérségnél, ki mint őrnagy maradt meg ez állásában a forradalom végéig és itt igen jó szolgálatokat tett.

Ulrich Ágost anyag-felügyelő, ki a cs. kir. 5. tüzer ezrednél őrmesterből honvédhadnagygyá lett, elejétől kezdve ép úgy az ütegek föllállításánál, de kivált a lőkészletek előállításánál nagy tevékenységet fejtett ki, és átalánvéve bebizonyította, hogy az osztrák seregben elfoglalt nagyon szerény állását túlhaladó képzettséggel és gyakorlottsággal bír. Ő is mint törztiszt maradt meg állásában egész a forradalom végéig.

Midőn a magyar hadsereg hadtestekbe osztatott, ezek mindegyikénél egy törztiszt működött mint tüzer-parancsnok,

ennek föladata hasonló volt azzal az állással, melyet a tüzérségi törzstisztek elfoglaltak, t. i. a tüzérség vezénylése nagyobb ütközetekben, az igazgatás, a lökészet nyilvántartása stb. Még lesz alkalmunk a honvéd tüzérség további fejlődéséről szólni.

Helyén találjuk a szervezés eredményét a három főfegyvernemre nézve május közepétől december végéig röviden összefoglalni, hogy a gyors haladást kimutassuk, mely a rendes magyar csapatok fejlődésénél így rövid idő alatt végbe ment, miután a törvényes tér el lett hagyva:

Honvéd zászlóaljok: Miután május közepétől szeptember 27-éig az első 16 honvéd zászlóaljból, a 14. honvéd zászlóaljja átalakult első pesti csatár zászlóalj beleértésével, csak 13 volt tökéletesen felszerelve, a honvéd gyalogság október elejétől december végéig, tehát három hó alatt 42 zászlóaljjal szaporodott, melyek gyorsan szerveztettek és szereltettek föl s összes számuk 62-re rugott. Így eredmény csak a nemzet akkori harcziás lelkesülése által magyarázható meg.

Lovasság: Ez október elejétől 6 honvéd huszár ezreddel szaporodott, melyekből eleinte magától érthetőleg csak néhány század állítottott föl, melyeket utóbb több követett.

Tüzérség: Valóban csodálatos fejlődés mutatkozik a fent kijelölt idő alatt a magyar tüzérségnél, melynek három első ütege csak október közepén szereltetett föl és a mely december végén 32 üteg tekintélyes számát érte el, 8 ágyúval ütegenként; ebbe volt befoglalva még azon néhány üteg is, mely a cs. kir. 5. tüzérezredtől lépett át a honvédekhez.

Minő uton és módon támadtak a zászlóaljak és ütegek, legjobban láthatni a következő rendeletből, mely által Beniczky Lajos *) kormánybiztos a bányavárosok védelme czéljából a

*) Beniczky Lajos a legtevékenyebb kormánybiztosok egyike, egyzersmind igen vállalkozó és ügyes portyázó, mint azt jelesül Losonc ellen intézett támadása által igazolta, miről a maga helyén bővebben fognunk szólni. Rendkívüli tevékenységeért a forradalom leverése után 20 évi várfogságra ítéltetett, de több évi bűnhődés után kegyelmet nyert. Az 1860. októberi diploma után képviselőnek választott az országgyűlésre.

szükséges rendszabályok igénybe vételére utasított. A rendelet következőleg hangzott:

A felső-magyarországi megyék biztosítására, jelesül Zólyom, Hont, Bars, Turóc és az ezekben fekvő bányavárosokra, a lázító merényletekre való tekintettel, Beniczky Lajos kormánybiztos nagyobb és kiterjedtebb meghatalmazással láttaték el, ugymint:

a) Zólyom, Hont, Bars és Turóc megyék hatóságai, valamint az ezen megyékben fekvő bányavárosoké is, a katonaiak, valamint a polgáriak, a kormánybiztosi törvényhatóság alá rendeltetnek, csak tőle vesznek parancsokat és beadványaikat csak neki terjesztik fel, a különböző miniszteriumok államtitkárai a honvédelmi bizottmány által már oda utasítvák, hogy az illető törvényhatóságokhoz intézendő rendeleteiket — tisztán közigazgatási ügyek kivételével — a nevezett kormánybiztos közbenjárása által foganatossítsák.

b) Hogy tevékenységének nagyobb sulya és intézkedéseinek nagyobb tekintélye legyen, másrésről, hogy abban a helyzetben legyen, miként az annyira fontos bányavárosokat minden támadás ellen biztosíthassa és általánvéve a kerületében támadható zavarokat azonnal célirányosan elfojthassa, a kormánybiztos egy zászlóalj fölállításával lett megbízva, melyet azonban neki magának kell fölfegyverezni és a mely a körülményekhez képest a veszélyeztetett helynek megvédésére az ő

Beniczky a határozati párthoz és 1868-ban az ellenzékhez tartozott. Ebbe az évbe esik titokzatos meggyilkoltatása, mely még mai napig sincs felderítve. Beniczkyt akkor levél által, melyet hordár hozott neki a Cammon kávéházba, állítólag egy haldokló honvédhez hivatott. Ő egyszeresmind a budapesti honvédegylet elnöke is volt, kalona társai szereték és tisztelték, úgy hogy egészen ki kell zárni a föltevést, hogy szomorú vége azokból a körökből eredt volna. Különös volt azonban a körülmény, hogy egy nappal később a képviselőház elnökét levélben értesítették, hogy Beniczky többé nem él. Három hóval később végre megtudták, hogy holtteste a Csepelsziget partján van beásva. A holttestet csakugyan meg is találták ott és nyakkendőjéről ráismertek, mivel az enyészés már fölismerhetlenné tette. Vajjon föl fog-e valaha derülni e sötét titok? Beniczky, ki szilárd jellemű férfiú és kitűnő hazafi volt, jobb sorsot érdemelt volna

rendelkezése alatt fog állani. Ebben a zászlóaljban minden egyes ujoncz, valamint minden más honvéd, három évi katonai szolgálatra kötelezi magát.

c) A bányavárosokban találándó ágyucsöveket ő fogja fölszereltetni és azokból két üteget képez, melyekből egyet mozgósít, a másikat pedig saját belátása szerint, fontosabb pontok megvédésére fog alkalmazni.

d) A föllállítandó zászlóalj alakításánál ideiglenesen kinevezi a tiszteket és neveiket utólagos jóváhagyás végett a honvédelmi bizottmánynak beterjeszti.

Kelt Pesten, 1848. december 21-én.

A honvédelmi bizottmány:

Kossuth Lajos,

elnök.

Valamennyi magyar haderőnek egységes hadsereggé összeolvasztása után, és miután a törvényes állapot megszűnt, a honvédelmi bizottmány a magyar ezredeknek új esküformát adott ki, mely így szólott:

Eskü minta. «Hűséget esküszöm az élő istenre Magyarországnek és a magyar alkotmánynak, esküszöm, hogy az ország alkotmányát, törvényes és jogos függetlenségét életemmel és véremmel védelmezni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom és a magyar országgyűlésnek, az általa megbízott vagy megbizandó kormánynak, valamint az ezáltal kinevezett törvényes hatósági személyeknek engedelmeskedve, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyűlés a haza ellenségének tekint, mindig pontosan, becsületesen és hiven teljesítem.»

Á honvédelmi bizottmány még azt is elrendelte, hogy a honvédsereg minden tisztje köteles volt magáról térítvényt adni, mely így hangzott:

Nyilatkozáti forma: «Alólirott a magyar alkotmányra letett hűségi eskümmel fogva becsületekre fogadom, hogy mindig hive leszek Magyarországnek, a magyar nemzet törvényes függetlenségét, alkotmányát és alkotmányos szabadságát mindenki ellen életemmel és véremmel megvédeni kész

vagyok, Magyarországnak s az általa megbízott vagy megbízandó kormánynak engedelmességre kötelezvé magamat, az ezen kormány által törvényesen kinevezett személyeknek és szolgálati kötelességeimnek, hiven és pontosan fogok engedelmeskedni.

Ellenben mindenkit, kit az országgyűlés és az általa megbízott kormány az ország ellenségének tekint, hasonlóképen ellenségnek fogok tekinteni, és semmiféle rendelkező hatóságot, mely nem az alkotmány és az országgyűlés erejénél fogva van arra hivatva, tehát jelesül az osztrák kormányt nem fogom elismerni és csak oly parancsolatokat fogok érvényeseknek és kötelezőknek tekinteni, melyek a magyar kormány aláírásával vagy ellenjegyzésével kibocsátvák, más parancsokat pedig, bárkitől jőjjenek is, át nem veszek, sem nem foganatosítok. 1848. december 12-én.»

Noha a hadsereg egysége minden rendeletben hangsúlyoztatott és a fölött semmi kétség nem támadhatott, hogy a sorgyalog ezredek honvédzászlóaljakká változtattak át, Kossuth Lajos oly kérdezősködések következtében, melyeket némely volt cs. kir. katonatisztek ezredek jövőjére nézve hozzá intéztek, egy külön nyilatkozat adására érezte magát indítatva, melyben a többek közt azt mondotta: «hogy ily kétség téves magyarázatokra ne szolgáljon, a kormány czennel kijelenti, hogy a seregzredek becsületök fényében akarja fenntartani és az ezredek nem csak nem bontja zászlóaljakká, sőt még az új honvéd zászlóaljak is ezredeké fognak egyesíteni. Így tehát a sorgyalogezerdek szervezésében nem fog változtatás történni. Minthogy azonban vannak seregzredek, melyekből csak a harmadik zászlóalj van az országban, erre nézve ki fog hirdettetni, hogy a többi ezredrészek külföldön történt elhelyezése az előléptetésnek nem szolgál akadályul.»

Hogy ezen rendeleteknek csak az a célja volt, hogy a régi seregzredek jövőjükre nézve ideiglenesen megnyugtassanak, magától értetődik; mert mint említettük, ez ezredek föloszlása később mégis bekövetkezett.

Ez oly rendszabály volt, mely a fölvett harczászati beosztásban, a zászlóaljban mint egységben találta okát.

A honvédelmi bizottmány deczember havában az ezredeknél levő hadapródi állást a következő rendelettel szüntette meg:

«Korunkban csak személyes érdemekkel tarthatunk igényt kiváltságra. A születési és vagyoni kiváltság az igazság és méltányosság ítélőszéke előtt soha sem volt érdem, csak szerencse. Ennélfogva elrendeli a honvédelmi bizottmány, miután erre nézve a közvélemény már régen kimondotta ítéletét, hogy ezentul *) hadapródok nem fognak az ezrekbe és zászlóaljakba fölvétetni. Azok, kik azok voltak, megszűnnek hadapródok lenni és érdemük szerint altiszti állást nyernek. E rendelet végrehajtásával a hadügyminiszter van megbízva.»

Hogy a tisztek előléptetése, valamint a hadügyre vonatkozó minden rendelet gyorsabban és kiterjedtebben elintéztetés és pontosabban foganosittassék, a hadügyminiszterium elrendelte, hogy minden zászlóaljnak három és minden lovas századnak két példány küldessék a hivatalos Közlönyből és utasította a zászlóalj- s lovas század-parancsnokokat, hogy a helyet, hová a lapok küldendők, deczember hó lefolyta alatt a «Közlöny» szerkesztőségének tudtára adják.

Egy másik rendelettel megszüntette a hadügyminiszterium a tisztek kinevezési okmányainak kiadását egész a századoságig és tudomásul adta, hogy ezen kinevezések ezután egyszerűen csak a hivatalos közlönyben lesznek közölve.

A hadügyminiszter az igazgatási ügyek gyorsabb elintézése végett meghagyta továbbá a csapattesteknek, hogy tisztán igazgatási ügyekben egyenesen a hadügyminiszterium illetékes osztályaihoz forduljanak.

*) A cs. kir. osztrák hadseregben az időben háromféle hadapródok voltak. Hatán minden ezredben cs. kir. hadapród elnevezést viseltek és sorrendben tisztekké léptek elő, azután voltak ezred-hadapródok, korlátlan számmal, kik képességük szerint mozdítottak elő tisztekké és végre ugynevezett «Expropriis hadapródok, kik a ruházati pénz lefizetése mellett besorozott közvitézek voltak és ugyanazon állásuk volt mint az ezred-hadapródoknak.

A hadügyminiszterium már említett rendeletével összhangzásban, mely szerint minden tiszt, ki november 30-áig illető csapattestéhez be nem érkezett, a rangjegyzékből kitöröltessék, a hadügyminiszter egy rendeletet adott ki, melyben azon tisztek névsorának, valamint az állások betöltésére vonatkozó előterjesztések beküldését megparancsolta. Egyidejűleg az ezred- és zászlóalj-parancsnokok oda utasítottak, hogy a tisztikar rangjegyzékét beküldjék.

Uj csapatok szervezésénél oly időben, midőn a tisztikar különböző elemekből és különféle múltból van alakítva, igen nehéz a rangjegyzékét összeállítani. Ugyanazon eset áll be az idegen légiók alakításánál is. Minden nehézség és követelés mellőzésére legjobb minden tiszti állásnál a rangot a tisztte kinevezés kelete szerint állapítani meg.

A hadügyminiszterium a honvédelmi bizottmány megbízásából indítatva érezte magát a kötelességmulasztó tisztekre nézve decz. 24-én ismét a következő rendelet kiadására:

«Miután tapasztaltatott, hogy sok tiszt részint jelentéktelen teendők s egyéb magán ügyek miatt Pestre jön és a tábori szolgálat elmulasztásával hosszas ideig mulat a városban, súlyos felelősség terhe alatt meghagyatik, hogy az ily tisztek Pestre érkezésük után késedelem nélkül jelentkezzenek Mitis őrnagy és térparancsnok urnál vagy Budán Sebes őrnagy és térparancsnok urnál és itt időzésük okát előadják, hogy az ügy fontossága megítéltethessék és annak lehetőleg gyors elintézése után késedelem nélkül illető ezredeikhez, zászlóaljaikhoz vagy osztályaikhoz visszasíessenek, az ezred- és zászlóalj-parancsnokok pedig utasíttatnak, hogy csak a legfontosabb és kivételes megbízásokkal küldjék ide tisztjeiket, ellenkező esetben e tisztek az illető parancsnokok költségeire fognak visszaküldetni.»

A képviselőháznak már szeptember havában hozott határozata értelmében, hogy azok a tisztek és közlegények, kiknek szolgálati ideje már letelt, de kik további szolgálatra jelentkeznek, egy harmadával magasb zsoldot kapjanak, megbízta a honvédelmi bizottmány a hadügyminiszteriumot, hogy ezt foganatosítsa.

Miután a hadügyminiszterium elrendelte, hogy valamennyi számfölötti ujoncz a küszöbön levő hadiesemények következtében a honvéd kerületekhez küldessék: a hadügyminiszterium indittatva érezte magát az ujonczok szállításának szaporodásánál fogva a beszállásolásra vonatkozó rendeleteket a csapat és szállítási parancsnokok emlékezetébe hozni.

A honvédek és nemzetőrök betanítására nézve rendeletet bocsátott ki a hadügyminiszterium, mely egészen a rendkívüli körülményekhez volt alkalmazva és gyakorlati érzékét bizonyította. E rendelet következőleg hangzott: «A honvédzászlóalj és nemzetőri parancsnokok a jelen enyhe időjárás alatt minden igyekezetüket a zászlóalj kiképzésére fordítsák. Szükséges, hogy a legénység jelesül a biztonsági szolgálatban és őrködésben, melyeknél leginkább mutatkozik a tapasztalatlanság és hanyagság, kiképeztessék. A gyakorlatoknál minden fölösleges disz-gyakorlatok elmaradjanak. A zászlóalj-parancsnokok figyelme csak a komoly harcban szükséges fegyverkezelésre legyen átalánvéve fordítva. És pedig kivált a fegyver helyes töltésére, a célzásra és lövésre. A szétszórt harcrendben, rohamoszlopok alakításában, a rohamban és gyülekezésben különöser gyakorlandók a csapatok.» E rendeletet, hogy a katonák csak háborúra, nem pedig tisztelgésekre képeztessék ki, jelenleg vezéreszméül és zsinórmértékül sok parancsnok nem alkalmazza, noha ez minden hadsereg szabályzatának vezérelve.

A fővárosi nemzetőrségnél az az eset fordult elő, hogy annak némely tagjai, kósza hírek által fölriasztva, a honvédelmi bizottmány elnökéhez intézett föliratban azon aggodalma fejezték ki, hogy a háboru várt kiterjedésénél az ellenség ellen fognak alkalmaztatni. Ez aggodalmat az elnök a «Közlöny»-ben megjelent hivatalos nyilatkozat által oszlatta el, mely a budapesti nemzetőrség alábbi nyilatkozatát vont maga után:

Nyilatkozat.

A nemzetőrség alulirt tisztikara a «Közlöny» 169. számában a honvédelmi bizottmány elnöke által kibocsátott nyilatkozatból a sértett hazaszeretet legkeserűbb érzésével vette észre, hogy több budapesti nemzetőr a nemzetőrség egy részének az ellenség ellen küldése miatt aggodalmát fejezte ki, abban a meggyőződésben, hogy az összes budapesti nemzetőrség a megbélyegző gyávaság ily lealacsonyító bizonyosságát nemes önérzettel utasítja vissza, nem mulaszthatja el, a maga és az egész zászlóalj nevében különösen kijelenteni, hogy valahányszor az imádott hazának szüksége lesz védő karokra, minden aggodalom nélkül készek lesznek a hazafiui kötelesség lelkesítő érzetével az ellenség ellen fölkelni.

Midőn a tisztikar egyszersmind kijelenti, hogy azon névtelen levél íróit, kiknek aggodalma a szóban forgó kijelentést vontatta maga után, nem tekintheti nemzetöröknek, és ünnepélyesen fölhívja őket, nevezzék meg magukat, hogy ismerje a haza ama fiait, kik a nemzetőri tiszteletre méltó elnevezést ily gyalázatos módon bitorolják.

Pest, 1848. november 27-én.

Szász alezredes,

Vukovich Mihály őrnagy,	Ráday Gedeon lovas őrnagy,
Kajdán Miklós százados,	László János százados,
Sterbeczki István főhadnagy,	Szigligeti főhadnagy,
Frankendorfer J. őrmester,	Artner Izidor káplár a III. zászlóalj 9. századában,
Szentpétery Zsigmond,	Takács István közlegény.

Ezt a nyilatkozatot Kossuth Lajos fölszólítása követte a fővárosi nemzetőrséghez, melyben igen hízegő módon azon utasítást adta ennek, hogy a haza védelmére annyira szükséges fegyvereit a benyomuló ellenség elleni fölhasználásra, tehát a honvédek fölfegyverzésére, a helybeli őrszolgálatra szükséges fegyverek kivételével, azonnal szolgáltatassa be. E fölszólításra a budapesti nemzetőrség sértett becsületének elég tétet és rövid uton ki volt mutatva, hogy az ellenség elleni al-

kalmazásukra nem is gondoltak. E fölhívás december 15-ről keltezve következőleg hangzott :

Fölszólítás a budapesti nemzetőrökhöz, illetőleg a parancsnokokhoz :

A honvédelmi bizottmány elismeri ama hazafiui készséget, melylyel a budapesti nemzetőrség 6 hónapon át ingathatlan buzgalommal igyekezett a személy és vagyon biztosítására szükséges fárasztó őrszolgálatot teljesíteni, miért is a haza és nemzet nevében köszönetét mondja ki. E készség a honvédelmi bizottmányban azon reményt kelté föl, hogy jelen fölhívása önzetlen jóakaratra és önfeláldozásra talál.

A hazánk ellen újra történt vakmerő ellenséges támadás szükségessé teszi, hogy minden nélkülözhető fegyver ezen ellenség ellen küldendő csapatok számára legyen rendelve, ennélfogva felszólittatnak a nemzetőrök, hogy hazafiui kötelességüknek tartásuk fegyvereiket e végből beszolgáltattani és az illető parancsnokok az őrségi szolgálatra nélkülözhetlenül szükséges fegyverek visszatartásával az országos fegyvertárba küldjék azokat be.

Kelt Pesten, 1848. december 4-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke,

K o s s u t h Lajos.

Másképp járt el Kossuth azon nemzetőrökkel, kik Deésnél Urbán előtt megfutottak ; vizsgálatot rendelt el ellenök a következő rendelet által :

«A honvédelmi nemzetőri szak előterjesztése folytán a Deésnél megfutott nemzetőrség példátlan gyáva magaviseleteért, mely a magyar nemzet rég idők óta hűn megőrzött nemzeti becsületére árnyékot vet, szigorú vizsgálat után a fegyverek elvételével, a vétkes nemzetőröknek, a nemzetőri tiszteletteljes névsorból leendő kitörlésével és nevöknek nyilvános közzététele által a haditörvények értelmében lesz büntetendő, azon kevesek pedig, kik magukat e sajnos esetben férfias kitartás által kitüntették, ideiglenesen, míg a nemzetnek alkalma lesz a harczmezőn szerzett érdemeket megjutalmazni, nyilvános dicséret által tüntetendők ki. Parancsolat adatott ki

a vizsgálat megtételére az Erdélybe indítandó országos bizottságnak, azon megjegyzéssel, hogy az kihirdetessék, mivel fenn van tartva az eredmény későbbi közzététele.

Pest, 1848. december 12-én.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.»

Minthogy a felváltott mozgó nemzetőrök egyik fő mulat-sága volt, hogy hazatérvén az ellenség elől, ki nem lőtt töl-tényeiket nem csak utközben, hanem gőzhajókon és városok-on átvonulásukkor vagy falvakban kilőjjék, mi által a legtöbb hadi szükségletet könnyelműen eltékozolták és így az ország tetemesen károsult, Mészáros hadügyminiszter igen erélyes hangu rendeletet bocsátott az illető parancsnokokhoz és kormánybiztosokhoz, melyben rámutatva a felelősségre, a fegyelem és rend hiányát szigoruan megróttá, e borzasztó visszaélések azonnali beszüntetését a legszigorubb felelősség terhe alatt elrendelte, a parancsnokokat, valamint a kormánybiztosokat pedig utasította, hogy a nemzetőröktől fölváltásuknál a nálók találandó töltenyeket elvegyék.

Hogy a bekövetkezendő általános támadásnál az ország ellentállási képessége minden lehető módon növeltessek, a hon-védelmi bizottmány elnöke két rendeletet bocsátott ki a mozgó nemzetőrségre, az ugynevezett guerilla-csapatokra és népfölke-lésre vonatkozólag. Az első rendelet néhány pontban mindent tisztán kifejtett, a mi a nemzetőrség képzésére, fölfegyverzésére, szolgálati idejére és rendeltetésére vonatkozott, ebből látható, hogy egészen helyes szempontból indult ki, midőn hangsú-lyozta, hogy nem föladata a harcmezőre menni, hanem az ellenséget nyugtalanítani és annak minden képzelhető kárt okozni. Általánvéve ezen mozgó nemzetőrség hivatása a guerilla-csapatokéval és a népfölkeléssel azonos volt, azon különbséggel, hogy a két első jól volt fegyverkezve és har-czászati összeköttetésben állott és úgy lépett föl. E védcsapatok tevékenységéről a forradalom alatt még bővebben fogunk szólni. Az első rendelet így hangzott :

Rendeletek.

I.

Magyarország törvényhatóságainak:

A mozgó nemzetőrség kiállítása és alkalmazása tárgyában, a Közlöny 190-ik számában kiadott rendeletnek kiegészítéseül ezennel közhirrre tétetik:

1. Egy megyében több ily önkéntes mozgócsapat is felállítható.

2. A csapatvezéreknek megválasztása az illető megye főispánját, annak nem léte, vagy ott nem tartózkodása esetében az alispánt, vagy az azon megyében működő korm. biztost fogja illetni. Kit a most nevezettek egyike nyílt rendelettel ellátand, annak felhatalmazása van mozgócsapatot alakítani.

3. A csapatvezérek illetménye a csapat számának arányától függ. Oly csapatvezér, kinek csapata 100 egész 200 főnyi legénységből áll: századosi, kinek pedig 400 főből áll, az országtól őrnagyi illetményt nyerend.

4. A fő- és alispányok, vagy korm. biztosok felelőssé tétetnek, hogy oly csapatvezéreket válasszanak, kik vezéri kötelességüknek pontosan és becsülettel megfelelnek.

5. Az ily mozgó csapatok legalább 4 hónapra kötelesek alakulni, és vállalkozni; akár lovasokból, akár pedig gyalog vadászokból, vagy szekeresz hadak legyenek azok, minden egy legényre 5 pft. foglalót kapnak; fő és altisztjei, ugy a legénység is ugyanazon zsoldot, és dijt huzza, melyben a rendes katonaság részesül.

6. Köteles a csapat magát felfegyverzeni, azonban mérsékelt fegyverváltási dijt az állománytól fog nyerni, azért is a csapatvezér köteles lesz, mind a fegyverekért, mind pedig a kiadandó munitiók fejében járó díjnak 4 hónapra előre való kimutatását a kormánynak felterjeszteni.

7. A fő-, alispány, vagy kormánybiztos a kiszámított költségek iránt a kormánynak köteles jelentést tenni. Mig a

kivánt összeg a kormány által kiszolgáltathatnék, az előleges költségek a megye pénztára által lesznek fedezendőek.

8. A zsold havonként fog a kormány által mindig előre kiadatni.

9. Ezen szabad mozgócsapatok a rendes hadsereghez nem csatoltatnak, hanem minden csapat magá kezére szabadon fog az ellenség ellen működni, azonban, ha megyéjükben nincs ellenség, tartoznak a kormány felhívására a szomszéd és második szomszéd törvényhatóságba is átmenni.

10. Rendeltetésök nem az, hogy csatarendben álljanak az ellenség ágyai elé, — hanem, hogy hangya módra az ellenséget körüllepjék, azt szüntelen nyugtalanítsák, soha békét ne hagyjanak — az élelmi szereket előre eltakarítsák, — társzekerreit elfoglalják, — éjelenként az előttük ismeretes utakon és ösvényeken oldalt és hátul megtámadják és pusztítják.

11. A mi zsákmányt az ellenségtől elfoglalnak, az az ő tulajdonuk, minden fogolyért, melyet átadnak 5 p. frt. díjt nyernek, minden szuronyos fegyverért pedig váltságbérül 8—12 p. frtot.

A megbízás illetén szabad mozgócsapatok alakítására minden megyére kiterjed, főleg azonban határszéli megyékben, az ellenség által nyugtalanítottakban, a legnagyobb erélylyel felállítandó és azonnal működésbe teendő és életbe léptetendő.

A megyékben és a kebelükbeni városokban az alakítással megbízottak a következők:

Nyitra b a n : báró Jesszenak János fő- és Markhós János alispán.

Trencsén b e n : Balogh János kormánybiztos.

Liptó b a n : Szentiványi Ödön főispán.

Zólyo m b a n : Radvánszky Antal főispán.

Turóc z b a n : Révay Simon „

Hont b a n : főispán ott nem lévén, Beniczky Lajos kormánybiztos.

Bars b a n : Juszth József főispán.

Nógrád b a n : Gr. Ráday Gedeon főispán.

Gömör b e n : a főispán jelen nem lévén, az első alispán.

Szepesben: Gr. Csáky László főispán.
 Zemplénben: a főispán ott nem lévén, Boronkay
 Antal kormánybiztos.
 Ungban: Bernáth Zsigmond főispán.
 Bereghben: Szintay kormánybiztos.
 Marmarosban: Mihályi Gábor kormánybiztos.
 Szathmárban, Biharban 's a részekbeli
 megyékben: Beöthy teljhatalmu orsz. kormánybiztos.
 Aradban: Boczkó Dániel kormánybiztos.
 Csongrádban: Kárász főispán.
 Csanádban: Návay „
 Békésben: Wenckheim Béla főispán.
 Temes, Torontál, Krassóban: Vukovics Sebő
 kormánybiztos.
 Szegeden: Egressy kormánybiztos.
 Bácsban: Horváth Antal főispán.
 Jász-kunságon: Szentkirályi főispán.
 Pestmegyében és Budapest városában:
 Nyári Pál.
 Esztergom megye és városában: Andrássy József
 1-ső alispán.
 Komáromban: Gr. Nádasdy Lipót főispán.
 Győr megye és városában: Lukács Sándor kor-
 mánybiztos.
 Veszprémben: Hunkár Antal főispán.
 Vasban: Vidos József kormánybiztos.
 Sopronban: Fiáth István kormánybiztos.
 Zalában: Csertan Sándor „
 Somogyban: Gr. Festetics Gejza.
 Baranyában: Gr. Batthyány Kázmér főispán.
 Tolnában: Stankovánszky főispán.
 Fehérben: Gr. Batthyány István.
 Kelt Pest, 1848. dec. 18-án.

A honvédelmi bizottmány elnöke
 Kossuth Lajos.

II.

A népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok.

A szabadság harcának népharcznak kell lenni. Ekkor a nép győzhetetlen.

A népfelkelés már többször alkalmaztatott. Gyakran nagy sikerrel, mint Roth táborának elfogásakor, néha nem felelt meg a siker a várakozásnak; minek oka az, hogy a felkelt nép csatarendbe állítottatott az ágyúk 's ellenséges katonaság elébe, mi nem lehet a népfelkelés rendeltetése.

Ha a nép felkél, 's nem csatarendben áll az ellenség homloka előtt, hanem azt ezernyi ezereinek számával mint a hangya körül keringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki szekeres csoportban, használja az éjt, midőn az ágyú hiában dörög, használja azt, hogy a nép minden utat, ösvényt, hidat, bokrot ismer, eltakarít az ellenség elől minden élelmet, nyakára gyújt, a mit nyakára gyujtani lehet, elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból, reá csap oldalt, reá csap hátulról, ha csatarendben sorozza magát ellene, akkor vissza vonul, 's egypár óra múlva ismét újra kezd, ha a nép ekként kél fel 's kisebb csapatokban mint a hangya örökké mozog az ellenség körül — a nép győzhetetlen. Nem kell a népnek puská, minek is kelljen? nem mindenik tud bánni vele, a ki tud, az szerez magának; nem is puffogva, lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj ortalma alatt az ellenséget, melly szegény hazánk kebelét marczangolja, 's ha megrohanta, fejszével, kaszával, bottal, késsel szórni a halált maga körül, kanóczot vetni az ellenség társzekereibe, puskaaporos gyűjtelékeibe. Ez a népfelkelés feladata.

Az ellenség kimondta, hogy a magyar nemzetet ki akarja törölni az élő nemzetek sorából, 's országunkat Ausztriába beolvasztani. Ezen istentelen szándékát végrehajtandó, miután minden oldalról megtámadta hazánkat 's felbujtogatta nemzetünk ellen a vad szenvedelmek rabló vágyait, most végre

azt gondolván, hogy e' sok oldalrólí megátadás' által véd-
erónket megoszlatá, főserégével betört hazánkba a Lajtánál.

Felső dunai hadseregünk elszánt vitézséggel állott ellent,
nehézzé és drágává tette a berohanást, 's aztán hogy a hosz-
szú vonalon szétszórt haderő összpontosulva erősebb legyen;
az e' végre előre védsánczokkal ellátott Győrnél vonta ma-
gát össze.

Ott fogja a szabadság harcát megvívni; a magyar sza-
badságnak a Dunánk jobb partján álló létserege.

A kormány megtette, a mi erejében állott, 's kötelessé-
géhez tartozik. Most tegye meg a nép is a magáét, ön magá-
ért, a szegény szorongatott hazáért.

Keljenek fel a népnek ezerei, alakuljanak mindenütt az
önkéntes mozgó csapatok, ne várjon senki parancsot, rende-
letet; vállalkozék, kinek szive a hazáért dobog, vegye magá-
hoz barátait, szomszédait, ismerőseit, és segítsen a hazát védeni.

Hajtassék végre érélyesen a szabad mozgó csapatok
íránt kibocsátott rendelet.

Ezen felül pedig keljenek fel a népnek ezerei! segít-
sék az ellenséget semmivé tenni.

Keljen fel különösen Komárom, Győr, Veszprém megye;
's Veszprém megyében a Bakorynak rettenthetlen népe. Az
ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk. A nép pedig —
mint a fáradhatlan hangya sereg, vegye őt körül minden ol-
dalról.

Komárom népének a Csallóköz mocsárjai, a győrinek
maga Győr, hadseregünk a vidék biztosító vizei, Veszprémnek
a Bakory bevehetlen rejtelsei biztos fedezetül szolgálnak.

Mig a Bakoryban 's Bakory táján a nép őrzi a hazát,
addig jaj azon ellenségnek, melly azt háta mögött hagyva,
előre mer vonúl!

Fel, fel! szabad hazánk szabad népének ezerei.

Budapesten, 1848. dec. 18-án.

Az országos honvédelmi bizottmány.

A szervezett szabad csapatok közt leginkább említésre
méltók Ujházi kormánybiztos vadász-csapata.

Nemegyei szabad csapata; szervezte Nemegyei Bódog.

Bihari önkénytesek ; szervezték Hadvani, Dobozy és Gazsi.
Lovas portyázók ; szervezte Takács István.

Nagy-kőrösi szabad csapat ; szervezte Szentpéteri.

Szabad csapat ; szervezték Kállay Manó és Zoltán Mihály.

Szabolcsi szabad csapat : szervezte Péchy alispán.

Csongrádi szabad csapat : szervezte Sánta Ede.

Rákóczy szabad csapat ; szervezte Vasváry Pál.

Bocskai szabad csapat ; szervezte Sillye Gábor kormány-
biztos.

Felső-magyarországi szabad csapat ; szervezte Kornidesz
Lajos őrnagy.

Hevesi lovas csapat ; szervezte gróf Wartensleben Gusztáv
őrnagy.

Békésmegyei szabad csapat ; szervezte báró Wenkheim Béla.

Valamennyi szabad csapatok közt Kornidesz őrnagyé leg-
inkább felelt meg a célnak. E bátor és ügyes guerillavezér
kivált a Szepességben igen jól vezényelte csapatát.

Miután a magyar haderő különböző részeinek egységes
honvédhadsereggé olvasztásánál az illetékek szabályozása is
szükségessé vált, a hadügyminiszter erre vonatkozólag a kö-
vetkező napiparancsot bocsátotta ki :

A méltóságos honvédelmi bizottmány a hadügyminiszterium-
hoz f. évi november 10-én intézett utasításában azt az elvet
mondván ki, hogy jövőre a sor- és honvédkatonaság illeté-
keire nézve is egy lábon álljon, s az eddig a különféle csa-
patnemek és szakok szerint kimért hadi illetékek rendeztessenek
és a hadsereg valamennyi katonai egyénei, elhelyezésük különb-
sége és kivétel nélkül akár ellenség előtt, akár mint őrségek vagy
nagy várakban tesznek szolgálatot : a jelen körülmények közt
egyforma illetéket kapjanak ép úgy pénzben mint termékekben,
ennél fogva a sorkatonaságnál eddig fennálló illetékek az ön-
álló magyar hadügyminiszterium megalapításakor egyes csa-
patosztályoknak ideiglenesen engedélyezett hadi járulékokban
és a honvédc csapatoknál az ideiglenes haditanács által elő-
írányzott fizetések szerint kellőleg fölvétettek és kölcsönösen
összehasonlítottak, ezután tekintettel a fennebbi elvre, új ille-
téki szabályzat szerkesztetett ép úgy a békére, mint a jelen

hadi viszonyokra nézve és ennél zsinórmértékül az szolgált, hogy egy katonai egyen se rövidítették meg eddigi illetékeiben, továbbá az egyes állásoknál különféle czimen előbb kimért járulékok egy illetékösszegbe vonassanak össze és minden fizetésnél a krajezárok és törtszámok mellőztessenek. Végre minden fizetéssel ellátott egyéneknél a békében vagy háborús időben természetben kimért kenyéradagok készpénz illetékben, hozzászámíttassanak és csak annyi takarmányadag engedtessek természetben, mennyire az illető tiszteknek sok évi tapasztalás szerint rendesen a valóságosan tartott lovakhoz szükségük van. Az alszázadosi, másod századosi, másodosztályu hadnagyi, számadó altiszti és hadapródi állások (a honvédelmi bizottmány eddigi rendelete szerint már megszüntettek) 1849. év január elsejétől az egész magyar hadseregben megszűnnek és a számadó altisztek helyett 1. és 2. osztálybeli számvetési segédek tiszti ranggal és ahhoz szabott illetékkel hozatnak be. Az első osztályba osztályozandók mindazok a számadó altisztek, kik eddig az ugynevezett magasb kincstári illetékekben részesültek. A számvetési személyzet további rendezése és a tüzetesb rendeltetés, mennyi számvetési segéd osztassék be mind a két osztályba, később fog következni.

Az illetéki szabály 5 táblába van osztva. Az első a tábornokokat, a törzs- és felső-tisztek 5 osztályát, melyeknek mindegyike az egyenlővé tétetett csapatosztályokat foglalja magában.

A második a tiszti rangban állókat.

A harmadik a fizetéses egyéneket tiszti rang nélkül.

A negyedik a zsolddal ellátott egyéneket.

Az ötödik valamennyi katonai hivatalnokokat.

Ez áttekintés történt megerősítés után az előszámlált sorozatban az egész magyar hadseregnek folytatólagosan tudtára adatott.

A mellékelt első tábla ezután minden hadtest- és csapatosztály parancsnoknak azon megjegyzéssel adatik tudomására és ahhoz való alkalmazkodásra, hogy a tábornokok, törzs- és felső-tisztek 1849-ik év január 1-étől kezdve az eddig kimért és kapott illetékek helyett, melyek a jelen rendeletnél fogva egyuttal megszüntetnek, az első illetéki táblá-

ban foglalt új illetéket fogják kapni és így csak ezek számíthatók be. Magától értetődik, hogy ezen novemberi rendelet a multra semmi esetben sem alkalmazható.

Végre minden tábornoknak, törzs- és főbbrangu tisztnek ezen szabályoknak minden részben és határozatban való megtartása legszigorubb és mulaszthatlan kötelességévé tétetik és a katonai és számvetési hivatalnokok utasíttatnak, hogy minden alkalommal pontosan örködjenek a fölött, hogy ezen szabályszerű rendeletek egész terjedelmükben foganatosíttassanak, végre minden illetéki kihágás vagy eltérés, kötelesség, lelkiismeret és letett szolgálati esküjük értelme szerint megakadályoztassék.

E rendeletről látható, hogy a hadügyminiszterium a tisztek és a velök egyenlő állásba helyezett katonai hivatalnokok illetékei megállapításánál elfogadott elveknél gyakorlati s a háborus viszonyokhoz szabott szempontból indult ki. A második osztályu hadnagyok és számadó altisztek állásai megszüntetésénél oly rendszabályt találunk, melyet a cs. kir. hadseregnek csak később vittek keresztül. A tiszti szolgák megszüntetése azért történt, hogy a magyar hadsereg védereje növekedjék. Valamennyi illeték kikerekítése forintokká az illetékek számításának egyszerűsítése érdekében történt.

Hogy olvasóinknak mélyebb betekintést nyujtsunk a tiszti illetékek kimérésébe, reprodukáljuk az azokra vonatkozó illetéktáblázatokat is. Ezekből legelőbb is látható, hogy az akkoron ezüst pénzben számított tiszti fizetések sokkal magasabban vannak kimérve, mint az akkori cs. kir. hadseregben, sőt hogy a magyar tisztek akkori fizetései a cs. kir. hadseregben mostan szabályozottakkal egyenlők. Az illetékek ezen tetemes emelésének oka az akkori viszonyok közt beállott nagy drágaságban keresendő, mely minden élelmiszernél és árucikknél tapasztalható volt. Egyébiránt a hadügyminiszterium a tiszti illetékek fölszállítása által a cs. kir. főhaditanács hosszas mulasztását tette jóvá. *)

*) Szinte hihetetlen, de mégis igaz, hogy a bécsi főhaditanács által Mária Terézia ideje óta 1838-ig, midőn a zászlótiszti állás megszüntetett és helyébe a 2-ik osztályu hadnagy lépett, a tiszti illetékek igen szerény mérvben emeltettek, hogy a 2-ik osztályu hadnagy az előbbi

A tisztek fizetései, mint ez az illetéki táblázatból látható, nem volt egyaránt kimérve, sem a béke-, sem a hadi illetékre nézve. A magyar hadügyminiszterium egészen abból az elvből indult ki, mely akkor a cs. kir. hadseregnél mérvadó volt; csakhogy itt a tábornokról volt legjobban gondoskodva, a honvédhadseregben ellenben a tüzérség kapta a legmagasabb fizetést. És azon tisztí állásokban, hol a békeilleték más fegyvernemek hadi illetékével egyenlő volt, a tüzérség hadi illetéke ismét magasabbra volt kimérve. Hogy a tüzérséget előnyökben részesítették, az annak nagyobb fontosságából, melylyel e fegyvernem az új honvédseregre nézve birt, magyarázható ki. A tüzérség után a tábornok és a műszaki csapatok voltak jobban fizetve, mint a lovasság, ez pedig jobban mint a gyalogság és legrosszabbul a szekereszet. Hogy a gyalogságnak, mint főfegyvernemnek tisztjeiről kevésbé volt gondoskodva, mindenestre hiba volt. A különbség pedig a szekereszeti és más fegyvernemek törzstisztei fizetésénél valóban kiáltó nagy volt. Legjobban voltak a honvédhadseregben a tábornokok fizetve — többnyire vezérőrnagyok voltak hadtest-parancsnokok — ezek ugyanis mellékes illetékeikkel együtt havonként 1000 forintot kaptak.

Az újabb időben érvényesített egyenlő tisztí békeilletékek kimérése elvénél fogva valamennyi fegyvernemnél, a legtöbb európai hadseregnél minden különbség ki van egyenlítve.

zászlótiszt 19 forintnyi fizetése helyett 24 fíot és az első osztályu hadnagy, kiről Lacy tábornagy szolgálati szabályában 1766. ez állott: «A hadnagy havonkint 22 frt fizetést kap, így tehát szolgálja mellett vadászt is tarthat,» 1838-ban csak hat forintnyi illetéktöbbletet kapott. És 1848-ban a fizetések ugyanazok maradtak. És minő fordulat állott be az alatt a pénzvviszonyokban és szükségletekben? A pénznek előbb nagyobb értéke volt és minden árucikk olcsóbb volt, de a tisztek fizetése nem állott arányban azokhoz a követelésekhez, melyeket velök szemben támasztottak. Általánvéve már a tisztek egyenruhája is nagyon sokba került. A lovasságrót szólni sem akarunk, hol a dzsidások és huszárok fényes ruhákat viseltek. A gyalogsági tisztnek dísz és tábori öltözete volt és szolgálaton kívül polgári ruhát viselt. Kényelmes öltözetről, mint a blouse, szó sem volt akkor, a tisztnek a monarchia fővárosaiban a laktanyán kívül a tábori sípkát nem volt szabad használnia, Ezzel csak egy tisztnek fő szükségleteit mutattuk ki.

I. Illetményi a vezérkari személyzet, továbbá a

Rangfokozat	Időben		Vezérkar		Tüzérség		Tábor kar Mérnök kar Utász kar Árkász kar Aknász kar Sajkás kar		Lovasság	
	béke	jelen háború	évi	nap	évi	nap	évi	nap	évi	nap
			dij	lótáp	dij	lótáp	dij	lótáp	dij	lótáp
			frt	részletek	frt	részletek	frt	részletek	frt	részletek
Hadvezér	1	.	4080	8	A hadvezérnek jár havonként 340 vendégpénz, s így teszen minden havi 1000 vagy évi 12000 frt. A nak esetről-esetre külön pótdíj parancsnoknak évenként 1000 frt					
	.	1	6720							
Vezérőrnagy	1	.	4080	8						
	.	1	6720							
Ezredes	1	.	A magán szolgák a törzs- és főtisztelnél egészen megszüntetnek, ugyszinte az ebbeli ruha-átalány.		3480	5	3000	5	2880	8
	.	1			5040		4800		3000	
Alezredes	1	.			2040	4	2040	4	2040	7
	.	1			3000		2760		2208	
Őrnagy	1	.			1680	3	1680	3	1680	6
	.	1			2340		2220		1800	
Első kapitány	1	.			Az alszázadosok a valódi századosok közzé soroztatván megszűnnek, ugyszinte a másodosztályu alhadnagyk is.				1152	5
	.	1							1440	
Második kapitány	1	.							840	4
	.	1							960	
Százados	1	.			980	1	980	1	.	.
	.	1			1800		1800		.	
Főhadnagy	1	.			720	1	720	1	570	3
	.	1			960		960		744	
Alhadnagy	1	.			480	1	480	1	432	3
	.	1			720		726		696	

kimutalása

magyar hadsereg törzs- és főtiszteinek.

Gyalogság Ménesi kar Ruházati kar Térparancsnoki kar Határőrség				Szeke- részi kar				Hadosz- talyok és időkülönb- ség nélküli				Másodrendű tisztek szá- mára kimért				Utí szállásbér na- ponkint
évi		napi		évi		napi		évi		kemény		lágý				
dij		lótáp		dij		lótáp		szállás- bér		tüzifa a téli hat hónapra						
frt		rész- letek		frt		rész- letek		frt		öl szerint				kr.		
frt vagy évenként 4080 frt hóban járandósága együtt parancsnokló vezérőrnagy- adandó. A komáromi vár vendégpénz illetéke van.								1200						50		
								800								
2400		5	1920		5	600						24				
3000			2640													
1800		4	1680		4	400										
2208			1920													
1560		3	1200		3	300										
1800			1440													
1152		.	960		2	150										
1440			1320													
840		.	720		.	100										
960			864													
960		.	.		.	60										
1440			.													
480		.	480		.	5		6		24						
744			720													
360		.	360		.											
696			672													

Általános illetéki elvek.

1. A törzs- és főtisztok díjai minden hó 16-án, lótapilletményök félhavonként előre kiszolgáltatandók.

2. A köz-költségalapból (Unkostenfond) eddig kimért díjpótlékok, nemkülönbén a havidíjjal ellátott egyének részére kiadatni szokott kenyéradagok ezennel megszüntetnek.

3. Az előléptetés esetében egy évi, valamint az előd hálálozása esetébeni három hónapi kevesebb fizetés, úgy a megholt három havi díjának az illető hadipénztárba fizetése egészen megszűnik.

4. Mennyi ideig maradjanak a szabadságos tisztok pénz- és lótapilletményeik élvezetében, az minden egyes esetben a szabadság-engedélyben ki fog mondatni.

5. Az első tisztirangba előléptetett egyéneknek felszerelési pótlék fejében az álladalom részéről jár:

A tüzéség, — a tábori, mérnöki, utász, árkász, aknász- és sajkás karnál 100 frt.

A lovasságnál 150 »

A gyalogság, ménes, ruházati, térparancsnoki- és szekerész-karnál, valamint a határőrségnél . . . 60 »

6. A lovastisztek számára átengedett szolgálati lovak, mint az álladalom tulajdonai, azok további használatában maradnak azon megjegyzéssel, hogy a kimért lótap járandóságból kell tartatniok, jövőre azonban az első tisztirangra előléptetett eféle egyéneknek szabad választások szerint vagy 120 pft. segély, vagy az általuk addig használt szolgálati ló tulajdonul engedtetik, mind a két esetben azonkívül élvezendnek ezen tisztok az első kapitányi rang elnyeréséig havonként 2 pft. lótartási átalányt, mely a kinevezési hónap elsőjétől az illető év végeig, továbbá pedig minden év január első napján az egész évre előre 24 pftal kifizettetik.

7. Minden ezredi és zászlóalji segédtiszt, a lovasságiak kivételével, kap az álladalomtól egy hátszó megszerzésére egyszer mindenkorra 120 pftnyi előlegezést havi 5 pftnyi részletes visszafizetés mellett azon feltétellel, hogy ha a hivatalra helyette más neveztetnék ki, mielőtt a visszafizetés az álla-

dalom részére megtörtént volna, utódja az álladalomtól csak az előde által visszafizetett összeget, a 120 pft. tevő maradékokat pedig közvetlen elődjétől igényelhetné, egyedüli kivételével a halálozási esetnek, melyben az álladalom a visszafizetést a hagyomány-tömegből követelni és az utódnak az egész 120. ft. összeget kiszolgáltatni fogja.

8. Egy teljes lótapilletmény, a törzs- és főtisztek részére áll $\frac{1}{8}$ mérő zab, 8 font széna, és három font alomszalmából.

9. A kimért lótapilletmények az illető tisztek választása szerint vagy természetben ingyen vagy az egy részletre határozott 6 pfnyi váltásághoz vétethetnek ki.

10. Zászlóalj-parancsnoki szolgálatot tevő századosok, vagy ezredesi és zászlóalji segédül alkalmazott gyalogtisztek, ebbeli alkalmazásuk idejére egy ingyen lótap-részletet kapnak.

11. Megbetegedett tisztek, vagy azok nejei és gyermekei, kik a katonai kórházba felvétetnek, kórházi térítés fejében naponként 24 krajczárt fizetendnek.

12. Börtönbe jött tisztek rangjuk elvesztéséig illetményeiket huzni fogják, de háborúkor is csak a békeidőre kiszabottakat.

Pest, 1848. december 21. A honvédelmi bizottmány nevében, Kossuth Lajos elnök.

Petény Mátyás, hadügyminiszteri tanácsos.

Nádasy Sándor,
ezredes.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Erdős Ferencz, őrnagy.

Helybenhagyatik.

A hatóságok által az élelmi szerekre és egyéb tárgyakra való összegek fedezésére nézve a pénzügyminiszterium a következő rendeletet bocsátotta ki:

A törvényhatóságok, tartományi és hadi biztosok által rendszeren összeállított és már beérkezett számadások, jelesül az ilyen sürgős és rögtöni utasítást kívánó betérjesztések több hatóság részéről szükségessé teszik, hogy az egyes hatóságok által tett kiadások élelmi szerekben vagy más tárgyak beszerzésében s az adókérpótlásra nézve általános elvek állittassanak

föl, hogy ha az ujra elrendelt megtérítés e tárgyakra nézve tisztába lesz hozva, tisztán föltünjék az adóösszeg, melyre az állam számíthat.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány utólagos jóváhagyása mellett rendeltetik:

1. A rendes sorkatonaságra és annak podgyász-szállítására nézve a fölvétel és leszámolás ugyanazon áron és ugyanazon módon foganatosittatik, mint ez eddig történt;

2. a törvényhatóságok saját pénzéből tett kiadások szabad csapatok kiállítására, honvéd és mozgó nemzetőrségre, valamint a nemzetőrökre és hadi táborokéra is az államnak számítandók be:

a) azon rendes katonai zsold és ellátás a piaczi ár szerint vétessék föl, melyek az ujonnan állított honvédekre, önkénytesekre, vagy nemzetőrökre mozgósításuk alkalmával a hatóságok által szolgáltatottak ki;

b) a szabad csapatok rendes felszerelésére és a honvédek fölfegyverzésére s felszerelésére fordított kiadások, melyeknél fogva e hadiszerek az állam tulajdonává lettek;

c) az ujonnan állított honvédek, önkénytesek és nemzetőröknek idegen törvényhatóságokhoz fuvarozása a katonai szállítási szokásos díjak szerint.

Mindezen beszámításoknál azon összegek vétetnek tekintetbe, melyeket az állam a törvényhatóságoknak előlegezett. Végre:

3. Minthogy a nemzetgyűlés határozata értelmében ép úgy a már állított, mint a még állítandó ujonczok mint rendes katonai ujonczok tekintendők, a felkelés előtt tett semmiféle kiadások az államnak nem számíthatnak be, hanem minden honpolgár köteles ott, ahol lakik, vagy ahol birtoka van, az ujonczozási költségekhez az illető törvényhatóságoknál aránylag járulni. Ennélfogva minden hatóság köteles az általa állított ujonczra tett toborzási foglalót — 20 frtjával fejenként — valamint a felkelés ujonczaira fordított költségeket összeszámítani és az összeget adókulcs által megszabni. Amennyiben azonban némely községek aránylag számosabb lakosságuknál fogva magasb költségekkel terheltettek, mint a

kidolgozandó aránynál fogva rájuk rovatott, erre nézve kár-talaníttatni fognak.

Budán, 1848. november 30-án.

A pénzügyminiszteriumtól.

A különféle katonai intézetek december hóban fokozott tevékenységet fejtettek ki. Az országos Fegyvergyár egészen készen állott és a honvédelmi bizottmány a hivatalos lapban közhírré tette, hogy a gyárban már az összes hivatalnoki és felügyelői személyzet teljes számban van és többé semmi alkalmazás nem fog tétetni. Minthogy továbbá a gyárt látogató közönség oly nagy volt, hogy a munka is megzavartatott, elrendeltetett, hogy a fegyvergyár a közönség előtt hetenkint csak két órán át t. i. szombaton délutáni 2—4 óra közt lesz nyitva, hogy a belépés csak 50 személynek, még pedig jegyek előmutatásával engedtetik meg, melyek szombaton délelőtt 9 és 12 óra közt a radikális kör kapusánál lesznek kaphatók.

Az országos főfölszerelési bizottság is abba a helyzetbe jutott a decemberben nagyobb mennyiségben befolyt anyagok által, hogy a növekedő hadsereg felruházásáról gondoskodhatott.

A Kossuth Lajos által megvásárlott furógép az ágyucsövek készítésére teljes működésben volt.

Mindennemű adományok nagy mennyiségben folytak be. Vác, Igló és Dömsöd községek harangjaikat szolgáltatták ki a kormánynak beolvasztásra és ágyuk öntésére és a honi kölcsön az országos pénztárba már több mint két millió forintba rugott.

A pesti nemzetőri zászlóaljnak a kormány azért mondott köszönetet; mert lemondott az elnök által számára engedményezett három napi ingyen zsoldról a veszélyeztetett haza érdekében. Hasonló köszönet mondatott a hadi iskolában tanárként alkalmazott Molnár főhadnagynak, ki havonkénti 50 forint pótfizetéséről mondott volt le.

III.

A nádor-főherceg előterjesztésének története, melyet Magyarország állítólagos megtámadása tárgyában tett. — A nádor kivonatos életrajza.

Deczember hava további eseményeinél egy közbejött esetet kell előrebocsátanunk, mely az akkori izgalmas időkben igen nagy zajt csapott, föltűnést keltett és Magyarország legfőbb hivatalnokának gyanusítására vezetett. Ép úgy a történelem, mint az általánosan tisztelt nádor érdekében a legujabb adatok nyomán közelebbről fogjuk megvilágítani a tényállást.

Midőn István főherceg a magyar és horvát csapatoknak Pákozdnál történt összeütközése előtt Magyarországot elhagyta, a honvédelmi bizottmány egy bizottságot küldött ki azzal az utasítással, hogy a nádori irattárt vizsgálat alá vegye. E bizottság tagjai voltak Záborszky Imre, Torkos Lajos, Mérey Miklós és Halász Boldizsár.

Ha e küldöttek missziójánál csak a kíváncsiság kiderítése szolgált volna indokul, azt hisszük, hogy az kevésbé zajt csapó modorban is megtörténhetett volna. S mindjárt kezdetben bizonyos tekintettel kellett volna lenni a nádor iránt, kinek tevékenysége és eljárása az új politikai korszakban egész a horvátokkal történt harczig nyíltan állott a világ előtt.

Hogy oly rendkívüli körülmények közt, melyekbe ő császári fenségének tevékenysége esett, annak elnöki kancelláriájában elég anyag volt a kíváncsiság kielégítésére, az előre volt látható, mert már egy közönséges elnöki iroda is tartalmaz tárgyakat, melyek igen kényes tartalmuak és a melyek nincsenek nyilvánosságra szánva. A kiküldött bizottság misszióját

már az is nagyon könnyítette, hogy a nádori kancellária hivatalnokai közt a főherczeg elutazása után, senki sem érezte magát indíttatva az elnöki okmányokat rendezni és a fontosakat időelőtti használat elől megóvni. Sőt oly gondatlanság uralkodott a nádori kancelláriában, hogy a főherczeg által kiadásra jelzett előadási tervezet ő felségéhez a királyhoz egy halmaz papir közt a padláson hevert.

Ama számtalan iratok közt, melyek a főherczeg mindig helyes eljárását kimutatták, ezen fogalmazvány és a Lipszki-féle magyarországi földabroszhoz tartozó vázlat, mely a nádor könyvtárában találtatott, s egy súlyos vádat képező irat, mely személyét látszott terhelni, fedeztetett föl, melyből az tűnt ki, hogy ő tervezte volna Magyarország megtámadtatását kilencz oldalról. E terv december hóban csakugyan teljesen keresztül is vitetett, de az előterjesztés a királyhoz 1848. márczius 23-áról szólott és a mi a főherczeg terveit Magyarország megsemmisítésére a Lipszki-féle földabrosz nyomán illeti, ha ez nem mutat szándékos járatlanságot a földabroszban, azt árulja el, hogy igen keveset értettek hozzá; mert a Lipszki-féle kilencz darabból álló földabrosz azért van így fölosztva, hogy az egyes lapok fölkeresését megkönnyébbítse. A vázlatnak tehát a főherczeg tervét kellett volna kimutatni, és ez december 27-én, midőn Windischgrätz herczeg a főváros ellen nyomult, a hivatalos lapban könyomatban reprodukáltatott.

Az állítólagos tervvel nem is akarunk tovább foglalkozni, ellenben ő cs. kir. fensége márcz. 23-ki előterjesztéséről ő felségéhez bővebben szólandunk. Itt mindenekelőtt a viszonyok és az indokok veendői szemügyre, melyek a főherczeget ez előterjesztésre birták. Márczius havában a politikai mozgalom hullámai oly magasra csaptak, hogy az utcán csináltak politikát, és sokan azt negélyezték, hogy a nagy francia forradalom intézményeit vették mintául. Volt egyenlőségi kör stb. s átalánvéve mindazok a tünetek előtérbe léptek, melyek rendszerváltozásnál minden átmeneti stádiumtól elválaszthatlanok. Bécsben, hol az urak első rémületükből már fölocsudtak, Magyarország paczifikációjáról kezdettek gondolkodni. A miniszterek egyre-másra konferenciákat tartottak

és egy ilyenre, mely márczius második felében tartatott, a főherczeg is meghivatott*) Ebben a konferenciában, melyben gróf R és gróf H miniszterek is részt vettek, a nádor azt a tanácsot adta az uraknak, kísértessék meg a kiegyezkedés Magyarországgal a magyar miniszterium útján törvényes módon. Gróf H . . . egészen ellenkező véleményen volt és azt mondotta, reméli, hogy a kormány tekintélye és a rend Magyarországon fegyveres erővel állíttathatik helyre. A császárnak, nézete szerint még elég ujoncza marad Magyarország legyőzésére, ha azonban ez az eszköz nem tetszenék, tudna ő egy csalhatatlant, mely abból áll, hogy a nemzetiségeket egymás elleni harczra bujtogassák, még pedig a derék horvátokat, tótokat, ráczókat és oláhokat a magyarok ellen. Ha a háboru kítör és mind a két rész elgyengül s a küzdelem által ki van merülve, mind kettőn lehet uralkodni.

A nádor megbotráncozva ezen javaslaton azt válaszolta: «Gróf ur, komolyan mondja ezt vagy tréfál? Ha komolyan, akkor lehetetlen hozzájárulnom, mert ez az eszköz nemcsak nagyon veszedelmes, de annyira erkölcstelen is, hogy én azon esetre, ha ő felsége azt elfogadná, még a jelen konferenciában fognám kérni elbocsáttatásomat.»

Midőn visszatért a főherczeg, még inkább át volt hatva a készülletlenség érzetétől, melyben az ország a forrongás közepette volt. Erre őt nem csak a bécsi minisztertanácsban Magyarország paczifikációjáról uralkodó nézetek indították, hanem a hangulat is Magyarországon, mely hasonlóképen gonddal töltötte el. Szükségesnek tartotta tehát felterjesztést intézni ő felségéhez, a melyben az esetleg alkalmazandó rendszabályok három pontban voltak összefoglalva, melyeket saját véleménye követett minden egyes pontra nézve. Az előterjesztés három pontja e javaslatokat tartalmazta:

*) E fejezetben előforduló némely adatok és idézetek a meghalt nádor közléseiből a kevéssé elterjedt, de rendkívül érdekes munkából: «István Viktor, osztrák főherczeg. Élete, működése és halála» vannak véve.

1. Az egész országból kivonni a katonaságot és saját sorsára hagyni; vagy

2. Batthyány Lajos gróffal való alkudozások által gyors megoldást előidézni és ha ez nem sikerülne;

3. használandó csak katonai hatalom az ország fölemelésének meghallgatása után.

E három pontra nézve a nádor szóról-szóra következőleg nyilatkozott:

Az elsőtől, nyíltan bevallom, visszarettenek, mert először ez ugyszólván erkölcstelen és nem méltó a kormányhoz, hogy alattvalóit, kiknek egy része mégis jó érzésű, egészen elhagyja és őket a forradalom minden borzalmainak kitegye, másrészt pedig a fékezhetlen pyers tömegnek adott ilyen példa káros hatása lehetne a többi tartományokra.

A második eszköz jó és segíthet, és noha első pillanatra az elválasztás színét viseli, a jelen perczben mégis az egyedüli biztosíték, hogy az ország megtartathassék, feltéve, hogy a kinevezendő urak még tökéletesebb befolyást gyakorolhatnak a mozgalomra, mi azonban a jelen nehéz időben alig tételezhető fel egész bizonyossággal. Egy kedvezőbb korszak beálltával még sok dolog máskép alakulhat, mi most szakadást idézhetne elő. Nem tudom, nem lehetne-e még észszerű alkudozások által sokat elérni Batthyányi és Deák által, de csakis ezek által, mert ha Pozsonyban tanácskoznak, akkor mindentől félek.

Most pedig, mint hű államhivatalnok bátor vagyok felségedet egy nagyon fontos pontra figyelmeztetni: mi történnék akkor, ha kiegyezés nem jövéen létre, gróf Batthyányi mindent kockára tenne s leköszönni is kész volna?

Itt kötelességemnek tartom nem ugyan ijeszteni, de az igazsághoz hiven azt jegyezni meg, hogy ez esetre elő kell készülni, hogy a Duna mentében és a Bécsből Pozsonyba vezető uton, egy a pozsonyi fiatalság és talán a nemesség egy része által is előidézendő tüntetéssel szemben fegyveres erővel kell föllépni. Ez esetben még a harmadik eszköz maradna fönn, föltéve, hogy annak keresztülvitelére meglenne a lehetőség és az akarat sem hiányzanék.

E harmadik eszköz igen gyorsan volna alkalmazandó.

Itt négy kérdés merül fel.

a) Megvan-e a lehetőség és elég pénz, hogy nagyobb haderő küldessék Magyarországra? Ezalatt legalább is 40—50 ezer embert értek.

b) Van-e ily hadsereg azonnal kéznél és gyorsan összpontosítható-e?

c) Van-e oly királyi biztos, ki ily missziót elvállalna és tökéletesen képes lenne arra?

d) Nincs-e kétely a fölött, hogy ez az eszköz az óhajtott cél elérésére elegendő lesz-e és később nem áll-e be ebből ismét szakadás? Továbbá, nyugodtan fognának-e e mellett a többi örökös tartományok maradni és vajjon Gácsországban, Olaszországban stb. nagyobb véderő kifejlesztése nem lesz-e szükséges?

Ha mindezekre a kérdésekre, melyeket saját álláspontomból nem ítélek meg, kedvező válasz érkezik, mely után t. i. a keresztülvitel csalódások és talán később összeütköző számítások nélkül lehetséges, akkor nekem azoknak keresztülvitele ellen nincs kifogásom, ha ugyanis előbb gróf Batthyá-nyival a kiegyezkedés megkíséreltetik és ha a mindenesetre fölrendelő országos főhivatalnokok e tárgyra nézve megkérdeztetnek.

Őszintén megvallom, hogy a dolgok jelenlegi állása következtében a második eszköz elfogadására volnék leginkább hajlandó és nem kételkedem, hogy az ország főbb hivatalnokai, noha velük még eddig nem szóltam, hasonló véleményben lesznek. Majláth országbíró erre vonatkozó nézeteiről nagyon pontosan vagyok értesítve.

Ha Felséged bölcs belátása szerint az első vagy harmadik eszközt találná alkalmazandónak, akkor kétségkívül a fennálló törvények és eddigi szokások szerint, velem fog rendelkezni, vajjon ily esetben Bécsben maradjak-e, vagy máshová szabad-e utaznom.

Felséged leghűbb, legalázatosabb alattvalója.

(A mellékelt megjegyzéssel: «kiadathatik.»)

Bécs, 1848. márczius 24-én.

Ebből az előterjesztésből valóban nem lehet a nádor azon tervét kimagyarázni, melyet márcziusban kigondolt volna, midőn még az ügyek fejlődését Magyarországon az 1848. év késő őszeig, annál kevésbé azon év végeig nem sejtette, hogy Magyarországot kilencz oldalról támadtassa meg. Ezen előterjesztés véleményünk szerint inkább azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy a nádor szemben az országban uralkodó nagy politikai mozgalommal azon esetre, ha a nemzet kívánatai nem elégittetnének ki, inkább a lehetőleg beállandó szükségességre mutatott rá, hogy fegyveres erővel kell közbelépni. És hogy átalánvéve előterjesztése két pontjában Magyarország paczifikációjára nézve, azon nézeteket, melyek a bécsi minisztertanácsban kifejeztettek, mint az erkölcsiség és a kormány méltóságával nem egyezőket tüntette fel ő felsége előtt; a harmadik pont keresztülvitelének nehézségeit kimutatta és a másodikat, melyet különösen hangsúlyozott, és a mely saját nézetét a békés utoni megoldásra magában foglalta, mint egyedül, törvényest igyekezett érvényre juttatni. Ezért jelentette ki azt is, hogy ő az első és harmadik pont esetleges keresztülvitele esetében állásáról kénytelen volna lemondani és mind a két esethez azon kérést csatolta, adná tudtára neki ő felsége, hol telepedjék le, Bécsben-e vagy másutt.

Hogy kimondott nézeteinkkel a nádor előterjesztésére nézve közel állunk az igazsághoz, még következő további nyilatkozatából is látszik, melyet egy Bécsben tartott értekezlet alkalmával tett.

Ő cs. kir. fensége ugyanis ezt mondotta: «Föltűnő módon ugyan nem hozatott határozat, de én arra éreztem magamat indittatva, hogy a kérdéses emlékiratot egy legalázatosb előterjesztés alakjában nyujtsam be, azzal a szándékkal, hogy H... tanácsának esetleges hatását elenyésztessem. Azonban nem zárkozhattam el azon meggyőződés elől, hogy az udvari párt befolyásos személyei s ezek közt H... is azt igyekeztek bebizonyítani, míg a magyar miniszterium hivatalos tevékenysége legfelsőbb helyen jó hiszemü-

leg elismertetett. És így történt, hogy midőn én szeptemberben a bán és csapatai előnyomulása alkalmával Székesfehérvár felé, az utóbbinak egy legfelsőbb leirat másolatát, mely engemet a bánnal tartandó, békés kiegyenlítést czélzó értekezletre hívott föl, egy főhadnagy által átküldöttem, a bán e leirat átolvasása után az átvivőnek azt mondotta, hogy a másolat helyes, de nem tökéletes. Erre egy iratot vett elő mellzsebéből és ezt mondotta: «Itt ebben az iratban van a leirat vége is.» — Ezen vég magában foglalta az utasítást, hogy a nádorhoz menjen Budára és ott szorítsa engedelmes-ségre az országgyűlést,*) ha a kiegyezési kísérlet személyes értekezlet által a bánnal nem sikerülne.»

A nádor további közléseiből, melyeket környezetében lévő meghittjeinek tett, az is be van bizonyítva, hogy a bán a nádorhoz intézett összes legfelsőbb rendeleteket az udvari párttól megkapta, míg a nádornak nem küldötték meg a bánhoz intézett legfelsőbb leiratok és kéziratok másolatait. Stoffer udvari tanácsos, ki a nádori kancellária igazgatója volt, ezt mondja emlékiratában ezen előterjesztésről: «Egyes kifejezéseket minden méltányosan gondolkodó kénytelen helye-selni ezen nyilvánosság elé szánt iratban, kivált az akkori kényszerítő viszonyok közt. De kétségtelen, hogy az összes miniszterium és miniszteri törvény létrejötte a nádor közbenjárásának köszön-hető.» Ehhez még azt tesszük, hogy egyedül a nádor köz-benjötteinek tulajdonítható, hogy az első magyar felelős mi-niszterium a márczius 28-ki és 31-ki legfelsőbb határozatoknál fogva életbe lépett, mert a főherczeg-nádor volt az, ki a márcziusi napokban a magyar országgyűlés követeléseinek el-fogadását szorgalmazta és kijelentette, hogy megtagadás ese-

*) Mivel birta volna a nádor a magyar országgyűlést engedelmességre kényszeríteni? Talán a magyar csapatokkal, melyek égtek a vágytól a horvátokkal megmérkőzni? Látható, hogy Bécsben nem igen uralkodott helyes fölfogás az akkori hangulatról és a helyzetről Magyarországon. Hogy pedig a nádor, a bánhoz intézett egyik leiratának másolatából egy részt kihagyott, az azt mutatja, hogy semmi körülmények közt nem já-rult volna ily lépés keresztülviteléhez.

tében lemond állásáról, «mivel, mint nyilatkozott, ő ugyan megszünhet nádor, de nem osztrák főherczeg lenni. De a követelések elutasítása a nádort oly helyzetbe hozná, mely egy főherczegnek császára iránti kötelmeivel össze nem volna egyeztethető.» Hogy a nádor a magyar országgyűlés követeléseinek támogatásánál nem csak szűkebb hazája iránti érzeteitől, hanem államok parancsai által is vezéreltetett és átalánvéve mint loyális herczeg lépett föl, azt még a következő eset is bizonyítja:

István főherczeg azon épen nem irigylendő helyzetben volt, hogy oly emberek is gyanúsították, kiknek nézetei Ausztriában az ő magas állásuknál fogva döntő jelentőséggel bírtak. Ezek közzé tartozott Windischgrätz herczeg is, ki mielőtt tábornagygyá és alter egová neveztetett ki, a márcziusi napokban István főherczeg jelenlétében nem átalotta ezt a szemrehányást kimondani: «hogy ő volt magaviselete által Magyarországon az egész forradalom és anarchia okozója.» «Én ellenkezőleg azt gondolom,» válaszolt a főherczeg, «hogy Magyarországot a monarchia számára megtartottam. Magyarország a monarchiára és az összes államra el van veszve, ha én visszalépek vagy máskép cselekszem, mint ahogy tettem.»

«Valamennyi harczban» tevé hozzá a főherczeg, «melyekben a népek a kormányok ellen küzdöttek, az elsők győztek, még pedig nem fegyveres hatalom, hanem a közvélemény hatalma által. A győzelem mindenütt erkölcsi győzelem volt és bizonyos, hogy még mielőtt az első lövés eldőrdült a harczmezőn, mint ezt fájdalom márczius hó eseményei Bécsben bizonyították.»

Ha egyáltalában szükség van István főherczeg mentségére, azt hisszük, hogy eleget mondottunk és hoztunk föl az ő gondolkodásmódjáról és cselekvéseiről.

Nagyon érdekes egyébiránt azt is hallani, a mit a honvédelmi bizottmány későbbi elnöke Kossuth Lajos a márcziusi vívmányokat illető kezdeményezésről mond. Midőn ugyanis

Kossuth márczius 17-én a küldöttséggel Bécsből Pozsonyba visszatért, a «Zöldfa» vendéglő erkélyéről hosszabb beszédet tartott az ott nagy számban összegyűlt közönséghez, melyben a következőket mondotta: «Holnap meg fog jelenni falaink közt szeretett nádorunk, kinek legnagyobb érdeme van előterjesztésünk eredményére nézve, melyet minden igyekezetünk daczára sem lehetett volna elérni. Ő az, ki a királynak nyíltan kijelentette, hogy ha kívánataink nem eléggittettek ki, leteszi a nádori méltóságot. Uraim, ily dicső hazafiság előtt meg kell hajolnunk. Fogadjuk a nagy férfiut, a mint érdemei kívánják és férfiui méltósággal tegyük azt, mint ez hozzánk illik.»

Azon szeretettel és ragaszkodással hazája iránt, melynek érdekeit a nádor a monarchia javára is elő akarta mozditani, egyszersmind uralkodója iránti tökéletes hűségét is kötötte össze. Erre vonatkozólag még a következő jellemző tényt akarjuk fölemlíteni:

Midőn a horvátok betörése Magyarországba a szakadást Bécs és Pest közt elkerülhetetlennek tüntette fel, Kossuth Lajos a nádorhoz ment, hogy bebizonyítsa előtte, hogy az ország érdekei és nádori kötelességei a dinasztiai érdekek fölött állanak, és hogy az ország válságos és veszedelmes helyzetében csak egy eszköz van, hogy az nagy és komoly veszélyektől megmentessék. — «És mi volna ezen eszköz?» szakasztá őt félbe a nádor. «A királyi méltóság elfogadása királyi fenséged által» válaszolta Kossuth. A nádor e javaslaton megütközve látható izgalommal azt jegyezte meg: «Mi az, miniszter ur, mi önt eddigi nyilvános életében arra jogositja, hogy rólam ily árulást föltételez a király ellen? Jó lelkiismerettel állithatom, hogy életemben semmi sincs, a mi önt erre indithatta. Ha szükség volna rá, inkább a mindennapi kenyeret is összekoldulnám királyom számára, sem hogy tőle a koronát ellopjam.» Az előbb idézett munka magasállásu szerzője a főherczeg ezen

kijelentéséhez a következő megjegyzést fűzi: «Ha sejthette volna akkor a nádor, hogy Magyarországot e loyális magatartása daczára soha életében nem fogja többé látni, úgy már akkor lemondott volna állásáról, csak hogy Magyarországot ismét lássa.»

De a főherczeget nem csak a bécsi udvari párt gyanusította, hanem még azt is kellett tapasztalnia, hogy saját házában is félreismerték és rágalmazták.

A módot, miképen történt ez, röviden fogjuk itt fölemlíteni és olvasóink maguk hozhatnak erre nézve ítéletet.

A nádor október 3-ki állítólagos támadási terve nem jutott nyilvánosságra. Az első közlés a nádori kancelláriában történt «titokszerű fölfedezésekről» az volt, melyet a «Pesti Hir-lap» is hozott. A radikális lapok, jelesen a «Márczius tizenötödike», erről a tárgyról a leggyűlöletesebb modorban szólottak. Azután szünet állott be december 13-áig, mely napon Schlick gróf altábornagy betörése alkalmával egy a honvédelmi miniszterium által kiadott falragasz jelent meg, mely két hirdetést tartalmazott. Ezek egyike így szólt: «A volt nádor iratai közt talált terv, melynél fogva Magyarország állami önállóságától megfosztatni és nemzetünk az önálló nemzetek sorából kitöröltetni szándékoltatik, az által, hogy az ellenség hazánkat kilencz oldalról támadta meg, létesült. A kilencz támadás utolsója Schlick berontása 8—9000 emberrel Gácsországból Sáros megyébe stb.»

December 19-én a «Pester Zeitung» szólt a főherczeg állítólagos támadási tervéről és csak december 27-én következett ő cs. kir. főherczegsége előterjesztésének hivatalos nyilvánosságra hozatala a Pester Zeitung közlésére való hivatkozással e támadási terv fölött.

Hogy e hirdetés abban az időben, midőn Windischgrätz herczeg a cs. kir. hadsereg zömének élén előre nyomult, a közvéleményre nem kelthetett más benyomást, mint a legnagyobb elkeseredést, az magától érthető. Hisz a növekedő veszélyvel az izgalom is magasabbra hágott a fővárosban és az egész országban, és a legkevesebbeknek volt ideje vagy tü-

relme az elremitő napi hírekről komolyan gondolkodni. Csak tisztí körökben tartották az egész közleményt költött bujtogatósi eszköznek. Költött ugyan nem volt ez az irat és csak arról lehetett szó, miként kommentálták tartalmát. Egy a helyzethez mért hatás e hirdetéssel el volt érve, mely nem csak a főherceget elszomorította, de az udvart is nagyon kellemetlenül érintette.

Stoffer udvari tanácsos, mint már érintettük, ez ügyre nézve emlékiratot bocsátott ki, melynek a nádor igazolása lett volna célja.

A nádor a királyhoz tett előterjesztésének a Közlönyben nyilvánossá tétele után a következőket írta Stoffernek: «A nyilvánosságra hozatal minden esetre kellemetlen, de megtörtént, mint tény áll itt és pedig mint egy célzatos gonoszság ténye. Ha el akarják ferdíteni az iratot, — mint mindent a világon, úgy ezt is félre lehet magyarázni, — az csakugyan nem nehéz, de mindennek daczára állítom, hogy előterjesztésemet pontról-pontra védhetem, mint ezt emlékiratában ön is helyesen tette.» Ezután keserűn így folytatta a főherceg: «A népszerűltetés minden fázisán az égbe magasztalástól egész a fészítsd fel-ig át kellett mennem, tul estem rajta; mert öntudatom fenntart, hogy legalább akarva nem tettem rosszat, nem árultam el hazámat. Ha Windischgrätz herceg azt mondja, hogy az ön emlékirata kinyomandó: legyen meg, ha nem, ad acta vele.»

De Windischgrätz herceg megtagadta helybenhagyását ez emlékirat közzétételétől, miről a főherceg jegyzeteinek kiadója abban a nézetben van, hogy ez azon oknál fogva történt, mert korainak tartotta a herceg Ő cs. kir. fensége igazolását Magyarország közvéleménye előtt.

A sajátos mód, miképen használtatott föl a főherceg irata, nem volt az egyedüli igazságtalanság, mely őt érte, mert már az október 10-ki képviselőházi ülésben azon indítvány tétetett, hogy miután hiteszgeően hagyta el a hadsereget, jószágai és vagyona a uemzet részére lefoglaltassanak. És ez egy általunk már közölt szeptember 27-ki falragasz után meg is történt, melyben a többek közt az volt mondva: «a nádor

— ezt vérző szívvél írjuk, — miután közbenjárasi kísérletei Bécsben sikertelenek voltak, lemondását írásban adta be.» Az indítvány Kossuth kívánságára elnapoltatott, de később mégis foganatosított. Az állam- és egyéb értékpapirokból álló főhercegi vagyon, valamint nagy értékű (30,000 frtot érő) ezüstneműje megmentése csak az ő főudvarmesteri titkára Szuborics lélekjelenlétének és ügyességének köszönhető, mert ez a honvédelmi bizottmány által már legfoglalt ingó tulajdon az által lett megmentve, hogy Szuborics látszólagos fontos okok következtében annak kiszolgáltatását egész a cs. kir. csapatok megérkezéséig Windischgrätz herceg alatt meg tudta akadályoztatni.

Miként fogjuk föl a nádor Pestről távozását, miután az összeütközés a magyar és horvát csapatok közt elkerülhetlenné lett, és miként kapott királyától utasítást az ország elhagyására, ezt olvasóink munkánk más részéből tudják.

Azokon kívül, kik átalánvéve emberekről és tárgyakról saját kirekesztőleges álláspontjuk szerint szoktak itélni és sem a rendkívüli körülményeket nem veszik tekintetbe, sem a megítélendőnek állásába nem tudják magukat belé képzelni, alig lesz valaki Magyarországon, ki meg nem volna róla győződve, hogy Magyarország utolsó nádora az új korszaknak útját egyengette és tevékenysége alatt a viharos időkben az 1848. év márciusától szeptemberig csak hazája és a monarchia javát tartotta szem előtt, s ezt a leginkább életbe vágó törvények szentesítésénél és a honvédelmet célzó minden rendszabályoknál eléggé bebizonyította.

Hogy életében ezekért nem aratott köszönetet és elismerést, miről férfiaknak, kik viharos időkben működésre vannak hivatva, le kell mondaniok, mégis megvolt a nemes hercegnek azon elégtétele, hogy egy nappal elhunytá előtt fenséges fivére által megtudta, hogy a kiegyezés Magyarországgal az 1848-ki alkotmányos mű szentesítése által létrejött. Azzal a tudattal vált meg tehát e család és ármánynyal telt világtól, hogy számára Magyarország történelmében dicső hely biztosított.

István (Ferencz Viktor) osztrák főherczeg, Magyarország királyi hercege stb. Nádor, királyi helytartó, Magyarország főkapitánya, a jászok és kunok főkapitánya és főbírája, az aranygyapjas-rend vitéze, a szent István-rend nagy keresztese, a szent Lipót-rend és más külföldi lovagrendek birtokosa, cs. kir. altábornagy, az 58-ik sorgyalog ezred és a cs. kir. 12-ik számú nádor huszár ezred tulajdonosa, szeretetreméltó ikernővérével Hermina főherczegnővel, ki élete tavaszán halt el, 1817-ben született Budán. Ő volt az általánosan tisztelt feledhetlen József főherczeg elsőszülött fia, kinek félszázados áldásos működése mint nádornak a nemzet emlékezetében még mindig él. István főherczeg anyját, Anhalt-Bernburg-Schaumburg herczegnőt, akkor vesztette el, midőn ez ikergyermekeinek életet adott.

István főherczeg az uralkodó ház azon tagjainak egyike volt, kire az udvar és Ausztria mérvadó köreinek szemei már azon időben irányultak, midőn még alig érett meg ifjunak. Rokonszenvet keltő egyéniségében rendkívüli szellemi tehetség, mélyre ható képzettség és nemes jellem voltak egyesülve. Gyors és éles fölfogással helyes ítélő tehetséget kötött össze nagy tárgyismerettel, így tehát nem hagyta magát senki által befolyásoltatni. Mindenben, a mit keresztül akart vinni, nagy buzgalmat és kitartást fejtett ki. Oly tulajdonságok voltak ezek, melyek őt hivatalos működésében különösen kitűntették. Azon állást, melyet az államban elfoglalt, nem csak névleg, hanem a szó leg-szorosabb értelmében betöltötte, nem csak az első, hanem a legszorgalmasb és leglelkiismeretesb hivatalnok volt, ki irodájában naponkint órákat töltött és a szolgálat legcsekélyebb részleteiről is gondoskodott.

A politikában és igazgatásban a főherczeget csak erkölcsi elvek vezérelték. Oly czélok, melyeket azon eszközök által lehetett elérni, melyeket az opportunitás tanácsolt, nyíltságával ellentétben állottak. Nagy közigazgatási, de csekélyebb szervezési képességgel bírt.

Bő ismeretei, melyeket tudványa még inkább növelt, nyelvismeretét és természettudományi tanulmányait is magukban foglalták. A nádor öt nyelven beszélt jól: németül, ma-

gyarul, latinul, francziául és olaszul és ép oly jól irt e nyelveken. Már legelső fiatalságában ásványgyűjteményt rendezett be, melyet mindinkább gyarapított, úgy hogy az a legnagyobbak egyike Németországban és jelenleg az oldenburgi herczeg birtokában van. A nádor jelesül Németországban volt időzése alatt sok német tudóssal állott összeköttetésben, kikkel élénk levelezést folytatott, azonfelül több tudományos természettani társaság tiszteletbeli tagja is volt.

A főherczeg benső tulajdonságaira áttérve, mindenekelőtt veleszületett jóságát és szívélyes modorát kell hangsúlyoznunk, valamint jótékonyságát is fölemlitenünk.

A társalgási viszonyokban tapintatosságot és szeretetreméltóságot tanusított, melyek mindenki szívét megnyerték számára, kikkel népszerűségénél fogva összeköttetésben állott. Mint nemes és jószívű férfiú nem igen volt hajlandó emberek elleni bizalmatlanságra és azon minden halandóra nézve oly veszedelmes közlékenységnél fogva nem igen választotta meg az embereket, kiket bizalmával megajándékozott.

István főherczeg egészben véve tökéletes gavallér volt. Azon tudattal, hogy a társadalom élén áll és születésénél fogva sérthetetlen lévén, mégis elég lovagias volt, hogy sohasem sertett meg alábbrendelt állásban állókat. És ha élénk, vérmes véréalkata valakivel szemközt oly kijelentésre ragadta, melyet nézete szerint bántónak tarthatott, sietett e kedvezőtlen benyomást azonnal megszüntetni.

Szellemi és erkölcsi kitűnő tulajdonságaival párhuzamban állott szép külseje. A főherczeg igen szép alak volt, melylyel sok urhölgy fejét megzavarta. Hogy egy férfi, noha a társadalom legmagasb fokán áll is, az irigységtől és megszólástól nem óvhatja ugyan meg magát, ez magától értetődik és a főherczegnek Bécsben, hol önállóan lépett a nyilvános életbe, elég ellensége volt.

De, mint már fennebb említettük, az udvar szemei a későbbi nádorra, mint oly herczegre voltak szegezve, kit államszolgálatra kiválóképen kellett alkalmazni. 1839-ben tehát Bécsbe hivatott, hogy ott az államügyekbe bevezetessék. A császári várpalotában lakott, hol udvari személyzete is volt,

mely az udvari körökben általános figyelem tárgya volt, kivált a császári ház némely idősb tagjai közt, jelesen az öreg egyszerű modoru János főherczegnél. Bécsben a különféle hivatalok teendőinél alkalmaztatott és a közügyekbe be lön vezetve, ugyszintén részt vett az állami hatóságok üléseiben is.

Miután a főherczeg az államügyek gépezetébe mélyebb betekintést vetett, művelődési utazásokra bocsátották a bel- és külföldön, hogy eszméi és látköre kiszélesíttessék. 1841. év július közepén körutat tett Csehországban, a következő évben pedig bentazta a lombard-velencei királyságot, Tirolt, Istriát, a trieszti partvidéket és meglátogatta a rokonságban álló udvarokat Turinban, Pármában, Modénában és Toskánában. Valamennyi hatóság utasítást kapott az illető udvari főhivataloktól, hogy a főherczegnek mindenütt betekintést engedjenek az ügyek menetébe, még a titkos iratokba is és hogy minden kérdésére kielégítő válaszokat adjanak. A főherczeg ezen utazása nem volt kéjutazás, hanem gyakorlati iskolát képezett, melyet a legjobb siker követett, mint ez kitünő emlékirataiból látható. A főherczeg egyébiránt naplót is vezetett és pedig oly szorgalommal, hogy egy nap sem mult el, melyen rendes mindennapi élményeit, az eseményeket és megfigyeléseit legheylesebb észrevételeivel föl ne jegyezte volna.

1843-ban utazásokat tett a főherczeg a németországi udvaroknál, mely alkalommal lehetőség mutatkozott, hogy esetleges diplomacziái küldetéseknél azon előnyben részesüljön, hogy a személyekkel és viszonyokkal megismerkedjék. Ez utazás utáni visszatérésénél Csehország kormányzójává neveztetett ki, mely minőségben az egész cseh nemzet szeretetét és tiszteletét vivta ki. Áldásos működései közepette találta őt a gyászhir fenséges atyja várandó haláláról, s 1847. február 11-én Budára utazott atyjához, kinek ágyánál ugyan csak pár óráig lehetett, mert február 13-án reggel József nádor kiadta nemes lelkét.

Ugyanaz napon, melyen a temetés tartatott, István főherczeg nádorra neveztetett ki. Márczius 30-án visszatért Prágába és augusztus végéig Csehországban maradt, hol azon

ország érdekében, melyet annyira megszeretett, még sok teendője volt. Az elválás napján Prága polgárai nagy tün-
tetés által fejezték ki érzelmeiket, miről a cseh főváros lapjai
meleg szavakban emlékeztek meg. E lapok egyike azt mon-
dá: «Mig ő cs. kir. fensége a különféle köszönő küldöttsége-
ket fogadta, az alatt a szabadalmazott polgári katonaság az
olasz téren, a csehek pedig a Kleinseite-Ringen állottak fel.
E csapatok diszben és a legszebb katonai rendben várták a fő-
herczeg megérkezését. A felebbezési tanácsos és polgármester
Müller lovag által fogadtatott, ez utóbbi valamennyi prágai
csapat parancsnoka is volt. Ő cs. kir. fensége végig ment a
sorokon. Noha a herczeg különben is föltűnt megnyerő és méltó-
ságos alakja által, hogy ez most kétszeresen volt így, midőn
festői diszmagyar ruhában mutatkozott stb.» Továbbá: «Az
átalános mozgalomnál, a mindinkább hangzott éljenzésnél
élénken emlékszünk azon estére, midőn 1844. év január 16-án
Prága polgársága a főherczeget diszes faklyásmenettel üdvö-
zölte. Akkor és ma is nyilvánult a legnagyobb, legvalódibb
lelkesülés, csak hogy akkor öröm, most pedig szomorúság jel-
lemezte az ünnepélyt. A mit akkor a fenséges főherczegtől
vártunk, azt ő igazolta. Förláldozó szeretettel működött a maga
hatáskörében, a nehéz kísértések napjaiban, melyek igazgatása
alatt beállottak, mint valóságos atya állott népe oldalánál,
erre a szegények minden könye, a melyet felszáríthatott,
tanuságul szolgál. Azon fáradhatlan tevékenysége, mely által
kitűnt, épen most, midőn eltávozik, nehezen lesz nélkülöz-
hető. Ha ugyan nem időzik is többé közöttünk, az ő emléke
mindig uj marad a hálás szivekben. Mint az utókorra is
maradandó emlék a szeretett ország nádorára, azon tér,
a melyen az ünnepély tartatott, az ő nevét nyerte. Az ünne-
pély alatt eltűntek a táblák az «olasz tér» elnevezéssel és
«István tér» föliratu ujjakkal helyettesítették.

Még világosabban tűnnek ki a prágai lakosság érzelmei
István főherczeggel szemben egy föliratból, melyet a prágai
polgármester a városi tanács élén augusztus 21-én fényes
kiállításban nyújtott át. Ebből ő cs. kir. fensége tevékenységé-
nek köre és módja látható. A fölirat így hangzott:

«Császári fenség! Csak pár évig élvezte Csehország a nagy szerencsét, hogy cs. kir. fenséged közvetlen kormányzata és igazgatása alatt állhatott. De e rövid korszak oly sok fontos, súlyos és válságos eseményeket foglalt magában, mennyit különben egy fél század alig bir egyesíteni. Az ország közepét árvizek pusztították, míg a nyugati és keleti hegyekből a nyomor és éhség jajkiáltásai hallatszottak. Keresethiány és drágaság ütötte fel fejét minden vidéken.

De fenséges főherczegséged mindenütt mint segítő, mentő angyal jelent meg. Fenséges főherczegséged atyai gondoskodása az egész országra és lakosaira kiterjedt. Magas gondoskodása által az árviz által károsultaknak tetemes segélyzések adtak s a hegyi lakosok nyomorán segítve lett. Fenséges főherczegséged közbenjárása által a dologtalanoknak kereset nyújtott. Fenséges főherczegséged ezek atyja és segítője lett.

Prága városa közvetlen tanuja volt fenséges főherczegséged e nemes működésének azon bölcs és igazságos, eszélyes és gondos, fáradhatlanul tevékeny és hatályos, kegyes és szívélyes igazgatásnak és kormányzatnak a mi hazánkban. Azért is benne és minden lakosa szívében a köszönet tisztelet és szeretet érzete lakozik. De épen ezért azon pillanat is, melyben elhagyja fenséges főherczegséged szeretett hazánkat, kétszeresen fájdalmassá lesz. Szomorúsággal látjuk ezt közeledni és busan fogunk rá mindenkor visszpillantani. De élénken fog fenséges főherczegséged képe előttünk lebegni, élénken és eltörülhetlenül fog szeretetünk, hálánk, tiszteletünk és ragaszkodásunk megmaradni. Ezen élénk érzetektől származik azon legbensőbb kívánság is, azzal a legalázatosb kéréssel, hogy Csehország és annak fővárosa mindig kegyes, szíves visszaemlékezésre találjon fenséges főherczegséged jóságos szívében.»

Végre még a prágai egyetem is különös tisztelete bizonyosságát adta, a való főherczegnek azáltal, hogy őt 500 éves alapításának emléke alkalmából tiszteletbeli tagjává nevezte ki.

A vasuti indóháznál ünnepélyesen bucsuzott el Prága a főherczegtől és szerencse-kivánatok kísérték őt hazájába, hogy azon magas állást elfoglalja, melyre már 1842-ben ki volt jelölve. Akkor János főherczeg közölte vele, hogy miniszteri

értekezlet tartatott, melyen ő is jelen volt és melyen a nádori állás betöltéséről volt szó, azon esetre, ha József főherczeg egészségi állapota következtében visszavonulna az államszolgálatból s egyhangulag elhatároztatott, hogy István főherczeg nádorrá neveztessek ki. A miniszterek ugyan úgy vélekedtek, hogy ez a kinevezés baj; — ők ugyanis szabadelvű embert láttak a főherczegben, de azt mondták, hogy ez szükséges baj, melyet a magyarok ragaszkodása miatt nem kerülhetnek el.

Midőn az agg nádor halála által e fontos állás betöltésének szüksége bekövetkezett, értekezletek tartattak, melyeknél a főherczeg és Metternich herczeg közt jegyzékek váltattak emlékiratok alakjában. Munkánk keretén tulmennénk, ha regisztrálnók azokat, de néhány érdekes mozzanatot még sem tarthatunk vissza olvasóinktól, kivált azért, mert a főherczeg jellemzésére szolgálnak. Egyik jegyzékben 1847. január 10-éről a nádor ezt mondja: «Metternich herczeg érdekes emlékiratát a magyarországi állapotokról az utolsó két országgyűlés óta e napokban vettem áttekintés végett. Az emlékirat őszinte tiszta fölfogásról és az állapotok részrehajlatlan megítéléséről tesz bizonyosságot és valóságos jóslói szellemben itéli meg, mikép fognak azok a közel jövőben alakulni. Jogosan lehet kérdeni, hogyan van, hogy az Ausztriában oly hatalmas miniszter semmit sem tett, az általa megjósolt fontos események megakadályozására?

Több év óta egy általán ismert kéz e nyilatkozatot adja szájába: «Après moi le déluge.» Ezen válságos vallomásban rejlik az, miért nem lett a miniszter-jósból elhárító cselekvési férfiú. Ugy okoskodott, hogy addig, míg ő kormányozza az állam hajóját, ez sértetlen fog maradni és oly szép és kedélyes fog Bécsben az élet maradni, hogy fiatalok és öregek, gazdagok és szegények, apraja-nagyja a kedves dalt fogják énekelni: «Nincs több csak egy császárváros, csak egy Bécs», mely oly szépen hangzott a miniszter uraknak. A következők azonban megmutatta, hogy Metternich politikai számításai kronologiai hiba csuszott be.

István főherczeg hat pontba foglalta össze a föltételeket,

melyek alatt kész a nádori méltóságot elfogadni, s melyek inkább az ő jövő állására, mint politikai kérdésekre vonatkoztak. A többek közt azt a kívánságát fejezte ki, hogy két oknál fogva még egy évig Csehországban maradjon. Mindezekelőtt néhány életbeléptetett intézkedést akart befejezni, továbbá annak szükségét hangsúlyozta, hogy a magyar nyelv szónoki részében magát kiművelje és Magyarország törvényeivel tökéletesen megismerkedjék. Az általa tett föltételeket egy Metternich herczeghez intézett jegyzékben fejtette ki, melyben férfias egyenességet, helyes ítéletet és komoly magatartást tanusított. Metternich e jegyzékről azt jegyezte meg, hogy a főherczeg némely föltételei elfogadhatnák, de haladéktalanul Magyarországra kell mennie, mert nincs kit oda küldeni.

A följegyzések erre nézve még fölhozzák: «hogy a miniszter uraknak alkalmatlan a főherczeg azon nyilatkozata, melyben kimondja, hogy mint nádornak a pártok fölött kell állania és mivel mint nádor a nemzetnek esküt tesz, az alkotmányt előforduló esetekben még a kormány ellen is fogja védeni, sőt csak addig fog azzal menni, míg törvényes téren marad. A miniszter urak akaratuk engedelmes eszközére vártak benne és hogy csalódtak, ez igen elkedvetleníté őket.»

Minő határozottsággal állapította meg István főherczeg föltételeit, azon körülmény is bizonyítja, hogy midőn Metternich emlékiratát és jegyzékét a magyar kancellárnak véleményadás végett átadta és az nem volt az ő szellemében fogalmazva, egy terjedelmes ellenemlékiratot adott be, mely azzal a kéréssel végződött, hogy ne nehezteljen ő felsége, hogy ezen fontos hivatal elfogadását azon esetben elutasítja, ha az általa szükségeseknek talált módok és föltételek nem adatnának meg. Ehhez a kéréshez csatolta a kívánságot, hogy Csehországban maradjon.

1847. márczius 29-én végre a nézetek és követelések ideiglenes kiegyenlítése jött létre és a főherczeg esküjét mint cseh helytartó ő felsége kezeibe tette le. Miként működött a főherczeg a legsúlyosabb körülmények közt, azt olvasóink e munkából tudják.

És most még a főherczeg Schaumburgban töltött számkivetésféle időzését, ott lefolyt életét és halálát kell fölemlítenünk.

Miután István főherczeg a bécsi októberi forradalom következtében a császári udvarnak Bécsből Olmüczbe utazása alkalmából vette a parancsot, hogy Evanovitzaból (Morvaország), hol nővére, Erzsébet főherczegnőnél, Esztei Ferdinánd főherczeg nejénél látogatáson volt, Schaumburg várába Nassau nagy herczegségbe menjen, melyet neje után örökölt, még az nap ultra kelt, mi azt bizonyítja, hogy ilyesmire már tökéletesen el volt készülve.

Minő érzelmekkel hagyta el ő cs. fensége Ausztriát, elképzelhető. Október elején megérkezett a bájos fekvésű Schaumburgba a Lahn folyónál, melyet maradandó lakhelyeül rendeztetett be, mert a vár és minden a mi ahhoz tartozott, egészen el volt hanyagolva, miután sok éven át lakatlan volt. Ez által talált valamit, mit tevékeny szellemű emberek általánvéve keresnek, hogy az élet bajait paralyzálják, széles kiterjedésű tört a munkásságra. Ez töltötte be 16 évi schaumburgi időzését egész haláláig.

A főherczeg nem csak otthont teremtett ott magának, de új életet is az egész bájos vidéken. Hogy a várról és környékéről szóljunk, mindenek előtt föl kell említenünk, hogy ez új építkezések, a park berendezése, utak építése által teljesen megváltozott kinézést nyert.

E külső tökéletes átalakításhoz, melyet Schaumburgban létre hozott, még a főherczeg szelleme és humanus működései is csatlakoztak. Az iskolára, a szegények és betegek ügyére rendkívüli gondot fordított, bőkezűsége és jótékonysága nem ismert határt. Ehhez járult még, hogy a főherczeg éveken át sok munkaerőt foglalkoztatott, mi a lakosság jólétét növelte. Ez mind összevéve messze Schaumburg határain túl a »vidék atyja» elnevezést és Németországban a legjobb hirnevet szerzte meg neki.

Legörömelebb foglalkozott a schaumburgi ifjúsággal, melynek számára parkjában uszodát állíttatott föl és a melynek naponkint a várban kellett összegyűlni, hogy esti 7-től 9-ig

szellemi és testi gyakorlatokkal foglalkozzék és általa megvándéltessék.

A munkák fölötti fölügyelet és azok egy részének igazgatása, jószágai kezelése és nagyon kiterjedt levelezése, mely magányában a szóbeli érintkezést pótolta és a tudományos világra is kiterjeszkedett, azt hozták magukkal, hogy igen kevés üres ideje maradt és írásbeli munkáit éjjel is kiterjesztette.

Időnkint a rokon német udvarokat is meglátogatta, hol igen jól érezte magát, azonkívül sok fejedelmi személyt látogatott meg Németországban és látogatásokat is fogadott, a többek közt testvéreiet is, kikhez a legnagyobb szeretettel ragaszkodott. Nagy örömet okozott neki fivére József főherczeg, kihez különösen vonzódott, s ki két ízben hosszab időre látogatta őt meg Schaumburgban.

Azonban sokáig tartott, míg viszonya a császári családhoz megtisztult. Csak 1857-ben vált lehetővé a közeledés hozzá János főherczeg levele által, melyet István főherczeg az oldenburgi nagyherczeg közbenjárása által kapott kezéhez. Végre az agg János főherczeg maga jött Schaumburgba és a hosszas értekezések, melyeknél István főherczeg a maga álláspontját védte, mely szerint a kezdeményezést az udvar részéről, azaz az azáltali igazoltatását követelte, azzal végződtek, hogy ő felsége a bölcs középutat választotta és tudtára adta, miszerint tárt karokkal fogja fogadni. A kívánt alkalmat István főherczeg fölhasználta aztán erre, midőn a trónörökös született. Maradandó időzését Ausztriában gyakori bécsi látogatásoknak kellett egyengetni, Magyarországra azonban nem volt szabad jönnie.

Az aggodalmakat, melyeket István főherczeg Ausztriában leendő fogadtatására nézve Grünne gróf, ő felsége első főhadsegéde előtt, ki éveken át volt oldalánál, egy levélben kifejtött, mert a mainzi és majnai frankfurti örségek tisztjei a nasszaui fürdőkben a neki*) mint főherczegnek tartozó tisztele-

*) A nagy műveltségű és tudós báró Prokesch-Osten altábornagy az által vetett véget ez urak tiszteletlen magaviseletének, hogy midőn

tet meg nem adták, Grünne gróf ezen jellemző megjegyzéssel oszlatta el: «Van hatalmunk az eféle urak fölött» stb.

Miután ő felsége szokott szeretetreméltó modorában fogadta István főherceget, a császár valamennyi hadsegéde, a kabinet kancellária személyzete, a miniszterek és főállamhivatalnokok is kénytelenek voltak épp úgy tisztelegni, mint a tábornokok a császári várban elszállásolt főhercegnél, mi jelül szolgált arra, hogy nem létezik többé feszültség a császári családban, melynek tagjai igen szívélyesen fogadták őt.

Hat heti időzés után az előtte oly kedvessé lett Schaumburgba tért vissza a főherceg. A vadászati szenvedély, mely élete utolsó éveiben nála mint kitűnő lövésznél mutatkozott, annyira kifejlődött benne, hogy tekintetbe nem vévén az időjárást, egészen neki adta magát, miután nagyon bizott erős természetében. 1865. őszén egy fajdtyuk-vadászatról haza térvén, minthogy már előbb is betegeskedett; kénytelen volt orvosi segélyhez folyamodni. A főherceg több németországi fürdőbe utazott, valamint a Ferenczfürdőbe is és utóbb Bécsbe, hol a leghiresebb orvosok azt tanácsolták neki, kísértse meg Déltirol üde éghajlatát, és Mentonet, valamint Nizzát is ajánlották neki. Ez utóbbi városban lelte halálát február 19-én, mely hosszas tüdőkórjának véget vetett. Halála után Nizzában ünnepélyes gyász isteni tisztelet tartatott, melyen a hatóságok fejei részt vettek élükön egy francia tábornokkal. Napoleon pedig nagy katonai csapatot küldött Nizzába, melyet az ottani cs. kir. követnek bocsátott rendelkezésére. De ezt a szíveséget nem vették igénybe.

A vonat a feledhetlen főherceg földi maradványaival márczius 2-án éjféli után érkezett meg a pesti indóházba, hol a magyar miniszterek, magasrangu tiszték és udvari személyzet várták és elindultak a halotti kíséretet képezve a

katonai meghatalmazottnak nevezetett ki Majna melletti Frankfurthba, megérkezésekor, igen természetesen, saját ösztöne sugallatából azonnal tisztelgett a főhercegnél. E példa hatott, s a mainzi és frankfurti őrség főbb tisztjei hasonlóan tisztelegtek nála, míg a német hadsereg tisztjei ezt soha sem mulasztották el és gyakran voltak a főherceg vendégei.

budai várkápolnába. A főherczegek közül jelen volt Károly Ferdinánd és József, valamint a belga királyi és oldenburg nagyherczegi házak képviselői is. Márczius 2-án gyász isteni tisztelet tartatott és a főherczeg holtteste eltemettetett a családi sírboltba atyja és Hermina ikernővére oldala mellé.

IV.

A katonai viszonyok és egyéb eseményeknek rövid leírása a különféle harctérekben. — A téli hadjárat megnyitása a cs. kir. osztrák hadsereg által. — A feldunai hadsereg visszavonulása. — Ismét egy kiáltvány Windischgrätz herczeg tábornagytól. — Egy békeküldöttség Windischgrätznél. — Hadi tanács a magyar hadsereg visszavonulásának meghatározása tárgyában.

Miután a cs. kir. csapatok által Magyarországon és Erdélyben keresztülviendő hadművelleti tervet, valamint a külön hadtestek föllállítását és mind a két hadsereg erejét már előadtuk, áttérünk azaz eseményekre, melyek a téli hadjárat alatt a különböző harctérekben előfordultak.

A december 6-án Schlick gróf cs. kir. altábornagy*) alatt Gácsországból berontó hadosztály hadműveleteiről már ki-

*) Bassanói és fehértemplomi gróf Schlick Ferencz cs. kir. lovassági tábornok stb. született Prágában 1789. május 23-án, a régi osztrák hadsereg legvitézebb és lovagiasabb tisztjei közé tartozott, e mellett ügyes vezér volt. Atyja eleinte a diplomaciai pályára képezte ki őt, s jogot tanult. Az akkori háborus idők azonban benne is kedvet keltek a katonai szolgálatra és új hivatását azzal kezdette meg, hogy a jószágain alakult honvéd-század parancsnokságát vette át, de már egy év múlva, 1809-ben vértess hadnaggyá lett Bubna oldalánál mint hadsegéd és sok képzettséget fejtett ki. Passaunál, Aspernnél és Wagramnál harczolt. Ott volt főnökeivel a partvidéknek a francziák részére kiszolgáltatásánál is. 1812-ben, midőn Ausztria Franciaország szövetségésévé lett, letette tisztii állását. Ellenben 1813-ban ismét a cs. kir. hadseregbe lépett, Schwarzenberg oldalánál a drezdai csatában részt vett és az orosz gárdákkal Ostermann alatt harczolt Pirnánál, utóbb Kulmnál. A wackaui csatában, hol az orosz dragonyosok élén harczolt és a franczia lovasságo ismételve megtámadta, elvesztette jobb szemét és rend-

vonatosan megemlékeztünk, valamint Pulszky Sándor vere-ségét és Mészáros hadügyminiszternek az északi hadsereg parancsnokává kineveztetését, a mi a képviselőházban tet-közlések tárgyát képezte, oly czélból érintettük és bocsátottuk előre, nehogy a hadi események leírását megzavarjuk.

Háttra van még ennélfogva az első fontos mozzanat fel-
említése az ország északi részében. — Miután Schlick gróf
hadteste Pulszky hadtestét megverte, amaz Szikszóig nyo-
mult, de hadteste gyengeségét tekintetbe vévén, ismét
visszahúzódott Kassára, hogy ott erősítéseket vonjon magá-
hoz Gácsországból és összeköttetését ezen tartománynyal biz-
tosítsa, felső Magyarország fővárosát választotta hadművelési
alapul. Egyszersmind meg kellett várnia a cs. kir. hadsereg
hadműveleteinek megkezdését, melyet az ő betörése Magyar-
országba 10 nappal előzött meg, hogy igazgatási rendsza-
bályokat vihessen keresztül.

kivül kitünt. Napoleon Elbából visszatérte után mint egy huszár velite-
sek osztályának parancsnoka Franciaországba nyomult, hol 14 napi
portyázással lett megbizva. További katonai pályáján az osztrák hadse-
regben a Württembergi király nevét viselő 6. huszárezred ezredese és pa-
rancsnoka lett. 1848-ban cs. kir. altábornagygyá és Krakó kormányzó-
jává neveztetett. Ez állásában a Felső-Magyarország ellen működő cs. kir.
2. hadtest parancsnoka lett és kitűnő részt vett a magyarországi hábo-
ruban 1848. év december havától, egész végéig. Ő volt Windischgrätz
alatt a legügyesebb és legvállalkozóbb tábornok és ha eleinte nagyobb
sereg fölött rendelkezhet, nagy sikereket mutathatott volna föl. Katonai
érdemein kívül kitüntette még Schlick grófot az ő leereszkedése, nemes
gondolkodása és humanitása. Ezt mindjárt az első magyar tisztekkel
szemben tanusította, kik nála fogságba estek; állásuknak megfelelő ellá-
tásban részesítette őket és becsületszóra szabadságra állította. Midőn
Bécsben Magyarország legyőzete után nagy hadi tanács tartatott, hogy
a Magyarországon alkalmazandó rendszabályokról tanácskozzék, Schlick
gróf volt az, ki határozottan fellépett az erőszakos rendszabályok alkal-
mazása ellen és az engesztelődés mellett szólalt föl azon megjegyzéssel,
hogy Magyarországot csak így lehet megnyerni és azt hosszabb időre
lehetetlen elnyomni. Schlick gróf altábornagy a Mária Terézia és más
bel- és külföldi rendjelekkel volt földiszítve és a Savoya nevet viselő 5.
dragonos ezrednek előbb második tulajdonosa, utóbb a 4. huszár-ezred
első tulajdonosa lett, mit saját kérelmére kapott. Schlick gróf tethdús
életét 1862. év márczius 17-én Bécsben végezte be.

Noha Schlick gróf altábornagy átmenete a Kárpátokon és az előnyomulás Kassáig már az által is nagyon meg volt könnyítve, mert a kárpáti szorosok nem voltak védve és az előnyös állások mögött fölhányt sánczokat üresen talált, hogy csak a nagy kiterjedésű sövények és a közlekedési utak lerombolása, melyeket könnyen kerülhetett el, képeztek akadályt az előnyomulásban és nem sok kellett ahhoz se, hogy Pulszky fegyelmezetlen, nem rendes csapatait futásra kényszerítse, mindazáltal a vállalkozó tábornok, kinek mindenestre az ellentállás komoly tényezőivel kellett számolnia, az osztrák hadművelleti tervnek rácső első részét szerencsésen vitte keresztül. Megállapodott felső Magyarország fővárosában és győzelme a cs. kir. főhadserg bevonulása mellett igen nyomasztólag hatott Magyarországon.

Az első rendszabály, melyet Schlick tett, az volt, hogy állását portyázó csapatok által biztosította, melyek Miskolcz felé is irányoztattak, hogy híreket halljon az ott összegyűlt magyar csapatokról. Ezután a lakosság lefegyverzése kezdetett meg, mi semmi különös eredményre nem vezetett, mivel a fegyverek a honi véderő fölfegyverzésére adtak volt át és a többi fegyvereket elrejtette a lakosság a nemzeti ügy iránti rokonszenvből; mert tulnyomólag tót volt ugyan, de mégis magyar érzelmű elannyira, hogy a falusiak még a kassai vásárra sem mentek, élelmiszereket sem szállítottak a cs. kir. csapatoknak. Ez indította Schlick grófot arra, hogy látszólagos más okból a következő hirdetést bocsássa ki:

«Minthogy Kassa város hatósága azt jelentette, hogy a vidéki lakosok a legujabb események következtében nem mernek elárusítás végett élelmi czikkeket szállítani, ezennel kijelentem, hogy mindenki bejöhet a városba és szállíthat élelmiszereket, mivel a katonaság senkivel sem fog rosszul bánni, sőt minden erőszak ellen meg fogja őket védeni.»

Egy másik hirdetés, mely azt bizonyítja, hogy Kassa lakosai nemzeti érzelmük szerint akartak eljárni, a város nevében adatott ki Sztojka Elek jegyző által és következőleg hangzott: «Minthogy Kassa város hatóságát az itteni főparancsnokság arról értesítette, hogy több városi lakos az itteni fiók-

bankban sok ezüst pénzt váltott be bankjegyekre, ennélfogva e tekintetben a pénzforgalom nem ezüstpénz, illetőleg ezüst huszasok hiánya miatt akasztatott meg, s így azok, kik ezüst pénzzel bírnak, fölszólíttatnak, hogy azt a kir. harminczad hivatalnál osztrák bankjegyekre váltsák be.»

Egy másik hirdetése a cs. kir. főparancsnoknak pedig így hangzott: «Miután tudva van, hogy sok lengyel menekült részint fegyverrel, részint anélkül van a városban elrejtőzve, minden polgár és háztulajdonos intetik, azoknak 48 óra alatti följelentésére, mulasztás esetében az illetők rögtönítelő bíróság elébe állítandók. Ugy szintén valamennyi itteni mesterember intetik, minden fölszerelési készletnek beszolgáltatására a városi kapitánysághoz.»

A vásárra vonatkozó hirdetésre, melyet Schlick altábornagy kibocsátott, a honvédelmi bizottmány egy az országos bizottság által kiadott ellen-hirdetményt tett közzé, mely az élelmiszereknek Kassára szállítását szigorun megtiltotta és az áthágókat hazaárulóknak bélyegezte. E rendelet végén az volt mondva: «Szegény üldözött hazánk szent nevében mindenkinek megparancsoljuk, hogy a Kassát megszállva tartó ellenségtől minden élelmiszert vonjon meg s ezt annyira hazafiui kötelességének tartsa, hogy mindenkit, kit rajta érnek, hogy élelmiszereket szállít Kassára, erővel fogjanak el és őt mint az ellenséget élelemmel ellátni akarót a legközelebbi hatóságnak adják át, mely szolgálatért az élelmiszerek annak fognak jutalmul kiadatni, ki azoknak átszolgáltatását megakadályoztatta.

Mig Schlick gróf altábornagy mindent megtett, hogy állását az általa elfoglalt területen amennyire lehetett megerősítse, azalatt az újonnan alakult magyar véderők lassankint összpontosultak. A szepesi, tornai, zempléni és abanji nemzetőrségen és népfölkelésen kívül, melyek a december 4-ki kassai vereség után azt tették, a mit bajtársaik a schwechati csata után tettek, hogy a legrövidebb uton futottak haza, a többiek a Pulszky hadtestéből, kik csak félig-meddig katonai értékkel bírtak és fejüket nem vesztették egészen el, Miskolczra vonultak vissza és az új hadtest kötelékébe léptek.

Igy tehát a harcztér e részén Schlick hadteste várakozási, Mészárosé pedig gyülekezési állapotban volt. De csak rövid időre.

Schlick gróf altábornagy hadtestével egyidejűleg Freiseisen alezredes hadoszlopa Jablunkán át szinten Magyarországra nyomult. A rendes katonaságon kívül Teschenben még a cseh-morva-tót szabad csapatok is csatlakoztak hozzá Bloudek vezérlete alatt, ki a cs. kir. szabad csapat parancsnoka címét vette föl. E hadoszlophoz végre Levarovszki százados a 29. cs. kir. sorgyalog ezredtől — lengyel — is csatlakozott, s mint tábornoki főnök a legnagyobb mérvben szervezte a tót népfölkelést.

Valamint Schlick, úgy Freiseisen sem talált ellentállásra a jablunkai szoros állépésénél; még a csaczi hid is, hol Rutkay honvédtábornagy parancsnokolt, felsőbb helyről érkezett rendelet következtében el lőn hagyva a császáriak közeledtek és a magyarok Budetinig vonultak vissza. Csak itt bocsátkoztak a magyarok csatába, mely több óráig tartván, az ő javukra dőlt el és Freiseisen alezredes Jablunkáig visszavonulásával végződött. Minő sietséggel történt ez, bizonyítja az, hogy az utat, melyet Freiseisen 6 nap alatt tett meg, most egy nap alatt megtette.

A támadás eme kudarcza hézagot képezett a hadműveletek keresztülvitelében, minthogy Freiseisen föladata az volt, hogy a Vág völgyön át összeköttetésbe lépjen Simunich altábornagy hadosztályával.

A Querlonde honvéd alezredes és Beniczky Lajos által vereséget szenvedett Freiseisen alezredes hadoszlopának visszavonulása után mindenkit nagy aggodalomba ejtett Morvaországban a császáriak ügyének állása. Attól tartottak, hogy a magyarok Jablunkán át be fognak törni, mi azonban szándékjog alig lehetett. Windischgrätz herceg tábornagy két zászlóaljat, melyek Gácsországból mint erősítés jöttek a bécsi őrséghez, és némi tüzéséget küldött Freiseisenhez. A Freiseisen alatt állott összes haderő Götz vezérőrnagy parancsnoksága alá jutott, kit Olaszországból Magyarországra rendelték és a ki később részt vett a cs. kir. hadsereg hadműveleteiben.

Az első életjel, melyet Windischgrätz herczeg tábornagy hosszas szünet után a cs. kir. hadsereg zöme hadműveleteinek megkezdése előtt adott, ismét kiáltványok voltak, melyek közül kettőt egymás után bocsátott ki. Mint minden, a mi ismételtetik, érdekét veszti, úgy Windischgrätz herczeg kiáltványai sem birtak többé benyomást kelteni; mert a lakosság kirekesztőleg önvédelmével foglalkozott. Az első, mely deczember 13-án jelent meg, Magyarország és Erdély lakosaihoz volt intézve.

Herczeg Windischgrätz Alfréd, cs. kir. tábornagy, az összes cs. kir. haderő főparancsnoka (kivéven az Olaszországban levőket) aranygyapjas vitéz, a magyar szent István lovagrend nagy keresztese és a Mária Terézia katonai rend lovagja, a cs. kir. 4. sz. könnyű lovas-ezred tulajdonosának

Kiáltványa.

Magyarország és Erdély lakosai!

Folyó évi november 7-ki kiáltványomból hallhattátok, mi czélból lépek országtokba; ez nem lehet más, mint az anarchikus izgatások által megbuktatott uralkodást, a törvényeket, a megsemmisült személy- és vagyonbiztonságot helyreállítani.

Most egy hü és vitéz hadsereg élén lépem át Magyarország határait. Mindenkinék ígérem törvényes tulajdona biztonságát, mely nélkül rendezett lét nem is képzelhető, de egyszersmind mindenkit intek, hogy minden idegen vagyon elleni merénylettől és annak károsításától tartózkodjék. Ne hagyjátok magatokat a lázítók fenyegetései által megfélemlíteni, hogy bősziűlt dühből vagy vak boszúból helységeket pusztítsatok el, középületeket vagy magánvagyonot romboljátok szét és fölhalmozott készleteket semmisítsetek meg. Mindenkit, ki bárminő vagyonkárosítást elkövet, utól fog érni a megérdemelt büntetés, kivált pedig a lázadások szerzőjét, ki titeket harczoló gonoszságokra akar csábítani, kérelhetetlen szigor fogja sújtani.

Egyszersmind valamennyi hatóságot, községet, melyeknek gondviselésére van bízva a köz- és magántulajdon, a törvé-

nyek értelmében, minden a korona, az állam és a magánosok vagyonán és tulajdonán okozandó kárért, melyet a pártütő kormány és eszközei rendeletei folytán elkövet, vagy a fegyveres csapatok által elkövettet, az okozott kárért felelőssé és kártérítésre köteleessé teszek.

Főhadiszállás Schönbrunn, 1848. december 13.

Windischgrätz herceg m. k.
cs. kir. tábornagy.

A második, december 14-éről Magyarország és Erdély földművelő népéhez volt intézve és így hangzott:

Herczeg Windischgrätz Alfréd, cs. kir. tábornagy, az összes cs. és kir. hadak fővezére (azok kivételével, melyek Olaszországban állanak), aranygyapjas vitéz, a magyar kir. szent István rend nagy keresztese és a katonai Mária Terézia rend vitéze stb. stb. a 4. sz. cs. kir. könnyű lovas-ezred tulajdonosának

Prókla m á c z i ó j a.

Magyarország és Erdély földművelő népéhez.

Folyó évi november 7-én kelt manifestumom által már biztosítva lettetek róla, hogy a robot és dézsmái megszüntetéséről 1848. ápril havában alkotott és ő felsége által szentesített törvények fenn fognak tartatni.

Ezen biztosítást megújítom most dicsőségesen uralkodó királyunk és urunk, Első Ferencz József Ő felsége legmagasb parancsolatjából is, bizton várván, hogy legkegyelmesebb királyunk szavában bizni, nyugodtan maradni és azokat, kik titeket még ezentul is azon ürügy alatt, mintha az átlalatok nyert engedmények visszavétetni szándékoltatnának, felizgatni és megvetendő céljaikra csábítani merészelnének, mint árulókat tekinteni, elfogni és a katonai hatalomnak által adni el nem mulasztjátok.

Mely a földművelő népnek ő cs. kir. felsége legmagasb parancsolatja következtében adott újabb biztosítás, az illető előljáráások és lelkészek által, a szószékről, a hazai nyelveken azonnal közhirrre teendő és a véghezvitt hirdetésről tüs-

tént a legközelebbi katonai parancsnoknak írásbeli jelentés adandó, mert különben az előjárósági személyek vagy lelkészek ellen, kik ezen parancsolatot vagy pontosan nem teljesítik, vagy a hirdetést szándékosan elmulasztják, a rögtönbiráskodási eljárás életbe fog léptetni.

Kelt Schönbrunni főhadiszállásomon, 1848. decz. 14-én.

Windischgrätz herczeg s. k.
cs. kir. tábornagy.

Az napon, melyen Windischgrätz herczeg é kiáltványt kibocsátotta, Simunich altábornagy azon állásából, melyet első rosszul sikerült támadása óta elfoglalt, kiment. Hadosztályaival három hadoszlopban Nádas felé nyomult és e helység s Jablonicz közt megtámadta a magyar dandárt, Ordódy honvédőrnagy alatt, mely csekély visszavonulási harc után Szered felé indult. Midőn azonban Görgey Guyon ezredet 3300 ember erősítéssel küldötte Nagy-Szombatba, melyet a császáriak még meg nem szállottak, Ordódy dandára Lipótvárra ment. November 16-án Simunich Nagy-Szombatra érkezett, melyet, sűrű köd kedvezvén neki, délután 4 és 5 óra közt erőiesen megtámadott. Két órai makacs utcai harc után Guyon kénytelen volt erős veszteség után Komárom felé visszavonulni. Simunich Lipótvár erődöt, hol Ordódy honvédőrnagy parancsnokolt, föladásra szólított föl, mit azonban ez határozottan megtagadott és Simunich körülfalta a várat, Szeredet és Érsek-Ujvárt előretolt csapatokkal megszállotta és egyelőre a Vágvonál elfoglalására szoritkozott.

A cs. kir. főhadisereg föllállításában még nem állott be változás, csak a bán tábornok tétetett át december 9—10-ke közti éjjel a magyar határ felé; Jellachich báró főhadiszállása ekkor Hainburgban volt. 14-én végre Windischgrätz herczeg tábornagy elhagyta a schönbrunni királyi várpalotát és Fische-mendre tette át főhadiszállását.

A magyar földunai hadsereg föllállításában mindeddig ép oly kevésbé történt lényeges változás, de már december 16-án nagyban meg kellett a hadműveleteknek kezdeni. Hogy

ezeknek leírásában zavar ne történjék, a mellék harcsterék eseményeit tovább követjük és legelőbb is dél felé fordulunk.

Midőn a támadást minden ponton megkezdték a cs. kir. csapatok, a délnyugati harctéren is, melyet a tevékeny Perczel tábornok aránylag csekély számu haderővel igen hosszú ideig tartott megszállva, a magyar fegyverekre nézve kedvezőtlen fordulatnak kellett beállani, mivel Perczel hadtestének állását a Dráva balpartján föl kellett adni, mert északi irányban kellett összeköttetést foganatosítani a földunai hadsereggel, melynek balszárnyát volt képezendő. Ezen kényszerítő körülmény nélkül Perczel még tovább tarthatta volna a Muraközt, kivált azért, mert a 71 éves öreg gróf Nugent táborszernagy igen fontosító vezér volt, pedig ez volt főellentétese, ki nem csak azzal gondolt, mi közvetlenül állott előtte, hanem oly körülményeket is tekintetbe vett, melyek szerény hatáskörén kívül állottak. Így történt, hogy egyszer azon gondolatra jutott, hogy a bán visszatérését Horvátország fedezésére is javaslatba hozta.

Windischgrätz nem vette rossz néven ezt az öreg érdemtelen Nugentnek, *) ki mindenestre parancsnokságot akart

*) Laval Nugent gróf, római szentbirodalmi herceg, cs. kir. tábornagy, született 1779-ben Dublinban, régi skót családból. A cs. kir. hadseregbe lépett, hol 1794-ben mérnökkari főhadnagy volt. 1796-ban mint százados az ellenség üldöztetését vezényelte Budesheimnál és Kemptennél, mint táborkari tiszt az 1799-ki olaszországi hadjáratban részt vett, és 1800-ban a cs. kir. Mária Terézia lovagrendet nyerte. 1805-ben Károly főherceg főhadiszállásán alkalmaztatott és 1809-ben 32 éves korában már vezérőrnagygyá és táborkari főnökké lépett elő János főherceg mellett. 1812-ben Ferencz császár megbízásából az angol hadseregnél volt Spanyolországban, 1813-ban egy dandár parancsnokságát vette át és ez évben nagy érdemeket szerzett azon hadműveletei által, melyeknek célja az volt, hogy Horvátországot a francziáktól visszahódítsák és az angolokkal, kik tengeren működtek, egyesülve, visszavonulásukat elvágják. E célját el is érte és Modenába indult, hol ideiglenes kormányt alapított IV. Ferencz (Este) főherceg nevében. Az 1815-ki hadjárat alatt mint altábornagy Murat ellen egy hadosztály fölött parancsnokolt, mellyel Nápolyba ment és 1817-ben a császár engedelmével nápolyi szolgálatba lépett. 1820-ban ismét a császári hadsereg kötelékébe tért vissza, 1838-ban táborszernagygyá lőn, mely minőségben Felső Ausztria katonai főparancsnokává lépett elő. 1848-ban kívánságára azon kis hadtest

Magyarországban és kegyelethől a magyar háboru alatt is elég szolgálatot tett. Mintán végre a készülődés és szervezés stádiumából kilépett, támadólag működött Perczel ellen de elkésve követte őt, midőn ez Kőszegre indult.

A báró Dahlen altábornagy alatt Horvátország fedezésére a Drávánál felállított és többnyire nemzetőri zászlóaljakkal álló tartalék-csapatok által a Nugent előrenyomulási vonalon eső állomások is meg lőnek szállva.

Nagyobb tevékenységet fejtett ki a Dráva torkolatok fölött örködő Trebesburg vezérőrnagy, kinek alkalmá volt az eszéki őrség által tett portyázások alatt apró csetepatékra, kivált gróf Batthyány Kázmér ellen. Trebesburg fő feladata volt kiváltképen az, hogy Eszéket meghódítsa.

Most itt az ideje, hogy ismét e vár általános viszonyai-val foglalkozzunk. Az előbbi várparancsnok, báró Jóvics vezérőrnagy megbetegedése után gróf Batthyány Kázmér, ki miután portyázó csapataival Baranyamegyének az ellenségtől kiűritése után, mint kormánybiztos oda jött, úgy szólván a vár urává lőn. Az őrség épen nem megbízható szelleme daczára érvényesítette befolyását, hogy Eszéket Magyarországnak megtartsa. November végén azonban Eder *) vezérőrnagy,

parancsnokságát kapta, mely Stájerországon át Magyarországra tört. Működését különben jelen munkánkból meg fogják ismeri olvasóink. Nugent igen képzett tábornok volt, nagy szervezési ismeretekkel birt; a mi pedig vitézségét illeti, ezt nem kevesebb mint száz ütközetben és csatában tanúsította. 1849-ben sok rendjellel diszitve cs. kir. tábornaggyá lőn. A cs. kir. 30. gyalog serezed 50 éves tulajdonosa volt, ugyanezen ezrednél szolgált a jelen munka szerzője is. Nugent gróf igazságszeretete és más nemes tulajdonságai következtében mindenkinek szeretetében részesült. 1862-ben halt meg Posiljevóban Károlyváros mellett.

*) Eichenhaini Eder Frigyes vezérőrnagy katonai pályáját a cs. kir. első vértés ezrednél kezdette, hol lovas századoságig lépett elő. Mint ezredes a cs. kir. 5. vértés ezred parancsnoka volt és vezérőrnagynak előlépve mint lovas dandárparancsnok jött Szegedre. Innét báró Bechthold altábornagy alatt dandár parancsnokká lőn és ennek leköszönése után a rácok ellen működő magyar csapatok parancsnokává. November végén vette át Eszék parancsnokságát, de még e vár föladásának előmozdítása sem volt képes megmaradását magyar szolgálatban az október 3-ki manifestum után kimenteni. Ő is elveszté magas katonai

ki ez ideig a déli táborban harczott a rácok ellen, Eszék vára parancsnokává neveztetett ki. Mielőtt oda ment, előbb Péterváradra utazott, hogy magát báró Blagoevich altábornagynál bemutassa és ezuttal azon kérdést intézte hozzá, vajjon Eszék még a császári csapatok hatalmában van-e, mely kérdésre Blagoevich igennel válaszolt.

Eder azonban megérkezésénél azt találta, hogy a vár falain a magyar zászló lobog és hogy gróf Batthyány úgyszólván Eszék kormányzója. Itt november közepéig csak egy honvéd zászlóalj volt benn a várban, Batthyány indítványára azonban még a 36. és 51. honvéd zászlóalj és később Meszena báró ezredes 2 vadász századdal is oda helyeztetett. Az olasz Zanini ezred nyolcz századát tökéletesen megbízhatónak találták, de a Sándor és Wasa sorgyalog ezredek két osztályáról ezt nem tételezték föl. E két osztály tisztjei majdnem teljesen császári érzelműek voltak.

Majdnem hihetetlen, de tiszta igazság, hogy a magyar kormány mindazon ideig épen nem gondoskodott a vár fölszereléséről. Ezt az új mérnökkari igazgató, Penz őrnagy indítványozta, s Eder tábornok addig tudta azt halogatni, míg végre nagyon hiányosan vitetett keresztül.

Minthogy a határőrvidékiek Eszék vidékén, jelesül Petrievcén, Valpovón, Csepinben, Trpinyán és Vukováron sokszor mutatkoztak és ott befészkeltek magukat, gróf Batthyány ismételve sürgette azok eltávolítását. Eder, ki e vállalkozásokat megakadályozni igyekezett, végre kénytelen volt fölhagyni vele és Batthyányt csak a honvédséggel engedte Csepin ellen indulni, a rendes csapatokat pedig visszatartotta. Erre Batthyány határozott parancsot küldött neki, hogy a rendes csapatokat a honvédek támogatására küldje, de Eder csak a Sándor

állítását, melyet hosszas háborus és békés szolgálata alatt kiérdemlett. Ami magatartását és tevékenységét mint eszéki várparancsnok illeti, az adatokat erre nézve nem csak a cs. kir. 60. számú seregzred történetéből merítettük, hanem a leírásban is szorosan az említett ezred története szövegéhez ragaszkodtunk, melyben tárgyilagosan minden bennfoglaltatik, mit az akkori Wasa ezred három zászlóalja a magyar zászlók alatt tett és ott átélt.

ezred egy osztálya által támogatta őt, mely nem is csatázott többé.

Deczember közepén Piringer térparancsnok alezredeshez Glavasch őrnagy osztatott be, ki később Eszék föladásánál nagy tevékenységet tanusított.

Eder tábornok, Glavasch őrnagy és a rendes csapatok valamennyi parancsnoka titokban abban egyeztek meg, hogy a várat a legközelebbi alkalommal átszolgáltatják a császári csapatoknak. Ez urak passzivitása teljesen gátolta Batthyányt a maga működéseiben és mivel a kormány végre értesült az Eszéken uralkodó viszonyokról és Batthyányt nem találta elég erélyesnek, Földváry Lajos honvéd ezredest, kit buzgó hazafinak hitt, korlátlan teljhatalommal küldötte Eszékre, nem hogy a vár parancsnokságát átvegye, hanem hogy Edert ellenőrizze. Így tehát Eszéken tulajdonképen két várparancsnok és egy kormánybiztos volt, kik egymás ellen bizalmatlansággal viselkedtek.

Nemegyei portyázó csapatparancsnokságánál semmi különös nem fordult elő. A bánságban Damjanich sikeres támadása óta Lagerdorfra egész novemberben csak jelentéktelen összeütközések történtek a két ellenőrző vonalon. A beállott szünetelés abban leli magyarázatát, hogy Kossuth ujjal az azon gondolatra jött, hogy a ráczokkal békealkudozásokba bocsátkozzék. Ő ugyanis, nem úgy mint októberben, az egész harczot be akarta állítani a ráczok ellen, mi természetesen nem egyedül tőle, hanem a ráczok akarától is függött, de a bánsági és bácskai hadtestek részéről a támadást lehetőleg meg akarta szorítani, hogy a földunai hadsereget, melynek szaporítására jogosan nagy súlyt fektetett, a szerb csatatéren lévő hadtestek által tetemesen szaporítsa. De a parancsnokok rámutatván a harczter nagy kiterjedésére, nem csak határozott ellenvetéseket tettek hadtesteik gyengítése ellen, hanem Rajachich karloviczi patriarcha, a szerb nemzeti bizottság elnöke is utasítást vett Bécsből, hogy semmiféle alkudozásba ne bocsátkozzék a magyarokkal. Ezeket egyébiránt nem vele kezdték meg.

Deczember közepén a szerbek közt nagy viszályok támadtak, melyeket Rajachich hatalmaskodása idézett föl. Midőn

ugyanis székhelyét Karloviczról Zimonyba tette át, egy egészen testtel lélekkel hozzá ragaszkodó emberekből alakult udvart képzett maga körül, minden vele ellenkezésben lévő önálló elemet elmozdított befolyásos állásaiból s úgy intézkedett, hogy az egész igazgatási gépezetet akként alakította, hogy a nemzeti Obdorra nem hederített, mint azt az illem kívánta volna. Így történt, hogy több szerb hazafi, kik nemzetük körül hasonlólag szereztek érdemeket, ily eljárás mellett nem utasította el többé föltétlenül a kiegyezkedést a magyarokkal.

A tárgyalások nem mentek túl a bevezetés stádiumán, midőn az általános támadás Magyarországra hosszash passzivitásuk föladására határozta a déli harcztéren működő magyar hadtestek parancsnokát. Jelesül a bánságban kellett volna a szerbekre egy főcsapást mérni. E végből Vetter tábornok a rövid időre Budapesten időző Kiss tábornok távolléte alatt november 30-án egy összpontosított támadást intézett három hadoszloppal a szerbek állásaira, az ugynevezett ördög hidjánál, Alibunárra és Tomasovácra, mely részben sikerrel vitetett keresztül, de egészben nem sikerült, mert a Tomasovácra történt közvetlen támadás a sűrű köd miatt föladatott, Alibunárnál pedig, hová a Károlyfalváról visszaszorított szerbek vonultak és egész haderejükkel összpontosultak, a magyarok heves támadás által Verseczre való visszavonulásra kényszerítették.

Kiss visszatértekor megújított a támadás a szerb állásokra, de Tomasovácznál a magyar csapatok igen komoly ellentállásra találtak, melyet minden megfeszítésük daczára sem birtak megtörni. Egy rohamot a hidfőre győztesen vertek vissza a szerbek. E támadás meghiusulása után egy harmadik támadás intéztetett Damjanich alezredes hozzájárulásával, mely hosszash, változó sikerrel vívott harcz után a magyarok győzelmével végződött. Tomasovác és Jarkovác a lakosoknak a magyar csapatokon elkövetett árulása következtében kirabolgatott és szinig leromboltatott.

Deczember 14-én a bánsági hadtest Écskától Lázárföldön át Szarcság és Szecsánig bevette a vonalat.

A bácskai hadtestnél Vetter első támadásával egyidejű-

leg két jelentéktelen ütközet volt a bánságban, Földvárnál és Szent-Tamásnál. Bakonyi báró tábornok ép úgy mint Esterházy gróf tábornok november végétől decemberig semmi különöst nem tettek.

December 13-án délelőtti 10 óra tájban egy ellenséges zászlóalj, melyet egy tartalék csapat és a Dunán egy csajka követett. Karloviczról Pétervárad felé nyomult. A vár őrsége azonnal fölriasztatott és az este Ezred egy zászlóalja, egy század a dom Miguel gyalogságból, három ágyúval és egy fél század Ferdinánd huszárral az ellenséges hadoszlop ellen mozgásba tétetett. Máriasschneenél ütközet fejlődött ki, mely délutáni 5 óráig tartott és az ellenség visszavonulásával végződött; az ellenség által megszállott Buhovicz falu a mi tüzeink által porra égett.

A vár vezénylő köreiből annyiban állott be változás, mennyiben báró Blagoevich altábornagy-parancsnokló és Zahn altábornagy betegeknek jelentkeztek és a várparancsnokság ideiglenesen Csuha ezredesnek adatott át. Mérnök-kari igazgatónak Hollán Ernő őrnagy, egy fiatal nagyon képzett mérnök-kari tiszt lőn kinevezve, ki előbb mint főhadnagy a cs. kir. mérnök-kar tagja volt.

Aradot ugyan Márjássy János alezredes október 23-án tökéletesen körülzárolta, de komoly vállalatra ostromágyuk teljes hiányában nem gondolhatott. Csak december elején kapott 8 ágyujához még 12-öt, melyek közt csak négy mozsár-ágyú volt. Hadteste 5000 emberről 8000-re szaporodott. Alig találta magát Márjássy abban a helyzetben, hogy valamire vállalkozzék, azonnal a leggyorsabb intézkedést tett, hogy egy erősített hely birtokába jusson, t. i. rögtönzött rohamot. Erre nézve minden előkészület észrevétlenül történt meg. De a fiatal csapatoknál hiányzott a nyugodtság és a fegyelem és így egy elhamarkodott éljen kiáltás elárulta a támadást, mely fölriasztotta az őrséget. Végre rendes ostrom alá kellett Aradot venni.

Azon körülménynél fogva, hogy Aradot a magyar kormány ugyan kellőleg felszerelte és Berger altábornagynak a magyar ügytől történt elpártolása után elegendőleg ellátta élél-

miszerekkel, Temesvár parancsnoka Rukavina altábornagy, ki sokkal kedvezőbb helyzetben volt, képes volt Aradot támogatni, mi sikerült is neki, mivel Nagy Sándor kis hadoszlopa, mely megfigyeléssel és szemmeltartással volt megbizva, nem sokat tehetett. Rukavina emellett a támadásokat is elősegítette, melyek Erdély felől Bogsán és Oravicza ellen tétettek, hol a magyar ágyu-öntődék voltak, melyeket az ellenség nyugtalanítani és szétrombolni igyekezett.

Márjássy, hogy mindezeket elhárítsa, kénytelen volt Lipánál erős őrállást rendezni, hogy Temesvár felől minden fölmentési kísérletet megghiúsítson. Küldött is egy mozgó hadoszlopot Asztalos Sándor vitéz százados alatt a Maros völgyén át Soborsin ellen, hogy az oláhok fölkelését megakadályozza. E két cél elérése ütközetekre vezetett, melyeket Asztalos szerencsével vívott, míg a lippai őrállomást a temesvári őr-ség egy csapata már november közepén megtámadta és bevette és kénytelen volt a Maros jobb partjára visszavonulni. Miután a temesvári csapat visszament, Márjássy a Maros bal partját szállotta meg.

Szeged és Szabadka fontos pontok egyenkint 3 - 4000 ember által lettek megszállva. Az előbbi városban gróf Hadik ezredes, az utóbbiban Gál ezredes parancsnokolt.

Magyarország keleti részén váratlan fordulat állott be nem sokára a hadi viszonyokban, midőn Bem tábornok vette át a parancsnokságot az erdélyi hadsereg fölött, mely Nagy-Váradon pontosult össze, hová a honvéd kerület-parancsnokság Debreczenből áttétetett.

Bem kinevezésével az erdélyi hadsereg főparancsnokságára, a polgári igazgatás is más kezekbe került, még pedig erősebbekbe, mit ezt Kossuth Lajos nyílt rendelete mutatja, mely így szólott:

Nyílt rendelet, melylyel a honvédelmi bizottmány ezenel jelenti, hogy Beöthy Ödön bihari főispán teljhatalmu kormánybiztossá neveztetett ki Erdélybe. Hatásköre Erdélyországon kívül még különösen Szabolcs-, Bihar- és Szatmármegyékre és az ezek területén fekvő királyi városokra, a hajdukerületre és részekre fog terjeszkedni.

Az ő teljhatalmu biztosi hatósága alá fog különösen a jelenleg Bem tábornok parancsnoksága alatt álló felső erdélyi hadsereg tartozni.

Minthogy ez az egész vidék e kormánybiztos hatásköréhez tartozik, ez által báró Vay Miklós eddigi erdélyi főkormánybiztos, valamint a többi kormánybiztosok mandátuma megszűntetik.

A kinevezett teljhatalmu kormánybiztostól függ, hogy ott, hol szükségesnek tartja, az általa kijelölt hatóságok és az ezekre rótt köteleességek által addig, míg célirányosnak tartja, kormánybiztosokat nevezzen ki kisebb kerületekre, vagy a végrehajtó hatalmat a rendes törvényhatósági uton eszközöltesse.

Azért is e vidék minden kormánybiztosai utasíttatnak, hogy végleges jelentéseiket eljárásukról a teljhatalmu kormánybiztosnál nyújtsák be, melyek fölött ő belátása szerint fog intézkedni.

Azalatt Hodossi Miklós mandátuma, ki mint főtábori biztos, a felső erdélyországi hadsereg élelmezésével és ellátásával van megbízva, mindaddig érvényben marad, míg a teljhatalmu kormánybiztos másképp intézkedni nem fog.

Minthogy végre megeshetik, hogy a felső erdélyországi hadsereg hadmiveletei némely szükséges intézkedés által hatáskörük kiterjesztését más szomszéd hatóságokra is igénybe vennék, ez esetre még Mármaros-, Ugocsa- és Bereg-megyék is, nem különben Arad-, Békés- és Csanád-megyék és a kun-sági terület oda utasíttatnak, hogy a kormánybiztos parancsait rögtön teljesítsék. Ennélfogva a legszigorubb felelősség terhe alatt, valamennyi katonai és polgári hatóságnak, kormánybiztosnak és egyes tisztviselőknek, kikkel ezen nyílt rendelet értelménél fogva Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztos ur érintkezni fog és ezen rendelet tartalmánál fogva őket parancsai végrehajtására fölhívja, meghagyatik, hogy mulatlan szent kötelességüknek tartsák irányában a föltétlen engedelmességet, őt minden kitelhető buzgalommal és pontossággal támogassák működésében és ezáltal könnyítsék azon

nagyfontosságu földadatot, melyet a kormánybiztos ur a kormány által benne helyezett bizalom által magára vállalt.

Kelt Pesten, 1848. december 19-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.

Bem legelőbb is Nagyváradra ment, mely szokatlan tevékenység színhelyévé lett. Valamennyi mesterember munkával volt elfoglalva, hogy az Erdélyben működő sereg számára ruhákat készítsen. A sütökemenczékben éjjel-nappal folyt a munka és hosszú kenyeres kocsivonatok földték az Erdély felé vezető utakat. Az egész hadsereg igazgatóságában élénk szellem volt érezhető. Hogy ezt a szellemet seregébe oltsa, ahhoz az öreg Bem vezéri tulajdonságánál fogva rendkívül értett.

Bem december elején legelőbb is Szilágy-Somlyóra ment, hol tudatta a csapatokkal a főparancsnokságnak általa történt átvételét. Czetz*) őrnagyot alezredessé léptetvén elő tábornkari főnöknek nevezte ki.

*) Czetz János 1822-ben született Gidófalván Erdélyben, hol atyja székely huszár százados volt. Fiatal kora óta katonailag neveltetve, 1834-ben a bécs-ujhelyi katonai intézetbe lépett mint növendék, melyből, mint osztálya legjobb tanulója a felsőbb tanfolyam bevégezése után 1841-ben mint 1-ső osztályu alhadnagy a Wacquant báró nevét viselő 62. sorgyalog ezredbe osztatott, hol 1884. év augusztus 1-jén főhadnaggyá lépett elő. 1846-ban Bécsben a tábornkarhoz osztatott be és 1848. június havában a cs.kir. tábornkari igazgatóság parancsára a magyar hadügyminiszteriumba hivatott meg. Ez állásában szerkesztette a jelentéseket és utasításokat az akkor a szerbek ellen kitört háboruról, utóbb Mészáros hadsegédévé lett és a verbászi táborba követte őt. A hadügyminiszter visszatérte után mint katonai előadó alkalmaztatott a honvédelmi bizottmánynál. Századossá lépvén elő, nem sokára őrnaggyá és tábornkari főnökke is nevezetett ki Erdélybe, mely minőségben Baldacci visszahivatása és Katona veresége után az erdélyi hadsereg maradványainak parancsnokságát vette át. Midőn Bem az erdélyi hadsereg főparancsnokságát átvette, Czetz tábornkari főnökévé nevezte ki, mely minőségben Bem teljes bizalmát birta. Czetz Abrudbányánál, Vizaknánál, Szász-Régennél, Alvincznél, Medgyesnél, Nagy-Szebennél és Feketehalomnál parancsnokolt és harczolt s oly sikeres tevékenységet fejtett ki, hogy Bem alezredessé és ezredessé léptette elő és Erdély visszahódítása után a Bánságba történt előnyomu-

Egy szemlénél, melyet a csapatok fölött tartott, a tiszteket a sorok előtt összegyűjtötte és következőleg szólott hozzájuk: «Uraim, a kormány engem teljhatalmu főparancsnoknak nevezett ki. Én önöktől föltétlen engedelmcsséget követelek. A ki nem fogad szót, agyon lövetem, de jutalmazni is fogok tudni.» A fenyegetés, melyet Bem e velős fölszólításba font, leginkább arra volt számítva, hogy ne ismétlődjenek azon szomorú tapasztalatok, melyek az általa ismét összegyűjtött hadsereg egy részének vereségeit okozták. Bem egyébiránt meg is tette a mit mondott. Szilágy-Somlyóról legelőbb is Nagy-Bányára ment, melynek bírására méltán nagy fontosságot helyezett. Ide érkezvén elküldötte első jelentését a honvédelmi bizottmánynak, mely nevezetes azon biztosságról, melylyel Erdély visszahódítását kilátásba teszi. E jelentés következőleg hangzott:

«Szerencsésnek érzem magamat, hogy már az első tíz nap után, mióta főparancsnok vagyok, némi sikerről tehetek jelentést. Első gondom volt az ellenséget Erdélybe visszaszorítani, körülvenni, csapataimat összegyűjteni és kellőleg föllállítani, hogy sikerrel működhessen. Ma a tisztelt honvédelmi

lásánál tábornokká s Erdély főparancsnokává is. Kossuth tábornokká előlépését eleinte nem akarta megengedni, de Bem azzal a megjegyzéssel követelte ezt, hogy ő már kinevezte. Kossuth ellenzékeskedése, mi csel-szövények által szittatott, igen természetesen ezzel bevégződött. A mi a sejtelmet illeti, hogy csel-szövények fonattak, azt a következő körülmény igazolja: Czetz Erdély katonai helyzetéről hosszabb jelentést küldött be a kormánynak, mely Stein báró ezredesnek, a tábornokari osztály volt főnökének és a Károlyfehérvárt ostromló csapatok parancsnokának küldetett véleményadás végett. E jelentés Stein némely igen csipős megjegyzéseivel érkezett vissza és a kormányzói kancellária útján a tábornokari osztályba került, melynek élén akkor állottunk. Czetz nagyon képzett katona volt, eszes és nagy nyelvészeti fölfogással bírt. Lóról való bukás következtében huzamos ideig gátoltatott tevékenységében és nem is vehetett részt az oroszok elleni hadműveletekben. A világosi fegyverletétel után 1850. év tavaszáig Magyarországon rejtőzködött, de utóbb szerencsésen külföldre menekült. Előbb Hamburgban élt, hol 1850-ben «Bem hadjárata Erdélyben 1848—49-ben» című könyvét adta ki. Innét Párisba ment, s onnan időnkint Agliába rándult, végre 1857-ben Spanyolországban az egykori argentini köztársaság elnöke, Rosas hugát vette nőül és jelenleg Buenos Ayresben él.

bizottmánynak jelenthetem, hogy az Erdélybe vezető utakat csapatokkal és ágyukkal sűrűn megszállottam. Már kirándulásokat is tettünk és megszállottuk a heglánczot, mely most áthághatlan falat fog képezni. A hegyeken a nemzetőrök záróvonalat képeznek és így a közlekedés lehetetlenné fog válni az ellenségre. Ez mind szükséges volt, hogy rendezkedhessünk és támadhassunk. Mindenek közt legfontosabb volt Nagy-Bánya megszállása. A lakosok örömrivalgással fogadtak és ma a város ki volt világítva.

Nagy-Bánya a legfontosabb pont az ország keleti részén. Az ezüst és sóbányák, a lőpormalmok és vasöntödék most ismét kezeink közt vannak. Most határozottan biztossithatom a honvédelmi bizottmányt, hogy a már adott és még ígért eszközökkel, a nélkül, hogy további segélyre lenne szükségem, visszahódíthatom Erdélyt.

Nagy-Bánya, 1848. deczember 17-én.

Bem, tábornok.»

Erdély visszahódítása későbbi időre esik ugyan, a sikerek mégis, melyeket az erdélyi harcztéren deczember hóban kivivott, ép úgy hadászati, mint erkölcsi tekintetben nagy fontosságúak voltak; mert hadműveleti alapunk kelet felől ekkor nem volt fenyegetve és a közlekedés utolsó esctleges véd-bástyánk felé szabad volt. Végre még az általános visszavonulásnál, melyre a magyar seregek kényszerítve voltak, azon előnyök, melyeket Bem akkor Erdélyben kivivott, lelkesítőleg hatottak a hadseregre és a népre, míg a báró Puchner altábornagy hadműveleti terve, melyet a cs. kir. hadsereg földadtaul tűzött ki, nem volt kivihető. Épen abban az időben, midőn Bem a támadást kezdette, Puchner báró azt a parancsot kapta, hogy hadműveleteit a Windischgrätz herczeg alatti főhadsereggel összhangzásba hozza és a csucsai szoroson át Nagyvárad felé nyomuljon. Puchner báró altábornagy e végből egész hadtestét a Brassóból Nagy-Szebenbe vezető uton Kolozsváron át Csucsá felé gyűjtötte össze. De Wardenner vezérőrnagyot, kinek a csucsai szorost be kellett volna vennie,

Bem december 19-én megverte, mire Bem sajátóságos merészséggel és gyorsasággal kezdette meg hadműveleteit. Így 23-án kis serege balszárnyával elűzte Jablonszki ezredet Deésből és visszavonulásra kényszerítette Beszterczére; innen Kolozsvár felé indult, hogy Wardenert hátban és oldalban támadja meg. Ez azonban Torda felé tört ki, úgy hogy Bem anélkül, hogy ellenállásra talált volna, 26-án bevonult Kolozsvárra. Innét újra Besztercze felé fordult, hol Urban és Jablonszki egyesültek és őket heves támadása által 29-én Betlennél és 31-én Beszterczénél és Naszódnál Bukovinába szorította. Bem erre föltartóztatlanul indult Maros-Vásárhelyre, honnét Puchner főhaderejét akarta megtámadni.

Maros-Vásárhelyen Bem a székelyek megkezdett, de a cs. kir. hadsereg előbbi sikerei által megzavart szervezését újra meg akarta kezdeni, de Puchner támadása által, melyet ez Maros-Vásárhely felé szándékozott intézni, megzavartatott.

Ezekben leírom a hadműveleteket Erdélyben annyiban, a mennyiben a háboru helyzetének megértésére szükséges, a székelyek magatartásáról akarunk még némi adatokat felsorolni a magyar hadaknak Erdélyből történt kivonulásától egész Bem kivonulásáig Maros-Vásárhelyre.

A maros-vásárhelyi vereség után a székelyek hegyes honukba siettek és itt saját rovásukra harczoltak báró Heydte cs. kir. lovas százados portyázó csapata ellen Csik- és Udvarhelyszékben, valamint Gedeon altábornagy hadoszlopai ellen is Háromszékben. December 24-én Hidvégnél szétszórátva és elcsüggedve, a székely népfölkelés a falvakban széledt el s egy viharos gyűlésen elhatározták a székely vezérek, hogy felajánlják meghódolásukat báró Puchner parancsnokló tábornoknak.

A székelyek hódolati ajánlata az arapataki békéltető szerződés kötésére vezetett, mely september 28-án, tehát épen azon időben, midőn Bem Besztercze felé fordult, meg is történt. E szerződésnél fogva a székely határőr gyalogság és huszárok megtartották fegyvereiket, a honvédek és Mátyás huszárok föloszlattak és haza bocsáttattak. Az utóbbiaknak át kellett adniok fegyvereiket és ágyúikat. Az arapataki szer-

zödés foganatosítása a székely vezérekre volt bízva. A határőrvidéki csapatoknak származási helyeikre menni és tisztjeiktől meg kellett volna eskettetni. A székelyek tisztikara, Sombori székely huszár ezredes és ezredparancsnok vezetése alatt, ki tudvalevőleg a székelyek vezérévé kiáltatott ki, Gedeon cs. kir. altábornagynak hódolatát vitte meg, ki ugyanazt tette, mint Horváth főkirálybíró a hivatalnoki karral. Midőn Gedeon egy tisztet kérdezett, mit tart az egészről, ez azt felelte: «Nem sokat. A legelső alkalommal ismét ránk fognak lőni.» És csakugyan úgy is történt.

Már december 26-án megérkezett Kolozsvár elvesztének hire. Az arapataki szerződés komoly keresztülvitelére Puchner nem gondolhatott. A háromszékiek a virgoncz huszárlovak helyett, hitvány szántó gebéket szolgáltatnak ki; a tiz ágyuból, melyekkel birtak és melyek közül némelyeket Gábor Áron *) készített, ötöt tört csövekkel adtak át, míg a honvédek és Mátyás huszárok nemesi házakban szállásoltattak el. Csak Bem megérkezésére vártak, hogy ismét fegyvert ragadjanak.

Hogy az Erdélyben előfordult fontos eseményeket összefüggésökben leírjuk, a cs. kir. hadseregnek előfordultakat egy fél hóval előztük meg és most áttérünk a tulajdonképeni 1848-ki hadjárat megnyitására.

*) E nevezetes férfiról, az egyszerű káplárról, Gábor Áron honvéd őrnagyról már e munka első kötetében szóltunk és most még fel-
említünk egyet-mást az ő ágyúkészítési módjáról. Az ágyucsöveket egy
Kézdi-Vásárhelyen berendezett igen egyszerű öntődében készítette; önté-
sük tökéletes volt, csak külsejük nem volt tisztán előállítva, mi azonban
alkalmazásukat az oláhok ellen nem gátolta. Az anyag harangfém volt, a
fölszerelés hibátlanul készült. Gábor Áron kilencz ily ágyut készített.

V.

A támadási hadműveletek a cs. kir. főhadserég által. — Görgey visszavonulása Győrig és Pozsony kiűritése. — Windischgrätz herczeg különféle rendeletei. — Az ostromállapot kihirdetése, az elfoglalt területen Wrbna gróf által. — Kossuth kiáltványa a főváros és vidéke lakosságához.

Az enyhe időt a tél kezdete szüntette meg, mely oly szigorú volt, a minőt a világ 1829 óta nem ért, midőn Windischgrätz herczeg tábornagy december 16-án reggel hadserégét Magyarország határán át mozgásba tette. A tábornagy, ki főhadiszállását Fischamendről Prellenkirchenbe tette át, december 15-én itt e hely közelében egy magaslatról, honnét messze elláthatott, nézte távcsövön csapatai előnyomulását. Hadserégének zöme három hadtestbe, két-két hadosztályba volt fölosztva. Az első hadtest parancsnoka báró Jellachich altábornagy horvátországi bán, a második gróf Wrbna altábornagy és a tartalék hadtesté Serbelloni herczeg altábornagy volt. Egy mozgó hadoszlop Petrichevich-Horváth ezredes alatt Bécsujhelyből a soproni uton már december 15-én megelőzte a főhadseréget. Petrichevich-Horváth balszárnyának fedezését, illetőleg összeköttetését egy három gyalog és egy lovas századból álló kis hadoszlop eszközölte, melyet Welden a bécsi őrségből gróf Schafgotsche őrnagy parancsnoksága alatt Ebenfurton át Gross-Höflein felé küldött. Petrichevich-Horváth előnyomulása közben Perczel Mór előcsapataira bukkant és több csetepaté történt, melyek közt a bulka-pordányi december 16-án volt a legnevezetesebb. Miután Petrichevich-Horváth és Schafgotsche összeköttetésüket Klingenhachnál eszközölték, föl-

tartózkodhatlanul nyomultak Sopron felé, melyet délelőtti 11 órakor megszállottak.

A cs. kir. hadsereg csapatai, melyek a Duna jobb partján voltak összpontosítva, három hadoszlopban mozgottak előre. Neustädter dandára Haimburgból Farkasvölgyön át Amberg határfalun át a magaslatokon, Schwarzenberg Ödön herczeg altábornagy Prellinkirchenen át a messze nyúló síkságra, Zeisberg vezérőrnagy Packfurtnál, a bán pedig Brucknál ment át a Lajtán.

A magyar feldunai hadsereg csapataiból ezen erős osztrák hadoszloppal szemközt Gáthánál Szegedy dandára, Pándorfnál Zichy dandára, Nezsidernél Karger dandára állott. A Brucknál és Packfurtnál történt átmenetnél, valamint a csapatok rendezésénél a tulsó parton több óra telt el, úgy hogy az előnyomulás Pándorf felé a késő délelőtti órákra maradt. Az osztrák lovasság nem sokára elérte a magyarok által megszállott magaslatokat. A porosz herczeg nevét viselő 8 vértés ezred a huszárok által eltakart üteg tűzébe kerülván és az elsőktől elég erősen megveretvén, sokat szenvedett. Rövid ágyutüzelés után, melyet időközben a császári ágyuk kezdetek, Szegedy visszavonult. Ujfalunál, hol Gramont vezérőrnagy az összeköttetést Schwarzenberg Ödönnel eszközölte, hasonlóképen volt rövid ütközet, mely a mieink visszavonulásával végződött, mi ezen oldal minden részén megtörtént. Így Köpcsény és Szigetfalva kiürítették, sőt Bárczay még a pozsonyi hídfőtől a Duna jobb partján álló csapatait is a városba vezett vissza.

A Szegedy - dandár lovassága és tüzérsége Miklósfalva felé, a gyalogság pedig a Karger-dandárral Nezsider és Féltorony felé vonult.

E dandár elkésett visszavonulásában és délután utólérte az ellenség Szent-Kázméfnál. Lovasságunk igyekezett magát átvágni, mi csakugyan sikerült is Pöltenberg vezetése alatt. A gyalogságnak és tüzérségnek nem lehetett egyebet tenni, mint lemondani a Mosonyba menetelről, hogy a félig befagyott Hanságon át délfele indulhasson és a sopron-győri utra érjen. Jellachich Vintán, Gelsén és Féltoronyon át nyomult

előre, hová esti 8 órakor érkezett meg. A bán éjféltkor újra tova akart indulni és Mosonyig menni, de éjjel parancsot kapott Windischgrätz herczegtől a megállásra.

A cs. kir. első hadtesttel egyidejűleg Wrtna második hadtestének csapatai is elő kezdettek nyomulni és december 16-án és 17-én a Wyss és Jablonovszki dandárok Magyarfalvánál, Colloredo dandára pedig Marcheggnél mentek át a folyón és 17-én Stompfánál egyesültek.

A cs. kir. hadsereg előnyomulása által kényszerítve, Görgeynek azt kellett tennie, a mit a honvédelmi bizotmányynal szemben már régóta mint elkerülhetetlen szükségességet jelzett, t. i. megkezdeni hadseregével vagy inkább hadtestével a visszavonulást az egész vonalon. Ő maga december 16—17. közti éjjel kísérete némely tisztjeivel elhagyta Pozsonyt és legelőbb is Mosonyba ment. Elindulása előtt utasítást adott Aulich ezredesnek Pozsony kiürítésére, a hajóhidnak a víz árára hagyására és csapataival Komáromba indulásra. Mosonyba érkezvén az oda visszavonult csapatok legnagyobb részét ott találta, azokból pedig, a melyek Pándorfon és annak vidékén állottak volt, a lovasságot ágyuival és a 14. honvéd zászlóalját. A gyalogság és a tüzérség többi része el volt vágva visszavonulási vonalától és Görgey ezeket már elveszetteknek tartotta; mert csapatai legnagyobb része számbeli kisebbsége és gyengesége miatt az ellenség minden támadását el akarta kerülni, ennél fogva egész gyalogságát a gyalog ütegekkel azonnal Győr felé indította, a lovasságot ellenben és a lovas tüzérséget egész december 18-án délig Mosonyban hagyta, hogy az ellenséget szükség esetén föltartóztassa. Minthogy addig támadás nem történt, Görgey lovassága felét is Győr felé indította. Ez azonban csak kis távolságra haladt, midőn hátra maradt fele fölriasztatott, mivel nyugat felől ellenséges lovasság mutatkozott.

Nem sokára ütközet fejlődött ki 6 század nehéz lovas-sággal és egy üteggel, melynél a 3. vértés ezred egy osztályát oly zavarba hozták a magyar ágyuk, hogy zavart tömegben majdnem a dragonyosokra vetődött volna, ha ezeknek ezredese hirtelen jobbra fordulást nem parancsol. A Győrbe

indulásnál elhagyott és most visszatérő Görgeyféle lovasság másik fele, ennek unokafivére a vitéz Görgey Kornél vezetése alatt 4 huszár századdal előre rontott, mire az ellenség, sebesülteit hátrahagyásával, visszavonulását megkezdte. Görgey ez ütközetről a kormányhoz győzelmi jelentést intézett, mely azonnal falragaszokban jelent meg a fővárosban s eleje így hangzott:

«Éljenek a magyarok! Ma győztünk. A nálunk sokkal erősb ellenség az ütközetben résztvevő rendkívül vitéz csapataink előtt*) futni volt kénytelen és a halottjaival fedett harczterét nekünk engedte át.» A jelentés a többek közt még ezeket is mondotta: «Mi neki — az ellenségnek — elébe mentünk, megtámadtuk és megszalasztottuk. Annnyira futott, hogy legjobb akarattal sem érhattük utól.»

Ezt a győzelmi hírt Kossuth az alsóház december 20-ki ülésében fölhasználta, hogy fegyvereink sikeréről a bánszágban és Erdélyben is tegyen jelentést, mi természetesen nagy tetszéssel fogadtatott és a közvéleményre is bátorítólag hatott.

Azalatt Görgey valamennyi gabona- és széna-készletet, melyeket nem lehetett Komáromba szállítani, fölgyújtatott és

*) Kevéssel a cs. kir. főhadssereg támadásának megkezdése előtt, Görgey Arthur Kossuth a határ megvédésére írándó fölszólítás következtében, egy levelet írt, melyben csapató állapotáról a következők mondták: Az ugynevezett «guerilla háboru» bennem ugyan legbuzgóbb képviselőre találta, de jelen helyzetünkben az ily háboru lehetetlen. Lehetetlen azért, mert a föld népe itt nem tart velünk és ajtaját a kimerült honfitárs előtt bezárja. Lehetetlen, mert gyalogságunk majdnem meztelen van, lovasságunk pedig elcsigázott lovain alig bírja követni a gyalogságot; hát még a tüzérségi fogatok! Legsomorubb a dologban az, hogy reményünk sincs lovainkat ismét jó karba hozni, mert a széna rossz és a zab sem a legjobb. Lehetetlen az ilyen háboru, mert alig lehet egy zászlóaljra csak egy állomásra is küldeni, hogy ne vonjon maga után hosszú szekérszályt; már pedig a leglényegesebb föltétel, melynek a guerilla-csapatoknak meg kell felelniök, a könnyű mozgékonyosság.

Az állapot leírása után, melyben a három főfegyvernem állítólag volt, hadtestének tulajdonképen egészen harczképtelennek kellett volna lennie. Miként történt tehát, hogy a huszárok, kik alig bírtak a gyalogsággal lépést tartani, még is képesek voltak az osztrákokét két ízben visszavenni

folytatta visszavonulását Győr felé, hová december 19-én megérkezett. Ekkor vette az örvendetes hirt, hogy a pándorfi dandár elveszettnek tartott része, mely gyalogságból és tüzérségből állott, a sopron-győri országunton megmenekült.

December 18-án, miután reggel az utolsó magyar csapatok is a legnagyobb sietséggel kiűritették Pozsonyt, délutáni 3 órakor bevonultak oda a cs. kir. csapatok, élükön Windischgrätz herczeg tábornagy fényes kísérettel, melyben némely magyar mágnás is volt. Pozsony megszállását röviden a következőleg jelentette Windischgrätz herczeg Welden báró altábornagynak, Bécsváros katonai főparancsnokának:

«Welden báró ő Exczellenziája, cs. kir. val. belső titkos tanácsos, altábornagy és Bécs kormányzójának.

Sietek Exczellenziáddal tudatni, hogy épen most, délután 3 órakor, a 3. hadtesttel Stomfáról Pozsonyba vonultam be, miután e várost az ellenség tegnap teljesen kiűritette és a hajóhidat felszedte. Közelebbi részleteket később. Főhadiszállásomat ma áteszem Oroszvárra. Windischgrätz Alfréd herczeg.»

Miután a cs. kir. csapatok Pozsonyt megszállották és Görgey Győrbe vonult vissza, 9 napi szünet állott be mind a két főhadserg hadműveleteiben. Kossuth Görgeynek azt írta, ne üritené ki Győrt 10 nap előtt. De ez természetesen nem tőle függött, hanem Windischgrätz herczegtől. Minthogy azonban ennek egy egész hétig tetszett Pozsonyban időzni és csapatai előnyomulását addig beállítani, ennél fogva Kossuth kívánsága teljesedett.

Mielőtt tehát tovább tolytatnók a cs. kir. főhadserg hadműveletét, lássuk, miként töltötte a tábornagy ezt az időt. Ez időben Oroszvárrott gróf Zichy Ferraris Bódog kastélyában időzött, a kinek tevékenységére a herczeg Magyarország közigazgatása átalakításánál nagy reményeket helyezett. Oroszvárról Windischgrätz herczeg a hadműveletekben általa előidézett megfoghatatlan szünetet, melyet alig érvényesíthető okokkal indokolt később, arra használta, hogy a visszahódított ország részben behozandó közigazgatási intézkedésekkel foglalkozott. Ezek a kassai területre is vonatkoztak, mire nézve már december 16-án a pénzügyminiszter rendeletet bocsátott ki, a

magyar bankjegyekkel való bánás tárgyában, melynek értelme az volt, hogy e bankjegyek hivatalosan el ne fogadtassanak, de azokat még is használják mint értékpapirokat. E nevezetes rendelet így hangzott:

Pénzügyminiszteri levél Schlick gróf altábornagyhoz december 16-áról 7765. sz. a.

A magyar bankjegyekkel való eljárás kérdése most még végkép nem dönthető el, míg e bankjegyek mennyisége, elterjesztésük módja, a forgalmi utak, melyekbe behatottak és azon érték, melyet a forgalomban elfoglálnak, ismeretlen, és így még nem lehet föltétlenül érvényteleneknek és semmisekek kijelenteni azokat. E körülmények közt a méltóságod f. hó 10-ki 53. sz. a. levelében érintett tekinteteknél fogva e bankjegyek föltétlen visszautasítása a cs. kir. csapatok és a cs. kir. kormánynak Magyarországra benyomuló közegei által nem történhet meg. Azonban kívánatos, hogy nem csak minden hirdetés, a melyből ezen bankjegyek elfogadását következtetni lehetetne, elkerülendő, hanem valahányszor kedvező alkalom kínálkozik rá, az üzleti forgalomban az országos hatóságokkal vagy az illető felekkel, ki kell jelenteni, hogy az elfogadás ideiglenesen csak az adózók kimélete tekintetéből történik és hogy ebből semmifélekép se lehessen következtetni, a nevezett papírpénz érvényességére, melynek elfogadása jövőre nézve sincs megállapítva. Sietek a minisztertanács által történt határozat következtében méltóságodnak hozzám érkezett becses levelére válaszolva ezt azon megjegyzéssel közölni, hogy jó lenne, ha méltóságod indítatva érezné magát, míg Windischgrätz tábornagy urtól más utasítást venne, elrendelni, hogy a magyar adófelügyelőség azokban az országrészekben, melyeket méltóságod hadteste megszáll, az osztrák pénzügyminiszteriummal ugyanazon hivatalos összeköttetésbe lépjen, a melyben előbb a magyar kir. udvari kamarával állott.

A közigazgatási rendszabályok közt első sorban az ideiglenes királyi biztosok kinevezése állott. Nyitrára Victorisz József, Győrbe és Mosonyba gróf Zichy Bódog, Pozsonba, miután Ürményi nem fogadta el, az ifjabb gróf Zichy Ferencz, Sopronba Rohonczy Ignác nevezetett ki. Schlick parancsot ka-

pott, hogy Sárosban Ujházi és Abaujban Semsey főispánokat letétetteknek nyilvánítsa. Helyükre gróf Andrassy György, ki azonban gyengélkedő egészségével mentegetőzött, mire azután Windischgrätz *) báró Sennyey Pálra gondolt. Más meghívások

*) Windischgrätzi herczeg Windischgrätz, cs. kir. tábornagy, aranygyapjas vitéz, a magyar szent István-rend nagykeresztese, a Mária-Terézia katonai és sok más külföldi lovasrendek birtokosa, 1788. év május 11-én Brüsszelben született. A katonai pálya iránt már fiatal korában tanusított előszeretete következtében már 1804-ben kezdette meg ezt mint főhadnagy a Schwarzenberg herczeg nevét viselő 2. dzsidas ezredben és mint lovas százados részt vett az 1805-ki hadjáratban Németországban. Az 1809-ki hadjáratban az 5. hadtestnél gróf Radetzky vezérőrnagy dandárában szolgálván, már 1813-ban alezredessé lett az O'Reilly könnyű lovasoknál és e minőségben augusztus 20-án és 30-án részt vett a drezdai és kulmi csatákban, a lipcei csatában pedig kitűnt vitézsége által. Ugyanabban az évben a cs. kir. 8. vértesezred ezredesévé és ezredparancsnokává lett, melynek tulajdonosa Konstantin orosz nagyherczeg volt. A troyesi ütközetben dicsően harczolt és Féré-Champenoisenél vérteseivel nagyon kitűnt. Az 1815-ki hadjárat alatt a tartalék lovas hadoszlop-nál szolgált. 1826-ban vezérőrnaggyá lépett elő és 1832-ben az első vértés-ezred második tulajdonosává lett, 1833-ban pedig altábornaggyá. Mint ilyen a Vincent 4. könnyű lovasezred első tulajdonosává neveztetett ki és 1840-ben Csehország katonai főparancsnokává. A márcziusi napok után Albrecht főherczeg helyébe Bécsbe jött mint főhadparancsnok, de csak nagyon rövid időre. Ekkor történt, hogy a kedélyes bécsiek arra a gondolatra vetemedtek, hogy küldöttséget indítsanak hozzá a kéréssel, hagyná el állását, mert ő a legnépszerűtlenebb ember Ausztriában. Merev ridegséggel fogadta a herczeg az épen nem hízogó nyilatkozatot, a legcsekélyebb fölmdulás jele nélkül. «Ő felsége nevezett ki erre az állásra és én azt addig fogom elfoglalni, míg ő felsége másképp nem rendelkezik velem.» Alig észrevehető fejbólintással és kezével az ajtóra mutatva, bocsátotta el a küldöttséget. Miután a kormány a lakossággal szemben már engedni akart, Windischgrätz herczeg nemsokára fölmentetett, hogy ismét a cseh főhadparancsnokságot vegye át. Helyére a szende, de gyenge és csekély észbeli tehetségű Auersperg Károly gróf altábornagy lépett, kit Windischgrätz mint tábornagy nyugalmaztatott. Prágába visszatérve a herczeg az ott kitört felkelést leverte, melynek neje is, ki az ablakból kipillantott, golyó által véletlenül találatva áldozatul esett. Latour hadügyminiszter meggyilkoltatása után a bécsi októberi forradalom kitörésekor, október 16-án a lovassági tábornoki állás mellőzésével tábornaggyá és az Olaszországon kívül fekvő összes cs. kir. csapatok főparancsnokává neveztetett. De állása tulment egy katonai főparancsnokén, mert tényleg a monarchia

intéztettek gróf Zichy Ödönhöz, a kivégeztetett Zichy gróf fivéréhez. A királyi biztosok hatásköre és magatartása a következő rendeletben így volt megszabva:

Utasítás az ideiglenes kir. biztosoknak.

Hogy biztosíttassék a rend a cs. kir. csapatok által már megszállott országrészekben, elkerülhetlenül szükséges, hogy az összes községek a legszigorubban utasíttassanak, ő felsége Ferencz József császár és király és helyettese, valamint közegei legfelsőbb parancsainak szentül teljesítésére, a forradalmi kormány és közegei rendeleteinek el nem fogadására, a rend és béke fentartására és minden ellentállási kísérlet elkerülésére;

fölött álló Alterego volt. Állása átvételéhez azon föltételt szabta, hogy semmi fontos kormányzati rendszabály tudomása nélkül ne hozathassék; sőt még külgügyi dolgokban is jelentéseket kellett a külgyminiszternek hozzá intézni. Ez állása az ő javaslatára sógora, Schwarzenberg Felix herczeg nevezetett ki. Rogge nagyon jellemzően festi a herczeg működését a maga «Ausztria Világostól kezdve a jelenkorig» című munkájában. Azon állásra, melyet Windischgrätz herczeg már a márcziusi forradalom után Ausztriában elfoglalt, ezeket mondja: «Ausztriában a reakció minden szálai azon nap óta, a melyen Metternich megbukott, egy férfiú kezeiben egyesültek, ki azokat nem csak az országgyűléssel vagy az alkotmányos miniszterekkel szemben, hanem még a hadügyminiszterhez és az udvarhoz fennállott viszonyaiban is Wallensteinra emlékeztető diktátori merevséggel tartotta fenn. E férfi Windischgrätz Alfréd herczeg volt, ki éppen 61-ik évét érte el. Igaz ugyan, hogy midőn a legfőbb korlátlan hatalom átvételére felkérte, visszariadt attól, hogy diktatortságot vállaljon és a már kinyomott kiáltványok kiszégezését, melyek által Bécs már akkor ostromállapot alá helyeztetett, nem engedte, de a színpalak mögül egy óráig sem szünt meg azon szerepet játszani, melyet hivatalosan elutasított. Windischgrätz herczeg egy fötöry mintaképe volt, képviselője azon középkori nemességnek, mely megközelíthetlensége tudatába burkolódik. A bécsiek büszkeségét nem jellemezheték jobban, mint az által, hogy azon mondatot adták szájába: «hogy az ember csak a bárónál kezdődik.» Windischgrätz soha sem szólott magáról másként mint e szóval «mi». Midőn egyszer Konstantin orosz nagyherczeg, a 8. vértesezred névleges tulajdonosa, kivel Bécsben 1815-ben összeütközésbe jött, mely a nagyherczeg rögtöni elutazását vonta maga után, hozzá ment, az előszobában várakoztatta őt, és midőn az utóbbi azon megjegyzést tette: «Ugy látszik, ön a nagyurat játsza» azt válaszolta: «Erre nincs szükségem, herczegem,

mert ellenkező esetben, miután ő felsége az egész országot ostromállapotba helyezte, a zendülő és ellenszegülő községek és azok összes lakosai a katonai törvények legszigorubb megfenyítése alá fognak esni.

Mint hogy az országnak a császári ház alá alávetését külső jelek által is tanusítani kell, azonnal minden templom tornyán a császári zászlók tüzessenek ki, valamennyi kincstári épületek kapui és korlátai császári színekkel festessenek be és előbbi állapotba helyezzessenek. Mindezen házakra, legyenek azok só- vagy harminczad-hivatalok, élelmezési raktárak, kamarai vagy alapítványi pénztárak, mint előbbi időkben a császári sas, mellén a magyar czimmerrel azonnal kifüggesztessék.

A megye- és városházak kapuin és korlátain a megyék és városok czimerei és színei megtarthatók.

Windischgrätz s. k.

U t a s í t á s.

A d ó. Az adók egy általános adókulcs megállapításáig az egész királyságra az adózó néptől a korábbi szokás szerint, az

mert az vagyok » Nyers modora az akkori politika szálaiba beavatotaknál némi vig jeleneteket is idézett elő. Midőn Kraus pénzügyminiszter, ki tudvalevőleg Bécsben maradt, hogy a pénztárakat megvédje és az országgyűlést mérsékelt mederben tartsa, minél azonban némely tiltakozásokhoz stb. is csatlakozott, október 25-én Windischgrätzhez hivatott Hetzendorfba és ott Brestel képviselővel megjelent. a tábornagy, ki az ő föladatáról Bécsben mitsem tudott, a következő szavakkal förmedt rá: «Ez az ur talán ellenőrül adatott ön mellé? Tudja-e, folytatá a minisztert karján megfogva, hogy önt fogolynak nyilváníthatom, és nem engedhetem a városba visszatérni?» Rendíthetlen egyszerűséggel válaszolt Kraus: «Hát tartson itt, nagyobb szíveességet nem is tehet velem, vagy azt hiszi herczegséged, hogy mulatságból vagyok Bécsben?» Windischgrätz herczeg egészben véve vas jellemű ember volt, ki vakon követte meggyőződését, és céljait minden tekintet nélkül és minden eszközzel akarta keresztül vinni. Ő vilásképzettséggel bírt, igen vitéz és jó tábornok volt, de se nem fővezér, se nem államférfiu, mint ezt Magyarországban eléggé tanusította. Azon spanyolos grandezzát, melyet mindenütt és mindenben föltüntetett, még halálakor is megőrizte. Midőn halálát közeledni látta, tábornagi diszruhába minden rendjellel fölékesítve öltöztette magát és fényesen kivilágított teremben, gyermekeitől, családjától és egész eseléségétől körülvéve halt meg támlás székeében 1862. márczius 21-én Bécsben.

összes nemességtől pedig a honorarium regis szerint, a jelen viszonyok méltánylásával a legkevésbé súlyos módon hajtandók be. Erre nézve egészen a kir. biztosok belátására bízatik, hogy ha egy törvényhatóságban közös, a nemességet és az adózót magába foglaló adóztatási kules már léteznék és ez jobbnak találatnék, úgy az ideiglenesen meghagyassék.

Törvényhatósági igazgatás. A királyi biztosok a törvényhatóságokat a nekik felelős megyei és városi tisztviselőkkel igazgatják, kiket kinevezési parancsuk értelmében minden rosszérzelmű és kompromittált egyéntől meg kell tisztítaniok és saját bizalmi férfiakkal helyettesíteniök.

Az eddig szokásos közgyűlések, valamint a most létező közigazgatási bizottságok vagy a városi képviselő testületek ülései épen nem engedendők meg.

A közgazdasági tárgyak, valamint az árvák vagyonának kezelése kizáróan erre rendelt becsületes és szakértő egyénekből álló bizottság által intézendő. A tagok választását, valamint számukat is a kir. biztos határozza meg.

A kir. biztosok által elrendelt, s a legszükségesebbekre szorítkozó kiadások a házipénztárakból fedezendők.

A törvényszéki ügyek, mint tartozási követelések, tiltakozások, betiltások és más magánjogi viszonyok, biztosítások, a törvényszékekhez utasítandók, melyeknek tagjait a kir. biztos a megyékben a táblabírákból, a városokban a városi tanácsosokból választja.

A rendőrség kezelése a városokban, a városkapitányság főadata, a megyékben pedig a kir. biztosok azonnal nevezzenek ki e végre egyéneket, «közbiztonsági biztosok» czímmel.

A kir. biztos meggyőződése szerint veszedelmes személyeket rang- és állás-különbség nélkül elfogathat, de ezeket azonnal a tényálladékkal együtt a legközelebbi katonai parancsnoksághoz szállíttatja további intézkedés végett, s ha katonai karhatalomra volna szüksége, vagy az elfogatást különösen csak katonai egyének által látná szükségesnek, hivatkozással a jelen utasításra, azt a legközelebbi katonai parancsnokságtól szolgálati úton fogja kérni.

Minden elfogatásról, valamint annak okáról is azonnal jelentés teendő.

A kir. biztos fölügyel az összes kir. tisztviselőkre s kivétel nélkül jelentéseket teend magaviseletükről és érzelmeikről.

A kir. biztosoknak ily kiterjedt mérvben adott fölhatalmazásoknál fogva remélhető, hogy az igazgatásuk alá helyezett kerületekben nem sokára helyre fog állani a rend. Kérdésködések részletes intézkedésekre nézve a jelen ideiglenes és háborus viszonyok közt, az ország pacifikációjának nagy céljára nézve csak akadályoztatólag és időpazárlólag hatnának.

Miután végre Magyarország további rendeletig katonailag lenne rendben tartandó, ennél fogva a kir. biztosok a csapatparancsnokokkal a legszorosb összeköttetésben fognak állani.

Mint hogy az ország különböző kerületeiben nem sokára külön katonai parancsnokok fognak kinevezetni, ennél fogva a kir. biztosok mihelyt ezeket a kinevezéseket hivatalosan megtudják, nekik fogják beküldeni jelentéseiket, valamint minden parancsot tőlök vesznek, mi azonban ki nem zárja, hogy igen sürgős ügyekben közvetlenül ide küldjék jelentéseiket.

Windischgrätz, s. k.

Az ország katonai kerületi parancsnokságokba lett volna osztandó, melyek a királyi biztosok fölött állottak volna, mert mint Windischgrätz herczeg tábornagy Olmüczben irta, az országot egyelőre tábornokok által kellett volna kormányozni és e végből nagy katonai kerületekbe kellett volna beosztani, még pedig Pozsonyban, Kassán, Sopronban, Budapesten, Temesvárott és Nagyváradon felállítandó székhelyekkel. Pozsonyba Kempen altábornagy, Kassára gróf Schlick altábornagy, Sopronba Schwarzenberg Frigyes herczeg helyett, ki azt elutasította, Burich tábornok lettek kinevezve, a többi állásokra a kinevezések később történtek.

A katonai kerület parancsnokainak hatásköre a következő utasításba volt foglalva:

Utasítás az ideiglenes katonai kerületi parancsnokoknak.

A katonai kerületi parancsnok az ő felsége által a leg-

kiterjedtebb fölhatalmazásokkal fölruházott Windischgrätz herczeg tábornagy főigazgatósága alatt az egész kerület főigazgatását veszki át. Az ő herczegsége által Magyarország hatóságai számára kinevelt kir. biztosok önállóan kormányozzák az alájok rendelt kerületeket és a katonai kerületi parancsnokoknak csak a politikai ügyekről tesznek közléseket és velők e végből egyetértésben maradnak, hogy ez utóbbiak mindig ismerjék a hangulatot a megyékben és városokban, ennél fogva a megyék és városok beligazgatására nézve minden befolyástól tartózkodjanak, mivel ez, mint említve volt, egyedül a kir. biztos igazgatása alá tartozik. A kir. biztosok jelentései az ideiglenes katonai kerületi parancsnok belátásához képest ő herczegségének, Windischgrätz tábornagy urnak tudomására hozandók és további rendeletei bevárandók. Magától értetődik, hogy a kir. biztosoknak szabadságában áll igen sürgős esetekben közvetlenül ő herczegségéhez intézni jelentéseket és ez esetben a katonai kerületi parancsnokkal csak a jelentetről tenni közlést.

A kir. biztosok minden esetben, hol a rend fentartására, a kiadandó parancsok keresztülvitelére és gyanus egyének elfogatására katonai karhatalomra van szükségük, a katonai kerületek parancsnokaihoz és csak oly esetekben, melyek késedelmet nem engednek, a legközelebbi állomásparancsnokhoz fordulandanak.

A kerületben létező összes csapatparancsnokok, a mennyiben a csapatok elhelyezése, alkalmazása, egy kitörő fölkeles, felsőbb parancsok teljesítése, bűnösök elfogatása vagy valamely nyugtalan terület biztosítása kívánja, parancsolatai alatt állanak és általánvéve utasítandók, a lakosok hangulatáról és más esetekről neki jelentéseket teendének. A csapatok beligazgatása a hadsereg főparancsnoksága alatt áll.

Noha az október 3-ki, november 6-ki és deczember 2-ki legfelsőbb manifesztumok, valamint ő herczegsége Windischgrätz tábornagy által november 13-án és deczember 13-án kibocsátott kiáltványok által az ostromállapot Magyarországra nézve kimondatott, melylyel a rögtönítelő bíróság is értve van, a katonai kerület parancsnoka az alatta álló

kerületben, ha ez ott az illető csapat parancsnokok által előnyomulásuknál még nem történt volna, az ostromállapotot, valamint a rögtönítelő bíróságot újra ki fogja hirdetni és azt ő hercegsége további parancsolatáig fenntartja. Minden kerületben egy központi vizsgáló bizottság állítandó föl, mely elé minden elfogadó, vagy a csapatparancsnokok által beküldött személy állítandó. Azok, a kik a rögtönítelő bíróság alá tartoznak, a bizottság által elítélendők, az ítélet végrehajtandó és csak annak végrehajtásáról teendő jelentés. Valamennyi haditörvényszéki ítélet végrehajtás előtt ő hercegségének megerősítés végett felterjesztendő.

A katonai kerület parancsnoka valamennyi a maga kerületében levő kir. biztosnak a maga kinevezését és hatáskörét szolgálati uton tudtára adja és fölkéri, hogy vele politikai kérdésekben közelebbi szolgálati összköttetésbe lépjen. A katonai kerület parancsnokának fő föladata marad szolgálati közreműködésben lenni a kir. biztosokkal, minden rendelkezése alatt álló módon a kedélyeket megnyugtadni, bizalmat gerjeszteni a jó ügy iránt, a kerületet izgatóktól megtisztítani és ez által helyreállítani a rendet és csendet az egész kerületben.

Miután Windischgrätz herceg tábornagy, a helyett, hogy Pozsony megszállása után föltartóztathatlanul és összpontosított erővel nyomult volna előre, meg állott, hogy igazgatási rendszabályokkal foglalkozzék, melyeket Magyarország fővárosában is bizvást eligazíthatott volna, ennélfogva Rüstow állítása, hogy a herceg abban a véleményben volt, hogy csak nagy rendőri rendszabálylyal van dolga, alig czáfolható meg.

Mig a főhadparancsnok igazgatási rendszabályokkal foglalkozott, a II. hadtest parancsnoka Wrba gróf altábornagy Pozsony és vidéke fölött ostromállapotot hirdettetett és ennélfogva a nemzetőrség lefegyverzése, a fegyverek beadása, a gyülekezési jog beállítás, a honvédelmi bizottmány nyál való minden összeköttetés megtiltása, valamint az országgyűléssel is, minden külföldiek összeírása és oda utazottak bejegyzése rendeltetett el. Valamennyi a nemzeti kormány által foganatosított lefoglalások, melyeknek hátrányaiért az illetők, kik azokat okozták, felelősségre leendettek vonandók, meg-

szüntettek, mindazok, kik ugynevezett politikai bűnök miatt el voltak fogva, szabadon bocsáttattak, ellenben többen, kik a forradalmi párt hiveinek bizonyultak, megidéztek, ingó és ingatlan javaik lefoglaltattak és ellenök törvényes eljárás fogatosított.

Pozsony katonai és polgári kormányzójául Kempen altábornagy neveztetett ki. Katonai tekintetben, a várhegy erődítése és fölszerelése kezdetett meg és ezt a bécsi őrség két zászlóalja szállotta meg. Minthogy pedig a szerezdek, a melyek a magyar hadseregben harczoltak, semmi által sem különböztek a császáriaktól, a főparancsnokság elrendelte, hogy tévedések elkerülése végett, valamennyi Magyarországon működő csapatok fővegei fehér vászon szalag által jeleztessenek.

A honvédelmi bizottmány a két főhadsereg hadműveleteiben beállott szünet alatt a főváros és annak környéke lakosaihoz fölhívást intézett fegyveres ellentállásra a Windischgrätz herczeg alatt az országba berontó ellenség ellen. E fölhívás nagyon emlékeztet azon kiáltványra, melyet a czár 1812-ben a francia hadsereg Oroszországba benyomulásakor kibocsátott, valamint az ottani rengeteg pusztákra, melyek Napoleonnak sírt készítettek. A fölhívás, valamint a fegyverek beszállítására vonatkozó fölszólítás következőleg hangzott:

Budapest városa és szomszéd helységei hatóságaihoz és lakosaihoz. (Megjelent deczember 19-én.)

Hogy az ellenség végre berontott az osztrák határról, az senkit sem lephet meg, miután az ország ellenségei minden tartózkodás nélkül az örökkévaló isten boszuállását tekintetbe nem vévén, nyíltan kimondották, hogy ki akarják törölni a magyar nemzetet a nemzetek sorából, meg akarják semmisíteni azt a nemzetet, melynek az osztrák ház annyi köszönettel tartozik, czer éves függetlenségétől megfosztani és a szomszéd monarchiába olvasztani.

Az ellenség tehát berontott a haza szent földére és az ügyünk szentségébe vetett bizalommal mondhatja a kormány: minél mélyebben nyomul be az ellenség az országba, annál biztosabban fog elveszni! Mert országunk e háboruja szabadságháboru, szabadság-háboru pedig népháboru és a népháboru legyőzhetlen.

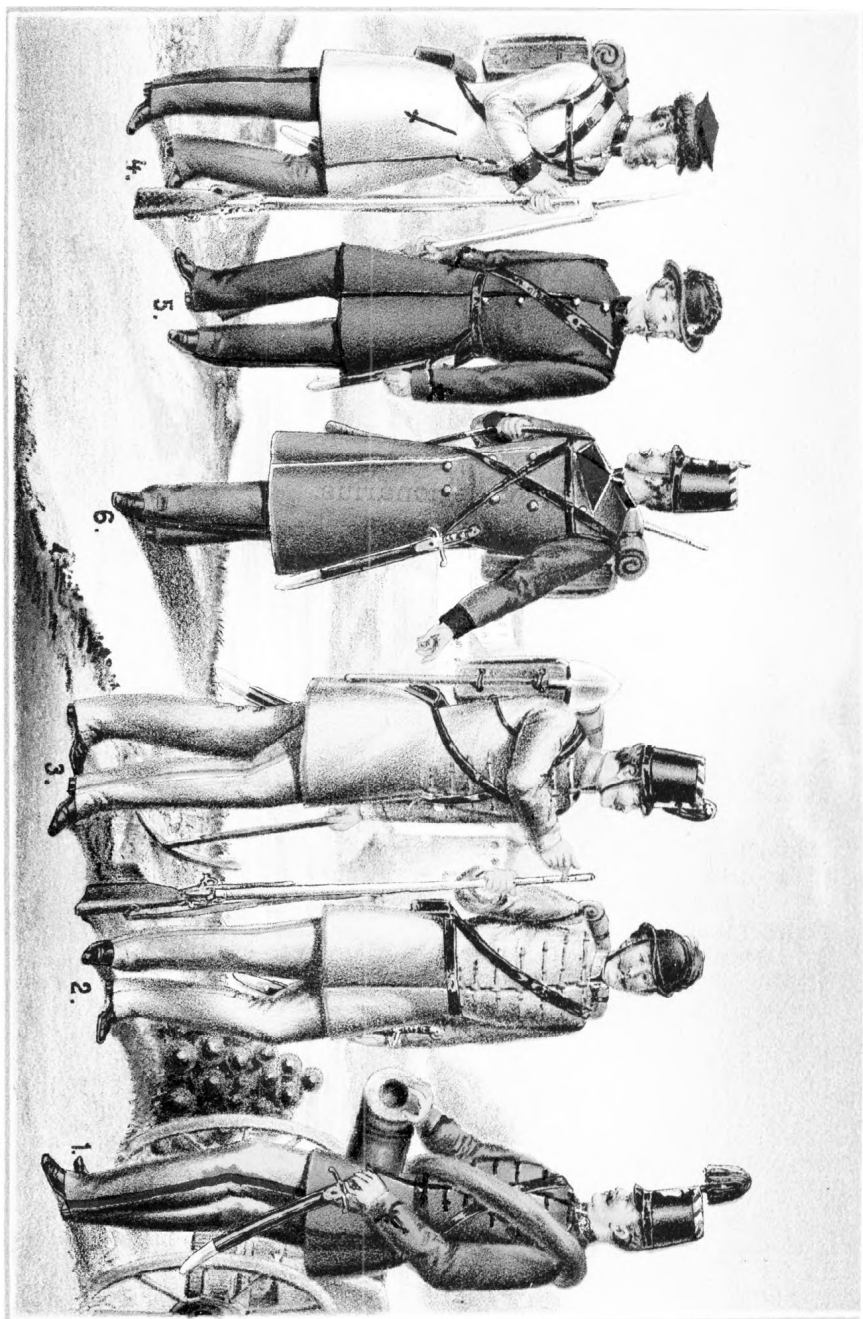
Minél mélyebbre nyomul be az ellenség, annál bizonyosabban vész el. Elöl-hátul megtámadják hős csapataink, körülte pedig a nép ezrei kelnek föl, körülfogják mint hangyák, az éj nyugalmaiban megtámadják előőrseiket és a ki ágyuink és fegyvereink tüzetől meg is menekül, meg fog semmisítettetni éhség, fagy és kimerültség által. Mindenki emlékszik Napoleon sorsára, midőn Moszkvába vonult. Ő az isten keze által vészett el. Már deczember végén vagyunk. 24 órai változást az időjárásban mi föl sem veszünk, mert otthon vagyunk, de az ellenségre ez bizonyos halál, annál bizonyosabb, minél mélyebben nyomult az országba.

A kormány megtette, a mi tőle függött. 20000 embert gyorskocsikon pontosít össze, hol az ellenségnek leginkább árt-hat. Tömegesen jelentkeztek a mozgó szabad csapatok is.

Az ügyek ez állásánál a kormány Budapest hatóságait és vidéke községi előjáróit, valamint Budapest és vidéke, ugy-szintén a körülfekvő helységek lelkes lakosságát különösen fölhevítve, hogy az eddig tanusított erélyességgel a haza védelmére ujjalag keljen föl és állítson mozgó szabad csapatokat és tartsa magát készen Buda vidéke megvédésére, mert jobb akkor fegyverkezni, midőn a veszély még távol van, és megbárátkozni előre a védelmi intézkedésekkel és magát begyakorolni a rendes csapatoknak nyújtandó segítségére.

Föl tehát mozgó szabad csapatok Budapesten magában! Budapest az ország szíve. Ahol a szív dobog, ott a vér forrón buzog a test ereiben. Föl tehát mozgó szabad csapatok! Jelentkezzetek, kik készen vagytok a haza védelmére, a városi kapitányi hivataloknál vagy az itteni nemzetőrségi parancsnokoknál, — azok pedig, kik önkényt ajánlkoznak egyes csapatok állítására, jelentkezzenek a honvédelmi bizottmány elnökénél.»

Görgey Arthurnak a több napi váratlan pihenés annyiban volt hasznos, hogy csapatait pihentethette és az ezután történendőkre nézve legalább feligmeddig tisztába jöhetett. Azt mondjuk, feligmeddig, mivel még vezéreszmérő a legközelebbi hadműveletekre a magyar hadseregben szó sem volt. Sem Görgey, sem Kossuth hadművelési tekintetben még nem men-

Honvédcsapatok.

1. Tüzér.
2. Vadász.
3. Utász.
4. Lengyel legionárius.
5. Német legionárius.
6. Olasz legionárius.

Megjegyzések: Mint látjuk, a honvédtüzérségnél, vadászoknál és utászoknál, az osztrák hadsereg színei tartattak meg. A honvéd tüzérségnél a csákó hozatott be főlegül, mi a cs. kir. hadseregnél csak a magyar háboru után történt.

A lengyel gyalogság fővege az ugynevezett Chlopicki sipka volt.

Megjegyzésre méltó marad általánvéve, hogy a tüzérség és a műszaki csapatok a honvéd hadseregnél nem viseltek magyar nadrágot, hanem pantalon.

tek túl azon szerény kérdésen, vajjon ezt vagy amazt az állást kelljen-e tartani vagy föladni. És így ment ez egész Budapestig. Hogy tehát a Győrnél elfoglalt elsánczott állásra nézve is tisztába lehessen jönni, melyet Kossuth bevehetetlennek tartott, Görgey azt írta neki, hogy el van határozva e hely tartására, ha a kormány úgy kívánja, hogy itt döntő csapás mérassék. Ezt kétségtelenül azon indokból tette, hogy azt a választ kapja, melyet csakugyan kapott is, t. i., hogy azt, mi legyen teendő, belátására bizzák. Ő, Kossuth, a maga részéről nem kívánhalja, hogy a hadsereg sorsa ezen egyenetlen harcban kockára tévessék. A bizalom a nagy pénzösszegekkel és legtöbbnyire rendszer nélkül építtetni kezdett elsánczolásokban a honvédelmi bizottmány urainál végre mégis némileg meg volt ingatva.

VI.

A cs. kir. hadsereg támadásának folytatása. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása. — A moóri ütközet. — A cs. kir. főhadssereg támadási hadműveletei Bicskéig. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása Budáig. — Windischgrätz herczeg december 29-ki kiáltványa a magyar néphez.

Windischgrätz herczeg december 25-én folytatta nagy óvatossággal kezdett és több napi szünetelés által megszakított hadműveleteit. Legközelebbi célja Győr volt, hol komoly ellentállásra vélt akadni. Egy dandárt a második hadtesttel, mely a bal szárnyat képezte, a nagy és kis Csallóközön, a tartalék hadtestet a pozsony-győri uton, a közép hadat és az első hadtestet mint jobb szárnyat a Rábcza felé és az ezen történt átkelés után a pozsony-győri uton hagyott előnyomulni.

27-én kellett volna a győri állásnak megtámadatni. A cs. kir. főhadssereg előnyomulása ismét különféle nehézségekkel volt összekötve. Így jelesül a hid verése mindenütt, hol a hidat a magyar csapatok lerombolták, daczára a kéznél levő hadihidászatnak, igen lassan folyt, hadoszlopok keresztezései fordultak elő, melyek a szabad mozgást gátolták, mások pedig az utat tévesztették el. Az első hadtest csapatai mindazáltal megszállották Győrt, midőn Windischgrätz herczeg a város elé érkezett és a várt ellentállás helyett, a város előtt az országot mentében épített igen nagy kiterjedésű sánczokat üresen találta, a fák, melyek az országotat bekerítették, a föl-adott védelem céljából ki voltak vágva.

Windischgrätz herczeg tábornagy 27-én tartotta bevonulását Győrbe, hol őt a város küldöttsége fogadta és átadta

neki a város kulcsait, melyeket kísérete egyik tagja által azonnal Olmüczbe küldött a császárnak.

Görgey Arthur, ki a sánczok céliránytalanságáról és a győri állás tarthatlanságáról személyesen győződött meg, egy-szersmind pedig kétszeres megkerüléstől volt fenyegetve, 27-én még napkelte előtt az állást kiürítette és visszavonulását úgy kezdette meg, hogy hadtestének két harmadát a főhadiszállással az ugynevezett mészáros uton indította el, míg egy harmada Gönyön és Tatán át ment. A Duna mentében vezető posta út, a hadsereg szekerészete és annak fedezete számára szabad maradt. A főhadoszlop Bábolnáig ment, honnét 28-án további visszavonulását folytatta a főváros felé.

Győrnek Görgey által történt kiürítése következtében a honvédelmi bizottmány indittatva érezte magát ezt a közönségnek falragaszok által adni tudtára.

Pest, decz. 28. A következő hadi jelentés adatott ma tudtára falragaszok által (magyar nyelven) a budapesti közönségnek:

«Görgey tábornok czélszerűnek tartotta, a háboru kockáit nem Győrnél vetni el és most vitéz hadseregünk többi csapataival is egyesült, hogy annál nagyobb hatással működ-hessék az ellenség hadmozdulatai ellen. A honvédelmi bizott-mány értesíti erről a közönséget abban a reményben, hogy rövid idő múlva egy csatáról adhat hirt, mely minél később fog vivatni, annál inkább hiszi a tökéletes győzelem hírét közölhetni.

Pest, 1848. december 28-án.

A honvédelmi bizottmány nevében.*

A visszavonulás azonban Bábolnából is elkésett, mi úgy történt, hogy a zömhöz tartozó néhány osztag nem tartotta meg pontosan az indulási órát és Ottinger lovas dandára utól érte őket. Az utóvéd parancsnoka azonnal intézkedett az ellenállásról, de itt történt először, hogy a huszároknál hiány-zott a bátorság. Mindenkit elrémítve, legnagyobb sietséggel vad futást kezdettek. Két zászlóalj szétfutott, hogy a dombos területre meneküljön. Ez előbb történt, mielőtt a vértések utólér-

ték őket, csak a porosz herczeg nevét viselő 34. gyalogezred egy zászlóalja állott meg és négyszög alakulásban bevárta a lovasság támadását. A zászlóalj néhányszor tüzelt, de miután egy vértess ezred és egy dzsidás osztály által látta magát megtámadtatva, a fegyvert lábhoz tette. A vértések azonban a négyszögbe rontottak és irgalom nélkül kaszabolták a gyalogokat, noha egy tábornok és több tiszt rámutatott azon körülményre, hogy a zászlóalj magát már megadta. A zászlóalj-parancsnok Széll őrnagy és Dajewszki százados sok sebet kaptak. Majdnem a zászlóalj fele felkonczoltatott, másik fele többnyire megsebesülve fogságba jutott.

A hábólnai nap óta származik a «mészárló dandár» elnevezés, melyvel némely német könyvben Ottinger tábornok dandára, mint valami magyar-rém van jelezve.

A hadtest zöme 28-án Felső-Gallára, az utóvéd Bánhidára ért a Vértess hegység északnyugati lejtőjére, ezek képezték a honvédelmi bizottmány által bevehetetlennek tartott második állást, hol a földunai hadtestnek állandóan kellett volna maradnia.

Itt csatlakozott a nagyszombati ütközet után a Komáromba visszavonuló Guyon ezredes hadosztályával a hadtesthez.

A fennebb említett állás szándékolt megvédésénél, Perczel Mór közreműködésére számítottak. Perczel állását a Muraköznel idejekorán elhagyta a nélkül, hogy Nugent tábornagyot üldözhetne volna, mivel ez csak deczember 23-án kezdette meg hadműveleteit Radkersburgból. Ugyanaz napon Petrichevich-Horváth ezredes is kimozdult Sopronból hadoszlopával, hogy az összeköttetést Nugenttel eszközölje és vele egyesülve működjék Perczel ellen. De a távolság Nugent és Petrichevich-Horváth közt oly nagy volt, hogy Welden báró altábornagy Bécsből két hadoszlopot, az egyiket Klehe ezredes, a másikat Althann alezredes alatt küldött, kik Kőszeg városát megszállották 27-én és a városra az ott megölt horvátokért 100,000 forintnyi adót vetettek. 28-án Klehe ezredes hadoszlopa Szombathelyre ért, mi által a sopron-körmendi vonal biztosítva és Horváth hátvéde fedezve volt, ki 29-én már Tétre, a Rábán túl érkezett.

E közben Perczel azon hirre, hogy Görgey megkezdette visszavonulását, indulási irányát megváltoztatta és a Rába felé fordult. 23-án Rumba, 24-én Jánosházára ment, hol parancsot kapott a rögtöni indulásra Pápára és a Győrnél álló Görgey-féle hadtest balszárnya fedezésére, minthogy ez fedezetlen volt. Perczel ekkor 25-én Devecserre indult, hová 26-án meg is érkezett, 27-én tehát nem érkezhett oda és midőn Győr kiűritésének hírét hallotta, 27-én azonnal Tamásiba, 28-án pedig Kis-Bérre ment, hol egy Görgey által küldött egy zászlóaljából álló szakitmányt, két lovas századot és egy lovas üteget vont magához. Itt kapta a parancsot, hogy a sárkányi szorost védje.

Görgey azonban a Vértes hegyek védelmének tervét merő esztelenségnek jelentette ki és 29-én főhadiszállását Bicskére tette át és hogy a mészáros-utat fedezze, csapatait annak közelében vonta össze. Majdnem bizonyosra vette, hogy a győri uton Kis-Béren, Párkányon és Moóron át csak egy erős oldal-hadoszlop nyomul elő, melylyel Perczel Mór megbírhathat. Pedig a bán vezérlete alatt az egész első hadtest nyomult előre ezen vonalon és 29-én este Kis-Bérre ért.

Deczember 30-án a hadtest folytatta útját Moór felé. Perczel már visszavonulásban volt és Söréd felé indult, midőn sürgönyöket kapott Pestről és Görgey táborából. Kossuth Lajos a következő szavakkal buzdította őt erélyes ellenállásra: «A folytonos visszavonulás a hadsereg szellemét lehangolta, mindenestre támadásnak, győzelemnek kell bekövetkezni» továbbá, «csak egyetlen győzelmet kedves Mór! különben a további visszavonulás a nemzet minden bátorságát leveri.» Görgeynek pedig ezt írta Kossuth: «A kormány nem tűrheti, hogy az állás Gallánál is föl legyen adva, önnek a Dunánál jobb szárnyával Neszmélyt kell tartania, a ballal pedig az özsze-köttetést Zsemlyénél helyre állitania. Ez állásban, mond Kossuth határozottan, kell a csatát elfogadni.»

Perczel Mór tábornok Kossuth fölhívásának megfelelt,

megfordult és már épen elérte a moóri magaslatokat, melyeket csapatai hangos örömrivalgással szállottak meg, midőn a cs. kir. első hadtest éle az erdőtől előtört. Perczel kis hadteste, mely osztrák forrásokban tévesen 15, 10 és legalább is 8 ezer emberre van téve, a kezünk közt levő harcrend szerint öt és fél zászlóalj gyalogságból, 6 és fél lovas századból, 24 ágyuból, összesen 5620 emberből és 730 lóból állott. Perczel tábornoknak jó állása volt, de még is tisztán kellett látnia, hogy előbb-utóbb egy egész hadtest ellen kell harcolnia. A csata elején kis hadtestével szemben egy ezred banderiumi huszárság, egy osztály Ferencz József dragonyos és 3 zászlóalj gyalogság állott, mely fedezve föltartóztató harczot folytatott. Ezután a nagy sietséggel előhívott Ottinger-féle lovas dandár, mely a két vértés ezredből, a Walmoden és Hardeggekből állott — ez volt az ugynevezett mészárló dandár — és a Hartlieb hadosztály indulóban volt. Jellachich kétszer vagy háromszor oly nagy haderővel vélt harcolni és Perczel előtt valóban már többellenség is állott, hogysen hadteste fölött aggódjék.

Az ellenség szeme láttára határozta el magát a visszavonulásra és a harc föladására, melybe ugyan nem kellett volna bocsátkoznia, de hiányzott csapatainál a kétszeresen szükséges nyugodtság és a rend. Midőn Jellachich ezt látta, támadásba ment át seregével, melynél nem kevesebb mint 20 lovas század állott rendelkezésére. Az ütközet majdnem az egész Perczel-féle hadtest szétbomlásával végződött, melynek maradványait a visszavonulásnál Csák-Berény magaslatain Karger dandára fogta föl, melyet Görgey némileg elkészve Csákváron át küldött Perczelhez. Visszavonulásánál Martonvásáron át sok elszélesztett katona ismét beállott a csapatok közé és hadteste nem sokára ismét 4000 emberből állott.

Hogy Perczel elszakasztását hadtestétől az ellenség gyors előnyomulása által Móorról Lovas-Berényen át megelőzze, Görgey december 30. — 31-ke közti éjjel dandárait Bicskéről Baracsára, Csákvárról Vaálra, Zsámbékról Sóskutra és Felső-Galláról Biára tette át. Ugyanaz nap kapta a honvédelmi bizottmány elnökétől a parancsot a Tétényre, Buda-Örsre, Buda-

Keszire és Hidegkutra való visszavonulásra. Midőn Perczel Székesfehérvárról fölállítása körébe érkezett, Görgey a vaáli dandárt Hamzsabég magaslataira, Baracs-káról Tárnokra vonta vissza, a többi seregrészeket Bián és Sós-kuton hagyta, a Vörösváron lévőt pedig a honvédelmi bizottmány közelebb vonta Budához.

A cs. kir. II. hadtest előnyomulásánál deczember 29-én érkezett Ácsra délután és 30-án a komáromi hídfő előtt állott. Itt a hónapok óta nagy költségen épült sánczok állottak, melyek magukba foglalták a homokdombot és Uj-Szőnyt és a hídfő előtt széles elsánczolt tábort képeztek. Kinek birtokában voltak, azt csak egy a sánczok egyikén kitűzött háromszinű lobogó jelezte. A várórség alig volt elegendő a kiterjedt várbeli erőművek és a Duna jobb partján levő hídfő megszállására. Mérnökkari igazgató, Török volt cs. kir. mérnökkari alvezredes és várparancsnok Majthényi voltak, ez utóbbi régi osztrák lovas tiszt, kiben Windischgrätz herczeg a vár föladására nézve nagy reményeket fektetett. De ott mint térparancsnoksági őrnagy ugyanazon Meszlényi, elébb cs. kir. százados működött, kinek, mint Kossuth sógorának, megbízása volt Majthényit ellenőrizni.

Wrba gróf altábornagy, kivel Majthényi egykor ugyanazon huszár ezrednél szolgált, Komárom elé történt érkezésénél Back táborkari őrnagyot szóbeli utasításokkal és írásbeli felszólítással küldötte Majthényihez, adná föl a várat föltétlenül. Majthényi eleinte ingadozott, elfoglaltsága szembetűnő volt, de Meszlényi és ennek környezete határozatlanságának nem sokára véget vetettek, midőn a következő nyilatkozatra birták: «hogy az őrség törvényes téren áll és a várat ura és királya számára utólsó emberig fogja védelmezni tudni.»

Deczember 30-án a II. hadtest zöme, mely Komárom előtt kibontakozott, hogy a várórségnek imponáljon, visszatért Ácsra, mintán egy kis figyelő hadoszlopot hagyott ott 3 zászlóaljából, 5 lovas századból, egy aknász és egy árkász századból és 18 ágyuból, melynek a Nagy - Csallóközön működő Neustädter dandárral kellett volna magát összeköttetésbe tenni.

31-én a II. hadtest és a tartalék lovassági hadosztály Kocsra ment, a tartalék gyalog-osztály a tüzérségi főtartalék-osztálylyal e napon Banán és Igmándon állott, Windischgrätz herczeg főhadiszállása Bábolmán volt, az I. hadtest meg Moóron. A cs. kir. hadsereg akadálytalan előnyomulásával az I. hadtest január 2-án Martonvásárról a II. hadtesttel Bicskére érkezett. A tartalék lovas hadosztály Német-Egyházánál, Baroknál és vidékén állott. A tartalék gyalog hadosztály Felső-Gállán és vidékén, ugyanott volt a főhadsereg főhadiszállása is. Január 30-án az I. hadtest Tétény felé indult, elővédének Promontorig kellett volna előnyomulni, de Görgey ezt a területet erős lovas csapatok és 16 ágyúval megszállva tartotta, míg a gyalogság a szőlő-hegyeket foglalta el. A huszárok és a Ferencz József dragonyosok közt ütközet fejlődött, melynél az utóbbiak visszaverettek. A magyar ütegek igen jól löttek. Minthogy Görgeynek nagy oka volt jobb szárnya fölött aggódni, csapatait legjobb rendben vonta vissza Promontorba, előnyös állásba.

A II. hadtest január 3-án délután Biára érkezett. Ennek elővéde e helység mellett egy huszár-osztályra bukant, melyel 2 ágyú is volt, ezek néhány lövés váltása után Buda-Örsre vonultak vissza.

Miután a hadi események leírása után hosszabb félbeszakasztást kell hagynunk beállani, hogy mindazt följegyezzük, a mi a cs. kir. főhadsereg támadása óta, egész annak Buda előtti megjelenéséig különben is történt, szükséges egy kiáltványt reprodukálnunk, melyet Windischgrätz herczeg Győrből Magyarország népeihez intézett. Győzelme teljes reményében, mely épen nem látszott indokolatlannak, lévén szerkesztve, ez sokkal velősebb volt az előbbieknél, de ép oly hatálytalan maradt mint azok. A kiáltvány átalánvéve valamennyi hasonmő kibocsátványok jellegével birt, a minők minden országban kibocsátatni szoktak. Irálya és hangja ugyanaz volt. A kiáltvány így hangzott:

Magyarország népeihez!

Nem elég, hogy Kossuth Lajos a pártütő és czinkosai Magyarországot roppant számú papiros pénzzel elárasztották; nem elég, hogy urunkat királyunkat s az egész uralkodó családot hazug és gyalázatos felhívásaiban rágalmazni és becstelentíteni merészkedik oly nép előtt, mely századokon át mint az uralkodó ház iránti hűségnek tiszta tükre ragyogott, még arra is vetemedett, mind ő, mind az általa és az ugynevezett honvédelmi bizottmány által az összes megyékbe küldött zsarnok-biztosok, hogy a legiszonyatosb és megvetendő eszközök által rettegésben tartott népet felhívásaikban oly gaztettekre buzdítsák, melyek egy kül- s az országot minden jog nélkül meglepő ellenség irányában is tiltvák, a törvényes uralkodó vitéz hadai ellenében pedig, melyek csak azért léptek át az ország határain, hogy a lázító gonoszok által száműzött békét, rendet és törvényes állapotot visszaidézzék, istentelenek és felségsértők. Nem irtóznak ők kárhozatos elbizakodásukban a császári hadsereget rablással, gyilkossággal, gyújtogatással vádolni, holott épen az ő csordáik követnek el ily gaztetteket, miről előnyomulásomnál naponta a legszomorubb meggyőződést szereztem, s mi iránt a kétségbeesésig vitt szegény lakosok már előttem siránkozva panaszkodtak.

Nem elégelvén meg ezen gazságokat, Kossuth Lajos és czinkosai ámitják a népet a Schwechat, Pozsony és Mosony mellett nyert állítólagos győzelmek hazug hireivel: holott ezen helyeknél vagy épen nem is csatáztak, vagy pedig a lázadók megverettek és elkergettettek, csakhogy a népet a császári had ellen felkelésre ingereljék, meg sem gondolván ily örült tettek rémitő következményeit. Lukács Sándor győri biztos vad dühében a Győrött hátra hagyott élelmiszereknek megmérgezését határozta el, és ezen iszonyu gaztett kivitelében csak a pártütők sebes megfutamodása által gátoltatott.

Ezen minden idők történetében hallatlan gazságok és gonoszságok tekintetéből Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagját és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött, ugynevezett kormánybiztosokat ezennel «törvényen kívülieknek és földönfutóknak nyi-

atkoztatom,» megparancsolván az összes hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelősség terhe alatt, hogy őket elfogják és a legközelebbi katonai parancsnokságnak általadják.

Azok, kik ennek daczára a pártütő kormánytól akármilyen csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merészelnének, rögtönítélő bíróság útján tüstént kivégeztetnek.

Azon helységek, melyekből több lakos egyesülve, a cs. kir. hadseregnek akármilyen módon kárt tenni törekednék, vagy annak futárait, szállítmányait, avagy egyes csapatokat megtámadni merészkednék, **tüzzel, vassal elpusztíttatnak.**

A helységek előljárói a rend fentartásáról életükkel kezkeskednek.

Kelt győri főhadiszállásomon, 1848. karácson hó 29-én.

Windischgrätz Alfréd herczeg,
császári királyi tábornagy.

VII.

Változás a kormányban. — A szerb vajda halála. — Országos határozat katonai érdemek jutalmazása tárgyában. — Stadion gróf emlékirata Windischgrätz herczeghez. — Windischgrätz herczeg válasza Stadion grófnak.

Mielőtt a további eseményekről szólnánk, a képviselőházzal kell foglalkoznunk. Ez, hogy az ország igazgatásának minden ágában rendezettebb eljárást létesítsen, egy miniszterium alkotását követelte. Kossuth Lajos azonban a közigazgatási ügyek kezelését a honvédelmi bizottmányra szerette volna bízni, noha a helyzet komolysága annak meggondolására birta, hogy a kezelést szükség másokkal megosztania. Hogy már akkor az Ausztria és Magyarország közti összeütközésnek háboruvá fajulása fölött aggódott, december 12-én kifejezett hajlandósága az esetleges kiegyezésre is bizonyítja, a midőn is ezeket mondá: „Ha a ház engem kérdez, republikánus vagy monarchista vagyok-e, arra nem felelek; de ha azt kérdi tőlem, mit akarok, azt felelem: a hazát akarom védelmezni és e védelem közben semmi utat el nem zárni, hogy Magyarország ügyét a dinasztiaéval kiegyeztessem.”

A ház Kossuth e nyilatkozatát nagy tetszéssel fogadta, de magát a napirenden levő tárgytól el nem tereltette és így miniszterium alakítását követelte. Kossuth az által akart ez elől kitérni, hogy azt indítványozta, miként rajta kívül még a kormány két tagja vezesse a kormányzást. Így tehát a triumvirátus egy nemét akarta életbeléptetni s miután e javaslat

visszaütasított, elhatározta, hogy négy miniszterrel fogja a tárczákat betölteni, akik azonban nem fogják a miniszter nevet viselni.

Deczember 18-án kihirdettetett a tárczák elosztása, és Méssáros a hadügyi, Nyáry a belügyi, Madarász László a rendőrségi és postai, Pulszky Ferencznek pedig kereskedelmi, ipar-, földmívelés- és egészségügyi tárczát kellett volna átvenni. A pénzügyet Kossuth kiterjedt elnöki teendői daczára magának tartotta meg. Vallás és nevelés, valamint közmunka egyelőre betöltetlen maradt. Miután azonban a tárczák kezelői közül némelyek másképp alkalmaztattak és a közelgő veszéllynél gyáván megfutottak, így az elnökön kívül csak kettő vagy három maradt a maga helyén. És minden szak legfontosabb intézkedései Kossuthtól indultak ki. Legtevékenyebb volt Kossuthon kívül abban az időben Madarász László, ki a legszigorubb rendőri rendszabályokat hozta be, az utlevelekre nézve szigorun járt el és még a napi sajtóra is különös gondot fordított.

A szerb táborban deczember vége felé mély gyász uralkodott Suplikacz vezérőrnagy hirtelen halála fölött.)* Ugyanaz

* Vitézi Suplikacz István egy törzstiszt fia 1786-ban született Petrinjában a katonai határőrvidéken. Polgári államhivatalba kellett volna lépnie, de miután gymnaziumi és bölcsészeti tanulmányait végezte, apja ezredébe lépett mint hadapród. A bécsi békekötés után Horvátország átengedtetvén Franciaországnak, a francia hadügyminiszter parancsa következtében, mely az osztrák katonai nevelő intézetekből kikerült minden fiatal embert francia szolgálatra követelt, ő is francia szolgálatba lépett. Századossá lépvén ott elő, Marmont tábornok raguzai herczeg hadsegédévé lőn és az 1812-ki orosz hadjáratban a becsületrendet nyerte. Horvátország visszaadása után a francia hadi szolgálatban állott többi honfitársaival ő is átvétezt az osztrák hadseregbe, melyben 1848. év elején ezredes és ezredparancsnok volt az ogulini határőrvidéki ezredben. Ezredével Olaszországba küldetve, Radetzky alatt vezérőrnaggyá lett és mint ilyen októberben az osztrák-szerb hadtest élére állíttatott. Azon rövid idő alatt, míg e minőségben működött, nagyon buzgón arra törekedett, hogy a magyarok elleni harczot a vadság jellegétől megóvja. Így a polgári osztályhoz tartozó összes foglyokat, kik százankint voltak Karloviczon és Zimonyban, szabadlára helyezte és a szerbeket ráigyekezett bírni, hogy a honukba visszatérőknek földjeik művelésénél és házaik fölépítésénél segédkezet nyujtsanak. Suplikacz nem volt nemzetiségi elvű,

napon, melyen egy futár Bécsből vajdává történt kinevezését a vaskoronarend első osztályával Pancsovára hozta, deczember 27-én a vitéz tábornok szélhűdés következtében meghalt. Egy délután egy nagyobb csapat szerb elébe lovagolt, kik Szerbia fejedelemségből jöttek, hogy részt vegyenek a Magyarországgal elleni harczban. Alig intézett az új vajda néhány szót az érkezetekhez, erős köhögés lepte meg, mely nemsokára mellgörescsé fajult. A tisztek hozzá siettek, orvosi segély is gyorsan érkezett, de pár percz múlva megszűnt élni. Suplikacz halálának annyiban is volt jelentősége, mert Rajachich patriarcha tulkapásai és Stratimirovich diadvágya komoly sürölődásokat idézett elő a szerb táborban.

Hogy a magyar hadsereg szelleme a szükségessé vált visszavonulással szemben némileg fölélesztessék, a képviselőház a honvédelmi bizottmány indítványára határozatot hozott, melyben egyesek katonai érdemeit hangsúlyozva, kijelöli az utakat és módokat, melyeken a harcztéren szerzett érdemeket megjutalmazni szándékozik. E határozat, mely az nap jelent meg, melyen Windischgrätz herczeg győri kiáltványát kiadta, így hangzott:

Országgyűlési határozatok. (közzététettek deczember 29-én). A honvédelmi bizottmány elnöke f. hó 20-án tett jelentése szerint a képviselőház a felső és alsó táborra vonatkozólag a következő határozatokat hozta, elrendelve azoknak közzétételét: A honvédelmi bizottmány elnöke az örvendetes hivatalos hír következtében a következő javaslatok elfogadására kérte föl a képviselőházat:

1. Hogy a nemzet köszönetet szavazván Görgey Arthur-nak és vitéz csapatainknak azt a napi sajtó útján közzé tegye és az egész ország tudomására hozza, és hogy a képviselőház

hanem szigorú katona, mely tulajdonságát mindig kitüntette. Midőn visszatérték a bevehetetleneknek kiállott szent-tamási sánczokat megtekintette, mosolyra fakadt és azt mondá: „ezeket egy zászlóaljjal is beveszem.” Suplikacz nagyon művelt katona volt, e mellett háttor, s egész föllépésében a legfinomabb franczia modor tünt elő. Teme-tése nagy ünnepélyességgel történt a krusedoli zárdában, hol földi maradványai II. Brankovich és Raskovicz alvajda közt nyugszanak.

Zichy Lipót, Guyon Rikárd, Görgey Kornél, Pusztelnik, Kmety, Pöltenberg, Klapka, Zehlhoffer, Szegedy Imre, Türk, Inczedy László, valamint az egész 14., az Ernő zászlóalj és a huszár csapat hősiei magatartását jegyzőkönyvbe igtatni, s a megérdemlett elismerést az utókorra hagyni indittatva érezte magát.

2. Hogy a nemzet Zichy Lipótnak Görgey tábornok által alezredessé történt kineveztetését a harcmezőn tanusított dicső vitézségeért **nem** a rendes uton, hanem rendkívüli módon hagyja helyben és teszi magáévá.

3. Hogy miután a kormány már érdemjeleket készített, a ház határozata folytán a magyar csapatok összes parancsnokai fölhivassanak, hogy úgy a multa, mint a jövőre nézve terjeszszék be a kormányhoz azon tisztek és közvitézek neveit és érdemeit, kiket érdemrendek általi kitüntetésre méltóknak találnak anélkül, hogy az érdemjelek elkészülését bevárják.

4. A nemzet készíttessen arany táblát, melyen örök emlékül bevésve maradjanak az utókorra azoknak nevei, kik a királyi eskü és törvényes szentesítés által is megerősített önálló nemzeti függetlenségért és a minden oldalról megtámadott magyar nemzetiségért kitűnő érdemek által különböztették meg magukat.

5. A hadi történelemben szinte példátlan önfeláldozásért, melyet az Ernő zászlóalj rendíthetetlen vitézségével feltüntetett, a nemzet egy zászló adományozásával tüntesse ki elismerését, egy babérkoszoru legyen himezve e hősi önfeláldozás örök emlékeül a nap megjelölésével; melyen a hős zászlóalj zászlója elvesztését az ellenség soraiban tett nagy pusztítással boszulta meg és más részről a saját soraiból hősieien elesett vitézek halála által tette dicsővé. Végre

6. hogy a nemzet, a magyar nemzet függetlensége és szabadsága védelmében a harcmezőn dicsőn elesettekért halotti gyászisteni tiszteletet rendeljen el, s annak megtartása az összes nemzet képviselőinek jelenléte által tiszteltessék meg, egyszersmind ennek megtartása az országban mindenütt rendeltessék el.

A kormányelnök ez indítványai egyhangulag elfogadtat-

ván, foganatosításuk részint a honvédelmi bizottmányra, részint a ház elnökére bizatik és elrendeltetik, hogy azok a hadsereggel közöltessenek. A nemzet képviselői ezután egyidejűleg elhatározták, miszerint tudatják a különböző hitfelekezetek papságával, hogy a nemzet az országnak valamennyi hitfelekezetű egyházi személyeitől elvárja, hogy magasztos hivatásuknak mint népszónokok oly buzgó készséggel fognak megfelelni, hogy a szabadság és honszeretet szent szavait fogják hirdetni, a népet a honvédelemnek hozandó mulaszthatlan áldozatokra fogják lelkesíteni és szakadatlanul minden alkalommal állandó és határozott kitartásra fogják buzdítani. — Mert a nemzet azon hitet táplálja, hogy a különböző hitfelekezetek papsága ezen dicső hivatás teljesítésére, a hazában századokon át élvezett jótétemények által kötelezettnek érzendi magát, más részről pedig a magyar nemzet elvárja, hogy a magyar egyház a szabadság, a hazaszeretet hirdetése által saját becsületét és dicsőségét fogja jövőre biztosítani.

A honvédelmi bizottmány elnöke továbbá hivatalosan jelentette, hogy Kiss Ernő tábornok győzelemhez szokott vezénylete alatt alsó táborunk csapatai vitézségük újabb bizonyítékai gyanánt győzelmeket vívtak ki, midőn a szerb táborokat az Ördöghidjánál és Alibunárnál szétverték, e helyeket a magyarok számára visszafoglalták és a Jankovácnál összpontosított ellenséget megverték, de mindaddig, míg a tábornoktól részletesebb hirt nem vesz, csak annyit említ a dologból, hogy e győzelmeket Kiss Ernő tábornok vitéz vezényletén kívül leginkább a ráczokat rémülettel eltöltő ostoruknak, Damjanich ezredesnek köszönhetni. Midőn a képviselőház ezen örömdetes hivatalos hirt örömmel fogadja, ép úgy a harcmezőn mindig új érdemeket szerző Kiss Erőnek és Damjanichnak, mint az egész vitéz hadseregnek köszönetet szavaz és részletesebb híret vár a kormány részéről, hogy azokra, kik magokat a harcban kitüntették, a nemzet figyelmét fölhívja, hogy igazságos jutalmukról gondoskodhassék.

A honvédelmi bizottmány elnöke még azt is jelentette, hogy Mészáros Lázár hadügyminiszter mint Schlick ellen kirendelt parancsnok a szükségességekkel ellátva már táborba szállott.

Bem tábornok pedig Kővár és Belső-Szolnok megyékbe Somkuton át Nyíresig nyomult előre, hol tábort ütött. Hurbán pedig a magyar határon túl üzetett.

E hivatalos jelentések tudomásul vétettek.

P á z m á n d y, elnök.

Z á b o r s z k y, jegyző.

P ó t r e n d e l e t a néphez intézendő kiáltvány kihirdetése tárgyában. Noha a lelkészek hazafias buzgalma, a Közlöny 198. számában R. P. K. betűk alatt közétett kiáltványnak a szószekekről történt kihirdetése által kétségtelenül növelte a nép lelkesedését, mind a mellett mégis mivel sok község, melyek különféle vallásfelekezetekre oszlanak, vagy a melyeknek nincsenek templomaik és lelkészeik, s így a templomok távolsága miatt csak csekély számban vehetnek részt az isteni tiszteletben, több helységben nem érheti el a kívánt eredményt ezen kiáltványnak a szószekekről történő kihirdetése : ennél fogva elrendelhetik :

Hogy nem csak azon községekben, hol az említett kiáltvány az egyházi szószekekről kihirdettetett, hanem ott is, hová e rendelet eddigelé meg sem érkezett és így kihirdetése meg nem történhetett, e rendelet vétele után azonnal több ízben olvassa fel a jegyző e kiáltványt a községházán az egybegyűlt lakosság előtt s ugyanezt tegyék a hatóság által megbízott népszerű személyek is minden községben a lehető legnagyobb ünnepélyességgel kellőleg kommentálva, s a törvényes és hatósági viszonyokhoz képest gyakorlatilag is alkalmazva azokat. E rendelet leggyorsabb és hatásos végrehajtására a törvényhatóságok és községi előljárók ezennel utasíttatnak.

Kelt Budapesten, 1848. december 29-én.

Kossuth Lajos,

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Győrnek herczeg Windischgrätz által történt megszállásával Ausztria akkori államférfiai azt gondolták, hogy már elérkezett a pillanat ama közigazgatási rendszabályoknak keresztülvitelére. melvek előkészítendőök voltak Magyarország

lervelt teljes bekebelezését a központosított osztrák államba. Azok az államférfiak nem csak a monarchia teljes összpontosítására törekedtek, hanem a magyarok tökéletes megbénítására és Magyarország felosztása által nemzetiségi csoportokra. Hogy ez az összpontosítás, a nemzetiségi elv keresztülvitelével következményeiben a foederalisztikus irány felé vezetvén, össze nem egyeztethető, azt azok az urak nem sejtették. Ők siettek a dologgal és a tábornagyhöz, kit a háboru viselése egészen igénybe vett, mindjárt első sikerei után egy emlékirattal fordultak, melyet Stadion gróf Győrbe küldött neki. E nagyfontosságú irat, valamint Windischgrätz herczeg válasza is, sok érdekes mozzanatot derít föl az 1848—49-ki háboru történetében. Az emlékirat következőleg hangzik:

Stadion Windischgrätznek. *)

Magyarország és Erdély oly nagy fontosságú az osztrák monarchiára nézve, hogy a minisztertanács kötelezve érezte magát, érett megfontolás tárgyává tenni az elveket, melyek szerint ez országrészeknek a monarchiával eszközözendő szerves kapcsolata keresztülviendő.

A jövő szervezés alapvonalai, melyekre nézve a minisztertanács határozott, a mellékelt emlékiratban foglalvák, melyet azon kéréssel van szerencsém herczegségeddel közölni, hogy kegyes véleményét erre nézve szívesen tudtomra adni méltóztassék.

Együttal van szerencsém tudatni herczegségeddel, hogy a minisztertanács külön bizottságot nevezett ki Kübeck br. volt pénzügyminiszter elnöksége alatt, mely a nevezett országokban behozandó sikeres szervezésre nézve részletes javaslatokat dolgozik ki s arról jelentést teend.

Bécs, 1848. december 27.

Emlékirat.

Magyarországnak és Erdélynek a monarchiához leendő kapcsolata keresztülvitelére mindeddig két biztos támpont létezik.

*) Ezt és más igen érdekes okmányt Helfert báró államtitkár Thun Leo gróf alatt tette közzé, kinek Windischgrätz herczeg rendelkezésére bocsátotta irattárát.

1. A korona amaz ismételt kijelentése, hogy Magyarország szervesen be akarja kebelezni a monarchiába;

2. minden nemzetiség egyenjogosításának fölállított elve.

Lehetőnek látszik, hogy Magyarország viszonyai az ez országgal folytatandó tárgyalások útján rendezhető és hogy mint egész az egységes monarchiába be lesz olvasztható. Az azonban bizonyos, hogy a második követelés, a nemzetségek egyenjogosítása ez uton ki nem vihető.

Egész Magyarországgal tárgyalni annyit tesz, mint magyar országgyűlést akarni és ha ez a magyarországi nemzetségek viszálykodásai közt valóban lehetséges és egyesítésök föltételezhető volna is, a kormány külön szándékai még sem tartják ezt tanácsosnak.

Ha egy ilyen országgyűlés leküzdené is a nemzeti surlódásokat és megkezdhetné az Ausztriával való kapcsolat módosztatóról szóló tárgyalásokat: az anyagi érdekek, melyek itt lényegesen befolyanak, ellenállhatlan erővel állanának elő, és a most halálos küzdelemben egymás ellen álló nemzetiségek szolidaritását teremtenék, mely ellen a kormány mitsem tehetne, és a melyen a monarchia új alakulása okvetlen hajótörést szenvedne.

Ha meggondoljuk továbbá, hogy míg egyes nemzetiségek dicséretes hűséggel a koronához ragaszkodnának és ezért vérüket és javaikat áldoznák, addig a többiek, még pedig a politikailag leghatalmasabbak nyílt fölkelésben vannak, e szempontból a kapcsolat kérdésének elintézése egy magyar vagy erdélyi országgyűlés közbenjárásával teljesen kivihetetlennek látszik.

A forradalom legyőzése és az ország megnyugtatósa a fölkelte vidéken a politikai jogoknak nem épen rövid időre leendő felfüggesztését tételezi fel.

De minő joggal lehetne így bánni a horvátokkal és szászokkal? Hogy lehetne csak gondolni is, hogy más részről a horvátok és szászok a magyarok és székelyek oldalán üljenek, kik csak az imént rabolták ki, gyilkolták le, és pusztították el őket?

Ennélfogva a nemzetiségek elválasztása az egyedüli

eszköz az állam, valamint a nemzetiségek érdekeinek egyesítésére. Mivel pedig ez az elv a horvátokra, szerbekre és szászokra nézve már keresztülvitetett, föltétlenül elfogadottnak kell azt tekinteni és elfogadni, és most csak Magyarország és Erdély többi részére való alkalmazása jöhet kérdésbe.

A szászokkal, horvátokkal és szerbekkel való rendezkedés után arról lesz szó, mikép lehessen az ország fő nemzeti-ségi csoportjait szervesen összeállítani és a szomszéd heterogén nemzetiségekkel közigazgatási és politikai kapcsolatba hozván, azokból tartományokat képezni, melyek egymástól függetlenek, és saját belügyeiket nemzeti-ségi alapon igazgatni jogosítva legyenek, de közigazgatási és képviseleti tekintetben egyuttal szervesen a monarchia központjához csatoltassanak.

E föladat keresztülvitele legcélszerűbben az ország katonai meghódításával és megszállásával esik össze, mi annál biztosítottabb lesz, minél inkább alkalmazkodik katonai célokhoz és formákhoz.

Ennélfogva a következő módozat volna ajánlatos:

1. Az újonnan alakítandó tartományok határaikra nézve a későbbi végleges megá-lapítás fenhagyása mellett azonnal meghatározandók. (A terv magában foglalja a tartományképzés fő városainak meghatározását ethnográfiai és részlegesen topográfiai alapra fektetve.)

2. A katonai kormány, a haditörvény közvetlen követke-zése, melynek a föllázadt országrészek alá lettek vetve, az ország előrehaladó megszállásánál azon módon lép életbe, hogy minden megszállott tartomány területére egy-egy magasabb állásu tiszt neveztetik ki mint kormányfőnök, ki a legalkalmasabban választandó főhelyen, a katonai és politikai igazgatást viszi, még pedig a főhadvezér főfőlügyelete alatt, ki a pénzügyi kezelés fölött is főfőlügyeletet gyakorol.

3. E polgári és katonai kormányzók hatásköre, kik mellé az alkalmas segédszemélyzet nemcsak a kerületből (tartományból), hanem a bécsi miniszteriumokból is lesz veendő, egyenrangu lesz az országos hivatalnokokkal. Minden más ügyre nézve azonnal életbe lépne az összeköttetés a bécsi miniszterium-

mal, még pedig minden vagy pedig a közelebben kijelölendő ügyekre nézve a főhadvezér közbevetésével.

Ez intézkedés által az ország közigazgatási alárendeltsége a bécsi központi miniszterium alá közvetlenül végrehajthatnék és a haditörvények és katonai kormányzás későbbi megszüntetésénél az igazgató személyek változtatával a monarchia központi igazgatásával a már meglevő közösügyi összeköttetés folytatása következne be. Minden más intézkedés, melynél a miniszterium azonnali hatása mellőztetnék, a cél elérhetését veszélyeztetetné. Ezáltal valamennyi magyar pártnak azon kedvező alkalom nyújtatnék, hogy a magyar miniszterium helyére lépő legfőbb országos igazgatást, melynek főnökeül kétségtelenül a főhadvezér tekintetnék, nem csak lehetőleg megszilárdítsa és magától a koronától kinevezettnek kijelentse, hanem még a hadi állapot megszüntetése után is, annak egy vagy más alakban leendő végleges fenntartását, mely azonban minden esetre a monarchia dualismusának folytatása lenne és így Magyarországnak épen leküzdött külön válására nyitna utat — keresztül vinni segítsen.

Hogy az elkülönített nemzeti tartományok alakítása az ilyen központi országos igazgatást nagyban akadályozná és az ellenséges népfajoknak az anyagi érdekek mezején leendő egyesülésére vezetne, még pedig a kormány szándékaival és érdekeivel ellentétben, hogy végre a magyar közigazgatás átvétele a központi miniszterium által sokkal nehezebb lenne a hadi törvények megszüntetével, mint mindjárt az ország megszállásánál, mindez nem szorul bővebb bizonyítgatásra.

Mig tehát a fenn kifejtett elvek a kormány álláspontja mellett szólanak, ez egyszersmind az összmonarchiához képviseleti törvényhozási tekintetben való szerves csatlakozást is egyengetné.

4. A külön tartományi hatóságok előnyeit, a kiküszöbölt magyar szellem által áthatott budapesti központi országos hivatalokkal szemben azonnal belátnák e tartományok polgárai; összetartozóságuk s a magyarizmustól való elzárásuk, azaz külön tartományi létük még ott is, a hol eddig még nem is látszik fölébresztve, pl. a tótságnál, lenne az elkülönített tartományi igazgatás közvetlen következése.

5. Ha azután ez intézmény kellő gyökeret vert és az ország növekedő megnyugtatólásánál vagy az egyes új tartományokban a hadi állapot megszüntetése közeledik, magától bekövetkezik a pillanat az új tartományok tartománygyűléseit a többi osztrák tartományokban addig már kétségkívül megállapított elvek és képviseleti rendszer alapján egybehívni és akkor, miután a közigazgatási kapocs már tényleg fennáll, a tartománynak a közös osztrák országgyűléshez kapcsolását eszközölni.

Bécs, 1848. december 27-én.

*

Windischgrätz herczeg sietett kifejtetni nézeteit ez emlékirat fölött és érdekes tudni, hogy ő mint katona a kívánt közigazgatási rendszabályok keresztülvitelét nem tartotta alkalomszerűnek és centralista létére is rámutatott a nemzetiségi elv keresztülvitelének lehető következésére. Következőleg válaszolt tehát Stadion grófnak december 30-án Győrből:

Windischgrätz Stadionhoz.

Győri főhadiszállás 1848. december 30-án.

A Magyarország és Erdély jövődjéről szervezéséről szóló emlékiratban, melyet nagyméltóságod f. hó 27-én kelt levelével hozzám küldött, hiányzott az alkalmazás, azaz a rámutatás a tartományok ethnografiai és helyrajzi alapon leendő alakításáról. Midőn exczellenciádat ennek átküldésére kérem, egyszersmind van szerencsém a fennemlített emlékiratra a következőket válaszolni.

Magyarország és Erdély katonai kerületekre osztásának azonnali életbe léptetését mindaddig nem tartom célirányosnak, sőt kényesnek vallom, míg ez országok alávetése, lefegyverzése és pacifikációja meg nincs valósítva, mert az ilyen rendszabály most igen hatalmas és szívesen fogadott rugóul szolgálna a forradalmi pártra, hogy még inkább bebizonyítsa általa a népnek, hogy itt a magyar faj kiirtása és a királyság szétdarabolása szándékoltatik, mi a különben is minden gya-

lázatos eszközök által fölbujtott lakosságot rajongó ellentállásra és tömeges fölkelésre bírná.

Ha 200.000 főnyi hadsereg fölött rendelkezném, melylyel e két ország minden részét megszállhatnám és békén tarthatnám, akkor az etnográfiai katonai kerületekbe való osztást meg lehetne kísérteni. De miután csak egy irányban működhetem tekintélyes haderővel, mindent szorgosan kell kerülni, mi a fölkelők ellenállását sokszorosíthatná és nagyobbíthatná.

Én ugyan egyetértek ezen emlékirat alapelvével, de fen kell tartanom magamnak, hogy nézetemet a módzatokra nézve, miként lépjen életbe Magyarország és Erdély új szervezése, utólagosan kimondjam.

Mint hogy elvem, mindenkivel nyíltan beszélni, ennél fogva én minden küldöttségnek és egyes személyeknek tisztán és határozottan kijelentettem, hogy mintán az ő felsége által utóbbi időkben tett engedmények a helyett, hogy mint ő felsége szándékolta, az országot boldogítanák, azt oly anarchiába döntötték, hogy szomorú szükségességgé vált azt fegyveres erővel rendre téríteni: ez engedmények további fennállásáról többé szó sem lehet, hanem be kell várni Magyarország és Erdély jövő alakulására nézve ő felsége elhatározását.

Egyelőre, még pedig hosszabb időre, tisztán katonailag kell Magyarországot és Erdélyt kormányozni, de itt, mint már említve volt, mindent kerülni kell, mi a nemesség és ezáltal a tömeg fölízgatását növelhetné.

E tisztán katonai kormányzás által a félénkek bátoríttatnak és a fölkelők nagyobb tömegének ürügy nyújtatik, hogy Kossuth felségáruló ügyétől és az ő párthiveitől elszakadjanak.

Ez okoknál fogva, miután a tótok főleg Magyarország észak-nyugati részében még nem ébredtek nemzeti öntudatra, sőt több vidéken még a fölkelőkkel működnek közre és átalánvéve egészen semlegesen és közönyösen viselik magukat a jelen küzdelemben, én a mellékelt katonai kerületi beosztást készítettem, melyet legalázatosabb jelentéssel f. hó 23-án 44. sz. a. ő felségének legfelsőbb tudomására is hoztam. E csupán földrajzi, nem pedig valamely nemzetiséget tekintetbe vevő beosztás által a forradalmi kormány minden alkalmat elveszt,

hogy a néptömegre, kivált a magyar fajra még izgatóbban hasson.

Ha a tótok egyszer azon pontra jutnak, hogy valamint a horvátok, szerbök és erdélyi szászok Magyarországtól leendő elszakasztásukért, önálló beligazgatásért és az osztrák miniszterium alá tartozandóságért folyamodnak: akkor lehet csak czélszerű az ethnográfiai katonai kerületi beosztást elővenni; mert akkor az általános népfelkelés veszélye nem lehet többé hatályos.

Ha azonban Magyarország és Erdély jövődjének szervezése és beosztása fölött végleges megállapodás történt és ő felsége azt szentesítette, egyszersmind az ország tökéletes lefegyverzése is keresztülvitetett, pacifikációja bizonyos pontig sikerült, a nép csendre tért, akkor még az ostromállapot alatt is lehetségesnek mutatkozik a katonai kerületi beosztást nemzetiségek szerint teljesíteni, és ezt jövőre nézve egész kiterjedésében szükségesnek tekinteni, mi a politikai közigazgatás mellett tovább is fenállhatna. De tekintettel kell lenni itt arra a körülményre is, vajjon ha azonnal életbe lépne Magyarország és Erdély ethnográfiai politikai közigazgatása, nem keltene-e a különböző nemzetiségekből álló többi tartományokban is hasonló vágyakat?

Minden esetre azonban bátor vagyok megjegyezni, hogy a Magyarországgal szándékolt ily elbánásnál még multhatlanabbul szükségesnek látszik, hogy a többi tartományokra, minden tekintet nélkül a forradalmi irányra, azzal az elhatározottsággal és erélyességgel kell hatni, melylyel Magyarorszáiban járunk el, és ugyanazzal a biztosítással kell kezdeni a jövőre nézve is.

Végül bátor vagyok megjegyezni, hogy báró Geringer udvari tanácsosnak es. udvari biztosul küldése Erdélybe egyaránt bizalmatlanságot keltene a magyaroknál, székelyeknél és oláhoknál, míg báró Puchner altábornagy ez állásra kinevezése minden pártot kielégítene. Geringer báró anyai ágon a szász fajhoz tartozik és ebben az összes többi faj nemzetisége megsértését látná.

VIII.

Hangulat a fővárosban. — Viharos képviselőházi ülés. — A kormány székhelyének áttétele Debreczenbe és Windischgrätz herceghez egy béke küldöttség indításának elhatározása. — Haditanács Budapesten és annak határozatai a jövő hadműveletekre nézve. — A küldöttség Windischgrätz hercegnél és annak sikertelensége.

Azok a hírb-hirek, melyek először Kassáról, utóbb Nagy-Szombatból és Moórról érkeztek, Görgey folytonos visszavonulása, kinek hadtestét a cs. kir. hadsereg nyomon követte és már Buda falai alatt állott, egészen nyomottá tették a főváros népességének hangulatát, melyet ideiglenesen a szépen színezett hadi jelentések fölviányoztak.

Oly visszavonulást, mely erőteljes támadó visszaverésekkel a legjobb rendben történik, jogosan lehet elismerőleg kiemelni, de ily visszaveréseket nem lehet győzelmeknek állítani. Mert ha ugyanis az egész világon elcsépelt «hadászati tekintetekből» elnevezéssel a visszavonulást az egyszerű polgár előtt lehet is indokolni, még sem látja be, mikép lehessen fényes győzelmeket folytonos visszavonulással összeegyeztetni. Így történt ez a mosonyi győzelmi hirrel, mely csipős megjegyzésekre szolgált alkalmul. Midőn egy hivatalnok több polgárt akart megnyugtatni azzal, hogy: «De hát nem látják önök, hogy mi folyvást megverjük az osztrákokat és azután vonulunk csak vissza,» a hallgatók egyike azt jegyezte meg: «Lássa ön, mi jobban szeretnők, ha mindig az osztrákok vernének meg minket s mi előre nyomulnánk.» Most azonban már mind a két hadsereg Buda előtt állott azon épen nem kecsegtető kilátással alakosság előtt, hogy a rettegett Windisch-

grätz herczeget a legközelebbi napokban mint vendégét fogadja, vagy pedig Buda széles kiterjedésű sánczaiban és a város utczáin áldozza fel életét a hadsereg oldalán.

Nos, ez ugyan nem történt, mert december 31-én mind a két ház közös ülést tartott, hogy a kormány székhelyének máshová leendő áttételéről és egy békeküldöttségnek Windischgrätz herczeghez indításáról hozzon határozatot. Ez ülésben Mészáros is jelen volt, ki 30—31-ke közötti éjjel érkezett meg Miskolcra. Miután Pázmándy a kormányelnököt fölhevítte, hogy az általános helyzetről jelentést tegyen, Kossuth Lajos szólott: Nagyon aggasztónak festette a helyzetet, s a kimenelt igen kétesnek. Majd indítványozta, hogy a nemzetgyűlés más biztosított városba tétessék át, hol a kormánynyal közösen a haza jólétéről tovább gondoskodhassék. Továbbá egy értekezleten történt megállapodás értelmében küldöttség indítását hozta javaslatba Windischgrätz herczeghez, hogy végre megtudják, mit akar, (erre nézve ugyan már régóta nem forgott fenn kétség) ezután azt mondotta: «Mi ugyan nem tudjuk, miért támadtatunk meg.»

Kossuth után gróf Batthyány Lajos szólott. Elmondá, hogy mióta kilépett a miniszteriumból, mint nemzetőr iratta be magát, és minthogy egy baleset következtében nem volt képes táborba szállani, most mint egyszerű képviselő foglalja el helyét a házban. Batthyány a kormány távozása mellett szólott, de nézete szerint az országgyűlésnek vissza kellene maradnia és küldöttséget indítania, melyhez ő is szívesen csatlakozik.

Most Mészáros lépett a szószékre. Mély csendben Budapest kiűritésének szükségességét indokolta. A hadseregnek ép úgy, mint a kormánynak, ugyanond, az alföldi országrészekbe kell visszavonulnia, hogy új erőket gyűjtsön. Az eleintén hallható halk morgás viharos zajjá nőtt erre a baloldal padjain s ily felkiáltások: «Le Mészárossal! Le a hadügyminiszterrel! Börtönbe a magyar nemzet árulójával!» voltak hallhatók. Mészáros egészen nyugodt maradt és összefont karokkal, keserű mosolylyal tekintett maga elébe. Kossuth ellenben fölugrott és csöszavakkal förmedt a dühöngőkre:

«Mindeddig büszkesége volt a magyarnak, hogy tisztelte a szólás-szabadságot az országban. És ti most, még mielőtt az okokat hallottátok, kárhoztatni akartok egy embert, kinek a nemzet jóléte ép úgy szíven fekszik, mint bárkinek közületek.»

Kossuth e helyreutasítása után ismét csend állott be és Mészáros tovább folytatá: «Életemet a hazának szenteltem. Mindenről lemondottam, mint öreg ember, mit fiatalságom óta nagy bajjal kerestem, hogy szerencsétlen elárult hazámnak használhassak. Szívesen akarok, mint közkatona szolgálni, és ezért mit sem kívánok, csak hogy jóakaratomat és hűségemet elismerjék.»

Ezután áttért javaslata indokolására. A kormány terve volt Pozsonyt és Győrt megtartani, de ép úgy, mint a francziáknak 1812-ben, a tél ellene esküdt. A folyók és vizek, melyeknek a sánczokat meg kellett volna védeniök, jégkérgükkel alkalmas hidakul szolgáltak az ellenségnek. Noha még mindig lehet Buda alatt főcsatát vívni, de ha ez szerencsétlenül végződik, akkor minden el van veszve, és legkedvezőbb esetben is kevés lenne nyerve. Az ország nyugati és északi része nyitva áll az ellenség előtt. Ha ellenben az ország távol keleti részébe a Tiszán túl vonulunk, először abban a helyzetben vagyunk, hogy ezt a hatalmas folyót megvédjük, másodsor pedig újabb harcokra gyűjthetünk erőt.

«Ott fekszik Magyarországnak tulajdonképeni ereje,» mondá Mészáros erősebb hangon, «ott vagyunk erősek. Ott az éghajlat és terület velünk harcolnak; ott lakik a valódi magyar! Az osztrákok, ha addig nyomulnak, ott sirjokat fogják találni!» Ez érvelésekkel, jelesen gyújtó végszávaival Mészáros egészen más hangulatot teremtett a házban, most a kiáltozók is megéljeneztek őt, mivel az öreg hadügyminisztet az általa ellene szórt minősíthetlen sértésükért ki igyekeztek engesztelni. Kossuth Mészáros után még ezeket mondá: «Magyarország a főváros elvesztésével soha sem fogja az egész ország elvesztését, a nemzet bukását látni. A török 132 évig tartotta Budát birtokában és azért mégis volt magyar nemzet és Magyarország.»

Még több képviselő szolt az indítvány mellett és ellene, Madarász László így kiáltott föl: «Bátorság, bátorság és ismét bátorság! Követelem, hogy itt maradjunk, nem pedig hogy félelmünkben fejünket veszítsük, megszökjünk és menhelyet keressünk.» Hunkár Antal pedig így szolt: «Arra szavazok, hogy az országgyűlés Debreczenbe menjen, minden képviselő, ki holnap reggel az indóházban meg nem jelenik, úgy tekintessék, mint szökevény és a szerint bánjanak vele.» Pázmándy Madarászszal együtt a maradásra szavazott. A többség a mellett volt, hogy a kormány székhelye áttétessék. A Windischgrätz herczeghez indítandó küldöttség gróf Batthyány Lajos egykori miniszterelnökből, Deák Ferencz volt igazságügyi miniszterből, Lonovics József egri érsekből, Majláth Antal grófból és Majláth György országbiróból állott. Ezen békeküldöttség eredményéről nem sokára szólандunk, most át kell térnünk annak leírására, a mi az országgyűlés határozata után a főváros kiűritésére nézve történt.

Midőn az országgyűlés e határozata köztudomásra jutott, a főváros lakosságát a legnagyobb izgatottság fogta el. Düh, aggodalom szállt meg minden kedélyt, a karácsonyest megülséről szó sem lehetett. Az utczákon nagyon élénk mozgalom uralkodott ugyan, de ez nagyon véstjóslo volt. Mindenki lázasan futott ide s tova. A magán és közjavak becsomagolása véget nem ért. Mindenki, ki kompromittálva hitte magát, vagy a ki még nem mondott le minden reményről a harcz kedvező fordulátat illetőleg és részt akart benne venni, végre mindazok, kiket a szolgálat elutazásra készítetett, vagy vasuton indultak Szolnok és Debreczen felé, vagy az országuton Kecskeméten át Szegedre. Sok száz mindennemű fogat és több száz főnyi tömeg gyalog tartott az indóház felé, mely zsufolva volt utasokkal.

Ugyan ide jött Kossuth Lajos is családjával és nőrokonai-val, államtitkára Duschek és több képviselő is. Kossuth különleg megtartotta nyugodtságát és a váró teremben ülvé vagy föl s alá járkálva több oda rendelt titkárnak osztogatta parancsait. Midőn éjfél kondult, Kossuthnak és társaságának püncsot szolgáltak föl és a vendégek vele kecczintottak, nem

sejtvén, mit fog az új év hozni. A vonat, a melyen tovább kellett indulniok, sokáig nem birt elkészülni. Az állomásfőnök mindig újabb és újabb okokat hozott föl a késedelem igazolására és minthogy az indóházban Görgey hadtestéről és Windischgrätz hadseregéről a legtarkább hírek keringtek, némely aggódó urak gyanuba vették az indóházi személyzetet, ami nem is volt egészen légből merítve, mint később ki fogjuk mutatni. Az elindulás hátráltatása közben reggeli 3 óra lett, midőn Kosuth elindult.

1849. év január 1-én a honvédelmi bizottmány elnöke az alább következő kiáltványt bocsátotta ki, mely a főváros utcáin falragaszokban ki volt szegezve:

Magyarország kormánya kimozdul Budapestről: mert az országgyűlés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány elére állított, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kíván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát, megakadás pedig nem csak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, melyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen úgy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bár hol legyen e hazában, mindenütt Magyarországon van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepette.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete: azért szenvedett e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében felébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármánnyal idézte föl a polgárháborút, s kivel annyiszor érezte már fegyvere súlyát. — Nem, nem, ezt Magyarország tenni nem fogja!

Ne rémittessétek el magatokat azon hírek által, melyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rossz-akaratuk.

Seregünk buzgón kívánja a haza megmentését: nem igazat szól, ki azt mondja, hogy le van hangolva — s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. — Seregünk Budapest közelében oly erős állásban van — s oly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg: csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt oly nagyra saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk, Mészáros, Schlicknek sarkában van: szóval, csak a gyávák tarthatják vesztettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani, Magyarország népe! Legyetek bátrak és kitűrők: mert ha maga Budapest kevés időre az ellenség kezébe jönné — mit nem hiszünk — ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb, de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szét darabolva működni: most már mindinkább összegyűlnek seregeink — pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak, erőnk egyesül s így összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok istene s a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitűrők, isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát — nem fog elhagyni bennünket.

A honvédelmi bizottmány elnöke.

A kormány és az országgyűlés tagjai ujév napján utaztak el, csak a fáradhatlan és mindig tevékeny Csány László maradt vissza, hogy mindent rendezzen, a mit rendezni és megmenteni kellett.

Kossuth levélben értesítette Görgey tábornokot az országgyűlés határozatáról, egyszersmind felszólította, hogy első sorban Buda előtt döntő csatát vivjon az ellenséggel, de e mellett biztosítsa a hadsereg átmenetét a Duna balpartjára és lehetőleg szem előtt tartsa a főváros kimelését. E Görgey-hez intézett tanács először is a képviselőház december 31-ki ülésének nézeteivel ellentétben állott egy Buda alatti esetleges csatát illetően, másodszor a mondott mód szerint nem is volt az keresztülvihető, és harmadszor a csata elfogadását nem is lehetett megegyeztetni a Windischgrätz herceghez indított békeküldöttség föladatával. Ha a herceget a békejavaslatokra hajlandóbbá akarták tenni, akkor ezt csak egy sikeres csata után lehetett volna tenni. A jelen körülmények közt csak a hadsereg további visszavonulásáról lehetett még szó.

Kossuth Vetter tábornokot rövid írott parancsban bizta meg a polgári és katonai hatalom kezelésével a fővárosban, valamint a honvédelmi bizottmányi ügyekkel is. Minthogy a visszavonulásra átalánvéve nem voltak készülve, igen sok elintézni való maradt. Valamennyi raktár, mely még nem volt a Tiszántul, oda irányított. A térparancsnokságnak igen sok altisztet kellett előállítani, kik minden irányban, mint futárok küldettek szét. Az államsajtó, a ruhatárbizottság nagy készletével, a fegyvergyár, a lőkészlet és a bankjegysajtó az országos pénzintézetekkel, mindent rendkívüli sietséggel kellett becsomagolni és elszállítani. Szent István koronáját végre Bónis Sámuel akkoron koronaőr a kormánynak átszolgáltatta, mely azt Debreczenbe szállította.

A takarékpénztár alapját és készpénz készletét 2.260,000 frtot, mely fedezetül szolgált a magyar 2 frtos bankjegyeknek, a kormány a fővárosban hagyta.

Kossuth Szolnokról egy napra visszatért Budapestre, e napot azzal töltötte, hogy maga ellenőrködött az állami javak elcsomagolása és elszállítása fölött és még azonkívül más fontos ügyeket is elintézett.

Január 2-án Görgey Arthur a fővárosba érkezett, hogy mind a fölött, minek legközelebb történnie kell, tisztába jöjjön. Minthogy Kossuthot nem találta, azonnal Vetterhez ment, ki

még ugyanaz nap hadi tanácsot hitt össze, hogy végre határozat hozathassék az összes magyar hadtestek hadműveletei fölött. Hisz az ellenség ugyszólván a főváros kapui előtt állott. A haditanácsnak általános hadműveleti terv lett volna betervezendő, melyet Vetter, Klapka György *) a hadügyminiszter-

*) Klapka György 1820. ápril 7-én született Temesvárott. Apja e városban nagy érdemeket szerzett egykori polgármester Klapka József volt, anyja pedig a verseczi származású szül. Kehrér Julia. Első tanulmányait Szegeden végezte, azután a karánsebesi katonai nevelőintézetbe jött, honnan 1838-ban mint hadapród a 2-ik cs. kir. tábori tüzérezredbe lépett, mely Bécsben volt őrségen. 1840-ben áthelyeztetett a cs. kir. bombászkarba, melynek növendékei kitűnő kiképzésben részesültek a matematikában, természettanban és erőműtanban, valamint más tüzéri tudományokban is. Klapka a 4 évi tanfolyamot harmadfél év alatt végezte be és 1842-ben mint alhadnagy a magyar kir. testőrségbe vétetett föl, melyből főhadnagynak neveztetett ki a cs. kir. német hánsági 12-ik határőrvidéki ezredbe, de később a cs. kir. hadsereg kötelékéből kilépett. 1848-ban a magyar hadügyminiszteriumnak ajánlotta föl szolgálatait és századosnak osztatott be a 6-ik honvédszászlóaljba, melynek soraiban eleinte a szerbek ellen harczolt. De nemsokára fölismerték, hogy Klapka, oly tiszt, ki magasb katonai szolgálatokra van hivatva. Így legelőbb is Hajnik Pállal és Gát Sándorral Erdélybe küldetett, hogy ott a székely népfölkelést szervezzék, utóbb pedig gróf Batthyány Lajos miniszterelnök széles kiterjedésű titkos fölhatalmazással esetleges használatul Komáromba küldötte őt, hogy e rendkívül fontos vár hirtokát biztosítsa Magyarországnak és rendes védelmi állapotba helyezze. E küldetés bevégezése után a magyar tábor-
kar szervezésére őrnagynak neveztetett ki és Kiss Ernő tábornok mellé mint tábornoki főnök rendeltetett, mely minőségben egész december közepéig működött, mire a tábor-
kar osztályfőnökévé lett a hadügyminiszteriumban. Ez állásban, melyet csak rövid ideig foglalt el, mert nem sokára legfontosabb katonai működéseinek ideje következett be a Görgey-féle hadtest visszavonulása alatt Budára, Vetter tábornok akkori tábornoki főnökkel az első hadművelet tervén dolgozott a magyar hadsereg számára, mely kellő időben történt összpontosítása által az összes magyar hadtestek áprilisi hadjáratának sikeréhez vezetett. Midőn Schlick január 4-én Kassánál teljesen megverte Mészáros, és hadműveleti alapunk nyugot felől ily módon nagyon veszélyeztetve volt, egy embert kellett találni, ki képességgel bírjon egy új hadtest képzésére és vezérlésére. A választás Klapka őrnagyra esett, ki még csak 28 éves volt és ki az alvezredesi rang mellőzésével ezredessé és hadtest-parancsnokká neveztetett ki. Klapka összegyűjtötte a Mészáros-féle hadtest maradványait Tokajnál, rendezte és fegyelmezte és új csapatokkal erősítve nem csak a

riumba kinevezettjeles tábornoki őrnagy, mint a tábornok főnökével dolgozott ki, ki csak rövid idővel azelőtt érkezett a déli harcztérrel Budapestre.

E hadi tanácskozásban részt vettek: Csány László főkományszócs, mint elnök, kinek szállásán ült össze a hadi

tiszai átkelést, ezáltal a kormány székhelyét és hadműveleti alapunkat is fedezte, hanem a vállalkozó Schlickkel is a legjobb sikerrel megvereke-
dett és addig működött ott, míg megtörtént az összeköttetés a bányavá-
rosokból érkező Görgey-féle hadtesttel. Klapka működésének ezen kor-
szaka volt a legfontosabb és ezzel szerezte a legnagyobb érdemeket. Ez-
után Görgey alatt a II. hadtestet vezérelte és valamennyi ütközetben és
csatában dicsőségesen részt vett, az áprilisi hadjárat alatt egész Komá-
rom fölszabadításáig, a tápió-bicskei csatában ugyan előcsapatainak a
faluba lett vigyázatlan előnyomulása által visszaveretett és hadteste za-
varba jutott eleinte, de utóbb összeszedte azt és Damjanich hadtestével
újra előre nyomult. Egy fényes hadjárat tettei megítélésénél ily közbe-
eső esetek mitsem jelentenek. — Midőn Mészáros a függetlenség kinyi-
latkoztatásánál a hadügyi tárczát letette, Klapka vette azt át mint a had-
ügyi miniszterium ideiglenes igazgatója április végeig. Tevékenysége ebben
az állásban rövid tartamu volt, de mégis nagy jelentőségű. Így ő volt az,
ki a főtámadó hadműveletek tervét körvonalaiban elkészítette, melyről
más helyütt fogunk szólni. E terv, noha az a miniszterium által Gör-
geyvel, valamint az összes hadtest parancsnokokkal közölte, ép
oly kevésbé vitetett keresztül, mint a későbbi tervet fővédelmi hadműve-
leti terv. — Görgeynek hadügyi miniszterré nevezetése után Klapka Ko-
márom parancsnokává nevezetett. Görgey megszélesülése után mint leg-
idősb tábornok a földunai hadsereg parancsnokságát is átvette, és ő ve-
zényelte azt a július 11-ki komáromi csatában. Görgey visszavonulásánál
a Duna balpartjára és az osztrák hadsereg előnyomulásánál a jobb par-
ton Klapka mint komáromi várparancsnok, a cs. kir. körülfalozó hadtest
által el lévén szigetelve, a várban maradt. Miután július 30-ától augusz-
tus 3-áig győzelmes csatározások által foglalkoztatta az ellenséget, az
utóbbi napon egy jól kiszámított és erős kitörés által, melyben Ascher-
man ezredes csapatparancsnok különösen kitűnt, szétugrasztotta és tete-
mes veszteséggel legénységben és ágyukban a Vág felé vetette vissza
az osztrákokat s Győrig az egész területnek urává lett. Klapka ezt az al-
kalmat igen célirányosan zsákmányolta ki a várórság szaporítására és
a vár élelmiszerekkel ellátására, hová több ezer ujonczot, fölszerelési tár-
gyakat, vágó marhákat és gabonát vitt be. Az volt terve, hogy betör
Ausztriába, de ezt nem sokára kivihetetlennek látta. Dembinski tomes-
vári veresége után és Görgey világosi fegyverletétele után Magyarország
sorsa el volt döntve. Igaz ugyan, hogy némely avatatlanok azon véd-

tanács, továbbá Vetter, Görgey, Perczel Mór tábornokok, Aulich ezredes, Klapka és Bayer őrnagyok, ez utóbbi Görgey tábornok főnöke volt.

Perczelt kivéve, ki egy Buda alatt elfogadandó csata mellett nyilatkozott és a fővárost védeni akarta, a hadi tanács többi tagjai a benyújtott hadműveleti terv keresztül-vitele mellett voltak, mely alapvonásaiban a következő volt:

bástyát látták Komáromban, honnan még hihetetlen dolgokat vártak, melynek árán még Magyarország alkotmányát is meg lehetett volna menteni. Klapka a Duna jobb partján Haynau hadserege, a baion Grabbe orosz hadteste által körülfárva, egy várórséggel, melynél a cselszövények megmételtyezték a szellemet és a várba menekülők által terjesztett hírek elcsüggedést csepegtettek, Haynau fölszólítását a föltétlen földadásra határozottan visszautasította ugyan, de mint mély belátású férfiú, miután a földadás ellen szavazó két tiszte az osztrák hadsereg parancsnokának beegyezésével kiküldötte, hogy a beállott katasztrófáról meggyőződjenek, ezeknek visszatérte és egy haditanács határozata következtében, alkudozásba lépett az osztrákokkal és szeptember 27-én megkötötte a várőrségi szerződést, melynek alapján a vár október 2-án átadott a császáriaknak. Klapka egyike volt a leglángeszűbb magyar vezéreknek, magasabb katonai műveltséggel bírt, melylyel világi műveltséget is kötött össze. Igen jó hadvezér volt és magas katonai eszmék által tünt ki, de sokkal inkább az érzelem embere volt, sem hogy Görgey merev erélyességével bírjon. Egyéni viszonyaiban is mint katona Görgey felé hajlott ugyan, de sokkal jobb hazafi volt, semhogy a kormányval ne tartson. E viszony azonban gyakran megbénította határozati képességét. Igen humánus főnök volt, e mellett kitűnő hajtárs. Ellensége volt minden erőszaknak, s ha válságos percekben erélyességet kellett kifejteni, humanitását még ekkor is érvényesítette. Élete és működése az emigráció alatt nem tartoznak e munka keretébe. De említésre méltó abból az időből, hogy a külföldön két nagyon nevezetes munkát irt a magyar háborúról, melyeket előszavunkban közelebbről említettünk, 1867-ben az ő felsége által adott általános amnesztia alkalmával visszatért Magyarországra és szülő városában képviselőnek választatott az országgyűlésre. Andrássy Gyula gr. 1869-ben mindent megtett, hogy Klapkát tábornokká nevezzék ki, de itt áthághatatlan akadályra talált Klapka részvételében az 1866-ki háboruban a poroszok részén. A lehetetlenséggel szemben, hogy Klapka tábornokká neveztessék ki, miután elvileg meg volt állapítva, hogy az 1848—49-iki magyar honvéd tábornokok kinevezése egészen ki volt zárva, Klapka ki egy Brüsszelben telepedett angol nagykereskedő lányát vette nőül, és két gyermek atyjává lőn, azóta rendszeren Cognachban Franciaországban lakik.

1. A magyar hadsereg súlypontját a Tiszához tenni át, hogy mindenek előtt a kormány székhelye és a hadműveleti alap fedeztessék.

2. Egy diversió keresztülvitele az ország északnyugati megyéiben, hogy Windischgrätz herceget ereje megosztására bírják és így hadserégének előnyomulását hadműveleti alapunk ellen megakadályoztassák, mely nagyobb jelentőségű volt, mint oly államok közti háboruban, a melyeknek tartományaik és segédforrásaik vannak hátuk mögött, mert ez magában foglalja a forradalom életidegeit.

Az első és főczél elérésére a háboru a szerbek ellen be lenne állítandó és a bántási és bácskai hadtestek a közép Tiszához nyomulnának, Perczel Görgey hadteste visszavonulásának fedezése után a Duna balpartján Szolnokra, e fontos pontra indulna és Répásy képezné tartalékját. Legvégsőbb esetben mindnyájan, Mészáros hadtestét is bele értvén, központosított visszavonulásban Debreczen felé egyesülnének.

A diversió keresztülvitele az északnyugati megyékben, melynek legközelebbi tárgyát Simunich altábornagy hadtestének megtámadása a Vág völgyben képezné, Görgeynek volt fentartva, ki mindenekelőtt idejekoráni átmenetelénél a Duna balpartjára, erről gondoskodandott és így nem is várhatott be támadást.

Minthogy Vácson 5000 főnyi gyalogság volt összpontosítva, Görgeynek magához kellett azokat vonni, ellenben egy gyalog zászlóaljat és 12 század huszárságot, kik a Tisza vonalon jobban alkalmaztathattak és egy 12 fontos üteget Perczelnek engedett át. Mint esetleges visszavonulási pontok Görgeynek Komárom vagy a felső Tisza jelöltetett ki. Ezen terv azonnal foganatosított. Görgey január 3 án sietett hadtestével a közelbe vagy Budára visszavonulni.

Ez alkalommal történt egy rövid lovassági visszavonulási ütközet, melynél a huszárok a vérteseket ismét tetemes veszteséggel verték vissza. Az ágyuzás, mely Pesten oly jól volt hallható, mintha a budai oldalról lövöldöznének át Pestre, annyira fölriasztotta a pestieket, hogy anélkül, hogy Görgey hadtestére gondolnának, azt hitték, hogy az ellenség ágyuzik. A mi őket azonban megnyugtatta, az Vetter magatartása volt.

Ő ugyan is az ágyuzás alatt, szivarral szájában táborkari tisztjeivel nyugodtan sétált alá s föl a váci utczában és átlátnéve higgadt és tapintatos föllépése által a csend és rend fentartásához leginkább járult.

A rövid ideig tartó ágyuzás után, melyen a pesti polgároknak át kellett esniök, nem sokára örvendetes hangulat állott be, midőn egy Kossuth által aláírt falragasz tudatta a főváros lakosaival, hogy Bem bevette Kolozsvárt. E hír egyébiránt annyiban is fontos volt, mert a felső Tiszánál berendezendő hadműveleti alap kelet felől nem volt többé veszélyeztetve. Csány is közzétetett egy falragaszt, melyben rövid szavakkal hirdetve volt, hogy a dolgok általában véve jól állanak. És midőn a délutáni órákban több vértés fogoly Pestre hozatott, nagy örömrivalgás támadt és a vérmes képzetet a foglyok számát százakra szaporította.

Ugyanaz nap, január 3-án a cs. kir. főhadiszállás O-Galláról Bicskére indított. Minthogy Windischgrätz herczeg gróf Batthyány Kázmér kastélyába akart szállni, Heller táborkari ezredes előre lovagolt, hogy a helységben kissé szét tekintsen. Midőn a korcsmához közeledett, nem kevésbé csodálkozott, hogy annak tágas udvarában egy tuczat Miklós huszárt talált, kik leszállva s lovaikra támaszkodva egy nagy utazó kocsi körül állottak és egész meghitten beszélgettek császári katonákkal. Ez a fedezet legénysége volt, melyet a dandárparancsnok Hamzsabégen a képviselőház küldöttségének Bicskére kíséretül adott. Mig a küldöttség tagjai a korcsmáros külön szobájában Windischgrätz herczeg megérkezését várták, az alatt a fedezet parancsnoka Ghyczy Imre hadnagy a 9. huszár ezredből a közös ivószobában maradt. Heller ezredes, ki ez urak ittléte czéjébe fővilágosított, a tábornagy elébe sietett, hogy őt értesitse. Nem sokára ismét visszajött Bicskére, hol tudtára adta az uraknak, hogy a herczeg őket, kivéven gróf Batthyány Lajost, kit nem akar fogadni, a grófi kastélyba hívja meg. Egyuttal a herczeg nevében arról tudósította, hogy ez csak mint magán személyeket kész őket fogadni.

Az országbíró, ki a küldöttség szónokája volt, az ezredes

utóbbi közlését nem akarta tudomásul venni és beszédét a magyar képviselőház küldöttsége nevében kezdé meg, de Windischgrätz azonnal e szavakkal szakasztotta félbe: «Nem ismerem a pesti országgyűlést, ez ő felsége által fölloszlottnak nyilvánított.»

Majláth ezután beszédét megbízói meghagyásából folytatta és kijelentette, hogy megjelenésük célja fegyverszünet kieszközlése és a 48-ki törvények elismerése javaslatából áll, azon esetben pedig, ha a tábornagy magát nem érezné fölhatalmazva, hogy velük alkudozásra lépjen, akkor ők a császárhoz Olmüczbe akarnak menni.

Az országhíró megszólítására Windischgrätz a következő határozott választ adta: «Én ő felsége által a legkiterjedtebb fölhatalmazással vagyok az ország paczifikációjára nézve el látva és ennél fogva nem vagyok képes az önök kívánságát teljesíteni. Én hadműveleteimet semmi esetre sem fogom az ország föltétlen alávetése előtt beszüntetni, csak ha ez történik, engedhetem meg egy küldöttségnek a király kegyeért könyörögni. A velem szemközt álló pártütő hadseregtől különösen követelem, hogy elvonuljon előttem és lerakja fegyvereit ő felségének a császárnak hűséget esküdjön. Önök előtt, uraim, tudva van, hogy Bécsben a fölkelést el tudtam nyomni, hol százezernyi fegyveres állott velem szemközt, hátam mögött pedig a magyar fölkelők. Itt is érvényre fogom emelni a törvényes hatalmat fegyveres erővel.» Windischgrätz Lonovics érseket különösen emlékeztette állása kötelességeire a szenvedélyek és csábítás által fölízgatott időben és azt monda, miszerint nem kételkedik a jelenlevő urak becsületes nézetei fölött, kiknek előélete és előbbi állása ezért kezeskednek és azzal a megjegyzéssel végezte, hogy katonai szempontok akadályoztatják abban, hogy őket elutazni engedje. Arra kéri, helyezkedjenek el kényelmesen a kastélyban ideiglenesen és várják be idejüket. Ez csakugyan meg is érkezett, midőn a tábornagy két nappal később bevonulását tartotta Magyarországnak fővárosába, midőn a küldöttségi tagok egy dzsidás csapatból álló fedezet alatt követték őt. Gróf Batthyány Lajost már Bicskén akarták elfogni, de őt még tekin-

tetbe vette Windischgrätz herczeg parlamentairi állását, de midőn az urak Budapestre érkeztek, a volt miniszterelnök azonnal elfogatott, sógora gróf Károlyi György pesti palotájában.

A küldöttséget kísérő Miklós huszár ezredbeli kíséretből Ghyczy hadnagy és 8 huszár az osztrák főhadiszálláson maradt, azon 4 huszár pedig, ki kijelentette, hogy vissza akar térni a magyar táborba, minden baj nélkül elbocsáttatott és a dzsidás csapathoz csatlakozott.

Igy végződött a békeküldöttség missziója, melynek elküldését ellentétben Görgey nézetével, mint igen eszélyes lépést jelzünk a magyar képviselőház részéről. Vajjon Kossuth őszintén vagy mint Görgey állítja, nem őszintén tette indítványát, az egészen lényegtelen. Ily határozatok soha sem származnak érzületösztonökből, hanem bölcс megfontolások eredményei. Valamint minden diplomata hosszúra igyekszik nyújtani a tárgyalásokat, hogy időt nyerjen a fegyverkezésre, ép úgy az okos vezér dolga, kinek tulajdonságaihoz legalább a magán, állami és népjogok elemi ismeretei tartoznak és kinek bizonyos államférfiúi tehetséggel kell birnia, mivel oly helyzetbe jön, hogy tartományokat vagy államokat kelljen igazgatnia a háboru folyama alatt, az ellenség békés ajánlatainál komolyan kell számolni magával, vajjon a kedvező esetet egy elfogadható békére vagy pedig tárgyalások által hadműveletei előmozdítására zsákmányolja-e ki. Ezt felismerni a fővezér politikájának alphájához tartozik.

Megengedjük, hogy ép úgy Kossuth, mint a képviselőház az előre bocsátott kemény kiáltványok által, melyeket Windischgrätz herczeg kibocsátott, tekintettel az ő egyéniségére, meg lehettek győződve békés közeledésük eredménytelenségéről, de midőn a küldöttséget elindították, az egész világ előtt azt bizonyították, hogy békét óhajtanak. És most még mindig lehetséges volt, noha nem épen valószínű, hogy a tábornagy nézeteiben oly változás történhetett, mely kiegyezkedést, Magyarországgal Ausztriára nézve legkedvezőbb föltételek alatt vont volna maga után.

A békeküldöttség elutasítása után Windischgrätz herczegtől Magyarország fentartotta jogait, a fegyveres ellentállás folyta-

tásának jogosultsága a világ előtt be volt bizonyítva és ez ellentállás tényezői nyertek, míg a felelősség a békeajánlatok visszautasítása következtében minden súlyos következményeivel a tábornagra háramlott és úgy is történt.

Windischgrätz herczeg perczig sem gondolkozott fölötté, nem volna-e okosabb egy katonai séta után mint győztes állítani be Magyarországnak fővárosába és békés kiegyezést hozni létre, mint a békeküldöttség visszautasításával kiszámíthatatlan következményeket idézni föl a monarchiára. Ő sem Magyarország alkotmányát nem ismerte, sem nem vett magának fáradságot az összeütközés eredete és fejlődése fölött annak végkövetkeztéseiben, melyek a forradalom jellegét voltak kénytelenek fölvenni, gondolkodni. Álláspontját mint a forradalom csálhatlan legyőzője foglalta el. Öntudatát mint győztes, két fölkelő város legyőzéséből merítette. Mintha egy helyi hadművelet keresztülvitele és egy nagy hadsereg vezérlete igen széles kiterjedésű harczterén két egymással hasonló dolog lenne. Végre a magyar nemzet ellentállási képességéről sem voltak helyes nézetei, sőt ha jelentéseiből akarunk itélni, Buda előtt állva, még azt sem tudta, mi történik a fővárosban és a magyarok rendelkezésre álló erőiről egészen téves nézetei voltak. Ha ily körülmények közt mást nem tudott határozni, mint az akkori osztrák államférfiak programját, mely az övé is volt, Magyarországra nézve, a fölött nincs mit csodálkoznunk. A küldöttség megjelenéséről és fogadtatási módjáról következő levelet írja a herczeg Schwarzenberg herczegnek:

Windischgrätz Schwarzenberghez. Budai főhadiszállás, 1849. január 3-án.

Alig fejeztem be mai napon herczegségedhez intézett bizalmas levelemet, midőn küldöttséget jelentettek be, mely Majláth György egykori országbíró, gróf Majláth Antal volt udvari kancellárból, Lonovich egri érsek, Deák Ferencz lelépett igazságügyminiszter és gróf Batthyány Lajosból állott.

Nem vonakodtam ezeket az urakat az utóbbi kivételével, kit határozottan kizártam, fogadni. Az előbbi országbíró volt a szónok és azzal kezdette, hogy a küldöttséget mint országgyűlést mutatta be. Azzal a megjegyzéssel szakasztot-

tam őt félbe, hogy nekem a császár által föluszlatott országgyűléssel semmi dolgom és véleményemet minden habozás nélkül szokott nyíltsággal kimondottam.

További beszélgetésünk alatt Majláth ur tölem küldői megbízatásánál fogva az adott törvényes szabadságok biztosítását kívánta. Válaszomra, hogy a korábbi engedmények megerősítéséről azok után, a mik történtek, szó sem lehet, azt a kívánságot fejezte ki, hogy legalább engedjem meg a küldöttségnek, hogy Olmüczbe menjen, s előterjeszthesse ő felségének kérését s az alatt fegyvernyugvás álljon be. Erre azt feleltem, hogy én ő felsége a császár által a legkiterjedtebb teljhatalommal vagyok fölruházva az ország paczifikációjára nézve és nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt megengedjem. Én hadműveleteimet semmi esetre sem szüntetem be föltétlen alávetés előtt. Csak akkor, ha ez bekövetkezik, lehetséges egy küldöttségnek megengednem, hogy ő felsége a király kegyéhez folyamodjék. Az előttem álló fölkelő hadseregtől pedig különösen kívánom, hogy a fegyvert lerakja és ő felségének a császárnak és királynak hűségi esküt tegyen. Az urak előtt tudva van, hogy Bécsben is el tudtam a fölkelést nyomni, ahol 100,000 fegyveres ember állott velem szemközt és ahol hátam mögött a magyar fölkelő hadsereg állott. Ép úgy fogom itt is a törvényes hatalmat a fegyverek erejével érvényesíteni. Lonovics urat különösen azon kötelességekre figyelmeztettem, melyeket egy egyházi főlelképásztor ily időben inkább mint valaha teljesíteni köteles, hogy keresztényi hatást gyakoroljon a föluszgatott kedélyekre.

Hozzá tettem azonban még, hogy én a jelenlevő küldött urak becsülésre méltó szándékát nem vonom kétségbe, kiknek előbbi állása és multja ezt előttem biztosítja. A nevezett urak érveimre mitsem tudtak válaszolni.

Egyébiránt katonai tekintetből indítatva éreztem magamat a küldöttek rögtöni elutazását Pestre vagy Debreczenbe, ahová a magyar országgyűlés deczember 31. óta áttétetett, megakadályozni és őket visszatartóztatni, a minél minden lehetséges tekintettel voltam az illetők iránt. Egy tiszt és 12 huszár által a Miklós czár huszárezredtől kísértetve jöttek, kik közül

Ghyczy hadnagy és az utóbbiak közül a legtöbben kijelentették, hogy nem akarnak többé visszatérni.*)

Majláth urral saját kívánatára még egyszer értekeztem, mentegetőzött, hogy a küldöttségben részt vett. Nem tartóztathattam magamat a kijelentéstől, hogy küldetésük elvállalását nem helyeselhetem, ha csak azért nem vállalkoztak erre, hogy föltétlen megadást ajánljanak föl. Majláth ur egyébiránt maga is kifejezte óhaját, hogy tartsam vissza a küldöttséget.

Fogadja stb.

*) A rendes katonaság kirendelése a küldöttség fedezéséül az illető dandárnok részéről nagy tapintatlanságot árult el, a fedezet a nemzetőrök közül vagy más szabad csapatból rendeltethetett volna.

IX.

Görgey visszavonulása Vácra. — Görgey kiáltványa hadtestéhez. — Mérszáros veresége Kassánál.

Görgey Arthur hadteste zömével január 3—4-ke közti éjjel megkezdte visszavonulását a Duna balpartjára. Másnap azután utána jött a hátvéde a már Vácra induló zömnek. Perczel Mór hátvéd állást foglalt és Budát fedte egész január 5-ke reggeléig, midőn hasonlóképen megkezdette visszavonulását Pesten át Szolnokra.

Görgey alig érkezett meg Vácra, midőn szükségesnek tartotta egy hadtestéhez intézett kiáltványt közre bocsátani, mely arra volt számítva, hogy a hadtestében lévő tisztek ingadozó bizalmát ismét visszaállítsa.

Ezen kiáltvány mely Magyarországon nagy feltűnést keltett és különféle magyarázatokra adott alkalmat, míg a cs. kir. főhadiszálláson azon reményt élesztette, hogy Görgey talán alkudozásra meg volna nyerhető, egyszersmind vádat tartalmazott saját kormánya ellen, még pedig azon kormány ellen, melyet ő a maga kiáltványában Windischgrätz herczeg fölhívására a volt cs. kir. tisztekhez, térnének vissza zászlóikhoz, épugy ismert el törvényesnek mint abban, melyet a trónváltozás alkalmával kiadott.

A hadtestnek kétségbe nem vonható royalisztikus érzete mind a két kiáltványban szintén teljesen ki volt fejezve. A honvédelmi bizottmány pedig Görgey kiáltványának megjelenéseig mitsem tett, mi azon föltevést kelthette, hogy köztársasági célokra tör. Ez ugyanazon álláspontot képviselte

mint akkor, midőn az országgyűlés az ország ideiglenes kormányzásával bizta meg.

A politikai helyzetben tehát nem történt változás és azon pillanattól kezdve, midőn a magyar hadsereg a cs. kir. hadsereg ellen harczolt, az előbbinek minden tagja, ki valaha az osztrák hadsereghez tartozott, bizonyosan tudta, mikép állanak a dolgok. A ki pedig még sem tudta volna, vagy annak nemtudását negélyezte, annak sem szíve, sem esze vagy semez, sem az nem volt helyén. Mindenki, de kivált minden katona tisztában lehetett a fölött, hogy Magyarország ügye a kard élére állított és az eldöntés egyedül a fegyverek hatalmában rejlik. E mellett a magyar hadseregre nézve legnagyobb erkölcsi becsesél birt az, ha a király zászlóját fennen lobogtatta. Ezt tette is mindeddig, és Görgey, mint mondtuk, két ízben hirdette, hogy hadteste V. Ferdinánd védpaizsa alatt harczol az általa adott alkotmányért.

A kormány tehát nem hagyta el álláspontját és a magyar hadsereg ugyanabban a helyzetben volt, mint a schwecháti csata után. Azok a tisztek, kik a schwecháti csata előtt és után nem találták meggyőződésükkel összeférőnek, hogy a magyar hadseregben tovább szolgáljanak, már kiléptek.

A váczai kiáltvány azonban ép úgy az időpontra nézve, melyben kibocsáttatott, mint fogalmazására nézve különös jelentőségű volt, mit különösen akarunk hangsúlyozni, miután megismertetjük tartalmát olvasóinkkal. Ez következőleg hangzott:

A királyi magyar feldunai hadtesthez!

Az előnyök, melyeket az ellenséges túlnyomó haderő a feldunai hadtest fölött kivivott, jelesen pedig a legutóbbi események természetesen csüggesztő befolyásai által többeknél megingatni lászottak azon nemes öntudatot, mely eddig mindnyájunkat legigazságosabb harezokban egyesített.

E megingott öntudatot újra megerősíteni és ez által a némileg lehangolt bátorságot fölélesztetni a vezér első kötelessége.

Teljesítem e kötelességet, midőn mindenekelőtt a teendő hadművelet által kilátást nyitok a feldunai hadseregnek az

ellenség tulnyomó erejével szemben kedvezőbb esélyekre, de kiváltképen remélem, hogy a hadtestben emelem az öntudatot az által, ha arról a mi történt, valamint arról, mi még történni fog, nyíltan és becsületesen kimondom ítéletemet, meggyőződésemet.

Elfogadtam a felajánlott állást; mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom.

És meg fogok állásomban maradni, míg az rám lesz bízva, még akkor is, ha legjobbjaink is meginganának s elvonának karukat az igazságos ügytől.

Ez az önérzet erőt ad az 1848. november 1-től előfordult tények megítélésére, saját hibáim beismerésére, remélvén, hogy a hadtestnek ez által a legbiztosabb garanciát nyújthatom a jövőre nézve célirányos rendszabályok tétele iránt.

Hibáztam, midőn megszüntem a honvédelmi bizottmányt dönthetlen érvekkel arra bírni, hogy a határvédelem és határzár szerencsétlen elvét adja föl, mert valamennyi baleset, melyeknek e hadtest hibája nélkül ki volt téve, csakis onnan eredt, mert az előőrsi szolgálat kimerítő fáradalmai által a hadsereg szervezése, valamint annak szilárdítása, csak jámbor óhajítás maradt.

Hibáztam, midőn engedelmeskedtem bicskei főhadiszálláson a honvédelmi bizottmány ama parancsának, hogy a Buda előtti első hadvonalba huzódjam vissza hadtestemmel, mivel ezen kevésbé indokolt visszavonulás által a hadtest azon kétes világba állíttatott, mintha az igazságos ügyet eldöntő első összeütközést kerülné.

De én ezeket a parancsokat attól a hatóságtól kaptam, melyet az ország által választott és V. Ferdinánd királyunk által megerősített magyar felelős hadügyminiszter Mészáros Lázár maga is mint legfelsőbb kormányzó hatalmat ismert el és még mindig elismer, mivel maga is attól a kormánytól vette át és annak védpaizsa alatt vezényli ma is a parancsnokságot a tiszai hadtest fölött a velünk ellenségesen szemközt álló Schlick gróf tábornok ellen. És ezt azon megnyugtató tudattal tehettem és a vezényletemre bízott királyi magyar hadtestet, anélkül hogy törvénytelen tettet kövessék el, engedetlenségre

nem akartam csábitani, míg a honvédelmi bizottmány maga magát meg nem tagadta.

De miután 1849. év január 1-én a feldunai hadtest a Buda előtti első hadvonalba parancsolt visszavonulás daczára harczerakészen Hamzsabégnél, Tárnoknál, Sóskutnál, Biánál stb. állott, a honvédelmi bizottmány, a helyett hogy hősies kitarással a veszély közelségénél igazolta volna a bizalmat, melyet mi loyaltásába mindenkor helyeztünk, a fővárost megfoghatlanul rögtön elhagyta és minket ez s még inkább az által, hogy bennünket tudtunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges csapatok főparancsnokához indított küldöttség által tanács és vigasztalás nélküli, sőt kétértelmű helyzetbe juttatott, sokakban az a gyanu merülhetett föl, mintha arról a magasságról, mely bennünket, mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit megillet, azon mélységbe aláztattunk volna le, melyben a rendes eszközöket önző magánérdekek sikeres elérésére keresni szokták.

A nélkül, hogy kétségbe vonnók a honvédelmi bizottmány loyaltitását, bármennyire meg is ingatta hennünk a fővárosbóli eltűnése által a benne vetett bizalmat, ezennel kötelességemnek tartom felszólítani a hadtestet, hogy a legnyomorultabb sorstól, a teljes fölöslástól megmeneküljön, hogy eme nyilatkozatot, melynek czélja az, hogy mindenekelőtt tisztelt állásunkat a beszennyező föltevésektől megóvjva, érett megfontolás után vagy magáévá tegye, vagy attól eltérő véleményét kifejezze.

Görgey Arthur, m. k.

A nyilatkozat így hangzott:

A magyar királyi feldunai hadtest, melynek zöme és intelligenciája egykor az egyesült osztrák hadsereg kötelékéhez tartozott, mielőtt a magyar királyi hadügyminiszterium szentesítése által a magyar ezredek egyedül csak ez alá helyeztetek, a magyar alkotmányos király akaratának engedelmeskedve letette az esküt Magyarország alkotmányára; először a főherczeg nádor parancsnoksága alatt állittatott ellenségesen szembe a Jellachich alatti cs. kir. csapatokkal, és azóta a szomoriu politikai zavarok daczára mindig esküjéhez hiven és

csak a magyar királyi felelős hadügyminiszternek vagy az ez által törvényesnek elismert honvédelmi bizottnáynak engedelmeskedett.

E czáfolhatlan tényre támaszkodva, a feldunai hadtest a leghatározottabban óvást emel minden oly föltevés ellen, mintha bármely pártja magánérdekeit szolgálta volna és az eféle kósza-hireket alávaló rágalmaknak nyilvánítja. De éppen annak a rendithetlen hűségnek czáfolhatlan ténye, melylyel a feldunai hadtest, a magyar alkotmány fentartása érdekében vivott harcaiban, a honvédelmi bizottnáyn minden rendeletének kimondhatlan nélkülözések és csalódások daczára, zugolódás nélkül engedett, följogosítja a hadtestet azon méltányos kívánatra, hogy a honvédelmi bizottnáyn legalább egyet kerüljön, t. i. azt, hogy a hadtestet bármiféle kétértelmű helyzetbe hozza.

Miután a feldunai hadtest a honvédelmi bizottnáyn rendeletére a határt másfél hónapig ritka önmegtagadással s a legfárasztóbb előörsi szolgálat által megvédte, miután a mosonyi csatában a tetemesen erősebb ellenséget győzelmesen szorította vissza, miután magát a silány győri állásban vitézül tartotta mindaddig, míg az ellenség jobb szárnyán megkerülte, és visszavonulását, mely a fővárosok védelmére szükségessé lett, az ellenséges megkerülő hadoszloppal vivott makacs csata által lehetővé tette, miután a dunántuli kerületben a föld-népénél azon sokat rebesgetett rokonszenvet nem találta és anélkül, hogy a honvédelmi bizottnáyn a legcsekélyebb készülleteket tett volna, hogy az ellenséges tulnyomó erőnek a fő és valódi utakon, a tatai, bánhidai, nesz mélyi, csákvári, zákolyi, ondóki és sárkányi összeköttetéseit megakadályozza, majd a nevezett helyek előtt, majd azok mögött harcra készen állott, míg az ellenséges jobbszárny győzelmesen előnyomult Moóron át, más részről Martonvásárnál intézett támadást, a honvédelmi bizottnáyn határozott parancsára azonban ebből a támadásból a védelembe kellett átmennie Buda előtt, a nagyon szorongatott hadtestnek ekkor csak egy vigasztaló kilátása nyílt: a döntő csata közvetlenül Magyarország fővárosa előtt vagy abban benn.

A honvédelmi bizottmány korábbi határozott hangja, valamint a néphez intézett kiáltványai azon **várakozásra** jogosítottak, hogy a döntő pillanatban mindenkit lelkesítő erélyességet fog tanusítani.

És mindezek helyett, a minek történni kellett és lehetett volna, 1849. év január 1-én megérkezett a promontori főhadiszállásra :

1. A jelentés, hogy a honvédelmi bizottmány a fővárost elhagyta.

2. Annak egy rendelete, hogy az ugynevezett első vonalban Buda előtt, Tétény, Bia stb. vidékén döntő csata vivassék, de anélkül, hogy a hadtest föláldoztassék és a fővárosok bombázásnak kitétessenek. A hadtest csatavesztés esetére az üldöző ellenség daczára, a város védelme nélkül a Duna balpartjára meneküljön.

3. Az utasítás, hogy az ellenséges hadsereg főparancsnokához indított küldöttséget átbocsássuk.

E tények mindegyike elegendő lett volna a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány férfiaiiban megingatni, de együttesen azon félelmet is keltették, mintha a hadtest — hogy enyhe kifejezéssel éljünk — hasznavehető, de veszélyes eszköz gyakorlatlan kezekben.

Hogy tehát politikai izgatások közepette, melyeknek szegény hazánk a közelebbi jövőben áldozatul eshetnék, saját állását szorosan törvényes téren ingathatlanul fentarthassa, a feldunai hadtest ezennel a következő nyilatkozatot teszi:

1. A feldunai hadtest hű marad esküjéhez az V. Ferdinánd király által szentesített magyar alkotmány fentartására nézve és azt minden külellenség ellen meg fogja védeni.

2. Ugyanazon határozottsággal fog a feldunai hadtest mindenki ellen föllépni, kik az ország belsejében éretlen republikánus izgatásokkal meg akarják buktatni az alkotmányos királyságot.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, mely mellett a feldunai hadtest az utolsó emberig küzd, önként következik, hogy csak azoknak a parancsoknak engedelmeskedik, melyek a magyar királyi felelős hadügyminisztertől vagy az ez által

kinevezett helyettestől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkeznek hozzá.

Minthogy a feldunai hadtest szem előtt tartva a magyar alkotmányra tett esküjét és saját becsületét, tökéletesen jól tudja, mit kell és mit akar tenni, végre mégis kijelenti, hogy az ellenséggel bármikép történt egyezményt csak akkor fog elismerni, ha az egyrészlől Magyarország alkotmányát, melyre a hadtest fölesküdt, másrészlől a hadtest katonai becsületét is biztosítja.

Görgey Arthur m. k.

A fenebbi kiáltvány két részre oszlik, melyeknek elseje az indokolást, másika a feldunai hadsereg ugynevezett kijelentését tartalmazza. Az elsőben Görgey biztosítékokat igyekszik nyújtani célirányos rendszabályok megtétele által, a mennyiben mint hadtestparancsnok nyíltan bevallja hibáit, melyeket november óta elkövetett és a melyeket a kormány iránti engedelmességének tulajdonít.

Hibázott, ugymond, midőn a határ védelmezésére vállalkozott, mi nagy bajt okozott a hadtestnek. — E tekintetben már egyszer elmondottuk nézeteinket és ismételjük, hogy a kormány nem gondolhatott arra, hogy idő előtt föladjon egy területet, mivel minden terület segédforrásait, a meddig lehetett, minden irányban az ország védképességéhez képest akarta fölhasználni és mivel a határ föladása és Pozsony kiürítése Windischgrätz herczeg meghívásával lett volt egyjelentőségű, hogy a határt előbb lépje át és szállja meg Pozsonyt, mintsem az az ország védelmének érdekében lehetett volna. Hibázott, mond Görgey, midőn a honvédelmi bizottmány parancsa következtében a Buda előtti első hadvonalba lépett s annak engedelmeskedett, mert a hadtest azon kötes világba helyezettett volna, mintha a komoly összecsapást kerülné. E nézetet már azért sem oszthatjuk, mivel az ugynevezett első vonal Buda előtt nagyon alkalmas volt a védelmezésre. A sánczok ugyan nagy kiterjedésben voltak építve, de közvetlen támadásnak csak egy rövid terület volt kitéve e sánczokból, mely a «szép juhásznőtől» a szent

Gellért hegyig nyult. Azoknak keleti és nyugati része pedig nem volt kitéve és így csak megfigyeltethetett. A visszavonulás tehát Budavárán a külvárosokon át nem volt kockázatos vállalat, valamint a lánczhidon át sem, mind azt könnyen lehetett biztosítani és nem volt föltételezhető, hogy az ellenség azonnal utána nyomuljon, mert nem tudhatta, minő ellenszeggüléssel fog találkozni, ha a lakosság az utcákat eltorlaszolja.

Hiszen Kossuth Lajos ép úgy mint Görgey Arthur az alább következő kiáltványban maguk is fennen hirdették, hogy a cs. kir. hadsereg Buda előtt sirját fogja találni. Görgey kiáltványa így hangzott:

Fölhívás a magyar hadsereghöz.

A viszonyok hatalma Bécs falai alól, hol az ellenség a magyarok hősisége fölött nem győzedelmeskedhetett, egész Budapest falai alá nyomott benneteket vissza.

A haza szívében fölforgatásra törekedő ellenség nyomban követ benneteket; ti ugyan visszavonultatok, de nem gyáva félelemből, hanem hogy az ellenség a főváros előtt az élethalál harcban sirját találja.

Erdélyben a vitéz magyar fegyverek győzelmesen vissza hódították Kolozsvárt; pár hét múlva Erdélyben nem lesz ellenség és Erdély a szeretett testvérhon örömteljes győzelmi ünnepét fogja tartani.

Mészáros tábornok hadügyminiszter Kassa pusztitóját, Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta és felső Magyarország pár nap múlva Magyarország koronájában mint drágakő fog tűnődölni.

Lássátok, minden oldalon győz a magyar vitézség. Tehát csak ti, kiket szülőitek és testvéreitek imádsága és áldáskívánása kísér a harczba, lennétek azon szerencsétlenek, kik nem tudnátok legyőzni a hitszegő osztrák zsoldos hadat? Nem, ti nem engedhetitek, hogy Buda vára bevétessék, ezernyi hős emlékek kötnek titeket Budához. Ott lakott Mátyás az igazságos, és a rákosi síkhoz, melyet apáink léptei szentségesítettek, hol minden vizesepp apáitok csontjait áztatja. Nem, istenemre mondom, győzni fogtok, hős karjaitok ismert erejében bizom, bizom ügyünk szentségében, melynek nem szabad az ármány áldozatává esnie.

Föl tehát megujult erővel, magyarok! ha eddig őseitek dicső szelleme lelkesített, most is a szegény elárult haza könnyörgése lelkesítsen. Győznötök kell, mert velünk van az igazság, a jog és maga az isten.

Görgey Arthur,
vezérőrnagy.

Oly óvatos ellenség, mint Windischgrätz herczeg volt, még győzelmes csata után sem közeledett volna 48 óra lefolyta előtt Buda utczáihoz. A védelemre készülő városra nézve valószínűleg külön intézkedéseket tett volna. Továbbá még azt jegyezzük meg, hogy rendezett visszavonulás a hadsereget soha sem helyezi kétes világba, legkevésbé történhetik pedig ez, ha, mint itt is történt, a hadsereg kedvező és sánczok által előkészített állásba vonul vissza. Végre minden kormánynak elvitázhatlan joga van tábornokainak parancsokat adni és az utóbbiaknak kötelessége azoknak engedelmeskedni vagy lelépni.

Görgey a hadtesthez intézett fenebbi kiáltványának indokolása folyamán kijelentette, hogy midőn a visszavonulási parancs a hadtesthez érkezett, ez harcra készen állott elfoglalt vonalában. Mily lehetett a hadtest, melynek állapotát Görgey három héttel előbb még olyannak írta le Kossuth előtt, hogy a gyalogság meztláb, van a lovasság nem bírja utól érni a gyalogságot és a tüzérség nyomorultan van fogatokkal ellátva, oly folytonos visszavonulás után, mely épen nem járulhatott hozzá, hogy azt erkölcsileg fölegyenessitse, egyszerre harczkész, azt sehogy sem bírjuk felfogni.

Vagy a hadtest állapotának leírása volt nagyon sötéten előadva, de akkor az ellentállás nélküli visszavonulás a Lajtától egész Budáig, mely a hadtestet csakugyan képes volt kétes világba helyezni, nem volt kimenthető. De ha a hadtest állapota valóban oly nyomorult volt, akkor az Buda előtt nem állhatott annyira harczkészén és akkor nem is lehetett azt kétes harcznak kitenni, hanem azon kellett igyekezni, hogy csorbítatlan maradjon, hogy minden esetre erősödjék és használhatóbbá váljék. Szóval, visszavonulásának legközelebbi célja volt hadteste fentartása. És Görgey ezen meg-

győződéstől szintén áthatottnak látszott. Ő ugyanis január 2-án maga jött Pestre, hogy Vetternél tudakozódjék a történendők iránt, ennek következtése volt az általunk említett haditanács tartása, melynek terveit Görgey helyeselte és minden, a mit előbb rendeztek és terveztek, mellőzve volt.

A kormánynak tétetik továbbá szemrehányás, hogy a veszélyt kerülte, a várost megfoghatatlan módon elhagyta és a hadtest tudta és beleegyezése nélkül küldöttséget indított az ellenséges főparancsnokhoz.

Ha folytatni kellett a harczot, akkor a kormánynak, melynek nem az a föladata, hogy a hadsereg oldalán harczoljon, hanem hogy annak szükségleteiről és a háboru folytatására megkívántató eszközök megszerzéséről gondoskodjék, legelőbb is a hadműveleti alapot kell berendezni, és mindent, ami oda tartozik, oda szállítani. Így tehát a kormány székhelyét változtatni kellett és ez országgyűlési határozat folytán történt, valamint a béke-küldöttség elindítása is, melyet mint igen eszélyes lépést jeleztünk. Ily határozatoknál ugyan a kormány hallgassa meg előbb vezére nézeteit, de rendkívüli esetekben, hol a késedelem veszélyes és a hol főhadvezér valamennyi hadsereg fölött nem létezik, egy hadtest-parancsnok sem követelheti, hogy a törvényhozó testület és a kormány az ő beleegyezésétől tegye függővé határozatait.

A kormányt akkori határozataiban egyedül az ország általános helyzete és az összes harcztéren uralkodó viszonyok, nem pedig az ellentállási képesség ama foka, melyet Görgey hadtestéről adott volt elő, vezérelhetette. Bácskában és a bán-ságban 30,000 ezer főnyi harczedzett csapat állott, csupa rendes katonaság, honvédek és a legjobb zászlóaljakkból, melyek egymással hasonlóak voltak és a Tiszánál történt összpontosítás után egyedül ezek tették lehetővé a támadás újra megkezdését. E hadtest-parancsnokok egyikének sem jutott eszébe pronuncia-mentot kibocsátani.

És miért? Mert mindenekelőtt katonai állásukkal össze nem egyeztethetőnek találták ilyesmit tenni, és mert — ismétljük — nem is volt rá ok. A dolgok akkori állásából tudták, kettő közt kellett választaniok, Magyarország alkotmányá-

ért és területi egységéért győzni vagy elesni, vagy pedig a magyar szolgálatot elhagyni. De erre már régóta el kellett magukat határoznok, mielőtt a császári főhadvezér Buda elé megérkezett. És mihelyt megállapodásra jöttek a fölött, mit tegyenek, mit ne, a legnagyobb veszély perczében eszükbe nem juthatott egyszerre kirekesztőleges álláspontot elfoglalni.

Görgey Arthur sokkal okosabb ember volt, semhogy ne tudta volna, hogy ő és az ő hadteste minő álláspontot foglal el, Magyarország jogai elismerése és megóvása mellett is az október 3-ki legfelsőbb manifesztum és mindazon kiáltványok után, melyek azt követték, és ép oly jól tudta Windischgrätz herczeg, hogy a magyar hadsereg, kiváltképen pedig a régi rendes ezredek, a királyhoz szitanak. Így tehát Windischgrätz herczeget nem volt szükség a vácsi kiáltvány által arról felvilágosítani, minő a hangulat a feldunai hadtestnél. De másként állott a dolog, ha a világnak Görgey kijelentéséből azt kellett megtudnia, hogy ő és hadteste, a honvédelmi bizottmánynak, melyet még deczember elején a trónváltozás alkalmával, ünnepelesen ismert el, mint törvényes kormányt, az engedelmességet fölmondotta és kijelentette, hogy ezzel egyedül az Ő Felsége által kinevezett hadügyminiszternek, Mészárosnak vagy az ő helyettesének tartozik.

Mészáros azonban ép úgy mint Kossuth és Szemere már régóta nem volt többé királyi miniszter, hanem azon kormány-, a honvédelmi bizottmány tagja, melynek Görgey az engedelmességet fölmondotta, s melynek Mészáros mint hadtest-parancsnok maga is engedelmeskedett. Egyebiránt Mészárosnak október 3-ától kezdve le kellett arról mondania, hogy a magyar hadsereg előtt mint a törvényesség őre tűnjék föl és azt az állást, melybe jutott és a melyet most elfoglalt, minden alkalommal jelezte is. Különösen tette pedig ezt az utolsó ülésen, melyet az országgyűlés Pesten tartott.

Ebben az ülésben Kossuth azokat a javaslatokat tette, melyek Görgeyt annyira felbőszítették, hogy istenhozzádot mondott a kormánynak. Mészáros pedig, kinek Görgey egyedül akart engedelmeskedni, csakis azért jött föl főhadi-

szállásáról Miskolcra Pestre, hogy a Budapest kiűritésére irányuló javaslatok mellett katonai szempontból szót emeljen Midőn ezt tenni kezdte, a bal gorombán bánt vele és ő haszasteretete bebizonyítására hangsúlyozta, hogy fiatalsága óta szerzett állását a hazának áldozatul hozta, és ki nem emlékszik arra, midőn Mészáros már szeptember végén egy elébl kockázottnak látszott javaslatot, a ház derűtsége közben ezer sztereotyp mondással: «ugy is benne vagyunk» füszerelte. És ezek után a becsületes Mészárosnak a feldunai hadsereg előtt törvényes czégérül kellett volna szolgálnia.

A legközelebbi kérdés, mely eme megjegyzések után előtérbe áll az, vajjon Görgey, miután a kormányt hadteste előtt megleckéztette és annak az engedelmességet fölmondotta, gondolhatott-e még arra, hogy alatta szolgáljon és Kossuthal közösen működjek? Ezt Görgey akkori föllépése után nem lehetett föltételezni. Sőt inkább ugy látszik, hogy Budapestet, Kossuthot és a kormányt a soha viszont nem látás benyomása alatt hagyta el és hogy váczi kiáltványának más célja nem lehetett, mint hogy nehéz vállalata keresztülvitele alatt netalán bekövetkező balesetnél, hadteste sorsán javitsón.

Windischgrätz herczeg tábornagy, mint ezt nem sokára látni fogjuk, Görgey kiáltványát, mely tökéletes elválást konstataált a forradalmi kormánytól a fegyverletételre vonatkozó szives felhívással akarta viszonzni, mit azonban Görgey nem fogadott el. De hogy már a váczi kiáltvány fogalmazásánál foglalkozott a fegyverletétel eszméjével, az emlékiratai egy passzusából kiolvasható, melyben a braniczkói győzedelmes ütközet előtt hadteste helyzetéről okoskodik és a kérdések közt, melyeket magának akkor tett, az is foglaltatott: «vajjon nem lett volna-e jobb a váczi rideg kiáltvány helyett, békés fölszólítást bocsátani ki a feldunai hadsereghez az önkénytes fegyverletételre.»

Igen, nagyon rideg volt ez a kiáltvány, de csak a honvédelmi bizottmánynyal, nem pedig Windischgrätz herczeggel szemben is. Ez Görgeyt nem szólította nyilatkozatra föl, fog-e továbbra is harcolni vagy sem? Az ellenkezőt ép oly kevésbé tételezhetette föl; mert Görgey határozott jelleme ismeretes volt.

A váci kiáltvány, mint a feldunai hadtest politikai hitvallása, a honvédelmi bizottmány kiméletlen tekintetbe nem vétele és a magyar táborban uralkodó villongás konstatálása gyanánt Windischgrätz herczegnek annál inkább kapóra jött, mivel megtudta belőle, hogy nem csak ő, hanem a magyar demokraták is megkapták benne a magukét, mindamellett Windischgrätz herczeg úgy fogta föl a dolgot, mintha a kiáltvány inkább neki mint másnak szólana.

Hogy Windischgrätz herczeg Görgey ez egész kijelentését békés értelemben kiaknázhatónak fogta föl, abból is látszik; mert Jablonovszky herczeg tábornoknak egy irat fogalmazványát küldötte, azon utasítással, hogy juttassa azt Görgeyhez. Görgey az egész tényállást igen hiven írja le emlékirataiban. Egy küldöncz — nincs említve, hogy ki — megjelent nála és tudatta vele, hogy Windischgrätz herczeg azt óhajtja, menjen át hozzá Görgey hadtestével s ez esetben kegyelmet és biztosított megélhetést ígért neki külföldön. Erre Görgey néhány törzstisztet hitt be szobájába és a küldöncz jelenlétében előadván nekik a dolgot, ez utóbbinak váci kiáltványa könyomatú példányát adta át ultimatum gyanánt. — Ezt ugyan inkább vég akarat nyilatkozatnak kellett volna neveznie, mert ultimatumot csak az erősebb küldhet a gyöngébbnek.

Hát a váci kiáltvány, melynek az a hatása volt, hogy Windischgrätz herczeg czélszerűnek tartotta Görgeytől személye biztosítása mellett hadteste kiszolgáltatását kívánni, most imponált volna neki?

Bármit tartsunk is a váci kiáltványról, mindenesetre sajátságos nyilatkozat ez, melynek kibocsátását csak úgy lehet megmagyarázni, hogy az ország abnormis helyzetben volt és nem birt erős kormánynyal. Mert hogy egy hadtest saját szakállára üzzön politikát, hogy a kormány cselekvéseit nyilvános kiméletlen bírálat alá vonja és annak az engedelmességet felmondja, még pedig mindezt abban a pillanatban, midőn a győzedelmes ellenség üldözi, csakis forradalmi időken gondolható.

Ha ez esettel, mely akkor általános föltűnést, Debreczenben pedig nyugtalanságot és aggodalmat keltett, oly kimeri-

tően foglalkoztunk, azért történt, mert ez Görgey későbbi magatartását és Kossuthhoz való viszonya megítélését ékesszólóan magyarázza.

Egyidejűleg a két testvérváros föladásával a magyar csapatok által, ezek az ország északi részében igen érzékeny vereséget szenvedtek. Miután Schlick gróf altábornagy a Szikszó elleni kémszemle után december 30-án Kassára visszavonult, mi a magyarok részéről győzelmi hírek használtatott föl, Mészáros hadügyminiszter január 4-dikén teljesen megveretett. S az napon három hadoszlopban a miskolczi, nagy-idaai és szépsii országunton nyomult előre és Schlick, ki erről idejekorán értesült, Kassa előtt foglalt állást és bevárta a támadást. Csapatai Mészároséival szemben állottak, kinek serege 18 honvéd és nemzetőri zászlóaljból, 1000 lovasból és 34 ágyúból állott, tetemesen csekélyebb számúak voltak, de minőségre nézve a magyaroké Schlicknek a csatában részt vett 16 százada mögött állottak, mert a honvéd zászlóaljok egészen ujonnan alakultak és a nemzetőrség semmivel sem volt jobb, mint a többi nemzetőrök, lovasságuk nem volt harczképes és a tüzéség itt kivételesen rosszul lőtt és nem volt jól elhelyezve. Csak így történhetett, hogy Mészáros hadteste rövid ütközet után a szó szoros értelmében szétbomlott, 10 ágyut és egy zászlót vesztett, 20 tisztje, 500 embere elfogatott.

Ezen vereség benyomása alatt még a kevés jó csapatok is, melyek fölött Mészáros rendelkezett, elvesztették bizalmukat a jövőbe. Így a lengyel légiónak egyik osztályának parancsnoka, mely ott is vitézül viselte magát, Thornicki alezredes, Mészárosnak a következőket írta: «Tanácsoljon nekik, mi tevő legyen a szerencsétlen lengyel légiónak, azon esetre, ha mint hírlik, Pestet is elfoglalták az osztrákok? Mert,» így folytatá, «ha az ellenség kezei közé kerülünk, igen jól tudjuk, minő sors vár ránk. Nézetem szerint részünkről legjobb volna, ha Schlicktől távoznánk és Moldvába és Oláhországba vonulnánk.» Mészáros a jobbról balról futók meg pillantásánál egészen megdöbbenve állott meg és e gyávák megárusulással vádolták őt, mondván: «Nézzétek csak, ez a schwarzgelb el akarja magát az osztrákok által fogatni.»

Néhány rendes gyalogsági csapat, egy század Würtemberg huszár és a lengyel légió egy része kivételével a Mészáros-féle hadtestben az anyag ugyanaz volt, mint Pulszky Sándoré volt az első Kassa-Budamér közti csatában, a melyet a honvédelmi bizottmányának a következőleg irt le:

«Az ellenség egy pár ágyulövése elegendő volt, hogy a középhad valamennyi rendelkezés alatt álló hadoszlopát, valamint a balszárnyét is és az előhad egy részét páni rettegéssel töltse el és szétbomlassza, úgy annyira, hogy a gyalogságból mindeddig alig egy harmadrész gyűlt ismét össze és a szökevények még mindig többnyire fegyver nélkül, részint Miskolczon, részint Tokajban szedődnek föl.

E baleset leginkább a csapatok gyakorlatlanságának, melyek nem egyebek, mint katonai ruhába öltözködött ujonczok, tulajdonítható.

Ebből látható, hogy e z e k k e l a csapatokkal az ellenség ellen egyelőre mit sem vihetni keresztül, sőt őket még a legelőnyösebb állás védelmezésére is lehetetlen használni.»

Schlick Mészáros hadtestének futása után bátran nyomulhatott volna Miskolcz ellen, ha Zemplénmegye és a nagyon tevékeny Szepesség magatartása nem akadályozta volna meg ebben. Mészáros veresége a nemzeti kormánynak, mely éppen Debreczenben készült megtelepedni, nagy gondot okozott, mivel az átmenet a Tiszán az ellenségnek ugyszólván nyitva állott. Hogy e nagy előnyt nem használta föl, annak oka csak csekély hadereje volt. És midőn Schlick valamivel később a Tisza bal partjára akart menni, Klapkában oly ellen félre talált, ki nem csak visszaverte támadásait, hanem maga ment át támadásba.

Térjünk most vissza arra, a mi Pesten és a cs. kir. hadseregnel történt. Midőn a Budán Perczel által felváltott Görgey-féle hadtest utolsó osztályai Pesten átmentek, Vetter tábornok a katonai és polgári hatalommal fölruházott volt tábornoki főnök több tábornoki tiszttel, kik részint hozzá, részint a hadügyminisztériumhoz voltak beosztva, a vasuti indóházba

ment és Szolnok felé utazott. *) Szerző, kit Vetter a 13-ik honvéd zászlóaljtól a tábornokhoz helyezett át és a honvédelmi bizottmány elnöki kancelláriájába rendelt, Szolnokig Vetterhez csatlakozott. Vetter elutazásakor ugyanazon tünetek fordultak elő, mint Kossuth elutazásakor. Az állomásfőnök a vonat elindulására minden kigondolható nehézségeket tudott fölhozni és midőn leglassubb menetben az első állomásra értünk, a vonat egyszerre nagyon sebesen hajtattott vissza és mi ismét a pesti pályaudvarban találtuk magunkat. Most Vetter a vonat vezetővel szemben azon nyilatkozattételre érezte magát indítatva, hogy ha ez még egyszer történik és a vonat pontban 8 órakor Szolnokra nem ér, a vágányok mellett agyon fogja őt lövetni. E nyilatkozat annyira hatott, hogy az utat angol gyorsvonat ütemben a Vetter által kijelölt idő alatt megtettük. Ugy látszik tehát, hogy ép úgy Kossuth, mint Vetter elindulásánál a vasuti személyzet téves föltevésből valamit tervezett.

Csány László Pestet csak másnap, január 5-én hagyta el, miután valamennyi gőzmozdonyt Szolnokra küldött s a sinek fölszakítását és a vasut részleges használhatatlanná tételét elrendelte, mit Perczel keresztül is vitetett, kinek hadteste fél hétre reggel Pesten átvonulván, Szolnok felé indult. A vá-

*) Vetter tábornok egy nappal előbb Magyarország parancsnokló tábornokához Hrabovszky báró altábornagyhoz ment, hogy őt a Debreczenbe utazásra rábeszélje. Midőn Vetter belépett, Hrabovszky a következő szavakkal fogadta őt. «Jó regelt kedves Vetter! Mi ujságot hoz nekem? Mennyire változtak az idők! Egy év előtt ön alattam Nagyváradon zászlóalj-parancsnok volt és most ön magyar tábornok. De minő helyzetbe jutottunk!» — «Épen azért jöttem, hogy kérjem exczeleucziádat csatlakozzék hozzánk saját személyes biztonsága érdekében a debreczeni utra.» — «Mit?» kiáltott föl Hrabovszky. «Ön talán azt hiszi, hogy Windischgrätz utjából kitérek? Oh nem, itt fogok maradni, bevárom Windischgrätz megérkezését és azután rendjelekkel diszitett mellemmel elébe állok és kétségbe vonhatatlan módon szemébe mondom véleményemet.» Vetter minden rábeszélése hasztalan volt, annyira épített Hrabovszky a cs. kir. hadseregben elfoglalt kitűnő állására és méltóságaira, melyek közt tudvalevőleg az első időkben a horvát-magyar bonyodalnak kezdetén Horvátország rendkívüli királyi biztossága is tartozott.

rosi hatóság reggeli 7 órakor, falragaszok által értesítette a lakosságot, hogy a magyar csapatok Pestet elhagyták és most már a császáriak bevonulása várható. A rövid jelentés így hangzott :

A városi hatóság rendelete január 5-éről.

Miután az ország fegyveres ereje a városból elvonult és megszállása a császári hadsereg által minden perczen várható, fölhivának a város lakosai, hogy a bevonuló csapatok ellen minden ellentállástól és izgatástól szigorú felelősség és a legszigorubb büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt a hozandó hatósági rendeletekhez képest fogadják és ellássák azokat, miután a város csak ezáltal menekülhet meg a különben bekövetkezendő veszélytől.

Pest város hatósága.

A városi tanács és képviselőtestület január 5-ke reggelén egybeült a városházán és elhatározta, hogy küldöttséget indít Wrba gróf altábornagyhoz, a Buda előtt álló II. hadtest parancsnokához, hogy a város meghódolását kijelentse. Együttal a fehér zászló is kitűzetett a városházán és a város majdnem valamennyi boltja bezáratott. A városi küldöttség élén Rottenbiller polgármesterrel déli fél egyre visszatért a vározházára és szónoka Staffenberger városi képviselő következő jelentést tette küldetésük eredményéről :

A küldöttség, ugymond, mindenekelőtt a budavárosi tanácshoz fordult azzal a kérdéssel, minő intézkedéseket tett és válaszul azt nyerte, hogy már mult éjjel indult egy küldöttség Wrba tábornok elébe, hogy őt a magyar katonaság elvonulásáról értesítse és a szabaddá lett városba való bevonulásra felhívja. Wrba tábornok így kiáltott föl : «Uraim, önök fejükkal kezeskednek e hírért.» Erre a császári csapatok 10 órakor a budai várba bevonultak és ott minden őrhelyet megszállottak. E közlésre a pesti küldöttség azonnal a várba ment Wrba tábornokhoz és kijelentette, hogy a tornyokra már a fehér zászló ki van tűzve. A parancsnok a küldöttség egy részét Rottenbiller polgármesterrel és Gräfl városbíróval a közelebbi

határozatok elfogadása végett Windischgrätz herczeghez utasította és biztosította a város képviselőit, hogy Ő Felsége minden gyermeke javát szíven hordozza és a császári csapat ép úgy a két testvér várost, mint az országot csak békével akarja megajándékozni.

A Windischgrätz herczeghez indított küldöttség csak délutáni 5 órakor tért vissza és Rottenbiller polgármester jelentette, hogy a tábornagy ur a várostól teljes meghódolást követelt és hogy a városi tanács tovább is kezelje a város igazgatását, ellenben a városi képviselőtestület elbocsátandó.

Miután Wrba gróf altábornagy január 5-én délelőtt a fővárost megszállotta, délutáni 1 órakor a cs. kir. főhadisereg bevonulása is megtörtént a két testvérvárosba. Sok ezer ember nézte Budavára falairól és a pesti partról a csapatok bevonulását, mely valóban impozáns látvány volt. Kinézésük valóban kitűnő volt minden tekintetben és minden szemlélőnél azon meggyőződést keltette, hogy a nemzeti csapatok a vizionlátás minden reménye nélkül távoztak. Windischgrätz herczeg tábornagy a budai várpalotában üttette fel főhadiszállását. A tartalék hadosztály Budavárát és külvárosait szállotta meg. A tüzérség a vérmezőn vonult föl, az I. és II. hadtest a tartalék lovas hadosztálylyal Pestre tétetett át. Elszállásolásuk úgy történt, hogy a két hadtest a hatvani utca által volt elválasztva és annak körén belől a biztonsági szolgálatot is ellátták, valamint híreket szereztek Görgey és Perczel visszavonulási irányáról.

Azonnali erélyes üldözésre azonban nem gondoltak. Görgey hadtestének Wyss vezérőrnagy egy lovas ezredet egy üteggel küldött utána. Perczelt jelentéktelen erejű csapatok követték.

A cs. kir. csapatok azonnal megszállottak minden köz-katonai épületet és a gőzhajókat. A «Mészáros» gőzös lefoglaltatott és «Schlick» nevet kapott e vitéz tábornok érdemei elismerésének bizonyságául. Minden hadikészlet, a mi a magyarok után Budán és a sánczokban visszamaradt, a várba szállíttatott. Gödöllőn egy lovas osztály a Bábolnáról indulófelben levő ménló szállítmányt utolérte és ez lefoglaltatott, az

azt kísérő Sándor huszárok elfogattak, kik egyébiránt nem állottak ellent.

Windischgrätz herczeg mindenek előtt az alább következő jelentést intézte ő Felségéhez, melyből látható, mily hiányosan volt tájékozva a magyar csapatok állapotáról és minő illúziókban ringatta magát a lakosság hangulatára nézve Budán időzése első óráiban. Magától érthető, hogy az itt visszamaradt magyar tisztek és hivatalnokok ámitották őt el, kik mindenek előtt arra számítottak, hogy a herczeget saját érdekükben kellemes dolgok elbeszélésével jó kedvre hangolják. A császárhoz intézett jelentés következőleg hangzott:

«A legmélyebb tisztelettel jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardcsapás nélkül elfoglaltam. A II. hadtest elővéde tegnap még folyton szemmel tartotta az ellenséges hátvédet, s így én arra számítottam, hogy a pártütők hadserege a természet által előnyös és művészet által még tarthatóbbá tett állásában Buda előtt csatát fog elfogadni és én sikerrel harcolhatok ellene. De úgy látszik, hogy az ellenség vereségek által, melyeket Bábólnánál és Moórnál szenvedett, magatartásának és önbizalmának maradványát is egészen elvesztette s így a múlt éjjel, miután még tegnap nagyon kérkedve szólott, mind a két várost elhagyta, és Szolnokra a Tiszához vonult vissza. Tulajdonképeni ereje legnagyobb részben rendes lovasságból és tüzérségből áll, mivel a rendes gyalogság maradványai már nagyon csekélyek és ezek is igen demoralizáltak. Nagyon valószínű, hogy a honvédzászlóaljok és az önkéntesek a visszavonulás alatt lassankint szét fognak oszlani. Budára bevonulásom előtt küldöttségek jöttek hozzám a két városból kijelentvén, hogy készek alávetni magukat Felséged legfelsőbb akaratának, miről holnap írott okmány fog beérkezni. A sánczokban Buda előtt a székesfehérvári uton és a szent Gellért hegyen hat beszegett 12 fontos ágyut találunk. Minő hadikészletek találhatók még a két városban, legközelebbi legalázatosb jelentésemben tudomására fogom Felségednek hozni. Minden tünet és több oldalról jövő biztosításnál fogva, melyeket megérkezésem első óráiban Budapest lakosságától nyertem, csapatainkat a lakosság óhajtvá várta

és mindnyájan örvendenek a béke áldásainak és a rendes kormányzatnak, mely alatt az ország az anarchia sebeiből ismét kigyógyulhat.»

E jelentést Budapest kulcsaival együtt a tábornagy legidősb fia, Windischgrätz Alfréd herczeg őrnagy vitte Ferencz József császárnak Olmützbe.

Magyarország fővárosa elfoglalásával a tábornagy főhadiszállásán, hol a tábornoki főnök kijelentette, hogy a komédiának Magyarországon vége van, a téli hadjáratot befejeztnek tartották. Ausztriában és a külföldön is annyira hitték ezt, hogy fejedelmek és magas egyéniségek a szerencsekívánatok egész özönével árasztották el Windischgrätz herczeget, magasztalván nagy hadvezéri tehetségét. Sőt az öreg Wellington maga is oda nyilatkozott egy londoni társaságban, hogy I. Napoleon ideje óta egy hadjárat terve sem volt jobban kidolgozva és keresztülve, mint ez a Magyarország elleni. Montalembert pedig azt írta Windischgrätznek, hogy őt első férfinak tekinti Európában «comme le premier personnage de l'Europe de nos jours.» Kiváltképen csodászerűnek találta Montalembert a cs. kir. hadsereg átmenetét a Rábán. Ez ugymond valóságos mestermű a hadi tudományban. A híres francia hatalmas folyónak tartotta a Rábát. Windischgrätz herczeg, ki mind e bókok daczára, mégis sejtett némi nehézségeket, melyeket le kellett küzdenie, Montalembertnek így válaszolt: «Remélem, hogy a Gondviselés még tovább is meg fog védeni és e nagy vállalatot szerencsésen fogom befejezni; mert a föladat az egyes ember erejét meghaladja és minden jó érzésű embernek, kinek az isteni gondviselés befolyást enged polgártársai fölött, szövetségesemnek kell lennie.» Ő felségónek e sokat jelentő szavakat írta Windischgrätz: «hogy mind ez nem lehet egyes ember ténye, az annál inkább világos, mivel én sokáig magam voltam az ellentállás képviselője.»

Windischgrätz herczeg és a cs. kir. hadsereg magasztalásaival karöltve jártak a magyar hadseregről és nemzetről a legkedvezőtlenebb ítéletek. Ez ítéletek ugyan az akkori körülményeknél fogva, egészen indokolatlanok nem voltak, de ha

a Times egy vezércikkében azt mondá, hogy ez hát az anyyira magasztalt lovagias és vitéz nemzet, melynek katonái nem tesznek egyebet, mint hogy egyik állást a másik után föladják, mindenütt gyáván megfutnak, a világlap magát egy tökéletesen indokolt visszavonulás benyomásától egészen elragadtatta. A bécsi hivatalos lapok is sokat irtak a pártütők gyávaságáról, de hogy a bécsi hivatalos körök is át voltak hatva azon eszmétől, hogy a hadjárat Magyarországon úgy szólván be van fejezve, az a cs. kir. hadsereg hadműveleteinek összeállításából január 5-kéig látható, hol a többek közt ez van mondva: «Budapest birtokával az anarchikus párt már meg van semmisítve, mivel minden, a mi még tőle kiindul, az utolsó gyöngye vonaglások, melyek a végképeni kimulást megelőzik.»

Windischgrätz herczeg tábornagy, miután Görgey hadteste üldözésére első rendeleteit kiadta, mindenek előtt ismét egy kiáltványt bocsátott ki, melyben ujolag azt vélte konstatalhatni, hogy Magyarország ellentállása Budapest elfoglalásával az utolsó stadiumba jutott. E kiáltvány következőleg hangzott:

Proclamatió.

Egy hiv és vitéz sereg élén, mely előtt a lázadók csoportjai, miután tetemes csapásokat szenvedtek, mindenütt megfutamodtak, Magyarország fővárosát megszállottam. Mindenek előtt az eddig általam megszállott ország részei lakosainak, kik az ő Urukhoz és Királyukhoz viseltetett hívségüknek és vonzalmuknak kétségtelen tanuságát adták, teljes elismerésemet ez által nyilvánítom. Ők az én küldetésemnek magas czélját tökéletesen felfogták. Nem elnyomás az én czélom: működésem egyedül a lázadóknak azon istentelen vétkes merénye ellen van irányozva, kik a hazugság, álnokság és csábítás minden eszközeivel a több mint nyolcz száz éven át a nemzet javára és dicsőségére fenálló királyi székek megdöntésére szenttelenül és vakmerőn törekedtek, — a Magyarorszáiban létező idegen nemzetiségeknek velük született jogait megsemmisíteni, — az olly gazdagon megáldott országot a'

töbnyire törvénytelen papírpénzeli elárasztással tönkre juttatni igyekeztek, — és ezen törvénytelen eljárásukat, a' bankjegyek sajtóját magukkal elvivén, böszültségükben még folytatni is szándékolják, — sz. István koronáját szentségtelen kezekkel elrabolták, — és hogy gonoszságuknak mértékét betöltsék, a' már három századon át Osztrák birodalommal békés szövetségben létező Magyarországot attól a' leggyalázatosabb módokkal elszakasztani törekedtek, hogy a' felzavart országon önkényük szerint uralkodhassanak.

Illy istentelen szándéknak a' sereg vitézségén és hívségén, s' az ország lakosainak józan értelmén hajótörést szenvednie kelle. Reméllem, hogy Budapest lakóinál ugyanazon érzelmeket tapasztalandom. Az olly igen megbomlott rend és csendnek helyreállítása — minden nemzetiségekre egyenlően kiterjesztendő szabadságnak megalapítása — Magyarországnak a' monarchiának többi részeivel legszorosabb testvéri kapcsolatban leendő felvirágzása és boldogítása — legkegyelmesebb Császáruk és Királyunknak magas czélja, — jelszavam: a lázadók megsemmisítése — segítség és védelem ő felsége hű alattvalóinak. Minden jó érzelműeknek személy és vagyon bátorságot és oltalmat ígérek — egyszersmind azonban nyíltan kijelentem, hogy a lázadókat legkimélettelebb szigorúsággal üldözendém.

Magyarország lakói! a fővárosnak elfoglalásával azon végső időpont beállott, melyben az ország többi részeinek is a' törvényes királyi hatalom alá leendő visszatérésüket önkényt feljelenteni még szabadságukban áll.

Minden lakosoknak hódolási nyilatkozatukat a' legrövidebb idő alatt elvárom, és felszólítom az ország minden lakóit, minden elcsábított fegyvereseit, hogy fegyverüket letévén, minden késedelem nélkül békés lakukba visszatérjenek, és az általam kiadandó törvényes királyi parancsoknak minden készséggel engedelmeskedjenek. Csak így leend nekem lehetséges a' lázadás elcsábított eszközei számára a' királyi kegyelemért könyörögni.

Teljes bizodalommal reménylem, hogy Magyarország lakóinak többsége legkegyelmesebb Császáruk és Királyunk e' ma-

gas czélja elérésére kötelességük szerint segédkezeket nyújtandának.

Kelt Budai tábori főhadiszállásomon Januarius 7-én 1849.

Herczeg Windisch-Grätz Alfred,
császári királyi Tábornagy.

Ugyan az napon a II-ik hadtest parancsnoka Wrba gróf altábornagy hirdetést bocsátott ki, mely Windischgrätz herczeg kiáltványa kiegészítésének tekinthető, a melyben az áldásos ígéretek ellentétéül az ostromállapot megkezdése és rögtönítélő bíróság használata a legszélesebb értelemben lett kimondva. A hirdetés így szólt:

H i r d e t é s.

Ő herczegsége Windischgrätz Alfréd cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, melylyel ő felségétől felruházott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, Jász-Kún kerületekben, továbbá Esztergom- és Fehérmegyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő herczegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni:

1. Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyeztetnek.

2. A békés polgár személye és vagyona védetik, ellenben összecsoportozások, lázadások, szóbeli vagy írásbeli felingerlések, és ő felsége

első Ferencz József,

császáruk és királyunk kormányja elleni fellázítások rögtönítélet útján hadi törvények szerint fognak büntettetni; hasonló fenyték érendvén azt, ki merészleni vagy kísérteni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábítani.

3. Mindenkinck tilos felragaszokat katonai hatóság engedelmé nélkül felragasztatni vagy közhírré tenni, az ez ellen vétkezők rögtönítélet útján hadi törvények szerint fognak büntettetni, valamint az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakítja.

4. Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, melynek oltalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendelkezésnek szóval, tettel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilváníttatván, katonai törvények szerint rögtönítélet alá esik.

5. A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlattatik.

6. Buda és Pest város lakosai mindennemű fegyvert különbség nélkül — magán fegyvereket tértvény mellett — ezen hirdetéstől számítandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7. Kínél ezen határidő elmultával fegyver találtatik, hadi törvények szerinti rögtönítélet alá esik.

8. Minden közgyűlések, gyülekezetek, és clubbok a városban úgy mint a fennevezett megyék és kerületek bármelly helyén tilalmaztatnak, az ellen vétkezők rögtönítélet alá esnek.

9. Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánynyal vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlott országgyűléssel ezennel legszigorubban tiltatik.

Kik azoknak parancsait nyilvánítják, velők hivatalos, vagy bizalmas közlekedést üznek, a hadi törvények teljes szigorá alá esnek.

10. Minden külföldiek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül jogosítva van tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős, ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, hadi törvények szerint fog büntettetni.

11. Utlevelek csak úgy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak.

Kelt Pesten, 1849. évi január 7-én.

Gróf Wróba Ladislaw m. k.,
altábornagy és a 2. hadsereg parancsnoka.

X.

Windischgrätz közigazgatási és rendőri rendszabályai. — Windischgrätz fölszólítása a volt cs. kir. tisztekhez a zászlóikhoz való visszatérés ügyében. — Havas két fölhívása Pest lakosságához. — Erőditési munkálatok Pesten. — Havas hirdetménye a lánczhid elzárásáról a közönség előtt. — Haditörvényszéki ítéletek. — Babarczy kir. biztos kiáltványa. — Windischgrätz fenyegető hirdetménye a zsidók megbírságolása iránt.

Miután Windischgrätz herczeg 7-én Görgey valóságos üldözésére Csorich altábornagyot, Perczel Móriczéra pedig Ottinger vezérőrnagyot küldötte ki, a fennemlitett hirdetmények alapján a közigazgatási, igazságszolgáltatási és rendőri rendszabályok életbeléptetéséhez fogott. Az utóbbiak kivált a magyar szolgálathoz állott vagy még abban álló cs. kir. katonatisztekre vonatkoztak. Mindjárt a hadjárat elején vizsgáló bizottság neveztetett ki Bécs-Ujhelyben, melynek tagjai közé Hallegg báró alezredes és Cordon őrnagy is tartoztak. De e bizottság csak főbbrangu tisztek pöreivel foglalkozott. Budapest bevétel után itt egy ugynevezett «katonai-politikai központi vizsgáló bizottság» alakított, mely január 7-én lépett életbe. E bizottság előtt, mint hirelték, mindazon egyéneknek igazolniok kellett magukat, kik a forradalmi mozgalmakban vagy éppen nem, vagy csak csekély mérvben vettek részt. E bizottság tagjai voltak: Trattner ezredes mint elnök, Ernst törzshadbíró, Hegyessy és Kozalko királyi ügyészek, mint polgári ülnökök. E bizottság azokat a tiszteket, kik vagy elfogattak, vagy maguk jelentkeztek, hogy magukat tisztázzák, osztályozta és jelentését a hadsereg főparancsnokságának nyújtotta be, hol

először Dratschmied tábornoki hadbíró és utána Skacel katonai felebbezési tanácsos működött, mint előadó. Ezek minden ítéletről és katonai törvénybeli tárgyakról tettek előterjesztéseket a tábornagynak, ki magának a végleges elintézését fenntartotta. A legnagyobb tevékenységet eleinte a katonapolitikai központi vizsgáló bizottságnak kellett kifejtenie, mert azon tisztek száma, kik az események addigi lefolyása alatt a magyar hadsereg kötelékébe azon kötelezettséggel léptek, hogy az országot el nem hagyják, valamint azoké, kik utóbbi időben kiléptek, igen nagy volt, nem különben nagy volt a katonai és polgári tisztviselők száma.

Azon magasabb rangú tisztek közt, kik magukat Windischgrätz hercegnél bejelentették, volt Hrabovszky báró altábornagy, Magyarország katonai főparancsnoka is, ki személyesen jelent meg a tábornagnál. Hosszabb beszélgetés után Windischgrätz azt mondta neki, hogy föltételezi róla, miszerint mint kitűnő tábornok nem követett el helytelen eljárást, de minden esetre a bizottság előtt kell magát tisztáznia.

Azon legénységből, mely előbb a cs. kir. hadsereghez tartozott, 400 ember maradt Budapesten. A Zannini olasz ezredből január 6-án egy egész zászlóalj ment át Theodorovich vezérőrnagyhoz és 10 tiszt a Dom-Miguel ezredből Elsner őrnagygyal egyenesen Karloviczra ment. Windischgrätz tábornagy ezen átpártolások benyomása alatt, január 12-én ismét fölhívást intézett a még magyar szolgálatban álló összes csapatokhoz, mely így hangzott:

Proclamation

a' magyar lázadók vezérei alatt jelenleg még létező császári és királyi katonákhoz!

Valamint Magyarországbán előnyomulásom alkalmával, úgy az ország fővárosába f. hó 5-én a' cs. k. hadisereg élén történt bevonulásom óta sok hiteles tanúknak, kik kötelességüknek hívek maradtak egyhangú bizonyosságuknál fogva meggyőződven arról, hogy sem az october 3-ik és 16-áról kiadott legfőbb nyilatkozvány, sem az én m. é. novemberhó 12-éről szóló Proclamatióm — mely a' parancsnokságom

alatt lévő cs. kir. hadsereghez visszaterésre ismételt felszólítást tartalmazza, — a' katonákhoz el nem érkeze; minthogy a' pártütők érdekében volt minden hatalmukban lévő módokkal annak tudomását akadályozni; ugyan is ezen párt semmit sem kételkedhet, hogy azon cs. k. hadsereg, mely a' Fölséges Császári házhoz viseltetett hű ragaszkodásával magát mindenkor kitüntette, kötelessége szerint ama fölszólításnak engedelmeskedni, és a' pártütők szolgálatát elhagyni fogná.

Föl kell tehát tennem, hogy egyedül a' pártütő főnökök és a' lázadók egyes vezéreinek rémitési befolyásuk által a' vezényletük alatt lévő cs. kir. katonák egy részben a' dolog valódi mibenlétéről teljes tudomást nem nyerhettek, és hogy őket még most is, midőn már a' fővárosoknak általam történt 's tudvalevő elfoglalásával minden kétség elhárítva van, nem szántsándékos hűtlenség, hanem egyedül jövő sorsokról aggodalom tartóztatja a' pártütők elhagyásától és az én parancsnokságomhozi visszatérésétől.

Ezen aggodalom eloszlatása végett elhatároztam magamban a' f. e. Januárhó 7-kéről szóló proclamatiómmal összhangzásban jelen fölszólításomat a cs. k. hadi csapatokhoz kibocsájtani, mellynél fogva minden ez országban, — ide értve Tótországot, Bánátot 's Erdélyországot, — még a' lázadó párt alatt lévő cs. k. hadi csapatok minden késedelmeskedés nélkül a' pártütők sorait hagyják el, és a parancsnokságom alatt működő sereghez csatlakozzanak, vagy magukat a legközelebbi cs. k. katonaparancsnokság előtt jelentsék be, az általuk megszállott erősségeket pedig a' cs. kir. seregnek azonnal nyissák meg; mire nézve a' legénységnek az örmes-terektől és káplároktól kezdve lefelé közbo cs á n a t biztosítatik, föntartván egyszersmind magamnak valamennyi, eképgyorsan visszatérő fölsőbb tisztek részére, mihelyest magokat az e' végre felállított vizsgáló bizottmány előtt igazolandják, ő cs. k. fölsége legmagasabb kegyességéhez folyamodni.

Kelt Budai tábori főhadiszálláson Január hó 12-én
1849.

Herczeg Windischgrätz Alfréd s. k.
császári királyi Tábornagy.

E kiáltványban kimondott azon állítást, hogy az október 3-ki, 16-ki és november 12-ki kiáltványokat a magyar hadsereg volt cs. kir. katonatisztei nem ismerték, mert azok előttök visszatartattak, megczáfolja a Görgey által rögtön e kiáltványra kiadott nyilatkozat, melyben hivatkozik e kiáltványokról.

E fölszólítás annál sikeretlenebb maradt, mivel a cs. kir. tábornokok, báró Hrabovszky, Moga, Jovics, továbbá Lázár gróf honvédtábornok, Wiedersperg őrnagy és más tisztek elfogatása a visszamaradt hajdani cs. kir. tisztek egy részét, mintegy harminczet, arra határozta, hogy azonnal hagyják el Budapestet és térjenek vissza magyar csapataikhoz. Most a polgáriak elfogatása is kezdetét vette. Az első volt gróf Batthyány Lajos. Valóságos derűtséget okozó esetet képezett gróf Szapáry Antal elfogatása, ki Windischgrätz herczegnél lévén ebéden, onnan hivatott ki és úgy fogatott el. Nehány nappal később becsületszóra szabad lábra helyeztetett. Elfogattak továbbá gróf Károlyi István, Szent-Királyi Mór, Berndt és Győrffy pénzügykerületi hivatalnokok, mindketten a bán parancsára, továbbá Lévay egri kanonok és Czuczor benczés szerzetes.

A főpapság sem maradt el. Windischgrätz herczeg Olmüczbe irt Schwarzenberg herczeghez, hogy a pápai széknél az ajtatos, de gyenge Hám primás, a Kossuthhoz ragaszkodó Jekelfalussy szepesi püspök, Horváth csanádi püspök, Karner győri püspök és Lonovics egri érsek praeconizációja semmisítesse meg. E rendszabályokkal letiltások és lefoglalások is nagyobb mérvben történtek, miről Eötvös az udvari kamarai ügyek igazgatója beadta véleményét a szükséges eljárásra nézve, és az összes kir. biztosok kellő utasításokat kaptak a megyékben.

De épen azokat, a kiket Windischgrätz herczeg hatalmába kívánt volna keríteni, t. i. Kossuth Lajost és a forradalom fő embereit nagy csalódására nem fogathatta el. Egy másik csalódás, mely által magát áltatta az volt, hogy ezeket is kilátása van elfogathatni. A herczeg a kósza hírek után mindnyájokat menekülőknek képzelte és azokat az esetleges lyuka-

kat, hol átbujhatnának, be akarta dugatni. Gróf Stürmer cs. kir. nagykövet Konstantinápolyban tüzetes utasítást kapott, hogy Kossuth és párthivei netaláni szökését Törökországon át megakadályoztassa és még Triesztbe is sürgöny indult, hogy szigorúan őrködjének a fölött, hogy Kossuth szökése a tengeren meghiúsítsák.

De, hogy senki se menekülhessen, köröző levelek küldetek szét kellő személyleírásokkal a szélrőzsa minden irányában. De ezek a személyleírások olyanok voltak, hogy inkább tekinthettek védiratoknak, mivel azokon semmi egyebet nem lehetett megismerni, mint szerzőik együgyűségét.

«Ki ismert volna», mond Springer, «január hóban Pulszkyra azon jelről, hogy nyáron át inggallérját lehajtva viseli? A sima Kossuthra, a rendezett Mészárosra, a hirtelen haragu Madarászra, ki azonban haragjában mérsékelni tudja magát. Ezeket az utmutatásokat, mint a rendőri irány kigunyolását lehetett venni, pedig komolyak voltak. Pulszkynéről azt volt mondva, hogy g ő g ő s és b ü s z k e megvetést kifejező pillantása van, ruházata nem jelezhető, de minden esetre elegáns, mint Kossuth gyermekei ismertető jelei azok megnevezettek, Ferencz kilenczedik, Nina hatodik és Lajos ötödik évében. Szemere telt egészséges arczában a köröző levél elmélyedt gondolkodás kifejezését fedezte föl. «Irányi», mond Pulszkyné, «mint új Adonisz volt leírva, amint épen egy párisi szabó kezeiből került ki». A körözöttek hosszu során még Nyáry Pál, Kiss Ernő, Vukovics, Perczel Mór, Bem, gróf Batthyány Kázmér, Petőfi, Lukács Sándor, Tancsics, Balogh János stb. is ott állottak, mindnyájan többé-kevésbé ügyetlenül leírva.

A két főváros polgári igazgatásának élére Windischgrätz herczeg Havas József volt helytartó tanácsost állította mint királyi biztost. A pesti községi tanács megrostáltatott. Rottenbiller polgármester helyére Lechner Károly, Graefl városbíróéra Koller Ferencz, Lang városkapitányéra Ferczy Szilárd, stb. léptek.

Havas József ezután a következő két fölszólítást, illetőleg rendeletet intézte Budapest lakosaihoz :

Ő császári királyi felsége, első Ferencz József, legmagasb meghagyásából ő hercegsége Windischgrätz Alfred es. kir. tábornagy ur által Buda, Pest és Ó-Buda városok részére királyi biztosul neveztetvén ki, azt e városok összes lakosaival azzal akarom tudatni stb.

A kedélyeket lecsillapítani minden békés polgárt megvédeni, a folyvásti zavarok okozta bajokat s nyomort lehetőleg enyhíteni, a polgári viszonyokat a békés kifejlődés vágásába, és az iparnak megfelelő rendbe visszavezetni főfeladatim s gondjaim közé tartozand.

Felhivok tehát mindenkit, miszerint engem ezen magasztos s mindnyájunkra nézve olly üdvös feladat kivitelében a légfelsőbb egyedül valódi javunkra irányzott szándékbani bizalommal, józan polgári gondolkozással és rendszeretettel gyámolitson s elősegítsen.

Együttal bizonyossá teszem e város lakóit, mikép a mindent felforgató párt által terjesztett azon hír: mintha a békés fiatalság összefogatni, s katonai szolgálatra kényszerítettnei fogna, merőben hamis és minden alap nélküli.

Pesten, január 8-án 1849.

Havas József m. k.,
kir. biztos.

Hirdetés.

Annak ellenére hogy a fegyverek kiadása általánosan parancsoltatott, és csupán hivatali diszkardokra tétetett némi kivétel, némellyek által több okok hordatván fel, mellyeknél fogva fegyvereiket megtarthatni vélik, ezennel újonnan kihirdettetik: mikép azonnal mindennemű fegyver kiadandó, beleértve még azt is, melly színházakban, vagy fegyverkészítő-mesterembereknél, vagy az efélével kereskedő boltokban találhatik.

Kelt Pesten, január 11-én 1849.

Havas József,
kir. biztos.

A hivatalnoki karban történt változtatásokhoz és elmozdításokhoz sorakoztak megidézések, vizsgálatok és elfogatások. Ily körülmények közt a fővárosok lakosságánál csak nyomott hangulat uralkodhatott, az aggodalom, a tartózkodás, a kölcsönös bizalmatlanság érzete erőt vett a kedélyeken, mi növekedett a mindinkább terjedő rágalmak és följelentések által. Nagy rémületet keltettek a titokban éjnek idején történt elfogatások. Zárt kocsik lovasság által kísértetve keringtek a csendes néptelen utcákon. De az egészen megváltozott helyzet külsőleg is kifejezést talált. Valamennyi kincstári és középületről eltűntek a nemzeti színek. Az utcák és térek újabb elnevezései ismét a régieknek engedtek helyet, melyek most az utcasarkokon német és magyar nyelven tűntek elő.

A lánczhid mind a két végén ágyuházat (Blockhaus) építettek és ezőlőpökre falragaszok, rendeletek és fölhívások voltak kitűzve, melyeket Windischgrätz herczeg, az ő tábornokai és a hatóság bocsátottak ki. A budapesti lánczhid minden magán kocsi, sőt még a gyalog közönség számára is el volt zárva és kizárólag a cs. kir. katonaság használatára tartatott fenn, mint ezt az alább következő rendelet mutatja:

H i r d e t é s.

A lánczhidoni átmenet mindennemű kocsinak kivétel nélkül eltiltatván, gyalogokra nézve pedig a hid csupán csak a cs. kir. katonaság által használtathatván, miután ezen rendelet fentartására katonai örök állitattak fel, mindenki figyelmeztetik: hogy annak áthágása által a legszigorubb fenyítéknek magát ki ne tegye.

Kelt Pesten, 1849-ik évi jan. 13.

Havas József,
királyi biztos.

A pesti parton épített ágyuháztól egész az Újépületig elvezőlőpölés volt, mely a lánczhidon át a budai várral összeköttetésben állott. A vár újra kijavittatott, ellenben a külsánczok mint hasztalanok mellőztettek. Hentzy vezérőrnagy, Dietrich tüzértábornok és Trattner ezredes voltak e munkák keresztülvitelével megbízva.

Várparancsnokul Budán ideiglenesen Grueber altábornagy, katonai és városi parancsnokul Budán Petricsevics Horváth ezredes neveztettek ki. A «Schlick» hadi gőzös és több a budai hajógyárban levő gőzhajó és vontató az utászari parancsnokság alá rendeltetett.

Január közepe felé hirdettettek ki az első haditörvényszéki ítéletek. Lázár György gróf, volt honvédtábornok, előbb százados a gróf Gyulay nevét viselő 33. sorgyalog ezredben és Wiederspér Lajos báró, honvéd őrnagy, előbb császári kir. százados a Wasa herczeg nevet viselő 60. sorgyalog ezredben, kik Windischgrätz herczeg tábornagy fölhívására önkényt jelentkeztek, tekintetbe vévén, hogy a magyar hadsereget elhagyták és előbbi fedhetlen életökre való tekintettel kegyelem útján vasban töltendő tíz évi várfogságra ítéltettek. Ez a két ítélet, mely mindenütt nagy föltűnést keltett és a magyar hadseregben köztudomásra jutott, azt a következtést vonta magát után, hogy a volt császári tisztek visszatéréséről a császári zászlókhoz többé szó sem volt. Windischgrätz herczeg maga volt az, ki ez eljárásával a volt cs. kir. tiszteknek a magyar zászlótól való elpártolásának útját vágta.

Egészen sajátszerűen hangzott az ítélet, mely a Bábolnánál a porosz herczeg nevét viselő sorgyalogezred vértesei által összekoncezolt zászlóalj parancsnoka ellen hozatott, mely mint a többi ítéletek is falragaszok által hirdettetett ki és következőleg hangzott:

Hirdetmény.

Szeél József, magyarországi dömölki születésű 36 éves, katolikus, nő, a porosz herczeg nevét viselő 34. cs. kir. gyalogezred alszázadosa, az ellene indított haditörvényszéki vizsgálat alatt, a vizsgálatban vett tény valósitása után bevallotta: miszerint ő a magyar pártütökhöz csatlakozott és velök mint őrnagy és zászlóalj-parancsnok a lázadás megfékezésére kiküldött cs. kir. seregek ellen több ízben harczolt s a további ellentállásban csak megsebesülése és elfogatása által gátoltatott.

Ennélfogva ő a hadi büntető törvénykönyv 62. czikk 4.

§. szerint stb. alszázadosi tiszti rangjának bectelen elvesztése mellett kötél általi halálra ítéltetett.

Noha az elítélt személyisége és tettei a büntetés enyhítésére nézve semmi indokul nem szolgáltattak, ő magassága mégis tekintve azon körülményt: hogy Szeél József 17 sebe következtében hosszabb ideig élet és halál között forgott s tökéletlen felgyógyulása után is csonkult és törődött állapotban marad, az ellene, ki testi sanyarusága által egy részben úgy is már bűnhődött, kimondott halálos ítéletet emberiségi szempontból végrehajtani nem akarta, hanem azt tíz évi vasban töltendő várfogságra enyhíteni, a többiben pedig a hadi törvények szerint kimondott ítéletet helyben hagyni méltóztatott. Mely kegyelemhez képest az ítélet fogamatba vétetett. Budán, 1849. márcz. 20-án. A cs. kir. hdpnl. k. bir.

A legismertebb polgári személyek közül Czuczor Gergely benzés szerzetes és költő a «Pesti Hirlap»-ban megjelent «R i a d ó» cz. költeményért vasban töltendő 6 évi várfogságra ítéltetett. A halálbüntetést Windischgrätz herczeg Magyarországon ritkán alkalmazta. A tiroli vadász csapat parancsnokát Szóllt, kit, mind mondottuk golyó általi halálra ítéltetett, kivéve csak egyes agyonlövési ítéletek fordultak elő, melyek olyanokat értek, kik a kihirdetett véstörvény daczára elég vigyázatlanok voltak a fegyverek kiszolgáltatását erőszakkal megtagadni, a cs. kir. katonaságot zászlóik elhagyására csábítani, és a cs. kir. hadsereg által megszállott területen zendülést előidézni. Legtöbb esetben súlyos várfogsági büntetések alkalmaztattak az ilyenekre.

Megjegyzendő még, hogy Windischgrätz herczeg egy hirdetménye értelmében minden zsidóért, ki elítéltetett, annak községét 20,000 forintnyi birsággal sujtotta. Ezen különös rendszabály indokolása Windischgrätz herczeg egyéb kiáltványa végén foglaltatik, és így hangzik:

«Végtere még a budai és pesti, kiváltképen az óbudai zsidókat intem, hogy a felségsértő Kossuthnal, az ugynevezett honvédelmi bizottmánynyal és a pártütő országgyűléssel mindennemű egyetértéstől őrizkedjenek, mert bizonyos tudomásomra esett, hogy a pártütők által többnyire épen a zsidók

használtatják magukat kémekül és szállítókul, valamint hamis és álhireket terjeszteni is igen igyekeznek, hogy ez által félelmet és bizalmatlanságot gerjeszsenek. Azért minden zsidóért, a ki a fenemlített vétkek miatt hadi és rögtön-bíróság által elítéltetik, azon zsidó község, melyhez tartozik, 20,000 p. ft. bírsággal fog büntettetni.» A toleranciális adót is, melyet a magyar országgyűlés már régóta eltörölt, a zsidóknak 480,000 frtban legrövidebb idő alatt meg kellett fizetniök.

A tábornagy januártól kezdve valóságos kiáltvány- és rendelet-özönt bocsátott ki, melyek némelykor egymást megsemmisítették és egymással ellentmondásban állottak. Hogy azonban a közönség hangulatára jobban hasson, még azon honfiak által is iratott kiáltványokat, kik alatta mint királyi biztosok szolgáltak és a kiknek képzelt befolyásától mint magyarokétól nagy sikert látszott várni. A kiáltványok sorában első volt az, melyet Babarczy kir. biztos január 15-én bocsátott ki, s mely így hangzott:

Pestmegyei és jászkunsági magyar honfitársaim!

A hatalmas cs. királyi seregek diadalmas előnyomulásán elrémult részint gonoszlelkű emberek, kik eddig azzal rettegtek titeket, hogy a király (mily istentelen gondolat!) szabadságaitokat akarja fegyveres erővel eltiporni, most már azzal ámitanak és lázitanak, hogy a magyart kiirtani és a magyar nemzetiségét megsemmisíteni akarja.

A mint hazug lázítók voltak azok, kik szabadságaitok elvesztésével rémitgettek, úgy hazug lázítók azok is, a kik most nemzetiségtek megsértésével, annál inkább elnyomásával ijesztgetnek.

Ezen ámitók csak a békét akarják felzavarni s titeket az egyedül üdvös királyi hűség ösvényéről a pártütés veszedelmes örvényébe sodorni.

Ne higgyetek nekik!

Én ez alávaló bujtogatásokat alaptalan rágalmaknak nyilvánítani ő felsége teljhatalmu képviselőjétől és a cs. kir. sere-

gek fővezérétől, herczeg Windischgrätz Alfréd ur ő nagyméltóságától felhatalmazva vagyok.

Pesten, 1849. jan. 15-én.

Babarczy Antal, m. k.
Pestmegye és a Jászkun kerületek
ideiglenes kir. biztosa.

XI.

Az ut Debreczenbe. — Vetter tevékenysége. — Kossuth és az ő kis tá-
borkari kancellariája. — Kossuth magatartása és tevékenysége, — ki-
áltványa Debreczen lakosaihoz. — Madarász László intézkedései a pos-
tai összeköttetésre nézve. — Madarász László rendelete a hivatalnokok-
hoz. — A hadseregől elmaradt tisztek Kossuthnál. — A Tisza mögötti
hadművelési alap teendőinek részletezése. — Mészáros megérkezése és
Klapka kinevezése a felső tiszai hadtest parancsnokságára.

Mig a cs. kir. hadsereg zöme Budapesten pihent és
Görgey s Perczel hadtestei inkább figyelem mint üldözés tár-
gyai voltak, az alatt minden, a minek rendeltetése volt, hogy
Magyarország ellentállási erejét éleszsze és növelje, a Tisza
felé, illetőleg Debreczenbe sietett a kormány új székhelyére.

Az országot Szolnoktól Debreczenig és minden mellékutat
mindennemű kocsik lepték el, ezek közt hemzsegek ujonczok
és pótlovak szállítmányai, ágyuk és egyéb különféle szállit-
mányok takarmánnyal és lőkészlettel, azonfelül pedig a me-
nekülők szekerei. E vándorlóknak az ut melletti hóborított
mezők nyújtottak pihenési állomásokat. Itt-ott egész szekér-
tábort lehetett látni, a nagy fagyban didergő utasok egész
máglyákat raktak és gyújtottak meg, hogy körülök sütkérez-
hessenek. E munka írója a löporos kocsik közelében is látott
ilyent, midőn Szolnokról Debreczenbe utazott és az emberek
égő pipával jártak a szekerek és löporos kocsik közt. Szóval
a tarka forgalomban a főközlekedési vonalon, valamint a mel-
lék-utakon sem uralkodott semmi rend. Szerző több ízben
hagyta el itt két lovas paraszt-kocsiját, hogy az embereket
rendre utasítsa.

A korcsmák belseje, a hol a gyalog és kocsin utazó és egyébként vándorló nép meleget és enyhülést keresett, igen tarka társaságot nyújtott. A leghitványabb csárdában előkelő katonatisztek, hivatalnokok és urak voltak családjaikkal, közkatonákkal, fuvarosokkal, parasztokkal vegyesen. Leginkább képviselve voltak itt azok a katonatisztek, kik a visszavonulásnál elhagyták csapataikat, hogy a pesti helyett a debreczeni járdát koptassák. Így jelesül egy egyénnel, ki mint nemzetőrségi őrnagy és térparancsnok szerepelt, igen mulatságos jelenet játszódott le Szolnokon a korcsmában. Ez Vetter jelenlétében fennhangon dorgálgatta a tiszteket kötelesség-mulasztásukért és mint önkénytes szolnoki térparancsnok mindenféle fenyegetőzésekkel élt. Debreczenben azonban kisült, hogy az állítólagos térparancsnok nemzetőri százados volt, ki fivére honvédőrnagyi kinevezését arra használta föl, hogy az ezüst gallért atillájára varassa és saját futását Szolnokról ez által fedje. A debreczeni térparancsnokság elé idéztetett, mely a táborkari irodához utasította, hol minősíthetlen magaviseleteért megrótták, de még mindig azt akarta állítani, hogy nem fivére, hanem ő neveztetett ki őrnagynak és midőn szánszándékos tévedését azzal a hozzátétellel bizonyították be, hogy börtön falai közzé és zár alá kerül, így kiáltott föl egész komolyan: «Furcsa, mintha nem lehetnék én is őrnagy, hiszen már négy hó óta szolgálók.» Az elnöki kanczellária tisztjei, kik már több évig szolgáltak mint alantás tisztek és csak századossáig vitték, e nyilatkozatnál hangos kacajra fakadtak.

Vetter tábornok, táborkari főnök, tisztjeivel Szolnokon maradt, hol igen sok teendője volt. Különböző intézkedéseket kellett tennie, melyeket Pesten az idő rövidsége miatt kénytelenek voltak elmulasztani. A csapatokhoz ellenparancsokat kellett küldeni oly helyekre nézve, melyeket az ellenség szállott meg. Így már Czeglóden találtunk egy zászlóaljat a Dom Miguel ezredből, mely Péterváradról Pestre küldetett. Vetter ezt rögtön Szolnokra indította. Intézkedéseket kellett tenni egy hadtest összpontosítására nézve a felső Tiszánál stb.

Hogy mindennek megfelelhessen, Debreczenbe utazott és e végett mindig tevékenyen működött a nagyobb helységeken,

hol egy vagy két napig időzött. Minthogy a hadügyminisztériumnak is szüksége volt időre a maga berendezésénél Debreczenben, ez oly esély volt, melyre Kossuth már Pesten fordította figyelmét és ezért maga körül egy kis tábornari irodát alapított, melynek tagjai Bikkesy — Heimbucher őrnagy, Kossuth személye melletti segédtsízt, a szerző és Tóth János tábornari százados voltak. E kis tábornari iroda feladata volt, hogy katonai tanácsal szolgáljon. A hadtest- és a csapatparancsnokoknak a honvédelmi bizottmány elnökéhez kellett intézkedéseiket beterjeszteniök, úgy szintén ez a kis tábornar dolgozta ki Kossuth sokféle rendeletét és intézkedését, valamint ez hozott mindent javaslatba, mi az akkori válságos időben katonai szempontból szükségesnek mutatkozott.

Anyag mindezekhez nem hiányzott, mert futárok érkeztek éjjel-nappal az ország minden vidékéről és eleinte csak vészhi्रेket hoztak, jelentéseket visszavonulásokról, szerencsétlen ütközetekről, melyek a várparancsnokok követeléseivel váltakoztak, kik pénzt, lőkészletet és erősítések küldését sürgették azon fenyegető hozzátétellel: «hogy különben a vár nem tarthatja magát.»

E mellett az első időben ugyszólván mindig futásra készen állottunk. A honvédelmi bizottmány irattára kocsikra rakva folyvást készen állott a városház udvarán, hogy előfogatokon tovább induljon. Itt lakott Kossuth és elnöki kanczelláriája is ott volt. Lakása közvetlen szomszédságában két titkárja, Stuller Ferencz és Szöllősy dolgozott, a nagy tanács-terem pedig a mi irodánkul szolgált. Négy hosszú asztal pótolta író-asztalainkat és jegyzőkönyveinket egyes ívek helyettesítették, melyek szétszórva heverték az asztalon.

Őrségünk eleinte nem volt Debreczenben és Schlicktől csak a fagy olvadása védhetett meg, melyet az ég föl váltva csakugyan adott is.

Kossuth Lajos, kiről Windischgrätz azt hitte, hogy már Konstantinápolyba vagy Triestbe menekült, ezen válságos időben valóban csodaszerű lélekjelenlétet tanusított. A helyzet

komolysága ugyan nem hagyhatta őt közönyösen, de hogy perczig sem vesztette el erélyességét, azt azon óriási tevékenység is bizonyítja, melyet minden irányban kifejtett. Miután egész napon át dolgozott, este, ha fontos sürgönyök érkeztek, ismét íróasztalához ült, hogy egész napfölkeltéig írjon. Oly munkaerő, mint Kossuthé, még alig létezett. Meg kell vallanunk, hogy épen a legnagyobb veszély napjaiban nagynak tűnt föl, holott a mulandó szerencse napjaiban oly hibákat követett el, minőket halandók közönségesen elkövetni szoktak.

Január 6-án a következő kiáltványt intézte Kossuth Debreczen lakosaihoz:

6. 1. 1849.

A Nemzet Kormánya nevében!

Debreczen város Közönségéhez!

Az országgyűlés határozata következtében, úgy a törvényhozó test maga, mint az ország kormánya, Debreczenbe megérkezett.

E törzsgyökeres magyar város köréből fog Magyarország megmentetni, és nemzeti szabadságunk biztosítani.

Igen is, meg fog mentetni, s biztosítani!

Kezességül szolgál erre az örökkévaló Isten igazsága, mely meg nem engedheti, hogy a históriában példátlan ármány, gonoszság és istentelen hitszegés Magyarország igaz ügyén erőt vehessen.

Kezességül szolgálnak vitéz hadseregeink, melyek nem az önkénynek vak eszközei, hanem a szabadságnak rettenthetlen oszlopai; kiknek karjairól a lelkesült hazaszeretet villama omlik a zsarnokság zsoldosaira.

Kezeshedik az egész nemzet, melynek népei ezerenként kelnek fel az ellenség oldalában és háta mögött, hogy mélyen nyomult bár be az országba, de azért meghódítottanak egy talpalatnyi földdel sem mondhatna többet, mint a hol épen pillanatnyilag megáll.

De kezeshedik főképen a Tiszának romlatlan szivü magyar népe, mely a multakban is hazánk szabadságának mindig dönthetlen oszlopa volt, melynek rettenthetlen férfias mellén mindig megtörték az idegen zsarnokság nyilait, — mely, vala-

hányszor e nemzet szabadságát veszély fenyegeté, első volt mindig a szabadságnak szent harczaiban, s utolsó volt, melly kezéből a fegyvert letevő, és soha sem tette le hamarébb, mint midőn elmondható: hogy a haza megmentve van!

Én láttam utamban a Kunság áldott természetűnek férfias népét, melly szolgásgot nem türt soha, láttam szemeiben az igazságos harag villámait, s hallottam ezernyi ezereinek ajkairól a mennydörgő fogadást, melly a haza ellenségeinek halált esküdött és megesküvők nem türni soha, hogy a Kunság szabad földét idegen járom nyomja.

Láttam a vitéz hajdúkat, kiknek kebele, olly gazdag dicső emlékezetben. — Kik kitűzték Bocskay ősi zászlóját, melly alatt vérrel szerzetek magoknak szabadságot; kiknek a hazaért ontott vérből a vallás és politikai szabadság áldása terült a honra a vésznék napjaiban, s kik hivatva vannak megtartani a hazának azon szabadságot, melyet ősei szereztenek. — E rettegett ostorai a zsarnokság zsoldosainak ezerekenként állítják ki a honszeretettől hevített férfiakat azon szent elhatározottsággal, hogy míg szabad hajdu él, Magyarország földét idegen zsarnok birni nem fogja.

És kezeskedik a szeplőtlen magyar eredetiségű alföld, törzsgyökeres magyar fővárosa, a lelkes Debreczen, melyet Isten a végre választott ki, hogy kehelében emelkedjék fel a magyar nemzet szabadságának erős temploma.

Debreczen azon szikla, melyre fogja építeni Isten a magyar szabadság szentegyházát, mellyen diadalmaskodni a pokol kapui soha sem fognak.

Debreczen lakosai! polgártársaink! Ime az országgyűlés s az ország kormánya testvéri bizalommal telepedik meg magyar vendégszerető tüzhelyeiteknel.

Megtelepedik azon bizodalommal, hogy körötökben a lelkesült hazaszeretet s igaz magyar érzelem tiszta levegőjét szivandja; — mellynek éltető szellemét sem sötétben ólalkodó árulás, sem pulya gyávaság, sem zavargó rendetlenség nem fogja soha megfertőztetni.

Megtelepedik azon szent bizodalommal, hogy ha kell, Debreczen lelkes magyarjainak tömegestől fölkelése lészen a

zászló, mellynek magasztos lobogására a Tisza népének ezernyi ezerei mint hegyről a hógombolyag le fognak omlani az ellenségre, hogy még csak hirmondó se maradjon közüle, ki elmondja a hitszegők fejének, hová temette a tiszai magyarnép azon zsoldos sereget, melly arról álmódott, hogy édes hazánkat rablánczra fűzi.

Debreczen népe! Ime én a nemzet nevében Debreczen városát, a magyar szabadság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyűlést és kormányt a debreczeniek becsületérzésének rendithetlen sziklájára helyezem.

Kelt Debreczenben, január 6-án 1849.

A nemzet kormánya nevében

Kossuth Lajos,

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Az első rendszabály, melyet a honvédelmi bizottmány Debreczenben életbeléptetett, a cs. kir. hadsereg hadműveletei által megzavart postai összeköttetés helyreállítása volt.

Miután a még Debreczenbe meg nem érkezett rendőri és posta hivatalnokok utasítottak, hogy 15 nap alatt foglalják el állásaikat, Madarász László az új postai forgalomra nézve igen szigorú rendeletet bocsátott ki. Ebben mindenekelőtt tudatta, hogy a postaigazgatóság székhelye Debreczenbe tétetett át, ezután ezeket rendelte:

1. hogy a posta Miskolczon, Ónodon át Debreczennel felállított tábori posták által tartsa föl összeköttetését és a következőkre ügyeljen:

a) Minden hazai hivatalos levél ezentul Debreczenbe küldendő.

b) Az ellenségtől az ellenséghez vagy bárhová küldendő minden hivatalos vagy magán, vagy bármi néven nevezendő gyanus levél, nemkülönben kiáltvány, hirdetés stb. lefoglaltassanak és e czimezés alatt: «Madarász László honvédelmi bizottmányi taghoz» azonnal fölbontatlanul Debreczenbe küldessék.

A felső-magyarországi postahivatalokra nézve rendeltetett, hogy a b) pont alatti eljárás szerint a szállítások következőleg történjenek:

2. Nyitráról Léván, Balassa-Gyarmaton, Losonczon és Rimaszombaton át Miskolcra, Zólyomból Rimaszombatra és onnét hasonlóan Miskolcra, honnét a levelek mindig Ónodon át Debreczenbe szállítandók.

3. Hogy a dunántuli megyék Debreczennel minél szorosabb postai összeköttetésbe lépjenek, minden néven nevezendő levél-küldemények Somogy, Sopron, Fehér, Tolna, Baranya, Vas, Zala, Győr és Mosony megyékből ne Pesten, hanem Pécsen át Báttaszékre indíttassanak, és az ottani postahivatal a bajaival tegye magát összeköttetésbe, hogy a tovább szállítást ezen vonalon Szegeden át Debreczenbe eszközölje.

4. A Kaposvár és Pécs közti összeköttetés azonnal lovas posták által eszközöltessék.

5. Az aradi postahivatalnak meghagyatott, hogy az Erdélyből érkező leveleket, melyek eddig Pestre küldettek, egyenesen Debreczenbe szállítsa.

6. A paksi posta Patajon és Izsákon át összeköttetésbe lép, és Kecskeméten, Pákán, Félegyházán, Csongrádon és Szentesen át lép biztos összeköttetésbe Debreczennel, ennél fogva Paks és Izsák közt Patán azonnal új postahivatal állítandó föl.

7. Félegyháza és Csongrád új postavonal által lépnek összeköttetésbe.

E rendelettel egyidejűleg egy más igen szigorú rendeletet is bocsátott ki Madarász László, melyben a legnagyobb felelősség és honárulási bűn terhe alatt felhívta a postamestereket és postahivatalnokokat, hogy :

1. A postahivataloknál föladott hivatalos leveleket a legbiztosabb vonal fölhasználásával azonnal Debreczenbe küldjék.

2. Az ellenség által föladott és bárkihez intézett levelek, akár hivatalosak, akár magán levelek, hasonlólag a legbiztosabb vonalon Debreczenbe küldendők.

3. Hivatalvesztés terhe alatt minden a kormányhoz intézett hivatalos levelek, nagyobb gyorsasággal és pontossággal szállítandók, mint ez eddig történt.

4. Bármilyen cím alatt Pesten megjelenő hírlap nem oda, a hova címezett, hanem azonnal Debreczenbe küldendő.

5. Előfizetési pénzek pesti lapokra nem Pestre, hanem a debreczeni postaigazgatóságához intézendők.

6. Senki se merészeljen előfizetési pénzeket pesti hírlapokra átvenni.

A 4., 5. és 6. pontok által a honvédelmi bizottmány minden külről jövő befolyásnak véget vetett, noha előbb még az ellenséges kiáltványokat is közzétette a hivatalos lapban.

A kormány székhelyének, illetőleg az összes központi hivataloknak Debreczenbe történt áttétele következtében a következő rendeletek bocsáttattak ki:

Madarász László valamennyi Debreczenbe érkezett hivatalt, kik ott foglalkozás nélkül voltak, mivel főnökeik még meg nem érkeztek, felszólított, hogy további rendelkezésig Farkas Lajos rendőri tanácsnoknál jelentkezzenek. Továbbá elrendelte, hogy valamennyi városi és községi előjáró 48 óra alatt névjegyzéket készítsen az ott lakó nyugdíjazottokról, azok állásának és a helynek megemlítésével, ahonnan nyugdíjakat kapják és ezt a honvédelmi bizottmánynak nyújtásuk be.

Miután a térparancsnokság azt jelentette, hogy sok katonatiszt engedelem nélkül tartózkodik Debreczenben, Kossuth a személye melletti hadsegéd által azzal bizta meg a térparancsnokságot, hogy a kormány székhelyén tartózkodó katonatisztet január 10-ére a honvédelmi bizottmány katonai kancelláriájába rendelve. A nevezett napon az általunk elfoglalt nagy tanácsteremben több mint száz mindenféle segyvernembeli tiszt jelent meg. Miután a tisztek jelenléte Kossuthnak bejelentetett, a szomszéd szobából nem sokára a terembe lépett, alig észrevehetőleg köszönt és komoly s izgatott hangon a következőket mondotta a tiszteknek: «Nyert csata után ennyi tisztet magam körül látni örvendenék. De az önök jelenléte most hazánk legválságosabb helyzetében szomorúsággal tölt el. Jegositva volnék azokat a tiszteket, kik csapataikat szökevényekként elhagyták, agyon lövetni. De ezuttal még kegyelmes akarok lenni a helyett, hogy igazságot szolgáltatnék, ezennel a legkomolyabban felszólítom önöket Debreczen elhagyására és

a csapataikhoz való indulásra, hogy ott nagyobb kötelesség-érzet és vitézség által jóvátegyék, amit most vétkeztek.» Ezután meghajtotta magát és elhagyta a termet.

Erre kinos jelenet állott be. Indítványozásunkra Bikkesy őrnagy kijelentette a tiszteknek, hogy nekünk és Tóth századosnak nevüket, csapataikat és itt időzésük okait jelentsék be följegyzés végett. De alig tette meg Bikkesy e fölszólítást, midőn a terem hátsó nagy ajtaja felnyílt, s a tisztek sebes rohanva futottak rajta le az utcára, hogy meneküljenek. Csak mintegy 30 tisztt, kik közül némelyek még az osztrák egyenruhát viselték, vagy derék honvédtisztek és gentlemenek voltak, maradtak a teremben. Ezek okiratokkal mutatták ki, hogy illető hadosztályaiktól szolgálati ügyekben küldettek Debreczenbe. Képzeltető a benyomás, melyet e botrányos jelenet a hátramaradottaknál okozott.

Debreczen utczái rövid időre meglehetősen megtisztultak az ily tisztektől, de utóbb nemcsak a kormány székhelyén, hanem a szomszéd helységekben is mutatkoztak nagyobb számban. Most tehát a térparancsnokság ismételve bocsátott ki nyilvános fölszólításokat a Debreczenben és vidékén tartózkodó tisztekhez, hogy magukat 24 óra alatt jelentsék és itt időzésük okát adják. Ez sem használt és a térparancsnokság fenyegetőzött, hogy nyilvánosságra hozza azon tisztek neveit, kikről tudomása volt, hogy kötelességeiket nem teljesítik. E fenyegetés teljesített is és a «Közlöny» hosszú sorát hozta az ilyen tisztek neveinek, melyek közt sok jó hangzású is volt. Szentpály őrnagy többrendbeli fölszólításaihoz sorakoztak a katonai parancsnokságai és hadügyminiszteriumai is és ezek a forradalom végéig állandó rovatot képeztek a hivatalos lapban. Hogy e szemtelen visszaélést nem lehetett megszüntetni, oka az volt, hogy ama tiszteket, kik csapataikhoz nem mentek, csak a hadsereg lajstromából való kitörléssel fenyegették, a helyett hogy mindjárt az első esetben a minden állam haditörvényeiben megállapított halálbüntetést alkalmazták volna a szökevényekre. A «Közlöny» majdnem minden száma hozta azon tisztek neveit, kik föl lettek szólítva, hogy zászlóikhoz vagy ezredeikhez 14 nap

alatt nevük kitörlésének terhe alatt térjenek vissza és azokét, kik e fölszólításnak nem engedelmeskedtek s a hadsereg lajstromából kitöröltettek. Az egész «Közlöny»-ben egyetlen egy eset van följegyezve, mely szerint egy hadnagy az ellenség előtti gyávaság miatt golyó általi halállal lett büntetve.

Forduljunk most el ez undorító tárgytól, mely csak az akkor uralkodó határtalan pártfogásnak volt köszönhető, és térjünk át mindannak leírására, mit a hadügyminiszterium és a honvédelmi bizottmány, vagyis annak főnöke tettek, hogy a Tisza mögött az ellentállás minden eszközeit összpontosítsák, rendezzék és fokozzák és a hadsereget hihetetlen rövid idő alatt tekintélyes erőre fejlesztették.

A hadügyminiszterium január 10-én tudatta, hogy a beállott események következtében székhelyét Debreczenbe tette át, hol azonban újra megkezdte tevékenységét és valamennyi hadtest és hadcsapat-parancsnok, úgy szintén a kormánybiztosok és bármi néven nevezendő hatóságok oda utasítottak, hogy szolgálati leveleiket Debreczenbe küldjék.

A hadügyminiszterium, mely az egykori Bekk, most gróf Degenfeld-féle házban volt elhelyezve, tevékenységét csak a január 10-én Debreczenbe érkezett Vetter tábornok tábor-kari főnök jelenléte után kezdte meg. Vetternek a miniszterium személyzetének csekély része állott rendelkezésére, mert a hivatalnokok közül többen még nem érkeztek meg Debreczenbe, mások pedig Budapesten maradtak vissza, s ezek nem is foglalták el állásaikat, átalánvéve most a hadügyminiszterium végleges szervezése forgott szóban, mi csak decemberben kezdetett meg. Így tehát Debreczenben több új kinevezés történt, melyek annál szükségesebbek voltak, mivel valamennyi hadtest áttétele után a Tisza mögé és egy hadműveleti alap berendezésénél rendkívüli tevékenységet kellett kifejteni. Az, a minek a Tisza mögé való visszavonulásnál történnie kellett, annyi volt mint új szervezés. A khaoszt el kellett oszlatni, mely a készületlen visszavonulás által mindenben és mindenkinél beállott. A katonai intézeteknek a számukra kijelölt helyeken be kellett rendezkedni és működésüket kétszeres erővel megkezdeni. Kossuth első sorban gondoskodott erről; ő volt

a mozgató erő. — A csapat-álladékoknak ismét új pihenési helyeket kellett kapniok, hogy ruházatról, felszerelésről, fegyverzetéről gondoskodni és a fölállítandó zászlóaljok, lovas századok s ütegek kiképzését megkezdeni lehessen. Az ujonczozási és loállítási ügy, tekintettel a nagyon szűkre szorult és némelykor veszélyeztetett területre, ujonnan volt rendezendő. A ruházati és fegyverszükségletről új titkos szállítási források fölfedezése által kellett gondoskodni. Valamennyi rendes és nem rendes csapattal helyre kellett állítani az összeköttetést és jelentéseket tenni létszámukról és egyéb állapotukról. Minden városba és nagyobb helységbe helyhatóságokat kellett fölállítani, szállítási és kórházakat szerezni s ez utóbbiakkal a katonai orvosi ágazat szervezését szélesebb alapokon kellett eszközölni. Ezután következett a katonai igazságszolgáltatás, melynek kezelésére helyőrségi és rögtönítélő bíróságok hozattak be különféle helyeken. Végre következett a hadügyi igazgatás legfontosabb ága, az élelmezés szabályozása és raktárak fölállítása a nevezetesebb hadászati helyeken.

Ezekkel a fővonásokkal rámutattunk azon óriási munkára, melyet a hadügyminiszteriumnak végeznie kellett, hogy a felső és közép Tisza melléki területen szilárd alapot állíthasson az ellentállás folytatására. Ez csakugyan meg is történt csodálatosan rövid idő alatt és aránylag csekély eszközök alkalmazásával. Nem volt több tiszt és hivatalnok alkalmazva, mint épen elkerülhetetlen szükség volt és ezek igen szorgalmasan és kitartóan dolgoztak. Fizetett henyélők, mint békés időkben sokan vannak a miniszteriumokban, nem voltak itt találhatók. A hadügyminiszteri tevékenység számai a táborkari osztályból folytak ki, mely mint Görgey Arthur a hadügyminiszteri tárcza átvételekor igen helyesen jegyezte meg, tulajdonképen katonai központi kanczellária volt; de ez a Görgey és Klapka hadtestei egyesülése és átalánvéve egy nagy hadsereg szándékolt alakítása előtt még az nem volt keresztülvive, nem történhetett és csak mint ilyen hathatott, mivel tulajdonképen min központi hadműveleti iroda mindenben intézkedett. Az a mi a táborkari osztállynál hiányzott, a táborkari teendők fölosztása volt külön osztályokba, tehát a tulajdon-

képeni szervezés, mint arra később Görgey törekedett. Ez később úgy is életbe lépett volna. Mindazáltal az ügyek a legesekélyebb háborítás nélkül folytak.

Klapka mint ezen osztály főnöke csak rövid ideig működött, mert már január 14-én parancsnokká neveztetett ki a felső Tiszánál alakuló hadtesthez Mészáros helyébe, ki a parancsnokságot a kassai vereség után állítólagos gyengélkedése miatt letette. A valóságos okot, mely őt e lemondásra bírta, a becsületes öreg ur e vereségről tartott beszédében mondotta el az országgyűlésen, mely beszámolási jelentésével a ház derűltségét idézte elő: «A protestáns Rómába, Debreczenbe érkezvén — mondá egyebek közt — kassai vereségemre nézve a következőket jegyzem meg: Hannemann a híres orvos ismert munkájában azt mondja: a ki 30 évet ért el és nem tudja, mi ártalmas egészségének, nem érdemli meg, hogy éljen! Én, uraim, a fővezéri pálczát, melyet önök rám erőszakoltak, kezembe vettem, miként vittem azt, látták.» Éljen kiáltásokkal vegyest homéri kacaj töltötte meg a házat, úgy hogy hosszas szünet állott be, mielőtt beszédét folytathatta, hogy leírja a csapatok minőségét, melyekből hadteste állott. Most tehát Mészáros átvette a hadügyminiszterium vezetését és nem sokára a táborkari osztály élére a legképzettebb és legműveltebb tisztek egyike lépett, kik a magyar hadseregben szolgáltak, ki egykor a cs. kir. mérnökkar kitűnő tagja volt, t. i. Stein Miksa báró mérnökari ezredes. *)

*) Stein Miksa báró, Stein Imre báró cs. kir. altábornagy, fia született 1810-ben Gácsországban. Atyja mint tüzértiszt a csatamezőn a Mária-Terézia katonai lovagrendet nyerte, minek következtében bárói czímmel diszítettett. Ennek fivére hasonlóan cs. kir. altábornagy volt és mint tüzérségi főnök Olaszországban a Mária-Terézia rendet kapta. Stein Miksa kiképzését a cs. kir. mérnökari intézetben nyerte, melyből 1831-ben kitűnően végzett tanfolyam után a cs. kir. mérnökkarba lépett, melyben 1848-ban századosá lett a pétervárad mérnöki igazgatóságnál Kayser mérnökari ezredes oldala mellett. A szerb fölkelés kitörésekor Stein Hrabovszky altábornagy szlavoniai főhadparancsnok oldala mellett szolgált és ennek áttétele után a déli harctéren, hol táborkari szolgálatakat teljesített. November hóban őrnagygyá neveztetett ki a 2-ik sorgyalozezredhez és januárban Debreczenbe hívatott, hol táborkari alezredessé

XII.

A katonai intézetek berendezése Nagyváradon. — Élelmezési raktárak, tábori kórházak és helyhatóságok föllállítása. — A csapatokkal való összeköttetés helyreállítása. — 15—30 kros bankjegyek és rézpénz kibocsátása. — A sajtó. — Élet Debreczenben.

Kossuth Debreczenben legelőbb is a katonai intézetek elhelyezéséről gondoskodott. E tekintetben a Pestről való elvonuláskor Vetter javaslatára abban állapodtak meg, hogy Nagyváradot tegyék nagy szertárrá. Fekvése által az ugyszólván hadműveletei alapunk központját képezte, mivel ép úgy az erdélyi mint a felső és közép-tiszai hadtesteket onnét ép oly gyorsan lehetett mindennel ellátni, a mint azt az akkori forgalmi viszonyok

lett és az önkénytes lovasság szervezésével bízott meg. Február elején a hadügyminiszterium táborkari osztályának főnökévé neveztetett ki és e minőségben nem sokára ezredessé lépett elő. Ez állásban rendkívül tevékeny volt és a nagy szervezési munkát czélszerű és teremő eszméivel oly módon vitte, hogy nem sokára kitűnt vele. E mellett rendkívüli munkaerőt tanusított és e tekintetben szolgálati hatáskörén is túlnent. A várat Ausztriában és Magyarországon majdnem mind tökéletesen ismerte és azok némelyikében nagyobb építészeteket vitt keresztül, így a többek közt a nagy laktanyáét Olmüczben és más erődítési épületeket is. Ha valamely tábornok egyik-másik vár parancsnokává lett, vagy ostromolnia kellett valamelyikét, nem mulasztá el őt emlékirat által utasítani, s a védképesség minőségét kimutatván, az eszközöket kijelölni, hogy így gyengéi fölhasználása által védhesse vagy ostromolhassa az illető várat. De különben is más utmutatásokat is adott a vele barátságos lábon álló tábornokoknak. Mindezeket saját jóakaratából tette. Azonfelül a hadügyminiszter főhadsegéddé is kinevezte őt s ezáltal a magasbrangu tisztekkel írás- és szóbeli összeköttetésbe lépett. Debreczenben a katonai rendőrséget ke-

megengedték. Azonfelül Nagyváradon még a szükséges helyiségek is megvoltak, jelesül a nagy kastély műhelyek és raktárak befogadására. Végre pedig Nagyvárad hadtesteink fölállítása által közvetlen támadás elől tökéletesen meg volt védve.

A kastély, melyet várnak neveztek, tökéletes fegyvertárrá változtatott át, ott állíttatott föl a fegyvergyár, melynek alkatrészei épségben érkeztek meg Rombauer igazgatóval, s ujra

zelle és rendelkezett a fogságba esett cs. kir. tisztek fölött, kik megérkezésükkor be lettek neki mutatva. Stein sokoldaluan képzett tiszt volt, magán társalgásban szívélyes és előzékeny, de csipős szarkazmusáért a felebbállók és nyerseségeért az alsóbbak iránt kellemetlen. Ehhez járult még nagyon heves véralkata, mely gyakran kellemetlen jeleneteket idézett elő irodájában. Többoldalu nagy tevékenysége daczára elért eredményeiben, melyeket Kossuth nagyon méltányolt, még sem bírta az ő föltétlen bizalmát, még pedig úgy hiszszük, hogy ok nélkül. Nem tartoztunk bálványozói közé, mert első szolgálati találkozásunk arra határozott, hogy további összeköttetésünk csupán szolgálati maradt, de véleményünk az, hogy a férfit, ki oly buzgón szolgál egy ügynek mint ő, annak csakugyan hive volt. Hogy azonban Stein beismerte, miszerint bizalmatlansággal viseltetnek iránta, azt két eset bizonyítja. Midőn Bem Nagy-Szeben ellen első támadása után Dévára szoríttatott vissza, Kossuth előtt panaszkodott, hogy az ígért pót-lőkészletet nem küldötték el neki. Erre Kossuth Steintől írásbeli nyilatkozatot követelt, melyet ez ilyképen adott: «A Bem tábornok számára rendelt lőkészletnek már meg kellett érkeznie Dévára. De meg kell jegyeznem, hogy 6000 főnyi létszám mellett többet puffogtatott el, mint 30000 főnyi sereg telhelné ugyanabban az időben.» És állítása erősítésül a fölhasznált töltények jegyzéke ágyuk szerint mellékelve volt. Nyilatkozata végén még ezt a megjegyzést tette: «Ha áldozatkész működésem Magyarország ügyeért bizalmatlansággal háláltatik meg, lelépek állásomról és noha nem vagyok magyar és tudom, hogy Magyarország bukása és a bitófa rám nézve két elválaszthatlan dolog, mint közlővas fogok a hadseregbe lépni és Magyarország jogait tovább védeni, letett eskümhez képest » Midőn az ostromló hadtest átvételére Gyulafehérvárra való indulása előtt elutazott, legnagyobb meglepetésünkre minket hozott javaslatba utódául igen izgatottan ezt mondta: «Mindazokért, a miket én tettem, háládatlansággal és bizalmatlansággal fizettek. Önnél hagyom az íróasztalomban levő 500 levelet, melyekből láthatja, mikép cselekedtem mindig.» Midőn előtte kijelentettem, hogy e leveleket nem fogom olvasni, ismételve felszólított rá, hogy csak olvassam el. A függetlenségi nyilatkozat után Kossuth bizalmatlansága Steinnal szemben annyiban igazolva volt, a mennyiben ez a békepárttal lépett összeköttetésbe, melynek terve az volt, hogy Kossuth bizonyos módon mellőztessék, a függetlenségi nyi-

kezdezt működni és megnagyobbított. Ezen szállitmányt egy állami és két magán fegyvergyáros század kísérte, melyek ott Lahner igazgatósága alatt azonnal löfegyvereket, szuronyokat és kardokat készítettek. Az összes fölszerelési és lőkészleti anyagok a várban helyeztetek el s ezek a cs. kir. 5. tüzér-ezred 1000 embere által, kik nem akartak magyar szolgálatba lépni, kísértettek, de a lőkészlet készítésénél kitünő szolgálatoakat tettek és Nagyváradig szállittattak. Mindezek Rombauer igazgató, Müller svájci születési fölügyelő és a cseh Koidl főmérnök alatt állottak és a több hazafi által ajándékozott vagy azoktól vásárolt löfegyvereknek önkénytes csapatok és népfölkelés számára való átalakításával foglalkoztak. A roppant mennyiségű készletek a Pestről való elvonuláskor egyideig a hóban megakadtak, mert nem volt elegendő vasuti kocsis gőzmozdony és Perczel tábornok a czeplédi vasuti hidat lebontatta. Ulrich tevékeny tüzérőrnagy készlet-felügyelő kocsin volt kénytelen megtenni az utat Pestről Debreczenbe, mivel az utolsó vonatot elmulasztotta. Nagyváradon a lőkészletben történt kár nem sokára helyre hozatott,

latkozat megtagadtassék és hogy Ausztriával béke-alkudozások kezdessenek. Stein magára vállalta Kossuth elmozdítását. A kápolnai csata után őrségül Debreczenbe áttett Zanini-féle olasz ezred néhány tisztje meg volt nyerve, úgy szintén a Debreczenbe szállásolt huszár pótszázad is. Kossuthot éjnek idején a Zaniniaknak segedelmével el kellett volna fogni és huszároktól kísértetve Debreczenből elvitetni, hová, azt senki sem tudta. A lovas század késő éjjeli órában már föl is volt állitva, de midőn Stein a béke-apostoloknak tudtára adta, hogy minden készen van, azok elvesztették hátorságukat az ugynevezett államcsinyhez, mely nézetünk szerint a helyzetben mitsem változtatott volna, egyébiránt azt hisszük, hogy ezen összeesküvés szálai egészen bizonyos katonai körökig nyultak. Stein ezen egész epizódot igen tekintélyes emigrasoknak maga beszélte el Konstantinápolyban Bem legyőzete után Erdélyben, Stein a maga kis hadoszlopával román területre menekült és Viddinben áttért az izlamra. A török hadseregben kitünő állást foglalt el, de a török pasa-gazdálkodás örökké való bírálgatása következtében nem volt nagyon kedvelt egyéniség. Végre tragikailag fejezte be pályáját. Egy igen rossz hirben álló német menekült elorozta egyik kéziratát, melyben a török állapotokat ostorozta. A kézirat Riza pasa kezei közé került és Stein börtönbe jutott és török mód szerint nem látott többé napvilágot —; ez 1858-ban történt.

mivel Ulrich pár nap mulva dolgoztatni kezdett. Több mint 1000 ember dolgozott 6 órai fölváltással és az ágyulókészleten kívül naponként 250 ezer puskatöltény készült. Nagyváradon azonkívül fegyvergyutacsok is készítették igen mesterséges gép által, melyet a Turszky sorgyalog-ezred egyik főhadnagya hozott Belgiumból. Az ehez szükségelt robbanó higanyt egy francia készítette. Ugyan ezt alkalmazták az augusztini fegyverekhez is. A gyutacsgyár a vár kazamátaiban helyeztetett el.

Nagyváradon ágyuöntőde is lett föllállítva, az ágyuk mind 6 fontosak voltak és sok ágyu öntetett az ütegek számára. Az ágyukon e mondat: «ne bántsd a magyart» volt látható. Többnemű kísérletek után végre Skopal főhadnagy fáradozásainak sikerült az akkori időben annyira elhiresedett kongreve-röppentyük javított nemét előállítani és egy fél üteget alakítani azokból. Ezekkel 7 fontos gránátok lövettek 1200—1400 lépésnyire. Skopal után Wilfinger egykori cs. kir. tüzemester, majd főhadnagy lett ütegparancsnokká és Bemhez küldetett Erdélybe, hol a hegyi háboruban nagy sikert lehetett a röppentyűkkel kivívni. Utóbb egy elfoglalt ellenséges röppentyű-üteg mintájára még többet készítettek. Erre nézve Moser százados is kitünőleg működött. A röppentyűgyártás hasonlóan Nagyváradon volt. Januártól májusig ugyanott igen sok ágyutalp és társzekér is készült.

A főruházati bizottság átköltözése Nagyváradra a legszebb rendben történt anélkül, hogy kárt szenvedett volna, mivel elvonulása idejekorán kezdetelt meg; deczember vége felé már elhagyta a pesti Újépületet és minden földolgozott és nyers anyagot, mely nagy mennyiségű volt, Nyitrai őrnagy igazgatása alatt előbb Debreczenbe hoztak, míg Lukács Sándor *), a fölszerelési ügyekkel megbízott igen tevékeny győri

*) Lukács Sándor 1822-ben született. 1848-ban Zichy Ottó gróftitkára volt. Mint nagyeszű és képzettségű fiatal ember, kitűnő szónoki tehetséggel bírván Győr városa által országgyűlési képviselővé választatott. Lukács a legelőbbre haladott ember volt a korszellemhez képest, egészen forradalmár, határozott jellemű és fáradhatlan tevékenységű férfiú, de e tevékenységét mint képviselő a parlament kebelében nem érvényesíthette,

kormánybiztos és képviselő előre sietett Nagyváradra, hogy ott helyiséget rendezzen be a főruházati bizottság részére s az összes készletek azonnal oda is szállíttattak.

A ruházati bizottság fiókja, melyet Pozsonyban állítottak föl Káldor őrnagy alatt, egy időre Debreczenben megmaradt. Később ez a fiók is egyesítettett a nagyváradai főruházati bizottsággal.

Irodául a Frimont grófféle palota egy része rendeztetett be. A raktárak az apáczák zárdájának iskolai helyiségei 1. és 2. emeletébe tétettek, a nyers anyagok és műhelyek pedig a papnövelde épületében, hol a munkák kettőztetett buzgósággal kezdettek meg újra.

Az ellenség által meg nem szállott vidékek lakosságához Lukács fölhívást intézett, melyben meghagyta, hogy a kijelölt tárgyakat szállítsák Nagyváradra a főruházati bizottsághoz és ez nagy mérvben meg is történt. Midőn tavasszal a ruházati bizottság szükségletei növekedtek, Lukács valamennyi mesteremberhez szigorú utasításokat küldött, hogy csak a háborura

hanem azon kívül és így azon hét első képviselő egyike volt, kiket a nemzeti kormány kormánybiztosokul nevezett ki. E minőségben Győrött igen kitűnően hatott. Két önkényes zászlóaljot állított Győrmegyében, melyek utóbb honvéd zászlóaljjá alakíttattak át, laktanyákat és kórházakat alapított számukra és a csapatokról nagy élelmiszerek és gabonakészletek által gondoskodott. Csapataink Pozsonyból történt kivonulása után e készleteket a polgárok közt osztotta szét. Heves kiáltványai következtében, melyeket a cs. kir. csapatok bevonulása alkalmával a néphez intézett, az ellenség azt hitte, hogy az élelmiszer készleteket megmérgeztette, mit azonban nem tett. Ismert erélyessége és azon bizalom következtében, melylyel Kossuth iránta viseltetett, a főváros kiürítése után Lukács Nagyváradra a fölszerelési ügy élére állíttatott. Nagykiterjedésű tevékenysége Nagy-Váradon a főruházati bizottság fennebbi leírásából látható. Még csak azt lehet hozzátenni, hogy Lukács éjjel-nappal fáradhatatlanul dolgozott és noha e szakmában avatatlan volt, a különféle anyagok és eszközök ismeretében és megítélésében mégis oly gyakorlottá lón, hogy a szakavatottakat is csodálkozásra ragadta. E mellett a megtestesült becsületesség volt és tevékenysége által nagy becsülésben részesült a forradalom alatt. A világosi katasztrófa után előbb Hamburgba menekült, hol a menekültek főnökévé választott, onnan Franciaországba ment, hol Pauban 1855-ben tüdősorvadásban meghalt.

való készleteken dolgozzanak és a hivatalos úton hozzájuk szállított megszabott anyagot általok dolgoztatta föl.

Együttal az északnyugati határon fegyverekkel, posztóval stb. csempészet folytattatott és szerveztetett, melynek számai egész porosz Sziléziáig terjedtek. Legtevékenyebbek voltak a különféle iparágaknál mint munkavezetők Tóth Gáspár, Hajós Sándor, Oláh Elek és Gyurkovics pesti polgárok és mesterek, kik Nagyváradra követték a kormányt.

Nagyváradon végre nagy élelmezési raktár és tábori kenyérsütőde állittatott föl. Azonkívül néhány gyalogsági és lovassági álladék helyeztetett ott el, és mivel a honvédkerületi parancsnokság Debreczenből Nagyváradra tétetett át, az újonczok és kik azon kerülethez tartoztak, új zászlóaljakká alakítottak, gyakoroltattak be, szereltettek és fegyvereztettek föl. A mi az újonczozást általánvéve illeti, az a császári csapatok által meg nem szállott megyékben háborítatlanul folyt. Azonfelül a toborzás ép úgy nyíltan mint az ellenségtől megszállott vidékeken bizalmi férfiak által titokban folytattatott.

Nagy élelmiszer-raktárak és lőszerálladékok voltak még Török-Szent-Miklóson, Ujvároson, Tisza-Füreden és Kolozsvárott berendezve.

Állandó kórházak közül egy Debreczenben állittatott föl, mire a kegyesrendiek épülete 2—300 betegre volt berendezve. Mint igazgató törzsorvos ott Obonyai János orvostudor működött, továbbá Nagyváradon, hol Policzer Illés volt főorvos. Továbbá Karczagon, Szoboszlón, Nagy-Károlyban, Nyíregyházán, Szegeden. Mozgó kórházak a Tisza mentén Kis-Ujszálláson, Tisza-Füreden, Kunhegyesen, Madarason és Ujvároson léptettek életbe. Valamennyi nevezett helyen voltak térparancsnokságok, a városokban pedig szállítási parancsnokságok fölállítva.

A helyhatóságok a komány székhelyén voltak :

Debreczenben eleinte Asbóth Lajos őrnagy működött mint térparancsnok, ki rövid időszünetek alatt mint alvezredes katonai parancsnokká és az Ujvároson összeállított kis tartalék-hadtest parancsnokává lett. — Térparancsnok Szentpály őrnagy volt.

Igen rövid ideig Répásy tábornok volt katonai főparancsnok és február 5-én Kiss Ernő tábornok lett Magyarországhoz főhadparancsnokává, oldala mellé Meszlényi ezredes neveztetett ki.

Nagyváradon Leitner Nándor alezredes volt várparancsnok. Térparancsnok Csillagszeghi János őrnagy és térőrnagy Székely Elek.

Szegeden és Szolnokon egy-egy őrnagy, más helyeken századosok voltak térparancsnokok.

A helyhatóságok föllállításával rendes futárszolgálat volt minden irányban szervezve, hogy az ellenség valóságos és tervelt hadműveleteiről a különféle csatatérekben a mennyire lehetett pontos és megbízható tudósítások jöhessenek.

A hadművelleti alap berendezésével egyidejűleg a nemzetőri osztály főnöke Kiss őrnagy részéről rendelet küldetett szét, melyben a nemzetőri őrnagyok felszólítottak, jelentsék azonnal, elhagyták-e állomásaikat vagy sem, és pedig az első esetben azzal az utasítással, adják tudtul, hová mentek, hogy szükség esetén rendelkezni lehessen velők. Együttal szigorun meghagyatott nekik, hogy csapatosztályaik létszámáról és állapotáról jelentést tegyenek.

Hasonló értelemben bocsátott ki a hadügyminiszter egy rendeletet valamennyi elkülönített csapat-parancsnokokhoz és álladékokhoz. Valamennyi zászlóalj- és ezred-parancsnoknak pedig meghagyatott, hogy a létszám-jegyzékeket és a tisztek sorjegyzékét küldjék be.

Répásy tábornok, lovassági főfelügyelő felszólította a keretparancsnokokat, jelentsék azonnal, elhagyták-e állomásaikat és hová mentek? Hasonlót kellett jelenteniök, ha jövőre nézve kénytelenek lennének állomásaikat változtatni. Együttal a keretszázad állapotáról és készleteiről is azonnal jelentést kellett tenniök.

Szóval ez a felkeresés stadiuma volt, mely igen gyorsan ment át a föltalálásába és az összes erők gyűjtésébe.

Alig állottak be a kedvező körülmények, illetőleg hadművelleti alapunkon a kereteknél, zászlóaljknál, lovasszázadoknál és az útegeknél bizonyos rendszeresség, midőn a had-

ügyminiszterium azon parancsot intézte az összes keret és aladék parancsnokságokhoz, hogy minden 48 órában jelentést küldjenek be, kimutatás alakban, hogy abból a csapatok, osztályok ruházata, felszerelése és fölfegyverzése kitűnjék. E kimutatásokhoz hetenkint a csapatok kiképzéséről jegyzeteket is kellett beküldeni.

A kimutatásokból látható felszerelési cikkek létezését vagy hiányzását jegyzőkönyvekbe ígtatták, melyben minden csapatnak megvolt a maga rovata. Ezáltal valamennyi szervezés alatt levő csapat harcalképességi állapotát meg lehetett látni és elég volt egy tekintet a jegyzőkönyvbe, hogy rögtöni mozgósítás esetében tudni lehessen, minő intézkedéseket kelljen tenni. Oly helyeken, hol több csapat állítottatott föl, sürgős esetekben a felszerelési cikkek más csapatól a legelőbbre toltak számára küldettek el.

Hogy a katonai intézetek készletei előállításának előhaladását ismerni lehessen, ezek oda utasítottak, hogy a tábor-kari osztálynak minden negyedik nap kimutatásokat küldjenek, melyeknek tartalma jegyzőkönyvileg vétetett föl. Így tehát pontosan tudták, miként állanak a hadi készletek.

A háború folytatására azonban mindenekelőtt pénzre volt szükség és Kossuth nem késett, mihelyt a bankjegy-sajtók Debreczenbe érkeztek, azokat azonnal működésbe hozni. Első gondja azonban az volt, hogy az aprópénz nagyon érezhető hiánya megszűnjék. Azonnal veretett magyar krajczárosokat az országgyűlés jóváhagyása reményében, de mivel ezek sem bizonyultak elegendőknek a rendes forgalomra és a négy részbe szakított osztrák forintok a Tisza vidékén semmi értékkel nem bírtak, három sajttal 15 és 30 krajczárosokat nyomatott. Ez által a nagy pénzszükség el volt hárítva.

Miután minden egyébről gondoskodva volt, Kossuth egy kipróbált külföldi tábornok után is látott, kire a magyar hadsereg főparancsnokságát bízassa. Igaz, hogy a honi fiatal erőknek a hadvezérek közt még mindig nem volt alkalmuk képességüket nagyobb hadműveletekben tanusítani és mutatkozott egy kitűnő fővezér megszerzésének szük-

ségessége. Azonban külföldieket állítani egy hadsereg élére semmiféle körülmény közt nem tanácsos. Mindig jobb, ha hazafiak kezei közt van a hadsereg vezénylése. Ha ez azonban már rendezett állandó hadseregekre nézve áll, még inkább fontolóra veendő nemzeti hadseregékénél. Hát még forradalminál, hol hiúság, féltékenységek és bizalmatlanság még erősebben lépnek föl, mint a rendezett állami életben, hol az engedelmisség a magasb katonai körökben inkább az önkényes hazafiui alárendeléstől, mint a fegyelem parancsaitól szokott függni, ott a külföldiek alkalmazása a hadsereg élén valóságos baj.

Külföldiek csak akkor szilárdulnak meg, ha tekintélyes sikereket vívtak ki.

Kossuth elhatározta, hogy Teleki László gróf ajánlatára Dembinszkit*) az öreg lengyel tábornokot fogja megnyerni, mi igen könnyen ment, miután Dembinszki különben is kívágyolt Magyarországon szolgálni, de a helyett, hogy őt, mint akarta, tanácsadónak használta volna föl, azon időben nevezte ki az összes magyar hadsereg főparancsnokává, midőn Görgey

*) Gróf Dembinski Henrik született 1791-ben a krakkói vajdaságban; anyja, gróf Mozsinszki főudvarmester lánya kitűnő nevelést adott neki. 1807-ben a cs. kir. mérnökkari akadémiába Bécsbe jött, hol szorgalmasan tanult, de csak két évi tanfolyamot végzett, mert 1809-ben katonai szolgálatba akart lépni. Egy előkelő osztrák pártfogó, valamint Poniatowszki herczeg tiszti állást akart számára kieszközölni, de Dembinszki érdemet keresett abban, hogy katonai pályáját alólól kezdje és mint közlovas lépett az 5. lengyel könnyű lovasezredbe, melyben az 1812-ki hadjárat kitörése előtt hadnagygyá lett. Szmolenszk bevételénél annyira kitűnt, hogy Napoleon a harcmezőn századossá nevezte őt ki. Dzsidaszúrás által súlyosan megsebesült s így nem vehetett többé e hadjáratban részt. 1813-ban részt vett ezredével a száz hadjáratban és itt személyes bátorsága által annyira kitűnt, hogy a francia becsületlegió keresztyével díszítettet fel. A visszavonulásnál Franciaországba jutván, Viclohorski tábornok segédtisztjévé neveztetett ki. Párisban mint Varsó herczegség ideiglenes hadügyminisztere működött. Napoleon leköszönése után Lengyelországba ment, hol 1815-ben megnősült és teljesen visszavonultan kis jószágán nagy szorgalommal és nyereséggel gazdálkodott. Az 1830-ki lengyel forradalom kitörésekor egy lovas ezred őrnagya volt, de nem sokára a krakkói vajdaságban fölállított mozgó nemzetőrség főparancs-

és Klapka egyesülésüket keresztülvitték s ezáltal vezéri tehetségüket bebizonyították.

Végre Kossuth arról is gondoskodott, hogy az ország tudomást vegyen arról, minő életmód uralkodik a közép és

nokává lett s e minőségben ezredessé lépett elő. A grockovi csata napján nemzetőrségi gyalog dandárával Varsóba érkezvén, Skrzénecki főhadparancsnoktól saját kívánságára egy lovas dandár parancsnokságát nyerte. Ennek élén a kullevi ütközetben egész napon át sikerrel harczolt egy tulnyomó orosz haderő ellen és ezért dandártábornokká neveztetett ki. Dembe-Wielkénél ő döntött lovas dandárával. Nehány héttel később egy mind a három fegyvernemből alakított hadtest parancsnokságával bízott meg. Ezzel a lengyel hadsereg balszárnyán állott és a Narev fölötti hidat elfoglalta, mi által a hadsereg visszavonulását biztosította. Késő éjjig védte a hidat a Diebitsch alatti tulnyomó orosz hadsereg ellen és ez által lehetővé tette a lengyel hadsereg egyesülését Varsónál. Ezután kis hadtestével Gielgud seregéhez tétetvén át, annak minden viszontagságait osztotta az osztrolenkai szerencsétlen nap után. De midőn Gielgud több tábornoka elhatározta, hogy porosz területre lépnek át, Dembinszki elvált tőlök és azon merész elhatározást tette, hogy az ellenség által megszállott területen át egész Varsóig fog nyomulni. Miután a hosszú utat egész a Vilna forrásáig és a Niemenig megtette, 1831. év július végén 4900 emberből és 6 ágyuból álló hadoszlopával Varsó elé megérkezett. Itt diadalmasan fogadtatott, a város kormányzójává és nemsokára főhadvezérré neveztetett, mely állást azonban csak rövid ideig töltötte be. Az ismert lengyel meghasonlás, melynek ez ország lassankint áldozatul esett, egészen kitört, midőn az oroszok Varsó kapui előtt állottak. Egyéb-iránt Dembinszki heves jelleme is tarthatlanná tette állását. A forradalom bevégeztével Franciaországba ment, hol rövid félbeszakítással 1833-ban, mely évben több honfitársával Mehemed Ali szolgálatába lépett azon reménnyel, hogy Oroszország ellen fog harcolhatni, mivel II. Mahmud szultán hozzáfordult segítségért, egész 1848-ig tökéletesen visszavonulva élt. E mozgalmas időben május havában elhagyta Páris és mindenekelőtt Boroszlóba ment, hol a Mieroslavski-féle pucst Posenben mint téves politikai kombinációra fektetett vállalatot közönyösen tekintette. Ép oly kevésbé várt valamit a krakkói és lembergi zavargásoktól. Miután a Boroszlóban nagy számban tartózkodó lengyel menekültekből egy 5—6 tagból álló kormány alakításának terve az illetők meghasonlása miatt füstbe ment, a lengyelek két irányban kezdtek működni, hogy előnyöket biztosítsanak hazájoknak. Egy részök a szláv kongresszusra ment Prágába és azon nézetben volt, hogy érdekek hozza magával, miszerint a szlávokkal tartsanak és Ausztria részén Magyarország ellen harcoljanak, másik részök pedig és ehhez tartozott Dembinszki, a

felső Tiszánál. Ezt vette Kossuth legelőbb is szemügyre és a nagy izgatósi eszközhöz, a sajtóhoz folyamodott.

A «Közlöny» után januárban megjelent még az «Alföldi

szlávok kibékülését akarta és mindenekelőtt a horvátokét a magyarokkal és egyesülést Ausztria ellen. Mind a két esetben az volt a lengyelek célja, hogy kizsákmányolják az összeütközést Ausztria és Magyarország közt hazájuk érdekében. Dembinszki kívánsága tehát az volt, hogy részt vehessen a magyarok függetlenségi harczában. Ezen kívánságát gróf Teleki László, akkoron Magyarország kormányának képviselője Párisban, annyiban teljesítette, a mennyiben közlekedésbe lépett Dembinszki egy angol közbenjárása által, ki Dembinszkit ismerte. Dembinszki az ajánlatot örömmel fogadta és Teleki ez ügyben irt is. Kossuthnak. Szabó Imre ezredes Kossuth megbízásából nemsokára Párisba érkezett, hogy lengyel tiszteket nyerjen meg Magyarország számára és ekkor Dembinszki és Teleki abban állapodtak meg, hogy előbbi azonnal utazzék Debreczenbe. Dembinszki akkor határozottan a magyar hadsereg főparancsnoksága átvétele ellen nyilatkozott. 1849. év január 3-án elhagyta Páris és hosszas kalandon kerülő utakon át január 17-én Ujvárosra érkezett, hol Répásy tábornokkal találkozott, ki azon tanácsot adta neki, ne szálljon meg Debreczenben sehol, hanem menjen egyenesen Kossuthhoz. Ugy is történt. A honvédelmi bizottmány elnöke tárt karokkal fogadta őt és más nap három óra hosszan át értekeztek egymással, mely alkalommal Kossuth lefestette előtte az általános helyzetet, keserű panaszokban és szemrehányásokban tört ki Görgey Arthur ellen, kit mint mondá, ezen állásra emelt és a ki most ezt hálátlansággal fizeti vissza. Ő, mond Kossuth, Váczott kiáltványt bocsátott ki, melyben kijelenté, hogy a kormányt nem akarja elismerni. És gyalázatára be kell vallania, hogy küldönczök kiküldése daczára sem tudja, hová lett Görgey. Egy sorral sem hallat magáról. Miután fölindulása csillapodott, nagy elismeréssel szólt a lengyelekről, de a beszélgetés folyamában a következő nevezetes nyilatkozatot tette: «Tábornagy ur! Az ön honfitársai úgy harcolnak mint az oroszlánok. Mindenütt példányképei a vitézségnek, de őszintén bevallva, sokkal több bajt okoznak nekünk, mint egész hadseregünk. Mindennap új követelésekkel állanak elő, mindennap új meg új veszekedés tör ki köztök, úgy hogy azt se tudhatjuk, mit akarnak tulajdonképen. Ma azt kívánják, hogy a magyar kormány szedje őket össze és alakítson belőlök egy lengyel legiőt, holnap mást kíván mindegyik. Mondja meg ön, kérem, mit tart e követelésekről?» E nyilatkozatra Dembinszki határozottan ellenezte a lengyelek légióba egyesítését. Oszsza be őket századonként a különböző csapattestekbe, ahol jó szolgálatokat fognak tenni, minthogy, mint ön mondja, példányul szolgálnak. Dembinszki javaslata fő okát elhallgatta, hogy Kossuth-

hírlap», az «Esti lapok» és a radikális «Márczius tizenötödike.» Ezek a lapok az összes megyékben nyilvános vagy titkos uton terjesztettek és még Windischgrätz szemei előtt is sokan tar-

ban ne ébresszen korai aggodalmakat. Miért ellenezte egy lengyel légio alakítását, azt emlékirataiba a következő nevezetes szavakkal fejezi ki: «Attól tartottam, hogy egy lengyel légio fölállításával könnyen Ausztria vagy Oroszország szövetsége támadhatnék, mely Magyarország jövőjét megsemmisíthetné, de Kossuth sajnálkozásomra csakhamar megfelelkezett tanácsomról.» Említésre méltó még, hogy Dembinszki a kibékülést a szerbekkel és horvátokkal némi engedékenységgel mint szükségessé hangsúlyozta, mit Kossuth nem szívesen hallott. Másnap Dembinszki megkapta altábornagyi kinevezését azon ranggal, melylyel a lengyel hadseregben birt. i. 1831-től és fölhivatott, hogy be nem várva egyenruhája elkészítését, azonnal induljon Perczel Mór hadtestéhez, hol inkább mint tanácsadó működjek. De midőn a kormánytól parancsot kapott, hogy a Perczel hadteste 4000 gyalog, 500 lovas és 12 ágyujával Klapka erősítésére Tokajba induljon, legelőbb is nehézségekre talált, Perczel ugyanis kijelentette, hogy ő maga szervezte a hadtestet, hogy Debreczenben ármányok szövetségének ellene és ő a kormánynak ez esetben nem fog engedelmeskedni. Hosszabb alkudozások után Perczel végre kijelentette, hogy viszszalép a parancsnokságtól. Január 31-én Dembinszkire a Perczel és Klapka-féle hadtestek és nemsokára a Vécsey- és Damjanich-féle hadtestek főparancsnoksága is ráruháztatott, mindössze 37,000 ember fölött, Görgey és Klapka hadtesteinek egyesülése után Dembinszki az összes magyar hadsereg főparancsnokává neveztetett ki és hadműveleteit a Windischgrätz alatti cs. kir. hadsereg zöme ellen a Tarna felé történt előnyomulásával kezdte meg. A kápolnai csata után, mely az összes hadtestek nem helyes időben történt közreműködése által hiúsult meg, Dembinszki a Tisza mögé történt visszavonulásánál Görgey és a többi hadparancsnokok által bizalmatlansági kifejezés következtében, mely pártütési tényben mutatkozott, a főparancsnokságtól elmozdított. 1849. márczius havától juniusig rendelkezés alatt maradt Debreczenben mint katonai tanácsadó, utóbb pedig Bártfán az ujonnan fölállított északi hadtest főparancsnokságát vette át, melyet azonban nemsokára azon okból tett le, mert Kossuth nem fogadta el a Gácsországba való berontásra vonatkozó tervét. Miután a Kossuth és Görgey közt egyre élesebbé váló villongások kitörték, előbbi azon nem szerencsés segéd-eszközhöz nyult, hogy Mészároost nevezte ki főhadparancsnoknak, Dembinszkit pedig tábornoki főnökének és a két öreg ur nem juthatott komáromig. Most tehát Dembinszki a tiszai hadsereg parancsnokságát kapta, mely Szegeden pontosított össze. A szőregi csata után augusz-

tották azokat Budapesten. Ezen az uton az egész ország tudta, mi történik Debreczenben és a különféle harcztereken, mit határoz az országgyűlés és mit rendelt a nemzeti kormány.

Igazi fogalma az általános nagy mozgalomról, a lázas tevékenységről s a tarka forgalomról, melynek színhelye a valódi magyarság székhelye volt, csak annak lehetett, ki Debreczent amaz izgalmas időben látta. Az ottani életben tükröződött vissza az egész helyzet. Debreczen, melynek lakosai majdnem megkétszereződtek, egy nagy táborhoz hasonlított. Toberzási asztalok voltak a nyilvános tereken fölállítva, melyekhez százankint gyülekeztek az emberek, hogy az új honvédszázlójakba soroztassák magukat, nagy ujjonez szállítmányok mentek Debreczenen át gyűlhelyeikre és ujjonnan fölszerelt zászlójak, lovas századok és ágyúütegek vonultak keresztül a városon, hogy hadosztályaikhoz csatlakozzanak.

Az utczákon mindennemű szekerek és kocsik torlódtak, melyek élelmiszereket és lökészeteket szállítottak. Számtalan pót-ló, melyek a huszárság és tüzérség számára voltak rendelve

tus 5-én Haynau balszárnya által tulszárnyaltván, visszavonulását nem Arad, hanem az ellenség által megszállott Temesvár felé vette, hol augusztus 9-én csatát fogadott el, melyet déltől kezdve Bem vezénylett és a mely nyolcz órai harc után a magyar hadsereg szétbomlásával végződött. Dembinszki ezután Kossuthal és több kitűnő férfakkal török területre lépett. Midőn azonban az emigránsok Viddinből Sumlára indították, ő magát a franczia kormány által mint franczia polgár reklamáltatta és 1851. év július havában Párisba ment, hol emlékiratai kidolgozásával foglalkozott, melyek német és magyar nyelven jelentek meg. Dembinszki kipróbált jeles tábornok volt, de midőn Magyarországon a vezéri pálczát kezébe vette, már kissé túlélte magát, minék az lőn következése, hogy többnyire jó eszméit hiányos keresztülvitel követte. Dembinszki finom műveltséggel bírt, de véralkata sokkal hevesebb volt, hogysen ellentéteket kiegyenlíthessen, melyek már az ő állásából mint külföldiebből származtak. Ha Dembinszki, mint őhajtotta, csupán mint tanácsadó szolgál, bizonyosan többet tehetett volna. Minden esetre nagy hiba volt Kossuth részéről, hogy Dembinszkit akkor nevezte ki az összes magyar hadsereg főparancsnokául, midőn Görgey mintaszerű visszavonulását tette a bányavárosokon át, hogy a tiszai hadsereggel egyesüljön. Ez nem volt alkalmas idő arra, hogy idegent állítson a hadsereg élére. — Dembinszki 1864-ben Párisban rekesztette be mozgalmas és tevékeny életét.

és a távollevő tiszamelléki pusztákról hajtattak ide, a nyílt tereken, a legázolt talaju kertekben tereltetett össze. És így ment az naponkint. És a háboru és pusztítás közepette Debreczenben éjjel-nappal zajos élet uralgott.

A nyílt terek népgyűlések helyéül szolgáltak, melyeken a nép emberei háborut és forradalmat hirdettek. Besze János rendesen lakása erkélyéről tartotta délutáni beszédeit, a debreczeniek, kik mindig pontosan megjelentek, midőn népszerű szónoklatait tartotta, méltányolták is az ő érveit. Hogy az ágyuktól való félelmet gyengítse, egyszer azt mondá: «Csodálatos, hogy vannak emberek, kik az ágyuktól félnek. Nevetséges! Mi az az ágyu? Az ágyu semmi egyéb, mint hosszabb és vastagabbcsövű puska, melyből nagy golyókat lőnek, de a melyeket el lehet kerülni.» A hallgatók ezen tüzéségi magyarázatnál hangos kacajra fakadtak. A templomokban a papság komoly szavakat intézett a néphez és makacs ellentállásra buzdította, a korcsmákban a fiatalság szónokolt a palaczkok közt. Zeneszó hangzott mindenfelé éjjel-nappal, mintha Magyarország valamennyi cigánya Debreczenben adott volna egymásnak találkát. Még azon bizonyos hölgyvilág is, melynek hajlama rendesen nagyon is a kozmopolitismus felé irányul, igen nagy számban volt Debreczenben képviselve, hogy a hazafiakat jó kedvben tartsák. A kávé- és étházak ezernyi ember gyűlhelyéül szolgáltak, kik mindnyájan mulatoztak, mintha a szerencse napjaiban élnénk. A kártyázás szintén mindenütt nagyban folyt és honatyáink közül sokan kísérlték meg a va-banquc-ot a zöld asztalnál is.

Daczára a roppant néptömegnek, Debreczenben nagy bőségben volt mindenféle élelmiszer, de úgy ezeknek mint minden más árucikknek, valamint a szállásoknak ára is igen magasra szökött fel.

Leginkább ki kell azonban emelnünk, hogy Debreczenben nem fordultak elő kihágások és hogy példás rend uralkodott. Ugy látszott, mintha a polgárok magok tüzték volna ki a rend fentartást maguknak föladatul. A katonai őrség a majdnem 160 ezer főre szaporodott lakossághoz képest alig volt említésre méltó számban, mert alig volt egy zászlóaljnyi és egy lovas századnyi mindössze.

XIII.

A pénzügy.*) — Rendelet az aranyhulladékra nézve. — Kiadások január hóban.

Hogy föl lehessen fogni, mikép volt képes a nemzeti kormány székhelyének Debreczenbe áttétele után kettőzött erővel folytatni az ellenállást, szükséges tudnunk, hogyan állottak pénzügyei, azaz minő pénzforrások fölött rendelkezett. Hogy ezt kimutassuk, mindenek előtt az 1849-ki budgetet kell főlemlitenünk. Ez az 1848-ki második félév előirányzatával jött tárgyalás alá és fogadtatott el a törvényhozó testület által. Miután az 1849-ki budgetre nézve a bevételekről és kiadásokról tüzetes adatokkal birunk, Magyarország pénzügyi helyzetét ebben az évben sokkal biztosabban lehet meghatározni, mint az 1848-kit.

Az 1849-ki budget az első szervezett volt és hogy a forradalom alatti pénzügyi kezelést kellőleg megvilágíthassuk, az előirányzat czimeit kell legelőbb is összefoglalnunk.

*) Az adatokat a forradalom után a cs. kir. osztrák pénzügyminiszterium gyűjtötte, osztályozta és állította össze, s tétette el az illető irattárba. Midőn a mi legfőbb államszámviteli hivatalunk főnöke hivataltársához Mercandin lovaghoz azzal a kéréssel fordult Bécsbe, engedné át a nemzeti kormány 1849-ki számadásait, mivel azok Bécsben már szükségtelenekké lettek, Mercandin lovag igen készségesen teljesítette e megkeresést és így jutottak az akkori pénzügyi kezelésről szóló s azt megvilágító rendkívül érdekes adatok a mi irattárunk birtokába.

A királyi udvar	3,000,000 fr.
A nádor udvara	225,720 »
Miniszterelnökség	35,000 »
Külügyi minisztérium	94,890 »
Belügyi »	817,440 »
Pénzügyi »	1,995,011 »
Kereskedelmi »	994,526 »
Közlekedési »	8,799,950 »
Nevelésügyi »	2,902,394 »
Igazságügyi »	809,180 »
Hadügyi »	39,197,757 »
Nemzetőrség	3,350,000 »
összes kiadások	62,222,368 fr.

I. Rendes adóból.

A szükségletek fedezésére a következő bevételek irányoztattak elő:

Hátralékok a hadi adóból	3,927,165 fr.
Sz. kir. városok adója	18,000 »
A XVI. szepesi város adója	14,255 »
összesen	3,959,416 fr.

II. Közvetett adóból.

A harminczad tiszta jövedelme	2,141,500 fr.
Sójövedék	5,949,700 »
Posta	70,000 »
Kereskedelmi és váltótörvényszéki díjak	44,000 »
összesen	7,205,200 fr.

III. Államjavakból.

Államjavak jövedelme	1,103,000 fr.
Bányászat	} hiányzik.
Ferenczesatorna	
Megürült papi jószágok	55,743 »
összesen	1,158,743 fr.

IV. Különféle közjövövedelmek.

Alapítványi járulékok	56,270 fr.
Öröklési és birsági díjak	87,100 »
Járulékok kamatok után	2,720 »
Selyemből	630 »
Egészségügyből	3,800 »
összesen	150,520 fr.

Ezekhez a Királyhágóntuli jövedelmek.

Kincstári vagyonból	2,701,306 fr.
Bányászathól	183,179 »
összesen .	<u>2,885,179 fr.</u>

A bevételek összege tehát 16,359,058 ftra rugott.

A bevételek a kiadással szemben: kiadás 62,222,368 fr.

» bevétel	16,359,053 »
» deficit	45,863,315 fr.

Mielőtt a deficit fedezésére nézve tervelt pénzügyi műveletekről szólnánk, az 1849. évi hadibudget egyes tételeinek czimeit soroljuk föl, minthogy azok e munka olvasóit leginkább érdekelhetik.

Hadügyminiszterium.

A minisztérium személyzetére	120,000 fr.
Hadi tudományok czéljaira	20,000 »
Az 5 honvédkerület főparancsnokságaira	400,000 »
A fennálló csapatok zsoldjára és fölszerelésére	8,889,000 »
Nyugdíjak és rokkantak ellátására	1,887,800 »
Élelmezésre	3,469,486 »
Elszállásolásra	408,582 »
Ágyneműekre	166,122 »
Erődítési munkálatok és egyéb építkezések	492,952 »
Pótdíjakra a csapatoknak	721,716 »
Élelmezési raktárak építésére Pesten	100,000 »
Egy táborzási ezred föllállítására, külön törzsskarral	1,301,807 »
Ludovika Akadémia	100,000 »

További 70,000 főnyi gyalogság és 13000 főnyi lovasság föllállítására, felszerelésére és élelmezésére	18,120,000 fr.
Tüzérségi fogatokra és szekérszetre . .	1,000,000 »
Egészségügyre	1,000,000 »
Várak élelmezésére	1,500,000 »
Élelmezési osztályokra	200,000 »
összesen	39,197,757 fr.

Nemzetőrség.

A nemzetőri tanács és annak szervezésére	50,000 fr.
Az álló és mozgó nemzetőrség főparancsnokságai	6,600 »
Az álló nemzetőrség tisztjei részére . .	426,000 »
Az álló nemzetőrség fölfegyverzésére . .	1,000,000 »
A tizennégy mozgó nemzetőri zászlóaljra	1,800,000 »
A mozgó nemzetőrség tüzérségére . .	60,000 »
Vegyes kiadások	7,340 »
összesen	3,350,000 fr.

Első pillanatra látni, hogy az 1849-ki budget nem volt szervezett. De lehetett-e ez általánvéve máskép? Már a viszonyok, melyek közt létre jött, kizárták a rendes budget berendezését. Midőn azt a törvényhozó testület augusztus havában elfogadta, Magyarország helyzete már oly komoly volt, hogy a kormány csak aggódva tekinthetett a jövőbe, noha még akkor a hazára súlyosodó veszélyek nagyságát nem számithatta ki. A horvátországgali összeütközés fegyveres megoldása már akkor valószínűnek tűnt ugyan föl, de még sem volt tökéletesen bizonyos. A kormánynak azonban a legrosszabb eshetőségre kellett készülnie és a háború az ország déli részében egész figyelmét igénybe vette. A pénzügyminiszter a rendkívüli körülmények által oda volt utalva, hogy mindenek fölött a honvédelemre szükséges eszközök előállítására megkívántató pénz beszerzésével foglalkozzék, melyre a szükséglet a hadsereg mindinkább növekedő létszámával együtt szaporodott.

Kossuth tehát az 1849-ki budget összeállításánál nem járhatott el az eszélyes államgazdászat követelményei szerint és nem vizsgálhatta meg tüzetesen, el bírja-e viselni az állami kincstár a viszonyok kedvezőtlenése által ráerőszakolt terhet vagy sem. Egyszerűen csak az uralkodó viszonyokhoz alkalmazkodhatott és mivel az uralkodó viszonyok rendkívüliek voltak, az ő pénzügyi műveletei is rendkívüliek voltak. Ha Lónyay budgetje 1868-ban, noha a béke közepette teremtetett fordulat alatt készült, is hiányos volt, ámbár ő tájékozhatta magát az ország jövedelmeire nézve, hogy bírhatott Kossuth ezzel az áttekintéssel a létező csekély és még megnyitandó forrásokra nézve és hogy dolgozhatott volna ki rendes budgetet?

Az 1849-ki budget igen hézagos volt. Nem voltak benne az előbbi bevételek, melyeknek törlesztése indítványoztatott, de még nem határoztatott el. A rendes adók egészen hiányoztak és helyökben rendes bevételekül 3.927,155 frt áll hadi adóhátralékképen, melyek az 1848-ki félévi budgetből tétettek át. A mi a rendes adókat illeti, melyeket külön hagytak meg a hatóságoknak, azok a nemességre rovandó új adókulcs szerint lettek volna kiszabandók. De a pénzügyminiszter, miután Erdély jövedelmi képességét és annak viszonyait is tekintetbe kellett venni, miket nem ismert tökéletesen, nem tájékozhatta magát az egész összegré nézve és a remélhető bevételt az előirányzathból kihagyta.

A rendes és rendkívüli kiadások összevissza vegyítvék ezen budgetben, de a nagyobb összegek többnyire a rendkívüliekre vonatkoznak. És ezek közt a hadi budgetet kell kiemelnünk, mely akkor a kiadások 70 százalékát foglalta magában, azonfelül még a közmunkák 8.500,000 frtra voltak téve és a többi szakoké úgy voltak ellátva, hogy a szellemi és anyagi fejlődés is előmozdittathatott.

A kormányra és az összes közigazgatásra 8.000,000 frt maradt. Az igazságszolgáltatásról és a megyei igazgatásról meg kell jegyeznünk, hogy a budgetben erről nem volt gondoskodva, miután ezekkel a kiadásokkal a megyék budgetjei terheltettek. A külügyminiszteriumra, mely az eleinte alakult király körüli miniszteriumból fejlődött, az 1849-ki budget igen keveset szánt,

mert külön követi állásokat akartak teremteni, mit azonban úgy látszik, kissé meggondoltak.

A földolog a honvédelem maradt, mely maga 42 milliót emésztett föl és a melyre nézve Kossuth az országgyűléssel szemben oda nyilatkozott, hogy ha a kormány előtt a haza megmentéséről, a nemzet életéről van szó, semmi összeg nem nagy a jelenlegi nagy szükségletek mellett.

Kossuth, ki még mindig a békés aera beállítását remélte az önálló Magyarorszáiban, nagy takarékoságot hozott be a hadsereg budgetjébe az akkori porosz védrendszer elfogadásának kilátása mellett. E szerint Magyarország védereje békében 30,000 főnyi gyalogságra és 12,000 főnyi lovasságra volt téve, és e mellett a hadi budget az igazgatással együtt 13.040,307 forintba került volna csak.

De térjünk át az 1849-ki deficitre, mely 45 millióra rugott és az 1848-ból fenmaradt félévi budget deficitjével 61 milliónyi volt. Mindenekelőtt a nagy deficit fedezése jött kérdésbe. Kossuth itt a reménységet nem vehette számba, hogy a deficit, esetleg beállható kedvező politikai események és a jövedelmek rendezettebb befolyása által a valóságban nem lesz oly nagy.

Minden körülmény közt czélszerűnek látta a deficit fedezésére szükséges pénzügyi intézkedéseket megszavaztatni a képviselőház által. Az általunk már a pénzügyminiszter tevékenységéről szóló első megbeszélésnél említett műveletek az 1849-ki deficit fedezésére nézve nem jöhettek számításba, a kamatozó kincstári utalványok kibocsátásának czélja volt, hogy a kormány folyó kiadásai fedezve legyenek. E művelet által azonban sem a kiadások összege, sem a bevételeké nem változott, ennek csak előleg jellege volt, melynél a nemzet nagy mérvben és többnyire a kamatokról lemondással vett részt.

De a mint a kamatozó kincstári utalványok a 61 millió fedezésénél nem jöhettek számba, úgy a magyar egy és két forintos bankjegyeknek sem lehetett arra nagy befolyásuk. E bankjegyekkel eredetileg a magyar pénzügy önállósága lépett életbe és az ezüstpénz hiányát kellett volna pótolniok, ezzel tehát azon egyetlen pénzforrás teremtése volt megállapítva,

mely lehetővé tette Magyarországnak a nagymérvű fegyverkezés folytatását és komoly harcz felvételét Ausztriával. Mert kölcsönt Magyarország abban az időben, midőn a leghatalmasabb és legrendezettebb államok is csak nagy kamatokra keríthettek pénzt és midőn Ausztria ezt az egész mozgalmat fölkelésnek nyilvánította, nem vehetett föl s nem volt más választása. Kossuth elvileg még egy nemzeti kölcsöntől is elállott és csak a lehetségeshez nyulhatott, az által, hogy papírpénzt bocsátott ki. Kossuthnak bizonyára nem volt szándéka ezen annyira egyszerű és az akkori körülmények közt egyedül gyakorlati pénzügyi művelettel tündökölni, egyedül a viszonyokhoz akart alkalmazkodni és a képviselőház szeptember havában a pénzügyminiszternek minden ellenkezés nélkül megszavazta a kért hitelt és ráhagyta, mikép intézkedjék.

Kossuth a legegyszerűbb módhoz nyult a szükséges összegek előteremtésére, midőn a törvényhozó testület beegyezésével a bankjegyek kibocsátásához fogott és mindenek előtt az öt, majd a száz forintos bankjegyeket bocsátotta ki, melyek ettől a percztől kezdve az egyedüli pénzforrást képezték, midőn a kormány Debreczenbe költözködött, hol a bevételek néhány százezer forintra zsugorodtak össze. Igen természetes, hogy ez egyszerű pénzműveletnél leginkább az volt a fődolog, hogy a magyar pénzjegyek teljes értékükben ismertessenek el az országban. Ebben a tekintetben nem volt szükség külön ösztönzésre és még kevésbé erőszak alkalmazására; mert a nemzet nem csak teljes értékűeknek ismerte el azokat, hanem csak magyar bankjegyekről akart tudni, mi nagyon kedvező volt Kossuthra nézve.

A közegyetértés, melylyel a nemzet a bankjegyeket, melyeknek értéke Magyarország összes vagyona által lett volna biztosítva, az általános forgalomban elfogadta, a háboru tartama alatt is megadta azoknak a hitelt, sőt a hadi szerencse szerénye szerint majd föl, majd leszállott értékek. A bankjegysajtó által a kormány az egyetlen pénzforrás birtokába jutott, melylyel a rendkívüli kiadásokat fedezte és annak nagyon kétséges kimenetelétől függött, vajjon a béke beállásánál egymás után fognak-e a bankjegyek a kormány ígérete szerint teljes

névértékük szerint beváltatni, vagy pedig úgy fognak-e tekinteni, mint a nemzet nagy kárba vesztett tőkéje?

A nemzeti kormány öt, tiz, száz és ezer forintos bankjegyeket nyomtatott. Az öt forintos bankjegyek, mint már fentebb említve volt, szeptember hóban jöttek forgalomba. E jegyekből 1849-ben 8.249,790 forint nyomtatott és pedig naponként mintegy 100,000, egész július 19-kéig. E nap után nem készítették több ötforintos bankjegyek. A tiz forintos bankjegyek nyomtatása májusban kezdődött naponként 30 ezer forinttól 200 ezer frtnyi értékig. E bankjegyekből a bankjegysajtó egészben 19.129,740 frtot készített. A százforintos bankjegyek Debreczenben a kormány megérkezése és a sajtó fölállítása után azonnal nyomattak és 1849-ben összesen 11.040,100 frt készült el. Az ezer forintos bankjegyek 1849-ben nem bocsátattak ki. Ellenben apró pénz hiánya miatt 15 és 30 krajczáros jegyek 2.954,588 frt értékben hozattak forgalomba. Ezenkívül még kétforintos bankjegyek is nyomattak, de csak július hóban, midőn az aprópénz hiánya valóságos bajjá fajult. Ez akkor volt, midőn a kormány Pestről Szegedre ment. Július végétől augusztus 10-kéig a bankjegysajtó naponként 50 — 60000 forintnyi kétforintos bankjegyet adott be az államkincstárba. Ezekből a bankjegyekből 587,878 frt adatott ki.

Az, a mivel a kormány székhelyének Pestről Debreczenbe történt áttétele után a szükségletek fedezésére birt, ez volt :

1. Debreczenbe szállított 1848-ki pénztári maradvány 1.053,103 frt.

2. Az önkénytes kölesön által a haza oltárára letett s kincstári utalványok kibocsátása mellett érvényesített 1.110,841 »

3. A 42 millió erejéig kiadott pénzjegyek összesen 44 millió forint.

A második kötet végén részletes kimutatást adunk a bevételekről és kiadásokról és kimutatjuk, mennyibe került a forradalom az országnak, de most azon különféle rendkívüli bevételek följegyzésére szorítkozunk, melyek az akkori pénzügyigazgatóságba többnyire a nemzeti kormány Debreczenbe költözése után befolytak. Ezek következők voltak :

A Görgey által kivégeztetett gróf Zichy Jenő két arany órájából befolyt	243 ft 30 kr.
Ugyanannak egyéb konfiskált ingóságai után	2,995 » 37 »
A havasi oláhoktól Contak őrnagy által elvett juhok- és szarvasmarhák ára	2,002 » — »
Castiglione gr. ezredes és több huszártiszt lovaiért	3,110 » — »
Károlyi Lajos gr. uradalmi pénztárában talált és konfiskált	15,000 » — »
A konfiskált nádori uradalmakból befolyt	20,000 » — »
Szirmay István gr. konfiskált ingóságai után	5,019 » 37 »
A Szirmay-Pallavicini konfiskált javak után befolyt	10,600 » — »
A felkelő ráczoktól konfiskáltatott	3,097 » — »
Petrovics Demetertől konfiskált sertések után	12,163 » 15 »
A Pallavicini jószágok lefoglalásakor talált készpénz	21,023 » — »
A bánági fölkelőktől konfiskáltatott	87,000 » — »
Gyulay Ferencz gr. aradi konfiskált birtokai után	18,000 » — »
összesen	200,233 ft 19 kr.

A többi különbféle rendkívüli bevételek későbbi időkre esnek.

Hogy olvasóink mélyebben pillanthassanak be a hadsereg szükségleteinek fedezésére, a szabadok csapatokra, az élelmezés a kormánybiztosok és titkos czélokra szükséges kiadásokba az 1849-ik évi január hóra előirányzott kimutatást ezennel reprodukáljuk.

Januárban.

Madarász Lászlónak, honvédelmi bizottmányi tag s az országos rendőrség igazgatójának	10,000 frt
Csány László, kormánybiztosnak az erdélyi hadseregénél	300,000 »

Kossuth Lajosnak, a honvédelmi bizott-	
mány elnökének	50,000 frt
Halassy Kázmér, élelmezési és szállítási	
biztosnak	40,000 »
Böszörményi Sándornak, Ugocsamegye	
által beszolgáltatandó lovakra	6,000 »
B. Révay Simonnak, a turóczi hadtest	
számára	4,000 »
Perczel Mór tábornoknak, tábora számára	87,000 »
Komáromi István kapitánynak, a komá-	
romi vár szükségleteire	150,000 »
B. Wenkheim Bélának, egy Békés me-	
gyében állítandó szabadesapatra	20,000 »
Beöthy Ödön kormánybiztosnak	100,000 »
Golubics kapitánynak, az eszéki vár	
szükségleteire	40,000 »
Komáromi István kapitánynak, a mis-	
kolezi tábor számára	5,000 »
Degenfeld Imre grófnak szabolcsme-	
gyei csapatok számára	30,000 »
Bónis Samu kormánybiztosnak	60,000 »
Varga Imre élelmezési biztosnak	13,000 »
Beniczky Lajosnak, mozgó hadteste szá-	
mára	30,000 »
Ivánka Zsigmondnak, (czél megnevezése nélkül)	
210 drb hollandi arany	945 frt
bankjegyen	9055 »
	10,000 »
Horváth Antal kormánybiztosnak	40,000 »
Gr. Vécsei tábornoknak	50,000 »
Görgei Arthur tábornoknak	100,000 »
Gr. Haller Sándor képviselőnek	4,000 »
Mihályi Gábor kormánybiztosnak	40,000 »
Hunkár Antal kormánybiztosnak	5,000 »
Selye Gábornak	10,000 »
Egri János ugocsamegyei alispánnak . . .	6,000 »
Balajthy Venczel kormánybiztosnak . .	30,000 »

Vukovics Sebő kormánybiztosnak . .	18,000	frt
Puky Miklós kormánybiztosnak Komá-		
romban	5,000	»
Török Gábornak	30,000	»
Ismét Csány Lászlónak 400 drb arany .	1,800	»
	1,294,800	frt.

A pénzügyminiszterium rendelete az arany- és ezüst-hulladék-üzletről:

Hogy az arany- és ezüst-hulladék-üzletnél tapasztalt sikasztásoknak eleje vétessek, ezennel rendeltetik:

1. Minden kézműves, iparos vagy gyáros, ki üzletében nemes fémeket alkalmaz, a munka alatt gyűjtött arany- és ezüst-hulladékot a selmeczi főkamara grófi hivatalban, a nagybányai főfelügyelőségénél vagy végre a zalatnai igazgatóságnál beadott kérvény által az egyik vagy másik főhivataltól kijelölt ezüst nembeli beváltó hivatalban a beváltási szabály szerint akadály nélkül beválthatja, csak arra köteleztetik, hogy rendes és törvényes üzletéről az illető hatóságtól hiteles bizonyítványt mutasson be.

2. Ha az ily bizonyítvány hitelességére nézve alapos gyanu merülne föl, az illető hivatal kötelessége erre nézve magának tüzetes meggyőződést szerezni.

3. Ha az ily iparosok ily hulladékot annak csekély mennyisége vagy a hatóság távolsága miatt személyesen nem akarnak beváltani, azt az ugynevezett gyűjtési vásárlók is átvehetik. De ez csak akkor történhet, ha az illető gyűjtő fölhatalmazást mutat föl erre a pénzügyminiszteriumtól. Ebből következik, hogy:

4. Mindenki, ki arany- és ezüst-hulladékot vásárolni szándékozik, erre nézve engedélyt köteles szerezni a pénzügyminiszteriumtól és kérvényéhez hiteles bizonyítványokat kell csatolnia viszonyairól, vagyonáról és erkölcsösségéről.

5. A gyűjtők kötelesek az eladók által rendszeren eszközölt hulladék bevásárlásokról szóló okmányaikat megerősíttetni és ha a vásárlás külföldön történt, a beviteli vámjegy által igazolni. Ezekben a bizonyítványokban a bevásárolt anyag súlyán

kivül az eladási hely és idő is benn legyen foglalva. Magától értetődik, hogy a bizonyítványokban kijelölt és az olvasztási hutákban történt megmázsálás közt mutatkozó súlyra nézve nem szabad lényeges különbségnek fenforogni.

6. A bányahivatalok oda utasítatnak, hogy az ily anyagokat csak az illető helyeken (a bányászati törvényszékeknél és próbahivataloknál) vizsgáltsák meg és csak az így szerzett eredmény után foganatosítsák a beváltást.

XIV.

Az országos ülések újra megnyitása Debreczenben. — A január 9-ki és 13-ki ülések.

A képviselőház január 9-ki ülése.

A képviselőház Debreczenben január 9-én ismét megkezdte üléseit. Az alsóházból mindössze 145, a felsőházból pedig csak 11 tag jelent meg. Az alsóház a református collegium nagy termében ülésezett, míg a főrendiháznak a gróf Degenfeld-féle házban kellett volna üléseznie.

A képviselőház első ülését Palóczy nyitotta meg azzal a jelentéssel, hogy a választott elnök és két alelnök közül egyik sincs jelen. Miután az előtte való nap tartott előtervezleten elhatároztatott, hogy ez esetben a korelnök foglalja el helyét, ennél fogva ő a t. ház parancsainak hódolva és engedelmeskedve, az elnöki széket legnagyobb készséggel elfoglalja, de csak addig és nem tovább, míg a ház által választott elnökök visszajönnek.

Kubinyi Ferencz azon véleményen volt, hogy a jelen ülés ne tartassék valóságos nyilvános ülésnek, mivel a házrendet ok nélkül nem lehet mellőzni. Továbbá kiemelte, hogy előbb azt a kérdést kell megoldani, meg kell-e tartani e tekintetben a házrendet vagy megváltoztatni s választmányilag vegyék-e ezt tárgyalás alá vagy bizottmányilag? Miután a két alelnök az ő tudomása szerint Hevesben tartózkodik, azt indítványozta, hogy ezek egyikét meg kellene hívni. Egyébiránt legjobbnak tartja, hogy ez a bizottmányban tárgyalassék,

mivel most tulajdonképen úgy sincs mit tárgyalniok. De még más fontos körülmény is szól a mellett: A tisztelt ház emlékezni fog rá, hogy küldöttség ment Windischgrätzhez és esetleg Bécsbe, hogy kiegyezkedést kísértsen meg. Erről tehát jelentést kell bevárni. Azt mondá, hogy kiáltványról nem lehet tanácskozni, mert a küldötteket nem akarja kompromittálni, hanem következetesen a küldöttség tagjait bevárni, kiknek meghallgatása után a ház helyesebben és jobban határozhat. A mi a honvédelem ügyét illeti, erre nézve folytassa a honvédelmi bizottmány intézkedéseit háborítatlanul.

Kossuth Lajos nem osztja az előtte szóló nézeteit. Megjegyzi, hogy nincs ok, mely a nyilvános ülések tartásának megkezdése vagy folytatása ellen szólana. Valahányszor szükség lesz különmemű ügyek tárgyalására a választmányokban vagy bizottmányokban, ez vagy a kormány kezdeményezése, vagy egy képviselő kívánságára meg fog történni. Ő azonban, ki a ház parancsa következtében a kormány tagja, ezt most nem tartja szükségesnek. A mit mondhatnánk, a nyilvánosság elé tartozik, ezért ő nem kívánja a bizottmányban való tárgyalást. Az előtte szóló két tárgyat említett föl. Az egyik az elnök leköszönése, mely még nem tárgyalatott és a miről előbb még egy levél fog fololvastatni, melyet az elnök beküldött. A mi a másik tárgyat, a békeküldöttséget illeti, erre nézve nem mondhat a háznak egyebet, mint a mi tudomására jutott, hogy t. i. a küldöttség elment, de hol van, miként járt el és mikor tér vissza, arról nem tehet jelentést. Ha a küldöttség már itt volna és a kormánynak jelentést tett volna, akkor elfogadná a titkos tárgyalást. De mivel nincs itt, nem szükség a parlamenti tevékenység fölfüggesztése, sőt az inkább káros volna. Kijelenti, hogy tekintettel a hadsereg vi tézségére és a népben uralkodó élénk áldozatkész hangulatra a honvédelem iránt, nincs fontosabb ügy, mint az országgyűlés által kimondandó azon elhatározás, hogy «mi ma ugyanazok vagyunk, kik tegnap voltunk és tanácskozunk.»

Zaborszky Alajos (jegyző) fölolvassa a Pázmándy Dénes elnök által 1849. január 5-én Kecskemétről keltezett

levelet, mely leköszönését tartalmazza. Ebben Pázmándy fölhozza, hogy a bekövetkezett aggasztó események lesújtólag hatottak kedélyére és egészsége annyira meg van rongálva, hogy az elnöki tisztet nem viselheti többé, de mihielyt egészségi állapota javul, helyét mint képviselő az országgyűlésen örömmel fogja elfoglalni.

Elnök azt hiszi, hogy e váratlan leköszönés mindnyájukat meglepte és nyilatkozatra hívja föl a házat arra nézve, él kell-e, el lehet-e fogadni ezt a leköszönést? «Vagy,» ugymond «mit tegyünk e leköszönő levéllel?»

Bezerédj István úgy vélekedik, hogy Kubinyi barátja nem azon értelemben szólott, hogy bizonyos ideig ne tartassanak ülések, az az eseményektől és köteleességérzetünktől függ. Az elnök leköszönésére nézve nem mondja ki véleményét. De arról nem lehet szó, elfogadtassék-e a leköszönés vagy sem. Ő leköszönt és nincs itt. Ezért kell az alelnököket vagy azok egyikét felszólítani az elnöki szék elfoglalására és ide jövetelre, míg új elnök választatik. Egyéb nem terheli a képviselők lelkiismeretét, vélekedék Bezerédj, ők a királyt és az ez által szentesített alkotmányt védelmezték és kötelességük érzetében jöttek Debreczenbe, hogy ha kell a magyar lakosság közepette a védelemben kitartók maradjanak. És valamint eddig nem lépték át a törvényesség határait, úgy azt ezentul is megtartják és a siker nem fog elmaradni. A mai ülés főladata annak kijelentése, «hogy az országgyűlés Pestet elhagyta és kötelessége teljesítése céljából jött Debreczenbe, hol üléseit folytatni fogja.»

Bónis Sámuel, az elnök leköszönésére nézve Bezerédjvel ért egyet, azon hozzátétellel, hogy a képviselőház határozata az alelnökök egyikével közöltessék. Ha a többség ebbe beleegyezik, az úgy el van intézve.

Madarász László nem ellenzi, hogy az elnök választásának kérdése most ne tárgyalassék, ha az alelnök megjelenik, határozzon a ház.

Erre a ház az elnöki kérdésre nézve ezeket határozta:

1. Az elnök leköszönése elfogadtatik.
2. Az alelnökök egyike a kormány által fölhivassék,

hogy az elnökválasztás függőben tartása mellett az elnöki széket foglalja el.

Kossuth erre éljenzések közt szólni kezdett s ezt mondá: «Tisztelt ház! A honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, melyek jó és balszerencse útján az országgyűlésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesíteni, a mennyiben az értesítés részleteit a körülmények megengedik, mert amint tudjuk, a hadi munkálatokra nézve a még munkában lévő haditerveknek előleges előterjesztése nem célravezető. Az országgyűlés ki-mondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviselő-ének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vivandó egyellen egy harc kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyűlés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen bíró és a história és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számítottam arra, hogy seregünk oly hamar el fogja hagyni a fővárost anélkül, hogy falai alatt valamely döntő ütközetet megkísérelve. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de minden esetre a dolog megtörtént tény. És mi alkalmasint oly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak bírálata, hanem a jövő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Bármint forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviselőt, hogy egy kétes harc kimenetele által, mely a fővárosban lett volna vivandó, nem kívánta kockáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kívánta kitenni azt azon dulásnak, melynek jeleit Bécs városa ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges táborból tapasztalt. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozik épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam.»

E beszéd bevezetése tehát a fővároshoz volt intézve. Ezután Kossuth a különféle harctéereken előfordult hadi eseményekről szólt és így folytatá:

«Azon vidéken vagyunk, mely vidék, valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kellett, legkitünőbb volt a

szabadság harcában és mely vidék soha sem tette le fegyverét, melyet Magyarország ótalmára emelt fel, a míg fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzet szabadsága biztosítva és kiviva. Az a szellem most is meg fogja hatni e vidék népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek ősei vérével szerzett szabadságát az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni a szabadság elvesztéseért, melyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar» (tetszéskiáltások). Miután Kossuth az Alföld hazafiui érzületét igen hízeltően érintette, azt az esélyt említette fel, mely az ellenségnek a Tiszán átlépésével járna, és azt mondá, hogy ez esetben a honvédelmi bizottmány kötelességének tartja általános népfölkelést szervezni ezen a vidéken, mit a nép különben is alig vár, hogy az ellenséggel megmérkőzhessék. Különös elismeréssel szólott azon vendégszeretetről, melylyel a város mindenről gondoskodik, mire a kormánynak szüksége van és felhatalmazást kért 15 és 30 kros bankjegyek kibocsátására. Együttal közlőtte, hogy a kormány réz és apró ezüst pénzek veréséről is intézkedik.

A ház Kossuth közléseit tudomásul vette és a magyar váltópénz verésére, apró bankjegyek kibocsátására, valamint egy a Tiszavidék lakosaihoz a népfölkelés alakítását illetőleg intézendő fölszólítására vonatkozó javaslatait határozatokká emelte.

Bónis Sámuel három vagy négy képviselő kiküldetését indítványozta egy manifestum kidolgozására.

Kossuth pártolta Bónis javaslatát és hozzá tette, hogy a mi a honvédelmi bizottmány hatásköréhez tartozik, részben már megtörtént és a többi is meg fog történni.

Bónis azt kívánta, hogy a manifestum szerkesztésére Palóczy elnöksége alatt báró Kemény és Asztalos képviselők küldessenek ki, mi el is fogadtatott.

Kossuth azon kérdést tette, biztonságban vannak és megérkeztek-e az országgyűlési irományok? Mert azokat rendezni kell, és a jegyzők minden függőben lévő tárgyról, minők a javaslatok, kérvények s oly tárgyak, melyek az osztályokban még tárgyaltnak vagy már tárgyalattak stb. készítsenek

jegyzéket. A háboru közepette ugyan véleménye szerint nem lehet kicsinységekkel foglalkozni, de a folyó tárgyak újra fölveendők.

Z á b o r s z k y Lajos Kossuth kérdéseit és megjegyzéseit, mint képviselőt és mint a kormány tagját igen természetesen találja. Az irományok, csekély kivétellel már megérkeztek Debreczenbe és a kollegiumban helyeztettek el, valamint az irodaszemélyzet legnagyobb része is. Végre még figyelmeztette a házat a jegyzői karra, hogy a munka legnagyobb része rá sulyosodik és ő kötelessége teljesítése végett azonnal Debreczenbe indult, daczára azon erkölcsileg leverő körülménynek, hogy neje a halállal küzd. Ő az ügyek vezetésére teljesen képtelen és kérte a házat, hogy a jegyzői helyek üresek lévén, újak választásáról gondoskodjanak, mire az elnök határozatilag kimondotta, hogy a jegyzők választása és szaporítása azonnal fölvétessék.

Az első ülés, mely nagyon csendesen folyt le, a Debreczenbe érkezés után, ugyszólván inkább szervezkedő volt. A legközelebbi ülés ellenben igen élénk alakult; ebben a békeküldöttség sikereiről tétetett jelentés.

A képviselőház január 13-ki ülése.

Az ülés megnyitása előtt elnök a házat a jegyzők választására hívta föl, még pedig szavazási jegyek beadása által.

Ezután az ülést azon közléssel nyitotta meg, hogy Pálffy János alelnök megérkezett, de gyengélkedő egészsége következtében nem jelenhet meg azonnal, ennél fogva a január 9-ki ülés határozata értelmében ő folytatja az elnökösködést. Továbbá jelenti, hogy Kazinczy Gábor és Irányi Dániel jegyzők megérkeztek és helyöket elfoglalták.

A napirendre áttérve elnök felemlítette, hogy a deczember 31-ki vegyes ülés határozata szerint a parlament kebeléből öt tag küldetett ki, hogy a császári hadsereg főparancsnokához menjen és ott mint a nemzet küldöttjei jelentsék ki, hogy a magyar nemzet és annak képviselői, midőn hazájokat védik, mindent el akarnak kerülni, mi ellenségeskedésnek tekintethetnék, ennél fogva készek oly békére, mely a becsülettel,

a jóléttel és a szabadsággal megegyeztethető. A küldöttség az országgyűlésnek hivatalos jelentést küldött, melyet a jegyző azonnal föl fog olvasni. Irányi Dániel erre a következő jelentést olvasta föl:

A magyar országgyűlésnek.

Mult évi december 31-én történt kiküldetésünk következtében f. évi január 1-ső napján délután a promontori főhadiszállásra mentünk. Onnan két tiszt kíséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Ghyezy huszár hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kíséretül és a tisztnak meghagyta, hogy minket a császári tábor előőrséig kísérjen. Hamzsabégról késő este indultunk el és mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei mely tájon állanak, a kísérő tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni és a sötétben bizonytalanul tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig és reggel megindultunk Vaál felé, mert értésünkre esett, hogy Windischgrätz herczeg főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Vaálban megtudtuk, hogy az éjjel egy nagyobb hadsapat Verébre érkezett, átmertünk tehát azonnal Verébre, de mire oda értünk, az egész császári katonaság előrenyomult onnan Baracska felé. Verébről tehát Baracska felé küldöttük a kísérő huszártisztet azon megbízással, hogy ittlétünket jelentse be és a parancsnokot szólítsa föl, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornokhoz kísértessen. A tiszt este visszaérkezett és a Baracska-n talált tábor főparancsnokától, báró Jellachiehtól azon választ hozta, hogy a főtábornokot másnap délben már Bicskén találjuk. Katonai kíséretet nem küldött, de kísérő huszár tisztünknek adatott egy iratot, melyben Bicskéig háborítatlan utazás biztosított. Mi tehát másnap, január 3-án déltájban kíséretünkkel együtt háborítatlanul ide érkeztünk s azonnal a kísérő huszár-tisztet és gr. Majláth Antalt elkül-

döttük: hogy minket herczeg Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.*)"

Csakhamar értesítettünk arról, hogy a herczeg főtábornok a' küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány Lajost nem fogadhatja. — Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhattunk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a célnak elérésére s reményelve azt is: hogy ha a herczeg főtábornok békés kiegyenlítésre célzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz, a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György országbíró előadá: hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttjei vagyunk, s erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. — Elmondá még is az országbíró békés kiegyenlítésre célzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyver-nyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni; katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert ötet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után látva: hogy miután az országgyűlés sem ismertetnék el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsáttatunk, kérdést tevénk az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? e kérdé-

*) Ezen utóbbi állítás nem egyezik a Windischgrätz herczeg emlékiratában fölhozottal, a mint azt a maga helyén is reprodukálták.

sünkre az válaszoltatott: hogy mivel a herczeg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek, addig, míg azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltetett számunkra, s gr. Batthyány Lajos is velünk együtt volt. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbbben bántak velünk. Kiséretünk a huszártiszt és legényei szintén nem lévének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, melyről sietünk az országgyűlést előre tudósítani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósításunkat szokott katonai uton tovább juttatja.

Kelt Bicskén, 1849. jun. 4-én

A kiküldött országos választmány.

Ezen jelentés fölolvása után az elnök a ház tagjait fölszólította a tárgyhoz való szólásra.

Mielőtt a tekintélyesebb képviselők beszédeit érintenők, előre kell bocsátanunk, hogy csak ezen beszédek magva előadására szorítkozunk, mert kivált ez az mit közölni szándékozunk. Ki kell mutatnunk, minő benyomásokat, minő határozatokat és minő következtetéseket idézett elő az ajánlott békealkudozások merev visszautasítása, ennél fogva mellőzzük a hosszú és eléggé ismert rekriminációkkal hemzsegő bevezetésekül szolgáló ezen fontos tárgyra nézve mondott beszédeket.

Szacsay Imre, legelőbb szólott és a hosszú jelentést bonczkés alá vévén, a nézete szerint szükséges teendőkre nézve a következőket mondotta:

«Összevonva véleményemet azt mondom, hogy nekünk kötelességünk együtt maradni, hogy meghozzuk azon határozatokat, melyeket a végrehajtó hatalom, azaz a kormány az előfordulandó körülményekhez képest hozandóknak vél, egy szóval arra hatni, hogy a konstituált nemzeti hatalom a végrehajtó hatalom intézkedéseinek tekintélyt adjon, és e nemzet, mely eddig is kész volt áldozni, a kormány rendeleteit teljesítse, a védelmi harczot diadalhoz vezetendi, és majd akkor lesz ideje beszélni arról, miként formuláztassék, miként biz-

tosíttassék a kivíott szabadság; de addig maradjunk a védelmi téren s e téren semmit el ne mulasztunk. Adjunk a kormánynak az általunk képviselt nemzet tekintélyével hatalmat, őrizzük és ne szakasszuk meg az egymásíránti bizodalmat; a kormány bizonyára kifejtendi s megszilárdítani fogja azon erőt, melylyel hadseregünk e nemzeti szabadság s védelem közös harcának diadalt küzdend ki. Az erő, mely életünket fenntartja, tisztelt képviselők, saját tekintélyünk, kormányunk megedzett bátor karjai.»

Asztalos Pál azt mondja, hogy magának az egész békeküldetésből elejétől kezdve mitsem ígért, de a küldöttség elindítása ellen nem szólott, hanem abba beleegyezett, mivel politikai cselekmény volt. Asztalos Magyarország szenvedései történetéről igen élesen szólott és beszédét véleménye c magvas összegezésével fejezte be :

«Véleményem röviden ez: készülünk élethalál harcra és ha ellöké ellenségünk a béke olajágát, ám lássa; nem alaptalan reményre fektetem állításomat, ha kimondom, mi győzni fogunk, a harc balesetei ne csüggeszsenek, de Antaeuskint erősítsenek, kítartás, egyetértés és akarat s e harcot nem mi fogjuk megbánni. Ha szabadságharczainkat tekintjük, a fenyegetett magyar faj soha ily erős nem volt, maga közt hasonlott meg s vívta a testvér-harcot, most együtt áll, fegyveres erőnk 120 és 150 ezer közt, mi nem reszketünk, csak mi ne veszítsük szemeink elöl soha el magas hivatásunkat. Egyébiránt kimondandónak vélem, hogy elküldött követeink békélési fölhatalmazásuk ezennel megszűnt.»

Bezerédj István hasonlólag azon véleményen volt, hogy most nincs egyéb hátra, mint az önvédelmi harc folytatása, de ő még mindig hiszi a béke kieszközölhetését és ilyet a küldöttségi tagok visszahívása által nem akarna meghiusítani. Bezerédj következőleg fejezte ki nézeteit :

«A felelet: feltétlen megadás, oly kellemetlenül érintett bennünket, hogy én is megbántásnak tartanám teendőink íránt akárkit okokkal meggyőzni vagy arra nézve akárkinek hazafiúi érzését gerjeszteni, élesztetni akarni. Nekünk most nem marad egyéb hátra, mint az igaz ügynek harcát

folytatni, mert a harcz, melyet valaki nem igaz ügynek érdekében folytat, azt gondolom, a legnagyobb szerencsétlenség, de mi védelmezzük a 848-iki törvényt, melyet a nemzet hozott, a király megerősített és életbe is léptetett. A képviselőház nem akar másnak jogaiba vágni, csak azt kívánja megtartani.

Még sokat változtathat egy szerencsés esata, az időnek változása, vagy betegség, mely az ellenséges táborban kiüt vagy a népnek azon vidéken, hol az ellenség táboroz, fellázadása, egy-két embernek halála könnyen változtathat a dolgon, csak egy új pozíció, melyet hadseregünk elfoglal, hajlandóvá teheti az ellenséges vezért a békére. Tehát elszántak legyünk a harczra, de a lehetőséget a békére, az egyetlen organumot, az egyetlen eszközt, a küldöttséget ne semmisítsük meg, ne hijjuk vissza. Én úgy vagyok lelkesítve, hogy csak akkor lehet szívből harczolni, ha az ember látja, hogy béke lesz.

Azonban a küldöttség visszahívását nem tartom czélszerűnek, maga is eddigi működéséről beszél, miből azt lehet következtetni, hogy működését tovább is folytatja. Én tehát jónak tartanám, hogy kísértsen meg tovább is mindent, mit a nemzet becsületének, jólétének és szabadság alapján megkísérthet.»

Kossuth Lajos ezen tárgyról nagy beszédet tartott mely mély hatással birt. Ugy vélekedett, hogy Windischgrätz fölhívása a feltétlen megadásra minden békére való egyengetést kirekeszt és a nemzetnek nem marad egyéb hátra, mint az élethalál-harcz fölvétele. De engedjünk itt helyt az ő viharos eljenzést keltő végészrevételeinek. Kossuth ezeket mondotta :

«Az örökkévaló gondviselés úgy akará, hogy azon időperczek óta, mióta arról van szó, hogy a nemzet újjászülessen e hosszú, dicső életre vagy meghaljon, a körülmények viszonyosságainál fogva inkább, mint saját tehetségem s érdemeimnél fogva, nekem azon szerep jutott, hogy nem kevés részt veszek e dolgokban, s azért engedjenek meg a tisztelt képviselők, hogy a most felolvasott válasz értelmezésére nézve, némely körülmények felemlítésével alkalmatlankodjam

.

Tehát már most méltóztassanak értelmezni azon szót, melyet herczeg Windischgrätz a nemzet elébe szab: «Unbedingte Unterwerfung.» A tények nyíltan megmagyarázzák, hogy ez nem tehet, nem teszen egyebet, mint azt, hogy Magyarország megszűnjék Magyarország lenni és legyen az ausztriai birodalomnak eldörbölt tartományai közül egy nemzeti lét, országos exisztencia nélkül, melyet még nehezebb időben is ezredéven át fel tudott e nemzet tartani. Szóval: az «Unbedingte Unterwerfung» annyi, hogy írja alá e nemzet saját halálának ítéletét. (Ugy van) A halál, melyet itt élénkbe szabnak, bizonyos, de mely a harc végén ránk vár, nem bizonyos; mert van isten az égben s a nemzetben erő, és ha élni akar, élni fog! (Helyeslés, tetszés.)

Védjük tehát magunkat s a békealkudozásról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história, még is kinyújtá az engesztelésre karjait, de azt felelték, halj meg, ha békét akarsz.

Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még rá érünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát.

.
Hijában minden kecségtetés, hogy ilyen amolyan erők vagyunk s nem akarom én sem kecségtetni a tisztelt képviselőházat, sőt azt mondom, ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel mint egy férfiú, úgy meg fog halni, oly gyalázatosan, hogy a nemzetek pöknifognak a magyar népre; ellenben ha védeni fogja magát, akkor megél (Helyes!). Fogja-e ezt tenni? (Mindnyájan felkiáltanak: «fogja»). Ha fogja, akkor esküszöm az örökkévaló istenre, hogy akár én, akár ki a kormányon megmenti e hazát; és ha nem teszi, akkor tessék leütni még ma fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát.» (Eljenzés, lelkesedés.)

Kubinyi Ferencz a védelem folytatása mellett, de egyszersmind a békeküldöttség visszahívása ellen szólott.

Kossuth Lajos kérte a házat, ne tegyenek oly javaslatokat, melyek gyakorlatilag keresztül nem vihető határozatok hozatalára vezetnek. Az egyik azt mondja, hívjuk vissza a küldöttséget és alkudozzunk tovább, de miután azok azt mondják: «föltétlen megadás,» mi ne mondjunk semmit e pontra nézve. Mert elég, ha kimondjuk, hogy mi kíséreltünk meg békét és ők azt nem akarják, tehát védelmezzük magunkat, punktum. (Tetszés.)

Elnök ki akarta mondani a ház határozatát, midőn Nyáry Pál szavába vágott e szavakkal: «Szólni akarok.» (Kiáltások: ki következik?)

Irányi Dániel, miután előrebocsátotta, hogy Kossuth beszéde után minden további fejtegetés felesleges, elfogadta Kossuth javaslatát.

Nyáry Pál beszédét a következő eredeti bevezetéssel kezdte, mely Bismarck azon veszedelmes mondatára: «Erő jog előtt megy» emlékeztet: Tisztelt ház, azt hiszem, Magyarországon nagyon kevés barátja van annak, kitől tanulnunk kell, és ez Metternich. Metternich azt mondotta, hogy azért nem becsüli a magyart, mert 1791-től fogva semmi újat nem tanult, semmi újat nem mondott. Nézzünk körül, hogy ugyan nem igazat mondott-e Metternich? Én igen könnyen bizonyíthatom a mai eseményekkel, hogy tökéletes igazsága volt. 1791-től fogva a nemzet mindig azt beszélte, hogy igazsága van és azon helyzetbe tette magát, mint két egymás közt perlekedő személy, sőt annyi esze sem volt, miképen átlátta volna, hogy két egymással ellenkező személy között egy harmadiknak kell kimondani az igazságot, mert egyik is, másik is kiabálja, hogy neki van igazsága. Ebből az a tanulság, hogy a kik Magyarországon vezették az ügyet, nem tudták biztosítani annak hajóját. Az igazság szép dolog, egy részről emberi találmány, a mennyire törvények alkottatnak, más részről a romlatlan emberi kebel nyilatkozata. Igen, de a kebel annyi, ahány az ember és igen kevés ember van olyan, kikkel a kebel egyformán nyilatkozik. Az emberek, egyesek, szintugy mint nemzetek, fentartják és

fentartották magukat és az a legszegényebb ember, ki örökön örökké csak azt beszélte: nekem igazságom van. Méltóztatnak emlékezni, a nemesi világban a legrongyosabb emberek voltak azok, kik mindig uradalmakat kerestek s az igazságot emlegették a helyett, hogy kapáltak volna. Mi hát az igazság a nemzetek között. Egyedül az erőnek, a kifejtett erőnek tulajdonsága. Ezen kellett volna igyekezni, nem pedig töméredek törvényt hozni, s mellette tunyán összedugni kezeinket azon hitben, hogy majd az uristen igazságos ügyeinket ótalmazni fogja. Odajutottunk édes barátim, tisztelt hazafiak, hogy most is sokat beszélünk, ovációkat mondunk, s azt mondjuk, hogy igazságunk van. Ne áltassa magát senki, hogy Magyarországnak, ha czudarul el fog veszni, valaki igazat fog adni. A következés tehát az, hogy amit elmulasztottunk, azt pótolni kell. Minden ember tegyen a haza oltárára a mit tehet, egyik esztét, másik materiális erejét, a harmadik pénzét. Jó lett volna, ha a harc kezdetekor tisztában lettünk volna, most jobban állnánk, a nagy igazságnak fénye elborította fejünket s nekem nem ment fejembe, hogy lehet a nap alatt oly igazság, mely elkövettetik Magyarországot ellen, s jó lett volna, ha gunyosan felnevettem volna magamban s azt mondtam volna: ennek a kigyónak meg akarom törni fejét, ahelyett, hogy csodálkoztam. Nyáry beszédét a következő szavakkal fejezte be: «Azt kívánnám tehát kimondatni, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi térre szorítva, hogy védjük magunkat a meddig lehet s fel nem adjuk a nemzet jogait, mind a mellett a nemzet törvényes jogainak és függetlenségének alapján minden pillanatban készek vagyunk a békére.»

Ujházy László sárosi főispán azt kérde, vajjon a felsőház tagjai külön ülésen fogják-e kimondani véleményüket?

Nyáry Pál kijelenti, hogy sohasem fogja beleegyezését adni, hogy a felsőház az alsóval vegyes ülést tartson.

Bezerédj István Nyáry véleményét osztja.

Ujházy László a kérdést csak mellesleg hozta föl és ha a ház azon véleményen van, hogy a formák nem változtathatók, akkor elhallgat.

A z elnök a határozati javaslat egyszerű formulázására akart áttérni, midőn Kállay Ödön azon kívánságát fejezte ki, hogy magyarázza meg az elnök a javaslatokat, mit ez a következő módon teljesített:

1. Miután az utolsó mód is megpróbáltatott a kiegyenlítésre s az ellenség fővezére feltétlen megadást kíván, jelentse ki a ház, hogy semmiféle feltétlen megadás nincs, s a képviselőház elébe téve az életet a halálnak, az utolsó csepp vérig védi a haza jogait és szabadságát. (Elfogadjuk.)

2. Határozza el a ház, hogy a haza képviselői azon magas tisztet és felséges kötelességeket, melyek vállaikon fekszenek s a nemzet bizalmából tétettek azokra, felfogni tudván, a harc végső perczéig együtt maradnak. (Ezt már rég elhatároztuk.) Ezen határozatok a népnek szintugy, mint a hadseregnek sok ezer példányban tudtul fognak adatni.

3. Mondassék ki, s a hadseregnek adassék tudtára, hogy minden katona, kiváltképen pedig a tiszt, ki a határozat kihirdetése napjától fogva gyávaságból a harc elől megfut, oly bünt követ el, melyre kérlelhetlenül halálos büntetés van szabva. (Elfogadjuk.)

4. A kormánynak szoros kötelességévé tétetik, hogy a mennyire eszközölhető, gondoskodjék, hogy a seregnek hadjárata a föld népének minél kevesebb terhével legyen összekötve; ennek folytán adja tudtára a hadseregnek, hogy mindenki, ki erőszakos fosztást, rablást követ el s a föld népét sanyargatja, oly bünt követ el, melynek kérlelhetlen büntetése a halál. (Helyes.)

5. Mindaz, mit a nép természetényekben vagy egyebekben a hadseregnek kiszolgált, tüstént igaz árban térítették meg; a mennyiben azonban fordulhatna elő eset, miszerint a közállomány pénztára a fizetést tüstént nem teljesíthetné, biztosítsák a nép róla, hogy a béke megkötésével vagy a csendesség helyreállításával a közállomány kétszeresen fogja a követelést megtéríttetni.

Erre a javaslatoknak az elnök által leendő formulázása fölött hosszabb vita keletkezett, melyben Nyáry Pál, Kazinczy Gábor, Kállay Ödön, Bónis Sámuel, Madarász László, Bezerédj,

Bernáth és Hunfalvi. vettek részt. Nagyon túllépnénk munkánk keretén, ha erről bővebben szólnánk és csak Kossuth utolsó válaszát reprodukáljuk, mely következőleg hangzott:

«Ha tehát a mi békés, a mi törvényes ajánlatunkra kiáltással felelnek, arra mi nem felelhetünk mást, mint hogy kénytelenek vagyunk magunkat védeni. Én tovább nem mennék. Benne van ebben a törvényes, a kényszerített védelem, és hogy mi semmi új jogokért nem harczolunk. Ha csak annyit tesz az indítvány, hogy békére hajlunk, ez igazán magában értektik, mert a harcz örökké nem tarthat. Ha az indítvány az volt, hogy bármiként forduljanak is a körülmények, a 48-ki törvények alapját mindig elegendőnek fogjuk találni, akkor azt nem helyeselhetem.»

Miután a ház többsége kimondotta, hogy határozatait kiáltványban fogja tudatni a hadsereggel és a néppel, a már kiküldött hármias válaszmány által szerkesztett kiáltványt Asztalos fölolvasta és mivel Madarász is nyújtott be ilyet, a két kiáltvány fölött vita támadt, mely a január 14-ki ülésben kezdődött és néhány napig tartott. Besze János mit sem akart tudni kiáltványról. Sokkal gyakorlatibb utnak tartotta, ha 15—20 képviselő kimegy az országba s szóval megmagyarázza a dolgot a népnek. Vladár is ugyanazon véleményen volt és hozzá tette, hogy ha győzelmet hirdethetünk, ő arra fog szavazni, hogy ez kiáltványban történjék, különben határozottan minden kiáltványt ellenez. E két képviselőn kívül még többen voltak ebben a nézetben. A többség elvetette Madarász fogalmazványát mint a ház méltóságával összhangzásban nem állót és az Asztalos által kidolgozottnak tárgyalását határozta el, mely némely iránybeli változtatásokkal és hozzátételekkel nyomtatás alá, illetőleg az egész országban való kihirdetésre alkalmasnak jelentetett ki.

Az országgyűlés által a nemzethez kibocsátott kiáltvány bevezetésében az olvasóink előtt már előbb reprodukált kiáltványokban előforduló eléggé ismeretes okokat tartalmazta, melyek az 1848-diki szomorú események fejlődését vonták maguk után, ennél fogva mi csak második részének átvételébe bocsátkozunk, melynek a trónváltozás szolgált

kiindulási pontul azon tényre nézve, hogy az eddig már fennállott összeütközés tulajdonképi háboruvá élesedett. Ezen kiáltvány második része következőleg hangzott:

«A képviselők a nemzethez.

Az Olmüczben mult évi december 2-án történt események következtében, hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott — a háború eseményei s az elemek okozták, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyűlés, mint egyedül törvényesen alakult hatalom, melynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasztos, de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet s szabadság érdekében elkerülhetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyűlést s a kormányzat szükséges eszközét és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit, az ily harc által csak felbőszíthető soldateska rombolásainak s vad dúlásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek — fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk — szent a hazának földje a dús rónákon, szent a hegyek és sziklák kopár ormain — egyiránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért — egyiránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyiránt fogamzik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje, nincs előnye a haza földje egyik részének a másik felett — nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földműves, a napszámos egyszerű szegény gunyhójának — minden része szabad már a hazának s minden egyes ember számára szent kötelességünk azt biztosítani.

Ily nézetekből indulva ki, tettük át üléseinket a hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgy fővárosába, Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharcunk.

És most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk

kivívására hivatottak, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk. — És épen azért.

Testvéreink, kiket a háború kockája s az események hatalma elszakasztott tőlünk, mi érezzük helyzeteteket, érezzük fájdalmaitokat, midőn nemzetünk ellensége uralmának igáját kell tünnötök. — Ezer év fájdalmait és örömeit élé e nemzet együtt, s e szellem egységét a zsarnokság szét nem tépheti — multunkban, s jövőnkben egyesülünk, legyetek kitartók és béketűrők, hivek szent ügyünkhöz. — El nem vesz e nemzet, míg annyi helyünk lesz, hogy megállhatunk az édes anyaföldön, de addig nem is lesz nyugodt, s fegyverét le nem teszi, míg csak egy talpalatnyi föld lesz közös ellenségünk hatalmában. — Vagy egy nagy nemzeti sirban, vagy a szabadulás nagy napján egyesülendünk.

Ezer évig tartá meg az aristocratia e nemzet alkotmányos életét, voltak dicső fénypontjai — voltak borus kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véráldozatokkal mosta le bűnét s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, melyből tétetett le új alkotmányunk alapja.

Kevés számú volt az aristocratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgári jogok kizárólagos birtokosa gyűlött, és üldözött felülről, mint a kényuralom ellensége, s megtörhetetlen gátja — és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1847/8. évi országgyűlésen a haza független fiai s földje szabadokká lettek — az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott, a tulajdon varázsereje köt mindenkit e földhöz, a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak; — és most veszhetne el e nemzet, most veszithetnők el a szabadságot; most üthetné föl zsarnokság s önkény uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük mindezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgálak legyünk s a kérlelhetetlen bíró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat látjuk a veszélyt,

mely minket fenyeget — ti a szabad Magyarország sorsát biztatók reánk, midőn képviselőül választottatok, mi visszavisz-
szük nektek a szent hitbizományt, melyet kezeink közé te-
vétek le. Nemzetünk! csak egy cél lebegjen előttünk: ellen-
ségeink megsemmisítése — erre egyetértés, áldozatkészség
és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása
leng, tisztelt lesz emlékün, mint őseinké előttünk, kik küz-
döttek s elvérzettek a szabadságért, melyet reánk hagyának,
melyet megóalmazni kötelességünk. Mi a nehéz munkában
számítunk a nemzetre, mi a véres harczot csak úgy vivhat-
juk sikerrel, ha a nemzet el nem hagy bennünket; el nem
hagyva magát, ha erőt termel és anyagot nyújt, melynek kellő
felhasználása, rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk,
ha akarjuk, nincs hatalom, mely megsemmisítsen; ha gyávák
leszünk, nincs hatalom, mely megmentsen. — Éljen a nemzet!
éljen a szabadság!

Kelt a nemzeti képviselőháznak 1849-ik év január 22-ik
napján Debreczenben tartott nyílt üléséből.

Asztalos Pál
előadó.

Palóczy László
korelnök.

XV.

A 49-iki hadügyminiszterium. — A honvédsapatok szervezésének előhaladása. — Katona-képzőintézet Nagyváradon. — Rokkantak kórháza Szatmáron.

A nemzeti kormány Debreczenbe költözésénél kellett csak a hadügyminiszteriumnak saját belszervezését keresztülvinni, mely 1848. december végén a hivatalos lapban már közzététetett, mert azon gyorsaságnál fogva, melylyel azon időben a legkomolyabb események az országra sulyosodtak, az irodafőnökök és néhány hivatalnok kinevezésén kívül még mi sem történt. Minthogy azonban a legtöbb főnök Pesten maradt, ezeket is mások által kellett helyettesíteni. A hadügyminiszterium új szervezése tehát, midőn Debreczenbe érkezett, csak a papíron volt meg. Ennek a legsúlyosabb körülmények közt csak úgy lehetett életbe lépni, hogy azon apparátust képviselje, mely minden szükségletek igazgatására, kiegészítésére és fedezésére az egész nemzeti véderő számára nélkülözhetlen volt.

Erre ugyan elégséges volt azon szervezés, de ezt, mint már fennebb megjegyeztük, nem lehetett tökéletesnek és véglegesnek tekinteni; mert hiányzott hozzá a különféle teendők rendszeres csoportokba és osztályokba osztása. Egy nagy hiba, mely a szervezési tervbe becsuszott, annak Debreczenben történt keresztülvitelénél jóvátétetett. Az ujonczozási és pótlóvázási ügyek, melyeknek egy osztályban kellett volna egyesítenniök, ezután egymástól elválasztott két osztályban kezeltettek, mint az azoknak nagy kiterjedésű teendőinél másképp nem is volt képzelhető.

A táborkar, melynél egy külön táborkari szervezés hiá-

nyában nem volt meg a tagozás 1-ször hadműveleti irodára, 2-szor indulási és elhelyezési irodára, 3-szor országleirási irodára, melynél egyelőre csak a belföldre és a szomszédos országokra kellett szoritkozni, 4-szer nyilvántartási irodára, melynek akkor többnyire a kémkedési ügygyel kellett foglalkoznia, 5-ször hadtörténelmi osztályra, erre nézve az akkori körülményekhez képest elég történt, ha a hadműködési naplót, a hatitörténelem alapját szorgosan és értelmesen vitték, mi elejétől kezdve csakugyan úgy is történt. A többi iroda, mint most a vasuti stb. akkor nem létezett. Földabroszokról és rajzokról elegendőképen volt gondoskodva.

Minthogy a táborkari ügyek rendezett osztályokba csoportosítása nem létezett, mint azt Görgey Arthur 1849-ben behozatva akarta látni, ennél fogva a táborkar teendői a hadügyminiszterium táborkari osztályába beosztott tisztek közt voltak felosztva, még pedig oly módon, hogy azok némelyikére több munka sulyosodott, mint más egész osztályra. Így jelesül egy századosra az indulási és elhelyezési iroda ügyei, mi a gyakran ismétlődő új csapatösszeállításoknál és mozgósításoknál igen sok munkát okozott. Azonkívül még a harczrendet és a hadműködési naplót is kellett vinnie, és mellesleges foglalkozásul még az állások helyreigazítása a Schedius-féle nagy térképen, mely egy asztalra volt kifeszítve, jelző-tűk által az időnkint érkező csata- és ütközet-jelentések szerint is az ő teendőihez tartozott.

Igy tehát munka nagy bőségben volt, és daczára annak, hogy a munkaerő nem volt nagy, még sem maradtak hátralékok és senki sem panaszkodott tulterheltetésről.

A folyó ügyek elintézése a hadügyminiszteriumban a leg-rövidebb és leggyorsabb uton történt.

Még azt kell megjegyeznünk, hogy kivéven a miniszteriumokkal és politikai hatóságokkal folytatott levelezést, mely a táborkari osztályhoz beosztott fogalmazók stb. által magyarul történt, valamennyi hadműködési ügy német nyelven vezetett, mert akkor még hiányzottak a magyar nyelvben a technikai kifejezések és a magyar nyelv ismerete az előbb cs. kir. szolgálatban állott tiszteknél ritkán terjedt ki a magyar

irállyra. Azonfelül Stein báró ezredes, a tábornoki osztály főnöke a magyar nyelvben éppen nem volt jártas.

Most a hadügyminisztérium tagjainak neveit és beosztását közöljük, azon megjegyzéssel, hogy a később bekövetkezett változásokat is a maguk helyén fogjuk regisztrálni.

Az 1849-ki hadügyminisztérium személyzete.

A hadügyminisztérium vezetője:

Mészáros Lázár vezérőrnagy, a honvédelmi bizottmány tagja.

Karsegéd: Németh János ezredes.

Személyi segéd: Réz Béla 5-ik huszár ezredbeli százados.

Államtitkár: (betöltetlen.)

Elnöki osztály.

Főnök: Korponay János ezredes.

Fogalmazók: Tóth Bódog főhadnagy.

Fogalmazói gyakornokok: Birányi Ákos főhadnagy, Papp Sándor, Török Pál, Cseresnyés Károly mint számvevő és igdató.

Irnokok: Kovács Antal, Kanitz Tivadar.

Tábornoki osztály.

Főnök: Stein Miksa báró ezredes.

Törzskari századosok: Gelich Rickhárd, Németh Adolf, Kékessy Mihály, Székely József, Tóth János, Szerelmey Miklós, Fritz Frigyes a 2. sorgyalog ezredből beosztva.

Főhadnagyk: Fésüs Mihály, Laval Lajos.

Hadnagy: Nádosy Kálmán.

Fogalmazók: Fekete Antal, Vállér Sándor.

Katonai osztály.

Főnök: Menyhárt Antal ezredes,

Király Pál százados.

Guthy Lajos főhadnagy.

Titkár: Udvarhelyi Károly.
Fogalmazó: Vándori Gusztáv.
Fogalmazói gyakornok: Balla Pál.
Levéltárnok: Ferencz János.

Tüzérségi osztály.

Főnök: Heffler Ferencz őrnagy.
Fogalmazó: Konecz Károly.
Fogalmazói gyakornokok: Auguszt István.
Irnok: Halbritter Gusztáv.

Főfegyverzési osztály.
(Debreczenben és Nagyváradon.)

Főnök: Lahner György tábornok.
Titkár: Kárfy Titusz.
Moser Károly százados.
Fogalmazó gyakornokok: Medgyaszai Adolf, Rókási Mihály.

Igazságügyi osztály.

Főnök: Meierhoffer Károly törzshadbíró.
Titkár: Tóth Elek főhadnagy hadbíró.
Fogalmazó: Führich Tivadar.
Fogalmazói gyakornok: Hanulik Lajos.
Irnok: Hegedüs János.
Iktató: Pesti Frigyes.

Ujoneczozási osztály.

Főnök: Okolicsányi József őrnagy,
Hadnagy Berényi Antal.
Fogalmazó: Duchon Adolf.
Fogalmazói gyakornok: Végh Antal.
Irnok: Rózsafy Antal.

Pótlóvázási osztály.

Pótlóvázási főfelügyelő: Répásy Mihály tábornok.
Osztályfőnök: Szathmáry Mihály ezredes,
Kovács József lovas százados, Jenik Mór lovas százados.

Fogalmazók: Mucsek Lajos, Possert Ferencz.

Fogalmazói gyakornokok: Kámánházy Béla, Huszár Ágost.

Egészségügyi osztály.

Főnök: Flór Ferencz doktor főtörzsorvos.

Tanácsnok: doktor Lumniczer Sándor törzsorvos.

Segéd tanácsnokok: doktor Töltényi János törzsorvos,
doktor Garai János.

Fogalmazók: Serlei Ernő, Huszty Pál, Vanicsek Ernő.

Irnokok és számvizsgáló: Hamar Leo, Markus Lajos.

Iktató és kiadó: Dr. Károly Sámuel.

Jegyző: Laczy József.

Lelkészeti osztály.

Főnök: Vidaesics Ede prémontrei kanonok.

Igazgató: Mednyánszky.

Fogalmazó: Lukács Dániel református káplán.

Gazdászati és számvevési osztály.

Főnök: Pétery István.

Tanácsosok: Horváth Károly, Markovics József.

Titkárok: Szender József, Szöllösy Gáspár, Eötvös Károly.

Fogalmazók: Szabó Ferencz, Gerebény Rezső, Bagi Béla, Tóri Gusztáv, Gyény Titusz.

Fogalmazói gyakornokok: Lieskovszky József, Holnapi Ferencz, Csillagh István, Menyhárt Lajos, Sándor József.

Főszámvevő: Erdős Ferencz, Fritz Károly.

Számvevő tisztek: Szekets Ernő, Patachich Kálmán, Röbel Ede.

Segéd számtiszt: Fejér, Pataky, Gyomlay Gellért.

Bíráló számtiszt: Kristóf Lajos, nyugalmazott szá-
zados.

Főkönyvvezető: Torkos Kálmán.

Tollvivő: Tormay Frigyes.

Irnokok: Deréky István, Benczik Pál.

Számvevői osztály.

Főszámviszt: Heller Lajos, Oppodi G., Höbert Gyula.

Számvisztek: Benics Antal, Dávid László.

Iroda igazgató: Zelenák János százados.

Dijnokok: Tatár János, Leboh Károly, Roib Mihály,
Szalay János, Holló József, Kulcsár József.

Iktató hivatal.

Igazgató: Berczvári Ferencz.

Segéd iktatók: Andrassy Nándor, Pribék Károly, Kiss
Ferencz.

Irnokok: Szerem Ferencz, Révai György.

Dijnokok: Csapfalvi Lajos, Szabó Sándor, Ferenczi
László, Váradi Ádám, Tóth Lőrincz, Bánhegyi József, Méri
Vincze, Papp Lajos, Valics Ferencz.

Irattár.

Irattárnok: Imrik József.

Irattári segédek: Ercsey György, Bignio Frigyes,
Bánhegyi József, Méri Vincze, Papp Lajos.

Hosszabb félbeszakasztás után térünk át most a hon-
védség további szervezésére.

Deczember végétől január derekáig a honvédzászlóalj-
tizzel szaporodtak; felállított ugyanis:

A 63-ik debreczeni önkénytesekből.

» 64-ik Radványból.

» 65-ik jász és kunsági önkénytesekből.

» 66-ik barsmegyei önkénytesekből.

» 67-ik bánsági németekből.

» 68-ik debreczeni önkénytesekből.

» 69-ik mármarosí ujonczokból.

» 70-ik az 1-ső pesti és veszprémi önkénytes zászló-
aljakból.

» 71-ik a 2-ik pesti önkénytes zászlóaljból.

» 72-ik torontáli önkénytesekből.

A lengyel légióból egy 3-ik zászlóalj és egy utász század föllállítása kezdetett meg.

Az ugynevezett tiroli szabad vadász-csapat megszorított és Liphay parancsnoksága alá állítatott.

A tulajdonképeni háboru megkezdésével a szabadcsapatok, melyeknek fölosztása és átalakítása honvéd zászlóaljakká bekövetkezett, a kormány újra engedelmet adott azoknak alakítására.

És így Vasváry langeszü népszónok is engedelmet nyert egy Rákóczy név alatt szervezendő szabad csapat föllállítására.

A lovasság szervezése nagyon kedvezően haladt előre. Az új huszár ezredekben már néhány század föl volt állítva és a többiek föllállítása folyt, csak hogy a hadi események következtében némely keretet át kellett helyezni.

Igy az 1-ső huszár ezred álladéka Kecskemétről Mező-Kövesdre,

a 2-iké Békésről Szilágy-Somlyóra,

a 3-iké Czeglédről Nagyváradra,

az 5-iké Duna-Földváról Jászberénybe,

a 7-iké Nyíregyházáról Diószegre,

a 8-iké Kecskemétről Jászberénybe,

a 12-iké Gyöngyösről Szatmárnémetibe.

Erdélyben a cs. kir. 7. olasz könnyű lovas ezredbeli erős szállítmány a Kress nevét viselő lovasokból, mely Perez Frigyes hadnagy parancsnoksága alatt Erdélybe indult pótlólovak átvétele végett, de magyar szolgálatban maradt, parancsnokával együtt, ki a forradalom alatt ezredességig lépett elő, a honvéd lovassági állományba vétetett át. A kis olasz lovas csapat magyar zászló alatt ép oly vitézül harezolt, mint azon kitűnő ezred, a melyhez tartozott és a magyarországi hadjárat alatt az osztrák hadsereg legvitézebb lovas ezrede volt.

Az ütegek száma rohamosan szaporodott. A Pestről történt távozás után még egy 7 fontos vetágyu-üteg — akkor ujdonság — és egy 3 fontos üteg is készült el. Az első Nigreiss főhadnagy alatt Görgeyhez csatlakozott, az utóbbi pedig Jánosi hadnagy alatt Perczelhez.

Igen jellemző az irányadó körök nyugodtsága és önbizal-

mára nézve azon körülmény, hogy Nagyváradon a Windischgrätz herceg által beszüntetett Ludoviceum helyébe katonai nevelő intézetet alapítottak, melybe a tanítványok ugyanazon föltételek mellett mint a Ludoviceumban fogadtattak föl. Ebbe az intézetbe jöttek azon növendékek, kik az előbbi intézet hallgatói voltak és a kik néhány tanár kíséretében Debreczenbe utaztak. Ezen katonai intézet fölügyelése és ügyeinek vezetése Kiss Károly alezredesre, a belügyminiszterium nemzetőri osztályának elnökére bízott. Az intézet teendőit a nemzetőri szakban alkalmazott Vándory Gyula fogalmazó végezte.

Hogy végre a kormány részéről a háboruban rokkantakká vált honvédekre vonatkozólag december hóban tett ígéretnek is megfeleljenek, Szatmáron egy ideiglenes rokkantak házát állítottak fel.

XVI.

A különböző harcztérekben felmerült események általános áttekintése.

Az előző fejezetekben mindenről szólottunk, mi a két hadsereg hadműveleteit megelőzte s azoknak leírására vonatkozik, t. i. a nemzeti kormány megtelepedéséről Debreczenben, annak első intézkedéseiről, berendezéséről és parlamenti tevékenysége újra fölvételéről az országgyűlésen, a hadműveleti alap megalapításáról és végre a pénzügyi eszközökről, melyekről a kormány székhelyének a Tisza mögé áttétele után rendelkezhetett. Hátra van tehát még a körütekintés a különféle harcztérekben, hogy a mennyire lehet, amaz idők helyzetének hű képét adhassuk, midőn a főhadsereg működése megkezdődött. Így tehát mindenek előtt észak felé pillantunk, hol a hadműveletek menete az akkori viszonyok közt legelőbb veendő tekintetbe.

Schlick gróf altábornagy állásában a Mészáros fölötti győzelem után mi sem változott. Ő Kassát, Eperjest és Bártfát megszállva tartotta, a vereséget szenvedett magyar északi hadtestnek időt hagyott rendezkedésre és egész tevékenységével arra szorítkozott, hogy közigazgatási rendszabályait keresztülvigye és hódolati nyilatkozatokat gyűjtsön. E végből mozgó hadoszlopokat küldött Zemplén- és Szepesmegyéekbe egész Késmárkig és Lőcséig, mely utóbbi várost a 30. gyalog-ezred 4 századával és a 40. gyalog-ezred 2 századával szállotta meg, továbbá egy szakasz lovassággal és egy fél röppentyű üteggel Kiesewetter őrnagy parancsnoksága alatt. Haderejének ezen szétforgácsolása után még csak 6 zászlóalj gyalogsága,

5 század lovassága és 26 ágyuja volt kéznél és sürgősen kért erősítést Windischgrätz hercegtől, mert Klapka már január 12-én Tokajnál átvette a parancsnokságot Mészárostól és összpontosította hadtestét, melynek ereje 8 és fél gyalog zászlóaljból, 6 lovas századból és 27 ágyuból állott. E hadtest parancsnoksága átvételénél Klapka a következő napiparancsot adta ki:

«Fő igyekezetem oda fog irányulni, hogy a gyalázat, melyet az ellenség fegyvereitek becsületén ejtett, mely által a nemzet vitézsége homályba borítottatott, minél előbb feledtessen. Erre nézve számítok a csapatparancsnokok erélyes közreműködésére, az alantas és altisztek fáradhatlan tevékenységére, a legénység kitartására, de mindenek fölött lelkes hon- és szabadságszeretetére az egész hadtestnek.

Az elárult haza tőlünk vár megmentést és szabaditást. Ennek tudata büszkeséggel, erővel és bizalommal töltsön el.

Föl tehát bajtársak! Gondoljátok meg, hogy azon föld, melyen kétszer hátráltatok meg az ellenség előtt, ugyanaz, mely a mi szabadsághőseink, Bocskai és Rákóczy győzelmei által nyert szentséget. A visszaemlékezés azon dicsteljes időkre, azon nagy nevekre, éleszsze bennetek a tüzet és az erőt, melylyel a szabad hazánkba betört osztrák zsoldos hadakat, melyek a mi nemzetünket porba tiporni, és idegen járom alá akarják hajtani, meg fogjátok semmisíteni. Utolsó vereségeiteket meg kell boszulnotok! Mutassátok meg a világnak, hogy nemcsak akartok, de tudtok is győzni.»

Klapka hadtestének állása a következő volt: A balszárny Miskolcz fedezésére Szikszónál állott, a közép-had Tállyán és Golopon, elővédével Szántón, a jobb-szárny a Bodrog mentében Olasziban, Liskán és Vámos-Ujfaluban. Az összeköttetést a közép-had és balszárny közt egy hadoszlop tartotta fenn, mely Dobszát és Prépostot a Hernádnál szállotta meg, a tartalék Tokajban állott. Az állandékok és raktárak Tokajban és Nyíregyházán voltak. Főhadiszállását Klapka Szerencsre tette át. E hadtest állása nagyon kiterjedt volt, de addig, míg a különben nagyon tevékeny Schlick gróf tétlensége tartott, nem volt veszélyeztetve és mindamaz előnyöket nyújtotta,

melyek oly nagy terület elfoglalásából származtak. Egyébiránt Klapka az osztrák északi hadtest támadása esetére összpontosítási intézkedéseit szintén megtette.

Schlick gróf altábornagy azonban nem gondolt előbb komoly támadásra, míg az ígért esősítések a főhadseregtől meg nem érkeztek. Január 22. azonban mindennek daczára még is kilépett ezidőszerinti tétlenségéből.

A Vág völgyben működő Simunich altábornagy első hadműködési tárgya volt a kis Lipótvár vára. Miután ismételt fölszólítások a vár föladására sikertelenek maradtak, Simunich december vége felé a várat tökéletesen bekerítette és előkészületeit megtette annak lövetésére, s erre nézve 4 harmincz fontos messzehordó mozsár, 1 tizenkét fontos nehéz röppentyű üteg, 2 vas tizenkét fontos várágyu és több tábori ágyu állott rendelkezésére. December 29-én már öt üteg tökéletesen meg volt telepítve és fölszerelve és december 30-án kezdődnie kellett volna a bombáztatásnak. De egy váratlan esetnek kellett közbe jönnie, mely mindent megzavart. A tűzérzési műhely ugyanis minden lőkészlettel fölrobbant a bombáztatást megelőző napon, és ez alkalommal a bombász-karból egy főhadnagy és 4 tűzér vészett el.

Simunich újra fölszólítást intézett az őrséghez és miután erre is tagadólag válaszoltak, a megmaradt 200 bombával lövette a várat és midőn még ezen bombázás sem törte meg az 1272 emberből álló őrség ellentállását Ordódy Pál parancsnoksága alatt, Simunich altábornagy kénytelen volt az ostromlást új lőkészletek megérkezéseig fölfüggeszteni. Az ágyukat az ütegből visszavonatta és a mennyire a körülzárás megengedte, csapatait elszállásolta, hogy őket a dermesztő hidegtől részben megóvjá.

Miután a robbanás által kárba ment lőkészlet, még 2 hatvan fontos és 2 harmincz fontos mozsár hozzáadásával pótolva lőn, az ostromot erélyesen folytatta, a mint ezt Windischgrätz herczeg január 8-án megparancsolta. Simunich újra fölszólította Ordódyt a vár föladására, de ismét sikertelenül. Az ellentállás tulajdonképeni tényezői Mednyánszky László báró őrnagy és Gruber tűzér százados voltak. A vár

sorsa, mint látni fogjuk, leginkább Görgey Arthur visszavonulási irányától függött.

Miután Simunich a Galgócznál a Vágon átvezető lerombolt hidat ismét helyreállította, előcsapatait egész Nyitraig tolta előre.

Götz vezérőrnagy, ki utasítva volt a bányavárosok felé nyomulásra, december 30-án 3 zászlóaljjal, egy szakasz lovas-sággal és 12 ágyuval Jablunkánál átlépett a magyar határon és január 3-án Csaczára érkezett, honnan 2 századot, 2 röppentyű ágyuval jobb szárnya fedezésére Rakovára és Thurozvókára indított, az összeköttetést Gácsországgal Jablunka megszállásával 2 század által és Csaczáéval 3 század által báró Trenk őrnagy alatt, melyek nem tartoztak Götz dandarához, tartotta fenn. Január 2-án a tábornok a brodnói szorosnál Beniczky első csapataira bukkant, melyek Budetin felé vonultak vissza, hol 3 honvédzászlóalj, egy lovas század és 14 ágyu állott. Egy órai elég makacs ütközet után, melynél Beniczky Götz által tulszárnyaltatott, a mieink a visszavonulást folytatták és átvonultak a Vág hidján, a melyet járhatlanná tettek. Az ellenség azt csakhamar kijavította és újra támadólag lépett föl, de a mozgó honvéd hadoszlop folytatta visszavonulását, mivel Beniczky és Querlonde azon utasítást vették, hogy ne bocsátkozzanak komoly ütközetbe.

Götz a maga dandárát Zsolnán pontosította össze és a Vág völgyön őrzőjáratok által Simunichsal igyekezett érintkezni. Midőn ez nem sikerült, és ép úgy Windischgrätzről, mint Weldenről utasított, hogy indulását a Szepesség felé siettesse, Götz legelőbb is Szent-Márton felé fordult, hol a magyar csapatok 14 ágyuval nem erőszakolható erős állást foglaltak. Götz tehát Rajecz, Vacskó és Privigye felé vette útját, hogy Körmöczbányára érhesen, honnét Zsámbokréton át az összeköttetést Simunichsal helyre lehetett állítani. A zsolnai fontos pont biztosítására a magyarok támadó mozdulata ellen Trenk őrnagy Csaczáról Budetinbe rendeltetett, ki az ottani utszorulatot annak zsolnai torkolatánál elzárta. Nem sokára ismét találkozni fogunk Götzcel.

Komárom előtt semmi különös nem történt. A cs. kir.

körülzáró hadtest előbbi állásaiban volt, ugyszintén a Neustädter dandár is a Csallóközön. Január 1-én Ramberg báró altábornagy fölszólítást intézett a várparancsnokhoz Komárom földadása érdekében, mi azonban sikertelen maradt.

Nugent tábornagy hadteste, mely Körmendet megszállotta, Nagy-Kanizsa ellen fordult, melynek vidékén ismét 5000 főnyi mozgó nemzetőrség és népfölkelés gyülekezett, melyek a horvát határt fenyegették. Midőn Nugent Zala-Egerszegen át Kanizsához közeledett, a nem rendes magyar haderő Kaposvárra vonult vissza. Nugent megszállotta Kanizsát, valamint Körmenden, úgy Zala-Egerszegen is hagyott őrséget, hogy azokkal egyesülve Pápa ellen nyomuljon és az oda érkezett Althann alezredes portyázó csapatát támogassa és Keszthely felé csapatokat tolhasson előre. Nugent a Dahlen báró altábornagy alatt állott csapatokat a Dráván át magához vonta, mi által hadteste 9000 emberre szaporodott. Legközelebbi hadműveleti tárgya volt Eszék vára, mely felé indult január vége felé, hogy ezen fontos pontot vagy fegyveres erővel, vagy békés uton meghódítsa.

Mielőtt követnők az eseményeket a többi hadtesteknél, több mozgó hadoszlop tevékenységével kell foglalkoznunk, melyekre a pacifikáció munkája kicsinyben bízva volt.

A cs. kir. hadsereg háta mögött a mozgó nemzetőrség és a Mednyánszky Sándor alatti népfölkelés, melyek a Bakony erdőségekben tanyáztak és innen Tataig portyáztak, uralkodott részben a Mészáros ut fölött. Több futárt és vágómarha szállítmányt tartóztattak le, sőt kisebb csapatokat meg is támadtak. Mednyánszky ellen most mozgó hadoszlop küldetett, mely egy vadász zászlóaljából és egy dzsidás századból állott Kronenberg őrnagy parancsnoksága alatt, mely Moór és Kisbér felé vezényeltetett, hogy onnét Székesfehérvár, Pápa és Győr felé s a Bakonyba portyázást tegyen. Hogy a Mészáros ut biztosítva legyen, két zászlóalj küldetett el, melyek századonként egy-egy szakasz dragonyossal az országút mellett fekvő helységekben állítottak föl. A Horváth ezredes alatt állott portyázó csapat, mely Székesfehérváron maradt, hasonlóképen parancsot kapott a Bakonyban portyázásra.

De az önámitás a cs. kir. főhadiszálláson is nagyban látszott uralkodni. Így a Buda közelében nagyobbbrészt szerbek által lakott Szent-Endrén is népfölkelés szervezéséről beszéltek, melynek szétszórására Almássy ezredes (elzaszi) egy dzsídás osztálylyal küldetett, ki mielőtt oda érkezett, kijelentette, hogy nem elég erős és némi gyalogságra van szüksége.

Egészen másképp állottak az ügyek Esztergomnál, hol az emberek nyiltan szegültek ellen a lefegyverzésnek, mi az egy gyalog zászlóaljából, egy fél század lovasságból és egy fél röppentyű ütegből álló mozgó hadoszlop parancsnokát, Schiffmann ezredest arra indította, hogy erősítést kérjen, mivel Bátorkeszi közelében 400 huszár mutatkozott.

De most lássuk, mi történt Magyarország déli vidékén.

Eszék várában semmi különös nem adta magát elő. Azonban oly tünetek mutatkoztak, melyek egyre világosabban engedték sejtetni, hogy ez a déli harczterre nézve oly fontos vár el fog esni. Éder vezérőrnagy és Glavasch őrnagy úgy hangolták az őrséget, hogy ez a várat földadja, míg gróf Batthyány Kázmér azonnal Kossuthnak Debreczenbe érkezése után jelentést küldött futár által, melyben az őrség megerősítését, 300 ezer forintot és majdnem ugyanannyi darab töltenyt kért, hogy a vár magát tarthassa.

Arad és Temesvár várak közt az összeköttetés, melyet Rukavina altábornagy erős elkülönítmény által december közepén végbevitt, egész ugyanazon hó 25-éig nyitva maradt. Ehhez nagyban járult a Maros erős jégtorlódása, mely az összeköttetést a jobb és bal part közt megzavarta. Berger altábornagy, kinek Rukavina nagy élelmiszer-, lőkészlet-mennyiséget és még ágyukat és katonaságot is küldött, december 22-én Ó-Arad városát változatossággal kedvéért ismét bombáztatta és megadásra szólította föl. A város, mint ez magától érthető, nem volt abban a helyzetben, hogy erre válaszoljon, ezt a magyar parancsnokok tették ágyukkal. A körülzároló csapatok parancsnokságában változás állott be. Gál mérnökkari ezredes vette át Márjássy alezredestől, ki mint hadosztályparancsnok a felső-tiszai hadtesthez lett kirendelve. Miután a Maroson ismét szilárd jégkéreg képződött, Gál a bal partra

tért vissza és Arad körülfoglalását december 25-én ismét helyreállította.

Midőn Kiss tábornok, a bánsági hadtest parancsnoka látta, hogy a temesvári őrségnek egész Erdély határáig terjedő vállalkozásai, mely őrséget Nagy Sándor ezredes, ki Temesvártól észak felé egész Szent-Andrásig nyomult, visszaszorított, — összeköttetéseit észak felé veszélyezteté, azt határozta, hogy Temesvárt beszorítja és az által összeköttetését Araddal és mind a két várát az oláhokkal akadályoztatandó, megkerülést akart tenni és a december 14-én nyert előnyöket a déli oldalon ideiglenesen föladni. Kiss jobb szárnyával Csákovára indult, a ballal Bánlakra és Dettára, de miután a császáriak Temesvárról 19-én Német-Bogsánt támadták meg és Versecz, nem különben Fehértemplom is segítséget kértek, ismét ezen helyek megszállására szorítkozott és mivel gyengének érezte magát, hogy komolyan léphessen föl Temesvár ellen, régi állásába tért vissza a szerbek vonalai ellen.

Suplikacz halála után Rajachich patriarcha, mint ideiglenes vajda és a katonai ügyek igazgatója lépett föl. Ő nem csak javaslatokat tett a tiszti kinevezésekre, hanem maga is 83 tisztet nevezett ki a különféle szerb csapatoknál. Az ő megkeresésére Mayerhofer ezredes vette át a főparancsnokságot ideiglenesen. Azonban Mayerhofer már mint százados diplomaciailag volt alkalmazva, mint belgrádi főkonzul igen jól értett a cselszövényekhez a szerbek közt, de igen közép-szerű katona s épen nem volt csapatparancsnoknak való. Ezért is ujév napján megverte őt Kiss, még mielőtt hadtestét Ujfalvánál összegyűjthette. Mayerhofer első főparancsnoki szereplésének sikeretlensége fölött egészen magán kívül volt. Valamennyi zászlóaljparancsnokot egy az előőrsöknél épült fabódéba magához hívott és ekép szólott: «Ha a csapatok nem tudnak jobban verekedni, mint ma, akkor én az elvonulás mellett vagyok. Buziáson át a Széchényi uton Erdélybe.» De valamennyi vezér Kniesaninnal élükön rábeszélte, hagyjon föl e tervvel, bizzék a csapatokban és vegye föl a harczot Pancsovánál. A magyar táborban ugyanazon jelenet játszódott le. Kiss nem akarta győzelmét fölhasználni, mert számra nézve

tetemesen gyengébb volt a ráczoknál, de Maderspach, Nagy Sándor, Vécsey és Kiss Pál a küzdelem folytatása mellett voltak. Az utóbbi január 3-án Pancsovát megtámadta, mely körül eleinte a ráczok félkört képeztek, homlokszatukkal Ujfalva felé, de midőn éjeli őrzéjérek azt a hírt hozták, hogy a magyarok a jabuki oldalról előnyomulnak, Mayerhofer csak egy zászlóalj péterváradi küldött Ujfalva felé, míg Knicsanin a Crepaja fölé nyúló sarkot szállotta meg és Kossanovich s Jovanovich Péter századosok egy polgári katonaságból álló csapatral a szőlőhegyeket a Temes és a Jabuka felé vezető ut közt szállották meg. A tartalékok részint az arczvonal mögött, részint a város terén Pancsován voltak. Ebben az állásban várták be a ráczok a támadást, melyet Kiss reggeli 7 órakor kezdett. Több órai harc fejlődött ki, mely a szerbek teljes győzelmével végződött. Ezek igen vitézül harcoltak és alvezéreik Mayerhofer aggodalmait a csapatok jó vezénylése által eloszlatták. A főparancsnokság ezután Mayerhofertől Theodorovich, Szlavóniában alkalmazott cs. kir. tábornokra ment át. Kiss tábornok Ujfalvára vonult vissza, hol hadtestét két hadoszlopra osztotta, hogy nagy-beckerekéi és verseczi állásaiba vonuljon vissza.

Ezzel a visszavonulással Kiss Ernő hadi tevékenysége véget ért. — Debreczenbe hivatott, hol később a hadfőparancsnokság ráruházta.

A cs. kir. hadsereg előnyomulásánál és a bácskai hadtest utóbbi kudarcainál a volt cs. kir. tisztek, kiknek ragaszkodása a magyar ügyhöz úgy sem volt nagyon szilárd, a helyzetben beállott nagyon kedvezőtlen fordulatok folytán igen ingadoztak, s mindenféle hírek terjesztése nagyon lenyomta a hangulatot. Végleges határozataikra nézve titkos tanácskozások tartottak. Ily körülmények közt gróf Esterháznak és az ottani helyzet kitanulása végett Kossuth által oda küldött Nádosy Sándor ezredesnek az aldunai táborban a tisztek egy részét könnyű volt a magyar szolgálat elhagyására bírni. Hogy ezen tisztek említett aláaknázási működése ellensúlyoztassék, Baudisz József 19. sorozredbeli százados indítványára nemzeti tisztikör alakult. Baudisz föladataul tűzte ki, hogy drasztikus

és vakmerő eszközök által még a többi nem épen megbízhatóknak látszó tisztetek rábeszélése is sikerüljön és azokat, kik már kilépésre jelentkeztek, visszalépésre bírja.

Midőn Esterházy és Nádosy Becskerekről Verhászra tértek vissza, Baudisz Lenkey dandárnok ezredest rábirta, hogy az ó-becesei tábor tisztjei bemutatását megengedje. 8 törzs- és 70 főtiszt jelent meg, kik közt Baudisz százados azonnal belépésénél Esterházy tábornokot és Nádosy ezredest himezés-hámozás nélkül honarulóknak merészelte nevezni. Képzeltető a hallgatók ámulása Baudisz merész nyilatkozatánál. Azonban nem az ő hadi törvényszék elébe idéztetése következett be, hanem ezen jelenetnek az lón a következése, hogy Esterházy tábornok azonnal beadta lemondását és Nádosyval együtt még az nap éjjelén átnemt a császári táborba. Baudisz pedig a bácskai hadtest részbeni megmentéseért soron kívül őrnagygyá léptetett elő.

Vécsey gróf és Damjanics *) ezredes január 4-én a Bácska és a Bánság kiűritésére a Pesten tervelt hadműködési javaslat értelmében megtették előkészületeiket.

*) Damjanics János 1804-ben Staván a 2. báni gyalog ezred határőrvidéki kerületében született és 1822-ben mint hadapród lépett a Saint-Julien cs. kir. 61. sz. gyalog serezedbe, mely hosszas ideig Olaszországban feküdt. 1848-ban Damjanics azon ezred egy granátos százada fölött parancsnokolt Milanóban, melylyel az 1848-ki hadjáratban részt vett Radetzky alatt. Az első tiz honvéd zászlóalj fölállításánál Damjanics őrnagygyá és az alatta híressé lett 3. honvédzászlóalj parancsnokává lett. E zászlóalj élén győzelemről győzelemre hágott a délkeleti harctéren és neve az alibunári és lagerdorfi rohamoknál a legszelesebb körökben nevezetes lett. Legfényesebb fegyvertette volt a szolnoki roham márczius 5-én, de az apríli hadjárat győzelmes csatáiban is igen dicsően vett részt. Damjanics büszkeséggel mutathatott rá, hogy az egész magyar hadjárat alatt egyetlen vereséget sem szenvedett. Sikerei nem kítőnő lángész és magasabb katonai képzettség eredményei voltak. E tekintetben Damjanics egy derék katona színvonalán állott. Már mint százados igen szigorú és szolgálatban buzgó tiszt hírében állott. A mi nála lángészben és tudományban hiányzott, azt tiszta észszel, jó fölfigási tehetséggel, hirtelen tájékozottsággal, gyors elhatározással és ritka erélyességgel pótolta. Ezekben a tulajdonságokban rejtett minden érdeme egy dicső alvezérségre.

Pétersváradon semmi különös nem történt. Az Ujvidéken állomásozó Zanini olasz ezred egy zászlóalja Maasburg százados vezérlete alatt január 4-én a rácz táborba ment át. Mi-

Azon föladatot, mely rá hármlott, gyorsan és pontosan teljesítette. Damjanics az ellenséget megtámadta, megverte és nem bocsátotta többé ki. Katonai tevékenységének egy baleset váratlanul véget vetett. Komárom bevétel után kocsijával fölborult és bokában lábát törte. Buda eleste után Pestre hozatott, hol a Döringféle villában lakott. Hogy bénasága daczára ne legyen kénytelen a további hadi eseményeknél tétlen szemlélő lenni, átvette Arad vára parancsnokságát. E minőségben vitte őt politikai rövidlátása arra, hogy egy mindennel gazdagon ellátott várat, melyben több milliónyi vagyon volt biztonságba letéve, Görgey fölszólítására az oroszoknak engedjen át. Az osztrákoknak, kik alatt Arad vára Berger altábornagy alatt az utolsó falat lóhús elköltéseig makacsul tartotta magát, Damjanics megtagadta Arad kiszolgáltatását, melyet az oroszoknak készségesen engedett át. Ez által oly helyzetbe jutott, mely a hadi történelemben példanélküli, hogy ő, mint egy erős vár parancsnoka, anélkül hogy legcsekélyebb ellentállást fejtsen ki, abban találja börtönét és hóhérvját. Valóban ijtózatossors! Miképen fogta föl Haynau az oroszoknak történt föladást, azt Arad és Pétersvárad parancsnokainál megmutatta. Az utóbbi vár parancsnoka Kiss Pál tábornok Komárom kapitulációja előtt adta meg magát föltétlenül az osztrákoknak és senkinek egy hajszála sem görbült meg. Damjanics egész Komárom fölmentéséig Görgey Arthur vak tisztelője volt, kinek kedvéért Tisza-Füreden a főparancsnokul kinevezett Vetter tábornokot majdnem halálilig bosszantotta. Ez akkor történt, midőn Vetter a főparancsnokság átvételére Tisza-Füredre érkezett. A Dembinski elleni pártütésen okulva, Vetter azt hitte, hogy azonnal erélyesen léphet föl és az összegyűlt tábornokokhoz igen határozott hangon tartott beszédet az engedelmisséget illetőleg, mire Damjanics igen kedvetlen jelenetet idézett, elő, melynek következtében Vetter epelázba esett. Vettert Debreczenbe kellett szállítani és Görgey ideiglenes főparancsnok maradt. Azon jelenetről, a melyet Tisza-Füreden előidézett. Budapesten később Vetter előtt kifejezte sajnálkozását. Noha szerb születésű volt Damjanics, mégis a magyar ügy leghűbb előharczosa volt és az események lefolyása alatt oly gyűlölség fejlődött benne honfitársai ellen, hogy midőn Bácskát ki kellett őrtenie, a ráczokhoz rövid kiáltványt intézett, melyben megszólításul e kifejezést: «kutyák» használta. Ez a nyereség némi fokára mutat, mely tulajdona volt a fölindulás perczreiben. Különbő Damjanics jó bajtárs, szigorú, de igazságos felelővaló volt. Mint alvezér páratlanul állott. Őriási alakjára és egyéb katonai tulajdonságaira nézve némileg hasonlított Kleberhez. Damjanics Görgey többi alvezérei sorsát osztotta, hadi törvényszék által kötél általi halálra ítéltetett és Aradon 1849. október 6-án kivégeztetett.

dőn a jelentés erről megérkezett, hogy a zászlóalj Ujvidéket elhagyta, egy lovas csapat egy üteggel a zászlóalj visszahozására küldetett ki Hollán őrnagy parancsnoksága alatt. Ez azonban már nem érhetett utól, mert midőn megpillantotta, az már közel volt a római sánczokhoz, hová be is vonult, ennélfogva Ujvidéket a 2-ik honvéd zászlóalj szállotta meg Bozó Manó őrnagy alatt.

A Bácska bekövetkezendő kiűritésével szemben 5000 főnyi nemzetőrség Bezerédj alezredes alatt a vár közelében összpontosított. Horváth főispán ebben az ügyben nagy érdemeket szerzett és külön védelmi bizottság alakult Knézy alispánnal élén. Csuha várparancsnok utasítást kapott, hogy nagyobb mérvű kitérésekkel foglalkoztassa az ellenséget, egyézersmind pedig az összeköttetést a belgrádi britt konzullal tartsa fenn.*)

Erdélyben Bem folytatta győzelmes támadásait Nagy-Szeben ellen. Puchner báró altábornagy a Windischgrätz herczeg alatt álló cs. kir. hadsereg által kivívott győzelmek következtében két kiáltványt bocsátott ki.

Az elsőben a császári seregek által Magyarországon nyert győzelmeket hozta Erdély lakosainak tudomására; a második a székelyekhez volt intézve s következőleg hangzott:

Felszólítás a Székely Nemzethez.

Midőn Ő Császári Királyi Felsége által Erdély Főhadi vezérének kineveztetni, ezen legmagasabb kegyelem által anynyival is inkább diszesítve éreztem magamat, mivel a nemes Székely Nemzet, mely az előbbeni hadakozásokból előttem

*) Csuha összeköttetésének célját a britt konzullal nem ismerjük, de azt hisszük, hogy a magyar kormány sürgőnyeinek továbbítása érdekében történt, melyeknek tartalma arra szolgált, hogy tudósítsa az angol kormányt a magyarországi események folyásáról s hogy speciális közleményeket tegyen Csuha a szerb mozgalomról. Az urak Belgrádban, kik ama mozgalom vezetését csakhamar kezökbe vették, hogy nagyszerb irányban kizsákmányolják, sokkal egyszerűbben jártak el, képviselőjüket Zuban Lázárt, állandó tartózkodással a karlóczai központi bizottsághoz küldték, melyben Maties, Brankovics, Nikolics és Zacharievics belgrádi tanárok is ülésel bírtak.

olly szép emlékezetben áll, Hadivezérségem alá tartozott, kétszeres fájdalommal töltötte el ugyanis keblemet, hogy ezen nemzet, mely a trónhoz való hűségét s ragaszkodását anyiszor már bebizonyította, mindenféle csábítások s ígéretek által, melyekre többnyire a törvényes király szent neve csalfául használtatott, az igaz utat elhagyva egy párthoz csatolta magát, mely valóságos örvénybe vezette, de mégis azon ábrányba tartani tudta, mintha tettei egészen törvényesek lennének.

Most már, minekutánna ezen derék nemzet, hibáját megismervén, királya iránt tartozó hűségre s törvényes rendre visszatért, örömmel s jószántamot iránta kifejezem, de egyzersmind a Székely nemzet állandó jólétét megfontolván, azon atyai intésre felhiva érzem magamat, hogy a törvényes rend ujjongan megindult ösvényét semmi szín alatt el ne hagyják, az alkotmányos Császár és Király iránt viseltető hűséget szigoruan tartsák meg és illy m'odon az összes birodalom minden nemzetek jogegyenlőségében egy szerencsés jövőnek nézzenek elejébe, s ekkor minden igaz oltalomról biztosítom, valamint azon reményt táplálom, hogy ez uton minden Erdélyben lakó nemzetek barátságos összeköttetése ujlag felviruland és személy s vagyon biztonsága a közönséges jóllét és törvényes szabadság előmozdításával állandóul visszatérend.

Kelt Megyesen, Jan. 6-án 1849.

Báró Puchner Antal m. k.
cs. k. Altábornagy és Erdélyi Főhadivezér.

XVII.

Görgey visszavonulása a Vág völgye felé. — Üldöztetése Csorich által. — Perczel visszavonulása a Közép-Tisza mögé és támadása a vasutvonal mentében. — Windischgrätz ellenintézkedései. — Wrbna két kiáltványa.

A cs. kir. főhadserégnek és Görgey hadtestének hadműveleteivel és ez utóbbi megérkezésének leírásával Váczott megállottunk, hogy mindent feljegyezzünk, mi a helyzet jelzésére általában szükséges volt és most mindenek előtt arra térünk át, a mit Görgey a visszavonulása folytatására nézve kezdett.

Az első, mit Görgey tett, hadtestének hadosztályokba történt új beosztása volt egy külön eikülönítménnyel. Minden hadosztály két dandárból állott, de sem az előbbieket, sem az utóbbiak nem feleltek meg a rendes erő-arányoknak, melyek az ily hadosztályzatoknál rendszeresítve voltak, és ez az új beosztása a kis hadtestnek célirányos tagozásnak tűnt föl. A kis hadosztályok és még kisebb dandárok képzésénél a nemzeti hadseregben egyébiránt azon helyes nézet szolgált alapul, hogy ezek a parancsnokok által, a kik a háború alatt a csapatok magasb vezénylésénél szükséges gyakorlottságot nyertek, könnyebben voltak vezényelhetők. Görgey hadtestének hadosztályai a következők voltak:

Az első vagy jobb szárny hadosztály: Parancsnok: Aulich ezredes, 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyú.

A második vagy közép hadosztály: Parancsnok: Kmety alezredes, 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyú.

A harmadik vagy balszárny-hadosztály: Parancsnok: Piller ezredes, 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyu.

A negyedik vagy tartalék hadosztály: Parancsnok: Guyon ezredes, 4 zászlóalj gyalogság, 3 század huszár.

Elkülönített hadoszlop: Parancsnok: Simonyi alezredes, 2 zászlóalj gyalogság, 1 század huszár, 8 ágyu.

A hadtest tehát állott 15 zászlóaljból, 23 lovas századból, 72 ágyuból és mindössze 16,000 főnyi erős volt.

Görgey legközelebbi hadműveleti tárgya Lipótvár erőd volt, illetőleg Simunich altábornagy hadteste. Csapatai részint január 6-án, részint 7-én indultak el Vácra, még pedig oly módon, hogy a balszárny, hogy szándékát palástolja, a Duna mentében egészen az Ipolyig és innét északnyugati irányban egyedül küldetett el, míg a hadtest zöme a legrövidebb előnyomulási vonalon Lipótvár felé indult. Aulich hadosztálya képezte az elővédet, Guyoné a hátvédet.

Aulich hadosztálya január 10-én Verebélyre érkezett, Kmety hadosztálya, a főhadiszállás és Simonyi hadoszlopa Lévéára, Guyon hadosztálya Szántóra és Ipoly-Sághra, Piller hadosztálya Surányra a Nyitra folyónál. A visszavonulás mind-
eddig háborítatlan maradt.

Görgey január 10-én a következő napiparancsot intézte csapataihoz:

«Végre elérkezett a pillanat, hogy kedvünk szerint csatázhassunk, mit sokáig nem volt szabad tennünk.

Most nem politika, nem magasabb parancs tart vissza a rég óhajtott, a döntő csatától.

Körül vagyunk véve ellenségeinktől!

Föl ellenök élethalál harcra, minden nemzet öröklött jogáért, a szabadságért!

Győzni fogunk és e győzelem kártalanít minden szenvedésekért és fáradságokért, mit oly állhatatosan állottatok ki.

A megszabadított nép áldása arra, ki győzve esik el, a haza átka a gyávara.

Tisztek, előre! Előre a háromszinű lobogóval, testvérek, szuronysegezve a háromszinű lobogó után!»

Görgey tábornok.

E parancs rövid, magvas és egészen katonásan van szerkesztve, de ismét egészen indokolatlan támadással a kormány ellen, mintha ez fosztotta volna meg a hadtestet a csatázás lehetőségétől. Ki jelentett ki valamennyi állást Pozsonytól Budáig tarthatatlannak? Görgey. Ki rendelte el azok védelmezését? A kormány.

Windischgrätz herczeg tábornagy Görgey üldözésére eleinte a 2. hadtest parancsnokát, Wrba gróf altábornagyot jelölte ki 10 zászlóaljjal, 10 lovas századdal és 48 ágyúval. Almássy ezredes, ki mint említve volt egy lovas csapattal és egy röppentyű-üteggel Szent-Endrére küldetett, Wrba Vácra nyomulását a jobb dunapart megszállása által a nevezett várossal szemközt támogatta volna.

Wrba január 7-én indult el és azon napon Fóthra és Dunakeszire ért. Noha itt azt a hirt vette, hogy Görgey hadteste Vácot előtte való nap d. e. 10 órakor elhagyta, csak 8-án küldötte Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagyot egy vadász zászlóaljjal, 6 lovas századdal és egy lovas üteggel Vácra és több óra multával követte őt hadteste zömével. Vácra érkezvén, első dolga volt, hogy jelentést tett a tábornagnak ott történt megérkezéséről, egyszersmind arról is, a mit Görgey hadtestéről hallott. Ebben a jelentésben a többek közt az is volt mondva, hogy a rendes seregredek legénysége, valamint a honvédek is e szó által «szabadság» bár előbb nagyon lelkesítették, de e lelkesülés most nagyon csökkent. A 2. számú gyalog ezred és sok huszár arról beszélt, hogy a császáriakhoz lép át. Windischgrätz herczeg a jelentés ezen részét maga is mesének tartotta és egész figyelmét az általa elrendelt üldözés módja vette igénybe.

Most tehát képzelhető megdöbbenése, midőn Wrba e nevezetes jelentés végén tudtára adta, hogy miután az ellenség már jelentékenyen előre haladt, Wrba csapatainak csizmái nagyon elrongyolódtak, a szekerészeti lovakat élesre kellett

vasalni stb. s ő egy zászlóalj és egy lovas századnak őrségül hátrahagyásával Vácot január 9-én hadteste többi részével egy menetben fogja elhagyni, hogy Pestre visszatérjen. Előnyomulásánál két menetben érte el Vácot. Visszatérésénél csak egyre volt szüksége.

Windischgrätz herceg, a katonai kerületi parancsnokság átvételére hívta fel Wrba herceget és Csorich altábornagyot bizta meg Görgey erélyes üldözésével. Ez egy dandárt, melynek valóban nagy szüksége volt pihenésre, Váczon hagyott. Négy vörtes század és két lovas üteg Lichtenstein Ferencz altábornagygyal Pestre hivatott és az Almássy ezredes alatt Szent-Endrénél álló dzsidás csapat által váltatott föl.

Csorich altábornagy személyesen Váczon maradt vissza és Wyss és Jablonowszki dandárai által, melyek 9 zászlóaljból, 8 lovas századból és 30 ágyúból állottak és január 10-én Rétságig tolattak elő, az üldözést újra megkezdette: e dandárok Nagy Oroszira és Berékkére értek.

Csorich azt a megbízást kapta Windischgrätz hercegtől, ha Görgey Ipolysághnál csatát fogadna el, támadja meg őt azonnal, mivel hadteste a Pándorftól folytatott visszavonulás által demoralizálva és átalánvéve igen elgyengülve lehet, így tehát tulnyomó erőről szó sem lehet. Ha azonban folytatná visszavonulását Ipolysághról, akkor üldöztetése siettetendő, mivel talán Simunich altábornagy ellen fordulhat. Ez utóbbi tehát Görgey indulási irányáról és Csorich mozdulatairól a főhadiszállás által tudósítatott és ahoz képest utasított. De a sürgöny nem jött Simunich kezeihez, mivel a futár elvesztette. Ezt véletlenül egy katona találta meg és csak január 14-én kézbesítette. Egyébiránt Simunich Görgey menetéről kékem által már előbb nyert tudósítást.

Simunich, ki elővéde csapatait Nyitraig tolta előre, azon hír által ijesztetett meg, hogy egy 14.000 emberből álló népfölkelés gyülekezik Nagy-Sarlónál és Nyitrát készül megtámadni. A képzelt népfölkelés azonban Querlonde szabad csapata volt, mely akkor Komáromba ment, míg Beniczky a felső Vágnál állott. Simunich azonban e hír hallatára beszü-

tette Lipótvár ostromát és haderejét összpontosította, hogy Görgey támadásának ellentállhasson. De nem szorítkozott egyedül hadteste egybegyűjtésére, hanem fölszólítást intézett a nagy Csallóközön álló Neustädter tábornokhoz, jönne erősítőül dandárával hozzá, mincképpen ez 13-án elindult a Nagy-Csallóközről. Nyárasdnál Querlondeval, ki Komáromból kirohant és őt megtámadta, egy hátvédütközetet kellett vívnia.

Aulich hadosztálya január 10-én Verebéllyél Simunich elővédére bukkant, s rövid csatározás után ez utóbbi Nyitrára vonult vissza. Ugyanaz napon Guyon hadosztálya is meglőn támadva Ipolysághnál Wyss és Jablonowszki dandárai által. Guyon nem bocsátkozott komoly ütközetbe, hanem visszavonult Tompaig, azon válaszig, mely északra Selmeczbányára és nyugatra Lipótvárra vezet. Az utóbbinál Guyon táborba szállott és a helyett, hogy folytatná visszavonulását, még az napon Szántónál hadállást foglalt, hogy bevárja a támadást. Minthogy egy hadoszlop Szántó ellen indult, Guyon *) élénk ágyutüzélet kezdett, de nem sokára behi-

*) Guyon Rikhard, tévesen grófnak ezimelve, mint minden angol gentleman esquirenek neveztetett. Született angol és a márczius előtti időben egy ideig a cs. kir. hadseregben szolgált, honnét mint főhadnagy a 2. huszár ezredből lépett ki. Splényi báró kisasszonyával nőülve kis nemesi kuriájában élt szerény viszonyok közt, utóbb a kamarai Csata jószágot vette haszonbérbe Esztergom közelében. Az 1848-ki mozgalom őt is a honvédek sorába vitte. Hírét mint vállalkozó merész vezér a schwetali csatában nyerte, hol a háromszinű lobogóval kezében Mannswörth falut rohanta meg. Ha Guyon egész a vakmerőségig menő vitézségével és nagy vállalkozási szellemével magas katonai képzettséggel bírt, még nagyobb sikereket vívott volna ki. De így csak ritka katona volt, ki se hadászati se harcászati tudománnyal nem bírt és némely fontos szolgálati ágakra, jelesen a biztonságira nem fordított kellő figyelmet. Nagyszombatnál vitézül harczolt, de a szükséges előintézkedések nélkül. Igónál nem állított ki előőrsöket és egy ellenséges csapat egy röppentyű-üeggel támadta meg őt, úgy hogy észrevétlenül nyomult elő a városba és borzasztó zavart idézett elő csapatai közt. Legfényesebb fegyvertette volt Branyiskó bevétel, mely által az összekötő ut Görgey és Klapka hadtestei közt egyengetve volt. Valóságos vakmerő tett volt egy huszár századdal a Komáromot ostromló hadtesten át lovaglása, melynek parancsnokát ő tudósította Görgey hadseregének

zonyult, hogy nem ellenséggel, hanem ujoncz-szállitmánynyal volt dolga, mely hozzá akart csatlakozni és csatlakozott is, miután a tévedés fölvilágosult.

Görgey, ki 11-én a jobb szárny, a középhad és a tartalék hadosztályainak szünnapot akart engedni, míg a bal-szárny hadosztálya Komjáthiig nyomult előre, Lévától Ipolysághig lovagolt, hogy az ott vivott ütközet részleteiről tudomást szerezzen és midőn Szántónál utközben ágyuzást hallott, azon hitben, hogy Guyon ismét megtámadtatott, hozzá sietett, kinek nagyon méltán megmondta véleményét. Görgey Guyon hadosztályát a Lévához legközelebb fekvő helységekre hagyta visszavonulni, hogy támadás esetén Kmety hadosztálya által Léváról támogatassék. De a támadás elmaradt, mert Wyss az napon jelentést küldött az ipolysághi ütközetről, és csapatainak felszerelése hiányos voltáról, kivált a eszímákéről szólván, azt mondá, hogy pihentetni kell csapatait. Ő tehát csak 13-án indult el elővédével, mely Szántót szállotta meg, miután azt Guyon már kiürítette. Jablonowszki Ipolyságban maradt, hol Csorich altábornagy még ugyanaz nap egy zászlóalját, két lovas századot a tartalék lőkészlettel Váczon hagyván hátra őrségül, a Colloredo dandár két zászlóaljával és két 12 fontos üteggel érkezett meg.

Csorich összes csapatai 12 mértföldnyi utat tettek Pestről Ipolyságh vidékeig s 7 nap alatt értek oda. Windischgrätz tábornagy osztotta a Csorich által kifejtett nézetet, hogy a magyar haderő legnagyobb része ellen kell fordulni, és azt írta neki, hogy nagyobb fontosságú dolog

közeledéséről és a vár fölmentéséről. Az ácsi ütközetnél Guyon erőteljes kirontás által négy zászlóaljjal döntőleg működött. Rövid ideig Guyon volt Komárom parancsnoka, azután a déli hadsereghez rendeltetett, hol a hegyesi csatában július 14-én Vetter alatt kitünt. Miután a Szóregnél és Temesvárnál vívott csatákban részt vett, ő is török területre menekült és anélkül, hogy az izlamra térne, török hadi szolgálathoz lépett mint Ferik pasa Kurdsid név alatt. Mint osztály-tábornok szolgált Damaszkusban. Guyon kis mérvben olyan volt mint Damjanics, angol hidegvérrel, ennél fogva ép oly közönyös jó-, mint bal-szerencséiben. Tökéletes gentleman volt, hírneves sportsman és bátor lovas. Guyon 1856-ban halt meg Konstantinápolyban.

az ellenség után nyomulni szakadatlanul, hogy ez Simunichsal való összeütközés esetében két tűz közé kerüljön és tulnyomó erejét az utóbbi ellen ne érvényesíthesse.

Görgey helyzete akkor a következő volt: Előtte volt Simunich, ki Neustädter dandára által erősödött, mögötte Csorich és északról Götz, ki 9-én Privigyét a Nyitra folyónál elővédével és Mosóczot csapatai zömével szállotta meg és összeköttetésben állott Simunichsal Nagy-Tapolcsányon át.

Ha tehát Görgey nem akart abba a helyzetbe jutni, melyet Windischgrätz gondolt és a melybe jutott volna kétségkívül, ha eredeti tervéhez ragaszkodik, akkor a Simunich elleni támadásról és Lipótvár fölmentéséről le kellett mondania, hogy kiterés által legalább egyik oldalon találjon rést. Görgey nem akart eszméjéről lemondani és a megkezdett merész vállalatot Simunich ellen keresztülvinni, de a táborkar élére Pusztelnik alezredes helyébe — ki a bécsujhelyi katonai intézetben nem sokat tanult és a cs. kir. hadseregben mint tiszt nem igen képezte ki magát katonai tudományokban — Bayer őrnagy lépett, ki, kivéven olthatatlan szomjasságát — tökéletesen a maga helyén volt. Ez Görgeyt tulajdonképeni alapeszméjére, az észak felé indulásra figyelmeztette, melynek czélja az ellenség főhaderejének a Tiszától elvonása volt, hol hadműveleti bázisunk volt és új csapatok szerveztettek. Bayer továbbá helyesen fölfogta a viszonyokat, hogy itt mindenek fölött a hadtest létének megmentése forog kérdésben, melynek földadata egyelőre minden komoly összeütközés kizárásával, nem más mint tüntető lehet.

És miután Görgey kitérő visszavonulásának vezéreszméje Csorich utánnymulása által már megvalósult, Bayer az oldalvisszavonulást a bányavárosok kerületébe hozta javaslatba azon megjegyzéssel, hogy erre már csak 24 órányi idő van, ezután későn lenne. Ezen részletes és meggyőző érvek Görgeyre döntőleg hatottak. Elfogadta Lipótvár föladásának tervét, mi nagyon nehezére esett, mivel legmeghittebb barátainak egyike Mednyánszky László báró ott csapatparancsnok volt. De Lipótvár miatt nem lehetett Magyarország főhadtestének lételet és a jövő hadiesemények lehetséges kedvező esélyeit

kockáztatni. Így tehát a visszavonulás a bányavárosokba elhatározott és annak keresztülvitele azonnal meg is kezdett.

Mielőtt ezt leíránk, a közép és felső Tisza felé kell pillantanunk, mert az ott működő hadtestek hadműveletei által képződik ugyyszólván azon keret, melybe Görgey a keresztülvitt visszavonulás után beillesztette magát és egy szervezetképes hadsereg jött létre. Ennek folytán mindenekelőtt azokról az intézkedésekről kell szólnunk, melyeket Windischgrätz herezeg a közép Tiszánál álló Perczel-féle hadtest ellen tett. Miután a tábornagy hadműveleteinek súlypontját nem a mi hadműveleti bázisunk, hanem Görgey hadteste ellen irányozta és haderejét átalánvéve elforgácsolta, erős előnyomulásra a Tisza felé és azon túl nagyon gyengének érezte magát. Igaz, hogy Budapest körül csak 18 zászlóalja, 31 lovas százada és 126 ágyuja maradt közvetlen rendelkezésére, melyekkel a fővárost is meg kellett szállania, de némi vállalkozási szellemmel, erélyes üldözéssel, jelesen lovassága által igen jelentékeny sikereket vívhatott volna ki.

De a január 5-én Pestről elinduló hadtest után, noha annak már 7-én kellett volna megtörténnie, csak 9-én küldött egy lovas dandárt Ottinger alatt, egy röppentyű üteggel azon meghagyással, hogy nyomuljon Szolnokig elő; nézzen ott körül, mi történik a Tisza körül és a magyarok részéről ott hagyott nagyszámu készleteket vonja magához, végre pedig a Perczel által megrongált pest-szolnoki vasútvonal kijáratát fedje és az átmenet fölött a Tiszán őrködjék.

Perczel Mór visszavonulásakor Szolnoknál átkelven a Tiszán, jelentette a kormánynak, hogy visszavonulását Debreczenig fogja kiterjeszteni. Jobb szárnyával Répássy alatt 14-én már Újvárosra, baljával pedig közvetlen parancsnoksága alatt Karczagra ért, középhada pedig Nádudvaron állott. Perczel hadteste az oda érkezett erősítésekkel 13 zászlóaljból, 14 lovas századból és 40 ágyúból, összesen mintegy 15,000 emberből állott. Ezek 3 hadosztályba 2—2 dandárral voltak osztva, Répássy, Hertelendy és Kazinczy alatt.

Midőn Perczel visszavonulási szándéka Debreczenbe Kosuthhoz érkezett, ő és katonai környezete nagyon megdöbben-

tek, s azon parancsot küldte Perczelnek, hogy a szolnoki fontos állást azonnal szállja meg és Répássyhoz, hogy főparancsnoka mozdulatait kövesse, egyidejűleg pedig ugyanazon futár által tudassa, vajjon a visszavonulásánál talált állományokat magához vonta-e. Miként szállotta meg Perczel Szolnokot, sőt hogy ment támadásba is át a vasutvonal mentében, miután előbb Debreczenig akart visszavonulni, azt nem sokára látandjuk. Ottinger tábornok nehéz lovas dandárával január 13-án ért Szolnokra anélkül, hogy Perczel csapataira bukkant volna, melyek teljes visszavonulásban voltak a Tisza mögött.

Szolnokon Ottinger a hátrahagyott készletekből talált 3 mázsa lőport, 25 mázsa salétromot, 350 mázsa rezet, 40,000 mázsa sót, 88,496 mérő gabonát és 560 mérő kukoriczát, hajókon. A városban magában még 800 mérő gabonát, 80 mázsa szénát, 100 lovassági kardot és 500 kaszát. Mindezeket a készleteket azonnal Pestre küldötte.

A pest-szolnoki vonal Schön utász ezredes igazgatása alatt legrövidebb idő alatt ismét helyreállított. A fenemlített intézkedésekkel Windischgrätz herczeg Ottinger tábornok föladatát megoldottnak tekintette. A czeplédi, szolnoki, kőrösi és kecskeméti lakosság hangulatát jónak találta.

Miután Perczel Mór a kormánytól parancsot kapott, hogy necsak további visszavonulását azonnal szüntesse be, hanem újra foglalja el a fontos szolnoki állást és Asbóth alezredesre volt bízva a Tisza-Füred felé vezető utra való fölügyelet, Perczel január 18-án megkezdte előnyomulását Szolnok felé, mi az ő vállalkozó szelleme által nem sokára támadásba ment át a pesti vasuti vonal mentében. Perczel a Kazinczy hadosztályt Tisza-Beő felé indította 3 mértföldnyire Szolnok fölött, míg maga hadteste zömével Török-Szent-Miklósra ment.

Ottinger tábornok már előbb kért gyalogságot erősítésül, de kérése azon megjegyzéssel utasított vissza, hogy dandárának föladata a tiszai átmenet megfigyelése, nem pedig megszállása. Windischgrätz Ottingernek mindenekelőtt megparancsolta, tudná meg, vajjon a talaj a szolnoki hidnál olyan-e, hogy azt gyalogság sikeresen védheti, továbbá, vajjon gyalog csapatok a vasuton, szükség eseteére gyorsan visszavonhatók-e

Végre még azt kérdezte a herczeg, nem volna-e czélirányos Szolnokon csak egy előretolt őrséget hagyni és a dandár zömét Abonyig visszavonni?

Mig Windischgrätz herczeg ezekkel a részletekkel foglalkozott, Perczel megtette Szolnok ellen támadási intézkedéseit.

A Hertelendy hadosztálylyal Török-Szent-Miklósról a szolnoki hidig nyomult elő, hogy Ottinger figyelmét magára irányozza. Kazinczy Tisza-Beőnél átment a Tiszán, hogy ismét a Zagyva felé nyomuljon és Ottinger Abonyba vonulását elvágja, egy más szakitmány Perczel Miklós alatt Szolnokon alul hasonlóképen átkelt a Tiszán, hogy Ottingert hátban támadja meg. Ez utóbbi 22-én egy két század Hardegg-vérteseiből álló szakitmányt Algyay őrnagy alatt Török-Szent-Miklós ellen küldött, hogy híreket hozzon Perczel hadtestéről. Algyay féluton egy huszár csapatra bukkant, mely elég heves összecsapás után az elővédre visszahuzódott. Azon jelentésre, hogy erős ellenséges hadoszlopok indulóban vannak, Ottinger két ágyut állíttatott föl a szolnoki hidnál és dandárát Szolnokon kívül riadó helyeire indította. Visszavonulása fedezésül Abonyt 2 lovas századdal és három röppentyű-ágyuval szállotta meg. De mivel nem sokára jelentés érkezett, hogy Kazinczy a Zagyva ellen indul, Ottinger a maga dandárát Szolnoktól 1000 lépésnyire nyugat felé az Abony felé vezető uton állította föl.

Hertelendy a szolnoki hidat ellentállás nélkül foglalta el és azonnal néhány üteget állított föl a Tisza jobb partján, melyek Ottinger dandárának tetemes veszteségeket okoztak; Kazinczy hadosztályával pedig arra kényszerítette őt, hogy Abonyba vonuljon vissza. Ottinger nem maradt e visszavonulásnál, hanem január 22—23-ka közt éjjel Czeglédre ment.

Most Perczel 24-én Czegléd ellen nyomult, hol Ottingert más nap újra megtámadta. Noha ez utóbbi Pestről egy vadász és két határőrvidéki zászlóalj és 3 üteg által támogatott, mégis Albertire vonult vissza. Perczelnek még csak 5 menetet kellett tenni, hogy Pest előtt álljon. A császári őrség Pesten csak 12 zászlóaljból állott és a fennemlített Ottingerhez küldött erősítéseket nyakra-főre vasuton kellett Pestre küldeni.

Az I. hadtest tábornoki főnökének hasonlóképen oda kellett menni, hogy a helyzetről személyesen győződjék meg.

Minthogy Perczel előnyomulásának eshetősége a császári főhadiszálláson komoly megfontolásra adott okot, ennél fogva a Görgey üldözésével elfoglalt Csorich tábornok 23-án parancsot kapott, hogy gyorsmenetekben Pestre térjen vissza, hogy Windischgrätz herceget támogassa, vagy mint emlékirataiban mondván, esetleg őt magához fölvegye.

Miután Windischgrätz herceg Ottinger tábornoknak a fennebb említett erősítéseket elküldötte, a Schlick erősítésére szánt és január 23-án hadosztályával Kápolnára érkezett Schulzig altábornagyot oda utasította, hogy hadi csellet éljen Perczel tábornok visszavonulása eszközlése céljából. Egy lovas századot indítson egy ügyes lovas százados vezénylese alatt Poroszlóra, és hirdesse ott azonnal megérkezése után egy 10,000 emberből és 30 ágyuból álló hadoszlop elindulását. E lovas századot vonja azután Schulzig magához és csatlakozzék minél előbb Schlickkel. Czegléd kiürítése Ottinger részéről arról győzte meg Windischgrätzet, hogy a hadicsel eredménytelen leme e pillanatban, mivel Perczel folytatta támadását. Most a tábornagy nagyon aggódott, csak két zászlóaljat hagyott Pesten őrségül és a rendelkezése alatt álló csapatokat részint vasuton, részint az országuton Alberti felé küldötte, hol Ottinger csapatait is bele értve, 10 zászlóaljat, 24 lovas századot és 72 ágyut összpontosított. A gyors menetekben Görgey üldöztetésétől visszahitt Csorich altábornagy megérkezése után ismét támadhatni remélt (de másképp nem!).

A Neustädter dandár is, melynek Simunichot kellett volna támogatnia, szükség esetében oda hivatott volna. Végre még Nugent sürgősen fölszólíttatott, hogy a Dietrich dandárt, melyet előbb nélkülözhetett, csatlakozásul elküldje. De Nugent, ki Eszék ellen indult, kijelenté, hogy e dandárt most nem nélkülözheti, mivel a fölkelők Baranya megyében Nemegyei vezérlete alatt megerősödtek.

Budapest lakossága nem csekély aggodalomba ejtette őt. Hire járt, hogy a fővárosban igen gyanus egyének tűntek föl, (mint ezt munkájában állítja) és az ellenséges érzelműek,

kiknek száma oly nagy volt, mint az összes budapesti lakosság, igen nagy gondot okoztak a tábornagnak, hogy a gyenge őrség kiegészítéséről kellett gondoskodnia. Legelőbb is 3 zászlóaljat pontosított össze, egyet Székesfehérvárról az 59. sorszámozásból, a másikat a 23-ból Esztergomról és a 6. vadász-zászlóaljat, mely a bakonyi erdőben czirkált. De ezzel óvintézkedései még nem voltak kimerítve, mert midőn Csorichnak írt, hogy csatlakozzék, a visszavonulás lehetőségére is gondolt, mivel Perczel előnyomulása ezt valószínűvé látszott tenni.

Midőn a tábornagy január 26-án délután csapatait vasúton sietve követte Albertibe, a Budapesten hagyott Wrbnai tábornagnak meghagyta, hogy a Schön ezredes alatt álló utászok által Pesten kívül hidat készíttessen és az üllői úton hadoszlop-utakat keressen és jelöljön ki, hogy szükség esetében a város megkerülésével, a váci-utra jöhessen. Azonkívül Wrbnának még egy Esztergomban készitendő hídrol is kellett gondoskodnia.

Ily intézkedések megtételére látta magát Windischgrätz herczeg indittatva, miután 3 héttel azelőtt nagy hadsereggel bevonult a fővárosba és a magyar forradalom közelgő befejezését hirdette.

Midőn Windischgrätz herczeg Alberti felé útjában Üllőre érkezett, hol az éjt töltötte, könnyebben lélekzett, mert megtudta, hogy Perczel előnyomulását nem csak beszüntette, hanem visszavonulását is megkezdte. E visszavonulás a kormány sürgönye következtében történt, melyben egy Poroszlóról érkező tetemes ellenséges haderő érkezése volt jelentve. E Tisza-Füredről keltezett hamis előőrsi parancsnoki jelentésnél mutatkozott a hadicsel hatása, melyet Schulzig altábornagy Herczinger báró vértess százados által vitetett keresztül. *) Egyébiránt Perczel előnyomulása a vasútvonal mentében

*) Mennyire félemlítették meg Debreczenben e hadicsel által, bizonyítja a tábornoki irodából kiadott és Mészárosról Klapkához január 25-én intézett parancs, mely így hangzott:

«Az ellenség nagy erővel nyomul Poroszló ellen. Mielőtt azt Dembinski hadosztálya utóleri, Tisza-Füred védendő meg. Ezredes ur

nem hadművelet céljából történt, melynek kiindulási pontja Budapest lett volna, hanem csak nagymérvű tüntetés volt ez oly célból, hogy a főváros egy működő magyar hadsereg létezéséről meggyőződjen, hogy a hangulat fölélesztessék és Windischgrätz herceg oly rendszabályok tételére kényszeríttessék, melyek által Görgey üldöztetése gyengíttetné. Hogy további előnyomulás által Pest ellen nyakára hozza az ellenséges főhaderőt, az nem volt sem Perczel sem Dembinski szándéka.

Perczel előnyomulása és Windischgrätz herceg szorultságot eláruló katonai intézkedései a budapestiek lecsüggedt fejét némileg ismét fölegyenesítette, sőt némely kalapokon újra lehetett vörös tollakat látni és a nemzetőri egyenruha is újra előtűnt. A tábornagnak mindezek veszélyes tünetek gyanánt tündek föl és újabb kiáltványok tétettek közzé, hogy a kedélyek némileg megnyugtattassanak.

Wrba altábornagy*) kettőt tett közzé rövid időközben. Az első, melyben Budapestet bombázással fenyegeté, így szól:

ennélfogva azt a határozott parancsot kapja, hogy egy jól fölfegyverzett zászlóaljat kocsikon küldjön azonnal Lökön, Polgáron és Csegén át Tisza-Füredre és kettőzött menetekben ezredeiktől elválasztandó huszár csapatokat indítson utánuk, föltéven, hogy az e hó 23-án 171/13. szám alatti parancs egy közönséges félüteg és egy huszár csapat elindítására nézve már teljesített, mivel ez is fentartatik. A gyalogság éjjel-nappal utazzék. Az őrség Tisza-Füreden Dembinski altábornagy alatt áll. Ha azonban az ellenség Tisza-Füredet már megszállotta volna, akkor a csapat Csegéről Ujvárosba megy és ott tartalék-hadtest parancsnoka alatt fog állani. Egyébiránt óvatosság parancsoltatik az uton.»

*) Freudenthali Wrba László gróf cs. kir. altábornagy régi cseh nemes családból származott és 1813—1814-ben már katona volt, még aránylag fiatal korában lett ezredessé a Miklós huszároknál mint ezredparancsnok. A magyar nyelvet tökéletesen elsajátította és az ezred, melynél igen nagy szigorral parancsnokolt, alatta nagyon emelkedett. Wrba kitűnő lovas volt és annak idejében kül- és beltulajdonságainál fogva igen érdekessé lón magasabb körökben. De ez igen régen volt, mivel mint tábornok — 1847-ben hadtestparancsnokunk volt Krakó elfoglalásakor és később hadosztály-parancsnokunk Bécsben — elvesztette megnyerő és ígésző tulajdonságait és árnyoldalai idővel élesebben léptek előtérbe. Mint békés időbeli tábornok a régi aera alatt foglalkozás hiányában mindent elhanyagolt és a mi hirhedtté tette, az egész hadseregnél ismeretes grombasága volt, melyét Krakóban is tanusított, hol mint

Hirdetés.

Miután a pártütők a törvényes királyi hatalom elleni ellenszegülést folytatva a Tiszaig elövonult cs. k. sereg ellen újabban ismét ellenségeskedéseket követtek el és Pest irányában előnyomulni készülnek, a Budapesten szállásoló katonaság egy része az ellenség eleibe ki fog mozdíttatni.

Elvárom, hogy az alatt, míg a sereg a békének és törvényes állapotnak ezen országban helyreállításáért küzdend és a Budapesten szállásoló őrsereg egy ideig kisebb lesz, e városok lakossága teljes csendességben marad.

Ha mindazonáltal a pártütők melletti rossz szándéku izgatásokra hallgatva, összecsoportozásokat idezne elő, vagy akár a cs. kir. seregek, akár a fennálló törvényes kormányhatóságok irányában ellenséges indulatot bármi módon nyilvánítana, az ilyen valamint vakmerő úgy hasztalan igyekezet a városok lövöldöztetését s egyéb szigorú eszközök használatát azonnal és okvetetlenül vonná maga után.

Annálfogva figyelmeztetnek e város minden lakói, különösen pedig a városi hatóságok, háztulajdonosok, családapák és mindazok, kik másokra némi befolyást gyakorolnak, miszerint ezen intést maguk és mások hasznára szívökre vegyék.

Pest, 1849. jan. 26-án.

Gróf Wrblna László, m. k.

altábornagy s 2. hadt. par.

A második a főváros lakosságának tüntető állásfoglalására vonatkozott Perczel közeledése alkalmával s így szólt:

Tudomására esett ő herczegsége, Windischgrätz cs. kir. tábornagy urnak, miként f. hó 26-án és 27-én, a midőn tudniillik Pesten és Budán igen csekély őrsereg létezett, a lakók

rangban legidősb tábornok a főparancsnokságot vitte a muszkák fölött Rüdiger és a poroszok fölött Müffling alatt. Sértő szarkazmusáért a felső körökben sem volt kedvelt, alattvalóinál pedig gyűlölt. Krakóban tábornoki főnökével Mayern ezredessel is összeveszett s általában hadtesténél senki sem szerette. Magyarországon mint hadtest-parancsnok teljesen hiányosnak bizonyult, bizonyos mulasztások miatt a magyar háború után vizsgálat alá került és pisztolylövés által maga vetett életének végét.

egy része az által, hogy sapkákat és a nemzetőri egyenruhának más részeit is felvette és részint vörös tollakkal, részint vörös vagy feketevörössel szegélyezett szalagos kalapokkal jelent meg az utcákon és a két város téerein, harcziás szellemet nyilvántott.

Hogy ezen szellemnek tettekkel leendő bebizonyítására alkalom szolgáltatassék, ő hercegsége a városok összes lakóinak tudtul adatni rendelte azt, hogy mindazon egyének, kiknél az ilyen jelek láttatni fognak, — kor és polgári állás különbsége nélkül el fognak fogattatni és valamely katonai szállitmánynyal innen elvitetni és valamely katonai testületbe soroltatni.

Hogy azonban senkinek bármi kifogásra oka ne lehessen, ezen hirdetés minden házban ki fog osztatni és a háztulajdonosok vagy ezeknek helyettesei kötelesek azt minden lakosai-val tudatni, egyszersmind, hogy az ideutazók arról tudomást nyerhessenek, az minden sorompóknál ki fog függesztetni.

Ezen rendelet február 3-kán, — mely napig minden lakosnak arról értesítve lennie kell, — életbe és alkalmaztatásba lép.

Kelt Budán, jan. 31. 1849.

G r ó f W r b n a L á s z l ó, m. k.

cs. kir. altábornagy és a 2. hadsereg parancsnoka.

Miután Ottinger és Gramont dandárai Perczelt követték, Windischgrätz herczeg két gránátos zászlóaljat visszaküldött Budapestre, maga 27-én Czeplédre ment, hogy az ott történetekről értesüljön és még ugyanaz nap visszatért Pestre. A további intézkedéseket Perczel üldöztetésére az I. hadtest parancsnokára, Jellaich báró bánta, bizta. De minő volt a további üldözés? Perczel tábornok háborítatlanul ért a Tisza jobb partjára január 28-án és a szolnoki hid egy részét fölgujtatta. Ezt a községnek Hartlieb báró altábornagy parancsára újra helyre kellett állitania, ki is Szolnokot 3 zászlóaljjal, 9 lovas századdal és két üteggel szállotta meg. Windischgrätz herczeg Hartliebtől mielőbbi tudósítást kívánt Perczel visszavonulási irányáról; ez mutatja, minő érintkezésben állottak az üldöző cs. kir. dandárok vele. A főhadiszállás

parancsára, mely nagyon is részletekkel foglalkozott, Kecskemétet egy lovas század szállotta meg, mely közbeneső állomást tartott Örkényben. Poroszló ellen 2 lovas század indult, hogy örködjék a Tisza átjárása fölött, mivel aggódtak az összeköttetés fölött Schlickkel, mert huszár őrzérek portyáztak egész Mező-Kövesdig. Végre Szolnok biztosítása tábori sáncok építése által lett elrendelve, hogy minden esélyre készen álljanak.

Alig vitettek keresztül a fennebbi intézkedések, midőn újabb aggodalmak tüntek föl, ezuttal ezek Jellachichtól jöttek. Ez ugyanis azt jelentette Török-Szt.-Miklósról Windischgrätz herczegnek, hogy tetemes haderő pontosul össze és ő félti a Szolnokon létező csapatokat. E jelentésekre újra megérkeztek a szükséges utasítások a császári főhadiszállásról. Ezek ugy hangzottak, hogy célirányosabb volna a zömöt Czepléden és vidékén elszállásolni és Szolnokot csak kellőképen megszállva tartani és a Tisza legközelebb eső átjárásai fölött örködni. Ha tulnyomó támadás történnék, akkor a bánnak ezt azonnal jelentenie kellene a tábornagnál. Egyszer smind egy esetleges visszavonulásról is gondoskodtak és utasították a bánt, hogy a gyalogság azt az országunton tegye, a lovasság pedig szárnyállást foglaljon el.

Azok a csapatok, melyek összpontosulásuk által Török-Szent-Miklósnál oly nagy gondot okoztak, Perczel hadtestéhez tartoztak, melyek parancsnokuk akarata ellenére oda vonultak vissza. Perczel ugyanis visszavonulása alkalmával Szolnokon akart egy kis őrseget hagyni és hadteste zömével a Tisza jobb partján Tisza-Apátin át Hevesre menni. E merész mozdulattal az ellenséges haderő közelében, Perczel ketős czélt kötött össze. Schlick összeköttetése meghiusítását a támogatására induló Schulzig hadosztályával, és egy Klapkával eszközlendő összeköttetést, kinek terve keresztülvitelénél segédkezet akart nyújtani. Ezt az egrí országun elérése által Jászberényen és Árokszálláson át akarta kieszközölni, ugy hogy a cs. kir. hadsereget egy Gyöngyösön fölállítandó erős értesítési őrállomás által szemmel tartassa, mig maga hadteste zömével támadólag lépne föl Schulzig ellen.

E hadművelet ellen azonban a lengyel tábornok, Dembinski lépett föl, kinek első szereplése Magyarországon az volt, hogy Perczelnek tanácsadóul szolgáljon, kinek hadtesténél január 23-án érkezett meg és a czeplédi ütközetben is részt vett. Dembinski az akkori körülmények közt egész a bács-bánsági hadtest megérkezéseig nagy súlyt fektetett a pest-debreczeni ut megtartására és elhatározta a visszavonulást a Tisza mögött Török-Szent-Miklósig. Perczel, ki Dembinski iránt mindig a legnagyobb előzékenységet tanusította és jó hírneve következtében bizalommal is viseltetett iránta, nézeteit elfogadta. De Szolnokra érven, a dolgok más fordulatot vettek. Dembinski utközben a kormánytól parancsot kapott, hogy Perczel hadtestéből 4000 ember gyalogságot, 500 huszárt és 12 ágyut küldjön Klapka segítségére. E kormányrendelet közlésénél Perczel fölpattant és kijelentette, hogy ő maga szervezte hadtestét, ez tehát az övé és ő a kormánynak nem fog engedelmeskedni. Dembinski megjegyzé, hogy Szolnok bevételeire mindössze, mindentől eltekintve, 3600 embert és 9 ágyut kapott, melyeket nem ő szervezett, hanem a melyeket neki a kormány adott rendelkezésére. Perczel makacs maradt s azzal a megjegyzéssel vonakodott a parancsot teljesíteni, hogy neki Debreczenben személyes ellenségei vannak, kik irigylük az ő sikereit.

Mivel Dembinski nem nyúlhatott azokhoz az eszközökhöz, melyeket rendezett körülmények közt egy makacskodó tábornok ellen érvényesíteni lehet és Perczel Magyarország egyik legnépszerűbb embere volt, ennél fogva nem tehetett egyebet, mint nem katonai módokhoz fordulni. Szállására ment, Perczelnek levelet írt, melyben ismert hazaszeretetére hivatkozott, őt az egységes működés szükségére figyelmeztette és kijelentette, hogy ha megmarad a 4000 ember megtagadásánál, adja ezt neki írásban. Ha ezt teszi, Dembinski azonnal Debreczenbe megy és fegyelmetlenségét a kormánynak föl fogja jelenteni. E levél átadója, tábornoki főnöke Kleinhainz őrnagy volt. Perczel erre nem válaszolt és Dembinski ezt egy második levélben erőszakolta ki Perczeltől, ki a következő levelet intézte Dembinskihez:

«Személyes okok nem engedik, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedjem, nem engedhetem a saját magam által alkotott hadtestet szétszórni. Én tehát ezennel leteszem a parancsnokságot és visszavonulok a szolgálattól. És miután én önnek, altábornagy ur, nem csak híreből, de a tegnapelőtti csata alatt tanúsított magaviseletéből is azt a meggyőződést szereztem, hogy a hadtestet jó kezekbe teszem le, kérem önt, sziveskedjék átvenni az egész hadtest parancsnokságát.»

A vérmes Perczel végre minden bonyodalmak elhárítása céljából, leköszönt.

Dembinski még egy kísérletet tett, hogy Perczelt lebeszélje szándékáról, másrészt pedig Dembinskit is le akarták beszélni a parancsnokság átvételéről, Perczel népszerűségére és hadtestének személye iránti ragaszkodására ráutalván. Dembinski erre valamennyi törzstisztet Perczel szállására rendelt, előttük a kormány parancsát és a tényállást kifejtette és Perczel levelét fölolvasta, melyben ez neki a parancsnokságot a hadtest fölött átadta. Miután sikertelenül igyekezett őt leköszönése visszavonására bírni, nem maradt más hátra, mint szigorú katonának, föltétlenül engedelmeskednie és a kormány parancsával összhangzásban a parancsnokságot átvennie. Ez értelemben Dembinski azonnal meg is tette a szükséges intézkedéseket egy hadosztály elindítására, melynek Klapka erősítésére kellett mennie.

XVIII.

Harczok a felső Tiszánál Schlick és Klapka között. — Dembinski egyesülése Klapkával. — Windischgrätz levele Schlickhez. — Kossuth levele Klapkához. — Dembinski kiáltványa.

Schlick, ki Windischgrätz herczegtől azt az utasítást kapta, hogy erősítése megérkezése előtt minden komolyabb vállalatától a Tisza ellen álljon el, mégis véget hitt vethetni tétlenségének, hogy mindenek előtt megtudja, vajjon tulnyomó erővel bír-e Klapka vagy sem. Első esetben Klapkát tokaji és tarczali állásának megtámadása által lekötni és föltartóztatni szándékolta, a másodikban pedig a Tiszán túl szorítani és a tiszai átmenet birtokába jutni. E végből január 22-kén a Pergen és Fiedler dandárokkal Tállyán és Mádon át előre nyomult; míg a balszárnyát fedő elkülönítményt Herczmanovszky alatt, mely 1 zászlóaljból, 1 lovas századból és 4 ágyuból állott, Bodrog-Keresztur felé küldötte.

Klapka az előnyös állást, melyet Tarczal, Tokaj és Bodrog-Keresztur nyújtottak, igen jól megszállva tartotta, midőn Schlick január 22-én támadt. Igen makacs ütközet fejlődött ki a tokaji magaslatok körül, hol Bulharga dandára nagy kitarással és elszántsággal harczolt s mely Schlick Tállyára és Mádra vonulásával végződött. Herczmanovszki őrnagy elkülönítményét, mely 22-én némi előnyöket vívott ki, 23-án Báthory Schulez Bódog dandarának csapatai támadták meg és Bodrog-Kereszturnál vívott véres ütközet után hasonlóan Mádra való visszavonulásra kényszerítették.

Klapka ez első sikerei által, melyek a csapatok harnyatló bátorságát fölélesztették, tiszántuli hadműveleti ala-

punk nyugat felől biztosítva volt. Schlick január 26-án helyreállította összeköttetését Schulzig hadosztályával Parot dandára által Miskolczon át és Klapka, ki most erélyes támadásra lehetett elkészülve, a Tisza balpartján az általa kért erősítéseket s Kis- és Nagy-Tokajban csapatokat hagyván hátra, hadtestével Rakamazra vonult vissza.

Ezen állásban támadta őt meg Schlick január 31-én, k két dandárral Bodrog-Keresztúron és Tarczalon át Tokajra ért, míg egy harmadik dandár mint tartalék követte. Az előre tolt elkülönítmények, miután a Tiszán át vezető szép hid el volt égetve, a jég kérgén át vonultak a Tisza mögé, melynek mind a két partján élénk harc fejlődött ki, mely alatt 4 császári gyalog század a jég kérgén átment, de némi veszteségek után ismét a jobb partra vonult vissza. Klapka a császáriak által megszállott Tokajt erősen lövette és mindkét részről folytatott heves ágyutüzelés vetett véget az ütközetnek. Schlick előbbi állásába vonult vissza és csakhamar Görgey hadmozdulataira volt kénytelen fő figyelmét fordítani.

Windischgrätz herczeg január 29-én az alább következő levelet intézte Schlickhez, melynek átadásával Erbach gr. százados lett megbízva, ki azonban csak február 3-án indítatott el az utak veszélyes volta miatt*) és Mező-Kövesden Töltényi biztos vezetése alatt egy huszár őrzőjét által elfogatott.

*) Néhány nappal előbb a 8-ik vértés ezred ezredese és parancsnoka Gyöngyösön különös módon fogatott el. Az ezred reggel a nevezett városból elindult; Montecuccoli ezredes, ki kissé gyengélkedett, később akart kocsin utána indulni. Ekkor azonban az történt, hogy egy huszár káplár, ki egy hat emberből álló őrzőjattal meg volt bízva, hogy Mező-Kövesd felé cirkáljon, azon szolgálatellenes, de eredeti gondolatra vetemedett, hogy kirándulást tegyen Gyöngyös felé. Ide érve, a város bejáratánál kérdé, nincsenek-e ott cs. kir. csapatok és azt a feleletet kapta, hogy egy vértés ezred indult el onnét reggel és csak az ezredes maradt még vissza a vendéglőben. A huszár káplár azonnal oda lovagolt, leszállott a lóról, fölment az első emeletre és a neki kijelölt ajtón kopogtatott. Erős „szabad“ következett és Montecuccoli gróf legnagyobb ámulatára, a huszár káplár állott előtte tisztelgő állásban, botját jobb kezében tartá s baljával csakóját érinté köszöntésképp: „Jelentem alásan, ugymond, ez-

Ha Schlick előbb kapja meg ezt az iratot, akkor utóbbi támadásától bizonyosan eláll. Ránk nézve az nagy fontosságu volt. A levél így hangzott:

Midőn méltóságod 25-ki jelentését a Tarczalnál 22-én a csapatok által vítézséggel és kitartással vivott makacs ütközetről tudomásul veszem, méltóságod határozatát, hogy a küldendő erősítések megérkezése előtt komoly csatározásokba nem fog bocsátkozni, csak helyeselhetem.

Mielőtt a hadműveletek kijelölésére térnék át, melyeket méltóságod most, miután összeköttetését Schulzig altábornaggyal kieszközlötte, képes leend keresztül vivni, szükségesnek tartom méltóságodat a viszonyok állására nézve rövideden és átalánosságban értesíteni.

Mint méltóságod előtt tudva van, a Görgey alatt álló ellenséges hadtestet Csorich báró altábornagy vette üldözőbe s végre 21-én s 22-én Váczon át Lévaig Selmecznél utólérte és elég makacs ütközet után visszavonulásra kényszerítette. Vajjon ez az ütközet erős ellenséges hátvéd vagy Görgey egész hadteste ellen vivatott-e, nem tudhatni biztosan, de az első föltevés a legvalószínűbb.

Ép oly kevésé tudhatni, vajjon az ellenség Losonczon át vagy éjszakknak a Szepesség felé vette-e útját. Mihelyt erre nézve

redes ur, „hogy foglyom“ A megdöbbenő ezredesnek nem volt mit tennie, mint megadni magát. Két huszár állott ajtaja elé, míg podgyását összecsomagolta. A kaplár gyorsan a városházára nyargalt, hogy kocsikat rendeljen, és ez alkalommal azt kérdé, nincs-e itt valami fekete sárga érzelmű ember? Mint ilyet, a városkapitányt jelölték ki neki, ki kiáltványt bocsátott ki a császáriak érdekében, így tehát ennek is kevésbbé udvarias és tisztelő módon parancsolá, hogy kövesse. Nem telt belé egy óra s a huszár kaplár magas rangu foglyával uton volt parancsnoksága felé. Ezen huszárcsiny Gyöngyös városának, melyet nem sokára ismét császári csapatok szállottak meg, 50,000 forintjába került, melyet Windischgrätz herczeg sarezul rárótt. Midőn Montecuccoli gróf ezredes Debreczenbe hozatott, Stein ezredes elébe vezetettet és elbeszélte az egész esetet, egyzersmind kifejezte ámulatát az irodánkban uralkodó rend fölött s azt mondá, hogy a császári táborban egészen tévesen vannak tudósítva a Tizántul uralkodó viszonyokról. Montecuccoli gróf, mint valamennyi császári tiszt, a hadjárat bevégeztéig illetve élvezetében fogságban maradt szabad lábón.

biztos tudósításaim lesznek, azonnal értesitem méltóságodat, és föl is kérem, hogy kémek által a maga részéről is híreket szerezzen erre nézve.

A mi a Görgey alatt álló hadtest erejét illeti, ez igen különféleképen és tulozva adatik elő 10—12 ezer emberrel. Üldöztetését egy 4 zászlóaljból, 2 lovas századból és 2 ütegből álló dandár teljesíti Jablonovszki alatt, ki utasítva van az ellenséget nyomban követni, és ha a méltóságod csapatai által megszállott vidékre jönne, összeköttetését az üldöző sereggel kieszközölni. A Csorich báró altábornagy alatt álló csapatok többi részét visszarendeltem, mi annál szükségesebb volt, mivel időközben nagy ellenséges haderő gyűlt össze Perczel alatt, mely miután a Szolnokig előretolt lovas dandárt visszanyomta, Abonyon át Czeglédig nyomult elő, így tehát teljesen gyenge őrséget hagyván itt, kénytelen voltam annak minden rendelkezésem alatt álló haderővel elébe nyomulni. Ez előnyomulásom hírére azonban Perczel sietve vonult vissza a Tisza mögé, úgy hogy az ellene indított csapatok másnap már ismét visszarendeltettek Pestre. Perczel, kinek hadereje 4 dandarra és 36 ágyura tétetik, 27-én alkalmasint ismét Szolnokra ért. További visszavonulási vonalára és szándékaira nézve eddigelé még nem vettem jelentést. Mihelyt megbízható híreket nyerek, azonnal közölni fogom méltóságoddal.

A mi méltóságod további hadműveleteit illeti, azt hiszem, hogy mindenekelőtt arról kell gondoskodni, hogy bizonyosságot szerezzünk Görgey hadtestének mozdulatairól, hogy a most újra szervezett megyék a veszélytől megóvassanak, valamint más részről megbízható hírek szereztessenek a Tokaj és Debreczen közt álló ellenséges haderők számáról.

Csak akkor lehet majd a támadó mozdulatok idejét és irányát kiszámítani. Anélkül, hogy már most positiv nézetet lehetne kifejezni, azt hiszem, hogy egy mozdulat Ungváron át Munkács ellen nem történhetik Kassa és az egész fölvidék veszélyeztetése nélkül, melyet az ellenség Tokajról még csekély haderővel is egy pár menetben elérhet. Ennélfogva tehát czélszerűbb Tokajról Nyiregyháza ellen nyomulni, mi által egyrésről Tokaj lenne biztosítva, Ung és Bereg megyék fedve,

másrészről Debreczen volna fenyegetve és ez erősítések már megkezdett összevonása által Debreczen elleni támadó mozdulat részemről is egy Szolnok elleni előnyomulás által támogatnák, mi azonban a jelen perczben még nem lehetséges.

Fölkérem tehát méltóságodat, hogy az ottani harczter viszonyainak kiismerése után közölje velem nézeteit a célirányosoknak talált további működésekre nézve, melyek vétele után fentartom magamnak a történendők meghatározását.

Klapka ama kérésére, hogy erősítések küldessenek neki, Kossuthtól az alább következő levelet kapta, mely különböző tekintetben nagyon érdekes. Mindenből látható, mennyire gondoskodott Kossuth a katonai részletekről. A levél így hangzott:

Debreczen, 1849. január 29-én.

Azon meggyőződésben, hogy a hadügyministerium már kifejezte a köszönetet, melylyel önnek a haza sikeres működéseiert tartozik, néhány napig vártam levelemmel, hogy öntől időközben részletes jelentéseket kapjak előléptetési és kitüntetési javaslatokkal. Minthogy ez azonban hihetőleg túlhalmozott teendői miatt még eddig nem történt, nem akarok tovább késni elismerésem szives kifejezésével; melyre az ön érdemei teljes mérvben jogosultak.

Ön nemcsak minden várakozásnak megfelelt, hanem sokkal tul is szárnyalta azt a bizalmat, melylyel önnek hazafiui kezeibe a parancsnokságot letettem.

Igen, ön fölülmulta minden várakozásomat és mi tökéletesen meg lehattünk elégedve, midőn az ön által átvett hadtestet, mely folytonos csatavesztések által igen le volt hangolva és desorganisálva, vezénylésének rövid tartama alatt annyira renlbe hozta, hogy azt lehet mondani: «a hadtest még fennáll!» De ön nemcsak azt tette, de két győzelmet is vivott ki e hadtesttel, melyek szabadságharcunk legfényescbbjei közzé tartoznak.

Mindenekelőtt azon harczosoknak, kik különösen kitűntek, a haza elismerését akarom kijelenteni, mert elvemül tüzttem ki, a kitüntetések és előléptetések az ön hadtesténél csak javaslata szerint megtenni.

Egyszersmind tudtára adom önnek, hogy csapatai élelmezésére és fõlszerelésére a legnagyobb gondot fogom fordítani.

Most még néhány szót tájékoztatásul. Minthogy Schulzig Schlickkel Miskolczon egyesült, önnel szemben tekintélyes túlerõ áll.

Ujváros és Polgár vidékén tartalék hadsereget gyűjtünk, mely önnek tartalékul, Debreczennek pedig fedezésül fog szolgálni meglepetés ellen. Sajnos dolog csak az, hogy a fegyverek lassan készülnek; mert legénységet már eleget állíthatunk.

A tartalék 5000 ember gyalogságból, 8 lovas századból és 2 ütegből fog állani. Tisza Fűred és a roszérzelmű Polgár szemmel lesz tartva, itt Asbóth ezredes van a Zrinyi és Hunyady zászlóaljakkal, melyekbõl azonban csak 400 ember van puskákkal ellátva, a tartalék összeállítására azonfelül még 400 fegyverzett önkénytes bajnokunk van, kik már Görgey táborában szolgáltak, 150 török vadászunk, 200 pesti legionáriusunk, 3 ágyunk, 500 debreczeni guerillánk, ugynevezett vörös pántlikások, kik az aradi táborban szolgáltak és egy lovas századunk. A hajdusági és szabolcsi nemzetõrséget a Tisza őrzésére rendeltem ki. Szükség esetén még a népfõlkelés is igénybe vehetõ Debreczenben és vidékén.

Mindazonban mindez nekem még csekélységnek látszik, utasítottam tehát Perczel tábornokot, hogy 4000 embert küldjön Dembinski parancsnoksága alatt Poroszlóra. E mozdulat pontos teljesítésérõl azonban nem kezeskedhetem, mivel Perczel idõközben Szolnokról Czepléd felé nyomult elõ, hogy ezen áltámadás által mozdulatait Eger ellen, hol akkor még Schulzigot lenni hitte, álcázza.

És itt egyre kell õnt kérve figyelmeztetnem: Dembinski kikötötte magának, hogy bárki legyen a fõhadparancsnok, õ magát annak szívesen rendeli alá, de ha nem neveztetnék ki fõhadparancsnok, hanem több hadtest mûködnék együttesen, akkor anciennitására számít. Ő ugyanis 1831. óta hadosztály-tábornok. *)

*) E közlés elsõ része összhangzásban áll azon nyilatkozattal, melyet Dembinski Kossuthtal folytatott elsõ értekezésénél tett és a melyet emlékirataiban föl is említ. A második Klapkának tett közlés kissé ért-

Ha ő tehát az említett hadosztálylyal följön és a tartalékból és az ön hadtestéből hadsereget fog képezni, igen természetes, hogy a főparancsnokság rangjánál és anciennitásánál fogva őt illeti. Ön ezentul azon csapatok vezére marad, melyek élén hadvezéri talentumát oly fényesen kimutatta. Ha azután Dembinski régi hírnevének megfelel és az isten minket megsegít, Damjanich, Vécsey, Perczel, Görgey és az ön hadteste az itt képezendő tartalékkal összpontosíttatnak és ha más főparancsnok kinevezése nem volna lehetséges, akkor Dembinski bizatnék meg, valamennyi hadtest működéseinek igazgatásával. Önt akkor, természetesen mint tábornokot, oldala mellé a tábornokari főnökség átvételére kérnök föl. De ez csak eszme, mit szól ön hozzá?

Az isten áldja meg, ezredes ur! Legyen meggyőződve, hogy engem régóta nem örvendeztetett meg valami annyira, mint az, hogy önben a hazának oly kitűnő vezért adhattam.

U. S. Adjá isten, hogy addig tarthassa állását, míg Dembinski megérkezik és a tartalék össze van állítva. Akkor Schlick és Schulzig két tűz közé kerülhetnek. Ha ön nem tarthatja magát, akkor Tokajon át a hidon kellene a Tiszán átmennie és a hidat maga mögött elégetnie. De ez csak casus extremæ necessitatis.

Klapka támogatásául Dembinski a Kazinczy gyalog hadosztályt jelölte ki, melyhez Hertelendy ezredes 450 huszárt adott egy őrnagy parancsnoksága alatt és Glatz tüzérszázados utasíttatott, hogy ütegéhez még 4 ágyut vegyen és a hadosztály kötelékébe lépjen. Miután Dembinski ezeket az intézkedéseket megtette, fölszólította a törzstiszteket, jelölnék ki maguk közül azt, kit egy 10,000 emberből álló hadtest fölötti parancsnokság átvételére legalkalmasabbnak tartanak Török-Szent-Miklóson. A választás Hertelendyre esett, ki minden vonakodása daczára a parancsnokságot végre elvállalta. De a parancsnokság egy hadügyministeri rendelet folytán Répássy tábornokra ruháztatott. Más nap a hadtest Török-Szent-

hetetlen és Dembinski nyilatkozatával ellenmondásban áll. Itt, ugy látszik, Dembinski főhadparancsnokká szándékolt kineveztetésének magyarázatáról lehetett szó.

Miklósra érkezése után, Dembinsky a Kazinczy hadosztályt, miután az mindennel el volt látva, elindította, és maga kocsiiban sietett utána, mivel mindennemű elintézni valója volt, ehhez tartozott egy a kormányhoz intézendő jelentés is a történeteiről.

Január 30-án Dembinski a hadosztálylyal Egyekre ért, hol Klapkától ennek hadiszállásáról azt a jelentést vette, hogy Schlick már keresztülvitte összeköttetését Schulziggal és az előbbi most egyesült erővel a kassa-debreczeni uton nyomul előre. Megkérte Dembinskit, siettetné menetét Tokajba. Ez indulási irányt a hadügyminiszter is kijelölte Dembinskinek azon megjegyzéssel, hogy annak teljesítéséről minél előbb jelentést vár Tokajból. Ezt a parancsot Dembinski akkor vette, miután már kinevezte őt a kormány a Perczel-féle hadtest parancsnokául és Klapka is tudósított erről. A helyett, hogy Tisza-Fürednél azonnal a Tisza jobb partjára menjen át és a legrövidebb vonalon Poroszlón és Szerencsen egyenesen induljon Tokajba, az óvatos Dembinski egy egész napig arról gondolkodott, vajjon Klapka nem adta-e már föl Tokajt és nem lépett-e át a Tisza bal partjára és csak másnap határozta el indulása folytatását biztonsági okokból a Tisza bal partján Tisza-Polgárnál.*)

Klapka az alatt Tokajt föladta és a Tisza bal partjára vonult vissza, mely alkalommal a nagy költségen épült hidat fölggyújtatta.**)

*) Táborkari főnöke Kleinheinzt őrnagy a Tisza-Füred melletti bon-
takozást javasolta, elkodvetlenedett, írásban azonnal betegnek jelentkezett
és szabadságoltatását kérte Debreczenbe, melyet Dembinski azonnal meg-
is adott neki. Debreczenben Kleinheinzt, ki a legjelesebb táborkari tisztek
egyike volt, Damjanics mellé rendeltetett mint táborkari főnök, kinek
oldalánál tette meg az intézkedéseket a szolnoki csatára. Buda előtt egy
ellenséges golyó súlyosan megsebesítette és néhány kinos óra mulva
meghalt.

**) A parancsot a tokaji hid elégetésére, mely egy évvel előbb
80.000 forinton építettett, senki sem akarta magára venni. Kossuth
szólt ugyan a hid elégetéséről a legnagyobb szükség esetében egy Klapká-
hoz intézett levélben, mint az fennebb közöltetett, de az utóbbi csak
annak előkészítését hagyta meg. A szilárdul épített hid lerombolása

megjegyzéssel, hogy meg fogja akadályoztatni az ellenség átmenetét a Tiszán és találkozást kért tőle február 4-ére Szent-Mihályon. Dembinski Kazinczy alezredest megbízta, hogy napfölkeltével hadosztályával Szent-Mihályra induljon, ő maga pedig, miután ott levelet kapott, melyben tudatta vele Klapka, hogy meg nem jelenhet egy lováról való leesés következtében, Rakamazra ment, hol Klapkával találkozott. Itt Dembinski tökéletesen tájékozhatta magát a helyzetről és azt épen nem találta veszedelmesnek; mert Schlick altábornagy a január 31-iki ütközet után Tokajnál a Pergen dandárt Kereszturra, Fiedlerét Mádra, Parotét Szántóra tette át, Schulzig altábornagyot pedig Kassára küldötte 2 zászlóaljal, 2 ágyuval és 4 lovas századdal, hogy mint az Schlicknek Windischgrätz herczeghez intézett jelentésében mondva van, az annyira fölhaborodott kedélyeket lecsillapítsa. Windischgrätz pedig Schlicket oda utasítá, állna el egyelőre Munkács vagy Debreczen elleni támadásától, és nyerne tudósításokat Görgey mozdulatairól. Görgeyről Schlick azt hallotta, hogy serege szétüzetett, Klapkáról pedig, ki a Tisza balpartján szemközt állott vele, hogy teljes visszavonulásban van Debreczen felé.

Mindezeket akkor sem Klapka, sem Dembinski nem tudhatta, ha azonban az utóbbi Perczel eszméjét, Schulzignak Schlickkel való egyesülése meggátlására a Tisza bal partján Tisza-Füredig és a Tiszán való átmenet által az utóbbi helyen keresztülvitte volna a helyett, hogy egy egész napig arról okoskodjék, vajjon a Tisza jobb vagy balpartján áll-e Klapka, ha továbbá nem veszt ismét egy egész napot a kerülőkön Tisza-Polgárig és nem tesz egy felesleges menetet Miskolcz felé, akkor idejekorán egyesült volna Klapkával és akkor Schlick helyzete válságossá válhatik. Háboruban csak az nyer, a ki mer.

Perczel hadtestének az u. n. tiszai hadseregnék egész Dembinskinek Klapkával történt egyesüléseig kifejtett működé-

szurok-csávák által nem volt pillanatnyi munka és nem történhetett önkényüleg Klapka tüzérségi főnöke Frivisz őrnagy által, mint ez a Debreczenbe idézett őrnagy vallatásából is kisült. E sajnálatos hídlerombolás félreértés következtében történt.

sénel még föl kell hoznunk azt a kiáltványt, melyet az előbbi Tisza-Polgárból bocsátott ki, és mely így hangzott:

«Vitéz hazafiak!

A honvédelmi bizottmány jóváhagyásával, a hadügyminiszterium által a feltiszai és középmagyarországi hadseregek fővezéréül neveztetvén ki, ezennel tudtára adom ezt a parancsnokságom alatt álló csapatoknak, alkalmat vevén egyszersmind elmondani azt, mit magam elé czélul kitűztem és a mit seregeimtől várok.

A mi engem illet: én feladatomnak ismerem a szakadatlan munkásságot; dolgozni fogok pihenés nélkül s míg győzni nem fogunk, éjeim és nappalaim közt különbség nem lesz.

És a folytonos munkássághoz elővigyázatot fogok csatolni, nehogy a karjaink védelmére bizott szent ügy biztos diadala kockáztatva legyen.

Isten adja, hogy fáradozásaim és hadi tapasztaltságom seregeim bizalmát megnyerhessék, mert a bizalom az emberi erőt megkettőzteti.

De eme bizalmon kívül, melyet alám rendelteimtől megvárok s melyet istenemre, megérdemelni törekszek, még szivekhez is van szólásom:

Magyarok! fiai e hazának, melynek megmentésére fegyvert ragadtatok!

Németek! kik megértitek, hogy a valódi szabadság Magyarország szent ügyének diadalától függ és ép ezért oly számosan álltok harczsoraiba!

Olaszok! szülöttjei a szép Itáliának, kik jól tudjátok, hogy a Duna és Tisza partjain nyerendő győzelem a Pó és Lombardia gyönyörű téreit is felszabadítja!

Lengyelek, honfitársaim! kiket a világ a szabadságharczosok elősoraiban látni megszokott!

És ti, fiai bármely vidékeknek, kiket a közveszély felriasztott, kiket a közcziel, a szabadság egyesített!

Felhivlak titeket, hogy áthatva kötelességeitek érzetétől, pillanatig se feledjétek, hogy a vitézség bár első, de nem egyetlen erénye a katonának.

Türés és nélkülözni tudás az a két fő kellék, melyektől

áthatva kell lenni minden katonának, nehogy kényelem utáni kora vágyódásaival a haza veszedelmét és terheltetését nevelje.

Szóval, tanuljuk elfeledni saját személyünket, hogy kizárólag csak az általunk védett szent ügynek diadalára gondolhassunk! Vonuljon vissza az önszeretet a lemondás előtt, mely a legnagyobb személyes erény!

Legyünk olyanok, mint a szorgalmas arató, ki nem hátra tekint, hogy a már megtett munka szemléletén gyönyörködjek, hanem tüzes pillanatokkal előre néz, látni, mennyi van még levágni való.

Bizalom vezéreitek iránt, kik érdemeiteket méltányolni s az ország kormányának tudtára adni fogják!

Szem előtt tartása a nagy czélnak, melyet elérni törekszünk!

Ez legyen irányadója viseletünknek!

Éljen a magyar haza!

Éljen a szabadság! s éljenek mindazok, kik a hazának, kik a szabadságnak bátor és rettenthetetlen harczosai!

Polgár, 1849. jan. 30-án.

Dem b i n s k i H e n r i k,
altábornagy.

XIX.

A bács-bánsági hadtest visszavonulása a közép Tiszához. — Görgey Arthur visszavonulásának folytatása a bányavárosokon át. — Görgey egyesülése Klapkával.

Január közepén a Pesten elbatározott általános védelmi terv értelmében Bácskát és a Bánságot a magyar csapatok kiűritették. Damjanich ezredes a maga hadtestével, mely a 8-ik hadosztályt képezte és 8 zászlóaljából, a 2-ik huszár ezredből és 20 ágyuból állott, elébb Aradra vonult, hol összpontosult. Elvonulása alkalmával intést bocsátott ki honfitársaihoz, mely azon elkeseredésről tesz tanúságot, melyet a vitéz Damjanichban az ott hosszan tartó fajháboru borzalmai keltettek, melyeknek még egy sokkal kevésbé gyöngéd kedélyt is el kellett fásítaniok. Csak így fogható meg, hogy Damjanich, ki mint szerb, testtel-lélekkel a magyar ügyért lelkesült, honfitársait következő módon szólíthatta :

«Ti kutyák!

Én most elmegyek, de azt mondom nektek, csendesek maradjatok, mert különben ismét visszatérek és mindnyájatokat kiirtalak a föld színéről, és hogy semmi rácz fenn ne maradjon, magam fogok magamnak az utolsó rácz sirján gölyöt röpiteni agyamon át.

Damjanich.»

Lassan tett visszavonulásában Damjanich január 31-én Aradra jött, hol Gál ezredes*) az ostromló hadtest parancs-

*) Gyulai Gál Miklós cs. kir. aranykulcsos, alezredes a cs. kir. mérnökkarban és 1848-ban erődítési helyi parancsnok Nagy-Szelenben, kiképzését a bécsi mérnökkari intézetben nyerte és mint a legkitünőbb

noka jelenlétét fölhasználta, hogy kevés ágyuztatás után Berger altábornagyot a vár föladására szólítsa föl, ezt a fölszólítást az utóbbi határozottan utasította vissza. Damjanich ezután folytatta visszavonulását és február elején a fontos átmeneti pontot Czibakházánál elérte, melyet hadteste zömével megszállott és egy elkülönítményt Szentes tett át.

Vécsey gróf tábornok Damjanichesal egyidejűleg hagyta el a déli harczterét hadtestével, mely a 6-ik hadosztályt képezte és 6 zászlóaljából, 6 század Ferdinánd huszárból, 2 század lovas hajduból és 20 ágyuból állott. Hadtestét Szegednél gyűjtötte egybe és innét Török-Szt.-Miklóstra ment.

Elvonulása előtt Bácska és a Bánság lakosságához a következő kiáltványt intézte:

K i á l t m á n y

alsó Duna- s Tiszavidék lakóihoz!

Hazafiak!

Miután az aldunai és tiszai hadsereg felsőbb parancsolat következtében vidékeiteket elhagyja, annak vezére néhány szavak hozzátok intézését kötelességének tartja.

Sikerült ellenségünknek fortélyos ravaszsága által a legálább való eszközök felhasználásával egy hadsereg erejét elzsibbasztani. — Egy szép és vitéz hadsereg hónapok lefolyta alatt — hazánkba hozott idegen rablók, s a ráciz lakosság által — kivel a magyar nemzet minden jogait testvérileg megosztotta — tétlenségben tartatott.

Sikerült az nékiek azért, mert ezen dicséretes hadsereg fővezérei ollyanok voltak, kik a oskoláiban neve-

növendékek egyike lépett a huszas években mint hadnagy a mérnöki karba, hol mint jeles szakférfiu jó hirben állott. A függetlenségi háboru alatt a honvéd hadseregnél szolgált szerény hatáskörében és fontos szolgálati tevékenységében mint az aradi ostromló hadtest parancsnoka Arad előtt, de nem nagy sikerrel, mivel szükséges eszközök hiányában szenvedett. Gál különben igen képzett tiszt volt, de jobb theoretikus mint gyakorlati ember, e mellett azonban jó hazafi. A magyar hadseregnél tábornokságig lépett elő és a forradalom bevégezése után kegyelem útján 20 évi sánzfogságra ítéltetett, melyből amnesztia által több év neki engedtetett.

kedvén fel — elég szemtelenek valának a szabadság iránt rokonszenvet színlelni, és mi annyira hiszékenyek valánk, hogy őket valóban jóérzésűeknek lenni gondoltuk. Ezen idegenek zsoldosai még jókor álarcaikban is megismertetvén, a hivek sorából eltávolítottak.

Tudjátok ti azt — hány oldalról támadtatott meg ellenséges hadseregek által elárult hazánk! — ismeretes előttetek szétoszlott hadseregeinknek vitézsége, — kik a sokkal nagyobb számu ellenség hatalmának már annyiszor vitézen ellentálltak!

Örködő kormányunk — a gondos honvédelmi bizottmány — melyben teljes bizodalmunkat egész igazsággal helyezzük — olly intézkedéseket tett, mellyek szerint képesek leszünk ellenségeinknek nemcsak ellentállani, hanem azokat végképen megsemmisíteni!

De nem lehetett ezen czélt áldozat nélkül elérnünk. — Bács és Bánátot egy időre elhagyni, s a hű lakosokat önvédelmükre bizni kellett. — Igaz ugyan, hogy a lázadók, kik rabolván s pusztítván néhány szomszéd helységekből, hol az elámitott rác lakosság kezét nyujtott, már üzték iszonyatosságaikat, néhányon mindentől megfosztattak, mások minden javaikat elvesztve, még lakó-helyeiket is oda hagyták. — És azon polgártársak, kiknek ezen szenvedés s kitűrés elviselése sorsul jutott, legyenek meggyőződve az összes nemzet igazságos méltánylásáról, hogy ha e haza, — mellynek fenntartására azon vidékek egy időre veszedelemnek kitéve — oda hagyattak — megmentve leend, és ha e honnak szabadsága — mint kétségen kívül van — örökre biztosítva leend — a szenvedett károkat méltókép megtéríteni tudni fogja!

Hogy ha még is sikerült volna a lázadóknak ollyan helységek leigázása, kik gyengék és az ellentállásra készületlenek voltak, — meg vagyok győződve Bácsmegye lakói! hogy azok irányában boszankodással lépnének fel, kik rólatok feltennék azt, hogy magatokat egy maroknyi rabló-csoportból kipszúrtatni, s tüzhelyeitektől elűzetni engednék!

Hogy ha ti önmagatokban — és a népnek erejében nem bíztok, — ha ti a veszedelem perczében a helyett, hogy rendületlenül szembeszállnátok, — gyáván meghökkentek, — ha

előttetek az önhaszon kisszerű érdekei és kényelmességek közös ügyünk győzelmek felett állanak, ha a veszedelem órájában elkerülhetlen egyetértést száműzitek, — hogy ha ti a feltétlen megkívántató engedelmesség, és fegyelem helyett vezetőitek irányában makacsok lesztek, — ha ti a helyett, hogy jó gondolkodásu, s akaratu előljáróitoknak, s hazánk közös szent ügyeért fáradatlanul működő kormányunknak kezére nem járnátok, készakarva az alattomos árulók pénzén megvásárlott eszköz gyanánt, a csalfa s csupán a ti szolgaságtokra leselkedő ellenségnek könnyedén hisztek: akkor meggyőződve lehettek, hogy az ellenség rabszolgái lenni fogtok! — De ha így viselnétek magatokat, más sorsra érdemesek, s magyarok lenni méltók nem volnátok!!

De nem! — nem lehet hinnem, hogy valaha e nép a szolgaságot — a szabadságnál inkább óhajtaná! — Fel fognak kelni a nép ezrei! és ezen nép meghallgatja törvényes kormányának jóakaratu intéseit, egy magyarnak — egy testvérének szavait! — kinek szive — ha népében csalatkoznék — szerencsétlenségekben elvérzenének.

Halljátok tehát, ti jó érzésűek! — Ne gondoljátok azt, hogy titeket itt magatokra hagyni szándékom, — egy erős mozgó-hadsereget a rendes katonaságból, 18 ágyuval itt maradni rendeltem, Szegeden Vojnits czredes — Szabadkán pedig Tar őrnagy urak vezénylete alatt; — ezen mozgó sereg támogattni fog nyolcz—tiz ezer fegyveres nép által, kiknek vezetőül értelmes tiszteket a magyar hadseregből adandok, — s valamint ezeknek, úgy a fegyveres nép kellő élelmezését, ugymint: fizetést, kenyeret és széna illetéket utalványozni fogok; — kik titeket nem csak védelmezni, de minden megtámadást visszavetni képesek lesznek.

Tartoztok ti pedig, mert ez kívánatom s akaratom, hogy minden városban vagy helységben is legjobbaitok s polgártársaitok közül egy «védelmi bizottmányt» válasszatok, kinek kötelessége legyen, nem csak felsőbb helyről érkezett parancsok legpontosabb teljesítését eszközölni, hanem, hogy minden bűnösök — kiváltképen az árulók s az álhirek vagy elenséges falragaszok terjesztői ellen a legnagyobb szigorúsággal

eljárni tartozzanak; — és az ilyenek ellen a «rögtön-ítélet» életbeléptetését ezennel rendelni, elhatároztam.

Ti pedig — mindazon földiek s idegenek! — kik szolgai gondolkozásokban alattomosan óhajtva várjátok azon órát, melyben a népet elárulhassátok! — és ti vakbuzó illyrek vagy ráczok, kiknek tán gyöngyörüségtök a rabló csordákat tetteikben utánozni! — gondolatok azon órára, a kérlelhetlen leszámolás órájára, mely — ha Isten van! — számotokra bizonyosan eljövend!!

Kelt szegedi főhadiszálláson, jan. hó 31-én 1849.

A mozgó-hadsereg főparancsnoka

Gróf Vécsey Károly, s. k.,
tábornok.

Az által, hogy a bácskai és bántási hadtest a közép Tiszaig ért, a Pesten tervelt összpontosítás nagy részben sikerült, de tökéletes végrehajtásához még Görgey és Klapka egyesülése volt főleg szükséges a felső Tiszánál.

Görgeyt ott hagytuk el, midőn visszavonulását a bányavárosokon át Lipótvár föladásával megkezdette, nem volt vesztetni való ideje, nehogy a cs. csapatok Selmechnél megelőzzék. Január 15-én folytató hadtestével visszavonulását. Aulich hadosztálya Verebélyről Szent-Benedeken és Szent-Kereszten át Körmöczbányára, Kmety hadosztálya Léváról Báthon és Selmezen át Beszterczebányára, Piller hadosztálya Komjáthiból Aulichot követve Zólyomra indult, míg Guyon hadosztálya Selmece felé vonulva fedte a visszavonulást Csorich altábornagy ellen. Ő Selmecezt és Szélaknát január 15-én érte el.

Görgey január 14-én ért főhadiszállásával Selmece-re, midőn a kormánytól küldött két tiszttal oda érkezett. Az egyik Tóth Bódog főhadnagy, az elnöki iroda fogalmazója volt a hadügyminisztériumtól. Eleinte Korponay ezredes, az elnöki iroda főnöke lett volna e küldetéssel megbizandó, miután ez azonban gyengélkedőnek jelentkezett, a választás fogalmazójára esett. Tóthnak föladata volt Görgeyt fölkeresni, s Kossuth levelét és a hadügyminisztérium parancsát átadni. Veszedelemes útjában Tóth Török-Szent-Miklóson Eisenhut századossal — ki kül-

földi volt, — találkozott, ki pénzzal telt ládát vitt magával Görgey számára. Mindketten szerencsésen érkeztek meg Selmecze.

Tóth jelentkezett Görgeynél, kinek a leveleket átadta, azt kérvén tőle, nem ad-e megbízásokat: «Majd meglátom,» válaszolá Görgey és irodájához utasította. Itt kapott másnap egy levelet a hadügyminiszterium előadójához Görgey hadteste szükségletei fedezése tárgyában anélkül, hogy Görgeyt ismét látta volna.

Kossuth e levelében fölszólítá Görgeyt, állana el a vácsi kiáltványban elfoglalt veszedelmes álláspontjától, mire még akkor nem volt hajlandó. Görgey csak Selmeczen értesült Mézsaáros kassai vereségéről és a hadügyminiszteriumtól utasított, hogy a bányavárosokból Schlick ellen forduljon, ki szemközt állott Klapkával, hogy öt két tűz közé vegye. Görgey eleinte nem mutatott nagy kedvet a miniszterium parancsa teljesítésére, míg a viszonyok arról győzték meg, hogy mást nem tehet.

Miután Görgey csapatainak néhány napi pihenést engedett, melyeket arra használt föl, hogy ruházataikat és felszerelésüket a visszavonulása alatt talált készletekből, — melyeket Pest és Selmecz közt magához vett, — kiegészítse és ujjonczokat vonjon magához. Ezután kényszerítve volt az indulásra, mivel élelmi szerei elfogytak, melyek még csak 2 napig tarthattak. Midőn további visszavonulására január 17-én megtette intézkedéseit, Csorich is megtette a magáét a támadásra. Ez január 15-dikén kezdette meg előnyomulását. Előhada Wyos alatt Verebélyt szállotta meg 16-án és Simunichsal összeköttetésbe lépett, a hadtest zöme Lévára jött.

Itt tudta meg Csorich Görgeynek a bányavárosok felé indulását. Mivel nem fordult, mint eleinte szándékolta, Lipótvár felé, illetőleg Simunich ellen, ennélfogva Csorich Görgey üldöztetését be akarta szüntetni, 17-én pihentetni, hogy 18-án Losoncra menjen és Görgey összeköttetése ellen a felső Tiszával működjék. De Windischgrätz herczeg, kivel Csorich e határozatát közölte, őt Görgey erélyes és lankadatlan üldözésére utasította és megjegyzé, hogy Csorichra nézve az össze-

köttetés Götzel sokkal fontosabb, mint Simunichesal, ki Aulichal történt összeütközése után előcsapatait Szeredre vonta vissza, és azon föltevésben, hogy Görgey hadteste zömével feléje közeledik, Windischgrätznek mindenféle tervnélküli javaslatokkal alkalmatlankodott, míg ez őt 16-án Lipótvár ostromlására sürgette, mivel Görgey üldöztetése Csorich dolga.

Csorich, ki megtudta, hogy Aulich Verebélyről Kör-möczre ment, hol Götz tüntetéseit és kémszemléit Mosóczról és Privigyéről könnyen utasította vissza és hogy Görgey egész hadteste már a bányavárosok kerületében van, hogy hátvéde Selmecztől délre, Báthnál áll, mindenekelőtt ennek megtámadását határozta el. Ez hosszadalmas és elég zavart készülétek után, melyekről más helyütt fogunk szólni, csakugyan meg is történt. Miután Görgey 21-én az ő megkerülésére célzó, Collery alatt álló hadoszlop működését megghiúsította és erőlyesen lépett föl, január 22-én Szélaknánál elől és oldalvást megtámadta Guyon az ellenség és 10 ágyu, 700 fogoly és halott elvesztésével ez a Garam mögé Bucsára, Zólyom közélébe vonult vissza, hol Beniczky Lajos Görgey seregével egyesült. Ez alkalommal Pusztelnik, Görgey volt tábornoki főnöke, ki a 2-ik gyalog-ezred egy zászlóalja fölött parancsnokolt, súlyosan megsebesült és elfogatott. *)

Csorich január 22-én megszállotta Selmeczet és előőrseit Bélabányaig tolta előre; ha tehát Görgey válságos helyzetéből ki akart bontakozni, akkor hadteste azonnali összegyűjtésére kelle törekednie. Ezt csakugyan késedelem nélkül meg is tette, de majdnem legyőzhetlen akadályokra talált. Mivel

*) Mészáros kauszlikus irányban irt emlékirataiban azt állítja, hogy a holtak hitt Pusztelnik Bécsben nem sokára ismét felépült. Nem tudjuk, miként áll a dolog, melynek ugyan ránk nézve semmi fontosságot nem tulajdonítunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a becsületes Mészáros némely egyéniségek jellemzésében nem épen szigorun veszi a dolgot, kivált a kik iránt nem érzett rokonszenvet. Így Görgey második tábornoki főnökéről Bayerről, ki a cs. kir. mérnökkari intézet növendéke és hadnagy volt a 11. sorgyalog ezrednél, ezután pedig polgári mérnök lett, azt mondja, hogy 1848 előtt „bukott kóta-másoló” volt, holott Bayer nagyon jeles és képzett tiszt volt.

kerülnie kellett az ellenséges csapatokkal való összecsapást, Görgey azon merész határozatot hozta, hogy a veszélyeztetett Aulich hadosztályt egyenes uton a választott összpontosítási helyre küldi Besztercebányára, a Skalkahegyen való átmenet által, melyen át igen fárasztó hegyi ösvény vezet, mely egy részben egy régi alagut beomlása által járhatlan volt. Ezt Görgey nagy fáradsággal emberei által helyreállította, hogy azt a lovasság és tűzérség által járhatóvá tegye és január 24-dikéről 25-dikére éjjel Aulich hadosztálya nagy fáradsággal átment azon. Ugyanaz nap el is érte Besztercebányát.

De Guyon és Piller hadosztályainál is váratlan akadály mutatkozott. A rögtön beállott olvadás folytán a Garam kiáradt alacsony partjaiból és elöntötte az utat Bucsa és Besztercebánya közt. Nem volt más hátra, mint a vizen átgázolni és így értek a hadosztályok Bucsán és Ó-Zólyomon át Besztercebányára.

Görgey hadtestének összpontosítása így sikerült és eszerint a hadügyminiszeri parancs következtében indulási intézkedéseit Klapkával való egyesülésére megegyeztetette. Ezt a Garamvölgyen át fölfelé és délfelé Putnokon vagy északi irányban a Szepességen át Eperjes felé a Hernádvölgyben lefelé létesíthette. Görgey az utóbbi irányt választotta. A menet két hadoszloppal történt. A jobb szárny, mely Guyon és Piller hadosztályaiból állott, a Garamvölgyen fölfelé egész Telgártig indult, innét Straczenán át a gölniczi völgy felé fordult és Igló hátán át a Hernádig kelle indulnia.

A bal szárny, mely Aulich és Kmety hadosztályokból állott, a 3208 lábnyi magasságu Sturecz hegyen át a Vágvölgybe indult és fölfelé Tepliczből a Poprád völgybe, innét Csötörtök-helyen át Lőcsére indíttatott.

A déli vagy jobb szárnynyal több száz szekér ruhákkal, fegyverekkel, rizsszel, kávéval és cukorral ment, melyeket Görgey eddigi visszavonulásánál különféle állomásokon mint a kormánytól föladvottakat talált. A pénzt, arany és ezüst készleteket, melyeket Görgey Selmeczen vett magához, az északi hadoszlophoz csatoltatta, mely biztosítottabb uton indult. Ezt a hadoszlopot Görgey január 28-kán Rózsavölgyön találta és

február 2-dikán a déli hadoszlop, Guyon hadosztálya, ugyanakkor ért Iglóra.

Görgey a maga menetében Besztercebányáról a Hernád és Poprád völgyeken át nem üldöztetett, mi az ellenséges részen mutatkozó erélyesség és szükséges intézkedések hiányának és a főhadiszállás által adott parancsoknak és ellenparancsoknak volt tulajdonítható. Csorich néhány napig tétlen maradt és mindenek előtt Götzczel leendő egyesülésével foglalkozott, ez pedig a Simunich hadtestéhez tartozó Sossay dandár megérkezésére várt, midőn ez Simunich által parancsot kapott a visszavonulásra, mert Windischgrätz arra utasította, hogy Lipótvárral, ne pedig Görgeyvel foglalkozzék, Götz tehát oly gyengének érezte magát, hogy mihez sem kezdett, hanem Mósczcon megállott. *)

Csorich végre a Windischgrätz által kapott parancs következtében 25-kén gyors menetekben Pestre ment, hogy a Perczel tüntetése által magát szorongatottnak képzelő tábornagy erősítésére induljon, hol a Szélaknánál elvett ágyukkal és fogságba ejtett honvédekkel, mint Windischgrätz herczeg mondja, bevonulását tartotta, mely diadalmenethez hasonlított, mi a Perczel tüntetése következtében fölhevült lakosság kedélyeit ismét lehütötte.

Azon dandár, melyet Csorich Selmeczen hagyott, Jablonovski vezérőrnagyé volt, ki csak január 30-án hagyta el Selmeczet, elővéde Bucsára ért és Heiligenkreuzra 31-én; erre kezdődött meg az előnyomulás Besztercebányára, hogy 1140 mázsa ezüstös önt, melynek értéke egy millió forint volt, és a melyről azt mondták, hogy ott van, magához vegyen. Február 1-én Collery ezredet egy különítménnyel tolta előre Német-Lipcséig, hogy a Görgey által a Garamon lerombolt hidakat

*) Itt jelent meg azon küldöncz, kit Windischgrätz indított el Görgeyhez, hogy neki gondnélküli életet biztosítván a külföldön, őt hadteste kiszolgáltatására fölhívja, mit Görgey, mint azt olvasóink már tudják, határozottan elutasított. Mi ezt az ügyet akkor, midőn a vácz kiáltványról szólottunk, már fölemlítettük, ezen kiáltvány volt az, mely a herczegben azon gondolatot ébresztette, hogy Görgeyvel a kiegyezkedés lehetséges volna.

helyre állíttassa, míg egy másik különítmény a Sturecz hegy felé Rózsavölgyre küldetett, hogy a magyarok által ott állított fatorlaszokat elhárítsa és Görgey hadtestéről tudósításokat szerezzen. A különítménynek 31-én ismét Beszterczebányára kellett bevonulni.

Midőn Jablonovski belátta, hogy Görgey nagyon előre haladt — 5—6 menettel volt előre, — hogy nem érheti utól, szándéka az volt, hogy a közvetlen üldözéssel fölhagyván, Breznóbányán át a Kassa felé vezető párhuzamos uton folytassa előnyomulását, mi által lehetővé lett volna Görgeyt ott megelőzni, vagy legalább utólélni. Windischgrätz hercege helyeselte Jablonovski szándékát, mely ha valósul, ennek egyesülését vonta volna maga után Schlick hadtestével Tornán, a Rozsnyón álló Götz közbevetésével.

Február 3-án Jablonovski elővéde és 4-én dandárának zöme indult el Breznóbányára. Ott azonban ismét megállott, hogy Götzöt bevárja. Ez Görgey hadtestének távozása után Körmöczbányára ment, hol Simunich által kellett volna fölvaltatnia, ki Lipótvár eleste után *) február 2-án a bányavárosok megszállásával bizatott meg.

Miért várt Götz egész dandárával február 5-éig Körmöczbányán Simunichra, holott Görgey csak nem gondolhatott arra, hogy megforduljon, az megfoghatatlan. Hilethőleg nagyon pon-

*) Ezen kis vár a császári csapatoknak sokáig állott ellen és minden ismételt fölhívást a vár föladására határozottan visszautasította, de Görgey hadtestének a bányavárosokba vonulása után eleste csak rövid idő kérdése volt. Midőn az őrség megadta magát, a vár még hosszabb időre el volt látva lőkészletekkel és élelmiszerekkel, de tartós bombázatásnak a vár nem állhatott volna ellen. Így tehát alig egy órai bombázatás után megadta magát. Az őrség Ordódy őrnagy várparancsnok, Zinner őrnagy, Mednyánszky báró őrnagy, 38 főtiszt, 1272 főnyi legénységből és 38 ágyuból állott. A föladás föltétlen volt és kevés szóból állott, u. m. „Lipótvár erőd meghódol és ő felsége kegyeibe ajánlja magát“, Ordódy várparancsnok szabadságvesztő büntetéssel menekült meg, Mednyánszky báró őrnagy és Gruber honvédtüzérségi százados, ki 1848-ban cs. kir. altiszt volt, mivel az ellentállás főtenyezői voltak és azt még folytatni akarták, nem ugyan Windischgrätz. hanem később Haynau által kötél általi halálra ítéltettek.

tosan akarta teljesíteni Windischgrätz parancsát, ki Görgey esetleges megfordulását lehetségesnek tartotta. De ilyesmire épen nem lehetett gondolni. Csak 5-én pontosította össze Götz dandárát, 6-án Breznóbányára ért, hol Jablonovski herczeggel egyesült és mint rangban idősb átvette mind a két dandár fölött a parancsnokságot, melylyel utóbb Ramberg altábornagy, ki addig a Komárom előtt figyelő csapatok fölött parancsnokolt és Simunich által helyettesített, ruháztatott föl. Ramberg utasítva volt, hogy siessen a két dandár után és létesítse gyorsan Görgey üldöztetését. De a két dandár február 7-én Polonkára, 8-án Telgártra ment Götz alatt, hogy onnét Bernátzon át a Szepességbe menjen és csak 10-én ért Lőcsére, melyet Schlick csapatai már 3-án kiűritettek.

Görgey előőrsei már január 31-én megtámadták az egy elkülönítménnyel Lőcsére áttett Kiese wetter őrnagy előőrseit és néhány órallót elfogtak. E törzstiszt már január 29-én tudósította Schlick grófot, hogy Görgey hadtestével a Szepesség felé közeledik, de jelentése nem vétetett komolyan. Schlick azt hitte, hogy Görgeyt a Jablonovski és Götz dandárok erőlyesen üldözik és csak arra szorítkozott, hogy egy másfél zászlóaljból és fél lovas századból álló elkülönítményt küldött ágyuval Deym gróf vezérőrnagy alatt Margitfalvára, hogy Kiese wettert magához vonja, míg Schulzig, mint már említettük, csekély erősítéssel Kassára nyomult, honnan ismét 2 gyalog század 2 ágyuval a branyiszközi szoroshoz indult. Schlick még egy zászlóaljat küldött 6 ágyuval Schulzighoz Kassára és megbizta őt az északon Görgey ellen működő csapatok parancsnokságával.

Deym február 2-án indult Margitfalvára, mely napon Görgey bal szárnyoszlopa Guyon alatt Iglóra érkezett. Kiese wetter őrnagy erről értesülve, anélkül, hogy az ellenség erejét ismerné, elhatározta, hogy azt az éjjel saját állomásán megtámadja, mi azon hanyagságnál fogva, melylyel Guyon a biztonsági szolgálatot kezelte, annyiban sikerült is neki, hogy észrevétlenül a városba nyomult és borzasztó zavart okozott a magyar csapatok közt. Az első percekben sikerült két ágyut elfoglalnia, de midőn Guyon csapatai első ámulatokból eszmé-

letre tértek és rendezkedtek, Kiesewetter kénytelen volt nem csak zsákmányát odahagyni, hanem még 2 röppentyű henger, 3 ágyú és egy röppentyű állvány, 4 halott és 20 sebesült lovas, s 11 tűzér ló elvesztésével Szepes-Várallyára, onnét pedig február 3-án a branyiczói szorosba visszavonulni.

Deym gróf tábornok Schulzigtól egy zászlóalj erősítést kért, melyet az utóbbi csak részletes jelentés után volt kész küldeni és Schlicknél tudakozódott. Görgey február 3-án tudta meg a meglepetést Iglónál, és abból Schlick közelségét következtette. Nem akart mellékutakon ütközet nélkül Klapkával egyesülni, hanem támadólag föllépni. Görgey még 3-án tette át hadiszállását Lőcsére, hol a lakosság örömrivalgással fogadta őt.

Míg a bécsi lapok hadtestéről, mint szétugrasztottról és megsemmisítetttről irtak és Vogel altábornagy, ki azalatt ideiglenesen mint gácsországi főhadparancsnok működött, a Schlick által kifejezett nézettel szemben, hogy Görgey Gácsországba fogja magát keresztül vágni, a határon a gácsországi népfölkeletet szervezte, azzalatt Görgey fényes tánczvigalmat rendezett Lőcsén tisztjei és a polgárság számára, és hogy a kellemest a komolylyal összekösse, ugyanaz nap megtámadtatta a branyiczói szorost Guyon által. Ez azt tulnyomó erővel vitte keresztül a homlokzaton történt tüzelés által, melyet a Deym-féle csapatok kettős megkerülésével fejezett be, ki is a huszároktól folytonosan üldöztetve, Eperjesre vonult vissza, hová 5-ke és 6-ka közötti éjjel érkezett meg.

Piller hadosztálya Guyon erősítéséül követte ezt, Kmety és Aulich hadosztályai a krompachi és klubnói uton nyomultak elő, hogy az ott levő ellenséges haderőket föltartóztassák. Ezek Deym visszavonulási mozdulatait követték, kit Schulzig Eperjesen fogadott.

Miután Schlick a helyzet komolyságát végre beismerte, csapatait Kassán pontosította össze. Pergen dandára 6-án Kéren át Kassára jött, Fiedleré pedig 6-án Szántón át Hidas-Németibe. Parrot 5-én ért Vizsolyra és Bodókö-Váraljára. Schlick már 4—5-ke közti éjjel megérkezett Kassára, honnét a rendelkezhető gyalogságot szekereken küldötte Eperjesre. E

várost azonban Schulzig, miután Deymot magához vonta, már 6-án reggel kiűritette s a kassai uton Szent-Péterig huzódott vissza. Itt Schulzig a Kassáról hozzá küldött csapatokkal találkozott és Schlickkel együtt, ki minden csapatát még közelebb hozta Kassához, Lemesányig nyomult.

Guyon február 6-án vonult be Eperjesre. Görgey szándéka volt erőiesen előnyomulni, de a bizonytalanság Schlick helyzetéről megbénította elszántságát. Ehhez sokat járult azon csekély ellentállás, melylyel Görgey Schlick részéről találkozott. Azt tettezte föl, hogy Schlick Klapka fölött előnyöket vivott ki és hogy a Tisza balpartján túl már messze haladt, vagy hogy Görgey közeledését nem idejekorán tudta meg, vagy végre, hogy erejét kevésre becsülte. Még azt is gondolta, hogy Schlick őt Eperjesen fogja megtámadni. Ezen téves föltételezések által indítatva, Aulich*) hadosztályát Eperjesre rendelte és most Kmetynek adott parancsot, kit a klubnó-kassai uton hagyott maga mögött, hogy Kassa ellen erőyes előnyomulást tegyen.

*) Aulich Lajos 1792-ben Pozsonyban született, 1810-ben mint hadapród lépett a cs. kir. 2. sorgyalog ezredbe, mely akkor születése helyén egészítettett ki. Ebben fokankint lépett elő egészen alezredesi rangig és a magyar hadseregben ezredesséig és ezredparancsnokságig. Aulich már 1813-ban és 1814-ben mint tiszt vett részt az első francia császárság elleni két utolsó hadjáratban; tehát már akkor bírt a hadi tapasztalat némi fokával, midőn Pozsonyban állomásozó ezredével 1848-ban a déli harczterre rendeltetett. A ki az öreg Aulichot ismerte és látta, miként teljesítette már a bánságba indulásnál szokott szigorúsággal és majdnem pedáns pontossággal a szolgálatot és miként gyakorolta zászlóalját a pihenő állomásokon, mintha valamely katonai szemlére készülne, alig sejtette, hogy hazája szabadságának egyik legelszántabb előharczosává lesz, de Aulich férfias jellemű ember volt, komoly természetű, ki mindig egyenes uton szokott járni. Miután ezredével a magyar alkotmányra esküjét letette, semmi sem tántoríthatta el elfoglalt állásától. Midőn Lamberg legyilkoltatása után a cs. kir. tisztek egy része az első táborban ezredében is ingadozni kezdett és Witte őrnagy a magyar szolgálat elhagyása mellett izgatott, Aulich nyugodtan és szilárdan képviselte a nézetet, hogy a tisztek e sajnálatos esemény által ne ingadozzanak esküjökben és kötelességükben. A mi őt magát illeti, ő a magyar alkotmányos háboru minden fázisai alatt egészen azon pillanatig harczolt, míg fizikai ereje győzte. Aulich ezredével, a mely mindig vitézül

Hogy a Görgeynek Klapkával és Dembinskivel való összeköttetésére célzó hadműveleteket utolsó stádiumukban kapcsolatosan leírjuk, mindenek előtt Klapkához kell visszatérnünk, kit ott hagytunk el, midőn Dembinski a Kazinczy-hadosztályt hadteste erősítéséül küldötte és ő a Tisza balpartjára vonult vissza. Klapka hadteste akkor 14 zászlóaljából, 13 lovas századból és 36 ágyuból, összesen 12,000 emberből és 1600 lóból állott. Ezzel a haderővel február 4-én ismét átkelt a

harczolt, a déli harcztér minden nagyobb hadműveleteiben részt vett és utóbb Görgey feldunai hadteste erősítésére vezette. Önzetlen kötelesség-érzetétől áthatva, Aulich mint régóta szolgáló ezredes egy fiatal leköszönt főhadnagy parancsainak rendelte magát alá, kinek még be kellett azt bizonyítania, vajjon az-e a mivé őt Kossuth tette, főhadvezér. De Aulich többet gondolt az ügygyel, mint a személylyel és mindenek előtt tiszteletben tartotta a kormány parancsait. Görgey hadserege kötelékében előbb mint hadosztály-, utóbb mint hadtest-parancsnok kiválólag vett részt a téli és később az áprilisi hadjáratban, mely utóbbiban szemessége és ügyessége által tűnt ki, midőn tüntetései által Pest alatt Görgey előhaladását a Duna bal partján mesterileg fedte. Neki jutott a földadat, hogy a megifjodott Magyarország vélt győzelmét ápril 24-én a fővárosnak hirdesse és a lakosság leirhatatlan örömére annak föllobogózott falai közzé bevonuljon. Budavár bevétele után Aulich köszvény által, melyet hihetőleg a téli hadjárat fáradalmi idéztek nála elő, kényszerítetett a császárfürdőt használni. Julius közepén hadügyminiszterré nevezetett ki, mely minőségben földadata az volt, hogy ő tegye meg az utolsó intézkedéseket Magyarország hadműveleteinél. A kormány leköszönése után nem gondolt személyes biztonságára, hanem mint nem harczó követte Görgey seregét Világosra. Ő is osztotta a többi tábornokok borzasztó sorsát, kik Görgeyt követték. Kötél általi halálra ítéltetvén, október 6-án Aradon végeztetett ki. Aulich egy kitűnő hadvezér minden tulajdonságaival bírt. Hadtestében a rend és fegyelem fentartásához jól értett, ezek ugyanis az ő személyében összpontosulva s megtestesülve voltak, mert azon föltétlen engedelmességet, a melyet alárendeltjeitől követelt, ő maga is szigorúan követte a kormánynyal szemben. Korteskodás éshenczegés előtte egészen ismeretlenek voltak. Zajtalanul, de annál nagyobb sikerrel működött azon ügy mellett, melynek nagy fáradsággal szerzett állását és életét áldozta. Aulich azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik alapos katonai tudományossággal ügyességet kötnek össze csapatok vezénlylésénél. Nyugodtan és biztonsággal intézkedett, a keresztülvitelben gyors, a harcmezőn bátor és határozott volt, szóval dicső hadtest-parancsnok. Kossuth őt Gödöllőről ápril 7-én kibocsátott hadi jelentésében mint a legérdemteljesebbek egyikét említette föl.

Tiszán, hol a hirtelenkedés következtében felégetett erős hid helyett a tokaji lakosok segítségével egy más járható hidat állíttatott. Kazinczy hadosztálya Lövön állott, a másik kettő Tarczalon, Bodrog-Kereszturon és Tokajban, ahová Klapka hadiszállását áttette.

Mintán Schlick állását kiürítette, Klapka azonnal belátta, hogy nincs más föladata, mint Schlick mozdulatait követni. Görgeyről mindaddig semmit sem hallott, de Schlick elvonulása vele szemben elfoglalt eddigi állásából arra mutatott, hogy az Görgey előnyomulása miatt történt. Klapkának ugyan nem volt más célja, mint egyesülni Görgeyvel és anélkül, hogy Görgey pillanatnyi helyzete fölött okoskodnék, Schlicket nyomban kellett követnie, miből Görgey fölmentése, vele való egyesülése és közös működés Schlick ellen következendett. Az öreg Dembinski, ki Szerencsen ütötte föl hadiszállását, ismét azon téves nézeten volt, hogy a hadműveletek súlypontja Miskolczra fektetendő, mire őt egészen indokolatlan aggodalom Debreczenért és Tisza-Füred megszállása vezette. „Ha Görgey mind eddig nem bontakozott ki, mondá, akkor anélkül is későn érkeznek fedezésére“. Klapka ez esetről azonnal jelentést tett Kossuthnak és a hadügyminiszternek azon megjegyzéssel, hogy Dembinski intézkedéseitől nem vár eredményt és a köteleesség teljesítésére nézve minden felelősséget elutasít magától.

Időközben Dembinski Klapka érveinek annyiban még is engedett, hogy megengedte neki, hogy Dessewffy hadosztályával Schlick után nyomuljon. Kazinczy hadosztályának pedig Miskolczra, Márjássyénak Meggyaszóra és Gesztelyre kellett mennie. Klapka 7-én indult el az egyik hadosztállyal és 8-án a Hernád hidja magtámadására ment át Hidas-Németinél, melyet Fiedler dandára szállott meg. A császáriak a hidat fölgujtani igyekeztek, de Klapka csapatai azt rohammal bevették és a császári dandár Kassa felé vonult vissza. Klapka 8—9-ke közti éjjel Hidas-Németiben maradt, hol Guyonról s az általa bevett Braniczko szoroson vívott győzelemről értesült.

Görgey, ki Schlick ellen gyorsan szándékozott előnyomulni, egyszerre ingadozóvá lőn és két napot töltött Eperje-

sen tétlenül hadtestének zömével. Az időt Schlick valószínű szándékai fölötti okoskodással és Klapka cselekvései fölötti fontolgatással fecsérlette el. Görgey intézkedéseire kivált az utána nyomuló Jablonovski és Götz dandárok távolsága volt mérvadó. Azon előhaladás, melyet Görgey előbbi gyors és merész menetével nyert, tetemes volt, de annak ép oly mérvben kellett csökkenni, a mint a Schlick elleni támadást elhalasztotta. Ezt Görgeynek mindennek fölött szem előtt kellett tartania és tekintetbe nem véve, mit tett Klapka, Schlickre támadni; mert midőn ez Kassára vonult, csak két eset volt képzelhető, hogy, Schlick oda ment, hogy Görgeyt lehetőleg addig tartsa föl, míg Götz és Jablonovszki közeledtek, vagy pedig, hogy Klapka támadásba ment át. Minden esetben erőyes eljárás volt az egyetlen eszköz, hogy a két tűz közé jutás esélyétől megmeneküljön és Schlicket idejekorán ugyanabba a helyzetbe hozza.

Görgey azonban a körülményeket oda magyarázta, hogy Schlick hadteste zömét Lemesányról Budamérre vonta vissza február 8-án és csak elővédét hagyta vele szemközt a Tárca hidjánál, mintha erre nem lett volna kényszerítve és csak 9-én határozta el a támadást, midőn megtudta, hogy Schlick a Tárca hidját fölgyújtatta, és saját táborkari főnöke nagyon sürgette őt, hogy mind a három hadosztályal támadjon. Guyon és Piller hadosztályainak a Tárca hidján át kelle előtörni, mely csak 9—10. közti éjjel állítottott ismét helyre; míg Aulich hadosztálya a Tárca bal partján Felső-Olesváig, hol hasonlóképen hid volt, ment lefelé és onnét Kassára indult. 10-én délelőtt Görgey előcsapatai Klapkáéival, melyek Fiedler dandára után mentek Enyiczkéig, egyszerre érkeztek meg. A következő napon pedig Márjássy hadosztálya Hidas-Németire érkezett. És most Görgey és Klapka hadtestei, miután azelőtt 5 héttel Pesten elváltak egymástól, ismét egyesültek és üdvözltek egymást 10-én este felső Magyarországi fővárosában.

Most Dembinski is megváltoztatta előbbi nézeteit. Arról értesítette Klapkát, hogy egy zászlóalj, egy lovas századot és 2 ágyut küld utána, és a Márjássy hadosztálynak is hozzá kell csatlakoznia. Ha Görgey közel jó Schlickhez, Dembinski a Kazinczy hadosztályával maga is követni akarta. Ez esetnek,

ha Görgey az időt kellőleg fölhasználja, a Braniczko szoros bevétele után kellett volna bekövetkezni. 9-én Klapka Szinára ment, hogy támadólag lépjen föl Schlick ellen, ha Görgey ugyanazt teszi a másik oldalon. Ha Klapkának egészen együtt lett volna hadteste, akkor a támadást maga is merészellheti, de így nagyon gyengének érezte magát. Ezt Dembinski fonák rendelkezéseinek lehetett köszönni.

Ez időben Schlick gróf altábornagy ugyanabban a helyzetben volt, a melybe Görgeynek kellett volna jutni Windischgrätz herczeg utasítása szerint a császári csapatok által. Az északi oldalon Görgey elősapatai alig három órányira, a délin Klapka alig három mértföldnyire Kassától. Schlick főhadiszállásán Dembinskit Klapkával egyesülve hitték. Görgey, Klapka és Dembinski угyszólván annyira közel állottak egymáshoz, hogy egyesült erővel támadhattak Schlickre anélkül, hogy veszélynek tették volna ki magukat. E válságos helyzetben, Schlick február 8-án hadi tanácsot hívott össze, hogy a teendőkről komolyan tanácskozzék és határozatot hozzon. A tanácskozás tárgyául a következő pontok szolgáltak: 1. Vajjon a hadtest egész erejével Eperjesen át Gácsországba vágja-e magát keresztül vagy 2. Kassát tartsa, vagy végre 3. anélkül, hogy döntő támadást várjon, Szepsin, Tornán, Tornaallyán és Rima-Szombaton át vonuljon vissza, összeköttetést keressen Windischgrätz herczeggel és ez által a föladott előnyöket ismét visszanyerje. Az utóbbi javaslat fogadtatott el, csak még egy kísérlet lett volna teendő, hogy a délről előnyomuló Klapkát csata elfogadására bírja. Ha ez történnék és Schlick győzne, akkor nem adná föl Kassát, ellenkező esetben pedig éjjel hagynák el e várost és a visszavonulás Szepsi és Torna felé vitetnék keresztül.

Időközben Parrot dandára a podgyászszal, betegekkel, sebesültekkel és a Kassáról menekülő családokkal azonnal Torna felé indíttatott. Schulzig Kassán maradt, Schlick pedig 11-én éjjel 6 lovas századdal és 12 ágyuval a Fiedler-dandárhoz jött Enyiczkére a miskolci uton. Ide érkezvén lemondott abbeli szándékáról, hogy Klapkát megtámadja és késedelem nélkül Nagy-Idán át Szepsibe indult. Schulzig 9-én délelőtt még nem

vett további parancsokat és egy Schlicktől Hidas-Németi felé küldött lovas katona által jelentést kapott, hogy egy ellenséges haderő huszárjaira bukkant, mire Kassát kiűritette és délben Szepsibe érkezett, hová a kassai hegyen állott csapatok is, miután a Hernád hidját fölgyújtották, megérkeztek. Parrot már Tornára ért dandárával, honnét 10-én Szinre, 11-én Tornaljára, 12-én Bátkára ment. A hadtest zöme 10-én pihentetett és 11-én Fiedler dandárával az élén, kit Perger, Krieger és Deym követtek, Józsaőre, Petribe, Szinre, Szilasra és 12-én Bunyára, Bejére, Tornaallyára és Aggtelekre mentek. Deym gyenge hátvédet hagyott Szinen. 13-ka általános pihenés napja volt.

Ez alkalommal arról értekeztek egymással, mit kelljen azonnal tenniök. Klapkának Schlicket az egyenes uton kellett üldöznie és ennek egyesülését Ramberg hadosztályával meg-hiusitania. 11-én Görgey Hidas-Németire ment, hogy Klapka csapatai fölött szemlét tartson és azokat a magáéival összehasonlithassa. Klapka Schlick üldöztetésére indult Szepsi felé. Görgey még önálló parancsnok volt, míg Klapka Dembinski parancsai alatt állott és parancsot kapott az utóbbtól, hogy gyors menetekben Miskolczra és Edelényre jöjjön, hogy hozzá csatlakozzék. Dembinski ugyanis Schlick visszavonulási vonalát el akarta állani és a végett Kazinczy hadosztályával Edelényre és Sajó-Szent-Péterre, 12-én pedig Putnokra nyomult elő.

Görgeyt Dembinski beavatkozása nagyon bosszantotta; mert Schlick üldöztetését magára akarta venni. Guyon és Piller hadosztályait utána küldé. Ez utóbbi az ellenséges hátvédet Szinnél utól is érte és tetemes veszteséget okozott neki, de utóbb az üldöztetést beszüntette.

A Dembinski alatt egyesült hadtest február 13-án következőleg állott: Kazinczy hadosztálya Putnokon, Márjássy Kas-sán, Dessewffy Klapkától oda vezetve Miskolczon.

Schlick hadtestétől február 14-én Parrot dandára Kereszturra, Fiedleré Rimaszombatba, Deymé Fügére tétetett, Kriegerné, ki Deym hátvédét vette át, követte azokat. Ugyanaz nap Dembinski Kazinczy hadosztályával Tornallyára ment, Márjássy mint tartalék követte.

Kriegern épen elindult Tornallyáról, midőn Dembinski erős ágyutűzzel támadta meg őt. Schlick azonnal Deymot küldte oda erősítésül, mi azonban fölöslegesnek bizonyult, mivel Dembinski az ágyúzáson kívül semmit sem kezdett, hanem még az nap Putnokra vonult vissza. Most már Schlick egyesülésének a császári főhadsereggel sem állott többé semmi útjában. 15-én Parrot dandára Losonczig jött, Schlick hadtestének maradéka lépcsőzetesen állott elszállásolva az ut mentében Losoncz és Rimaszombat közt s egy elkülönítménye Miskolcz megfigyelésére a putnoki úton egész Pálfalváig volt előre tolva. Egy Váczi Balassa-Gyarmaton át Losoncz felé indított dandár század Schlick összeköttetését a főhadsereggel helyreállította. Schlick gróf altábornagy visszavonulása nyomán a legsúlyosabb körülmények közt igen ügyesen és merészen volt keresztül vité.

Ezzel azonban Schlick még meg nem elégedett, hanem azon törte fejét, hogy a Pétervásáron át elébe indult Colloredo gróf dandárával Miskolczra nyomuljon. A kassai menekülteket, a betegeket a tót szabadesapattal Szirmay gróf alatt Vácra küldötte. Windischgrätz herczeg most már meggyőződött arról, hogy egyes elszigetelt csapatosztályok önálló föllépésétől mit sem várhatni, és hogy annyival inkább elérkezett az idő a hadsereg zömének összpontosítására, hogy a magyarok oldaláról kétségtelenül előkészített főtámadásnak elébe menjen, Schlick javaslatát visszautasította és Colloredo dandárát, melynek állását Gyöngyösön jogosan tekintette elég erősnek, Hatvanba rendelte és egy czirkáló csapatot Coudenhove őrnagy alatt Kápolnáról Gyöngyösre. Február 18-án az egy lovas osztályból álló portyázó csapat, Auersperg vértések, jókor reggel egy elkülönítmény által Desseffy ezredes alatt Kompolton meglepetett, mely alkalommal a vértések halottakban, sebesültekben és foglyokban 1 lovas századost, 1 főhadnagyot, egy főorvost, 1 őrmestert, 6 káplárt, 25 vértest és 17 lovat vesztek.

Most az északon lévő két dandárhoz kell visszatérnünk. Götz és Jablonovski dandárjai, mint már említve volt, február 10-én Lőcsére értek, és midőn Schlick oldal-vissza-

vonulása közben Tornára érkezett, alig voltak tőle két napi menetre, tehát Rozsnyón át akadálytalanul egyesülhettek volna vele. De ők egymásról csodálatosan mitsem tudtak és folytatták elszigetelt hadműveleteiket Eperjes és Kassa ellen. 11-én Szepesvárallyára értek, indulásukat folytatván a Branyiczkon átmentek, február 13-án Fricsre és Bertótfalvára értek, egy oldal hadoszlop Pott ezredes alatt Margitfalván át, hol magyar csapatokkal összeütközött és hosszabb ütközetet kellett kiállania. Ez eset Götzöt visszavonulási vonalára nézve aggodalomba ejtette, mert azt föltételezte, hogy Görgey a Hernád-völgyben erősítve nyomulhat elő. Götz tehát 13—14 közti éjjel ismét visszavonult a branyiczközi szoroson át Szepesvárallyára, a hadosztály parancsnoksága átvételével megbízott Ramberg altábornagy oda érkezett egy század Kress könnyű lovassal a két dandár fölött parancsnoklandó. Ramberg Komáromból jött oda.

Ramberg február 14-től 19-éig Szepesvárallyán időzött, mert elhitették vele, hogy Kassát és Eperjest 45000 ember és 130 ágyu szállotta meg, melyek közül 6—7000 ember és 20 ágyu a margitfalvai bevehetetlen szorost tartja elfoglalva stb. Ramberg egyébiránt azt is tudni akarta, hogy Vogel altábornagy 19 gyalog, 2 lovas századdal és egy fél ágyuüteggel Gácsországból Bártfán át közeledik, kit további előnyomulásában Palocsán át Eperjesre magához akart vonni. Miután fölriasztotta őt Windischgrätz álmodozásaiból és a magyarok ezrei Margitfalvánál nem voltak láthatók, végre elindult és február 21-én a magyarok által kiűritett városba ért. Itt változatosság kedvéért ő is kért erősítést Windischgrätzről, azcn szinte derült megjegyzéssel, hogy igen gyengének érzi magát a Miskolczon összpontosult ellenség üldözésére. Minthogy nem számíthat Schlick közreműködésére, kit a magyarok magát is üldöztek, ezt Ramberg nem is sejtette. Ramberget, ki február 28-án kedélyesen időzött Kassán, most elhagyjuk és ezennel berkesztjük általánosságban tartott leírásunkat a két hadsereget illetőleg abban a perczben, midőn mind két részről megtették intézkedéseiket a nagy mérvben folytatandó háborúra.

XX.

Dembinski főparancsnokká kineveztetése. — Görgey tisztjeinek magatartása e kinevezéssel szemben. — Körültekintés a különféle magyarországi harcztereken előforduló események fölött. — Eszék eleste. — Az erdélyi harcztér.

Alig történt meg Görgey Arthur gyors és ügyes hadműveletei és Klapka föltartóztató állása által a felső Tiszánál e két hadtest egyesülése, midőn a kormány azon elhibázott lépést tette, hogy Dembinskit az összes magyar seregek főparancsnokává nevezte ki. Az erre vonatkozó kormányhatározat már február 15-én érkezett Dembinskihez Putnokra. Görgey értesülvén erről, egy napiparancsban adta tudtára e kinevezést hadtestének, mely napiparancs igen keserű megjegyzéseket tartalmazott a kormány ellen, ezért a hadügyminiszterium őt rendre utasította, minek következtében tiszti kara gyűlést tartott és elhatározta, hogy csak az ő parancsnoksága alatt akar szolgálni. Ezt a határozatot egy főbb tisztekből álló küldöttség vitte meg Görgeynek.

Görgey megköszönte tisztjei bizalmát, azonban oda utasította őket, hogy engedelmeskedjenek a kormány parancsainak, mint azt ő maga is teszi, noha legjobban ismeri a kormány hibáit. Tábornokuk kijelentésével azonban a tisztek nem érték be, hanem elhatározták — hogy a kormányt is tudósítják érzületeikről és Zuber őrnagyot*) küldötték nyilat-

*) E küldetés Zubernek nagy bajt okozott. Midőn Böszörménybe érkezett, éjjelre egy vagyonos parasztnál szállásoltatott el. A paraszt, midőn Zuber délután megérkezett, mint házigazda föltett kalappal jelent meg előtte. Zuber fölszólította, süvegelné őt, a paraszt kijelenté, hogy saját

kozatukkal Debreczenbe, mi igen természetesen akkor még nem idézte elő a kormány határozatának megváltoztatását.

Görgey hadtestében e nyilatkozattal talált kifejezést első ízben a kortesszellem, melyet a vácsi kiáltvány idézett elő. Hogy fiatal tisztek forradalmi hadseregben ily szellemtől át vannak hatva, az megfogható, de hogy vezérek és rég szolgált tisztek is ily kortesszellem által vezéreltetik magukat, az csak a kormány iránt keblükben élő tiszteletlenség által magyarázható meg.

A mi a Görgey és Dembinski közti jövőbeni viszonyt illeti, ez már utóbbinak kineveztetése előtt az alábbi levelekből látható, melyeket a főparancsnokság betöltése után a nevezettek egymással váltottak.

Ezek következőleg hangzottak:

Dembinski Görgeyhez.

Miskolcz, 1849. február 12-én reggeli 8 órakor.

Van szerencsém önnel tudatni, hogy miután megtudtam, hogy az ellenség podgyászsral nagyon terhelve, Gömörön által Rimaszombat felé vonul vissza, őt ha lehet megsemmisítem. Én ma egy erős hadosztálylyal indulok Edelénybe, a további utat, a melyen indulni fogok, nem jelölhetem ki tüzetesen, csak általánosságban mondhatom önnek, hogy ha látom, hogy a további üldözés már hasztalan, balra fordulok és Egeren át a Tisza felé szándékozom indulni. Sziveskedjék tábornok ur engem mozdulatairól értesíteni, hogy az ellenségnek több kárt tehessünk. Fölhasználok az alkalmat, hogy önnek a miniszterium iratait megküldjem. Klapka egyik hadosztályának (Márjassy) írott parancsot küldött, hogy mihelyt előnyomul, engemet mozdulataimban kövessen, Klapka ezredesnek pedig

háznál van és fején tartja kalapját, Zuber ekkor a paraszt fejéről le akarta ütni a kalapot. A paraszt erre Zubernek az asztalon heverő kardját kapta föl, Zuber pedig pisztolyt rántott és a parasztnak czombjába lőtt. Most a paraszt Zuberre rontott és kardjával össze-vissza vagdalta. Midőn a zajra emberek siettek elő, a paraszt háza padlására sietett, bezárkózott és elvérzése folytán meghalt. Zuber pedig sok fej- és más vádást kapott és egyik keze ujjait veszté. Csoda, hogy életben maradt.

az utasítást, hogy Miskolczot szállja meg hadteste megmaradt részével.

Dembinski, altábornagy.

Görgey Dembinskihez.

Kassa, 1849. február 13.

A központi hadsereg parancsnokságától vett fölszólításnak engedve, hadtestem állásáról a következőket közlöm:

Piller ezredes hadosztálya tegnap volt Tornán, és utasítva van, hogy az ellenséget e helyen túl még két állomásnyira üldözze és futárok által a központi hadsereggel összeköttetésben maradjon.

Guyon ezredes hadosztálya követi Piller hadosztályát nyomban és utasítva van őt minden körülmények közt mint tartalék egész erővel támogatni.

Kmetty alezredes hadosztálya a Szepességben áll szárnyfedezetül ép úgy a két üldöző hadosztálynak, valamint magának a hadtestnek. Aulich ezredes Kassán áll indulásra készen. Weissel alezredes hadoszlopa Eperjest tartja megszállva.

Legujabb hírek szerint egy 10,000 emberből álló elleneséges haderő a Szepességbe rontott és egy másik haderővel, mely legnagyobb részben csak tüzérségből áll és röppentyű-üteggel is bír, közreműködőleg Eperjes és Kassa ellen indul. Szándékom Kassát (Felső-Magyarországra nézve a legfontosabb ut-csomópontok egyikét) határozottan megtartani, még pedig támadó hadműveletek által egy részről a tornai, másrésztől a szepességi és duklai utakon.

Mennyiben lehetséges a magyar csapatoknak, mint halom kezdendő összpontosításával és a közép hadsereg azon szándékával, hogy a Tisza felé vonuljon, Magyarország fedezésére irányuló szándékomat egyesíteni, az egyelőre rejtély marad előttem, míg végre belátja a magyar kormány, hogy az egyes haderők hadműveleteiben mindenek fölött összhangzás szükséges, de ez az összhangzás csak derék központi iroda és semmiképen sem Magyarország polgári hatóságai által érhető el.

Görgey, tábornok,

Görgey ez első leveléből tökéletesen tájékozva lehetett Dembinski azon viszonyra nézve, mely Görgey és a kormány közt létezett és következtetéseket vonhatott ezentuli főparancsnoki állására nézve.

Hogy mind a két hadsereg katonai helyzetét egész azoknak összeütközéséig áttekinthessük, mindenek előtt a viszonyokat kell ecsetelnünk, a mint azok a magyar hadtestnek Bácskából és a Bánságból való elvonulása után alakultak. A bács-bánsági védelmi vonal visszahelyezését a közép Tiszához a szerbek mint egy a viszonyok által parancsolt visszavonulást tekintették, melynek alapul semmi jól átgondolt terv nem szolgált. Igen, ők ezt a visszavonulást gyengeség jelének hitték.

A terület részükre csakugyan ki volt üritve és siettek annak megszállásával; azonnal elfoglalták Bácska felét és a Bánság nyugoti részét, megkezdették a szerb vajdaság szervezését és Rajacsics patriarcha székhelyét Nagy-Becskerekén ültette föl. A Bánságban Theodorovich tábornok Gyertyámos-tól Zsombolyán át Nagy-Kikindáig szállotta meg a vonalt. Temesvár és Arad őrségei könnyen szabadon működhettek.

A szerbek nem sokára a Ferencz csatornánál telepedtek le, állásuk innét nyugotra Cservenkán tul egész Zomborig terjedt. A kapott utasításoknál fogva Theodorovichnak a Tisza mindkét partján kellett volna előnyomulni, a magyarokat visszaverni és végre még Windischgrätz herczeggel is összeköttetésbe lépni. A temesvári őrségnek szerbek és oláhok által erősitve Aradot kellett fölmentenie.

A Bácskában és Bánságban még Hadik gróf ezredes hadereje maradt főhadiszállásával Szegeden. E haderő 4000 emberből állott, ennek a vonalat Szabadkától Szegedig Makón át kellett tartania. Két hadosztályba osztatott, az egyik Gál alezredes alatt Szabadkát fedte és Horgoson át az összeköttetést kellett Szegeddel fentartania, míg a másik Igmándy őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót szállotta meg. Február közepén ezen hadtest új katonaaállítások és erősítések által 12,000 emberre szaporittatott, ezek közt 4,000 ember mozgó nemzetőr volt.

Arad előtt még mindig Gál Miklós ezredes hadteste állott,

mely a Maros vonalat egész az erdélyi határig tartotta. Damjanich alig távozott Aradról a közép Tisza felé, midőn Temesvár őrsege összeköttetésben az oláhokkal és szerbekkel Gál megtámadni készült. Miután a jég ismét fölengedett és az összeköttetést nem lehetett fentartani, Gál Arad ostromát február 6-án beszüntette, az ostromágyukat a Maros jobb partjára vonta és jobb szárnyával Ó-Arad alatt, a bal szárnyával Mihalakán felül állott föl.

Uj-Aradot azonnal a temesvári csapatok és szerbek szállották meg, kik a vár ágyui által támogatott tüzeléssel Gál egész vonalára támadtak, a tüzelés délig tartott, több osztrák zászlóalj egy röppentyű-üteggel a jégen átment és Ó-Aradba nyomult. Itt Gál állott közép hadával, ki annyira elvesztette lélekjelenlétét, hogy nyakra-főre északnyugoti irányban Battonyáig vonult vissza és Asztalos százados, ki jobb, és Villám őrnagy, ki balszárnyát vezérelte, parancsot kaptak a visszavonulásra; így Gál ostromágyuit is elvesztette. A merész Asztalos százados még nem volt megtámadva, midőn parancsot kapott a visszavonulásra. Midőn ezt Arad nyugoti oldalán megkezdette, a menekült aradi lakosok tudatták vele, hogy Gál nem is üldöztetett és hogy a szerbek szétszórva rabolnak. Többet nem is kellett Asztalosnak hallani, csekély haderejével azonnal megfordult és megtámadta az ellenséget, mely nagy zavarba jutott, az ostromágyukat — kivéven azokat, melyek már el voltak hűszorva — visszafoglalta és Ó-Aradot megszállotta. Midőn Gál ezt meghallotta, ő is visszatért. A szerbek február 9-én Uj-Aradot is elhagyták, melyet Asztalos zászlóaljával megszállott. Gál elvesztette a parancsnokságot, mely a vitéz Kiss Pálra ruháztatott át.

Eszék helyzete január utolsó napjaiban már nagyon komolylyá alakult. Trebersburg vezérőrnagy január 29—30-ka közti éjjel Valkonál elég erős harez után a felső és alsó várost elfoglalta, melyek csak egy-egy honvéd zászlóalj által ágyuk nélkül voltak megszállva, míg a többi csapatok a városban és a mellvéd tetőzetében tartattak vissza. A csapatok föllátásából és 2 honvéd zászlóalj alkalmazásából a váron kívül látható, mire ezéloztak. Rácz őrnagy a 36. honvéd zász-

lőalj parancsnoka, ki az alsó várost tartotta volt megszállva, miután a várba visszavonult, Batthyány Kázmér gróf előtt panaszt emelt arra nézve, hogy az alsó város lakosai embereire lőttek. A gróf az alsó város megfenyítését elhatározta és azt azonnal bombáztatta, de utóbb Eder tábornok és Glavasch őrnagy érvei által arra indította magát, hogy a tüzelést beállítsa, mivel a honvédek nagyon föl voltak izgatva és tüntetésektől lehetett tartani, ennélfogva Éder tábornok leginkább a vár falain vagy a tiszti szobákban a fő őrhelyen tartózkodott, hogy azokat meggátolja, és azonnal kéznél legyen. Midőn Trebersburg tábornok csapatai a felső városban sáncokat állítottak föl, a harczszomjas tüzérség viharosan kívánta a tüzelés megkezdését, Édernek azonban sikerült az engedelmességet fentartani.

Éder tábornok el volt határozva, hogy a várat Trebersburgnak átadja és Batthyány gróf által, ki erősítések végett irt Debreczenbe, szándékától el nem mozdította magát. Első dolog amit tett, az volt, hogy Glavasch őrnagy által a terhére eső egyéneket a vár elhagyására beszélte rá. Ezek közé tartozott Batthyány Kázmér gróf is, ki csakugyan el is hagyta a várat. Elutazása előtt az összegyűlt haditanácsnak Trebersburg tábornok egy levelét mutatta föl, melyben fölszóltatott Eszék tisztességes kapituláció melletti föladására. E közlés után a gróf hozzá tette: hogy tudja, mivel tartozik becsületének és a szerint cselekszik s február 4-én elhagyta a várat.

Nugent gróf*) tábornok másnap hadteste egy részével Bellyén jelent meg és a várat körülzárolta. Február 10-én felszólította Édert a vár átadására. Éder azonnal összegyűjtötte a nagy hadi tanácsot és azt indítványozta, hogy Glavasch és Rácz őrnagyok küldessenek el az ajánlatok meghallgatására Trebersburg tábornokhoz a felsővárosba. Az indítvány határozattá emeltetett és február 11-én a két őrnagy Trebers-

*) Windischgrätz herceget jellemzi az is, amit Eszék kapitulációjára vonatkozólag Nugent dícséretéül mond: hogy eltért ugyan azon elvtől, hogy pártütőkkel nem alkudozik, de a vár eleste körül nagy érdemeket szerzett.

burg meghatalmazottjával Van der Nüll ezredessel és Plattner szárnyseggéddel érkezett. A vár küldöttjei kijelentették, hogy mindent el akarnak követni arra nézve, hogy a vár föladassék, és kérdést intéztek, minő engedményekben fog az őrség részeseülni, ha a várat önkény, erőszak alkalmazása nélkül föladja?

A várőrségnek ez esetben biztosított engedmények jegyzőkönyvbe ígtattattak és a küldöttek ezzel visszatértek a várba, hol azonnal haditanács hívatott össze, melyen valamennyi szolgálattól ment tiszt jelen volt. Glavasch őrnagy, ki előbb Batthyány gróf bizalmát meg tudta nyerni, ennek elutazása után általános bizalmi férfinak tekintett; rábeszélési tehetségének sikerült Rácz honvéd-őrnagyot megnyerni tervének és még Földváry hangulatát is megváltoztatta a haditanács megtartása előtt.

A megnyitott haditanácsban a két őrnagy jelentést tett a történt érkezésről és Glavasch erre a jegyzőkönyvet olvasta föl. Az engedmények, melyek az őrségnek az önkényes föltétlen föladás esetében nyújtattak, a következők voltak:

a) A legénység az őrmestertől lefelé általános kegyelmet kap, mint ezt Windischgrätz tábornagy megígérte, azon föltétel alatt, hogy soha többé a felséges uralkodó ház ellen nem fog fegyvert fogni.

b) A legénység, mely előbb a cs. kir. hadsereg soraiban szolgált, kívánsága szerint vagy haza bocsáttatik, vagy a távolság aránya szerint 10 vagy 20 napi zsoldban részesül és az illető ezredekhez küldetik vissza, hol előbb elfoglalt állásába lép.

c) A legénység azon egyénei, kik előbb nem szolgáltak, 24 órával a lefegyverzés után utlevelekkel ellátnak, és honukba vagy tetszés szerint választott helyekre küldetnek.

d) Azon tiszt urak, kik előbb a cs. kir. hadseregben ténylegesen szolgáltak, valamint a nyugdíjállománybeliek, azon esetre, ha előbbi kedvezményeikben kívánnak részesülni, a bécs-ujhelyi haditörvényszéknek vetik alá magukat és bizto-

síttatnak, hogy önkénytes alávetésük lényeges mentségi körülményül fog minden kompromittáló tényre nézve szolgálni és minden esetre ő felsége kegyelmébe fognak ajánlatni.

e) Azok, kik előbb nem voltak tiszték, tetszésük szerint korábbi viszonyaikba léphetnek vissza és ha békén viselik magukat, minden további zaklatástól védve maradhatnak, és a fennebbi föltételekhez képest külön utlevelekkel bárhová mehetnek.

f) A jelen őrség magán tulajdona védve marad és azzal szabadon rendelkezhetnek.

A föltételek Trebersburg vezérőrnagy által tétettek és Nugent gróf táborszernagy által megerősítették.

A föltételek felolvasása után a honvédtisztek viharos ellenvetéseket tettek. Azok közt, kik leginkább ellenezték, volt Perczel honvéd százados, ki Sziget városa és Zrinyire emlékeztette a gyűlést, és azt a javaslatot tette, vegyék azt a nagy férfiut mintául s a várt semmi körülmény közt ne adják föl, hanem inkább temettessék annak romjai alá magukat. Hasonló értelemben buzgólkodott Péncz Miklós mérnökkari igazgató, volt cs. kir. mérnökkari őrnagy is a feladás ellen és hangsúlyozta, hogy a várnak több ostromágyuja van mint a körülzáró csapatoknak.

A föladás mellett szólott Földváry Lajos honvéd-ezredes és Neubauer tüzérségi aligazgató és cs. kir. százados is, ki azt állította, hogy az ágyukhoz nincs elég legénysége, végre Glavasch őrnagy, ki leginkább Nugent *) gróf táborszernagy humánus föllépésére mutatott rá, az ügyek állását fejtegette, és végre azon nézetét fejezte ki, hogy a vár nem tarthatja magát. Hosszabb vitatkozás után, melynél annyira neki hevültek, hogy attól lehetett tartani, hogy tettelegességre fog kerülni a dolog, egy második küldöttség indított Trebersburg tábornokhoz, mely még több engedményt, jelesül a fegyveres elvonulást volt kieszközlendő.

*) Az Eszéken a kapituláció előtt történt eseményeket, melyek a vár föladására vezettek, a cs. kir. 60. sorgyalog ezred (Wasa herczeg) történetéből vettük át, mivel az legtárgyilagosabbnak látszott előttünk és az azon ezred osztályában szolgáló tiszték adataiból eredt.

Ezeknél fogva Glavasch cs. kir. és Rácز honvéd-őrnagyok február 12-én ismét a felső városba mentek. De Van der Nüll ezredes mitsem akart hallani a föltételek megváltoztatásáról és így a küldöttek mitsem végezve tértek vissza. Éder tábornok attól tartott, hogy az elutasító válasz kellemetlen következtetéseket fog maga után vonni, ennél fogva a Wasa ezred két százada és a Sándor ezred két százada által, Hochbauer és Preuer parancsnoksága alatt, kikben bizhatott, megszállotta azokat a kapukat és erődítési műveket, melyek a felső város felé estek és a melyeken át az elzároló haderő csapatai bevezetettek volna, e mellett a rendes tüzérség a felső város felé irányzott ütegekhez rendeltetett.

A második haditanács még viharosabb volt az elsőnél, jelesen a honvédtisztek nagyon föl voltak bősztülve a második értekezlet eredménye ellen. De a császári érzelműeknek mégis sikerült a várat minden pénztárával és készleteivel a törvényes uralkodónak átadni. Midőn a készen álló átadási irat aláírásra terjesztetett elő, Meszčna honvéd-alezredes jelent meg és azt mondá, hogy biztos hírt kapott épen most, hogy csapatok érkeznek a vár fölmentésére és ez magyarázza meg a pár nappal előbb hallott ágyudörgést.

E közlés a császári hangulatuakra igen lesújtólag hatott és a magyar érzelműeket nagyon fölzigatta. Ekkor Éder tábornok tüzetes és meggyőző fejtegetések által igyekezett a fölmentés lehetetlenségét bebizonyítani, Földváry honvéd-ezredes pedig támogatta őt. A fölzigatott kedélyek végre lecsillapultak és aláírták a várfeladási okmányt; maga Meszčna is aláírta azt.

Február 13-án Glavasch őrnagy Csolnoki honvéd-századossal elment Van der Nüll ezredeshez és bejelentette neki a vár föltétlen megadását. A kapukat, melyeket a Wasa és Sándor osztályok őriztek, még a délután folyamában határőrvidéki csapatok szállották meg, ugyszintén a mellvédet is. Február 14-én reggeli 9 órakor pedig megtörtént a

vár ünnepélyes átszolgáltatása. A 4500 emberből álló őrség a gyakorló térre indult, hol a körülzáró haderő fogadta. Mind a két fél fegyverrel tisztelgett, ezután az őrségi csapatok gulákba rakták fegyvereiket, letették főszereléseiket és szállásaikra mentek. Nagy, Wasa ezredbeli őrnagy, ki a déli harcz-téren a magyar szolgálatot elhagyta, különösen azért jött Eszékre, hogy a Wasa ezred legénységét rábeszélje, hogy fegyveresen menjen Kremsbe, hol ezen ezred újra föállíttatott. A legénység erről mitsem akart hallani és a kapituláció értelmében utlevelekkel haza mentek.

A magyar kormány az Eszéken állomásozott honvédszászlóaljak föloszlatását és újjá alakítását rendelte el és valamennyi tisztjét, kik Debreczenben jelentkeztek, hadi törvényszéki vizsgálat alá állíttatta. Földváry ezredes is vizsgálati fog-ságba került, de úgy látszik, hogy valami módon kimentette magát, mert szabadságát visszanyerte.

Az átadási okmány következőleg hangzott :

Kapituláció.

Átadási okirat,

mely az őrség és Eszék várparancsnoka által, mint a törvényes uralkodó védelme alá történő önkénytes föltétlen alávetés ezen erődített hely átadására nézve ünnepélyesen kiadatott :

1. pont. A vár Eder vezérőrnagy parancsnok által a haditanácsosai és az őrséggel egyetértőleg Trebersburg vezérőrnagynak és az alatta álló csapatoknak minden benne található hadi készletekkel, raktárakkal és mindennemű hadi szer-ekkel, pénztárakkal és javakkal, tökéletesen jó karban ada-tik át és e végből a valpói kapu őrsége, valamint az abhoz tartozó előerődök a Dráva hiddal s szarvmüsorompók ma 1849. év február 13-án közvetlenül az átadási tény után az ostromzáró csapatok által megszállatnak.

2. pont. Az őrség február 14-én reggeli 9 órakor kato-nai tisztelgőssel kivonul és a glaciis-n a cs. kir. csapatok által fogadtatik, mire az összes őrség a fegyvert lerakja, de a tiszt urak megtartják kardjaikat.

3. pont. Az őrség távozása és honába küldése az át-

adás után 24 óra alatt bekövetkezik azon föltétellel, hogy soha semmi ürügy alatt fegyvert nem fog a felséges uralkodó ház ellen.

4. pont. A várhoz tartozó erődök, hadi készletek, épületek, szükségletek, pénztárak stb. átadására mindkét részről bizottságok rendeltetnek.

5. pont. Attól a percztől kezdve, a melyben a kapuk a cs. kir. csapatok által meg lesznek szállva, az őrség tisztjeinek a szabad ki- s bejárás a külvárosokba megengedettik és mind a két részről minden el fog követtetni, hogy a békés egyetértés fentartassék és mindennemű surlódások és kihágások elkerültessenek.

6. pont. Az átadási tény folyó hó 17-én kölcsönösen kiállított jegyzőkönyv szerint történik.

Eszék, felváros, 1849. év február 13-án.

A 36. honvédszászlóalj nevében :

Godulich, m. k. százados.

Csolnoky, m. k. százados.

A 41. honvédszászlóalj nevében :

Petrovich, m. k. százados.

Rusziitska, m. k. százados.

A térparancsnokság nevében :

Biringer, cs. k. ezredes.

Glavasch, cs. k. térőrnagy.

A 2. gyalogezred 3. osztálya nevében :

Preuer, m. k. százados.

Az 51. honvédszászlóalj nevében :

Vidányi, m. k. őrnagy.

Mitterpacher Gusztáv, m. k. százados.

Az összes tüzérség nevében :

Neubauer József, cs. k. őrnagy. Vitkovszki Gusztáv, m. k. százados.

A 60. gyalogezred 6. osztálya nevében :

Hochhauser, m. k. százados.

Az 50. honvédzászlóalj 3. osztálya nevében :
Schaditz, m. k. százados.

Az első vadász ezred 1-ső osztálya nevében :
Meszéna Károly báró, m. k. alezredes.

A parancsaim alatt álló dandár nevében azon hozzátétellel, hogy a folyó hó 11-ki jegyzőkönyv összes biztosított engedményi pontjai, melyek itt nincsenek megemlítve, megadatnak.

Földváry, m. k. ezredes, dandárnok.

Ezennel megerősitem Eszék vára átszolgáltatását törvénytelen uralkodómnak és uramnak

Éder, cs. k. vezérőrnagy.

Eszék kapitulációja után Nugent tábornagy leginkább Pétervárad körülfoglalásával foglalkozott, mely a magyar hadtestnek Bácskából és a bánságból történt elvonulása után elszigetelten állott. Az őrség három sorgyalog-, egy honvédzászlóaljból és egy fél század Württemberg huszárból állott. Egy utász és egy mérnökkari csapat képezetett a várban és a tüzérség érezhető hiánya a 2. honvédzászlóaljbeli legények begyakorlása által pótoltatott. A vár 3 óra mindennel el volt látva. Péterváraddal összeköttetésben Bácska délnyugoti része fedezéseül a vár közelében föllállított nemzetőrség Bezerédj Miklós alezredes alatt maradt, kinek főhadiszállása Bács volt.

Míg a szerbek haderejük egy részével Péterváradot és Ujvidéket az ugynevezett római sánczokból szemmel tartották, Nugent a vár körülfoglalását a Duna jobb partján hadteste 2500 emberével Mamula mérnökkari ezredes alatt akarta keresztülvinni, mi azonban lehetetlen volt. A kis vitéz őrség, mely január elejétől márczius végéig maga magára volt szorítkozva, épen nem maradt tétlen, hanem több sikeres kironrást tett, melyeket később regisztrálni fogunk. A nagyon tevékeny Nugent hadtestéből 1700 embert a stiriai határral való összeköttetése fentartásául kis őrségek gyanánt alkalmazott, miután Nemegyei szabadosát a Dunán túl viasztartott, miután

1500 embert hagyott Pécs megszállására és az alsó Duna őrzésére a nevezett várostól keletre. A még alatta álló Dietrich dandár, mely Windischgrätz herczeg rendeletei és ellenrendeletei szerint különféle föladatokat kapott és Székesfehérvárra érkezett, arra volt hivatva, hogy az összeköttetést a főhadserég és az állítólag győzelmesen működő szerbek közt a Bácskában és a hátságban eszközölje és Tolnánál a Dunán keljen át. De onnét Dietrich ismét a főhadseréghez rendeltetett, hol jelenléte a viszonyok északon történt megváltozása következtében sokkal szükségesebb volt, mint a szerbekkel való nagyon kétséges összeköttetés helyreállítása.

Alig bocsátotta el Nugent ezt a dandárt, midőn Windischgrätz herczeg ismét hozzá fordult, küldene 3—4000 embert Komárom sikeresebb körülzárolására. De alig állította ki ezeket Nugent fáradhatatlan buzgalmával, midőn Pálffy parancsnoksága alatt ezek is a főhadseréghez rendeltettek.

Miután Komáromról volt szó, lássuk, minő állapotban volt e hatalmas védbástya azon időben és mi történt azon belül és kívül. Az őrség 1 sorgyalog, 8 még nem egészen fölszerelt honvédszászlóaljából, 1 huszár századból és két tábori ütegből, mindössze 9000 emberből állott. Egy mérnökkari csapat csak Komárom körülzárolása alatt képeztetett. A nehéz ágyuk száma 260 volt, de ezek közül csak a fele volt a várfalakon, a másik felének még nem voltak talpai. Lőkészletekkel és élelmiszerekkel a vár elegendőképen volt ellátva, az erősítési munkák, jelesül a vár körvonalán kívül, már 1848 őszén kezdetvén meg, hogy a várba ne lehessen belátni és a déli külművek, az Uj-Szönyön fölül kezdődő domblánczokon nagy buzgalommal folytattattak.

A vár személyzetében a következő változások történtek: Majthényi ezredes várparancsnok, ki egykori ezredbeli társa Wrba gróf altábornagy fölhívásánál a vár föladására, már igen határozatlannak mutatkozott és ennek következtében a kormány és az őrség főbb tisztjeinek bizalmát elvesztette, e fontos állásból elmozdított, azonnal el is hagyta Komá-

romot és Török*) alezredes s volt mérnökkari igazgató által helyettesítettett. Török helyére Thaly Zsigmond alezredes neveztetett ki mérnökkari igazgatónak és hogy a vár érdekei és a védelmi intézkedések jobban megóvassanak illetőleg kezeltessenek, állandó haditanács állíttatott föl, melynek tagjai a várparancsnok, Puky kormánybiztos, a mérnökkari igazgató és a térparancsnok voltak. A haditanács tagjainak e fokozott tevékenysége minden irányban érezhető volt.

Az osztrák körülzároló vagyis inkább figyelő haderő egész márczius elejéig sokkal gyengébb volt, semhogy a vár kiterjedt körvonalát csak félig meddig is fenyegethette volna és Ramberg altábornagy azon fölszólításra, nyujtana be Komárom jobb körülzárolására tervet, azt válaszolta, hogy 2 dandárra, mindegyike 3—4 zászlóaljjal, van még szüksége. Egyébiránt ezen időben sem a vár nem tarthatott a körülzároló haderőtől, sem ez a vártól. A Duna balpartjának egész

*) Török Ignác 1795-ben Gödöllőn Pestmegyében született, katonai kiképzését a bécsi cs. kir. akademiában nyerte és abból mint kitűnő tanuló lépett a cs. kir. mérnökkarba hadnagyi minőségben. Mint mérnökkari őrnagy 1838-ban a magyar nemesi testőrséghez másod őrmesterül neveztetett ki, hol mint az ideiglenes és tartós erődítések tanára egész 18 évig jó sikerrel működött. Jó tanítványai közé tartoztak akkor Görgey Arthur és Klapka is. 1846-ban Török ismét visszahelyeztetett a mérnökkarhoz és mérnökkari helyi igazgató volt előbb Lembergben, utóbb Horvátországban, és végre Komáromban. Ekkor alezredes volt és Komárom erődítési munkáit igazgatta ősszel és 1848—49. évi télen, mit nagy buzgalommal és értelemmel végzett. A volt várparancsnok Majthényi ezredes eltávolítása után a parancsnokság reá ruháztatott. Budavár bevétele után Török lett megbízva az erődítések lerombolásával, végre Szegedre rendeltetett, hogy az ottani járatlan embereket a Tisza jobb partján építendő sánczmunkáknál, melyek nagyobb mérvűek voltak, igazgassa. Ekkor már mint tábornok és mérnökkari főigazgató működött, helyzetére nézve már Szegeden tisztában volt, és a sánczok erődítésénél így nyilatkozott: «A mennyire lehet ezen 80—100 ezer emberre kiszámított sánczokat rendezni fogjuk, de ha megbukunk, fölkasztanak.» Mindezek daczára mint nem harczoló követte Görgey hadseregét Világosra, alávetette magát a kapitulációnak és tábornok társai sorsát osztotta. Török szeptember 26-án haditörvényszék által kötél általi halálra ítéltetett és október 6-án Aradon ki is végeztetett. Török a maga szakmájában igen jártas tiszt volt.

vidéke víz alatt állott, mely csak február első napjaiban kezdett apadni. A Duna jobb partján a folyó csak imitt-amott áradt ki, mit a várórség kirohanásokra használt föl, melyek változó sikerűek voltak. Minthogy a hídfő összeköttetése a várral a jégtorlódás által félbe volt szakítva, Ramberg a beállott elszigetelést a várparancsnok fölszólítására használta föl, adná föl a várat, mit az utóbbi határozottan megtagadott. A beállott olvadáskor aztán az elsánczolt tábor műveit kezdette Ramberg lerombolni.

Igy állottak a dolgok Komáromban, midőn Simunich altábornagy Ramberg altábornagyot a körülfárasztó haderő parancsnokságában fölváltotta és a kis Lipótvár elesett.

Most áttérünk az erdélyi harcztéren előforduló események leírására, melyeket Marosvásárhelynek Bem által történt elfoglalásánál szakítottunk meg, mivel nem akartunk elébe vágni az események chronologiai rendjének, midőn a hadi helyzetet híven akartuk ecsetelni.

Maros-Vásárhely után Bem legközelebbi célja Nagy-Szeben volt, és mivel Puchner is támadó mozdulatot szándékozott tenni Maros-Vásárhely ellen, Bem őt abban megelőzte. Puchner báró főparancsnokló tábornok, kinek Nagy-Szebennél 8 zászlóalja, 10 lovasszázada és 30 ágyuja volt összpontosítva, melyekből a Kalliany dandár Medgyes ellen nyomult, hol január 15-én érkezett meg, 16-án pedig Borzasra ért, egy másik hadoszlop Gedeon altábornagy alatt Segesvárra, Hayde báró lovas századosnak pedig portyázó csapatával a székelly határörvidék fölött kellett örködni.

Bem január 16-án 5 zászlóaljjal, 5 lovas századdal és 24 ágyúval elindult Maros-Vásárhelyről. Utja Nyárádtón, Csergeden, Haderfáján, a kis Küküllőn vezetett végig és még az nap este állást foglalt az uralgó magaslatokon Gálfalvával szemközt a befagyott Küküllő jobb partján. Alig szállották meg Puchner előcsapatai későn délután Gálfalvát, Bem azonnal megtámadta és kiverte a helységből őket. A császáriak 20 foknyi hidegben tűz nélkül táboroztak éjjel a hóborított mezőkön és 17-én

előrenyomultak. Ágyutüzelésnek kellett támogatnia előnyomulásukat, de alig fejlődtek ki Puchner útegei, midőn Bem tüzésége öldöklő keresztűzbe fogta és visszavonulásra kényszerítette őket.

Puchner csapatai vitézül harczoltak és tartalékjukat is ütközetbe hozták; de míg Bem gyalogsága kitünően tartotta magát, azalatt egy magától Bemtől igazgatott kartácsolás a támadókat borzasztólag pusztította. Midőn az öreg lengyel látta, hogy az ellenséges tüzéség vissza kezd vonulni, jobb szárnyát a völgybe lefelé indította, ez a befagyott Küküllőn átment és megkerülte Puchner bal szárnyát. E mozdulat döntő volt. Puchner a megkerülő oszlopnak elébe akart menni, de Bem tüzésége már uralgó állást foglalt és nagy sikerrel lövette az ellenséget, míg egyidejűleg közép hadát támadta meg. Most Puchner csapatai közt valóságos futás állott be, mely anélkül, hogy a csapatok összegyűjtésére lehetett volna gondolni, Medgyesen át Asszonyfalváig tartott. 18-án a császáriak Nagy-Szebenbe értek.

Bem nyomban követte őket; 18-án Medgyesre, 19-én Szelindekre és 20-án Nagy-Csűrre jött. Nagy-Szebenben valóságos páni rémülés uralkodott, intézkedések tétettek az állami pénztárak biztosítására; mert azt hitték, hogy Puchner Nagy-Szebent ki fogja üríteni, ugyanez a vélemény volt tiszti körökben is elterjedve és a Kalliany dandár tisztjei a főparancsnokot kérni akarták, hogy a csapatokat Nagy-Szeben előtt ütközetbe vigye. Puchner tiltakozott a tisztek e kérelme, mint hatalmi körébe beavatkozás ellen és szigorú szavakkal bocsátotta el őket. Nagy-Szebennek kardcsapás nélküli kiürítésére Puchner nem is gondolt. Sőt intézkedéseket tett a várt támadás visszautasítására és Gedeont is magához igyekezett vonni.

20-án este Puchner csapatai kijelölt állásaikat elfoglalták. A balszárny Kis-Toronyban állott Losenau ezredes alatt, a középhad az elsánczolás északi bekerítése Kalliany alatt, a jobbszárny Riebel őrnagy alatt Szent-Erzsébet magaslatain. Puchner ez intézkedéseinek Bem támadási tervének tudása Nagy-Szeben ellen szolgált alapul.

Január 21-én reggeli 7 órakor Bem Nagy-Szeben ellen nyomult. Bal szárnya Kiss ezredes alatt Szent-Erzsébet felé, a középhad gróf Mikes Kelemen és gróf Bethlen alatt az országuton, Czecz ezredesnek pedig a jobb szárnyával a császáriak állását kellett megkerülnie. Az ütközetet Bem 16 ágyúval kezdte meg. Az osztrák tüzérség e napon igen jól lőtt. Egy ellenséges golyó Mikes gróf fejét vitte el, Bem hadsegéde is elesett és kísérete szétfutott. Az ellenséges sánczok ellen több roham nem sikerült, s Bem végre tüzérségével hátmögötti állást foglaltatott. Minthogy Czecz nem jelent meg és minthogy gyalogsága kifogyott a lőporból, Bem megkezdte visszavonulását, de négy órai harc után Nagy-Csűr közelébe érkezvén, csak ott vette észre Czecz késő megérkezését a csatatérre, azonnal csatarendbe állott tehát, állást foglalt és gyalogságát rohamra indította. Az ellenség ingani kezdett, de minthogy Czecz tulnyomó erő által visszavetettetett és Puchner valamennyi csapataival főtámadásba ment át, Beméi pedig nagy zavarba jöttek, 240 ember, 5 ágyú és 4 társzekér veszteséggel Szelindekre vonult vissza.

Noha Bemnek e visszavonulásnál csak egy üteg ágyúja és néhány huszár százada volt, csak lépcsőről-lépésre hátrált és visszafelé siető csapatait saját személyével fedte azon üteg alkalmazása által, a melylyel folyton tüzelvén állásról-állásra vonult vissza.

Szelindekről levelet irt Kossuthnak, melyben a fölött panaszkodik, hogy még nem küldötték utána a lőkészletet Nagy-Váradról és ha az a következő napon sem érkeznék meg, akkor kénytelen lenne az ellenséggel ágyúcsatába bocsátkozni. Bem egyébiránt azonnal intézkedett, hogy Medgyesről és Maros-Vásárhelyről lőkészletet kapjon és átalánvéve felhasználta az időt, melyet neki Puchner engedett, hogy csapatainál mindent rendezzen és Szelindeket elsáncsolja. Puchner altábornagy a helyett, hogy Bemet üldözné, csapatait az állásukhoz legközelebb fekvő helységekből szállásoltatta el; Gedeon tábornok 22-én érkezett meg erősítésül csapataival.

Január 23-án Puchner két dandárral erőszakolt kémsemlét intéztetett Szelindek ellen, melyen semmi rendkívüli

nem történt. 24-én Bem állására összhangzatos támadás lett volna teendő három hadoszlop által, mi azonban nem sikerült. A főhadoszlop előcsapatai Kalliany alatt két órai heves ütközet után visszavonulásra kényszerítették, a zöm rohama a helysége visszaveretett és a granátosok végső roham-kísérletét Bem borzasztó kartácszáporral utasította vissza. A császáriak harmadik és megkerülési hadoszlopa láthatlan maradt. Ezután megkezdették visszavonulásukat Nagy-Csürrre.

25-én e támadásnak ismételtetnie kellett volna, de Puchner attól elállott. Bem, kinek január 30-án ismét 3200 főnyi gyalogsága, 600 lova és 25 ágyúja volt együtt, azon merész gondolatra jutott, hogy ismét támadólag lépjen föl és meg is támadta a császáriakat. Erős ágyuzás volt ismét a bevezetés, a gyalogság az országuton nyomult előre, a lovasság és tüzérség Puchner bal szárnya ellen ment és őt Nagy-Szebenbe kényszerítette visszavonulni. Csak nagy nehezen küzdötte le hajlandóságát a Nagy-Szeben ellen való indulásra és tekintetbe vévén hadteste gyengeségét, elhatározta, hogy Vizaknán állást foglal, melyet azonnal elsánczolt, hogy az ígért erősítést, a Hrabovszky hadosztályt, a Bánságból ottan bevárja, melynek báró Kemény Farkas alezredest erős elkülönítménnyel Déváiig elébe küldötte, hogy jöttüket siettessék. Kemény elküldetése után 1730 főnyi gyalogsága, 325 főnyi lovassága maradt csak és e csekély erővel határozta el Bem, hogy Puchnerrel szemben meg fog állani és tüntetésekkel ámitja, míg erősítései megérkeznek. De Puchner kibontakozott határozatlanságából és február 4-én 10—12,000 emberrel és 30 ágyúval megtámadta Bem állását Vizaknánál 4 hadoszloppal. Azon felül az oda csatlakozó oláh népfölkelés által megszállatta az Orlat és Zsibid közti fatorlaszokat.

Bem majdnem egész gyalogságát csatárlánczba oszlatta és tüzérségét kitünően állította föl. A császáriak két első ütegét, melyek a tüzelést megkezdették, Bem ágyúinak erélyes tüzelése visszavonulásra kényszerítette, Puchner középhada megingott, balszárnya visszavonult és nem sokára egész első harcvezonala is. Midőn Bem ezt észrevette, vakmerősége arra ösztönözte, hogy maroknyi hadával támadjon.

Puchner megállítá hadtestét és azonnal ellentámadást kezdett, mely Bem teljes vereségével végződött. Csapatai legnagyobb futásban Szász-Sebesre lőnek szorítva, Bem közel volt ahhoz, hogy elfogják. Éjjelre Szeredahelyre ért, hol kis hadereje, mintegy 1500 ember 8 ágyuval — 16 ágyut ugyanis elvesztett — összeszedődött. A gyalogságnak egy tölténye sem volt már, a tüzérségnek egy-egy ágyura csak 20 tölténye. Szeredahelyről Bem sebesültjeit, betegeit és a megmentett podgyászt előre küldötte Szász-Sebesre. Bem visszavonulása további folytatásánál oly helyzetben volt, melyet alig képzelhetni válságosabbnak. Az őt üldöző Puchner ellen arczczal kelle némelykor fordulnia és hátrafelé is áttörnie, mint azt mindjárt fogjuk látni.

Puchner Bemet egy dandár által üldöztette, mely őt azonban nem tudta utólélni és csak 5-én délután jelent meg Szász-Sebes előtt. A nap fáradalmi által nagyon kimerített csapataival Puchner Tobercsu oláh faluban maradt éjjelre.

Gyulafehérvárban, hová Bem vereségének híre megérkezett, August ezredes várparancsnok elhatározta, hogy elvágja előtte a visszavonulást Dévára. E végből egy portyázó csapatot küldött Bem ellen Bartels nyugalmazott ezredes alatt, kinek Bem ellen kellett működni. Ez 5-én reggel megjelent Szász-Sebes előtt, hol Bem betegei fedezetükkel már megérkeztek, rövid ellenállás után a helységbe nyomult, hol a lakosok a betegeket legyilkolták és 200 embert foglyul ejtett. De ezzel nem érván be, Szász-Sebes előtt Bem megérkezését hitte várhatni.

Bem maga 5-én hagyta el Szeredahelyt kis csapatával, mely csupa csatakéssz legénységből állott, és azon nap délelőtti Szász-Sebesre érkezvén, az ott álló cs. k. Bartils-féle elkülönítményét azonnal szétverte.

Szász-Sebesen Bem a legnagyobb sietséggel védelmi intézkedéseket tett, a kapukat eltorlaszoltatta, úgy szintén a többi kijáráásokat is Szeredahely felé, csapatait a bekerítő falak mögött osztotta szét és délutáni 3 órakor visszaverte az osztrák üldöző elővéddandárt.

Február 6-án Puchner haderejének zöme 1000 lépésnyire

Szász-Sebestől foglalt állást. De a helyett, hogy támadási intézkedéseit azonnal keresztül vinné, Bemet fegyverletételre szólította föl. Hogy időt nyerjen, ez utóbbi alkudozásokba bocsátkozott, melyeket hamar megszakított, hogy gyorsan Erzsébet-városba vonuljon. Kis elővédét Szászvárosba küldé, hogy e helységet az oláh népfölkeléstől megtisztítsa, mely útját akarta állani. Puchner követte őt, de Bem jól választott állásokban, melyeket egymás után elfoglalt, tüzéségével távol tartotta őt s időtrábló mozdulatokra bírta, hogy mindig elébe juthasson.

Igy érkezett Bem Szász-Városra, melynek bejárását az oláh népfölkelés és néhány faágyu tartotta megszállva. E helyet azonnal rohammal foglalta el és éjjelre ott maradt. Innét híreket igyekezett kapni Keményről és a Magyarországból hozzá utban lévő erősítésekről. Gróf Bethlen néhány huszárral magára vállalta, hogy az oláh népfölkelésen áttörve, hirt hoz s vissza is tért azzal, hogy Kemény elősapatai a piskii hidnál állanak és az erősítések Magyarországból már Déva vidékére érkeztek. 7-én az elővéd Kemény alatt Szász-Városra érkezett és azt a hirt hozta, hogy nemsokára ott lesz a zöm is. Erre Bem elhatározta a csata elfogadását a Szász-Városnál megjelent ellenséggel. Ezen visszavonulásnál történt, hogy egy ellenséges gyalog katona közel jutott egy ágyúhoz, a melynél Bem állott. Lovagvesszőjét emelte ellene és a katona rásütvén fegyverét, ujja megsebesült, úgy hogy azt le kellett vágni. Itt oly vereséget szenvedett, hogy még utolsó ágyuját is elvesztette és csak Dobay ezredes maradt oldalánál. Meg lévén sebesülve, a parancsnokságot Czeezre ruházta, ki visszavonult s Kemény által helyettesített. Ez a piskii hidnál megállott. Ezután Czeez Dévának ment, melynek kastélya ellenséges kezekben volt és itt 8-án a Hrabovszky hadosztálylyal egyesült. A császáriak e napon előnyomultak és erőszakolt kémszemlét tettek, melynél Kemény visszászorított. 9-én Bemnek 9000 emberig és 28 ágyúig erősített hadteste és Puchneré közt, mely az oláh népfölkelés nélkül is erős volt, véres és makacs ütközet fejlődött ki a piskii hidnál, mely változó szerencsével folyt és majdnem Bem vereségével végződik, ha nem sikerül neki a válságos perczben jött csa-

patait összegyűjteni, melyeket azután általános rohamra vezett, mi a magyarok részére döntötte el a csatát.

A piskii csatával állott be Bem hadműveleteiben azon meglepő fordulat, mely Erdély visszahódítására vezetett.

Puchner a szebeni győzelem után a következő proklamatiót adta ki, melyben több alaptalan állítás foglaltatik.

Fölszólítás.

Az ellenség hadserege, mely Szebenhez közeledve ezen várost fenyegette, a császári királyi seregek kitünő vitézsége által egy véres ütközetben megverettetett, és Szelindekig visszanyomtatott.

Számos emberei elvesztek, öt nehéz ágyu és négy haditárszékerei elfoglaltattak.

Ezen fényes győzedelme az igaz ügynek felderíti a' hivatásunk Lakosság kebleit.

Hiteles tudósításoknál fogva a' Magyaroknak azon küldöttsége, mely Első Ferencz József Felséges Császáruk 's Királyunk elébe járult, magát egészen megadva a' Felség kegyelméhez folyamodott.

Magyarhonban a' győzedelmes cs. kir. seregek még Januarius 13-ka óta Pestről Ócsán keresztül előnyomultak a' Tisza felé, 's az ő segédelmük mindinkább közeledik hozzánk.

A magyar lázadás csoportjai s vezéreik között már is közönséges az elcsüggedés, az utóbbiak közül Görgey tizenhárom ezerből álló seregével Vác felé, Perczel pedig már csak hét ezer emberével Ceglédre vonult.

És minthogy ezen csapatok is a' sok és csoportonkénti elszökések által naponta mindinkább gyérülnek, a' legtulzább érzelműek is ezen lázadási harcz szerencsés kimenetele felőli reménnyel már fel kezdetek hagyni.

Mind ezekhez járul még altábornagy gróf Schlick Januarius 4-én Mészáros seregén kivívott fényes és eldöntő győzedelme, mely az érintett sereget csaknem végképen megsemmisítette.

Illy körülmények között tehát még csak igen rövid ideig való lelkes kitartásra van szükség, és az általános győzedelme.

lem mindnyájunk jutalma, minden kívánatunk beteljesedése leend.

Kiváltképen pedig Ti Székelyek! kik között maig is működnek a' cselszövő bujtogatók és áránnyos csábítók, hiven tartásatok nékem régadot szavakat 's kötelességteket tellyesítések úgy, mint Férfiakhoz illő, állképzeteknek, melyek szappanbuborékként már a' jövő perczczel semmivé válnak, úgy csalfa beszédeknek, 's elámitó incselkedéseknek hitelt többé ne adjatok, az igazság és engedelmesség ösvényéről magatokat eltéríttetni ne engedjétek.

Csak ez által biztosíthatjátok Felséges urunk szelid, de egyszersmind igazság szerető Császáruk kegyelmét magatoknak újból, és csakis így távolíthatjátok el családi tűzhelyeleteiktől a' különben el nem maradandó veszély bekövetkeztét.

Számüzve légyen 's maradjon azért kebletekből ezentúl minden árulás és hívtelenség, mutassátok meg az egész világ előtt, mely ítélőbirája leend tényeiteknek, hogy további elcsábítás iránt megközelíthetlenek, eskütök 's kötelességtekhez tántoríthatlan hívek maradni akartok.

Nagy-Szeben, 1849. Januarius 23-kán.

Báró Puchner Antal,
Cs. kir. Altábornagy 's Főhadiparancsnok.

Itt most félbeszakítjuk a hadműveletek általános leírását a különféle csatatérekén, hogy ismét a törvényhozási, közgazgatási és szervezési ügyekkel foglalkozzunk.

XXI.

Országgyűlési tárgyalások. — A rögtön ítélő törvényszékek föllállításáról szóló törvény. — A gyanus idegenek elleni óvintézkedések — A lakosság kimélése tárgyában kibocsátott rendelet. — Hadügyministeri intézkedések a hadügyek igazgatása minden ágaiban. — Szemere rendelete a kémek tárgyában. — A magyar pénzügy. — A február havi kiadások kimutatása. — Adakozások.

A hadi események 1849. évi januártól minden érdeklődést igénybe vettek. A parlament tevékenysége, mely az előbbi évben, a hon védelmére és az oltentállásra szükséges eszközök beszerzésére vonatkozó törvényeket meghozta, a mint azokat az uralkodó körülményekhez képest tenni lehetett, egy ideig egészen háttérbe lépett. A körülmény, hogy a képviselők aránylagosan csekély számban jelentek meg a parlamentben, egyszersmind azt a kérdést is fölvetette, minő módon kelljen eljárni az elmaradt honatyák ellen?

Az indítványt Madarász József tette, ki kereken kimondotta, hogy az addig Debreczenben meg nem jelent képviselők árulók, mivel visszaéltek választóik bizalmával és a vesztély perczében a helyett, hogy kötelességeiket teljesítsék, elmaradásuk által magukat ugyszólván meg akarták menteni és az ellenség által elfoglalt vidéken maradtak. Azt követelte, hogy ezek ellen ahoz képest járjanak el. Nyáry e kérdés fölvetését korszerűtlennek tartotta. E kérdés fölvetése és megvitatása által, nézete szerint az ellenség kezébe fegyverek szolgáltatnak, ha nyilvánosan beismerik, hogy a képviselők nagy száma annak táborában időzik, mi ugyan bizonyos ese-

tekben kényszerhelyzetnek tulajdonítható. Ha ez megszűnik, akkor majd eljönnek, ha azonban anélkül, hogy távollétük oka ismertetnék, a parlament ellenök föllép, sokan az ellenség táborába üzetnek.

Bezerédj és többen hasonló értelemben szólottak, és további várakozást tanácsoltak. Irányi Dániel és Besze János Madarász indítványa mellett emeltek szót.

A ház ezután a tárgy megvitatását elnapolta és áttért a rögtönítelő külön törvényszékek fölállítására a honárulási esetek megvizsgálását és megbüntetését illetőleg. E tárgyalás alkalmával Pálffy kissé érzékenyen támadta meg Mészáros, mivel a rögtönítelő eljárást a hadseregnél a törvényhozó testület jóváhagyása nélkül egyoldalulag rendelte el.

Mészáros azonban ebből a zavarból is kirántotta magát humorával. Február 9-én nagy zaj és éljen kiáltások közt a szószerékre lépett és így szólott:

«Sajnálom, hogy két urnak nehéz szolgálni, különben többször lenne szerencsém itt e helyen megjelenni, sajnálom, hogy itt e reformatus Rómában a baldachin alatt hibázhatósomat be kell vallanom; végre, sajnálom azt is, hogy isten átka fekszik minden törekvésemen (Nem! nem!). Hogy terveim meghiusulnak, hogy szerencsétlen támadó vagyok és mivel a censurában «cum sufficienti» voltam, szerencsétlen védő is leszek és akárhogy szeretem a békességet, magam ellen mégis észrevételeket hívok fel. A ház tudja, hogy első kiköltözésünk-nél minő óhajtasokkal jöttünk ide, tudjuk azt is, hogy az ellenséghez mily közel vagyunk, midőn a hatóságok ismételve jelentették, hogy minő rókák kullognak itt civilizált alakban. (Ugy van!) Olyan szerhez kellett nyulni, melyet nem a régi prókátorok használtak, kik a peres feleket egyik bíróságtól a másikhoz utasították, hanem inkább az orvosok, kik betegeiket gyakran az utolsó ítélethez utasítják, a mely szert rögtönítelő székeknek hívnak. Idejövetelünk-kor meglehet, hogy a rendelet kiadásával sok hiba történt, hanem hibázhatik mindenki, csakhogy kiki másképen. Következőleg juridicus fiatalságomnak azon hibáját, ősz szakálom daczára megbocsátni kérem, azért, mivel azon elvből indultam ki, hogy a hol oly sok árulás

történt, ijesztő rendszert kell behozni és annál ijesztőbbet, minél inkább akarjuk, hogy végrehajtási megkísértésénél annál kevesebbé kelljen használni. Továbbá ismét azt hallottam, hogy ítélőszék áll, hanem a törvényhatóság, amiben oly ellensúly van, mely a kihágásoknak elejét veszi, uti figura docet, a mostani törvényjavaslat. A harmadik körülmény az, hogy ha hibák történtek, mégis a szándékot kell tekintetbe venni.

Lamartine azt mondá, «hogy a pokol utja is a legjobb szándékkal van kikövezve» Ezzel csak azt akartam mondani, miként szükséges, hogy azok számára, kik után bőven tapasztaltuk, hogy utoljára ingének sem hihet az ember, valami ijesztőt allítsunk fel, mi által elejét vegyük a bűnnek. Különben örülök, hogy a honvédelmi bizottmány a háznak oly törvényjavaslatot nyújtott be, melynek ágazatai, ha el lesznek fogadva, csak azon büntettek jönnek hatalmam alá, melyek épen katonai hatóságot igényelnek. (Eljenzés.)

Pálffy kijelentette, hogy a házban senki se becsüli Mészárosot annyira és senki se viseltetik iránta nagyobb tisztelettel, mint ő, és sajnálnia kell, hogy Mészáros magát minap tett észrevételei által sértve érzi.

Az általános és részletes vita után az országgyűlés által elfogadott törvény a rögtönítelő törvényszékekről az önkénykedésnek korlátokat szab és humanitást követel a vádlottak ellenében. A haza ellen elkövetett minden súlyos kihágást magában foglaló törvény következőleg hangzik:

Határozat

rögtön ítélő hadi és polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása, — és ítélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik; hogy, hadimunkálatok, táborozások vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén — és általában ott, hol a körülmények megkívánák — rögtön ítélő, hadi és polgári vegyes bíróságot alakíthasson.

2. §. Ezen bíróság, mely az alább meghatározandó ese-

tekben, úgy katonai, mint polgári egyének felett ítélt, őt tagból fog allani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári, akár katonai egyén — a közbirák közül pedig kettő mindig polgári, 's kettő katonai leendő — kiket az országgyűlési testület tagjainak kivételével, — alkalmas egyénekből, a' honvédelmi bizottmány nevez — egyszersemind, egyik vagy másik tagnak törvényes akadályozása esetére a bíróságnak helyettesítés által nyomban lehető kiegészítéséről, — valamint a bírósági tagok illető napi díjairól is gondoskodik.

4. §. Közvádltót, ki a' vádlott ellen a' közállomány nevében eljár, a' honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A' 18 éven alóliak — örültek és terhes asszonyok kivételével, — ezen rögtön ítélő bíróság ítélete alá tartozik sors és nem különbség nélkül a' magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén:

a) ki a' magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása, 's területi épsége ellen valósággal fegyvert fog — vagy másokat ily eszelekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, — annak szabad akarattól — tetteges kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz, — kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasítással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábító felhívásait — ellenállhatlan kényszerítés közbejötte nélkül — fogadatba vesszi terjesztgeti.

d) ki Magyarország katonáját, 's bármely más polgárát, — úgy szintén bárminemű fegyvert, löport 's egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbejötte nélkül az ellenségtől hivatalt vagy bárminemű megbízatást elfogad — 's annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti, ezek működéseit tetteg gátolja vagy személyeiket utazásaik közben letartóztatja.

g) Ki az ország seregének, élelemmel, zsolddal, szállással ellátását, vagy tovább szállítását tettelesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki az országgyűlés, annak határozatait, és rendeleteit és intézkedéseinek tettelesen ellenszegül vagy tetteges ellenszegülésre határozottan izgat.

i) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát vagy kémeket rejteget.

6. §. Önként értetik, hogy a törvényhozó test tagjai sem vizsgálat alá, sem pörbe nem fogathatnak, ha csak a ház minden előforduló esetre különös felhatalmazást nem ad, — melly rendelet kiterjesztetik a felsőház mindazon tagjaira is, kik vagy személyesen az országgyűlés helyén lévén, mint a törvényhozó testület résztvevő tagjai tekintetnek, vagy kormányi kiküldetés, és a felház engedelmé folytában vannak távol.

7. §. Rögtöni rajta kapás esetében az illy bűnösök bárki által elfoghatók, — de az illető vagy polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnak személyes bántalom nélkül általadandók.

8. §. A rögtöntéző vegyes bíróság eljárása következő:

a) A vádlott egyén általadása után legfeljebb 24 óra alatt a bíróság elébe állítandó.

b) A bíróság azonnal összeül, és jelen szabályok felolvasása után, a tagok egyenként következő esküt tesznek le: »Esküszöm az élő Istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyűlölséget, és bármi személyes tekintetet félre tévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok és erősségek nyomán és a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződésemmel szabadon és igazán ítélendek.»

c) A bíróság az egész eljárásról készítendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlottnak az általa megnevezendő bírósági tag ellen törvényes kifogást tenni szabadságában állván, azon esetben, midőn a kifogás alá esett tag alapos okoknál fogva ítéletileg elmozdított, a bíróság a 3. §. értelmében kiegészíteni fog.

e) Ha a bíróság elé való állítás valamelly feladás kö-

vetkeztében történik, a' feladás és a' feladónak neve a' vádlottal és védőjével minden esetre és azonnal közöltessék.

f) A' vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban azt a bíróság általi felszólíttatásától számítandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a' bíróság rendel.

g) A' vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilvánításra nem kényszeríthetetik; — ha azonban önként nyilatkozni kíván — ebbeli szabad nyilatkozata tulajdon szavaival, az egész bíróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, mely előtte felolvastatván, általa, ha kívánná, a' bíróság valamennyi tagja által pedig mindenestre aláíratik.

h) A' tanuk és pedig elsőben a' vádlóé, úgy a' vádlotté, mindenkor az összes bíróság előtt, szemben a' vádlottal, a' közvádlónak és a' vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

i) Mind a' közvádló, mind a' vádlott és annak védője, mind a' bíróságnak tagjai tehetnek a' tanuknak kérdéseket.

k) A' tanuknak előadása, és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik, 's nyomban felolvastatván, a' bíróság tagjai által aláíratik.

l) A' tanuk kihallgatása után kívánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, mely miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

m) Ellenben, ha a' vádlott kívánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellenpróbáit megszerezhesse, a' bíróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelmeztve különösen arra, hogy az időnek rövidsége a' próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Ily esetben köteles a' bíró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát netalán bebizonyítható ellenpróbák megszereztesse.

n) Ha azonban a vádlott a' vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengített bizonyítványok oly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen, és a' személynek ugyanazonossága is bizonyos, a' bíróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

o) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdett, és a' közvádlnak és vádlottnak tanui rendesen kihallgattattak : a' közvádlnak röviden előadja ismét a' vádat, annak próbáit, ezután pedig a' vádlott vagy védője mondják el azt, amit a' védelemre szükségesnek látnak, melyek után a' bíróság külön szobába vonulva, okokkal támogatott ítéletet hoz, és az ítéletet minden tag aláírja.

p) Az eljárás mindenestre nyilvános leendő. Ha azonban az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a' nyilvános eljárást károsnak mutatnák, a' bíróság az eljárást ezen okok megszűntéig elhalasztatja.

q) A vádnak bebizonyítására mulhatlanul szükséges a' vádlottnak a körülményekkel összvehangzó elismerése, vagy ennek hiányában legalább két kifogás nélküli teljes hitelű bizonyítása, avagy a' körülményekkel egybevágó határozott bírnunak szinte végre hasonló hitelességű eredeti okiratok.

r) A' vádlottnak akár elmarasztalására, akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

s) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a' bíróság, melly mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, — felmentés esetében a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

t) Ha a' vádlott sem el nem marasztaltatott sem teljesen ártatlannak nem találtatott : a' köztörvény szerinti rendes bíróságnak általadandó.

u) A' rögtönítelő bíróság ítéletétől sem felebbvitelnek sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leendő, hanem a' vádlottra kimondott halálos ítélet a' vádlottnak azonnal kihirdettetik, és 3 óra múlva a' bíróság egyik tagja jelenlétében végrehajtatik.

v) A' végrehajtásnál jelenvolt bírótág, a' bíróságnak, melly folyvást együtt van, jelentést tesz a' végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, és ekkép a' jegyzőkönyv befejeztetvén, a' bíróság minden tagja által aláíratik és az igazságügyi miniszteriumnak megküldetik.

y) A' rögtönítelő bíróság, eljárásának minden egyes

esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az ítélet végrehajtásáig számítandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni; kivételnek ezen szabály alól azon esetek, melyekben az eljárás az *m)* alatti szabály értelmében a vádlott kérelmére; vagy a *p)* pont szerint bírói határozat folytán ideiglenesen felfüggesztett. A vádlott kérelmére tett felfüggesztés esetében a háromszor 24 óra az eljárás ismételi megkezdésétől számíttatik.

z) A rögtönítelő bíróság tagjai az ezen törvényben megállapított szabályoknak szoros megtartásáért szigorú felelőssel a ministerium által kereset alá vétetendvén.

9. §. A felebb elősorolt vétségi esetekben csak a jelen szabályok értelmében mondathatik ítélet; minélfogva azokra nézve minden más rendkívül felállított bíróságok's kiadott rendeletek megszüntetnek.

10. §. Nem-katonai egyének egyéb e' szabályokban nem érintett vétségekért a hazai köztörvények szerint levén megbüntetendők, a hadügyministeriumnak f. év január 28-ról 121. és 126. sz. a. rögtönítelő haditörvényszék iránt kiadott rendeletei alól ezennel kivételnek.

Kelt Debreczenben, a' képviseleti háznak 1849-ik évi február 13-án tartott üléséből.

Almásy Pál, m. k.
alelnök.

Jegyzé Irányi Dániel, m. k.
jegyző.

Ugyanaz nap, melyen az országgyűlés által elfogadott, és általunk épen most reprodukált törvény a rögtönítelő törvényszékek fölállításáról, kihirdettetett, a honvédelmi bizottmány egy communiquét adott ki, melyben azon tapasztalás folytán, hogy Debreczenben gyanus egyének tartózkodnak, az utilevelek szigorú kezelése rendeltetik el.

A hirdetés így hangzott:

Tapasztaltatott, hogy itten Debreczenben gyanus emberek lappanganak, kik közül többeket oly gyanú is terhel, hogy az ellenség kémei. Ezen árulók kártékony működései korlátozhatók, ha az utilevelek kiadásában több ovatosság hasz-

náltatik. Ugyanazért rendeli az országos honvédelmi bizottmány; hogy ezenül Debreczenből Budapestre vagy az ellenség által elfoglalt más helységbe utlevél, ezen bizottmány tudtán és jóváhagyásán kívül senkinek se adassék. De egyszersmind figyelmeztetnek mindazon hivatalok, melyek utlevelek kiadására jogosítvák, hogy ezeknek kezelésében, a tárgy fontosságához illő szigorú fontossággal és hűséggel eljárni hazafiúi szent kötelességüknek ismerjék.

Kelt Debreczenben, 1849. január 31-én.

A honvédelmi bizottmány.

A hadügyministerium, mely alá a rögtönítelő törvényszékek tartoztak, összhangzásban a fennebbi hirdetéssel, melyet a honvédelmi bizottmány tett közzé, február 3-án a debreczeni térparancsnokság által még a következő rendeletet bocsátotta ki, mely az idegenek forgalmának elenőrzésére vonatkozott. Ezen rendelet határozatai következőleg hangzottak:

Körrendelet

a debreczeni térparancsnokságtól.

A hadügyministerium folyó évi 161. számú parancsa nyomán rendeltetik:

1. A város kebelében megjelent és jelenendő, úgy már itten tartózkodó katonai és polgári egyének, köteleztetnek (a katonák a térparancsnokság előtt, a polgári egyének a városkapitányi hivatalnál) neveiket, ide jövetelök okát, szándékolt itt mulatásuk idejét bejelenteni, és az illető helyekről hiteles tartózkodási jegyet felmutatni.

2. A városi polgárok kivétel nélkül — úgy a vendég-lősök, csaplárosok, csak tartózkodási jeggyel hivatalosan ellátott vendégeket fogadhatnak be, azokat, ha katonák, a térparancsnokságnál, ha polgári egyének, a városkapitányi hivatalnál a beszállás idejének feljegyzése mellett rögtön bejelenteni és eltávozásukról is az illető hivatalt értesíteni.

3. A hivatalos tartózkodási jeggyel el nem látott Debreczen városában bujdokoló gyanús személyek feljelentésével

és kézbeadásával hazafi kötelességet teljesítő polgár, hűségének illő jutalmát veendi.

4. Ezen rendeletet makacson áthágók, és fenebbiekben kitűzött kötelességeket a rendelet köröztetésétől számítandó 48 óra alatt pontosan nem teljesítők f. évi január hó 28-ról 121. és 127. sz. alatt kelt, és már körözött rögtönítelő hadi törvényszéki hirdetes II. rész I-ső és IV. rész aa) pont, végre V. rész pontja értelmében rögtönítelő hadbírótság elébe fog-nak állíttatni és büntettetni.

Debreczen, 1849. február 3-án.

Szentpáli József,
őrnagy térparancsnok.

A debreczeni polgárokat, vendéglősöket és csaplárosokat érdeklő fenebbi kötelezések, mint a jó rend helyreállítását ezelzők, a városkapitányi hivatal által és minden szállastadó polgárokra, vendéglősökre és csaplárosokra nézve kötelezőknek és az azt áthágók legszigorubbán büntetendőeknek nyilvánított-nak. A fentírt helyen és időben.

A kapitányi hivatal.

A nagyobb hadműveletek kezdeténél az előbbi hadvise-lési terhek is növekedtek az enélkül is nagyon igénybe vett lakosságnál. Azonkívül pedig a hadsereg általános visszavonu-lásánál felmerült rendkívüli körülmények azt hozták magukkal, hogy s falusi lakosság megadóztatása előfogatokban, termé-nyekben és szállásokban rendszeresen kárpótoltatott. Imitt-amott ugyan visszaélések is fordultak elő, melyek a falusi gazdákat érzékenyen sújtották. Némely egyének, jelesen futá-rok, kik az előfogati költségek fedezésére pénzt kaptak, nyug-tákat állítottak ki fizetés helyett. Hogy tehát minden további rendetlenség megszűnjék és a vidéki lakosság tartozásaira nézve minden esetre kártalaníttassék, a honvédelmi bizottmány a következő rendeletet adta ki:

A honvédelmi bizottmány egyik főfeladatául tűzte ki, hogy a hadjáratnak — mely pedig az összes nemzet személyi, mint vagyoni jóllétének, szabadságának megvédésére, biztosítására folytatatik, — terhei a népet a mennyire csak lehet, ne nyom-

ják: E feladat fölfogásából folytak azon intézkedései, miszerint a fuvarozás készpénzzel fizetessék, a beszállásolás és élelmezés is hasonló módon történjék s több más a hírlapok útján is közzé tett rendeletei. Mind e mellett is azonban, a jelen viszonyok közt megeshető, hogy imitt-amott az átvonuló katonai csapatok által némi károsítás történt, vagy pedig holmi kiszolgáltatott élelemszer és takarmány fizetetlen maradt: ennél fogva azon hatóságok és községek előjárói és tisztjei, hol netán az ország seregei számára kiszolgáltatott szállitmányok avagy élelmezések fizetetlenül maradtak volna, oda utasítottak, hogy a károkat vagy a kiszolgáltatott élelmi és takarmányi anyagoknak fizetetlen maradtjait, hitelesen kimutatva összeírni, és megtérítés, illetőleg kifizetés végett a kormánynak hiteles alakban készített kimutatási rovátban felterjesztetni kötelességöknek tartsák.

Debreczen, 1849. február 2-án.

A pénzkezelésre nézve is, mely előbb rendetlenül történt, a magyar hadsereg fokunkint történt összpontosítása mellett indítva érezte magát a hadügyminiszter rendeletet bocsátani ki, melynél fogva mint egyedüli pénzkiadási forrás, csak a debreczeni katonai központi pénztár jelöltetett ki és szabályoztatta a mód, mely szerint a csapatok a maguk pénzszükségeit fölvették. E rendelet kibocsátása annál szükségesebb volt, mivel előbb imitt-amott visszaélések fordultak elő. Emlekezünk egy esetre, midőn egy vizsgálati fogság alatt álló kóbor hadnagy havi illetékét 1848. évi decemberre négy helyütt vette föl. Mi történhetett az akkor nagyon is megfogható zavar mellett még nagyobb mérvben is? A hadügyminiszter röviden előadott rendelete következőleg hangzott:

Tapasztalván a hadügyminiszterium, miként a hadsereg-nél eddig divatozott pénzkezelés a szükséges rend és felelősség nélkül történt, nehogy ez által az álladalom tetemesb kárt szenvedjen, egyetértőleg az orsz. honv. bizottmánynyal, szükségesnek látta, az összes összpontosítandó hadseregnek pénzzeli ellátását a debreczeni központi hadi pénztárra bízván, a kezelésre nézve következőkép rendelkezni:

a) A központosított hadsereg pénzszükségei a debreczeni központi hadi pénztárból fedezendők.

b) A zászlóaljak és más hadi karok részére eddig a kormánybiztosok és sóházak által történt pénzfizetés megszüntetik.

c) A pénzkellék kimutatása minden zászlóaljak, ezredek és egyéb hadtestületek által a hadsereg parancsnoksága útján minden hó 10-kéig, a jövő hóra a hadügyminiszteriumhoz küldessen.

d) A pénzutasványozás csak ez előbbi összegről beküldött helyes számadás után történend.

Debreczen, 1849. febr. 3-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A hadügyminiszterium Debreczenbe történt költözködése által az igazgatás és szervezés menetében beállott zavart januártól kezdve elhárítani igyekezett és mindent rendes kerékvágásába akart hozni. Itt azonban arról is kellett gondoskodnia a hadügyminiszteriumnak, hogy tekintettel a megkezdett összpontosításra, egységesebb vezényletet hozzon be a hadi igazgatás minden ágába. Ez kivált a hadseregnél megkívántató szükségletek előállítására, az összes élelmezési és pénzkezelési ügyekre nézve volt nélkülözhetlen, mire nézve mindaddig, míg a csapatok kis testekben voltak az egész országban szétszórva, nem lehetett egyöntetűséget behozni. Ezáltal azonban az anynyira szükséges ellenőrzés is csak képzelt maradt és a rohamosan egymásra következő alakulások rendkívül megnehezítették a csapatok létszámának meghatározását, mivel a beadványok rendetlenül jöttek be és folytonosan sürgettetek; mert tekintettel a háborúra, az írásbeli szolgálat csak a legszükségesebbekre szorítkozott.

Még rosszabbul állott a tisztek létszámának meghatározása a miniszteriumban, mi azonban nem kizárólag a csapatparancsnokok hibája volt, mert az ismételt fölszólítások a tisztek rangfokozati lajstromának benyújtására azt bizonyítják, hogy a miniszterium illető osztálya nem vezette azokat ren-

desen, és az intézkedések, melyek a tisztikar állományát illetően az előléptetések, áttételek és elbocsátások körül kiadattak, nem jegyeztettek föl rendszeresen. Különben mivel a hadtest-parancsnokok is neveztek ki vagy bocsátottak el tiszteket, elég lett volna a történt változások bejelentése, hogy a már meglevő rangfokozati lajstromok kiigazíthatassanak.

Legrosszabbul állott a tábornoki alsóbbrendű tisztek létszámának meghatározása. Mert noha Vetter, mint tábornoki főnök, vizsgálatokat hozott be, mégis minden hadtest- vagy önálló csapat-parancsnok nevezett ki tábornoki tiszteket és átalánvéve ezen különben annyira kitűnő testület czime a magyar hadseregben annyira keresett volt, hogy közönséges hadsegédek is eltulajdonították azt maguknak. Azonfelül több hadtest-parancsnok még a kormány kiváltságait is bitorolta, törzstiszteket is nevezvén ki. E visszaélést Kossuth külön rendelet által szüntette meg.

Az egészségügyi fontos téren dr. Flór mint orvoskari főnök rendkívüli tevékenységet fejtett ki, de neki is sokat kellett változtatnia, hogy a katonai egészségügyi dolgokat minden irányban előmozdithassa. A hadsereg gyors szaporodása nagy nehézségeket teremtett, jelesen orvosok szerzésében, hogy elegendő számmal legyenek a hadseregben.

A ruházatra, felszerelésre és fölfegyverzésre nézve minden megtörtént, a mi az uralkodó viszonyok közt lehetséges volt, de a növekedő szükségletek sokkal nagyobbak voltak, mint mindazoknak előállíthatása, a mikre a hadsereg csatakész állapotához szükség volt.

A honvédelmi bizottság és a hadügyminiszterium ismét a rendeletek egész tömegét bocsátották ki, melyekből látható, mennyire igyekeztek a hiányokon segíteni. Ilyenek voltak például a következők:

Valamennyi mozgó hadsereg fő-, dandár-, egyes csapat-, tartalékosztály-, és telep-parancsnokságainak.

A tábornoki osztálynak hivatalos működése körében elkerülhetetlen szüksége lévén tudni a két festvérhaza határai közt működő összes hadtestek valódi létszámát, meghagyatik

ezenel valamennyi főparancsnokságnak, ezred, zászlóalj, vagy egyes csapat-, nemkülönbén minden tartalék- és telep-parancsnoknak, hogy ez uton közzétett jelen rendelet vettével 48 óra alatt az illető hadtest összes szolgálati létszámát és az elhelyezési kimutatást, külön felszerelési jegyzék kíséretében, legszigorubb felelet terhe mellett a hadügyminiszterium táborkari osztályának igazgatóságához sürgöny vagy futáraltal felterjeszteni el ne mulasszák.

Debreczen, 1849. január 18-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Minden polgári és katonai hatóságokhoz és kormánybiztosokhoz.

Mintán a hadseregek nagyobb vagy kisebb testületét illető elhelyezési változtatások a hadügyi miniszterium táborkari osztályának hivatalos intézkedési köréhez tartoznak, és ugyan-ez okból olyatén jelentések és felterjesztések által, melyek a táborkari osztálynak mellőzése mellett csak a honvédelmi bizottmányhoz irányozvák, nemcsak az előlirt hivatal legfontosabb teendői teljesítésében hátráltatnék, hanem általában a közügyre nézve tetemes kárral járó zavar okoztattatnék: -- komolyan felhivatnak annál fogva minden hatóságok, jelesen kormánybiztos urak, hogy ezentul mindennemű katonai elhelyezési változás, vagy egyéb ilyenén intézkedésekre vonatkozó jelentésüket, és illetőleg felterjesztésöket egyenesen a hadügyminiszteri táborkari osztály igazgatóságának beküldeni hazaíui kötelességüknek ismerjék. E tárgybani intézkedések ezentul a mondott táborkari osztály elnökségétől lévén kiadandók.

Debreczen, 1849. január 19-én.

A honvédelmi bizottmány nevében

Kossuth Lajos, s. k.
elnök.

Vetter tábornok, táborkari főnök a következő rendeletet bocsátotta közre a csapatbeli tiszteknek a hadtest-parancs-

nokok által önkényesen történt tábornoki tisztekké kinevezése ellen:

A magyar tábornok főnökétől.

Több eset fordult elő, miszerint némely hadsereg főparancsnokai magoknak tábornoki tiszteket választván, azokat a magyar tábornokhoz beosztottnak tekintik. Miután azonban a tábornoki tisztek kineveztetése egyedül alólírottnak jogköréhez tartozik, felhivatnak az összes hadparancsnok urak, hogy az alkalmasaknak talált tiszti egyéneket illető indítványozás, külön képzettségi jegyzék mellett, ide felterjeszteni sziveskedjenek, minek folytán az ajánlottak kellő vizsgálat alá fognak vétetni. Különben nem korlátoztatnak nevezett főparancsnok urak abbéli joguk gyakorlatában, miszerint parancsnokságuk alatti tisztjeiket legjobb belátásuk szerinti tábornoki szolgálatokra alkalmazhassák.

Vetter, s. k.

tábornok és tábornoki főnök.

Minthogy a tartalék-századok és csapatok telephelyei a körülményekhez képest gyakorta változhatnak, ennél fogva meghagyatik a vezényleteknek, hogy valahányszor telep-, illetőleg szálláshelyeiket elhagyják, azt a lovassági felügyelőségnek haladéktalanul bejelenteni szoros kötelességöknek ismerjék.

Száthmáry,
ezredes osztályfőnök.

A kötelességmulasztó tisztek a hadügyministert arra indították, hogy a következő új rendeletet tegye közzé:

Tapasztaltatván, miszerint sok katona tisztek a szolgálatnak e' nehéz körülmények közt kiszámíthatlan kárával, Debreczenben, s' a' környékbéli városokban tétlenül lézengenek: ezennel meghagyatik minden parancsnokoknak s' vezéreknek, hogy eltávoztatási engedelmet, — az egy betegség esetét kivéven — senkinek semmi szín alatt ne adjanak, — sőt miután a hadügyministerium annak is nyomába jött, hogy a' hadtestek orvosi, az orvosi bizonyítványok kiadásában nem mindég lelkiismeretesen járnak el, nem ritkán olyanoknak is

adván betegségi bizonyítványt, kiknek semmi bajok nincs : még az orvosi bizonyítványok alapján adandó engedelemre nézve is különös óvatosság igényeltetik: miért is a parancsnokságok az orvosoknak különös figyelemben leendő tartására intasittatnak.

Ha ezentul is találkozónának tisztí egyének, kik hadtestektől távol lézengenének; az ilyenek minden kimélet nélkül hadi törvényszék elébe állitandók.

Debreczen, 1849. jan. 18-án.

Láttnam:

Mészáros Lázár. Vetter, tábornok.

A mozgó hadcsapatok vezényleteihez; az ezredek és zászlóaljok parancsnokságaihoz.

Értésemre esett, hogy a főtiszt urak közül számosan seregeiket menetközben úgy mint állomásaikra érkezéskor elhagyják és a parancsnokságot alsóbb tisztekre bizván, közelebb eső városokba, vagy más kényelmesebb helyekre rándulnak és eleget gondolnak tenni kötelességöknek, ha csak időnként mintegy megsejmelik seregeiket vagy csata idejére, sőt gyakran csata után mennek azokhoz vissza; miáltal nemcsak a kellő fegyelem, és hadi lelkiület, valamint a parancsnokok iránti bizodalom csökken, sőt a hadi működések várható sikere is meghiúsul.

Ennek következtében a legszigorubb személyes felelősség terhé mellett kötelességévé teszem az illető főparancsnok uraknak, miszerint a főtiszt urak ily önkényes eljárását egyszer mindenkorra kemény parancs által megszüntessék s netalán ezen rendeletem ellen vétkezőkkel pedig a hadi törvények egész szigora szerint bánjanak el, csak a felsőbb parancsnokság rendeletére engedtetvén meg a seregtől eltávozás.

Elvárom ez alkalommal, a főtiszt uraktól, miszerint hazájuk, és a szolgálat iránti kötelességüket szorosan szemük előtt tartván, ezentul ilyféle botrányos panaszokra okot nyújtani nem fognak.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Komolyan meghagyatik az összes katonai hadtesteknek és hadi biztosságoknak, úgy a kormánybiztos urak és minden polgári hatóságok is ezennel megkerestetnek, miszerint állomásuktól távollevő katonatiszteknek, ha távollétök okát hivatalos kiküldetésre nyert szabadsággal, vagy hitelesen bebizonyított betegséggel nem igazolnák, illetményeit semmi ürügy alatt ne utalványozzák, és ki ne szolgáltatassák, ellenkező esetben a kiszolgált pénzösszeg az ezen rendelet ellen cselekvők terhére marad. Egyszersmind közhírré tétetik, miszerint minden tiszt illetményét csak zászlóalja vagy testületi pénztárából veheti fel, ettől a fenérintett okokból távollevőknek is csak az élelmezési bizonyítvány előmutatása mellett utalványozandó, melylyel tehát minden más helyre rendelt tiszt magát ellátssa.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A hadseregben tett előléptetéseknél előfordulható mellőzések elégtelenségre és panaszokra szolgáltatván okot, azoknak megszüntetése és a rendes rangfokozat szerinti előléptetések eszközölhetése végett elkerülhetlen szükséges a hadügyi miniszteriumnak a hadseregben levő rangfokozatokat alaposan ismerni. Miután az ezen czélra megkívántató rangjegyzékeket a hadsereg parancsnokságai többszöri rendelet után sem terjesztették fel, ezennel komolyan oda utasíttatnak, hogy a parancsnokságuk alatt álló minden huszár és sorgyalog ezredek, csapatok és zászlóaljok tisztei létszámának rang és név szerinti kimutatását haladéktalanul felterjeszszék, ezen rendelet minden tartalék-osztály és század-parancsnokságra is kötelezőleg kiterjesztetvén.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Jellemző, de megfogható, hogy Debreczenben voltak még a régi cs. kir. ezredekől tisztek kik levelezéseikben a német nyelvet használták és a régi németu fölirat pecsétetekkel éltek. Erre vonatkozik eme rendelet :

Tapasztaltatván, miként némely huszárezredek levelei-

ket, illetőleg jelentéseiket német nyelven szerkesztik, és hivatalos pecsétül osztrák czimert használnak, és e miatt gyanus leveleknek tekintetvén, gyakran letartóztatnak. Nehogy tehát ily ellenszenvet tanúsító visszaélések a hazafias érzelmű polgárok kebelében botrányt szüljenek, de a katonai és szolgálati intézkedések végrehajtása is ez által hátramaradást szenvedjen, ezennel szigoruan meghagyatik az ezredek és csapatok parancsnokainak, hogy mindennemű hivatalos leveleiken legalább a külső czimet, habár a tartalom német is, magyarul szerkeszteni, és a pecsételéskor magyar köriratu pecsétet használni szoros kötelességöknek ismerjék.

Debreczen 1849. február 1-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter

Az ujonczok állítására nézve a hadügyminiszter a következőt rendelte el:

Tapasztaltatván, hogy a hadsereghez besorozott ujonczoknak egy része feltűnő testi fogyatkozásokkal avatott be, és a helyett, hogy hazájoknak üdvös, katonai szolgálatot tennének, az ilyenek egyedül a kórházakat töltik, és miattok a harcban megsebesültek elhelyezése nem kis nehézséggel eszközlhető: ennek következtében meghagyatik az ezredek és zászlóaljok parancsnokságainak, hogy a beosztott ujonczokat az illető főorvosok által szigoruan megvizsgáltassák és őket felelősség és kárpótlás terhe alatt oda utasítsák, hogy egyedül oly egyéneket fogadjanak el, kik testi és lelki egészségi állapotjuk szerint katonai szolgálatra alkalmasak, miután az alkalmatlan egyének felvétele mind katonai, mind gazdasági szempontból az államnak egyenes megkárosítását idézi elő.

Mészáros Lázár s. k.
hadügyminiszter.

A hadsereg parancsnokai az állomásaikon vagy azoknak közelében levő törvényhatóságok által már kiállított ujonczok átvételére, ugyszintén az illető törvényhatóságok ezeknek átadására, leginkább oly esetekben, midőn az ujonczok szállítása

az ellenség közelléte miatt veszedelmes lenne, azoni hozzáadással hatalmaztatnak fel, hogy az átadó törvényhatóság, ugyisintén az átvevő katonai parancsnok az újonczok összes számát bejelentvén, a hadügyminiszterium újonczozási osztályát értesitse, annál is inkább, mivel a netalán ennek tudomása nélkül előfordulható újoncz-beosztások a haza jelen körülményeiben káros hátramaradást okozhatnak.

Mészáros Lázár, s. k.

hadügyminister

Az összes várparancsnokságok czennel felszólíttatnak, miszerint a vár- és térparancsnokságoknál közvetlen alkalmazandó személyzetek létszámát, rangfokozat-megkülönböztetéssel mihamarabb a hadügyminiszterium katonai osztályához felterjeszteni szoros kötelességöknek ismerjék.

Mészáros Lázár.

A mozgó hadseregek és várak parancsnokságai a hadminiszterium egészségügyi osztálya által czennel felszólíttatnak, hogy:

1-szor. A parancsnokságuk alatti orvosi személyzet teljes létszámát, az orvos egyének tisztí fokozatát, jellem és képességi jegyzékét, a személyzet minden tekintetbeni kellő evidenciában tartása végett felterjeszteni,

2-szor. A létező gyógyintézetek mivoltáról,

3-szor. A sebészeti műszerek és eszközök meg- vagy meg nem létéről,

4-szer. A szükséges gyógyszerek, különösen pedig az aether és chloroform hiányáról, innen teendő intézkedések megtétele végett, mielőbb jelentést tenni, és a kórházi orvosszemélyzetet oda utasítani sziveskedjenek, hogy a gyógyintézetekről tizennégy naponként rendszeren, kivételes esetben pedig még gyakrabban is jelentéseiket beküldjék.

Debreczen, 1849. február 1-én.

Flór Ferencz,

osztályfőnök.

Hogy a tábori orvosi személyzet szükség idején mindenki által könnyen felismertethessék, ezennel rendeltetik, hogy a táborban működő minden hadorvosok; nem úgy, mint eddig gombnyílásukra, hanem csákójokra vagy kalapjukra mindenki által könnyen észrevehető fekete lebegő kettős-szalagot feltűzve viselni tartózzanak. Minden zászlóalj-parancsnokságok ez osztály által felkéretnek, hogy egy részről az illető orvost ezen rendelet pontos megtartására utasítani, más részről pedig a vezényletök alatti katonaságot ez iránt kellőleg értesíteni sziveskedjenek.

Debreczen, 1849. január 18-án.

Osztályfőnök távollétében

Dr. Töltényi

titkár.

A lovas és gyalog serezek parancsnokai fölkéretnek: miszerint abbeli jelentéseket, vajjon ezredeiknél a tábori lel-készlet állomás jelenleg már be van-e töltve? vagy netalán rezentül betöltendő lenne, valamint a már jelenleg e minőségben működő egyének neveit és jellemjegyzékét; úgy nem különben a vezényletük alatt levő katonaság létszámát, tekintettel a különböző vallásfelekezetekre, kellő intézkedések megtétele végett a hadügyminisztérium hadlelkész osztályába minél előbb beküldeni sziveskedjenek.

Debreczen, 1849. jan. 31.

Vidasics Ede,

tábori főlelkész.

A guerilla csapatokra nézve Mészáros a következő rendeletet bocsátotta ki:

Utasítás a lovasportyázó csapatoknak.

Népfolkelés által kiállított lovas vagy gyalog csapatok igen nagy hasznót hajlíhatnak, hogy a korlátlan és fáradságot nem szokott erejüket fel tudják használni úgy, hogy a mint részint lassan-lassan hazánkban e háboru új neméhez szoktatják magukat, erejüket edzik és gyakorlat által naponkint többre képesítik.

Mi a' célja a' népfölkelésnek?

Háborgatni az ellenséget nyugalmban, szállitmányait emberekben, szerekben, élelmezésben, futárjait, sürgőnyeit stb. elfogni, röviden: önnön biztossága és veszedelme kiméletével lehetőleg legnagyobb kárt okozni az ellenségnek.

Mikép érhetni el ezen célt?

Ugy, hogy az illy csapat állása akkép legyen elhelyezve, mikép azt véletlenül végbevihesse, azaz körén kívül az ellenség portyázó járatának kezdve a' meglepetés történhető lehessen, és magát annak nagyobb erő kifejtésétől és megtámadásától megóvhassa.

Vége minden portyázó csapat vezér előtt világosnak kell lenni a' célnak, a' miért fel van állítva, a' célnak, melyet elérni akar, 's az eszközöknek, melyek által azokat elérheti. Minden egyes, minden összeköttetés nélküli megtámadások használnak ugyan, de nem annyit, mint ha a' sereg mozgulataival, annak céljával egybevágólag működik; azért a' legközelebbi sereg, vagy még jobb, a' sereg fővezérétől parancsolatok, utasítások nem nélkülözhetők, hogy így a' siker is nagyobb lehessen.

Fenyíték, szoros rend annál inkább szükséges, hogy így a' földnép tudnivalójában őket elősegitse és az ellenségnek el ne árulja.

Szükséges, hogy a' legénység és lovaik mindig legjobb készületben legyenek.

Szükséges, hogy valamint ők az ellenség vigyázatlanságából legtöbb hasznot huzhatnak, úgy szinte ők is azon hiba által valahol kudarczot ne valljanak.

Szükséges, hogy a' legénység kisebb tettekről nagyobbakra menjen át.

Vége szükséges, hogy a' tiszturak pontosságban, ügyességben, szorgalomban, bátorságban az elsők legyenek, hogy ekkép például szolgálhassanak alattvalóiknak és bizalmukat megnyerve, nagyobb tettekkel nagyobb hirt és több érdemeket szerezhessenek maguknak.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Szemere kormánybiztos az ellenség mozdulatainak jobb kikémlelését illetőleg a következő utasítást adta ki :

R e n d e l e t.

1. Azon rendeletre, miszerint az ellenség mozdulatairól engemet vagy a fővezért minden hivatalnok és azon község, melyben az ellenség tanyáz, sietve értesíteni köteles, minden illetők ezennel emlékeztetnek :

Kiteendő az ellen száma, ereje és mozdulatainak iránya.

E kötelesség mulasztása mint hazaárulás fog büntettetni.

2. Meghagyatik továbbá, hogy a netalán eltévedt honvédek a községek a legközelebbi parancsnoksághoz vezessék, a szökevényeket pedig kísértessék, s általában minden katonai vagyont, fegyvert, lovat, ruhaneműt oda beszállítsanak, mert a kinél ilyesmi találtatik, mint vagy bűnös, példásan fog lakolni, az ilyen eltitkolt vagyonnak tízszeres árát fizetvén és el is fogván zárattatni.

A ki ellenben az ellenség eszközeit veszi el és adja be vagy katonáit szolgáltatta kézbe, jutalmaztatni fog nagylelkűleg : azonkívül, hogy mint hív hazafi Isten' áldása s a nemzet halála fogja kísérni.

Tokaj, jan. 24. 1849.

S z e m e r e B e r t a l a n,

felsőmagyarországi t. h. k. biztos és az országos honvédelmi bizottmány tagja.

A mi a nemzeti kormánynak Debreczenbe költözésével összeköttetésben még mondani valónk van, az a pénzügy, illetőleg a magyar bankjegy állapota. Főületesen már említők, hogy a kormány Debreczenbe költözésénél majdnem három millió forintnyi arany s ezüst készletet hagyott a fővárosban a magyar egy és két forintos bankjegyek fedezésére. Ezt mindenek előtt jó hírneve érdekében tette, de azonfelül az itt súlyos számításba hozandó tényezők érett megfontolása után.

A magyar kormány az egy és két forintos bankjegyek

fedezésére szolgáló érczalapot a magyar kereskedelmi bankból azon oknál fogva nem vihettem el; mert különben Windischgrätz herczeg a bankjegyeket azonnal értékteleneknek jelentette volna ki, mi által a közönség, mely áldozatkészen járult ez alap létrehozatalához, jelentékenyen károsodott volna. Más részről azt tetteleztet föl, hogy a tábornagy egy megalapított törvényes értékpapírt nem fog a forgalomból elvonni anélkül, hogy a pénzforgalomban zavart elő ne idézzon, mit hadserege érdekében el kellett kerülnie. A forgalomból való elvonás pedig csak a letéteményezett ércalap erőszakos eltulajdonítása után következhetett volna; oly föltevés, a mely nem látszott megengedhetőnek.

Windischgrätz herczeg tábornagy, ki azzal ámitotta magát, hogy a magyar forradalom már haldokló félben van, január 7-ki kiáltványa értelmében ugyan, mint mondá, a forradalom által okozott kárért, a forradalmi vezérférfiak ingó és ingatlan javaival a kereskedelmi bank ércalapja lefoglalását is elrendelte, de sem az egy és két forintos magyar bankjegyek, sem a 61 millió forintnyi nemzeti kölesönből származó nagyobb bankjegyek forgalmát nem szüntette be eleinte. Emlékeztet fogva 1849. évi márcziusig a magyar bankjegyek az osztrák bankjegyekkel együtt hason értékben voltak forgalomban.

E körülmény a nemzeti kormánynak nagyon előnyös volt, mert ez idő alatt minden pénzügyi zavar nélkül folytathatta hadi készülődéseit.

Márczius elején Windischgrätz herczeg részéről intézkedések tétettek, melyekről később szólnunk, a melyek által a magyar bankjegyek a forgalomból kivonattak, mi azonban nem akadályozhatta meg, hogy később az egy és két forintos bankjegyek a cs. kir. hadsereg érdekében ismét visszanyerjék rövid időre értéküket.

Most egyelőre a február hóról szóló kimutatás ide melléklésével berekesztjük a pénzügyi kérdésről szóló értekezésünket. E kimutatás a nemzeti kormány által hadi célokra kiadott összegekről szól, s ezek a következők voltak:

Hankovics György kormánybiztosnak	4,000	frt
Somossy Ignác kormánybiztosnak Répássy		
táborá számára	2,000	»
Halassy Kázmér élelmezési biztosnak	250,000	»
Bónis Samunak	40,000	»
Dembinszky altábornagynak	62,000	»
Selye Gábor kormánybiztosnak	10,000	»
Csány Lászlónak	452,000	»
Török Gábornak	150,000	»
Repeczky Ferencznek	6,500	»
Varga Imrének	112,000	»
Tóth János tiszafüredi helyparancsnoknak	19,000	»
Scheinert Ferdinánd, az aradi védelmi bizott-		
ság alelnökének	5,000	»
Szemere Bertalan kormánybiztosnak	120,000	»
Gr. Batthyány Kázmérnak	12,000	»
Mihályi Gábornak	60,000	»
Görgei tábornoknak	150,000	»
Luzsénszky Pál kormánybiztosnak	30,000	»
Hodossi Miklósnak	100,000	»
Damjanics tábornoknak	35,000	»
Farkasányi Sámuelnek	60,000	»
B. Vay Miklósnak	8,000	»
Décsy László kormánybiztosnak	5,000	»
Gr. Teleki Sándornak	3,400	»
Weisz Józsefnek Árva megyébe küldetett	4,500	»
Szombathelyi Antal békésmegyei alispánnak	10,000	»
Szeles Lajos kormánybiztosnak	10,000	»
Weninger Ferencznek, titkos kiadásokra		
200 drb arany	900	
bankjegyekben	50,000	
	50,900	»
Eötvös Mihály szathmármegyei alispánnak	20,000	»
	1.791,300	frt

A nemzet áldozatkészsége a veszély növekedésével még inkább fokozódott, miről olvasóink az alábbi jegyzékekből meggyőződhetnek, melyek a háboru folytatása céljából a kormányhoz beküldött mindenféle adományokat sorolják fel.

Az adományok jegyzéke január és február hónapokban.

Endrődy József, nagy-beckereki lakos 14 darab szuronyos katona fegyvert meg 30 font önt. — A Bácsmegyébe kebeleztetett helységek összesen 28 lovat. — Hajdu János, békésmegyei szeghalmi lakos két lovat. — Péchy Istvánné, Közép-Szolnok megyéből 1 lovat, s a haza védelmére küldi még teljesen felszerelve László és István fiait. — Berecz Imre ó-bessenyi segédlelkész 150 p. frt. évi fizetését. — Pászthory János, ménesi kincstári tisztartó, egy honvéd felszerelését és három évi tartását. — Bácsmegyébe kebeleztetett Doroszló helysége 2 lovat. — Rudics József ugyanazon megyebeli birtokos 2 lovat. — Lovas Dániel ér-tarcsai népjegyző 1 lovat, 230 köbölnyi rozs és kétszeres búzáját, 70 köbölnyi zabját, 8 darab ökrét. — Zombor város katholikus és óhitű közönsége 6 darab, összesen 55 mázsa 49 fontot nyomó harangot. — Ó-Pécska (a Maros partján) Issekutz Marczel jegyzője által 1000 p. frt. összegyűjtött, és a város kebelében önkéntesek toborzására 200 p. frt. beszerzett — Borsá helység (Mármaros-Sziget megyében) 8 lovas nemzetőrt legelőbb tulajdon lovaikon. — Tisza-Füred mezőváros: 108 drb. ing. 137 gatyá, 27 lepedő etc. — Batthyány Kázmér gróf neje az eszéki kórház számára 45 inget, 45 gatyát, 25 darab lepedőt etc. — Hódmezővásárhely 107 inget és 120 gatyát. — Inczédi őrnagy úr parancsnoksága alatt álló 11-ik honvéd-zászlóalj 40 frt 51 krt ezüstben. — Zenta a táborok élelmezésére 12 ezer pengő forintot, 22 lovat. — A v.-olaszi és püspök-hegyeken szőlővel bíró püspöki hegyi társaság 108 v. frt. 8 kron készített 56 ing, 54 gatyá. — A mezőcsengeri helvét hitvallású egyház hívei 106 pár fehér ruhát, 109 kendőt, 54 lepedőt. — Nagy Gábor, Szatmár-megyében fekvő Fülöp helysége ref. v. lelkész a két fiát Gábort és Eleket a haza rendelkezésére. — A szabolcsi hölgyek 1003 inget, 1007 gatyát etc. Lejeune Arnold, tiszaszalóki lakos nyolcz lovat. — Bagi Gergely lelkész, kalocsai lakos 440 inget, 435 gatyát, 65 lepedőt, 120 zselikendőt stb. — Szatmár megye polgárai ajándékoztak: 4604 pár fehér ruhát, 380 inget, 235 gatyát, 525 lepedőt, 1405 törülkőzőt stb. — N. Károly adott ajándékképen 4 felszerelt ujonczokat. — Bihar-megye polgárai ajándékoztak 1014 inget, 874 lábravalót, 163 lepedőt, 576 törülkőzőt, 64 fontos harangot stb. — Csanád megye hölgyei ajándékoztak: 1111 inget, 980 lábravalót, 192 lepedőt, 31 törülkőzőt stb. — Recsky Andor képviselő az országos rendőri hivatalnál ajándékozott: egy szuronyos vadász fegyvert, 17 szuronytalan vadász fegyvert stb. — Herri József

szegedi polgár : 50 pengő forintot. — Markusnő Puszta-Tamásiból 9 darab 12 fontos, 1 darab 25 fontos ágyúgolyókat — A békésmegyei alispáni hivatal 100 pár fehérneműt. — Békés város lakossága : 67 pár fehérneműt. — Csutak Kálmán 27-ik zászlóaljbeli őrnagy : 50 pengő frtot. — Cserey alezredes a 27-ik zászlóaljbeli sebesültek számára 50 pforintot. — Kállay László 67-ik honvéd-zászlóaljbeli altiszt : 20 pfrtot. — A Gömör megyéből való csetneki és óchtinai nők : 99 inget, 102 lábravalót, ruhadarabot stb. — Magyar Gyula mezővárosának hölgyei : 152 inget, 138 gatyát, 12 törülközőt stb. — Szatmár-németi református községsége : 40 pengőforintot. — Tokaj város : 60 inget, 44 lábravalót, stb.

XXII.

Windischgrätz herczeg jelentése ő felségéhez a hadi helyzetről. — Észrevételek a hirlapok hadi jelentéseiről. — Windischgrätz herczeg kiáltványa a hangulatban beállott fordulatról. — A királyi biztosok némely rendeletei. — Windischgrätz herczeg elfogott levelei. — A honvédelmi bizottmány fejtegető nyilatkozata a hódolati kijelentésekről. — Windischgrätz herczeg rendelete a forradalmárok vagyona lefoglalásának mielőbbi foganatosításáról. — Ugyancsak rendelete a magyar bankjegyekről. — A magyarellenés nemzetiségek mozgalma.

A cs. kir. fegyverekre nézve beállott komoly fordulatnál Windischgrätz herczeg egy jelentést küldött ő felségéhez, melyben a jövő események előérzetével főadata nehézségét hangsúlyozza, mely kiváltképen abból ered, hogy ő tetemesen gyengébb a magyar hadseregnél. Ez állítás itt-ott annyiban alapos volt, mert hadserege szétforgácsolása következtében némelykor nem volt elég erős. Ha némelykor a számbeli túlsúly magyar részen volt is, a szárnyak és hátvéd folyvásti szükséges fedezésénél, melyet az osztrák csapatok több oldalon történt támadásai igényeltek, ez teljesen paralizáltatott. A herczeg jelentése így hangzik:

«Folyó hó 24-ki legalázatosabb jelentésemre vonatkozólag nem mulasztom el felségednek legmélyebb tisztelettel jelenteni, hogy tegnap, 25-én összes csapataimat ismét előre toltam és főhadiszállásomat ide, Gyöngyösre tettem át. A beérkezett híreknél fogva az ellenség, miután Eperjest és Kassát elhagyta, összes csapataival Eger és Mező-Kövesd közt egyesült, úgy hogy hadserege a Görgey, Dembinski és Klapka hadtesteiből 40—45,000 főnyi erőre rug. Ugy látszik, hogy ez állásában

s ily számban döntő csatát akar elfogadni. Én Schlick gróffal egyesülve is alig állíthatom elébe ennek felét, mivel Budán legalább 3 zászlóalj őrséget, Pozsonyban és Győrött ugyanannyt, Komárom körülrólására 8,000 embert kell igénybe vennem. A mi az első hadtestből (a bán alatt) Pest és Szolnok közt föl van állítva, azt nem lehet rendelkezésre állónak tekinteni, mivel ezzel jobb szárnyamat és Pestet kell fedeznem. Az ellenséges haderő számbeli nagyságáról vett jelentések ugyan nem mindig megbízhatók, mégis az említett összes erő azzal, mit én az egyes hadtestek számbeli erejéről hallottam, inkább összevág és az is nagyon bizonyos, hogy minden esetre egy tulnyomó erejű ellenséggel van dolgom és csupán csak csapataim erkölcsi értékére vagyok utalva, mely igen nagy, mert égnék a vágytól az ellenséggel megmérkőzni és császárukhoz való hűségük és ragaszkodásuk új bizonyítékait adni.

Fel séged azonban legkegyelmesebben nem fogja félre érteni, hogy helyzetem nagyon nehéz.

Egy fölkelő ország közepében a csata eldöntését egy számban erősebb ellenség ellen csupán a csekély haderő vitézségére bízni, mint a tapasztalás tanítja, egészen egyenlő szám és egymáshoz hasonló vitéz csapatok mellett is kétségesekké teszik apró esélyek a kimenetelt. Az ellenséget mind azáltal, valószínűleg holnap, meg fogom támadni, ha egyesülésem Schlick gróffal tökéletesen végbe megy.»

A hadműveletek nagyban megkezdésekor a «Közlöny» és a «Wiener Zeitung» hasábjai megteltek hadi jelentésekkel, melyek reprodukálásáról lemondunk, bármennyire is járulhatnának e jelentések munkánk komoly anyagának fűszerezéséhez. A hivatalos jelentések a háború alatt a valóságra vonatkozólag mindig hagynak valami kívánni valót hátra. Tulzás győzelmeknél, szépités szenvedett vereségeknél mindig napirenden voltak. Igen helyese hangsúlyozza Lamarmora az 1848 — 1849-ki olasz háborúról írt munkájában, hogy «a jelentések a háborúban igen fontos tényezők, mivel a hadsereg és a közvélemény szellemét befolyásolják.» Lamarmora e megjegyzésénél az önálló olasz sajtó jelentéseit tartotta szem előtt, mely leplezetlenül mondotta ki az igazságot, az olasz hadsereg működéseit

ostorozta, és oly hazafiatlan volt, hogy az olasz hadsereget guny tárgyává tette, míg az osztrák sajtó, mint mondja, a palástolás rendszerét követte, miben hatalmas erkölcsi emeltyű rejlött. Bizonyos tekintetbevétel és kimélet csakugyan helyén van. A mi azonban 1848—1849-ben télen és az áprilisi hadjáratban Magyarországon a hadijelentésekre vonatkozólag történt, az fölülmulhatatlan marad. Egy oldalról a parancsnokok saját érdekükben még apróbb csatározásokat is nagy győzelmekké fújtak fel és jelentéseik a hivatalos lapban ki nyomattak; másrésről pedig mindig a fölkelők vereségeiről, üldöztetéséről jöttek jelentések, és hogy ha visszavonulásról volt szó, akkor hadászati czélok és a pártütők megsemmisítésére mélyen átgondolt tervek emlittettek, míg végre a magyar hadsereg Pest előtt állott. Mai napság a sajtó-szabadság nagy kifejlődésénél, melyet ez mindenütt élvez, a jelentések efféle eszközzése a távirda nagy kiterjedése s a forgalmi eszközök nagy száma és tökéletessége mellett annál lehetetlenebb, mert már a kormányok is belátják, hogy jobb lehetőleg a valóhoz ragaszkodni, mint magukat nevetségesekké tenni.

Windischgrätz herczeg azon időben, midőn a magyar haderők egyesülésüket foganatosították, támadásra gondolt átmehetni, hogy konstatálja, miszerint paczifikacionális küldetése jól gyümölcsözött, mivel a lakosságnál esend, rend és törvényesség szelleme mutatkozott. E kijelentéssel ő azonban mást is kötött össze, mi abból állott, hogy ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy az eltévedtek és elcsábítottak száma sokkal nagyobb a pártütőkénél. Mindazáltal azt a tapasztalást is látszott tenni, hogy az összeköttetés Debreczennel nem laza, mivel azoknak, kik a pártütők érdekeit előmozdítják, előbb történendő ismeretséget tett kilátásba a tulvilággal. A kiáltvány igen határozott végével így hangzott:

P r o c l a m a t i o.

Mult évi nov. 13-ka és deczember 13-áról és folyó évi január 7-dikéről szóló hirdetményeimben Magyarország minden lakóit kitűzött feladatomról, mely a' béke, rend és törvényesség helyreállításában áll, tudósítottam. Tapasztaltam is

megelégedéssel azon jó sikert, mely fölszólításaimra minde-
nütt mutatkozott. Csak egyes helységek, gaz bujtogatók által
elámitva, Kossuth-féle fölszólításoknak, parancsoknak 's hatá-
rozatoknak terjesztése által kíséretik az óhajtott béke és
rend megzavarását. Magyarország lakói! Láttátok, hogy azon
föltételnél fogva, miszerint hihetőleg nagyobb az eltévedteknek
és elcsábítottaknak, mint a' való pártütőknek száma, kegyelmi
bánás gyakoroltatott; ennek utána azonban, ha valaki meg-
kísértendén a' debreczeni dulópárthoz szítani, tőle parancsot
elfogadni, azokat terjeszteni, avagy vele akár miszerű össze-
kötötésbe állani, 's a' községeket fölizgatni, az ilyen többé
engedékenységre számot nem tarthat, 's őt szükségkép a'
hütlenség büntetése érendi.

Különféle irányban seregeket küldök, mellyeknek pa-
rancsnokai pallosjoggal ellátvák: a' kinél Kossuth-féle fölszó-
lítás, vagy pártjától eredett akárminő iromány, levél, hirlap'
s. a. t. találatni fog, rögtönitéleti eljárás alá esend, szintugy
az is, ki fegyvert eltitkol, vagy a' népet engedetlenségre in-
gerli, minden postaigazgató vagy tiszt, a' ki ollyas Debreczen-
ből keletkezett irományt, levelet, fölszólítást elfogad, vagy tán
még odább is szállít, kötéllal fog büntettetni.

Windischgrätz herczeg ez időben a királyi biztosokat em-
lékeztette az általa kiadott rendeletik foganatosítására s ezek
a szerint intézkedtek és adtak ki kiáltványokat, jelesül Babar-
czy, ki kiáltványaiban a népnek azt mondotta, hogy a csá-
szári legyverek mindenütt győztesen működnek és senki se
áltassa magát a fölkelék képzelt sikerei által, mert ezt csak
az ország egy csekély fokeziója. Tartózkodunk kiáltványát
hosszadalmassága miatt reprodukálni és csak a következők
közlésére szorítokunk:

A budapesti rendkívüli kir. kormánybiztos a következő
hirdetést tette közzé:

Pest, 1849. január 16.

H i r d e t é s.

Azok a mesteremberek, kik a pártütöktől katonai ruhá-
zatokra anyagot vettek át, ezt azonnal a budai városházán
székelő bizottságnak szolgáltatassák be.

H a v a s, s. k.

Pest, jan. 18.

Hirdetés.

Hogy mindennemű gabonának Buda és Pest városokból kivitele megtiltatván, a sorompóknál levő cs. kir. altisztek oda utasítottak, ezen rendelet szigoruan eszközölni.

Havas.

Pest, jan. 19.

Hirdetés

Hogy azok, kik e városból gabonát, lisztet vagy más eleséget kivinni szándékoznak, magukat e célra a cs. kir. város parancsnokság által kiadandó átbocsátó-jegyekkel lássák el.

Havas.

Czindery somogy megyei kir. biztos a fegyvertilalomra nézve a következő hirdetést bocsátotta ki:

Rendelet.

A cs. kir. katonai hatalom, mely e megyét békésen elfoglalta, az általános lefegyverzést előlegesen megrendelte, mely után hivatalomat elfoglalván, B. Burich János tábornok, s kerületi katonai kormányzó urral értekezve, a következőket rendelem:

Nem a katonaság részéről félelem, hanem a megyének a hódolat előtti ellenséges állása, s a meggondolatlan ellenszegülési vétkes kísérlet által elől idézhető hasztalan vérontás meggátlása tesz szükségessé a megyébeni általános lefegyverzést. Ez által azonban korán sem terveztetik a jogok gyakorlatának megakadályoztatása, vagy a közbátorságnak megcsorbitása, azért az általános lefegyverzés alul felsőbb jóváhagyás reményében felmentetnek:

1-szor. A megye katonái, Hajdúi Pandurjai.

2-szor. A vadászati joggal bíró volt földes urak stb.

3-szor. A szolgálathban lévő fő és alvadászok, erdő kerü-
lők, biztos hajdúk, csőszök, birkás gazdák, pusztán lakozó
Urak és Tisztjeik.

4-szer. Minden helység Birájánál egy megpecsételt puská a dühös ebek s farkasok elleni védelemre meghagyatik.

5-ször. Az említett kivételek egy személyre, csak egy darabról értendők.

6-szor. A megye szolgálai kívül egyedül a magyar diszrúhához való diszkardok megtarthatók.

A fentebbieken kívül minden Puska, akár srétre, akár gólóra, Pisztolý-, Szurony-, Tör-, Török-kés- (Handzsár) és kard a járásbeli Szolgabíró Urnak ált. adandók, a ki minden jó, vagy csinos fegyverekre a tulajdonosnak nevét olykép köti, vagy ragasztja reá, hogy azt minden károsítás nélkül ismét levenni lehessen.

Első Alispán Ur által kiküldött Szolgabíró Urak hiszem mindenkit figyelmeztettek az eltitkolás, vagy be nem adás esetére szabott szigorú büntetésre, etc.

Kelt Kaposvárott, Jan. hó 27-én 1849.

Czindery László, s. k.

Somogy megyei ideiglenes teljhatalmu kir. biztos.

Tomasini, a hadi fogságba jutott cs. kir. 10. sorsyalog ezredbeli hadnagy által ismét több szolgálati levelezés jutott a honvédelmi bizottmány birtokába. Ezen levelek Windischgrätz herczegéi voltak, melyek részint eredetiben, mint magyar fordításban is közzététettek a hivatalos «Közlönyben» pikáns megjegyzésekkel fűszerezve. Így a többek közt az is benne volt. hozzon magának Szirmay gróf őrnagyi kinevezést Debrecezenből. E levelezésből a következőket reprodukáljuk:

Hedry Ernő kir. biztos urnak, főhadiszállás Budán, jan. 29-kén, 1849.

Bizodalmas följelentés nyomán értesültem, hogy az eperjesi váltótörvényszék tagjai s hivatalnokai, főkép pedig annak elnöke Színnyei erős vonzalmat mutatnának a forradalmi mozgalmakhoz, s hogy hangulatukban nem bízhatni; ennélfogva czennel felhivatik uraságod, hogy ezen egyéneket élesen szemmel tartsa.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Gróf Schliek cs. kir. altábornagy s parancsnoknak.

Főhadiszállás Budán, jan. 28. 1849.

Ő Felsége a császár, legalázatosabb felterjesztésemre folyó hó 16-ról kelt legfelsőbb határozatánál fogva, Szirmay István grófot egy szabad csapat felállítása által tanusított hazafiúi érzelmének legkegyesebb elismeréseül őrnagyi ranggal felruházni méltóztatott.

Szirmay gróf őrnagy urnak ide mellékelt kinevezési okiratát azon megjegyzéssel adandja méltóságod tudtul, hogy rangja folyó 1849-ik évi febr. 16-tól számítandó.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Gróf Schliek cs. kir. altábornagy urnak. Főhadiszállás Budán, jan. 28. 1849.

A mennyire tagadhatlanok azon kitünő érdemek, melyeket a Sáros megyében királyi biztossá kinevezett Hedry Ernő a pártütők uralma alatt a béke s rend fentartása, főkép pedig a törvényes uralkodó iránti hűség s ragaszkodás által magának szerzett, ép oly nehéz lenne most már nagyságodnak folyó hó 26-ról kelt felterjesztése szerint, a sz. István-rend lovag-keresztjéért járulni; ez által sokaknak, talán nem is oly jelesül kitüntetteknek alkalom nyújtatnék engemet hasonló s nem is mindenkor teljesíthető folyamodványokkal elhalmozni. Fejezze ki tehát méltóságod a nevezett királyi biztosnak, miként részemről is a mai napról hozzá intézett iratomban történik, loyalis viseleteérti dicséretét, új munkásságra s buzgalomra ébreszsze s biztosítsa őt, hogy sikerrel koronázott fáradalmi bizonyára méltányoltatni s megjutalmaztatni fognak.

A polgári arany érdempénzzel szinte kitüntetésre méltónak ajánlott eperjesi polgármester Podhoványi Károlyról, minthogy már huzamosb idő óta szolgál, s bizonyára többszörös érdemei leendének, különös jelentést várok méltóságodtól.

Mi végre a Sárosmegyére vonatkozó adókönnyítést illeti, ez e jelen súlyos s az egész országot erősen sújtott körülmények közepett alig eszközölhető, ennélfogva a mély belátásu királyi biztosnak ajánlandó, ezen jó hangulatu megyét, hiva-

tala erejénél fogva, minden kitelhető könnyítésekkel gyámo-
litani.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Schulzig es. kir. altábornagy s parancsnok urnak. Fő-
hadiszállás Budán, jan. 31. 1849.

Eger és Miskolcz városoknak folyó hó 26-ról fölterjesz-
tett hódolati iratukat azon megjegyzéssel küldöm vissza altá-
bornagy urnak, hogy a fennevezett városok az újonnan szer-
kesztendő hódolati okiratban I. Ferencz József ő felsége iránti
föltétlen megadásukat világosan kimondják.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Ugyan e tárgyról a honvédelmi bizottmány a következő
magyarázó hirdetést bocsátotta közre :

Ama fogások közé, melyekkel hazánknek és nemze-
tünknek leigázására a törvény és alkotmány ellen pártot ütött
ellenség a hazafias lelkesedést lehangolni, elaltatni és a gyen-
géket elcsábítani törekszik, tartozik azon ámitó kérdés is,
mintha öt Magyarország népsége mindenütt, a hol zsoldo-
saival földünket ideiglenesen megszállania sikerül, tárt ka-
rokkal fogadná és a községek, melyeken átvonul, önként si-
etnének meghódolni sárgafekete zászlóinak — — — — —

— — — — —
— — — — —

A honvédelmi bizottmány hazafiui örömmel jelentheti,
mikép e koholmány nem egyéb maszlagnál, melylyel az el-
lenség a kevésbé bátrakat elkábitani akarná.

És hazafias büszkeséggel értesíti a honvédelmi bizott-
mány a nemzetet, mikép oly törvényhatóságoknál is, melyek
az ellenséges erő által tetteleg leigáztattak, hű és törhetlen ra-
gaszkodást tapasztal a haza és a mindnyájunkkal közös sza-
badság szent ügyéhez.

Vannak vidékek, melyek a tulnyomó fegyveres erőszaknak
ellen nem állhatván, engedni kényszerültek a vas kénytelen-
ségnek és ekkor az ellenség akasztófaival fenyegetve haj-
totta a községi előljárókat hódolati nyilatkozatokra, miket az-

tán az ellenséges járom alatt nyögő vagy annak zsoldjába szegődött budapesti hirlapokban aként hirdet ki, mintha a nép elhagná hazája szent ügyét és önként hódolna a zsarnokságnak; a honvédelmi bizottmányhoz naponként érkező hivatalos nyilatkozatok azonban világossá teszik, hogy az ily kényszerített hódolatok azon perczen elenyésznek, mint a buborék, a mely perczen az ellenség zsarnoki pálcáját csak egy kissé is tovább vonulni látják a hódolók; mihielyt az ellenség kivonult, nem ismernek sürgetőbb köteleességet, mint kijelenteni a honvédelmi bizottmánynak, mikép a haza reájok minden körülmények közt számolhat életben és halálban.

Debreczen 1849. február 5-én.

A honvédelmi bizottmány.

A forradalmárok vagyonának mielőbbi lefoglalására nézve Windischgrätz herczeg a következő rendeletet adta ki:

A magyarországi ideiglenes kamarai igazgatóság által fölterjesztett hivatalos kimutatás szerint, a megszünt magyar kormány által nagy pénzösszegek részint ismeretlen czélokra pazaroltattak, részint pedig pártütési czélokra fordítottak. Elkerülhetlenül szükséges tehát, hogy a status-kinestárnak okozott károk, a résztvevő pártütők vagyonainak lefoglalása s zár alá vétetése által biztosittassanak; annál fogva a királyi ügyek igazgatója (Causarum regaliū Director) ezuttal oda utasíttatik, hogy képviselői által a szükséges lefoglalásokat mielőbb eszközöltesse. Hogy ez annál nagyobb sikerrel véghez vitethessék, uraságod ezennel fölszólíttatik, hogy a kerületében működő s hivataloskodó királyi fiscusi képviselőknek minden kitelhető segélyt nyújtson.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

A magyar bankjegyekre nézve Windischgrätz herczeg a következő rendeletet adta ki:

Proclamatió.

A' Debreczenbe menekült pártütők az országnak már egyébként is olly igen megzavart viszonyait mindinkább bonyo-

litani meg nem szülvén, a' már engedelem s jog nélkül kibocsátott bankjegyeken kívül még 30 és 15 krajczáros jegyekét is adának ki, melyek már forgalomban is mutatkoznak. Ezen papírpénz főképen a' szegényebb, 's különben is majd minden kereset nélkül szükölködő kézművesek és földművelők kezébe kerül, kiket a' kártól megőrizni mindenek előtt szükséges. Azért előleg addig is, míg a' magyar bankjegyek iránt rendelkezés fog tétetni, ezen egészen törvénytelen 30 és 15 krajczáros jegyeket érvény-, 's értékteleneknek nyilvánítom, 's elfogadásukat mind a' közpénztárakban, mind magányforgalomban, ezennel eltiltom.

Kelt budai tábori főhadiszállás, febr. 23. 1849.

Windischgr.

Ideje, hogy tekintettel a magyar fegyverekre nézve beállott kedvező fordulatra, ismét a nemzetiségek mozgalmával foglalkozunk, mivel ez események önként érthetőleg a hadműveletekre is befolyást gyakoroltak.

A szerbek közt a viszályok, melyek Suplikacz vajda-tábornok halála után Rajacsics patriarcha követelő föllépése által előidézettek, január elején legmagasb fokukat érték el. Alkalmat erre Stratimirovics*) fiatal, vállalkozó és tehetséges

*) Stratimirovics György 1822-ben Ujvidéken született; katonai kiképeztetését a bécsi cs. kir. mérnökkari akadémiában nyerte és később mint hadnagy szolgált az 1-ső huszárezredben. 1848-ban mint ilyen lépett ki a katonai szolgálatból, hogy jószágát kezelését átvegye. Gazdászati tevékenysége közben találta őt honfitársainak a magyar kormány elleni fölkelése. Előkelő szerb nemesi család sarja lévén, Stratimirovics, ki már előbb is némi népszerűséggel bírt, mint vezér lépett föl és nem sokára kiváló szerepet játszott. A karloviczi gyűlés megalakulása után a szerb nemzeti haderők parancsnokává kiáltatott ki. A Magyarország elleni háboruban személyes vitézsége által tűnt ki és a nemzeti vezérek közt legtöbb katonai képzettséget tanusított.

Nagy dícsvágya által ösztönöztetve, Suplikacz vajda halála után e méltóság elérésére tört, mi közte és Rajacsics patriarcha közt tudvalevőleg szakadást idézett elő, mely annyira fejlődött, hogy utóbbi törvényen kívülinek jelentette őt ki. Ez azonban katonai tevékenységét épen nem akadályoztatta, mert a magyar függetlenségi harc végéig honfitársai élén harczolt. A magyar függetlenségi harc befejezése után a császári kor-

szerb vezér nagyravágyása nyújtott, ki a vajdaságra vágyott. Suplikác halálakor ő Olmüczben volt, honnét azonnal honába sietett, s a vajdaság elnyerése céljából párthiveket toborzott. Midőn a nyílt toborzást Rajacsics neki megtiltotta, Stratimirovics Karloviczra fészkelte be magát, az Odbor által, melynek előbb alelnöke volt, köszönetet mondott magának a nemzet által a császári udvarnak tett szolgálataiért és keresztül vitte, hogy a patriarcha felhivatott, foglalja el újra helyét és hirdessen azonnal népgyűlést. Rajacsics válaszul fölhívást intézett a néphez Stratimirovics elfogatására. Ez január 9-én történt. Nem volt üres fenyegetőzés, mert Rajacsics Stratimirovics több párthivét elfogatta, ezek közt egyik unokafivérét is, ki csak nagy bajjal menekült meg a rögtön ítélő törvényszéki eljárástól. Noha Rajacsics azt hirdette, hogy mindenki, ki Stratimirovics hive, honáruló, a karloviczi Odbor január 11-én mégis semmisnek és érvénytelennek je-

mány a Rajacsics által tett tiszti kinevezéseket megerősíteni vonakodott, azok a cs. kir. katonatisztek, kik magasb rangot nyertek, a cs. kir. hadseregben előbb elfoglalt rangjuk mellett vétettek vissza, csak Stratimirovics, ki nemzeti tábornokká nevezetett ki, Rajacsics patriarcha által törvényen kívüli helyzetetése daczára részesült azon előnyben, hogy alvezredessé nevezetett ki és mint ilyen osztatott be a banderiumi huszárokból alakult 5-ik dicsőítés ezredbe. Ebben az ezredben ezredessé lépett elő, de nem nyert ezredet, mert azon nagy ugrásnál, leköszönt hadnagyból ezredessé egy év alatt, a szükséges tapasztalat és szolgálati képzettség hiányzott nála. Ugyanez vétetett nála tekintetbe tábornokká történt kinevezésénél is és ugyanaz okból csak diplomaciailag alkalmazták őt még pedig mint főkonzult Palermóban. Személyes viszonyok arra birták, hogy tábornoki rangjáról a nyugdíj tovább élvezése mellett lemondjon. Most tehát Stratimirovics a publicisztikai és politikai pályára lépett és az 1867-ki országgyűlésre képviselőnek választatott. Az orosz-török háború kitörésekor Szerbiába sietett, hogy ott állásához mért alkalmazást nyerjen. De nem vehetett részt a háboruban, mert alig érkezett Szerbiába, már is kénytelen volt azt elhagyni. Ennek oka ugyan még ismeretlen, de honfitársainak irántai bizalmatlanságára vezethető vissza. Azon idő óta Stratimirovics kizárólag csak publicisztikai tevékenységnek él. A magyar szabadságharcz alatti katonai tevékenységeért gyors előléptetésén kívül több rendjelt is nyert. Stratimirovics linom, képzett és talentus férfiú, politikai irányánál fogva nem volt annyira a magyarok ellensége, mint inkább a nagy szerb eszme hő korifeusa.

létette ki a patriarcha rendeletét, mivel azt a központi bizottság beleegyezése nélkül bocsátotta ki. Mivel Rajacsics akkor Nagy-Becskerekén székelt, az Odbort fölszólította, jönné hozzá s Knicanin és Neradovics agg protópópa közbenjárása által, ki Szerbiából 800 emberrel és 200 lóval jött Magyarországra, sikerült is kivinni, hogy noha nem is az egész Odbor, de annak egy küldöttsége Nagy-Becskerekre ment.

Most Rajacsicsnak állott felebb és erőszakosnál erőszakosabb rendszabályokhoz nyult. Karloviczon ostromállapotot hirdettetett ki, felfüggesztette a Vjestnik és Napredak hírlapokat, a nemzeti egyület megszűntette és egy császári tiszt jelent meg Karloviczon, ki az Odbor visszamaradt tagjainak megparancsolta, követnék a patriarchát. Ez időközben Zombolyára ment, hol őt azonban az Odbor engedelmes tagjai nem találták, mivel már Temesvárra utazott.

Stratimirovics és párthivei igen természetesen nem engedelmeskedtek a patriarcha fölhívásának. Az engedelmesek Temesvárra mentek, hol Simics István ottani püspök és szerb fejedelemségi szövetnik jelenlétében a Stratimirovics ellen elrendelt elfogatási parancs kimondatott. Az Odbor azon tagjai, kik a határozatra szavaztak, valami jót gondoltak tenni, midőn a száműzöttet Rajacsics kegyelmébe ajánlották és kimondták azt a reményt, hogy Rajacsics atyai engedékenységgel fog vele bánni. Miután ez megtörtént, Rajacsics az Odbort feloszlatta és annak helyébe az Upravitelji Vojvodine és az ügyek más beosztása következett.

Jellemző a fenn leírt állapotokra a szerb táborban az, hogy míg Rajacsics gondoskodott az ügyekről Temesvárott, Stratimirovics mitsem gondolt törvényen kívül helyezésével és egészen a szerb háboru végéig megmaradt hadcsapatai élén. A szerbek hangulatára még azon körülmény is hatott, hogy Suplikác halála után a szerb mozgalom nemzeti külsőségeiből kivetkőzött és haderejök a cs. kir. bács-bánsági hadtest elnevezést kapta és minden arra mutatott, hogy a cs. kir. hadsereg bajtársaságával be kell érniök.

Hogy a szerb mozgalom viszonyaiban ily fordulat fog beállani, az előre volt látható, mert ha Ausztria őket ugyan

mint ellensúlyt Magyarország ellen felhasználta, még sem gondolhatott arra, hogy a nemzeti áramlatnak szabad folyást engedjen, mi veszélyes következményeket vonhatott maga után, kivált miután a mozgalom a szerb fejedelemségből indult ki.

Ha Ausztria az előbb leírt állapotokat a mi szerbjeink kebelében még tovább is közönyösen vette volna, nem sokára oly viszonyok támadtak volna, melyeknek Ausztria iránti loyálisukkal semmi közük nem lett volna. Azért igyekezett is Ausztria a szerb mozgalom nemzeti jellegét elvenni és erejüket egyedül a Magyarország elleni háborúra fegyelmezni. Rajacsics patriarcha, ki magát mint a Vojvodina önálló ura viselte és a cs. kir. bécsi kormányval jegyzékeket váltott, épen azért tétetett át Temesvárra a várparancsnok Rukavina altábornagy őrizete alá, hol ezentul ártalmatlanul hivataloskodhatott. A katonai igazgatás magától érthetőleg a cs. kir. tábornokok és tisztek kezei közt maradt.

A cs. kir. hadsereg sikerei után január hóban a szövetség a Szerbiából átjött szerb eszme kolomposaival és segédcsapataival lassankint terhessé vált, de nem volt szükség nagy megerőltetésre rajtok tudadni, mivel a viszonyok megváltozása Knicsanint arra bírta, hogy a vele bejött 12.000 szerbből megmaradt 8000 emberével visszamenjen.

A szerb mozgalomban akkor beállott fordulatról Risztics János, az ismert egykori szerb miniszterelnök, egy nagyon érdekes értekezésben, mely a szerb tudós társaság évkönyveinek 65-ik füzetében e czim alatt: «Szerbia és a szerb mozgalom» jelent meg, így szól:

«A szerb hadsereget egész Suplikácز vajda haláláig nemzetinek nevezték, a tiszteket nemzetieknek, a parancsnokot vajdának; halála után lassankint minden császárvá lett, a hadsereg s a tábornokok is (és a nagyon képzett szerző nagyon csodálkozik, hogy azok maradtak, kik előbb voltak t. i. császáriak és a vajda is). E változásra egy másután következtek a vereségek és visszavonulások, melyek következtében a Bácskát és a Bánságot föl kellett adni. «Ily körülmények közt,» mond Risztics továbbá «Szerbia hadvezére

Knicsanin tábornok, nem talált többé hatáskört magának és 1849. év február 4-én seregeivel Szerbiába tért vissza.»

Hogy a szellem a szerb nemzeti haderőben ily változások folytán némileg szintén mássá lett, az kétségtelen, és ebből magyarázható a hajlam, a magyar nemzeti kormány-
nyal kötendő egyezsége is, mely abban az időben, midőn a szerencse a magyar fegyvereknek kedvezett, egy nagy tekintélyű szerb vezérrel történt alkudozás alapján annyira fejlődött, hogy még a magyar hadsereghez való csatlakozás is kilátásba helyezettett nem csekély szerb haderővel. Az orosz intervenczió azonban az egész kombinációt meghínsította. E tárgyra később ismét visszatérünk.

A fölkeles a magyar ügy iránt hü tótok közt, Hurbán, Hodzsa, Bloudek és más panszláv bujtogatók izgatásai daczára sem öltött nagyobb mérvet. Ezeknek összes haderejük 1849. év január végéig nem állott többől, mint 12 század nagyon alárendelt értékű emberből. Bloudek, ki a tót önkénytes csapatok cs. kir. parancsnokává neveztetett ki, mint nem katona, mitsem birt tenni és csak Lewatorvskij, a tót népfölkeles szervezésével megbízott cs. kir. százados hozott némi rendet a szabálytalan, fegyelmetlen tömegek közzé. Ezek a cs. kir. csapatok kíséretében alkalmatlankodtak a magyar csapatoknak és ezeket elkülönítményekre kényszerítették, de komoly elientállást ritkán fejtettek ki. A Szirmay István gróf alatt képzett zászlóalj, melybe volt cs. kir. katonatisztek és altisztek voltak beosztva, ép oly keveset ért.

De mikép is lehetett volna másképen, hisz Szirmay gr., ki polgári állásból rögtön őrnagygyá neveztetett ki, mint ilyen csak műkedvelő volt. Ebben a zászlóaljban, melyet tót önkénytesnek neveztek, két egykori ezredbeli bajtársunk — az egyik Szirmay segédje volt — is szolgált. Abból pedig, a mit ezek azon elemekről közöltek, épen nem lehetett csak félig használható csapatra is következtetni.

Ennélfogva ez a zászlóalj csakis őrségi szolgálatra használtatott. Az első dolog, mit Schlick gr. altábornagy a cs. kir. hadsereg zömével történt egyesülése után tett, az volt, hogy azonnal Vácra helyezte át őrségül, mert az ellenség előtt

nem használhatta őket. A hadműveletek nagybani megkezdésével minden jelentőségét elvesztette a tót mozgalom és egyik részről sem vétegett többé tekintetbe. Miután a nép közt nem volt támasza, egészen elenyészett Felső-Magyarországnak a magyar csapatok általi megszállása és a muszkák berontása után.

Máskép állott a dolog az erdélyi oláhok felkelésével. Ez eredeti kegyetlen jellegét elvesztette részben, midőn némileg szervezve lőn és jobban vezényeltetett, s ekkor a cs. kir. csapatokkal közösen lépett föl, melyeknek nagy számával és szívrossága által jó szolgálatokat tett, noha magától érthetőleg nyílt csatákban nem volt alkalmazható. Gyulafehérvárra támaszkodva csak Janku működött önállóan, a mennyiben a parancsai alatt álló tömeget maga vezényelte.

Bem Erdélybe nyomulásával, vagyis inkább a tulajdonképeni erdélyi hadjárat kezdetével az oláh mozgalom viszonyai-ban is változás állott be.

Míg a hadi szerencse határozottan nem hajlott a magyarok felé, a román végrehajtó bizottság, mely most az ellenforradalom jogosult tényezőjévé lett, háborítatlan működött. Mint a szerb mozgalomnál, úgy az oláhnál is idegenek játszottak kiváló szerepet. Ezek oly férfiak voltak, kik részint a bojárok összeesküvésekor, mely végre a felkelés és Bibesko herczeg megbuktatására vezetett, Erdélybe menekültek, részint olyanok, kik Havasalföldről és Oláhországból jöttek be, hogy a tüzeszitsák. Némelyek, mint Laureani, Trebonianu és Majorescu, kik mint tanárok az oláh kormány szolgálatában állottak, 1848. május havában még abba a küldöttségbe is beválasztattak, mely ő felségének Bécsben az erdélyi oláhok külön kéréseit előterjesztette.

A végrehajtó bizottságban, melynek elnöke Saguna püspök, alelnöke Bernatiu, az eszes főizgató volt, voltak még Balasiescu Román és Miklós tanároknak alkalmazott románok is. A mérsékelt elemeknek mint Dunka Pál és Mánn Péter, a bizottságból történt kiléptével a mozgalom igazgatása a szélsők kezei közt maradt. Ezeknek legbuzgóbb közgei voltak Papp Sándor, Barnucz, Axentje és Janku.

Midőn Bem először jelent meg Nagy-Szeben előtt, a végrehajtó bizottság tagjai is fölszedték sátorfájokat, de a bátor lengyel veresége után újra folytatták tevékenységüket. Az erdélyi hadsereg hadműveletei szerencsés fordulatával a bizottság tevékenysége véget ért és mint később látni fogjuk, már előbb is folytak az oláh népfölkelés legnépszerűbb vezérével, Jankuval, alkudozások, melyek az oláhok csatlakozását a magyar ügyhöz vonták volna maguk után, ha váratlan eset nem jön közbe, melynek a debreczeni országgyűlés képviselője Drágos, ki mint békéltető ment Abrudbányára, áldozatul esett, és a kibékülés megghiúsult. E katasztrófa előidézője Hatvani szabadsapatheli őrnagy önkényes eljárása folytán kis csapata teljes leveretését és sok menekülő halálát okozta.

XXIII.

A honvédsereg harcrendje. — A cs. kir. főhadereg hadműveletei a kápolnai csata előtti összpontosításig. — A magyar főhadereg előnyomulása a Tarnához.

Mielőtt tovább kísérjük a két hadsereg működését, bővebben kell szólnunk a honvéd hadsereg harcrendjéről, mely abban az időben nyert érvényt, midőn már megindultak a hadműveletek a Dembinski alatt egyesült Görgey és Klapka-féle hadtestek között, a mi nem maradhatott káros hatás nélkül. Hogy a főhadereg összpontosításánál egységes harcrendet kellett volna behozni, azt már az addig uralkodott rendkívüli viszonyok megszüntetése szükségessé tette. Míg ugyanis önállóan léptek föl kisebb nagyobb seregtestekben a magyar csapatok a különféle harcztereken, addig egységes harcrendről szó sem lehetett. A különváltan működő hadtestek, melyeknek létszáma a folytonos változtatások alatt mindig más volt, úgy hogy a hadügyminisztérium is alig tudott róla valamit, oly elnevezéseket nyertek, melyek erejükkel nem állottak összhangban. Így jelesül a «hadsereg» elnevezést igen tág értelemben vették, noha némelykor alig volt oly erős, mint egy rendes hadosztály. Hasonlóan volt a «hadtesteknél», «hadosztályoknál» és «dandároknál»; ezek sem feleltek meg a többi hadseregnél rendszeresített erőviszonyoknak. Ez az eltérés részint az erők szükséges megosztása által, melyet a több oldalú együttes támadás követelt, részint pedig, mint már más helyütt hangsúlyoztuk, a könnyebb csapatvezénylet érdekében történt.

Egy nagy hadseregnek északon történt összpontosítása után elérkezett a pillanat, a midőn a hadügyminisztérium-

nak egységes harcrend kidolgozásához kellett fogni, melynek a hadsereg magasabb rendű tagozását, a csapatok hadi szervezetét, az összes hadműveleteknél és az egész igazgatási szervezetet magába kellett foglalnia. Az avatatlanok kedvéért meg kell itt jegyeznünk, hogy ez lényegesen különbözik ama harcrendtől, mely a különleges csatákra van kidolgozva és a tulajdonképeni csatarendet képezi. A hadügyminiszterium tábor-kari osztálya a harcrend vázlatánál akkor a hadosztályt vette hadászati egységül vagyis alapul a hadsereg tagozásához. Az egész hadsereg 16 önálló hadosztályba*) lett volna beosztandó, melyek 4000—6000 főnyi erőben, kellő lovassággal és tüzés-séggel lettek volna ellátva, hogy oly ellentállási képességgel bírjanak, minő egy fél napi működés keresztülvitelére szükséges. A hadsereg e tagozása már azért is célirányos volt, mert 16 hadosztály fentérintett létszám mellett könnyebben volt vezényelhető, mint három hadtest; csak hogy az idő nem volt szerencsésen megválasztva a harcrend behozatalára. Ezt a hadjárat kezdete előtt kell megállapítani és változások a csapatoknál, melyek érkező erősítések következtében a csapatok elosztásánál szükségessé válnak, csak különös időszakban eszközözlendők.

Itt azonban a harcrendet a megkezdett hadműveletek közepette, még pedig döntő ütközet előtt kellett volna keresztülvinni. De ez lehetetlennek bizonyult és Görgey hadteste megtartotta régi elnevezését, a mi különben nemsokára hátrányosnak mutatkozott és érezhetővé lett. A hadsereg önálló hadosztályokba osztása ama nem épen indokolatlan gyanut ébresztette, mintha itt a befolyás paralyzálása forogna fenn, jelesen Görgey hadtestparancsnoké a csapatokra. A harcrend kidolgozásánál Gör-

*) Meg kell itt jegyeznünk, hogy a magyar függetlenségi harczról megjelent munkákban a különböző hadtestek február hóban számozva vannak, mi akkor még nem létezett. Akkor Damjaniché nem a 3. hadtest, hanem a 8. hadosztály, Vécseyé nem az 5. hadtest, hanem a 6. hadosztály volt. Görgeyé is csak később nyerte a 7. hadtest elnevezést. A különböző hadtestek parancsnokai vagy azon vidék neve szerint, melyet megszállottak, neveztek, így pl. alsó vagy felső tiszai hadtest, sereg stb.

geyre is tekintettel voltak, amennyiben meghagyták hadtestének eredeti négy hadosztályát, de ez mitsem használt, mint a napiparancsból látható, melyet Görgey ez alkalommal hadtestéhez intézett. Ez a napiparancs, melyért Mészáros erősen megróttá, következőleg hangzott:

Napiparancs.

A hadügyminiszter február 12-iki rendelete magyar királyi 16. hadosztály elnevezés alatt Dembinski altábornagy főparancsnoksága alá helyezi a feldunai hadtestet.

Midőn ezt az egész 16. hadtesttel szolgálatilag közlöm, ezennel ünnepélyesen felszólítom a parancsaim alatt álló özszes törzs- és főtiszteket, hogy ugyanazon hidegvérrel fogadják ezt a látszólagos (?) megaláztatást, mint a melylyel én mint hadtestparancsnok a magam önállóságáról lemondottam, engedelmeskedvén az országgyűlés határozatának s magamat Dembinski altábornagy parancsainak, ki, mint mondják, háborukban megőszült méltó hadvezér, önkényt alávetem.

Kassán, 1849. február 14-én.

Görgey m. k.
tábornok.

Mi ezt a napiparancsot már más helyütt is fölemlítettük és most csak azt akarjuk konstatálni, hogy a harcrend korszerűtlen kihirdetése által az erkölcsi hátrányokon kívül a hadvezénylet is szenvedett, mint ez a kápolnai csatánál is mutatkozik. Ha a harcrend azon időben nem is volt keresztülvihető, a hadosztálynak a főparancsnok alá rendelése elvileg mégis ki volt mondva és Dembinski ezt a jogot azonnal úgy használta föl, hogy a hadtest kötelékeit szétszaggatta és egyes csapatosztályokat a csata tartama alatt megfosztott kipróbált vezéreiktől, pedig a csapat tulajdonságainak tökéletes ismerete és a bizalom, melyet a vezér annál kivivott, nélkülözhetlen föltétele háboruban a sikernek.

A két hadsereg hadműveleteinek folytatásánál most egyelőre a Windischgrätz herczeg alatt álló cs. kir. hadsereghoz térünk vissza, mely a gyöngyösi uton Pesttől keletre volt összpontosítva. Colloredo gróf dandára, melyet a herczeg Gyöngyösre tolt előre, a fennebb említett Klapka által tett kompolti megrohanás után, előbb Hatvanba s onnan Bagra vonult vissza, Wyss dandára Gödöllőre jött, a Nugent hadtestéből vett Dietrich alatti dandár pedig a tüzérségi tartalékkal Pestre. Ezeket a csapatokat ideiglenesen Csorich altábornagy vette át. Windischgrätz hg. Dembinski hadmozdulatairól vett téves értesítések következtében védelmi szándékból foglalta el ezeket az állásokat.

A herczeg leginkább azt óhajtotta, hogy Schlick hadtestével egyesüljön seregének zöme. Ez egyesülésnek semmi sem állott volna útjában, miután Schlick gróf Parot dandárát Pétervásárra különítette el, miáltal az egyesülést a gyöngyösi uton teljes biztonsággal eszközölhette. Azonfelül a Colloredo gróf dandarával már ugy is érintkezésben állott. De Windischgrätz herczegnek is voltak engedetlen tábornokai, kik a maguk feje szerint cselekedtek, egyedül Schlick volt köztük, ki mint vállalkozó, a császári hadsereg előnyét tartotta szem előtt.

Már említettük, hogy Schlick gróf, mihelyt ügyesen biztonságba helyezte a maga hadtestét, azonnal támadólag akart föllépni, mire Windischgrätz herczeg azt parancsolta neki, hogy Pétervásáron át rögtön Gyöngyösre siessen. Másnap azon téves hirre, hogy a magyar hadsereg Gyöngyös ellen indult, ismételte parancsát, azon utasítással, hogy az esetleg Gyöngyös ellen nyomuló ellenséget hátban támadja meg, de átalánvéve azon menetet tegye, mely őt egyenesen az ellenséghez viszi. És nem kevésbé volt meglepetve, midőn másnap 19-én este, azt a jelentést vette Schlicktől, hogy Deym, Kiegn és Pergen dandárokkal ujolag támadást kezdett és Putnokig nyomult előre. Schlick 21-én Sajó-Szent-Péter felé ment, hol Dembinski az Aulich, Pöltenberg, Guyon és Schulcz hadosztályokkal vonult elébe, melyeknek megpillantásánál Schlick ismét visszavonult. Jelentésében ezeket mondá:

«Noha a közös cél előmozdítására hadtestem egyik dan-

dárát elkülönítettem és Colloredo herczeg erősítésül küldöttem, mégis elhatároztam, hogy erre nem fogok szorítkozni, hanem ha lehet döntő csapást mérek az ellenségre.»

Midőn Schlick ezt írta, akkor a magyar hadtestek mozdulatairól igen rosszul volt értesítve; mert Görgey csapatait még mindig Kasán, Eperjesen és a Szepességben hitte, a többieket pedig Mező-Kövesden. Még azt sem tudta, mit írt neki Windischgrätz herczeg Colloredoról, kinek közreműködését remélte, valamint azt sem, hogy ez a herczeg parancsára Gyöngyöst kiűritette és a hadsereg zöméhez vonult vissza.

Némileg megnyugtatta azonban Windischgrätzet, hogy Schlick jelentésében azt mondotta, hogy 21-éig még Putnokon marad. Ekkorra még egy utolsó parancsot intézett hozzá és Schlick erre azt jelentette, hogy noha a kapott parancs az ő tervével nem áll összhangzásban, rögtön Pétervásárra indul, hová elővéde 23-ára megérkezik, 26-ára bizonyosan Egerben lesz összpontosítva és 27-én minden vállalatja készen áll. E közlésre Windischgrätz intézkedett a Tarna felé nyomulásra és utasította Schlicket, hogy Egeren és Kápolnán át lépjen összeköttetésbe vele. De 21-én Schlick azt jelentette, hogy az ellenség egyesült erővel döntő ütközetet szándékozik vívni és hogy Görgey e végből 21-én Miskolcra érkezik. Együttal azt is jelentette, hogy már 23-án Pétervásáron lesz. Erre Schlick utasított, hogy összeköttetését a hadsereg zömével a legrövidebb uton Gyöngyösön át eszközölje.

23-án megtörtént a cs. kir. hadsereg előnyomulása. A II. hadtest Kerepesre, Gödöllőre és Bagra tétetett. 24-én Hatvannál és Hortnál állott a Csorich hadosztály, mely Windischgrätz-el csatlakozott a Schütte dandárral és a tüzérségi tartalékkal, 25-én Gyöngyösre és Schwarzenberg Ödön hadosztálya Árokszállásra ért. Pesten őrségül Liebler tábornok alatt maradt 4 zászlóalj, egy üteg és egy lovas század. Wrbnától Hentzi tábornok vette át a kerületi parancsnokságot. Esztergomot egy zászlóalj szállotta meg és Váczott a Szirmay gróf-féle önkényes tót zászlóalj maradt.

Windischgrätz hg. Hatvanba érkezvén, felháborodással vette a jelentést egy Schlickhez küldött tisztől, hogy utközben

huszárokra bukkant, mi arra mutatott, hogy e tábornok a parancsot, hogy 25-én Gyöngyösön legyen, nem kapta. Nemso-kára Schlick futárja érkezett Hatvanba, s azt a hirt hozta, hogy a hadtest a Schulzig hadosztálylyal Pétervásáron, a Per-gen és Fiedler dandárok Erdő-Kövesden és Nádújfaluban és a Parot dandár Verebélyen és Pásztón áll és hogy Schlick 25-én is ott fog maradni és csak 26-án akarja Egert megtá-madni. Windischgrätz most megparancsolta Schlicknek, hogy Pásztón és Patán át rögtön Gyöngyösre induljon, a legköze-lebb álló Parot és Fiedler dandárnak pedig egyenesen azt az utasítást küldötte, hogy 25-én Patáig és 26-án Gyöngyösig nyomuljanak, hogy ha az ellenség előnyomulna, összekötte-tésbe léphessen velök a nevezett uton Szántón át Hatvannál. Ezt a parancsot a herczeg a hatvani postamester által kül-dötte Schlickhez; 25-én azt a jelentést kapta Schlicktől, hogy a Schulzig hadosztály 24-én reggel Pétervásáron megtámad-tatott, de az ellenséget visszaverte.

Az elhatározás, hogy Schlick zöme Pétervásáron támad-tassék meg, Klapkától származott, ki Dembinski elővédét ké-pezte és az alatt, míg Windischgrätz herczeg zöme Hatvanban állott, igen csábítónak látta az alkalmat a támadás keresztül-vitelére. A támadásnak közreműködőleg kellett volna történnie. Márjássy hadosztálya felével az osztrákokat a helység megke-rülésével oldalban támadta volna meg, Klapka pedig a Des-sewffy hadosztálylyal előlről. Csakugyan el is indította a csa-patokat, egyuttal Dembinskit is értesítette szándékáról. Ez utóbbi nem helyeselte azt és szigoruan megparancsolta neki, hogy Schlick ellen mit se kezdjen, hanem maradjon a számára kijelölt állásban és biztosítsa jobb szárnyát őrzérek által Pétervásár felé. Klapka azonnal visszatért és Márjássynak is utasítást küldött a visszavonulásra, de ez a vitéz ezredes, ki már a támadási pontig érkezett és hasztalan várt az adandó jelre, reggeli négy órakor 5 gyalog, egy lovas századdal és 4 ágyúval rátört Schulzig hadosztályára, a helységbe nyomult, hol az első pillanatban borzasztó zavart okozott, mely alatt emberei több ellenséget levertek és foglyokat ejtettek, valamint több lovat is elfogtak. Midőn azonban Schulzig csapatai ösz-szeszedődtek, Márjássy némi veszteséggel visszavetett.

Ez megnyugtatta Windischgrätz herceget, de e vállalkozás komoly következései komolyan tárgyalattak a cs. kir. főhadiszálláson. Február 25-én Schlick a tábornagy meghívására Gablenz tábornoki őrnagy és Török gróf lovas százados kíséretében megérkezett, hol a legközelebbi hadműveletekről tanácskoztak.

E találkozás alkalmával Windischgrätz megtudta, hogy Schlick 23-ka óta a kapott parancs daczára, kivévén a Parot dandárt, valamennyi csapatával állásaiban maradt ahelyett, hogy Gyöngyösre ment volna. Schlick ezt az utak rossz állapotával és az élelmezés nehézségeivel indokolta. Minthogy az ut Pásztórol Gyöngyösre a magyar hadsereg közelsége miatt nem volt többé tanácsos és Windischgrätz nem akarta előnyomulását, Schlickkel összeköttetését függővé tenni, nem maradt más hátra, mint az utóbbinak merész eszméjét elfogadni, ki azt javasolta, hogy a helyett, hogy Pásztón át a rosszabb uton indulnának Gyöngyösre, a siroki hegyi szoroson át Verpelét felé induljanak, hová 26-án bizonyosan megérkezik. E napon korán reggel hagyta el Schlick a főhadiszállást, hogy hadtestét azonnal utnak indítsa.

26-án a cs. kir. II. hadtest Gyöngyösrol és Árokszállásról Kápolnára és Kaálra indult. Ezt követte a Schütte dandár a tüzérségi főtartalékkal. Gyöngyösön, hová Windischgrätz 26-án érkezett, a főhadiszállás és más katonai intézetek őrizetével két gyalog és egy lovas század maradt. Nem sokára a Parot dandár is ide jött, mely épugy Parád mint Verpelét felé czirkálókat küldött ki, mivel a közeli Mátrahegység és Schlick mozdulatai a figyelmet fölkellették. Jobb szárnya fedezésével a tábornagy a Jellaesics-féle hadtest összetett egyik dandárát Zeisberg vezérőrnagy parancsnoksága alatt jelölte ki, mely Eörsre érkezett és utasítása volt Hevesre menni, hogy a magyarok mozdulatairól e város előtt híreket nyerjen és azokat rögtön közölje a tábornagygyal és ha sürgősek, szállítsa Wrba altábornagyhoz.

Most áttérünk azon intézkedésekre, melyeket a tábornagy a Tarna felé nyomulása előtt tett. Ramberg altábornagy utasított, hogy a főhadsereg támadását Kassánál Miskolcz felé

való előnyomulással, tehát a magyar hadsereg hátában támogassa. Thodorovich tábornok értesítettett, hogy a Dietrich dandár, mely vele közreműködött, a főhadereghez vonatott. Ő tehát álljon el Szeged felé nyomulásától. Nugenthoz pedig ismételve utasítás érkezett, hogy azon 3000—4000 embert, kiket Komárom jobb ostromzárolására kellett volna küldenie, most 23-án Battinában készen tartsa, és hajókon Pestre küldje, szükség esetén pedig csatlakozzék a főhadereghez. A Battinára ezen 4000 ember felvételére küldött vontató-hajókra Kaloesa vidékén ágyukkal lőttek, ennél fogva Tolnáról egy zászlóalj indult oda, honnan a magyar elkülönítmény ágyuival időközben Szegedre ment. Jellacsics meg volt bízva, hogy Gramont, Karger, Rasztics gyalog és Ottinger lovas dandárával, összesen 9 zászlóaljjal, 16 lovas századdal és 45 ágyuval a Szolnok körüli tiszai átjárások fölött örködjék. Hozzá, mint már más helyütt említettük, Nugent hadtestének, a gróf Pálffy-féle dandár 4 zászlóaljának, 2 lovas századdal és másfél üteggel kellett volna csatlakozni. Windischgrätz lelkére kötötte a bánnak, hogy Szolnokra és a tiszai átmenetekre a legnagyobb figyelmet fordítsa, de azt is közölte vele, hogy a döntő perczben a Tiszavonal rá nézve alárendelt fontosságu. De ebben tévedett, mert a nyugtalanító hírek, melyek a Tisza mögött álló magyar csapatok mozgulatairól a bánhoz érkeztek, nem voltak alaptalanok. Ezek a hírek arra indították a bánt, hogy a Rasztics dandárt Czeglédre tegye át.

Minthogy Windischgrätz herczeg támadó hadműveletét a Tisza vonalán teendő működéssel is össze akarta kötni, a melynek 25-én vagy 26-án kellett volna történnie, a bán azt az utasítást kapta, hogy a magyarok birtokában levő czibakházi hidat, mely oldalról Szolnok veszélyeztetve volt, rontassa le. Ezzel a vállalattal Ottinger tábornok lett megbízva. Ez 24-én 2 zászlóaljjal, 6 lovas századdal, egy lovas, egy 12 fontos és egy röppentyű üteggel indult el Abonyból és 7 órai menet után reggel felé a hidon inneni földszorosra ért. Mesterházy, ki Czibakházán parancsnokolt és az előnyomuló Damjanichtól 1 zászlóalj és több ágyu erősítést nyert, már várta a bejelentett támadást, melynél Ottinger részéről meglepetés szándékol-

tatott. Mesterházy állása a balparton fedett volt és rendelkezésére 2 honvéd zászlóalj, a 3-dik és a 19-ik ezred, egy osztály a 6. huszár ezredből és másfél ágyúüteg állott. Reggeli 8 órakor kezdődött az ágyuzás, melynél a gyengébb, de igen jól elhelyezett tüzérség nagy előnyben volt. Ottinger a legerősebb ágyútűzben rohamra vezényelte két zászlóalját a hid ellen. Ezt a magyarok nem csak visszaverték, hanem támadásba mentek át *) és Ottingert visszavonulásra kényszerítették. Vesztesége elég érzékeny volt.

A cs. kir. hadsereg előnyomulásával összeköttetésben álló eseményeket azzal a megjegyzéssel zárjuk be, hogy Windischgrätz akkor védelmi gondolatokkal foglalkozott volna, egészen téves. Igaz ugyan, hogy csapatainak Pest előtt történt összpontosításakor a gyöngyösi uton védelmi szándékból foglalt állást, mert még nem készült el támadási intézkedéseivel és azt hitte, hogy Dembinski gyorsan fog indulni a gyöngyösi uton Pest ellen. De midőn másképp értesült, azonnal támadásra szánta el magát. Hiszen már február 18-án így írt Schlicknek: «Minthogy most csapataimat lehetőleg összpontosítani szándékozom, hogy egyesült erővel

*) Gróf Leiningen Károly őrnagy, a 3. zászlóalj és a 19. ezred egy zászlóaljának parancsnoka a hídon átnyomult, hogy üldözze az ellenséget, de néhány száz lépésnyi előnyomulás után meg kellett állania és Ottinger csapatai előtt visszavonulnia. Lovagias lévén, mint egész családja, mindig elől járt a támadásnál és utolsó volt a visszavonulásnál. Itt is úgy tett és így történt, hogy körülvették és a 3. cs. kir. gyalogezred legénysége foglyul ejtette. Egy csűrbe vitték, hol Hammer százados rutul inzultálta. Zászlóalja sebes visszavonulásában nem vette észre őrnagya hiányzását. De midőn egy tiszt fölkiáltott: «Fiúk, őrnagyunk el van fogva», a régi katonák rögtön visszafordultak és szuronysegezve oly dühvel rohantak előre, hogy nemcsak vitéz őrnagyukat kiszabadították, hanem Hammer századost, hadnagyát Kobuslt és több közvértézt elfogtak. Leiningen a Hammer által rajta elkövetett méltatlanságokat azzal boszulta meg, hogy elővezetésénél kezet nyújtott neki és magához hívta. Kevésbé gyöngéden bánt vele Stein ezredes, ki Hammert elővezetésénél éppen nem szólítá udvariasan és kilátást nyújtott neki, hogy a hadi szokások mellőzésével igen drasztikus elbánásban fogja részesíteni. Igaz ugyan, hogy csak a dörgésnél maradt, mert Hammerrel is csak úgy bántak, mint a többi fogoly cs. kir. tisztekkel.

döntő csapást mérjek az ellenségre, ezennel utasítom méltóságodat, hogy mozdulatainak álcázása és fedezése czéljából hátvédet hagyván hátra, Pétervásáron át a legnagyobb sietéssel Gyöngyösre induljon.» És még akkor is, midőn összeköttetését Schlickkel, mit főfontosságúnak tartott, a leg-egyenesebb uton a Dembinskivel való összeütközés előtt ki-
eszközölhette, a II. hadtestnek és a Schwarzenberg hadosztálynak azt parancsolta, hogy előre induljanak. Dembinski és Windischgrätz mindketten nyílt szándékkal nyomultak előre, csakhogy ez előbb védelmi állásba láttá magát kényszerítve.

Forduljunk most Dembinski táborához, hogy lássuk, mi történt ott Schlick elmenekülése óta és a Windischgrätz herezeg-
gel Kápolnánál történt összeütközés előtt.

Itt azonban még más ügyekről is kell szólnunk, melyeket előbb mellőztünk, hogy ne zavarjuk az összeköttetést a hadműveletek leírásában, melyek azonban szükségesek a Dembinski-féle hadműveleti terv, annak hanyag keresztülvitele és a főhadvezér viszonyának alvezéreihez megértésére, valamint Kossuth és a kormány szándékaira is világot vetnek és így szükségesek, mivel Kossuth a támadás mielőbbi megkezdését kívánta s erre nézve írt is Dembinskinak, felszólítván őt hadműveleti tervének vele való közlésére. Erre Dembinski február 2-án következőleg válaszolt:

«Miután a kormány bizalma engem jelentékeny haderő
előre helyezett, abban a helyzetben vagyok, hogy saját tervemmel állhatok elő. Én a dolgot ugyan fontosnak tartom és azért nem is merem szándékaimat futár által közleni önnek, de ha csak 40 órát nyerhetnék is az ellenségtől, akkor Debreczenbe megyek és önnek, elnök ur és a hadügyminiszternek élő szóval terjesztendem elő tervemet, szükségem van azonban 1-ször egy hídfele Tisza-Füreden, 2-szor egy 40000 embert hat héten át ellátni képes élelmezési raktárra. Egyikre, mert az első csata, melyet vívandok, Mező-Kövesd és Eger közt lesz. És miután azt hiszem, hogy itt az ellenség 40000 embert állítand ellenem, gondoskodnom kell, hogy egy hasonló számú magyar sereg szükségleteit könnyen fedezhessem.»

E jóslat, mely 24 nappal később Kápolnánál teljesült, becsületére vált Dembinski éleslátásának és sokban növelte a bizalmat, melylyel a kormány képzettsége iránt viseltetett. A pontnak előre kijelölése, melyen a háboru eldöntésének történnie kellett, nem a véletlen eredménye, hanem jól megfontolt támadási hadművelet, mely nem enged más választást az ellenségnek, mint azon vonal körvonalában összpontosulni és működni, melyet a tervelő maga választott az előnyomulásra. Az ellenség hadászati viszonyainak olyanoknak kell lenniök, hogy ellenlökés az ellenség részéről más irányban ki legyen zárva. Ebben a helyzetben volt a cs. kir. hadsereg, mihelyt le kellett mondania a támadásról a gyöngyösi vonalon történő összpontosításáig és Schlickkeli egyesüléséig. Windischgrätz herczeg tábornagynak komoly ellenműveletre a közép Tiszánál, hogy a balpartra menjen át és Debreczenbe nyomuljon előre, amaz időben gondolnia sem lehetett, mihelyt a magyar főhadsereg a felső Tisza jobb partján pontosult össze és Miskolcz felé nyomult. Ez annyit jelentett volna, mint Pestet visszaadni. Mindazáltal Dembinski, ki a Debreczenből hozzá érkező né-melykor ellentmondásos jelentések által megzavartatta magát, a támadás lehetőségére nézve a cs. kir. hadsereg részéről Szolnokon át Debreczen ellen, a maga támadásában nem tanusított sietséget, mivel leginkább Tisza-Füredet tartotta szem előtt, mert ez átmeneti pontnál akarta a Debreczen felé vonuló osztrákokat oldalban megtámadni. Dembinski azt mondja emlékirataiban, hogy a magyar vezérek egész addig az osztrákok által diktálatták hadmozdulataikat és oly háborut viseltek, mely össze nem függő védelmi harcokban végződött. A mozdulatok diktálása az osztrákok által mindaddig, míg nagyobb magyar hadsereg nem volt együtt, magától érthetőleg az osztrákok központosított támadásából eredt. Dembinski az ellenkezőről akart minket meggyőzni és mint támadó az osztrákokra kényszeríteni a mozdulatokat, de míg Debreczenből a támadás megkezdésére nem szorítottatott, ő is azt tette, mit a magyar vezéreknél egészen más körülmények közt megrótt, meg akarta várni, mit tesznek az osztrákok és ha Windischgrätz herczeg még tovább is arra várt volna, mit szándékozik Dembinski

tenni, az eldöntés nem az általa kijelölt vidéken történt volna. Dembinski Kossuthhoz intézett fennemlített levelében már panaszkodott Klapka ellen, kinek egyéni véleményét ellenszegülésnek jelezte. Kossuth az alább következő levelekben felelt neki.

Debreczen, febr. 3. 1849.

Altábornagy ur!

Febr. 2-ről szóló becses levelére, amennyiben bizalmas természetű volt, van szerencsém szintén egész bizalmasan válaszolni, kérem önt, hogy levelem tartalmát csak személyes tudomásul vegye.

A mi engem magamat illet, én legszívesebben ezt mondanám önnek:

«Agissez Mr. le général; battez l'ennemi et n'en parlons pas, jusqu'il serait battu.»

De önnek fogalma sem lehet az olyan helyzetről, minő az enyém. Nem képzelheti azokat az örökös apprehenziókat, susceptibilitásokat stb., melyeknek naponként ki vagyok téve.

Igy tehát alig lesz elkerülhető, hogy ön az én jelenlétemben közöljön valamit a hadügyminiszterrel és a tábornok főnökével hadműveleti tervéről; de semmiestre sem többet, mint a mennyi elkerülhetlenül szükséges arra, hogy a többi, még külön parancsnokságok alatt álló hadtestek mozgulatai az ön műveleteivel összhangzásba hozassanak.

Tehát csak az általános irányról lesz szó, specialis részleteket alig lesz szükség említeni — car si Vous êtes d'avis, que les operations de la guerre surtout alors qu'on commence a prendre la position, exigent un secret absolu, il n'en faut pas parler beaucoup, et moi-même, je n'en veux savoir trop. Le secret réservé dans sa propre poitrine est le mieux gardé. Voilà mon avis, Mr. le général.

Tehát mi viszont látjuk egymást s ön bizonyára lesz oly jó, hogy megérkezte után azonnal velem beszél mindenekelőtt. Csak jól számítsa ki a seregtől eltávozása idejét, nehogy távollétében valami szerencsétlenség történjék.

Mészáros barátunk, a hadügyminiszter, erre vonatkozó kérdésemre azt mondja, hogy szívesen meghallgatja az ön

tervét, s hogy a titoktartás tekintetében ön egészen nyugodt lehet.

Mi tehát majd elintézzük a dolgot. Csak arra kérem, legyen türelemmel bizonyos körülmények iránt, melyek iránt a közjó érdekében nekem is türelemmel kellennem, kiáltványait itt küldöm.

Tisztelettel

K o s s u t h L., elnök.

Minthogy nem egyedül Dembinski vázolta hadműveleti tervét, hanem a hadügyminiszterium is küldött neki egyet, ő pedig kilátásba helyezett debreczeni látogatását hadműveleti terve közlése céljából nem tehetette meg és a hadügyminiszterium tervét illetőleg sem nyilatkozott, Kossuth fennebbi levele után február 6-án még a következőt írta Dembinskinck:

Altábornagy ur!

Miután a pillanat komolysága okvetlenül követeli, hogy a különböző hadtestek mozdulatai összhangzásba hozassanak, miután a hadügyminiszterium az altábornagy urral közölt hadműveleti tervére ez ideig választ még nem kapott, s miután altábornagy urat a kilátásba helyezett személyes értekezlettől és az e végett szükséges ide utazástól fontos okok tartják vissza: a hadügyminiszter szükségesnek tartotta saját vezértitkárát, Stein alezredest urat azzal a megbízással küldeni altábornagy urhoz, hogy vele a nevezett ügyről személyesen értekezzen, s hogy ő az ön becses véleményét a kormánynyal és hadügyminiszterrel leendő közlés végett meghallgassa.

Szabadságot veszek magamnak altábornagy urnak erről jelentést tenni.

Debreczen, febr. 6. 1849.

Tisztelettel

K o s s u t h L.

A mi a hadügyminiszterium hadműveleti tervét illeti, Dembinski azt csak hiteles másolatban kapta, de semmi súlyt sem fektetett rá. Stein iránt sem viseltetett rokonszenvvel és

bizalommal, midőn ez nála a tervvel megjelent. Tőle tudta meg csak Dembinski, hogy az eredetif hadsegéde Szathmáry százados vette át, ki két napi szabadságot kapott Debreczenbe, de nem tért többé vissza Dembinskihez, hanem a hadműveleti tervvel az osztrák táborba szökött.

A Schlick elleni sikertelen hadműveleteknél Dembinskinék meggyűlt a baja alvezéreivel. A jóindulatu Klapkával épen nem tudott megbarátkozni és neki róttá föl bűnül Schlick elmenekülését. Több tekintetben érdekes egy hosszú levél eleje, melyet Kossuth e tárgyban febr. 11-én Dembinskihez intézett és a mely így hangzott:

«Altábornagy ur! Kérem, küldje el a mellékelt levelet Klapka ezredesnek. Minél inkább kombinálom a helyzetet, annál jobban bánt annak tudata, hogy Klapka ezredes lassu menetei, főhadiszállásának Hidas-Németiből Gönczre való visszahelyezése a győzelem után és az üres Kassára való haszontalan vonulás Schlicknek egérutat nyitottak, ki most már vagy Pest felé húzódik, hogy az ellenséges haderőt 14—15000 emberrel szaporítsa, vagy pedig jobb szárnyunkat fenyegetvén még ha Pest felé hatolunk is, arra kényszerít, hogy egy hadtestet hagyjunk hátra, mely elég erős legyen őt sakkban tartani, ha nem Pestnek vonulna, hanem Jablonskival egyesülne, újlag fenyegetve Kassát vagy Miskolczot. Pedig Schlick annyira markunkban volt! Inkább még mint Roth tábornok, kit 10,000 emberével együtt elfogtunk. (Csakhogy Schlick nem volt Roth és serege nem állott horvát paraszt zászlóaljából! A szerző.) Valóban szomorú! Most segítsen ön, tábornok ur! Ne törődjék a rövidlátó tömeg óhajásaival; cselekedjék ön — alattasaitól a legszigorubb engedelmességet követelve — legjobb belátása szerint és segítsen bennünket hatalmas diadalra, ha mindjárt nem is döntő győzelemre. Az erkölcsi eredmény meghozza a döntő hatást. Ha Schlicket és Schulzigot ártalmatlanokká tesszük volna, azt hiszem, hogy az ellenség gyors előnyomulásunk esetében alig lett volna képes ellentállani. De ha két hetet nyer, Burich 6—8000 emberrel átkél a Dunán, magához huzza a szerbek minden haderejét és veszélyezteti Szegedet, a mit mi csak erőnk szétforgácsolásával fognánk megakadá-

lyozhatni. Az ellenség összes szétküldött hadtesteit Pesten vonja össze, ott erősíti magát és nagy tulerőt állít ellenünkbe. Nem jut eszembe, bárkinak is, de legkevésbé önnek, főparancsnok ur, hadászati tanácsokat adni, de kötelességemnek ismerem, politikai nézetemet általánosságban kimondani és ez így hangzik: 1-ször, hogy Schlicket megszökni engedjük, az nagyon szomorú, 2-or, hogy a támadás halogatása az ellenségnek előnyére válik.»

Egy 12-ről kelt másik levél így hangzik:

Nagyon tisztelt altábornagy ur!

Klapka ezredes derék ember, de neki egész életében sokat kell tenni, míg helyrehozza ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem üldözte, vagy nem fogta el.

Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta és ő megszabadulni engedi!

Schlick most Pest felé megy. Meglátja ön. Már rég azon törte fejét, hogy a főhaderővel egyesüljön. Most már elérte célját, mert mi nem érjük őt el többé. Klapka megérdemli, hogy haditörvényszék elé álltassák.

Hogy újra birjuk Kassát, Abauj, Sáros és Szepesmegyékkel együtt, nagy előny, valamint az is, hogy a Görgey hadserege — remélem — már egyesült; de mind erre Klapkának nem volt szüksége, hogy az üres Kassára vonuljon be és az ellenséget oldalt elmenni engedje. Valóban borzasztó.

A hadügyminiszterium ma 5 órakor egy futárt fog önhöz küldeni. Én nem akarom önt várakoztatni, hanem ezennel tudósítom, hogy a Vecsey előhad-dandár tegnap Török-Szt.-Miklóásra érkezett és a főhadtest ma érkezik oda. Ezért ítélje meg önmaga tábornok ur, szükséges-e, hogy Tisza-Füredig vissza jöjjön? Én azt hiszem, hogy nem. Nézetem szerint jó volna, ha Görgey lefelé huzódnék. Ha ő megszállja Miskolczot és Gyöngyös felé való előnyomulása által magára vonja az ellenség figyelmét, a tábornok pedig Kövesdről őt a Tisza jobb partján gyors menetben követi és kellő időben Vecsey is Szolnok felé nyomul előre, az ellenséget, melynek Szolnokon fel egész Czeglédig alig van 10,000 embere, hatalmasan megverheti. Mert fájdalom, nem hiszem, hogy Schlick többé fel-

tartóztatható legyen. Egyébiránt ne hallgasson ön senkire. Tegye azt, a mit érett megfontolás után jónak tart, és verje meg valahára az ellenséget.

Ugy hiszem, sietnem kellett a Vecsey megérkezéséről való hírrel. Ő önnek parancsnoksága alatt áll. Ennél maradunk.

Fogadja szívélyes üdvözlétemet és nagyrabecsülésemet.

Február 12. 1849.

Alázatos szolgálja

Kossuth L.

És Kossuth utóbbi, egészen helyes észrevételével Dembinski is igen érthető intést kapott hadműveleteire nézve. Aggodalmait Szeged és a Tiszavonal fölött azonban nem voltak annyira alaposak, mivel azok fedezésére a kormánynak akkor már elegendő ereje volt. A Damjanich-féle hadtest 6600 és Vecsey 5500 emberrel január 30-án már a közép Tiszához ért, Rápásy és Szekulics 9000 emberrel állottak Török-Szent-Miklósnál és Tisza-Fürednél, Asbóth 4000 emberrel Ujvárosnál, Mesterházy 1500 emberrel Czibakházánál, Szegedet Hadik tartotta 600 emberrel és Gál a vonalat Zomborig 3000 emberrel megszállva, Battyhányi Kázmér gróf végre a népfölkelést szervezte Szeged környékén nagy buzgalommal. A bán rá sem gondolt, hogy kilépjen figyelő magatartásából a Tisza vonalánál, sőt attól félt, hogy mint már említettük, magyar oldalról fog megtámadtatni.

Mindazáltal Dembinski még akkor is tartott a cs. kir. hadseregnek a Tiszán átleendő előnyomulásától, midőn azt írta neki Kossuth, hogy Windischgrätz valamennyi elkülönített hadtestét és csapatát Pestnél pontosítja össze, sőt hogy egyszer mindenkorra meghiusítsa az ellenség állítólagos szándékát és ment legyen a kormány székhelye miatti gondtól, a kormány Tisza-Füredre költözködését hozta Kossuthnál javaslatba.

Nem látjuk szükségesnek e terv helytelenségét bizonyítgatni és csak azt jegyezzük meg, hogy Kossuth hallgatással mellőzte Dembinski ez eredeti tervét.

Tekintettel a Görgey és Dembinski közt uralkodó viszonyra, hogy a későbbi eseményeket megvilágítsuk, hangsú-

lyóznunk kell itt némely mozzanatokat. A mi Dembinski főparancsnokká nevezése alkalmával Görgey hadtesténél történt, már említettük és csak azt tesszük hozzá, hogy Szemere kormánybiztos Dembinskit különösen figyelmeztette, hogy ama hadtest tisztjei nem akarnak alatta szolgálni. Dembinski azt felelte, hogy ő nem zavartatja magát ez által magatartásában, s igyekezni fog előzékenysége és sikerei által ragaszkodásukat és bizalmukat megnyerni. A bevezetést chez egy magánlevél képezte, melyet kineveztetését tudatandó Görgeyhez intézett. E levél így hangzott:

«Tábornok ur! A kormány megltisztelő jelét adta irántam bizalmának, midőn az ország fegyveres erejét az én parancsnokságom alá helyezte. E bizalmat nem igazolhatom egész bizonyossággal a haza javára, ha nem nyerek bizonyosságot a felől, hogy alattasaimnál is hasonló bizalomra számíthatok. Mondja meg tehát nekem katonai őszinteséggel mint bajtárs, számíthatok-e bizalmára? Dembinski, altábornagy.»

Dembinski ez előzékeny levelére semmi választ nem kapott Görgeytől. Ez illemellenes mulasztás volt és mivel a két tábornok egymást még épen nem ismerte és nem volt ok e levél ignorálására, Görgey kiesinyes haragját tanusítá Dembinski kineveztetése fölött. Nemsokára meg is indult az újjhuzás Dembinsky és Görgey közt. Azon parancsra, hogy hadteste zömével Miskolczra induljon, és Kassát csak kis csapattal szállja meg, Görgei ezt írta: «Altábornagy ur! Vettem parancsát, melyben meghagyja, hogy seregem zömével Miskolczra jöjjenek és Kassát csak egy kisebb csapattal tartsam megszállva. Ezt lehetetlen tennem, mert seregem alig tesz ki 15,000 embert. Különbben is figyelmeztetnem kell önt Kassa és Eperjes fontosságára, miután ezek biztosítják összeköttetésünket Galiciával. Ha Kassát elhagyom, a Szepesség jó szelleme egészen elvész. Mind ezek oly megjegyzések, melyeket oly tapasztalt hadvezér, mint ön, méltánylat nélkül nem hagyhat; ha azonban ön ezek daczára is megmarad parancsa mellett, akkor természetesen engedelmeskedni fogok. Görgey tábornok.»

E levélre Dembinski következő választ adott: «Tábornok

ur! Vettem levelét. Önnek teljesen igaza van. Kassa és Eperjes fontos helyek, Debreczen és Nagyvárad azonban még fontosabbak. A Szepesség szelleme, valamint az egész országé is, csak egy nagy nyert csata után emelkedhetik föl. Hogy a csatát megnyerjük, egyesülnünk kell. Azt írja ön, hogy Kassát nem tarthatja, ha seregének zömével Miskolczot kell megszállania. Ez is igaz, ha önnek csak 15000 embere van. De én azért intéztem önhöz ama parancsot, mert a kormány által hozzám intézett kimutatás az ön erejét 22000-re becsüli. De minthogy ön olyan gyenge, azonnal ki fogja üríteni Kassát és Miskolczra és a környékében fekvő falvakba vonul. Főhadiszállását kérem Miskolczon üsse föl. *D e m b i n s k i*, altábornagy.»

Görgey engedelmeskedett *Dembinski* csipős szavakban adott parancsának és két hadoszlopban indult Miskolcz felé. A jobb hadoszlop a *Pöltenberg* (előbb *Piller*) és *Guyon* hadosztályokból állott és február 20-án Edelény vidékére kellett érnie. A bal hadoszlop *Aulich* és *Kmety* hadosztályaiból volt alakulva. *Dembinski* parancsára azt jelenté, hogy hadosztályát elindítandja és az azok számára kiállított menetterveket be is nyújtotta, melyek, mint *Dembinski* mondja, tapasztalt tábornoki kezelésről tanuskodtak *Görgey* hadtesténél. A létszám-kimutatásokból végre *Dembinski* tájékozhatta magát a rendelkezése alatt álló erőkre nézve. A jobb hadoszlop *Pöltenberg* és *Guyon* alatt *Szepe*sin át a *Bódva* völgy mentében lefelé ment és 20-án *Szikszóra* érkezett.

Dembinski időközben megtette további intézkedéseit hadserege összpontosítására az *Egerből Gyöngyösre* vezető úton. A *Kazinczy*-hadosztály 16-án *Sajó-Szentpéterre*, *Márjássyó* *Kazáról* *Miskolczra*, *Klapka* és *Desseffy* hadosztályai *Harsányra* tételtek át. *Klapka* a hadászati helyzet méltánylásánál fogva azonnal *Mező-Kövesdre* ment a helyett, hogy *Harsányra* menjen, a hová *Dembinski* parancsánál fogva mennie kellett volna. Miután a menet irányában tett önkényes változtatást bejelentette és indokolta, *Dembinski* a következő lakonikus parancsot küldötte neki: «Kérem önt egyszer mindenkorra, hogy ha én *Harsányt* irok, *Harsányt* értsen és ne *Mező-Kövesdet*.» — *Répásy* hadteste, mely

a Szekulics és Hertelendy hadosztályokból állott, Tisza-Füredre rendeltetett és Török-Szentmiklóst Vécsey csapatai szállották meg. Répásy utasított, hogy Szekulics hadosztályát Poroszlóra helyezze el és ez előcsapatait Mező Kövesdre és Maklárra tolja elő.

A hadügyminisztertől Dembinski egy 16-án kelt levelet kapott, melyben közölte ez vele, hogy a közép Tiszáról semmi veszély nem fenyegeti, mert Theodorovich Windischgrätz utasítása daczára nem fog támadni, ennélfogva Szegedre indult, de Uj-Szegednél a Hadik alatti 7. hadosztály megverte és Szőregen túl üldözte. A levél végén pedig ezt mondotta Mészáros: «Ily körülmények közt, tegye meg altábornagy ur a szükséges intézkedéseket, mint a haderő főparancsnoka a Tiszánál, a hadügyminiszterium azonban figyelmeztetni akarja önt, hogy a Tiszának nem sokára bekövetkező áradásai minden támadási hadműveletet meg fognak nehezíteni, míg a védelem a Tisza mögött vagy a Tisza partjain éhségre fogna vezetni. Ennélfogva a kombinált támadó mozdulat a főváros felé a legnagyobb fontosságúnak és szükségesebbnek tűnik föl, mint valaha. — Dembinski hadműveleti terve ugyanis kombinált támadás volt, mint azt a kormánylyal már közölte. A Windischgrätz alatt a Tarnánál álló osztrák hadsereg történetű főtámadással egyidejűleg tüntetésnek is kellett volna Szolnokról a vonal mentében a fővárosok ellen történni. E terv alapeszméje jó volt, csak hogy a szándékolt támadás nem illett össze az ellenség mozdulataira való örökös várással. Mészáros még inkább sürgette a dolgot, Kossuth pedig mindig türelmetlenebb lett és 21-én megint a következő levelet intézte Dembinskihez:

Altábornagy ur!

A hadműveleteket az ön belátására bízva, csak arra szorítkozom, hogy az altábornagy urat ismételve sürgősen felkérjem, miszerint azon ponton, a melyen legbiztosabban hiszi a sikert, nyujtsa mielőbb egy nyert csata eredményét a szegény hazának, mert az idő sürget és az ellenség időt nyer, hogy hadműveleteit keresztül vigye, melyek minket csapásról-csapásra tönkre fognak tenni.

Igy tudósítnom kell az igen szerencsétlen eseményről,

hogy t. i. Eszék vára, melyben 5000 főnyi helyőrségünk volt, 300 ágyuval és 2400 mázsa lőporral, gyáván és néhány áruló tiszt megszökése folytán megadta magát, egyedül azért, mert látta, hogy a Duna mögötti vidéket egészen zsákmányul engedték oda és a velünk való közlekedéstől elszakítva, rossz hírek által elremitve, azt hitte, hogy segínyt nem kaphat. Hasonló okból esett el Lipótvár és Komárom iránt is nagyon aggódom.

Mind ez szükséges eredménye ama kényszerűségnek, mely minket arra indított, hogy erőinket itt összpontosítsuk, de ez összpontosításnak célja az volt, hogy egyesült erővel megkezdjük a támadást és megverjük az ellenséget; mert, ha már feladtuk az országnak kétharmad részét csak azért, hogy összpontosítsunk, de aztán a védelemre szorítkozunk, akkor lépésről-lépésre elveszítjük szilárd pontjainkat, melyek az ellenséget arra kényszerítették, hogy erőit szétforgácsolja és az ellenség mindinkább egyesíti csapatjait ellenünk, akkor aztán a támadás mit sem fog nekünk használni.

Igy pl. míg Lipótvár tartotta magát, Simunich kénytelen volt Nyitrán maradni, alig bukott el a vár, azonnal jött, hogy Schlick-kel egyesüljön és már most tán 6—8000-rel több ellenség áll szemben önnel.

Szóval, ha mi az ellenséget működni engedjük és positioninkat megtartva, csak védekezünk, nem látok semmi lehető eredményt, kivált miután idővesztés folytán az ellenség egymásra előnyöket viv ki, melyek minket haderőink elforgácsolására kényszerítnek stb.

Ezért még egyszer, igen tisztelt altábornagy ur, verje meg valahol az ellenséget és támadjon időhaladék nélkül.

A pénzes futár boszant. Hogy önt ne hozzam zavarba, küldöttem kézi pénztára számára 10,000 frtot, hasonlókép a hadsereg szükségleteire Jacklassányi (?) urhoz 60,000 frtot stb.

Valódi szerencsétlenség, hogy a hadsereg létszámát nem tudni, Görgeyt egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simonics együttvéve; de ő a miniszteriumhoz egy kimutatást küld 19,000 emberről és önnek azt írja, hogy alig van 15,000 embere; már most melyik igaz?

Az ön hadseregénél egy törzskari tisztt sem mozdíttatik elő a hadtestparancsnokok javaslata nélkül és egy tábornok sem a nélkül, hogy ön ezt kívánná.

Görgey azonnal osztálytábornokká neveztetik, mihelyt ezt ön javaslatba hozza.

Klapkát haszontalan menetéért és lassu előnyomulásaért kérdőre vontam. Ő azt mondja, hogy neki csak egy dandára volt, az ő hadteste nem volt Kassán; azt mondja, azért ment lassan, mert az altábornagy ur neki csak demonstratív és nem valódi üldözést parancsolt, daczára, hogy ő az utóbbi nézetten volt és midőn ön neki erősítést küldött, már késő volt.

Ha Görgey megteszi kötelességét, nem aggódom az egyesülés miatt, mert ő elég erős arra, hogy az ellenséget megverje, kivált ha ön is támogatja őt alólról. Nagyon örülnék, ha már azt hallanám, hogy egyesültek és még inkább akkor, ha megküldené nekem a hírt, hogy Schlicket megverte.

Ha ez megtörténne, akkor minden jól van, remélem, az altábornagy ur fel fogja használni a győzelmet és nem engedni, hogy a megvert ellenség összeszedje csendesen magát. Egy futamodásnak indult sereg nagyon gyenge dolog; mi gyakran győztünk, de soha sem használtuk fel kellőleg a győzelmet, ez volt tábornokaink hibája.

Isten áldja meg excellentiádat!

Febr. 21-én.

Kossuth L., elnök.

Kossuthnak valóban igaza volt, hogy a támadás megkezdését sürgesse. Fordulat az általános hadihelyzetben nagyon szükséges volt és Dembinskinek négy hadtest állott rendelkezésre, melyekkel erősen működhetett. Már nagyon is itt volt az ideje. A két vár, Eszék és Lipótvár, elesetek, Erdélyben a szenvedett vereség után kedvező fordulat állott ugyan be, hogy a piskii győzelem után ismét támadólag lehetett föllépni, de ez ország visszahódításáig még sok tenni való maradt hátra. Végre a mindig nehezebbé váló élelmezési viszonyok a már anélkül is kizsákmányolt tiszai területen, egy döntő csapás tételét parancsolták, hogy a főváros és a Dunavidék birtokába lehessen jutni.

Miután Dembinski Schlick már említett előnyomulásának Sajó-Szent-Péternél történt megjelenése által útját állta és őt visszavonulásra kényszerítette, ismét Miskolcra ment, hol megtette intézkedéseit a hadseregnek a Tarnavonal felé nyomulására. Ennek keresztülvitele után a magyarok 22-étől 26-áig egymás után a következő állásokat foglalták el: Magán a Tarnavonalon a Dessewffy-hadosztály Klapka hadtestéből Verpelétnél a sírok sorozához előre tolt osztályokkal arezczal Schlick ellen, a Pöltenberg hadosztály Görgey hadtestéből Döbrónél, Márjássy hadosztálya Klapka hadtestéből Kápolnánál, a Szekulics hadosztály Répásy hadtestéből Kaálnál. E hadosztályok mögött állott Schulcz hadosztálya Klapka hadtestéből Egernél és Bakánál, Guyon és Kmety Görgey hadtestéből Maklárnál: Mező-Kövesdnél és Ábránynál, Hertelendy hadosztálya Répásy hadtestéből Poroszlónál és Tisza-Fürednél. Aznap tehát az első harcvezonalon csak négy hadosztály volt 17,000 emberrel az összes 38,000 főnyi erőből, mely Dembinski hadseregét képezte. Az első harcvezonal az előbbtől 5 mértföld távolságra állott, tehát két kis, vagy egy erőltetett menetire. A mint a csapatok ezen fölállításából következik, különféle hadtestek hadosztályai össze voltak vegyítve, s így saját parancsnokaik vezényletétől elvonva Dembinski ugyan az új harcrendnél fogva jogosítva volt a csapatok ily alkalmazására, de ezt azonnal, még pedig döntő pillanatban fölhasználni nagy hiba volt.

Kossuth ki már türelmét vesztette, a kápolnai csata előtt még a következő levelet intézte Dembinskihez:

Altábornagy ur!

Tehát újra semmi ütközet és már 23-ka van.

Már kezdem elveszteni bizalmamat igazságos ügyünk szerencsés kimenetele iránt. Az idővesztés megöl minket. A fegyelmetlenség elharapózik, egy siker több fegyelmet hoz létre, mint egy heti organisáció.

Örvendek, hogy Görgey hadseregével az egyesülés megtörtént. Én azért nem féltem, mert azt hittem, hogy Görgey hadteste egymaga is szembe szállhatott volna Schlick hadtestével, de szerencse, hogy végre már egyesülve vagyunk.

most már nincs akadály a támadás megkezdésére és kérem is ezt időhaladék nélkül.

Azt mondják, hogy Schlick minket megkerülhet és Ungvárra vonulhat. Én ezt nem hiszem, ez örült lépés volna tőle, mert Windischgrätzről elszakitná magát és mi kellő időben elég haderőt tudnánk vele szembeállítani, hogy őt a Tiszába, vagy az országból kiűzzük.

Csak egy nyert csata, aztán minden jól van. Sajnálattal tapasztalom, hogy engedetlenségről panaszkodik. Ezt semmi esetre se tűrje, állítson mindenkit hadi törvényszék elé, a ki engedetlennek mutatkozik; az engedetlenség lázadás, erre pedig halál van kimondva.

Ha ön e felől nem írhat nekem semmi megnyugtatót, magam fogok a hadsereghez menni, hogy a nemzet nevében megszilárdítsam a fegyelmet. (Az eredeti levelen e helyütt Dembinskinék következő sajátkezű széljegyzete olvasható: «Szerencsétlenségemre, valamint Magyar- és Lengyelország szerencsétlenségére az ígéretnek hitelt adtam Dembinski.)

Az ön segéde Molnár, mint az áruló tábornok: Eszterházy segéde elvesztette az ország bizalmát, csodálkoznak a felett, hogy ismét bizalmi állást kapott; ez nem az én tudtommal történt, ő nem a főtábornok közelébe való, távoztassa el őt.

Várva az ön hírét, tisztelettel maradtam 23 febr.

Kossuth L., elnök.

XXIV.

A kápolnai csata színteréről. — A február 26-iki és 27-iki kápolnai csata. — A magyar hadsereg visszavonulása. — Lovassági ütközet Mező-Kövesdnél. — A magyar hadsereg folytatott visszavonulása a Tisza mögé. — Visszavonulási ütközet Eger-Farmosnál.

A színtér, melyen a két napi kápolnai csata lejátszódott, a Tarnavölgye s a folyó két partján északról délre elvonuló dombok voltak, melyek a Mátrahegység ágazatai. A dombok, melyek a Tarnavölgy bal partjának határát képezik, erdők és majdnem mindenütt alacsonyabbak a jobbpartiaknál. Ezek a magaslatok majdnem mindenütt beültetvék. Eger és Kerecsend felé erdők. Ezeken több nagyobb major is van, melyek támpontokat képeznek. Siroknál, hol a Tarna a hasonló nevű völgybe folyik, kezdődik a szoros, honnét a meredek partok által körzött ut Pétervásárra vezet és itt a terület kitágul. E szoroson át, hol csak keskeny hosszú hadoszlopokban haladhatni előre, Schlicknek hadtestével át kellett mennie, hogy a torkoltnál az ellenség szemeláttára bontakozzék ki Siroknál és a Tarnavölgyben egyesüljön Windischgrätzcel.

A talaj általánvéve homokos, de a nyugati magaslatok alján erdőségek vannak, jelesül Döbrónél és Kompoltnál, melyeknek mind a két állásra nézve különös harcászati értékük van. A Tarna kis folyó, mely csak meredek partjai, iszapos medre és az ezen évadban beálló áradás által képez akadályt. A Tarnával párhuzamosan, a harctér közepétől kezdve van a Csörszárka — melynek a XIII. században a hagyomány szerint rendelkezése az lett volna, hogy mint esatorna a Dunát a Tiszával összekösse, — ezen árók délfele vonul és egyesül

a Tarnával. E folyóhoz közel fekszenek Verpelét, Felső-Döbrő, Kápolna és Kaál a bal, Alsó-Döbrő és Tótfalu a jobb parton és még közelebb Kompolt. A magyar hadsereg állása kulcsát az eger-gyöngyösi országút mellett fekvő Kápolna helység képezi, mely körül a Tarna folyik és ezen át köhíd vezet.

A terület, melyet Dembinski a csata elfogadására választott, egy meglehetősen jó védelmi állással bíró csatatérnek egészen megfelel, és nagyobb tarthatási biztosítékot nyújtott az arcz fedezésére és jó támpontokat a szárnyak számára, valamint előnyös fogadási állást a kerecsendi magaslatokon. Miután az osztrákok felé irányuló magaslatok a terület fölött uralgottak, így a magyarok ezeken a magaslatokon foglaltak állást. De a vonal kiterjedése, melyet megszállottak, nem állott erejökkel arányban, mert balszárnyuk Kaálnál állott, a közép had Kápolnánál és a jobbszárny Verpelétnél, előre-tolt elkülönítménnyel Sirokig, minthogy a csata első napján a magyar hadseregből csak négy hadosztály, mintegy 17,000 ember állott a Tarna vonalán, így majdnem két mértföldnyi távolság mellett a fölállításnál alig jutott egy ember egy lépésre.

Itt egyébiránt meg kell jegyezni, hogy Dembinski a négy hadosztály előretolásánál nem az első harcsvonalat szándékozott helyreállítani, mert február 26-án az őt Egerben megvendéglő kanonoknál ép oly keveset gondolt csatára, mint Windischgrätz herczeg, ki csendesesen időzött Gyöngyösön. De tábornokai ezuttal nem várták megérkezését és parancsát, hanem támadtak, mihelyt az ellenséget megpillantották.

Szekulics a bal szárnyval a Tarnán át az osztrákoknak elébe, Márjássy, ki azonnal összeköttetésbe tette magát Szekulicscsal, a kápolnai lejtőkön foglalt állást, Pöltenberg Döbrönél a Tarnán átment, hogy az országuton előrenyomuló ellenséget oldalban támadja, de azt a hibát követte el, hogy a Döbrő és Tótfalu közti erdőt figyelmen kívül hagyta. A jobb szárny Klapka alatt Verpeléten nem támadtatott meg és az utat Domoszló és Pétervásár közt tartotta szemmel, Idzikowski őrnagy pedig Dorokra tolatott előre. Február 26-án Wrba

gróf aftábornagy a Csorich hadosztálylyal megérkezett, vele jött Schütte gránátos dandára, valamint a tüzérségi tartalék Kápolna felé. Wrba azonnal megtette támadási intézkedéseit. A Wyss dandár, mely a hadoszlop élén haladt, jobbra bontakozott, az azt követő Colloredo dandár pedig balra az országúttól. Minthogy Colloredo bal szárnyán magyar csapatokat vett észre, dandárát balra, Böcs felé vonta és a Pöltenberg által eleinte figyelembe nem vett erdőt Döbrónél egy századdal megszállotta. Pöltenberg most ismerte csak be e megszállás fontosságát, mely körül makacs harc fejlődött. Pöltenberg legelőbb is egy zászlóaljkat két ágyúval küldött az erdő ellen, mely abba be is nyomult, de a megerősített vadászok által ismét kiveretett. A harc lefolyása alatt Colloredo egész dandárát lassankint az erdőbe vonta, melyet Pöltenberg az 1., 14. és 31. honvéd zászlóaljak vitéz támadása daczára nem bírt elfoglalni, mert még egy Gyöngyösről Wrba oldalfedezésére rendelt elkülönítmény is részt vett a harcban Colloredo dandárából. Az erdő tehát a magyarokra nézve elveszett.

Mivel az erdő megszállása által a hégzag a Colloredo és Wyss dandár közt igen nagygyá lett, Csorich hat üteget a tüzértartalékból és a Schütte dandárt küldötte annak betöltésére.

A derékhadban erős ágyuharc fejlődött ki, mely új ütegek bevonása által mindinkább erősebbé lön. Márjassy oldalán öt, osztrák oldalon hat üteg állott tűzben. Amazok által az első üteggel előre küldött ellenséges lovasság szenvedett sokat. Itt is a Kompolc közelében levő erdő lett a küzdelem központjává. Ez az erdő választotta el a Wyss-dandárt a jobbra távolabb harczoló Schwarczenberg hadosztálytól, mi Márjassyt arra indította, hogy a hégzagba benyomuljon. 3 honvédzászlóaljjal, 5 huszárszázaddal és 2 üteggel, szilárd magatartásban annyira nyomult előre, hogy majdnem egyenlő vonalba jött Wyss második harczvonalával. Ekkor a császáriakra válságos mozzanat állott be e ponton. Wyss egy dzsidás osztályt küldött támadásra, míg ő maga egy lovas üteg által támogatva és egy röppentyű üteggel oldalban támadott. A dzsi-

dások egy honvéd négyszöget szétszórtak és egyes előre küldött huszár századok ellen is tartották magukat. Azalatt néhány új ellenséges üteg jött előre, melyeknek sikerült Márjássy bal szárnyáról az ágyukat elűzni, mi által csapatai némileg zavarba jöttek. Ezt Wyss új lovassági támadásra használta föl, melyet azonban Márjássy négy császárhuszár század élén véresen vert vissza. Este felé volt már, midőn Márjássy a maga csapatait a második állásba vonta vissza Kápolna előtt. Az ágyuzás egész éjig tartott és egy röppentyű üteg hasztalanul igyekezett a helységet fölgyújtani. A Schwarzenberg hadosztály, mely Árokszállásról elővédével Kaál felé indult, már egy mértföldnyi távolságra e helytől Szekulics előre, tolt huszár csapataira bukkant, melyek a dzsidásokkal rövid ideig tartó összecsapás után zömükhez vonultak vissza. Szekulics a maga állását Kaál előtt a Tarna és a Csörsz árka közt választotta, még pedig úgy, hogy ez és a maga állása közt 1200 lépés távolság volt. Csapatai jól voltak fölállítva, ágyúi vonala előtt igen előnyösen elhelyezve, Schwarzenberg a Wysseli összeköttetés helyreállítására az Auersperg vértések egy osztályát és egy fél üteget küldött a kompolti erdő felé és egy század határőrt be az erdőbe, a Dietrich dandárt a Csörsz árkától keletre küldé, míg a lovasság Bellegarde gróf alatt kelet felé nyomult át az árkon. E mozdulatot a mindkét szárnyon fölállított ütegek erősen támogatták, melyeknek tüzeit Szekulics ütegei hathatósan viszonozták.

A császári lovasság némely támadásain kívül, melyek a huszárokéival váltakoztak, az ütközet a magyar bal és az osztrák jobb szárny közt hosszasan tartó ágyuzással végződött, melyben valamennyi üteg résztvett. Mindkét oldalról Szekulics megtartotta a maga állását.

Zeisberg dandára, melynek rendeltetése volt a jobb szárnyat támogatni, az nap nem érkezett Hevesre, hanem csak Mérára és Boczonádra. Azonfelül Zeisberg Gyöngyösre ment Windischgrätzhez, hogy magatartására nézve parancsokat vegyen. Helyettese, midőn Kaál felől ágyuzást hallott, dandárát Nagyutrá vitte anélkül, hogy résztvett volna az ütközetben és este ismét visszament az említett két helyre.

A magyarok jobb szárnyán, a mint említve volt, nem volt ütközet, mert Schlick nem jelent meg a csatatéren. Schlick délután 1 órakor indult el Pétervásárról, hogy négy dandárával átvonuljon a siroki szoroson. A hadoszlop élén Krieger dandára volt Schlickkel, s előnyomulásában mintegy Siroktól egy órányira Idzikowskira bukkant.

Ütközet fejlődésére a szűk szorosban gondolni sem lehetett, de Schlick előcsapatai Idzikowskit viasszaszorították és midőn ez visszavonulásában Sirokot megszállotta, már beakonyodott. Schlick két határőrvidéki zászlóaljat küldött a szoros baloldalán levő magaslatokra és azok midőn besötétedett, borzasztó hurrah kiáltások közt vonultak be Sirokra. A sötétség és a meglepetés hatása alatt Idzikowski nyakra-főre visszavonult úgy, hogy a Tarna-hidakat hasznavehetlenné tenni elmulasztotta és a valóságos visszavonulási irányt eltévesztette, mert ahelyett hogy Verpelétre menne, mellékuton Egerbe indult. Ez Schlickre nézve nagy előny volt, mert még azon éjjel két zászlóaljat küldött Szent-Máriára előőrskül, melyek után még két századot és egy utász csapatot küldött támogatásul, s ezeknek a hid fölött kellett örködni.

A siroki szoros kijáráának elfoglalása a legnevezetesh mozzanat volt, midőn a kápolnai csata első napja leáldozott, mert a közép hadban és a magyar bal s az osztrák jobb szárnyon egy talpalatnyi terület sem lőn nyerve vagy veszve. Csak Pöltenberg hagyta magát őrzáratai téves jelentése által, melyek szerint Kápolnát az osztrák csapatok foglalták el, arra birni, hogy döbrői állását elhagyja és Kerecsendig vonuljon vissza. Ily jelentésnél a parancsnoknak a kíséretében levő tisztek kiküldése által, vagy pedig ha a távolság nem nagy, személyesen kell meggyőződni a tényállásról.

Dembinski 26-án délelőtt tudósításokat kapott az osztrák főhadserg gyöngyösi és árokszállási állásairól, és mint maga mondja, örvendett a nemsokára beállandó ütközetnek, valamint annak is, hogy Windischgrätz herczeg nem a Tisza és Debreczen ellen indul!!! Schlickről még mindig azt hitte, hogy Windischgrätzcel Gyöngyösnél akar egyesülni. Ugy látszik, hogy a kémszolgalat a főhadiszálláson nem a legjobban volt szer-

vezve. És csak 26-án küldött Damjanichnak parancsot Czibakháza elhagyására és Szolnok megtámadására, Vécseynek pedig azt az utasítást adta, hogy Damjanichot Török-Sz.-Miklós felől támogassa. E pontra nézve később még többet mondandunk.

Abban a nézetben, hogy Ramberg neki Kassa felől alkalmatlanná válhatnék, Répássynak Tisza-Füredre azt a parancsot küldötte, inditana némi lovasságot Tokajra és terjesztesse a hirt, hogy Kassa ellen készül. Végre Görgeyvel, ki Bayerrel Egerbe érkezett, szobába zárkózott, hogy vele a magyar csapatok használhatóságáról nyílt csatában a cs. kir. hadsereg szolgált katonái ellen értekezzenek, mert nem volt abban a helyzetben, hogy azt megítélhesse. *)

Midőn Dembinski így tudakozódott, legkevésbé sem sejtette, hogy az általa oly nagyon óhajtott pillanat nemcsak elérkezett, hanem már itt is volt. Ágyudörgés adta neki tudtára

*) A magyar csapatok nyílt csatábani értéke fölött Dembinski nem sokat ígért magának, ha Görgey ítéletét vette mérvadónak, mert mielőtt Dembinski őt 26-án bizalmasan kérde, vajjon a magyar csapatok nyílt csatában mérkőzhetnek-e Windischgrätz császári csapataival, Görgey ezt mondá: «Excellenciád, egy világos kérdést intéz hozzám, én világosan fogok felelni: Ne számítson ön a magyar csapatok vitézségére és kitartására. Rohantasson meg velők egy erdőt vagy egy falut, azt bátran keresztül fogják vinni, de ha nem sikerül az első roham, a legénység kisiklik a tisztek kezeiből; ép oly kevésbé lehet várni, hogy a legénység nyílt mezőn nyugodtan kitartsa a szuronytámadást vagy ágyutüzet.» Hogy az idegen vezért ily ítélet egy magyar tábornok részéről nem kevésbé lepte meg, az magától érthető. De Dembinski kétélyeit fejezte ki e fölött, mire Görgey megjegyzé: «Ha ön nem hisz nekem, engedje, hogy Bayer ezredes, ki bizonyára megbízható és íteletre jogosult ember, hasonlót állítson.» Erre Dembinski Bayer tábornoki ezredet hívatta magához, ugyan azt a kérdést intézte hozzá és ugyanazon feleletet kapta. De azért Dembinski nem vesztette el reményét a magyar csapatok bátorságában és kitartásában, melyek fiatal emberekből köztük Kápolnánál 5000 ujonczból állottak, s nagyon jól harcoltak, Görgey maga is bevallja emlékirataiban. Miért kisebbitette ő idegen tábornok előtt saját csapatait ily módon, ezt nem értjük, hisz elegendő lett volna, ha a csapatok ifjúságára s eddigi tapasztalatlanságára mutatott volna a döntő ütközet előtt, anélkül, hogy a nemzet vitézségét kérdésessé tegye, melyet Dembinski a történelemből ismert és a mely nem sokára Görgey vezénylete alatt oly fényesen lőn igazolva.

még az napon és abban az órában, melyben Görgeyvel és Bayerrel egy vendégszerető kanonok házában Egerben ebédelt. Az első, ki élvezetes nyugalomban zavarta, egy ur volt, ki azt sugta neki, hogy ágyudörgés hallható. Dembinski ezt épenségesen lehetetlennek tartotta, mivel számítása szerint az ellenség még nem támadhatott. Görgey erre az ablakhoz ment, fölnyitotta azt s ő is hallotta az ágyuzást, de talán ő is tévedett. Midőn a rémes zaj mindinkább növekedett s minden kétség elenyészett, az öreg lengyel nagyon idegessé lőn, és alig birták megnyugtani, hogy a harcztérre mehessen. Némely időrabló körülmények legyőzése után Dembinski Görgeyvel és Bayerrel végre Kápolnára jött, de már semmi rendezni való nem volt többé hátra, és vezényelni sem lehetett, mert a csata vége felé járt, Dembinski megtette intézkedéseit a csapatoknak a Tarna bal partjára visszavonására, néhány lovas portyázó hátrahagyásával és Görgey Kaálra lovagolt, hogy ott hasonlóan intézkedjék Szekulicsnál.

A hadsereget most a következő napra kellett összpontosítani és a még több mértföldnyire álló Kmety és Guyon-féle hadosztályok oda vonását elrendelni és végre Aulichot Kaál felé előretolni. A parancsokat e hadosztályok jó eleve való elindulására Dembinski Egerből történt elindulásakor saját tábornoki tisztjei által kellett volna elküldeni. De ő erre ép oly kevéssé gondolt, mint Görgey és Bayer és még hadsegédeit és parancsőr tisztjeit is ott hagyta Egerben. Görgey a magáét Mező-Kövesden, hol főhadiszállása volt, hagyta. Az első, mit tábornoknak ilyen esetben tennie kell az, hogy megbízható fő- és altiszteket elszólítson csapattesteiktől, de ez sem történt.

Dembinski Görgey tábornoki főnökével, Bayer ezredessel a kápolnai vendéglőbe ment, hol az intézkedéseket másnapra megtette és mivel sürgőnyszolgálatra senki sem volt jelen, Bayer ezredes — mint Dembinski 1874-ben megjelent emlékirataiban állítja — vette magára e kötelességet és becsületszávára fogadta, hogy Egerből való elindulásakor az illető parancsokat Guyonnak és Kmetynek legkésőbbben éjjeli 11 órakor megküldendi, hogy állomásaikról elinduljanak.

Ezeknek éjfélt után 1 órakor kellett volna állomásaikat elhagyni. Midőn Bayer távozott, Dembinski aludni ment.

Intézkedései a következő napra így hangzottak:

Aulich a bal szárny erősítésére Maklárról Kaálra indul és megakadályozza Szekulicscsal együtt az ellenség átnyomulását a Tarnán. Guyonnak a középhad erősítésére Kápolnára kellett mennie.

Kmety Abrányból Kerecsendre indul és ott marad mint tartalék.

A harcvezetvonalban álló hadosztályok megmaradnak állásaikban és megtartják azokat.

Görgeyre volt bízva a balszárny vezénylete, Klapkára a jobb szárnyé, míg Dembinski magának tartotta fenn a közép hadét.

Midőn Görgey Kaálról visszalovagolt, hogy Dembinskinek intézkedéseiről jelentést tegyen, ez utóbbi már aludt, ekkor arra a gondolatra jutott, hogy Guyonnak, kinek megbízhatóságát mindig kétségbe vonta, maga adja át a parancsot az indulásra. Egy tiszt, kit oda lehetett volna küldeni, nem volt kéznél Görgey állítása szerint és kevés megbízható ember volt a hadseregben. A táborban a legnagyobb sötétség uralkodott, mivel nem gyújtottak az ellenség közelsége miatt tábori tüzetket és mint tovább állítja, kérdéses volt, vajjon valaki rászánta volna-e magát a Mező-Kövesdre való lovaglásra. Nézetünk szerint ilyesmit egyszerűen meg kell parancsolni, egyébiránt Márjássy Kápolnán volt hadosztályával. Kerecsenden Görgey Pöltenbergnek megparancsolta, hogy hajnal hasadtával nyomuljon a Tarnáig. Görgey ezután folytatta útját Mező-Kövesdre, hová reggel 4 órakor érkezett meg és riadót doboltatott. Bayer a parancsokat Kmetyhez és Guyonhoz később küldötte meg, különben e hadosztály már elindult volna. Annak összegyűjtése oly lassan történt, hogy már fényes nappal volt, midőn elindult.

A későn történt elindulás következtében Guyon hadosztálya csak délelőtt 11 órakor érkezett Kerecsendre, hol mint Görgey beszéli, a Guyonnál szokásos pálinkakiosztás megtörtént. Görgey a parancskiadás s a hadosztály gyülekezése után

Mezőkövesdről lovagolt csak a csataterre, hogy Dembinskinek jelentést tegyen a hadosztály megérkeztéről. Ekkor azonban Dembinski Kápolnát, mint nemsokára látjuk, már kiűritette és visszavonulását megkezdte.

Ha ezen események megbeszélésénél egész részletesen előadtuk azon körülményeket, melyek a két hadosztály késő megérkezését és a csaták elmaradását, valamint Görgey kimaradását a válság beálltaig maguk után vonták, az azért történt, mert a Görgey ellen fölhozott fővádakhoz tartozik az is, hogy ő ezt mind szándékosan követte el, hogy Dembinskit fölültesse. Nözetünk szerint ugyanis elég embert lehetett találni futárszolgálatra. Nem volt szükség rá, hogy Dembinski, Görgey tábornoki főnöke által küldjön parancsokat kerülő utakon Mező-Kövesdre és Ábrányba, Guyonhoz és Kmetyhez. Minthogy Bayer ezredes hírhedt eselszövő volt és a parancsokat esti 11 óra helyett csak a reggeli órákban küldötte el, midőn Guyonnak 4, Kmetynek több mint 5 mérföldnyi utat kellett tennie Kápolnáig, minden esetre különösnek tetszik az is, hogy Görgey, ki Dembinskitől határozott utasítást kapott, hogy a várt második támadásnál a balszárnyat vezényelje, önkényt elhagyta állását, hogy Mező-Kövesdre menjen. Görgey állítása szerint a Bayer ezredes által küldött parancsörtsízt eltévesztette az utat. Szóval mindegyik helytelen intézkedés, tévedés, félreértés, melyek csak ugyan feltűnnek. Ezek oly mozzanatok, melyek az elfogulatlan bírálót komoly fontolgatásra kényszerítik.

Vajjon oly nagy volt-e Guyon megbízhatatlansága, hogy kénytelen volt őt galléron ragadni, azon nagyon kételkedünk, hisz Guyon vette be a Branyiszki szorost, míg Görgey Lőcsén időzött.

A kápolnai csata 2. napja február 27-én.

Dembinski 26-án este közvetlenül a csata után Driquet dandárát Kápolnára tette át, a tarnai hidat annyira eltorlaszoltatta, hogy csak egyes lovasok mehettek rajta át; s egy századot és 2 ágyut állíttatott föl mögötte. 27-én reggel a Mátyás hadosztályt csatarendbe állíttatta: Aulich a maga had-

osztályával megérkezett Kaálba. Az Aulich és Márjássy közti összeköttetés fentartására egy zászlóalj küldetett Kompoltra.

A császári táborban reggel élénk mozgalom volt észlelhető. Windischgrätz herczeg reggeli 8 órakor érkezett oda. Gyöngyösről történt távozása előtt a Parot dandár 4 lovas századát Kápolna felé küldötte, többi részét pedig 3 zászlóaljat, 1 lovas századot, 1 úteget a főhadiszállás fedezésére, s egyszersmind Parád, Verpelét és Heves felé teendő czirkálás végett hagyott hátra. Windischgrätz mindjárt megérkezése után a Tarnához ment, hol, tekintettel a terület fekvésére, a Kápolna ellen intézendő főtámadásra határozta el magát, de addig még várni akart vele, míg Schlickről valami hírt hall.

Schlick reggeli 4 órakor bontakozott ki a siroki szorosból a nélkül, hogy ellentállásra akadt volna. Egyes kis csapat-osztályok, melyeket Dessewffy elég nagy távolságra állított föl a szoros torkolatától, azonnal visszavonultak. De midőn Schlick hadtestének arcza több száz lépésnyire előnyomult, Klapka igen jól czélozó útegei igen sikeresen tüzeltek rá. Schlick ekkor az ugynevezett Kápolnahegy mögött, mely a Tarna-hídtól mintegy 800 lépésnyire a siroki uton emelkedik, fedezett állást foglalt, míg tüzésége a szorosból kibontakozott, ekkor aztán 5 úteget, köztük egy rüppentyű-úteget, vagyis mindössze 30 ágyut állíttatott fel az említett hegytől jobbra, mely tökéletesen uralkodott Klapka állása fölött és a tüzéséget másfél órai ágyutüzelés után állása elhagyására kényszerítette. Ezután Schlick Verpelétre tolta előre gyalogságát és Török gróf lovas századost Windischgrätzhez küldötte azon jelentéssel, hogy Verpelétet meg fogja támadni, miután kierőszakolta a szorost és az ellenség fölött tetemes előnyöket nyert.

Windischgrätz oda utasította Schlicket, hogy Verpelét bevétele után a Tarna bal partján lefelé nyomuljon, hogy ott Wrbnával egyesüljön, ki Kápolnánál e folyón át fogna menni.

Klapka Verpelét mögött a magaslatokon igen jó állást foglalt, a helységet 2 zászlóaljjal szállotta meg és a völgyben

egy fél hat fontos üteget állított föl a Tarnahid érintésével. Azon elkülönítmény levonása után, mely 26-án este Idzikowski alatt a siroki szoros kijárásának föladása után Baktára vonult vissza és ezért Schuleczzal csatlakozott, a Klapka rendelkezése alatt álló haderő egészben nem volt több 3600 főnyi gyalogságnál, 500 lónál és 16 ágyunál, ezek közt három fontosak is. Föladata volt Verpelétet tartani, miben Pöltenbergnek, kinek reggeli 7 órakor meg kellett volna érkezni és Schulecznak Bakta felől kellett volna őt támogatni.

Miután Schlick a legsikeresebben ágyuztatta Verpelétet, úgy hogy néhány ház kigyuladt, a Tarna két hidján történt átmenet után a Krieger dandárt rohamra rendelte ki, mi két zászlóaljjal első sorban és egygyel a tartalékban meg is történt. Az első két zászlóalj ellen a Dom Miguel és a 43. honvéd zászlóalj küzdött, melyeknek gyenge állásuk volt és élénk utczai harc fejlődött, melyben a két nevezett zászlóalj visszaszorítottatott, de nemsokára a tartalékban levő harmadik zászlóalj is belévegyült az ütközetbe, miután a 34. honvéd zászlóalj is a két osztrák zászlóaljra vetette volt magát s így a harc a magyarok hátrányával végződött. Ezek zömükre vonultak vissza. Schlick pedig Deym gróf tábornoknak megparancsolta, hogy a porosz herczeg vértess ezreddel üldözze az ellenséget. Ez a Tarnán átment és Verpelétre hatolt. Az ellentállás két császár és egy Coburg huszár század részéről nem volt elég erős, de a harc igen elkeseredett volt. Nemsokára két Lehelhuszár század is részt vett a harcban, melyek tartalékból jöttek és bátran rohanták meg a vértessket, de minthogy nem valamennyi huszár század vett az ütközetben részt, a vértess győztek. Ezek előnyomulásukban a tüzéséget és gyalogságot támadták meg és egy üteget elfoglaltak s annak legénységét lekonzolták.

E válságos perczben, még pedig délelőtt 11 órakor jelent meg Pöltenberg *) a harcmezőn ; a helyzet komolyságát

*) Pöltenbergi Pölt Ernő lovag 1813-ban Bécsben született, hol atyja gazdag ügyvéd volt, ki Gácsországbán két uradalommal birt. Pöltenberg 1830-ban mint hadapród lépett a hadseregbe és 1832-ben már hadnagy volt a Sándor nagyherczeg nevét viselő 4. huszárezredben.

azonnal beismerve, 4 Sándor huszár századot küldött támadásra, melyek a vértéseket visszaverték és a többi összeszedett huszárok segédelmével Verpelétig üldözték, mely alkalommal a 14. honvéd zászlóalj öldöklőleg tüzelte őket oldalba.

A középhadban ezalatt következőleg fejlődött az ütközet:

Midőn Verpelét irányából az ágyulövések hallatszottak és Windischgrätz herczeg meggyőződött, hogy Schlick a szorosan áthatolt s a magyarok jobb szárnyával az ütközetet megkezdette, parancsot adott a Kápolnánál álló magyar középhad megtámadására.

Ennek Wyss dandára által arczban kellett volna megtörténni és egy megkerülő hadosztály által Tótfalu felől támogatni. Wyss erre nézve előkészületeit már meg is tette. A völgy jobb szélén Kápolnával szemközt 3 zászlóaljat állított föl, a szőlőhegyekben egy vadász zászlóaljat és az országutnál két sorgyalog zászlóaljat helyezett el lépcsőzetesen.

A fölvonulást, mely egy lovas osztálylyal, 2 üteggel és 4 zász-

mely 1848-ban Bécsben állomásozott. Akkor Pöltenberg a legidősb lovas százados volt az ezredben és a márcziusi napok után századával Gráczbba küldetett. Midőn ezredének más három osztálya juniusban Bécsből Magyarországra rendeltetett, a 4. osztály egész októberig Gráczbban maradt. Ekkor ez is Magyarországra küldetett. Így jött Pöltenberg Magyarországra; részt vett Jellachich üldöztetésében és azután a magyar szabadságharczban is, annak minden fázisain át egész a világozi fegyverletélig. Midőn Görgey Buda ostromára indult, ő mint a 7. hadtest parancsnoka Győrnél maradt az ellenség szemmel tartására. Junius 2-án tábornokká neveztetett ki. Védte az állást Győrnél junius végéig és hadteste fölött Görgey fegyverletéleig parancsnokolt. Görgey mint parlamentairet küldte őt az oroszokhoz, kik elég ravaszok voltak, hogy bizalmát megnyerjék. Küldetésének eredménye abból állott, hogy üres ígéretekkel tért vissza, melyek mindig azzal végződtek, hogy egyelőre szépen le kell rakni a fegyvert, azután minden jól fog menni. Pöltenberg ott volt az aradi haditanácsban is augusztus 10-én, s ő is a föltétlen fegyverletétel mellett kardoskodott. Ez megtörténvén, osztotta bajtársai sorsát s első volt. ki október 6-án a vesztőhelyre lépett. Pöltenberg elegáns ember volt, noha alacsony termetű, nagy társadalmi műveltséggel bírt, és egy kitünő lovas katonatiszt minden tulajdonságát egyesítette magában. Különös vezéri képzettséggel ugyan nem bírt, de állását jól betöltötte, vitéz és határozott férfiú volt.

lőállal Tótfalu felől történt, Dembinski jóleve észrevette, és 5 század császárhuszárral, 14 ágyuval és a Zanini-sorgyalog ezred egy zászlóaljával azonnal oda sietett. Az ellenség szemközt megérkezvén, a helység fölött uralkodó állást foglalt el tüzésrével és megkezdte a tüzelést, melyet Dembinski 14 ágyuja élénken viszonzott. Mig ez Tótfalunál történt, Wyss Kápolnát támadta meg. A csatát ágyuzás nyitotta meg, mely Wyss 3 ütege és Márjássy 6 ágyuja közt fejlődött, s következése az lőn, hogy az utóbbi kénytelen volt ágyuit a helység mögött állítani föl. De az ellenség heves ágyuzása Márjássy gyalogságát is némileg elhamarkodott visszavonulásra bírta a hátul fevő magaslatokig. Wyss a magyar üteg igen élénk tüzelése daczára egy vadász és egy sorgyalog zászlóállal Kápolnába nyomult, hol igen makacs utczai harc fejlődött ki.

Wyss, ki rohamát biztosítva vélte látni, visszalovagolt a Tarna jobb partjára, hogy lovasságot hozzon magával az üldözésre. Dembinski, ki a gyalogság hátrálását észrevette, azonnal megváltoztatta intézkedéseit. 14 ágyujából négyet egy dombon állított föl, mely a Kápolnáról Kerecsend felé vezető utat annyira fenyegette, hogy onnét a Tótfalun levő ellenséges csapatokat, valamint a netalán Kápolnából előtörőket is lövethette. A 10 ágyu fedezéseül a Zanini-zászlóalj küldetett, a más 4 ágyu Kápolnával szemközt, az országuton foglalt állást. az eredeti állásnál, hol a huszárok állottak. Egerszersmind Aulichhoz azon parancsot küldötte, támadja meg azonnal az ellenség jobb szárnyát. Alig mutatkoztak a kaáli erdőből kibontakozó Aulich-féle zászlóaljak, midőn az erős osztrák elkülönítmény, melynek rendeltetése az volt, hogy a megkerülést vigye keresztül, azonnal elhagyta Tótfalut.

Ezt a kedvező pillanatot akarta Dembinski Kápolna visszafoglalására fölhasználni.

Márjássy utasított, hogy gyalogságát ismét összevonja, mit ő a leghevesb ágyutüzelés közt egész Kápolna alá vitt. Dembinski a 4 ágyut, melyeket előbb a kerecsendi uton egy dombra állított föl, a 2 ágyuhoz csatoltatta, melyek a hid mögött voltak felállítva és azután szakaszonként (egy szakasznak 2 ágyuja van) karfács-sortüzet nyitott.

A helység elleni rohamra a 47. honvédzászlóaljat rendelte ki, mely az országról nyomult előre és a Zanini zászlóaljat, melynek az északi bejáratnál kellett előnyomulnia. E zászlóalj élén, melyet Dembinski maga a legnagyobb vitézséggel és halálmegvetéssel vezetett, Mednyánszky Cézár báró fiatal tábori főlelkész, papi diszöltönyben, feszülettel kezében haladt. A 47. honvéd zászlóalj elszántan rontott előre s a makacsul védett korcsmát rohammal bevette és a védők legnagyobb részét lekonzolta. Időközben Dembinski is benyomult a Zanini zászlóaljjal a nyugati oldalon és megszállotta az első házakat. Ez alatt azonban Aulich beszüntette támadási mozdulatát és zászlóaljait ismét visszavonta az erdőbe.

Ezt a pillanatot használták föl a császáriak, hogy a helységben már-már hátráló csapataikat 2 zászlóalj által támogassák, melyek közül a Schönhals ezred egyik zászlóalja döntött. A vitéz 47. honvéd zászlóalj a legelszántabb védelem daczára sem tarthatta magát tovább és a Zanini-zászlóalj körülvéve látván magát, azonnal lerakta a fegyvert anélkül, hogy csak egy lövést is tett volna. A két zászlóalj támadása, miután megfoghatatlanul nem lőnek támogatva, nem végződhetett Kápolna bevételével.

Dembinski a Tarna-hidnál álló 6 ágyut idejekorán fölmozdonyoztatta és a legnagyobb sietséggel elhajtatta, hogy a helység bejárásánál állítsa föl, s az ellenség előretolását megakadályozza. Háromszor parancsolta meg Aulichnak a támadást, de hasztalanul. Ez volt az egyetlen nap az egész háboruban, melyben Aulich tétlenül maradt.

Midőn támadásunk Kápolnára megkezdett, reggeli 10 óra volt, a harcz a középhadban, jelesen a tüzérségé délig tartott. Azonban a várva-várt Guyon-hadosztály nem érkezett meg. Ellenben Görgey megjelent Dembinskinél, hogy jelentse, miszerint Guyon Kerecsendre megérkezett.

Görgey még nem közeledett Dembinskihez, midőn ez őt megpiilantotta és Verpelétre mutatva, fennszóval ráförmedt: «Miért nincs ön a maga állásán? A jobb szárny már visszavonul, mert ön nincs állásán.» «A jobb szárnynyal semmi közöm», válaszolt Görgey. «Én a bal szárny fölött parancsnokolok.» (A

melynél éppen nem volt. Szerző.) «De én önnek parancsot küldöttem, hogy a jobb szárnyat vezényelje», jegyzé meg Dembinski. (A csata alatt történt, hogy Görgey a bal szárnyról a jobbra rendeltetett, de ő e parancsról nem tudott, mert csak ekkor érkezett a csatatérre. Szerző.) «Semmi ilynemű parancsról nem tudok», viszonzá Görgey. «Nos, tehát rögtön vágtasson Verpelétre», mondá Dembinski, mire Görgey haladéktalanul oda lovagolt.

Dembinski Guyontól is kapott jelentést, hogy Kerecsendre érkezett, hol — osztatott legyen ki pálinkát legénységének vagy sem — 6—7 órai menet után hadosztályát pihentetni volt kénytelen. Dembinski azonnal indulást parancsolt neki, hogy a Kerecsend és Kápolna közti uton fölfogó állást foglaljon. Midőn Guyon oda érkezett, két óra volt és Dembinski nem sokára elrendelte a visszavonulást, miután állását Kápolnánál nem tarthatta, mert Tótfalut és Döbröt a császáriak foglalták el és a jobb szárny visszavonult. A Márjássy hadosztály, mely reggeltől délutánig egyedül harczolt anélkül, hogy az ellenség legkevésbé is bántotta volna, a fentemlitett magaslatra vonult vissza és Guyontól balra foglalt állást.

Midőn Pöltenberg hadosztálya a nyílt mezőkön a kerecsendi magaslatok felé vonult, egy osztrák hadoszlop tört ki Tótfaluról, hogy Pöltenberget megtámadja. Igen élénk tüzelés fejlődött, melynek Dembinski vetett véget, a midőn az öt Császár-huszár századdal az ellenség gyalogságát, melynek szárnya veszélyeztetve volt, megtámadta. Aulichnak meg volt parancsolva, hogy a hadsereg balszárnyával Tisza-Füred irányában, a poroszlói országunton egyelőre Füzes-Abony felé kezdje meg visszavonulását. Pöltenberget utasította, hogy a pillanatot az ütközet félbeszakítására használja föl és Guyon felé vonuljon vissza, mi meg is történt. Nem sokára megkezdette az osztrák tüzéség Guyon ellen a tüzelést, melyet ő 16 ágyújával élénken viszonzott. Pöltenberg a helyett, hogy fejlődését Guyontól jobbra eszközölte volna, a kerecsendi magaslat hátulsó lejtőjén vonult vissza. Dembinski egy parancsörtszert a másik után küldött Pöltenberghez azzal a parancsossal, hogy álljon meg és fejlődjék, de mind hiába.

Pöltenberg Görgeytől is kapott parancsot, ki Schlick részéről megkerüléstől tartott és ő volt most a hadsereg bal-szárnyának parancsnoka, melyhez a Pöltenberg hadosztály is tartozott s így hatalommal bírt. A parancsok ellentmondásos volta, épen a hadsereg céliránytalan beosztásának követke-zése volt. De Görgey parancsai kiadását nem terjesztette ki egyszersmind Guyonra is. Ehhez is jött egy parancsörtsízt Görgeytől, azzal a parancsesal, és midőn Guyon Dembinskit kérde, mit tegyen, az utóbbi a parancsörtsízt előtt ezen nyilatkozatot tette: «Mondja meg Görgey tábornoknak, hogy a hadviseléshez mit sem ért és nem parancsolhatott, a hol én személyesen vagyok jelen.»

Most a jobb szárnyon vívott csatának további folytatására térünk át azon pillanattól kezdve, midőn Pöltenberg is belé avatkozott és Görgey ott megjelent. Miután a vértések támadása visszaveretett, Verpelét visszafoglalása lön célba véve. De a helységnek szurony általi elfoglalására tett ismételt kísérletek sikertelenek maradtak. A gyalogság csak a bejárásokig jutott és hátrálni volt kénytelen. Az ellenség tulnyomó erejénél fogva tartani lehetett a jobb szárny megkerülésétől az egri ut felől. Minthogy Schulzot ideje korán elfeledték oda vonni, az ő hadosztályát föl kellett keresni és oda hozni. Klapka ajánlkozott Schulz elhozatalára, mibe Görgey beleegyezett és a maga részéről Kerecsend irányában akart lassan és harcolva visszavonulni.

Egy óráig tartott, míg Klapka Schultzra ráakadt. Dembinskinek 26-án kiadott intézkedései daczára Szalóknál megállott, a helyett, hogy a szoros megfigyelésére ott hagyott csapatok kivételével csapatai többi részével Verpelétre ment volna. Klapkának előbb kellett volna őt magához vonni, mert ő volt Görgey megérkezéséig a jobb szárny parancsnoka. Klapka ugyan még jó eleve érkezett meg, hogy a Schlick által szándékolt megkerülést megakadályozza, de mégis előbb részt vehetett volna a csatában.

A visszavonulás a verpeléti állásból a 3. zászlóaljból és egy tökéletlen ütegből álló Bulharin-hadosztály részéről rendetlenül történt; ez ugyan tulajdonképen csak a legszélső jobb

szárnyat képező fél hadosztály volt; — Pöltenbergé rendben vonult vissza. Görgey, ki ezen fél hadosztály visszavonulását, mely a Schulzeczal csatlakozott Idzikowski-féle elkülönítmény által gyengült, maga vezényelte a terület czélszerű fölhasználásával, melyet utolsó védelmi állásául választott. Ez a Verpeléttől keletre fekvő s Kápolna és Kerecsend közt északról délre húzódó magaslattal végződik és uralkodik annak hátulsó része fölött. A csucstól Döbrő felé egy hosszukás domb ágazódik el, mely a magaslattal Verpelét felé nyíló szöveget képez.

Görgey e dombon állította fel a Pöltenberg-hadosztályt, mi által a visszavonulási vonal fedve volt, a Bulharin-féle fél hadosztály pedig a csucst szállotta meg, mely most utolsó támpontul szolgált. A Görgey által választott állás nagyon előnyös volt.

Miután Görgey a zavarban lévő Bulharin-féle zászlóaljkat ismét összegyűjtötte, haderejét főhadiszállása, ugynevezett oszlopával erősítette, melyet mint a feldunai hadtest parancsnoka állított fel és amelyet tartaléknak lehetett tekinteni. Ez két század gránátosból, a német légió egy kis osztályából és a Nagy-Szombatnál szétvert, Ernő főherczeg nevét viselő 40. serezed 3. zászlóaljának maradványából, végre az Iglónál Kiesewetter őrnagytól elfoglalt röppentyű-ütegből és 2 vetágyn-ütegből, mindegyike 4 ágyuból állott. Ezen hadoszlop Guyonnal küldetett el Mező-Kövesdről és a kerecsendi hidnál állott, mint tartalék, honnét azonban Görgey nemso-kára elvonta.

Verpelét elfoglalásával és Klapkának ezen állásából történt visszanyomásával Schlick a Döbrőről előretolt Augustinetz őrnagy-féle elkülönítmény által összeköttetésbe lépett a cs. kir. főhadssereggel, jelesül Colloredo dandárával és csak a Pergen- és Fiedler-dandárok utánnyomulását várta be, hogy összpontosított támadását kettőztetett erélylyel megújítsa a magyar jobb szárnyra. Midőn a két fennemlitett dandár kéznél volt, Schulzig altábornagy a Kriegern és Deym dandárokkal délfelé, Pöltenberg állása ellen nyomult. Egy 4 gyalog-századból, 1 lovas-századból és 3 ágyuból álló elkülönítmény

Glöblenz őrnagy tábornoki főnök vezetése alatt a balszárny ellen nyomult azon hézagon, mely Pöltenberg és Görgey közt volt. Schlick maga a Pergen-dandárral és a lovassággal balra vonult, a Fiedler-dandár követte őt. Schlick ezen menetiránnyal saját bal szárnyát szándékolta fedezni egy netalán Egerből előnyomuló ellenséges hadoszlop ellen, valamint a magyar szélső jobb szárny megkerülését is.

Ugyanezért történt Görgey állásának nagy erélyvel eszközölt megtámadása a Schulzig és Pöltenberg közti összecsapás alatt, mivel az általános visszavonulást Dembinski már elrendelte s ez majdnem kizárólag a tüzéségre szorítkozott. Schlick Görgeyt el akarta tolni és elszigetelni, hogy a keresendi hidat elfoglalhassa. Görgeynek nehéz állása volt, de ő védte magát, Dessewffyt a fél hadosztály vezetésével bizván meg, mert érdekében állott Pöltenberg visszavonulását Kerecsendre fedezni, miután ez ismét a középhad visszavonulását fedezte. Görgey legalább is a két vetágyu-üteget rendelte az északi lejtő fennemlített csucsára. A vetágyu-üteg előtt kellő távolságban 3 fontosait állítá föl.

Az ellenséges balszárny a terep mélyedését felhasználván, mintegy ezer lépésnyi távolságban feljutott a magaslatra. Ezt az előnyt legelőbb is az ellenséges lovasság használta föl, mely kémszemlére küldetett ki, de ez a háromfontosok tüzelése által azonnal elűzetett. Az ellenséges lovasság eltakarodása után, Dessewffy *) a 34. és 43. honvédszászlóaljakkal az ellenséges tá-

*) Dessewffy Arisztid 1801-ben Csákányban. Abaujmegyében született, 1819-ben mint hadapród lépett a Radetzky gróf nevét viselő 5. huszárezredbe, hol századosságig vitte. Mint löbben, úgy Dessewffy is, ki képzett jeles tiszt volt, ezen állással végezte katonai pályáját, már 1839-ben mint lovas százados nyugdíjaztatta magát. 1848 őt is fölzavarta saját maga által keresett nyugalomból. Dessewffy őrnagyi állásért folyamodott a lovas nemzetőrségnél, hogy hazájának szolgálhasson. Különléle harcmezőkön küzdött és épügy, mint lovas parancsnok, valamint magasb állásban is kitüntette magát és ezért gyorsan lépett elő, érdemei jutalmazásául. Eleinte az északi hadtestben alezredességgig vitte és utóbb ezredességgig Klapka alatt s egy hadosztály parancsnokává lőn. Május havában tábornokká nevezetett ki és ismét az északi hadsereghez jött, végre ennek a Tisza mögé vonulása után a déli hadseregnél a 10.

támadó hadoszlop elé ment, mely a fennemlített területmélyedésén át előre akart nyomulni és visszavonulásra kényszerítette azt. Ekkor Pergen egy zászlóaljat küldött azon hadoszlop erősítésére és rohamot vezényelt, de ez is visszavonulásra kényszerítettett a vetágyuk által. De Schlick lassankint megerősítette támadását, mi által Dessewffy mindinkább hátrább tolatott.

Görgey a csucs erdős lejtőjét gyalogsággal sietett megszállani, erre az épen nem vitéz tiroli vadászokat alkalmazta. kik a lovasságtól nagyon tartottak. Időközben a maga gyalogsági tömegeivel, egy 6-fontos üteggel és egy röppentyű üteggel előnyomult. A Bulharin-féle zászlóaljak futva üritették ki az egész magaslatot és a keleti erdős lejtőn menekültek lefelé. Miután Görgeynek csak a néhány száz valódi és nem valódi tiroli vadászai maradtak meg, az Ernő-féle kis zászlóaljat vonta magához, hogy az ellenséges röppentyű-üteget elfoglalja. De ezen vitéz zászlóalj, a sok ujoncz általi kiegészítés folytán sokat vesztett erkölcsi értékéből és megingott. Most Görgey ez üteg elfoglalását a főhadiszállás hadoszlopának huszárai által kísérlette meg, de midőn ennek századosát Szeymant egy röppentyűszilánk lelőtte, a huszárok is megfordultak.

Ezen válságos perczben, délutáni 3 órakor Klapka a Schultzhadosztály egy részével jelent meg Szalókról Pergen balszárnyán. Schlick balszárnya épen ekkor ért gyors előnyomulással a fensík aljára, midőn Klapka a magaslaton megjelent. A hegy fél magasságáig hatolt az 52. zászlóaljjal, a 42.

hadtest parancsnoka volt Dembinski alatt. A temesvári csata után hadteste maradványaival megkezdte visszavonulását Lugoson át és midőn Görgey Világosnál a fegyvert lerakta, 4—5000 emberrel, néhány lovas oszttalylal és 52 ágyúval Orsova vidékén állott. Ekkor egykori barátja és ezredbeli bajtársa Lichtenstein Ferencz herceg altábornagy felszólította, tenné elébe a fegyverlerakást a számkivetésnek és enyhébb elbánást ígért neki. Dessewffy barátja lovagias szavára megadta magát, ki Haynaunak előterjeszté adott ígéretét. Dessewffy Aradra vitetett, a haditörvényszék kötél általi halálra ítélte őt, de kegyelem útján október 6-án agyon lövetett. Midőn Lichtenstein herceg Dessewffy kivégeztetéséről értesült, heves vita támadt közte és Haynau közt, melyet az utóbbi azzal végzett, hogy kijelenté, miszerint ő enyhítette a büntetést.

hónvédszászlóalj két századával és a lengyel légióval előnyös állást foglalt és élénk tüzelést kezdett 3-fontos ütegeiből az ellenség ellen. Ez nem ismervén a magyarok gyengeségét, a magaslatra fölvonult, tartalékát magához vonta, de csak ágyuzásra szorítkozott, mely az est beálltaig tartott. Görgeynek még sok baja volt tüzérsége eltávolításával és Kerecsendre vonult, míg Klapka Egerbe ment.

A magyar bal és az osztrák jobb szárny versenyezni látszott egymással a tétlenségben. Mintha Aulich és Schwarzenberg egymásról azt gondolták volna: «Ha te nem kezdesz semmit, én se kezdek semmit», mert Aulich, ki a délelőtti órákban Görgey távolléte alatt a balszárnynon ideiglenesen parancsnokolt, miután Görgey a jobbszárnnyra rendeltetett, csak néhány zászlóaljnak az erdőtől való előretolására szorítkozott, melyeket azután a helyett, hogy **támadólag** lépne föl, ismét visszavont és minden adott parancs daczára télen maradt. Schwarzenberg pedig a Tarnán túl álló Szekulics-féle csapatokra kezdett ágyutüzelést, melyek a Tarna bal-partjára vonultak vissza, ez volt minden, mit Schwarzenberg tett. Midőn végre a magyar balszárnny Dembinski parancsára visszavonult, a Dietrich dandár Kaálba nyomult, hol Szekulics hátvédével rövid ütközetbe bocsátkozott.

Guyon hadosztálya, miután Dembinski Márjássyval előre haladt, Kerecsendre vonult vissza, keletre ezen helységtől, és mint Görgey a Kmety hadosztálytól fogadtatott, mely e napra csak délután 3 órakor ért a kerecsendi keleti magaslatokra.

A magyar hadsereg visszavonulása, ugyszólván föltartóztatlanul történt, mivel osztrák részről az üldözés hat lovas századra és két lovas ütegre szorítkozott Montenuovo ezredes alatt a Kress könnyű lovasoktól, ki még azonfölül el is késett. Ő a Tarnán át akart menni Kápolna alatt, hogy egyenes irányban nyomuljon előre, de itt árkokra és mocsaras talajra talált és kénytelen volt átmenetét Kápolnánál eszközölni. Innét délkeleti irányban indult, hol Aulich hátvédére bukkant. Montenuovo ütegeit ismét felállította, anélkül azonban, hogy az ellenségnek valami kárt tett volna. Füzes-Abonynál az üldözést beállította és visszavonult.

Schlick megmaradt állásában a magaslaton, Colloredo dandára csak akkor nyomult elő, midőn már magyarokat nem lehetett látni és két ágyulövésnyire állott meg. Itt Colloredo Schulziggal közvetlen összeköttetésbe lépett; a Wyss dandár, mely egész napon harczolt, sokkal kimerültebb volt, semhogy üldözhetett volna. Schwarzenberg hadosztálya Kaálban megállott, hisz közvetlen ellenese — Aulich — üldözését úgy is Montenuovonak kellett eszközölnie. 27—28-ka közti éjjel a cs. kir. hadsereg a harczmezőn pihent s Kaál, Kápolna és Döbrő közti előőrsei a kerecsendi erdőben voltak fölállítva. A magyar hadseregből Schulz hadosztálya Egerben tölté az éjet. Kmetyé, mely az előörsi szolgálatot vette át, Kerecsenden és a többiek Maklaron és Szihalmón. Dembinski, ki a csata alatt horzsolást kapott a fején, főhadiszállását Maklaron ültette föl. A hadsereg kipihenhetette a nap fáradalmaait, de kevés ennivalót talált. Dembinski egy 60 huszárból álló kis elkülönítményt rendelt Miskolczra, hogy a városi hatóságnak az előfogatosok behajtásánál segítségül legyen s élelmiszereket szállíttasson. Görgey azonban a huszárokat osztályaikhoz küldötte és Sze-mere 48 órán át nem küldött élelmiszereket a hadseregnek. A vége az volt, hogy egyike a másikat vádolta, de legjobban mégis Dembinski okolható.

A veszteségek mindkét oldalon következők voltak: A cs. kir. hadsereg halottakban veszített 5 tisztet és 56 embert, sebesültekben 11 tisztet és 248 embert, eltévedtekben 1 tisztet és 31 embert, az összes veszteség tehát 17 tiszt és 335 ember.

A magyar hadsereg halottakban, sebesültekben és hiányzóiban mintegy 1200 embert veszített és 5—600 embert foglyokban.*) Két napi ütközet után a veszteség nem is mondható

*) E szám mindenesetre túlzott, noha így van állítva a munkákban. E számban sok hiányzó lehetett, ki később ismét előjött. Az elfogottak száma megközelíti a valót, mert közte van a Zanini zászlóalj is Átalánvéve azonban a honi történelem érdekében sajnálnunk kell, hogy adatok hiányában a veszteségek nem konstatalhatók tüzetesen, és hogy kivált a szabadságharcban elveszett és megsebesült tisztek nevei csak gyéren vannak följegyezve. Ez bizonyítja, hogy a veszteségi lajstomok nem küldettek be rendszeren a csapattestektől. A közlőnyben a nevek

nagynak. Ez az által magyarázható meg, hogy az utóharczot kevéssé alkalmazták és többnyire a tüzérség volt csak tevékeny. Az osztrák tüzérség annyiban volt előnyben, hogy csak nagykaliberű ágyúi, míg a magyaroknak nagymennyiségű háromfontosai voltak, azért volt a magyarok vesztesége nagyobb az osztrákokénál.

A kápolnai csatáról hozott leírásunkból nagy részben tudomással birhatnak olvasóink a magyar hadsereg veszteségeiről; röviden mégis felsoroljuk azokat és megjegyzéseket teszünk e veszteségek okairól, melyek is a következőkben foglalhatók össze: 1. a hadsereg kellő időben előretolásának elmulasztása a Tarnáig; 2. a Guyon és Kmety hadosztályok elkésétt megérkezése a harciba, valamint a Schulz hadosztály alkalmazásának idejekoráni elmulasztása; 3. az egységes fölőbb vezénylet hiánya az első napon Dembinski távolléte miatt, ki még nem számított ellenséges támadásra és a hadsereg hasonlóan hiányos vezénylete a csata második napján a szárnyak vezényletének megosztása folytán; 4. a harcászati összekötés lazulása a hadosztályoknál az idegen parancsnokok alatt álló különböző hadtestekből összetákolt hadosztályoknál; 5. minden intézkedés elmulasztása, melyeket meg kellett volna tenni, hogy Schlick előnyomulása a siroki szorosban megnehezíttessék és a kezdetleges harcászati mód, a mely által Idzikowski őrnagy Schlick bontakozását meg akarta akadályozni. Tudva volt, hogy Schlick a szoroson át akart hatolni és elég idő volt rá, kellő távolságban a kijárást előtt helyjel-közzel az utat összerombolni, hogy az ellenséges tüzérség előnyomulása megnehezíttessék, sőt talán lehetetlenné váljék. A mi végre Schlick bontakozását illeti, majdnem megfoghatatlan, miért nem lön ez megakadályozva és miért nem szállotta meg tüzérség a Kápolnahegy Sirok felől eső részét, honnan nagy kárt tehetett volna az ellenség soraiban. Visszavonulásra így is elég idő maradt volna. Igaz, hogy Pöltenbergnek megelőző este nem lett volna szabad önkényt Kerecsendre menni, így idejekorán

csak imitt-amott említvék. Egészen másképp van ez az osztrák kimutatásoknál, itt minden elesett, megsebesült és kitüntetésre ajánlott tiszt neve olvasható.

érkezett volna a maga helyére; és aztán Schulzról is megfellebbeztek; 6. a harczzonal nagy kiterjedése, mi a Guyon és Kmety hadosztályok hiányzása által még érezhetőbbé lett. Ez megnehezítette a szárnyak összeköttetését a középhaddal, valamint a parancsadást is. E hátrányok ugyan mindkét oldalon megvoltak, mert míg Dembinski mindent meg akart védeni, Windischgrätz mindent meg akart támadni és ezért nem történt Kápolnánál semmi döntő fellépés. Csak kitűnő hadvezérek értenek nagy kiterjedésű harczzonalak fölhasználásához, amidőn a szárnyak egyike vagy a középhad ellen tömörített nagy haderőt küldenek és a szárnyat vagy középhadat leverik, mielőtt erősítést küldhetne oda az ellenség.

Schlick ugyan erélyesen, határozottan és túlnyomó erővel nyomult a magyar jobb szárny ellen és nagy befolyást gyakorolt a csata menetére, de a kitűzött cél, hogy az ellenség visszavonulási vonalát elvágja, még sem sikerült neki, mert Colloredo nem működött kellőleg közre. Tartós, komoly harcza ezen csatában osztrák részről csak Schlicknek és Wyssnek, a magyarok részéről pedig csak Márjássynak és Klapkának, illetőleg Görgeynek volt. Leginkább a tüzéség vett mindkét oldalon benne részt; az osztrák 6000 töltényt használt föl. A cs. kir. hadsereg annyiban volt győztes, a mennyiben a magyar hadseregnek vissza kellett vonulnia. De az utóbbi legkevésbé sem volt megingatva, visszavonulását a legnagyobb rendben eszközölte és a Guyon és Kmety hadosztályok által erősítve, a kerecsendi igen jó állásban újra megkezdhetette volna a harczot. A fiatal magyar csapatok általánvéve igen jól harczoltak.

A két haderő egymáshozzi arányát illetőleg a tulsuly a harczzmezőn határozottan osztrák részen volt, noha Windischgrätz és Kocsicska munkáiban mindig az ellenség túlnyomó számáról van szó. Az utóbbi író, ki Schlick főhadiszállásán szolgált, még azt is meri állítani, hogy Klapkának 40—50 ágyuja volt, pedig a magyar hadosztályok mindegyike csak 16 ágyuval bírt s ezek is többnyire háromfontosak voltak. Számra nézve az osztrák hadsereg Kápolnánál 3—4000 emberrel erősebb volt a magyarnál; mert Dembinski 38,000

Windischgrätz 39,000 ember fölött rendelkezett, de a csatavonalban a viszony két hadosztály távolléte miatt egészen megváltozik. s ezek a magyaroknál hiányzottak. Mintegy 24,000 magyar harczolt 28,000 osztrák ellen. A harczolók erejének megítélésénél nem csak azok ereje veendő tekintetbe, hanem azon csapatosztályoké is, melyek az ellenfél szárnyainál és középhada mögött működnek, hogy azt elkülönítésre kényszerítsék. Így a magyar hadsereg háta mögött a Ramberg hadosztály volt Kassán és a Zeisberg dandár bal szárnyánál. Hogy Ramberg Kassáról meg nem mozdult, és Zeisberg a csata két napján nem tett egyebet, minthogy Hevesen megjelent s ismét visszavonult a nélkül, hogy a harczban részt vegyen, az más dolog. Ily tünetekre az ellenfélnek nem lehet intézkedéseit alapítania.

A kápolnai csata roppant nagy horderejű következtésekkel bírt, minek közvetlen oka ana távirat volt, melyet Windischgrätz herczeg a kápolnai csata után, egészen félreismervén a csata eredményét és az általános viszonyokat, elhamarkodva Bécsbe küldött. A jelentés, mely a közzétett hirdetéssel egyformán hangzott, azt mondá: «A lázadó csordákat Kápolnánál iszonyu mennyiségben találtam fel, szétszórtam és legnagyobb részét megsemmisítettem, a maradék a Tiszán körösztül menekült. Remélem, hogy néhány nap alatt Debreczenben leszek, s a pártütés fészket hatalmamba keritem.» E győzelmi jelentésre az osztrák államférfiak nem tudtak mást tenni, mint politikájuk czéljával előlépni és a márczius 4-ki oktroyált alkotmányt létrehozni.

Annak kijelentésével, hogy Magyarország bekebelezetik az osztrák császárságba, minden lépés el volt vágva a békés kiegyenlítésre, a nemzet ellentállása fokozódott és ez volt az ápril 14-ki meggondolatlan függetlenségi nyilatkozat egyik főoka.

Február 28-án következett be a cs. kir. hadsereg előnyomulása. Schlick hadtestének és Csorich hadosztályának Kerecsenden, Schwarzenberg hadosztályának Füzes-Abonyon át kellett előnyomulnia. Zeisbergnek, ki előtte való nap Bodig hatolt dandárával és onnan eredménytelenül Erdőtelekre vo-

nult vissza, a hadsereg jobb szárnyát Heves és Poroszló felé kellett biztosítani. Minthogy Schlick azt jelentette Windischgrätz hercegnek, hogy a magyarok a kerecsendi állást erősen megszállották és a támadás nagy nehézségekkel járna, a tábor nagy az alatt, míg a többi hadoszlopok megindultak, maga tett kémszemlét, mely alkalommal arról győződött meg, hogy a magyaroknak ott csak gyenge hátvédük van, mely nem sokára el is távozott. Schlick indulását azonban késleltette, mert az ő táborában főztek. Windischgrätz folytatta a menetet Maklára és Füzes-Abonyba, s ott akarta bevárni Schlick megérkezését.

A fennemlített helyeket délben elérték anélkül, hogy magyar csapatokra bukkantak volna. A Deym és Montenuovo lovas dandárok ellenben, melyek a hadsereg élén haladtak, Maklaron és Füzes-Abonyon át Mező-Kövesd irányába tartottak.

Dembinski hadserege egy részének, jelesül a Kmety hadosztálynak nagy bosszúságára a kerecsendi igen erős állást odahagyta és a hadsereg Mező-Kövesdre vonulását rendelte el, mely visszavonulást Kmety Kerecsenden egész február 28. reggeli 7 óráig fedett. Mező-Kövesdre érvén a hadsereg, az országtutól nyugatra összpontosított állásban szállott táborba. Az Aulich, Guyon és Pöltenberg-hadosztályok az országtutól északra táboroztak. Márjássyé, Schulzé és Dessewlfyé pedig ettől délre.

Deym lovas dandára a maklári sikon nagy távolságra követte Kmety hátvéd hadosztályát keleti irányban, midőn azonban Kmety az osztrák táborhoz mintegy 3000 lépésnyire közeledett, Deym támadásba ment át, mely a hét lovas-századból és kilencz ágyuból álló Kmety hadosztályt zavarba hozta. Egy üteg futva ért Mező-Kövesdre, hol Görgey feltartóztatta és visszarendelte. *)

*) Görgey a gyáva tisztet a hadosztály előtt agyon akarta lövetni, de midőn a kísért hadnagygyal Dembinskire bukkant, szándékát jelentenie kellett. Dembinski a kivégzést megtiltotta és a tisztet fedezet alatt Debreczenbe kísértette.

Egy más feltűnő jelenet fordult elő Mező-Kövesden Görgey egyik

Az ágyudörgés hallatára a hadosztályok azonnal fegyverbe állottak. Aulich és Guyon mindjárt kéznél voltak. A Miklós huszárezred azonnal előre küldetett Kmety főfogására, ezután valamennyi hadosztály előre indult. Dembinskivel

volt testőr-bajtársával, mely különbféleképen adatik elő. Mi itt e szomorú eset leírását Dembinski szerint hozzuk: ki erről ezeket írja:

«Kevéssel megérkezésem előtt, nem jelenték, de privatim közlék velem, hogy egy Udvarnok nevű magyar százados azzal fenyegeté Kmety alezredest, hogy ketté hasítja fejét és pedig a következő okból: Udvarnok egy fiatal, heves természetű ember, ki mint százados szolgált a gyalogságnál, a táborból Mező-Kövesdre távozott, hogy erősítőt vegyen magához. Ez alkalommal egy pohárral többet ihatott a vörös egriből. Midőn azonban az ágyudörgés a táborba visszaszólitá, egy magános huszárral találkozott Kmety hadosztályából. Ettől elkérte a lovát s ezért néhány arannyal jutalmazá meg őt. Az ütközetben Udvarnok nagyon kitüntette magát s mintegy eszeveszetten csapott a vértesekre. Az összecsapásból visszatérve, Kmety előtt haladt el, ki gyalog hadosztályának élén állott. Ez kérdőre vonta, miként merészel egy kincstári lovat úgy elfárasztani és agyonlovagolni? A gyalogszázados azonban helykén felelé, hogy ő vette a lovat, az az övé, s így azt teheti vele a mi neki tetszik. Az alezredest, ki hadosztályának felszerelését és jelvényeit felismerte, e mentegelőzést nem fogadta el, hanem kategorice megparancsolta a századosnak, hogy rögtön szálljon le. Ez engedelmeskedett, de oly fenyegetéssel, melyet már előbb említék. Ebben súlyos fegyelmertelenség rejtett és Kmetynek következetesen azonnal el kellett volna fogatnia a századosot, ami azonban nem történt.

Ellenséggel állván szemben, nem volt időm, hogy a dolognak mélyében hassak és egyelőre félre akartam tenni. A fiatal Udvarnok éppen gyalog akart a városba menni, midőn Görgeyvel találkozott, ki szintén értesült volt az esetről. Én láttam őket beszélni egy fölállított zászlóalj homlokzata mögött. Hogy mit beszéltek, nem tudom, hanem rögtön láttam, mint parancsolt oda Görgey néhány arra lovagló huszárt. Ezek a tábornok intésére tüstént kivonták karjaikat s csapásokat kezdtek mérni Udvarnokyra, aki, minden oldalról körül lévén véve, nem bírt menekülni, s hogy a csapásokat felfogja, kezét levegőbe emelte. Miután én az országuton több mint száz lépésnyire lovagoltam e jelenet színelvétől, éppen oda akartam vágdatni, hogy e méltatlan jelenetnek véget vessek. De Görgey most kinyújtott karral mutatott az elkinzott századosra, mint célra és erre azonnal két-három pisztolylövés dördült el... Midőn én vágdatva oda érkeztem, Udvarnokyt végvonaglásban vérében fetrengve találtam a földön. De Görgey stoikus nyugalommal fordítá felém lovát, köszöntött s jelenté, hogy e tiszt súlyos fegyelmi bünt kö-

ismét az a baleset történt, hogy asztalnál találta az ágyudör-gés. De nemsokára mégis lovon ült, hogy kövesse a csapa-tokat. De mindjárt a helység kijáratánál huszárok vágattak elébe azzal a hirrel, hogy a vértéseket visszaverték. A hős Mik-lós huszárok Görgey Kornél vezénylete alatt csakugyan dere-kasan megverték Deym dandárát és egy felüteget elfoglaltak. Deym majdnem Szihalomig volt kénytelen visszavonulni. A huszárok azonban megállottak, amint látták, hogy Montenuovo lovas dandára jobb szárnyukon előnyomul. De nem lőnek

vetett el, minek következtében ő — Görgey — egy őrzőjárat által el akarta őt fogatni, de miután a tiszt ellenszegült, a legénység köteleességszerűleg agyonlőtte őt.

Az igazat megvallva, annyira megütődtem a tényálladék illetén elferdítésén, hogy mit sem feleltem a tábornoknak. Én láttam az egész csemény lefolyását, amint épen előadtam, és hogy Görgey mily gyorsan tudott mindent elcsavarni! Udvarnok százados mindenestre a haditör-vényszék teljes szigora alá esett s minden körülmények között életével kellett lakolnia. De az, ami szemeim előtt végbe ment, nem volt az a mód, melyen a megsértett haditörvényeknek elégtételt kellett szerezni. Még ma is szemrehányásokat teszek magamnak, hogy akkor nem vontam számadásra Görgeyt — de helyezze magát az olvasó az én helyzetembe. Én egy szót sem tudtam magyarul és így a tábornoknak könnyű lett volna embereinek — ha jól emlékszem, mind Lehel huszárok voltak — oly feleletet adni szájukba, hogy vallomásaik az övével összehangozza-nak. Egyébiránt Görgeynek ez eljárása nem keveset tett arra nézve, hogy a hadseregben irányában már különben is megingatott rokonszen-v aláásattassék. Mint több tiszttól hallám, Udvarnok, akit én személyesen nem ismertem, igen vitéz, sőt vakmerőségéről ismert és a zászlóaljban barátságos természetűért általánosan szeretett, de fájdalom, némileg könnyelmű és hevesvérű tiszt volt.

E szomorú esetről meg kell jegyeznünk, hogy ittas tisztel, mint minden más embert mindenekelőtt haza visznek, hogy alvás által kijó-zanodjék. Csak ezután vonják felelősségre. Udvarnok vétsége ittasság volt, azon körülmény által súlyosítva, hogy ebbe az ellenség előtt, legko-molyabb hivatása teljesítése közben jutott, tehát tisztí rangja elvesz-tése által szigorum büntetendő. Életét azonban nem veszthet, mint Dem-binski állítja és erőszakos megöletését nem lehet igazolni ellenszegülésé-vel in flagranti, mert Udvarnok ezt beszámíthatlan állapotban tette. A ló végett őt a helyszínén nem lehetett felelősségre vonni, sem szemé-lyét ide s tova ránczizálni, s így fölingerelni nem kellett volna, hanem azonnal a porkolábhoz vinni.

megakadályoztatva a Deym által hátrahagyott ágyuk elvitelében. Dembinski a hadsereget, mely nem támadtatott meg, estig fegyverben tartotta és táborba szállatta.

A Deym hadosztály vesztesége 9 halott és 49 sebesült volt, köztük Holstein herczeg őrnagy egy lovas százados és 3 hadnagy. A veszteség magyar részről sehol sincs följegyezve. Csak annyit tudunk, hogy Thomsdorff lovas százados fején több sebet kapott a saját huszáraitól. Thomsdorff ugyanis egy vértés tisztet fogott el, ki őt mint egykori bajtársa megkérte, bocsássa szabadon. «Lódulj hát ördögbe» mondá Thomsdorff és a főhadnagy mint villám nyargalt tova. Midőn ezt a közelben levő huszárok látták, e kiáltással «áruló» Thomsdorffra rontottak, ki a mint tudta védte magát. — Thomsdorff épen nem volt áruló, hanem igen vitéz tiszt és eredeti legény, ki volt bajtársa szabadon bocsátásával nem hitt rosszrat cselekedni. Az esetet úgy adjuk elő, amint ő maga elbeszélte nekünk.

Dembinski a késő esti órákban az előőrsök meg szemlélésére indult, melyeket a Kmety hadosztálynak kellett volna kiállítani, de ilyeneket nem talált. Ez ismét izgalmas jeleneteket idézett elő közte és Kmety közt. Midőn Dembinski szállására tért, Görgey az összes hadtest- és hadosztály-parancsnokokkal már ott várta őt. Megjelenésük célja volt megtudni Dembinskitől, mi a szándéka és minő tervet követ. E testületi föllépés a tiszta-füredi pártütés előjátéka volt. Katona-ember nem kifogásolhatja, ha két hadtestparancsnok teljesen érthetetlen visszavonulási intézkedéseknél a többiek nevében is tájékoztató felvilágosítást kér a főparancsnoktól, de testületi föllépés katonai szabályok szerint meg nem engedhető, sőt büntetendő, és a kíváнат, hogy a fővezér tervét előttök kifejtse, tulmegy azon a korláton, a meddig egy alárendelt tábornok mehet. Dembinski minden fölvilágosításadástól vonakodott és a kápolnai csatára vonatkozó körülményekre terelte a beszélgetést.

Vége márczius 1-én kiadta Dembinski utolsó intézkedéseit s ezek a hadseregnek Mező-Kövesdről elindulására vonatkoztak, hogy hadiszállásokban helyeztessenek el s kipihenhessék magukat. Ennek szüksége csakugyan fenforoghatott,

de az ellenség közelsége mellett az egész hadsereget nem lehet elszállásolni, hanem fölvaltva csak egyes részeit, szóval szűkebb elszállásolás alkalmazandó. Dembinski intézkedésénél fogva Klapka hadteste a Szekulics hadosztálylal Eger-Farmosra ment, az Aulich hadosztály Lövőre, hogy támadás esetén Klapkát támogassa, Pöltenberg és Kmety hadosztályának Szent-István jelöltetett ki és Guyon hadosztálya Négyesre tétetett át. Dembinski főhadiszállását a fedezéttel együtt Ivánkán üttette fel. Ezzel az összpontosítással a hadsereg félkört képezett, melynek középpontja Ivánka volt. Ezáltal Dembinski Poroszlót, illetőleg a tiszai átjárást akarta fedni és összeköttetését az egyeki főélelmezési raktárakkal eszközölni. Ebben az állásban minden órán várta Szolnok bevételeit, csak február 26-án rendelte el, hogy ez esetben Damjanich tetemes tulnyomó erőt vessen észrevétlenül a Tisza balpartjára és küldjön erősítésül Szolnokra, míg maga a jobb szárnyon intéz főtámadást az osztrák hadsereg ellen, a hadműveletek sulypontját a vasuti vonalra helyezvén. Hogy ezt elérhesse, Dembinski az épen elfoglalt állással akarta Windischgrätz herceget Poroszlónál lekötve tartani.

De itt főleg az forgott kérdésben, vajjon lekötötte-e magát Windischgrätz az épen nem erős állás által, melyet Dembinski elfoglalt? A távolságok az elszállásolási állomások és az ellenséges tábor közt aránylag oly csekélyek voltak, hogy Dembinski azoknak kijelölésénél az ellenség hanyagságára nem igen számíthatott. Egyre nézve azonban már tisztában lehetett, hogy Windischgrätz várakozása ellenére végre támadásba ment át az ő hátrányára.

Ugyanaz nap, melyen Dembinski Mező-Kövesdet elhagyta, Windischgrätz herceg indulni készült hadseregével Maklárról. E végből márczius 1-én reggeli 8 órakor a következő csatarendben állott serege: A közép hadban Fiedler, Krigern és Colloredo dandárok, a jobbszárnyon Wyss dandára, a balon Pergen dandára, mindketten lépcsőzetesen, a dandáruitegek dandár beosztásukban állottak, a tüzérségi tartalék a két szárny mögött, a Schwarzenberg hadosztály mint tartalék, a Deym és Bellegarde lovasdandárokkal. A tüzérségi főtartalék a

Schwarzenberg hadosztály mögött állítottatott föl. Az elővédet a Montenuovo lovasdandár képezte.

Ezt a csatarendet a Maklárról Mező-Kövesdig terjedő egészen nyílt, semmi támpontot nem nyújtó területre való tekintettel választotta. De hogy Windischgrätz e mély harcrendben akkor az ellenség ellen akart nyomulni és a lovasság és tüzérség tömege, melyre e nyílt téren a főszerep esett, hátul ment, azt még a sorharczászat és előltöltők idejében is kuriózumnak lehetett tekinteni. De az előnyomulás aznap elmaradt, mert a két hadtestparancsnok, Schlick és Wrba kijelentették, hogy a csapatok nagyon fáradtak és ágyútöltényben is hiány uralkodott. Ezt azonnal a tartalék lökészeleiből kellett pótolni. Mindazáltal a hadsereg dermesztő hidegben reggeli 8 órától délutáni 3 óráig a fennemlített csatarendben maradt. Windischgrätznek nagy bosszúságára a következő napra kellett halasztania előnyomulását, de mint látni fogjuk, egészen is felhagyott vele.

Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagy, ki lovas csapatokkal küldetett Mező-Kövesd ellen kémszemlőre, ugyanis azt jelentette, hogy egy rengeteg magyar haderő hátvédét látta, mely sietve indult Szent-Istvánról Ivánka felé. A magyarok, a fennemlített körülmények folytán, 8 órával voltak előbbre és így Windischgrätz utól nem érhetette őket. Abban a véleményben, hogy Dembinski már megkezdette visszavonulását Poroszlónál a Tiszán át, Windischgrätz a magyarok hátvédét mégis utól akarta érni, hogy érzékeny csapást mérjen rá. Zeisbergtől, kit oda utasított, hogy Poroszló felé nyomuljon, azt a jelentést vette, hogy kedvenc visszavonulását ismét megkezdette Erdőtelek felé; mert ágyuival nem mehet Besenyőn át és így Tenk és Atány felé veendi útját. Windischgrätz ez ismét bosszantotta. A Deym-dandár Mező-Kövesd felé indult. Wrba a Csorich hadosztálylyal és a Montenuovo lovas dandárral azonnal Szihalom és Eger-Farmos felé indult, hogy Poroszlóra érjen. A Zeisberg és Dietrich dandároknak követniök kellett volna; Zeisberget Schwarzenbergnek kellett fölkeresnie, mert nem tudták, hol van. Délután 3 órakor a főhadiszálláson erős ágyuzás volt hallható Poroszló irányában.

mely Wrbna összeütközését az ellenséggel jelezte. Windischgrätz azonnal a nála szárnysegédi minőségben alkalmazott fiát, Windischgrätz Alfred őrnagyot Wrbnához küldötte azzal a szóbeli parancssal, hogy az üldözést erőlesen folytassa és az ellenségnek minél nagyobb kárt okozzon.

Az összeütközés Klapkával történt, ki az osztrákok előnyomulásáról. Szihalmon át, délutáni 3 órakor jelentést kapott. Azonnal megtette intézkedéseit, melyeket, tekintettel a nagyon kedvezőtlen területviszonyokra, igen jóknak lehetett mondani. Eger-Farmosnál egyesül az Eger folyó két ága, melyek lapályos partjaikon kiöntéseikkel mocsaras talajt képeznek, mely örként veszi körül néhány száz lépésnyire a helységet, s ez vette körül Klapka állását is. Hadereje teljes kifejtésére tehát nem gondolhatott, de az általános visszavonulási vonal megvédésére és fedezésére igen célirányosan alkalmazta azt. A Márjássy-hadosztályt állította a harczzonalba, míg hadteste többi részét a helység mögött állította fel, hogy egyszersmind megóvja magát a Mező-Tárkány felőli megkerüléstől. Délutáni 3 órakor bukkant Wrbna Klapka két zászlóaljára. A Wyss-dandárt fölfejlődtette, két lovas üteget, egy 12 fontos üteget és egy fél röppentyű-üteget vitt a tűzbe, melyek ellen Klapka előbb két, utóbb három zászlóaljat küldött. A Wyss-dandár mögött a Colleredo-dandár állott tartalékul. Mindenekelőtt igen erős ágyutűz fejlődött ki, melynek védelme alatt Márjássy lassan és harczzolva vonult vissza. Midőn egy vadász-zászlóalj vonult be Eger-Farmosba, míg Montenuovo lovas dandárával oldalvást nyomult ellene, Márjássy utolsó csapatai csatázva vonultak ki onnét. Az ágyutűz azonban esti 8 óráig tartott. Az alatt a többi hadosztályok legénysége azzal volt elfoglalva, hogy a mocsárban elsüllyedő 20—30 ágyut és társzekeret kiszabadítson és a folyón át az országuttra huzzon.

Az átkelés az Eger hidján egész esti 7 óráig tartott, midőn Klapka hadteste a folyó mögött ismét egyesülve állott csatarendben. Márjássy csapatai, a nagy menet fáradalmai daczára igen jól tartották magukat. A veszteség halottakban és sebesültekben 120 emberre rugott, az osztrákok vesztesége nincs kimutatva, csak a Civalart dzzsidások hadnagyáról Stern-

bergerről van említés téve, kinek egy ágyugolyó lőtte el jobb lábát.

Midőn Görgey az ágyudörgést hallotta, azonnal látta, hogy Eger-Farmos felé kell nyomulnia Pöltenberg és Kmety hadosztályaival, nehogy Aulich hadosztálya Lövön legelőbb is fenyegetve legyen. Görgey ezt Dembinskinek jelentvén, elindult és mindenestre helyesen cselekedett. Menetében, jelesül éjjel, akadályokra talált, melyeket azon évadban a rossz utak gördítettek elébe. A legnagyobb akadály volt a Kányapatak kiöntése Lövő előtt. Éjfélkor ezen is átvergődött és az Aulich, Pöltenberg és Kmety hadosztályok egyesülve voltak. Itt tudta meg Görgey az útközet kimenetelét Eger-Farmosnál és Dembinski parancsa ellenére, a lövői táborn rövid pihenés után 3 hadosztályával odahagyta; ezután Ivánkán át Poroszlóra indult, Guyon Négyesen kapta az utasítást, hogy kövesse őt.

Klapka éjjeli 10 órakor megkezdte visszavonulását Poroszlóra, miután az egri hidat leromboltatta és éjfélután 1 órakor megérkezvén e helység előtt Mező-Tárkány ellen állást foglalt. Görgey márczius 2-án korán reggel az Aulich, Pöltenberg és Kmety hadosztályokkal szintén megérkezett és így az nap a hadsereg Poroszló körül volt összpontosítva. Dembinski Tisza-Füredre tette át főhadiszállását és megparancsolta Klapkának, hogy hadosztályával oda menjen. Görgey ennek fedezését magára vállalta.

A terület Poroszló körül mocsaras lapályok által van átszelve, honnét e helységtől csak egy órányi hosszúságu töltésen, a Cserőpatak hidján átmenve, lehet jutni. Csak a csekély magaslaton fekvő Poroszló és a Cserőpatak közt van még nyílt síkság, mely nagyszámu ágyu fölállítására alkalmas. Innét az északról vagy nyugatról jövő ellenség a tiszafüredi töltést egész hosszában érintheti és úgy azt, mint a Cserő hidját keresztűzbe veheti. Elképzelheti tehát az olvasó a visszavonulás nehézségét ezen a töltésen az ellenséggel szemben, valamint az ellenség által könnyen eszközölhető megszorítást is.

Mit tett most Wrba? 2-án reggel Eger-Farmosról a jó karban lévő országuton haladt, mely Mező-Tárkányról Porosz-

lóra visz. Mező-Tárkányban a Dietrich, utóbb pedig a Zeisberg dandárral is találkozott. Ezeket a Tiszától jobbra, a besenyői utra küldötte, míg maga egyenesen Poroszló felé tartott. Midőn Poroszlóhoz közeledett, Görgey természetesen nem gondolt visszavonulásra, hanem megmaradt állásában, melyet a helység nyugati oldalán elfoglalt volt. Wrbna nem volt veszedelmes ellenfél. Görgey állásához érvén mindenekelőtt kémszemlét tartott s a terület megvizsgálása után ép oly kevéssé volt tisztában a támadás módjára nézve, mint előbb. Sok ide s tova tanácskozás után arra határozta magát, hogy semmit sem kezd, hanem utasítja Zeisberget és Dietrichet, hogy Görgey bal-szárnyát kerüljék meg. Zeisberg ismét kifejezte aggodalmát azon nehézségekre nézve, melyeket az utak okozhatnak e moz-dulatnál. És mi történt? A helyett, hogy támadásba mennének át, hadi tanácsot tartottak, melyen Windischgrätz fia is jelen volt. Ő csak hallgatta a tábornokokat, néhány csipős észrevé-telt tett és visszatért a tábornagyhoz, kinek leírta a táborno-kok gyámoltalanságát és előadta Wrbna azon kérését, hogy őt Schlick által erősítse, mivel támadásra igen gyenge!!! De ez még nem volt minden. Wrbna nagyon veszélyesnek tar-totta még a táborozást is Poroszló előtt és elhatározták, hogy visszavonulnak Mező-Tárkányra. Midőn Görgey Wrbna téllen-ségét észrevette, kis előnyomulást tett, mely poroszlói vesze-delmes állása indokolásául szolgált.

Wrbna eltűnt és a sötétség beállta után Görgey Tisza-Füredre vonult vissza és csak a hat huszár század Hertelendy alatt maradt az ellenség szemmeltartásául vissza Poroszlón. Midőn Dem-binski Görgeytől jelentést vett, hogy Poroszlót ki fogja üríteni és Tisza-Füredre vonul, ez parancsot küldött neki a Poroszlón maradásra és ha megtámadtatnék, a harez elfogadására. Gör-gey e parancsot éjjel előtt kapta, de nem teljesítette, hanem hadtestével éjjel után Tisza-Füredre ment és visszavonulását a következő levéllel indokolta, mely igen világos jeleül szol-gált a később bekövetkező eseményeknek. A parancs végre nem hajtása ily indokolással párosulva egyértelmű volt a fő-parancsnokkal szemben az engedelmesség felmondásával.

«6. szám. Dembinski altábornagy urnak Tisza-Füreden.

Kelt Poroszlón 3/3. reggeli 1 órakor 1849. — A gyámoltalan tétova, melyben altábornagy urat tegnap reggeli értekeződé-
sünk alkalmával találtam; a még utolsó perczben is megmá-
sitott, ingadozó, semmi tekintetben sem szabatos disposi-
tiók, melyek nekem, elébb ugyan írásban, de csakhamar két
izben is újra s mindannyiszor megint változott értelemben
élőszóval adattak, engem még aziránt is bizonytalanságban
hagytak, hogy (személyes) tartózkodása helyéül mely pontot
méltóztatott választani. Ezért keresém e legalkalmasabb
utat, melyen arról, a mi új itt Poroszlón az ellenség részé-
ről történt, a Tisza mögött hozzám legközelebb tanyázó csa-
patck parancsnokához juttathassam jelentésemet (ön számára)
s így közlém ezt Répássy bajtársammal. — De intézkedé-
seimet saját meggyőződéseim szerint kellett megtennem; s én
mindig képes leszek egy magyar hadi-törvényszék előtt
igazolni azokat. — Ön ezen intézkedéseim hírére oly paran-
csot küld nekem, mely aziránt, hogy minek kelljen történnie
és mi módon? ép oly kevésbé világosan fejezi ki magát,
mint eddigi parancsainak is legtöbb részében. — Egyszerűen az
a kérdés: parancsnoka vagyok-e hadtestemnek, vagy pedig
csak ideig-óráig való vezetője valamely osztálynak, melyet
önnek, altábornagy ur, tetszik parancsaim alá rendelni? —
Ha amaz vagyok, a mint ez meglehetősen érthetően ki van
mondva azon miniszteri rendeletben, mely mint hadtest-pa-
rancsnokot úgy állított engem önnek főparancsnoksága alá,
akkor szerénytelenség nélkül várhatom altábornagy urtól,
hogy operátióinak vezérlő alapgondolatát, ha nem is írásban,
de legalább élőszóval, legalább négy szemközt velem közölje;
de még inkább van jogom megvárni azt, hogy ez alapgon-
dolatból következetesen kieredő minden intézkedés kivitele
alkalmával hadtestem, melynek fenntartásáról hazámnak fele-
lős vagyok, feldarabolatlanul maradjon vezetésem alatt és ne
állitassanak az én hadtestem egyes részei egy másik hadtest-
nek részeivel összekeverten, felváltva egyszer a magam, majd
megint valamely másik tiszt parancsai alá, a mint ez az ön
vezénye alá helyezett, ugynevezett közép-hadseregnek ezen
rövid szerencsétlen hadjárata legfontosabb pillanataiban eddig

— elég sajnosan — ismételve megtörtént. — Ha pedig nem vagyok többé hadtestparancsnok, hanem csak vak eszköz annak a kezében, kit az ország kormánya fölém helyezett: akkor kénytelen vagyok eddigi hadi pályámat befejezettnek tekinteni, miután soha sem fogom magamat arra elhatározni, hogy föltétlenül és vakon oly vezetésre bizzam magamat, melynek czélszerűsége és helyes következetessége felől, fájdalom, a legszükségesebb bizonyságok is hiányzanak előttem. — Oly súlyos esetben, minő az én jelenlegi helyzetem itt Poroszlón, a hol a legjava magyar hadesapatok egy teteemes részének fönmaradása forog kockán, parancsnokomtól én csak vagy semminő parancsot, vagy helyesen indokolt, egészen határozott parancsot várok. Azon pillanatban, mikor az ellenség velem szemközt két ágyulövésnyi távolságban csatarendben áll, míg ellenséges füstjelek arczban és két oldalt, valamint néhány hadifogoly vallomása és kiküldött kémeink és kémelő czirkálóink jelentései egész bizonyossággal igen erős bekerítő csapatok közeledését jelzik: hirtelen, önálló elhatározás kellett. Egyszerűen úgy állt az alternativa: vagy előre vagy hátra. Az első az ön hadjárata következtében, mely alatt csapatjainknak felette hiányos élelmezés mellett s a legfárasztóbb menetek közben kellett kemény ütközeteket kiállani, az immár lehetetlenné vált.

Tehát csak a másik maradt hátra, — hanemha netalán az ittlevő csapatoknak czéltalan feláldozása szándékolatik. Ha Poroszló csakugyan hadászati és harcászati tekintetben fontossággal bíró pont, a honnan Pestfelé manővrozhatni: akkor még mindig fennmarad a lehetőség, innen pihent, vagy legalább jól élelmezett csapatokkal újból kezdeni az offensívát. — Ezen perczben kiadtam az indulási parancsot a Tisza mögé való visszavonulásra, melyet Répássy tábornok — itt levő osztálya Hertelendy alezredes alatt mint hátvéd fedez. Ezt én oda utasítám, hogy hadtestparancsnokának további parancsait a Tiszán innen, az elkészült sánczok mögötti táborban várja be. — Visszavonulás befejeztével minden órán kész leszek mindent, mit ezuttal teszek, egy magyar haditörvényszék előtt igazolni, esetleg a kiérdemlt büntetést ön-

hatalmu cselekvésemért a haditörvényezikkek értelmében el-
venni.

Görgey, s. k.»

Görgey, Klapka és Guyon hadtestei márcz. 3-án Tisza-
Füreden és környékén, Auliché pedig Tisza-Szöllősen voltak
elszállásolva.

Windischgrätz herceg teljesítette Wrbna kívánságát, kinek
Poroszlónál követett magatartását a háboru után haditörvény-
széki vizsgálat tárgyává tette és támogatására küldötte a
Schulzig-hadosztályt; de Wrbna még ezzel az erősítéssel is
kijelentette, hogy Poroszlót nem támadhatja meg, sőt e hely-
ség közelében maradását is igen veszélyeztettnak mondta.
Wrbna elvesztette a parancsnokságot a vidék megfigyelésével
megbízott s Poroszló körül lévő gyalog hadosztály és a Mon-
tenuovo lovas dandár fölött és ez Lichtenstein Ferencz her-
czeg altábornagyra ruháztatott.

Miután a magyar hadsereg a Tisza balpartját akadály-
tanul elérte, Windischgrätz herczeg nem gondolhatott többé
arra, hogy Poroszlón túl folytassa támadását; mert mindenek
előtt az átmenet erőszakolása volt az egyetlen előnyomulási
út, mely a Tisza nagy hidjáig másodfél órányira mocsáros
talaju keskeny gáton át nyulik el és a Tisza balpartján föl-
állított elsánczolásokkal és ütegekkel szemben járhatlan. Más-
részről a tábornagnak egy a magyarok részéről a közép
Tiszáról történhető támadásra is el kellett készülnie.
Ily körülmények közt Windischgrätz herczeg visszavonulási
mozdulatra érezte magát indíttatva, hogy hadseregével oly
állást foglaljon, mely lehetőségessé tegye neki a magyar had-
sereg előnyomulásának elébe menni. Állását Pest és Szolnok
közt választotta. Márczius 3-án tett indulási intézkedéseinél
fogva az első hadtest Kecskemétre, a második Czeglédre és
Schlick hadteste Jász-Berénybe ment elszállásolási állomásra.

A kápolnai két napi csatának még az a különös ered-
ménye volt, hogy mind a két hadvezér hátrált. Hadműveleteikre
tökéletesen alkalmazható a közmondás: «amilyen az ok, olyan
az okozat.» A támadási eszméről a védelmire való átmenetel
jellemzi mind a kettőt, Windischgrätzet ép úgy mint Dem-

binskit. Az előbbi Pesten akarta bevárni a támadást, melyet Dembinski tervelt. De miután Dembinski azon rögeszmébe bonyolódott, hogy Windischgrätzet egy maga által választott harcmezőn fogadja, a támadásról le kellett mondania, melyet most Windischgrätz akart kezdeni, hogy a hadműveleteket általán véve megindítsa. Előre nyomult és Dembinskit az ez által már hetek előtt választott harcmezőn találta, még pedig egész közel és előkészületlenül. Windischgrätz erőlyesen megtámadta őt. Dembinski, mert ezt idejekorán nem tette, nem volt képes haderejét összegyűjteni és midőn a nagyon előnyös kerecsendi állásban mégis együvé gyűjtötte azt, visszavonult anélkül, hogy üldöztetnék és nyakra-főre átkelt a Tiszán. Windischgrätz nem volt képes ezt többé megakadályozni és ismét védelembe ment át. Mindakét hadvezér kárt szenvedett tétovázása által. Egyelőre a hátrány a magyarok részén nagyobb volt, mivel egy hónapot és nagyobb területet vesztek és ismét a tiszántuli kimerült vidékre látták magukat szorítva. A visszavonulás elvégre is nyomasztólag hatott a hadsereg szellemére és annak magasabb köreiben fegyelmetlenséget idézett elő, amint tüstént látni fogjuk.

XXV.

Mozgalom a főbb parancsnokok közt Dembinski ellen. — Törzstisztek gyűlése, Dembinskinek a főparancsnokságtól való elmozdítása tárgyában. — A pártütés fejlődése és Dembinski elmozdítása. — Görgey ideiglenes főparancsnok. — Kossuth, Mészáros és Vetter megjelenése Tisza-Füreden. — A vizsgálat és annak eredménye. — A hadműveletekről. — A szolnoki ütközet. — Surlódások Vecsey és Damjanich között. — Levelezés Görgey és Damjanich között.

Hogy Dembinski tapintatlan fellépése következtében mint külföldi nem kelthetett rokonszenvet a honi vezérek közt, az előre volt látható. A modor, melylyel az alvezérekkel szemben fellépett, olyan volt, hogy még inkább fokozta a kellemetlen érzést, melyet az idegen vezérség keltett. Ugy tetszett, mintha be akarná bizonyítani a fiatal nemzeti vezéreknek, hogy a hadviseléshez keveset vagy semmit sem értenek és a nemzet őreá van szorulva, hogy a harczmezőn valami sikert arathasson. A nemzet kebeléből felmerülő fiatal hadtestparancsnokok ugyan nem voltak született hadvezérek és ha itt-ott egész a forradalom végeig mutatkozott is egyik vagy másíknál a műkedvelőség bizonyos foka, a kiváló fiatal magyar tábornokok mégis birtak némely oly tulajdonságokkal, melyek nagyobb seregtestek, sőt még hadsereg vezényletére is képesítették őket. Dembinski tagadhatatlanul tehetséges és csatákban kipróbált tábornok volt, de 18 évi száműzetése, ha nem is szellemi, de fizikai rugékonyságától megfosztotta őt. Tervei még mindig magukon viselték a tökély jellegét, de a kivitelben igen nehézkesnek bizonyult és ezáltal legjobb számításai meghiúsultak.

Igy történt ez egész a kápolnai napokig és azok után is. Működése tehát nem volt bizalmat keltő, mogorva és leczkézttető föllépése által pedig a nemzeti alvezérekkel szemben ezeknek ellenségeskedését idézte föl maga ellen. Nem csoda tehát, hogy alvezérei azon gondolkodtak, miként szabadulhasanak meg tőle első sikertelen hadvezéri szereplése után. Az ez irányban tartott tanácskozások oly eljárásra vezettek, mely Görgeynek nagyon kívánatos volt. Midőn ez ugyanis Poroszlóba érkezett, Klapka közölte vele, hogy három hadosztályparancsnok kijelentette, miszerint a történt elszállásolási intézkedések után Dembinskinek csak föltételesen — fölfogásuk szerint épen nem — fog engedelmeskedni, azaz csak azon parancsait fogadják el, melyek Görgey vagy Klapka által vannak ellenjegyezve. A három hadosztályparancsnok ezen föllépése katonai fogalmak szerint, az alárendeltség fogalmával össze nem egyeztethető és az ellenjegyzés alkotmányos körülírásával csak úgy értelmezhető, hogy Klapka és az ő hadosztályparancsnokai Dembinski vezényletéről mitsem akartak többé tudni.

Ily értelemben fogta azt föl Görgey is és az ügy elintézését Tisza-Füredre érkezése utánra halasztotta. Ezután saját hadosztályparancsnokait, Klapkáiira mutatva, megkérdezte és ezek természetesen azt a választ adták, melyet már a kérdés tartalmazott. Ők is csatlakoztak bajtársaikhoz vagyis Görgeyhez.

Hogy Klapkának oka volt Dembinski ellen föllépni, az kétségtelen. Míg Dembinski figyelmen kívül hagyta Klapka azon javaslatát, hogy Schlicket egész hadtestével üldözze, Kossuth előtt azon indokolatlan panasztette, hogy egyedül Klapka az oka Schlick elmenekülésének. Jól tervelt meglepetését Pétervásárnál, melyről Windischgrätz maga is bevallja, hogy annak további kizsákmányolása balszárnya megsemmítésére és sikeres támadás kezdésére vezethetett volna, Dembinski meghiusította és ép úgy megróttá azt, mint a kompolti meglepetést. Dembinski nézete az volt, hogy a Tarnáig előnyomulása titokban maradhat és hozzájárulhat ahhoz, hogy előbb bírja támadásra Windischgrätzet, mintsem ez azt kívánná. Mi pedig ugy vélekedünk,

hogy Dembinski határozott föllépése az anélkül is óvatos Windischgrätzet támadása még óvatosabb elődázására birta volna. A tábornagy ugyanis oly parancsokat adott ki a szini, pétervásári és kompolti meglepetések következtében, melyek nagy elővigyázatra intettek és a kompolti meglepetés következtében a Colloredo-dandárt Bagig vontatott vissza. Klapka tehát, mivel nagyon könnyen meg lehetett férti, Dembinskivel le akart számolni.

Annyi azonban bizonyos, hogy az öreg Dembinski még mindig jó tanácsadója maradhatott a kormánynak, de a hadsereg élén lehetetlenné lett. Csak elmozdításának módja fölött nem voltak tisztában és ennél fogva nem választották a helyes utat. A szolgálattól szabad valamennyi törzstisztet ugyanis gyűlésre hívták össze, melyen Szemere kormánybiztosnak is meg kellett jelennie, nehogy azt gondolja a kormány, hogy a hadsereg ellene esküszik össze. De a kormány által kinevezett főparancsnok elleni nem katonai eljárás mégis határozott összeesküvés volt. Szemere tudomásul vette a gyűlés által kimondott bizalmatlansági szavazatot, valamint azt a kérést is, tenné meg a kellő lépéseket Dembinski elmozdítására és ruházza át a főparancsnokságot valamelyik hadtestparancsnokra. 'E záradék Görgeytől jött, kit mint rangban legidősebbet meg is választottak. A mi ezt a kérést illeti, ez csakugyan megengedhető volt, mihelyt két hadtestparancsnok a hadsereg nevében tette és írásban részletesen indokolta, de mint egy tisztgyűlés kifolyása a fegyelmet veszélyeztető praecedent idézett föl, mely később csakugyan árnyékát vetette.

A Dembinski elmozdítását célzó föllépést a lehető legkiméletesebb módon kellett volna Szemerének megkezdeni, s kísérletet tennie Dembinskit önkényes visszalépésre bírni. Ha ez nem sikerült, csak akkor következhetek volna a további lépések. Hogy az első lépés nem fog sikeres lenni, az előre volt látható, mert Dembinski ezáltal szegénységi bizonyítványt állított volna ki magáról. Ilyesmit pedig Dembinskitől legkevésbé lehetett várni. Miután a Dembinski elmozdítására célzó tényeket eddig tábornokai leírása szerint említettük föl, most Dembinski előadása szerint adjuk ezeket elő.

Márczius 3-án, midőn Dembinski épen levélírással volt elfoglalva, Szemere kormánybiztos lépett be hozzá és rögtöni haditanács összehívását sürgette, mely a keresztülviendő hadműveleteket megállapítsa, s egyuttal hozzátette, hogy Görgey és Klapka tanácsát kérje ki, miáltal azok a felelősségben is osztozkodni fognak. Dembinski kijelentette, hogy az a tábornok, ki haditanácsot hí össze, maga nem bír magának tanácsot adni, ami pedig a felelősséget a hadműveletekre nézve illeti, ezt maga vállalja magára. Szemere még inkább nógatta, hogy ezt tegye és megjegyzé, hogy a tábornokok és hadosztályparancsnokok épen össze akarnak gyűlni, hogy egy őt illető kellemetlen határozatot hozzanak. Dembinskit e közlemény épen nem félemlítette meg, mire Szemere azt mondotta, hogy az urak rövid idő múlva ott lesznek, hogy neki az ügyet előterjesszék, melybe ő különben nem akar avatkozni.

Alig mondotta ki Szemere e szavakat, midőn kopogtak az ajtón s Görgey, Klapka, Répásy és Aulich léptek be. Ünnepestes komolysággal sorakoztak, meghajtották magukat és Görgey így szólott: «Altábornagy úr! igen szomorú jelentést kell tennem!» Dembinski a szünetet, mely e megszólítás után beállott, felhasználván, a következő megjegyzést tette: «Uraim, azon értelemben, amint Szemere ur nekem az ügyet csak az imént előadta, önök oly embernek, kiknek lelkiismerete annyira tiszta, mint az enyém, mitsem mondhatnak, a mi kellemetlen.» Erre Görgey így folytatta: «Altábornagy ur! Ön elvesztette a csapatok bizalmát és ezért nem tarthatja meg tovább a főparancsnokságot.» Midőn Görgey e nyers szavakat mondá, Dembinski észre venni vélte, hogy Klapka Görgeyhez fordulva, ennek valamit mondott, mi az épen tett ünnepélyes nyilatkozattal nem állott összhangban, hanem inkább az előbb Szemere által indítványozott és az urak által félbeszakasztott vitatkozásra vonatkozott.

Anélkül, hogy a tett kategorikus nyilatkozatot tekintetbe venné, Dembinski Szemere felé fordulván, sipkáját kezébe vette és hadműveleteinek titokban tartására vonatkozó emez epizódot beszélt el az 1830-ki lengyel szabadságharczából: «Litvániából

visszavonulásom alkalmával tisztjeim egyszer hozzám jöttek és tudni kívánták, hová viszem őket. „Uraim, válaszolék nekik, ha föltételezhetném, hogy ez a sipka valamit sejt abból, amit gondlok és hová akarom önöket vinni, akkor földhöz vágnám (ezzel levette sipkáját fejről és földre dobta) és eltaposnám és ezentul füveg nélkül járnék.” Ugyan azt felelné nekik is, mondá, mihelyt hadműveleteire nézve kérdést intéznek hozzá.

Erre Dembinski és Szemere között hosszabb vita támadt, melyet a tábornokok nyugodtan hallgattak és amely a többiek távozása után is folyt, anélkül azonban, hogy Dembinskit engedékenységre bírja. Szemere, a kormány által ráruházott hatalomnál fogva Dembinskit késő éjjel megfosztotta a főparancsnokságtól és azt ideiglenesen Görgeyre ruházta. Miután az erre vonatkozó írásbeli nyilatkozatot megkapta Dembinski Szemerétől, levélben közölte vele, mit kell legközelebb tenni. Azt írta, hogy mindenekelőtt be kell várni a jelentést Szolnok bevételéről, addig minden további hadművelet beszüntetendő. Klapkának már kiadta a parancsot, hogy hadtestével Szolnokra induljon, mit ez meg is tett. E magától érthető záradékot csak azért említjük föl, hogy megjegyezzük, hogy midőn a hadsereg bizalmatlansági szavazata vele Görgey által közöltetett, Dembinski Klapkához lépett és kérdezte tőle, vajjon a kapott parancs következtében legalább elmegy-e Szolnokra, mire Klapka azonnal igennel felelt.

Alig küldötte el Dembinski levelét Szemeréhez, midőn Bayer ezredes, Görgey tábornokari főnöke, báró Meszéna ezredessel, Répásy tábornokari főnökével és ennek hadsegédével Lázár őrnagygyal hozzá belépett. Bayer, mint Dembinski mondja, goromba módon, a parancskönyv átadását követelte — Görgey szerint pedig az összes szolgálati könyveket, mit Dembinski megtagadott. Dembinski azon helyes nézetet fejtegeti, hogy a parancskönyv a történetírás fontos adatainak egyike és az ő tulajdona. Ez állítás ugyan épen nem helyes, mert a parancskönyv birtoka a hadseregnek a háboru alatt való vezénylésére nézve, minden irányban nélkülözhetlen az utódnak; mert tájékoztató szolgál és sok ugynevezett álló rendeletet tartalmaz. A történetírásra nem marad más mód, mint hogy amit az illető

fontosnak talál, írja le idejekorán vagy irassa le. Ezt találtuk mi mindig az egyetlen helyes módnak.

Bayer nem is fogadta el Dembinski nézetét és annyira megfélekezett magáról, hogy 18 évi szolgálati idejére való hivatkozása daczára, azzal fenyegetőzött: «ha jó szerével ki nem adja az altábornagy ura parancskönyvet, erőszakot fogok alkalmazni.» Dembinski a legnagyobb felindulással fölugrott, hadsegédét a parancskönyvért küldötte, balkezébe vette azt, jobb kezével pedig kardja markolatára ütven így szólott: «Mig egyik kezem a kardot tartja, a másik a magyar hadsereg parancskönyvét ki nem fogja adni.» Bayer annyira szemtelen volt, hogy e szavakkal: «majd meglátjuk,» hagyta el Dembinski szobáját anélkül, hogy meghajtotta volna magát. Dembinski csakhamar egy gyalogsági szakasz nehéz lépteit hallotta s alig volt ideje az ajtót bezárni, midőn a parancsnok szavát «lábhoz» és fegyverzörejt hallott a padlaton. Dembinski azonnal levelet intézett Szemeréhez, melyben vele a botrányos esetet közölte. Hadsegédét, kinek a levelet Szemeréhez kellett volna vinnie, az őr azzal utasított vissza, hogy mindenkit leszur, ki Dembinski szállását elhagyni szándékozik.

Félóra mulva Répásy jelent meg, ki az öröket eltávolította és egészen felindulva kért bocsánatot Dembinskitől a törtétekért, egyszersmind Meszéna és Lázár is megjelentek hadsegédénél, hogy kimentsék magukat. Azt mondták, hogy nem tudták mi forog kérdésben, mivel Bayer fontos szolgálattételre szólította föl őket. Aulich mint régóta szolgáló törzstiszt, a kit a cselszövények és botrányok undorral töltöttek el, az esti órákban azon utasítással küldötte hadsegédét Dembinskihez, nem parancsol-e valamit. Dembinski úgy hiszi, hogy ennek hadteste ép annyira ragaszkodott hozzá, mint Guyoné, ki sem a tisztek gyűlésében nem vett részt, sem nem volt tagja a bizalmatlansági szavazatot megvívó küldöttségnek, de Dembinskinek eszébe nem jutott e ragaszkodásokat kizsákmányolni, miáltal még nagyobb zavarok állottak volna be. Bevárta a kormány további határozatait. Mint mondja, Görgey pártütési lépése befolyás nélkül maradt állására, miután ugyanaz nap a következő levelet vette Kossuthtól:

Altábornagy ur!

Bármennyire meg voltam elégedve a febr. 27-ki csata eredményével, miután a csapatok nyolcz órán keresztül igen derekasan tartották magukat s az ellenségnek oly tiszteletet parancsoltak, hogy az elrendelt visszavonulás alkalmával ő is félbeszakítá a csatát s minket üldözni nem merészelt, bármennyire is örvendtettem továbbá Kmety alezredes (a legderekabb vezérkari tisztek egyikének) febr. 28-ki fényes sikeréről szóló kellemes hírnek, ép oly váratlanul kaptam márcz. 1-én a tudósítást, melyben engem Excellentiád arról értesít, hogy hadseregét Poroszlóhoz közelebb vitte. Tehát újra egy visszavonulás — egy győzelem után! Ujra terület-veszteség, midőn a térnyerésre a csapatok élelmezése végett oly nagy szükségünk van! Eddig már valószínűleg veendette ön Vécsey tábornok tudósítását, melyből látni, hogy Szolnok felől mit sem lehet félni, mert az ellenség csaknem egész erejét ön ellen egyesítette. Higgye el nekem, tábornok ur, hogy az ellenség nagy respektussal viseltetik ön és hadserege iránt és nagyon fél egy részünkről való bátor támadástól.

De ezer- meg ezerszer kell ismételnem, hogy csak egy óvatosan vezetett támadólagosság vezethet minket biztos győzelemre. A védelmilegességre való szorítkozás tönkre tesz minket. Ha nem teszi az ellenség, megteszi az éhség. Ön azt írja, hogy gondoskodjam az élelmezésről, jól van, de az én kopasz tenyeremen nem nő buza; ha jól akarja seregét élelmezni, térnyerésre kell törekednie és nem térvésztesre; a Kassától Miskolczig és Egerig elterülő tér, mely most fel van adva, egy hónapra elégséges segédforrásokat nyújtott volna, és ha felhozza ön, hogy a csapatoknak a kemény földön kell tanyáznok, azt kell válaszolnom, hogy a csapatok sokkal jobban lennének elhelyezve és élelmezve Eger, Árokszállás vagy Gyöngyös vidékén, mint a kiszivattyuzott Poroszlón vagy Tisza-Füreden. Ismételten kérem az altábornagy urat, hogy a térnyerésre fordítson figyelmet.

Kérem, fektesse hadműveleteit támadólagos alapra; hol, minő módon és minő ellenség ellen, azt ön ítélheti meg legjobban, de előre és támadólagosan, különben physikai hiá-

nyokat fognak szenvedni csapatjai. Nem képzei ön, mennyire emelné egy győzelem, egy szerencsés előnyomulás csapatjainak erkölcsi erejét. Én erősen meg vagyok győződve, hogy ha a 28-ki csata után ön egész erejével gyorsan előre nyomult volna, most már Gyöngyösnél állana és a Szolnok körül levő ellenség sebesen vonult volna vissza. Én nem vagyok hadvezér, azért tehát nem is elegyedem a stratégiába, hanem a támadólagosság szempontján és a védelmilegesség nehézségein kívül ismételve sürgősen kell figyelmeztetnem a tábornok urat, hogy legjobb, leghadgyakorlottabb csapataink közül Vécsey és Damjanich, Répásy hadtestének egy részével együtt mintegy 15--16,000 emberünk hetek óta tétlenségben van, egyedül oly állások fedezésére szorítva, melyeket az ellenség csak akkor fog komolyan fenyegetni, ha ön a főhaderővel nem nyomul elő támadólag; ha ön előre nyomul, Szolnok nem lesz veszélyeztetve, mert az ellenség még most nem elég erős arra, hogy főhaderejét önnel szembe állítsa és azonkívül Szolnok ellen jelentékeny haderővel törjön előre támadólag; ha pedig tétovázunk, akkor egészen másképp lesz.

Ismétlem, helyezze összes csapatainkat a Tiszánál tevékenységbe; ez bizonyára megment, a védelmilegesség pedig megront minket. Ha én most főtábornok volnék, Török-Sz.-Miklósról egy dandárt egészen csendesen Czibakházára vetnék és Damjanichnak meghagynám, hogy így megerősített hadtesttel, (tehát mintegy 10,000 emberrel) Czibakházán át előtörjön, míg Vécsey a többi 3000 emberrel hadtűntetést visz végbe Szolnok ellen, ön pedig megerősödve Répásy csapatainak legnagyobb része, nevezetesen 12 fontos ütege és lovassága által, óvatosan támadólag előrenyomul. (E helyen Dembinski a következő sajátkezű megjegyzést teszi: ezt írta nekem Kossuth ur, mint ohajtást márcz. 2-án és én azt már febr. 26-án megparancsoltam. Dembinski Henrik.)

Mi lenne a következmény? Az ellenség főhaderege vagy elszakítna egy erős osztályt Szolnok támogatására, és akkor ön megverné a gyengébb ellenséget, vagy pedig ha el nem szakítna, sakkban tartja ön az ellenség főhaderejét és Damjanich megveri a gyengébb ellenséget Szolnokon és fenyegeti az

ön előtt álló ellenség jobb szárnyát, melynek aztán Hatvan felé kell visszavonulnia. Ha ön már egyszer Gyöngyös előtt áll, küldje előre Görgeyt három dandárral Pétervásáron át Jablonowski ellen, vagy mint is hívják, és meg fogja látni, hogy mint fut Kassáról fölfelé. Ha birjuk a vidéket Gyöngyös-ig, hozzá még Kecskemétet is, a csapatok nem fognak hiányt szenvedni; különben nem tudok jót állani, mert nem nő buzakalász kopasz tenyeremen. Ez az én nézetem, melynek főpontja a következő: Ne hagyja legjobb csapatainkat hiában tétlenségben, különben másképen kell azokat alkalmaznom: sajnálom, de meg kell tennem.

Van szerencsém még a következőkről értesíteni: 1) Hogy Tokaj egészen üres ne maradjon; a tartalékhadtestből, mely az ön hadseregén kívül áll, egy zászlóaljat, két századot, egy osztály lovasságot és egy fél 6 fontos üteget Tokajba helyeztem. (Dembinski itt sajátkezüleg megjegyzi: Ez oktalanság csakugyan keresztül is vitetett és ez egészen haszontalan hadműveletre a legfontosabb pontok egyikéről, Tisza-Füredről Asbóth ezredes alatt 3000 ember vonatott el tőlem. Dembinski.)

2) Egész Budapesten az ellenségnek még 3000 embere sincs. Nekünk Komáromban 10—11,000 emberünk van; ha ön egy kombinált mozdulatot akar tenni, írja meg nekem a napot és órát és én 6000 emberrel és 20 ágyúval fogok tüntettetni Buda ellen Komárom felől; vagy beveszi ön Budát, vagy pedig eltávolítja magától az ellenséget és akkor annál biztosabban nyomul előre. 3) Az ellenségnek az egész szolnok vonalon Pestig alig van 6000 embere. 4) A füredi és porosz-lói élelmezést illetőleg arra kérem, lépjen egyenesen Szemerével összeköttetésbe ahelyett, hogy nekem ír. Debreczen messze van; míg ön nekem ír és én vissza, eltelik három nap. Az illető biztosok parancsot kaptak, hogy mindent megtegyenek, de még egyszer: tér, tér! Mert ahol semmi sincs, én semmit sem teremthetek. Önnek előrelátása, melylyel 12 nappal előre megmondotta, hogy az első csata Eger környékén leend, nagy tiszteletet keltett bennem az ön bölcs belátása iránt és gyarapította nagy bizalmamat. (Itt Dembinskinek következő megjegyzése olvasható: Nem 12 nap előtt, mert az én tervem

már február 2-ikán ki volt dolgozva, tehát egy teljes hónap-pal előre megjelöltem ama vidéket, melyen az első csata volt. Dembinski.)

Ön az első nagy csatát nem vesztette el, az ország meg van elégedve az eredménnyel, ön próbára tette csapatait, — tehát előre! előre! és ne feledje a haderőket, melyek most Vécsey és Damjanich alatt az időt hiában vesztegetik. Mindent tevékenységbe kell hozni, ha Czibakházáról nem, akkor hát Szeged ellen, de én nem hevertethetem azokat hiában.

Debreczen, márt. 2. 1849. este 5 óraker.

Kossuth L. elnök.

Kossuth e levele abban a véleményben erősítette meg Dembinskit, hogy a kormány vezényletével és hadműveleteivel meg van elégedve és ez némileg meg is lepte őt, annyiival is inkább, mert a kápolnai csatáról és visszavonulásáról még nem tett jelentést a kormánynak. De Szemere megtette azt helyette. Dembinski Tisza-Füredről csak annyit irt Kossuthnak: «Én nem vittem a hadsereget Tisza-Füredre, hanem utána mentem.» Ezzel Dembinski egyelőre csak azt akarta mondani, hogy Görgey az ő parancsai ellenére cselekedett, midőn Poroszlóra és onnét Tisza-Füredre vonult vissza.

Szemere igen részletesen irt volt Kossuthnak a Tisza-Füreden előfordult eseményekről és személyes megjelenését kívánta a veszedelmes villongások elintézésére. Görgey és Klapka is küldöttek egy tisztet Debreczenbe részletes jelentésekkel. Az egyetlen Dembinski maradt nyugodtan és várta az események fejlődését.

Midőn Szemere jelentése Kossuthhoz ért, ez a legnagyobb izgatottságban lépett szobájából irodánkba vagyis inkább a nagy városházi terembe, és Bikkessy őrnagynak ezt mondá: «Hozason tüstént négy lovas kocsit, a hadügyminiszterrel és Vetter tábornokkal azonnal oda megyek és agyonlövetem a g—t.» A Görgeytől érkezett törzstiszt ekkor közel állott hozzánk. Nevetést elfojtó arczkifejezéssel kérdé halk hangon tőlünk; «Kit akar ez agyonlövetni?» — «Görgeyt» válaszolék, «ha tudni

akarod» — «Ah, ugy-e?» mondá gunyos hangon.» — Kossuth személyes hadsegédével Bikkessy őrnagygyal, valamint Mészáros és Vetter tábornokokkal s ezeknek hadsegédeivel Tisza-Füredre indult, hol az elkövetett fegyelmetlenség és pártütés fölött ítéletet akartak hozni.

Szemere Kossuth elébe ment, hogy őt Tisza-Füredre érkezése előtt mindenről tudósítsa. Midőn előadása közben azt mondá, hogy Görgey veszedelmes ember, Kossuth megjegyezte: «nemesak veszedelmes, hanem áruló is és törvénszék elébe kell állítani.» — «Még nem az, mondá Szemere, de azzá válhat; mert még csak veszedelmes ember, kiből mély boszuerzet és nagyravágyó diesszomj lakik. Mindenesetre büntetést érdemel, Dembinski pedig elégtételt.» Tisza-Füreden ezalatt az ügyekben Görgeyre nézve egész más fordulat állott be.

Kossuth a nevezett urakkal délutáni 1 órakor érkezett meg Tisza-Füredre és midőn Dembinski megérkezésüket megtudta, azonnal hozzájok ment. Mészáros, Vetter, Görgey, Röpásy, Aulich és Klapka már ott voltak összegyűlve. Kossuth Dembinskit maga mellé a pamlagra ültette, a többi urak körben ültek, Görgey Kossuthal szemközt. Mielőtt a Görgey ellen emelt vádakról szó lehetett, az elnök fölhívta Görgeyt Dembinski elleni panaszainak előadására. Ezek Dembinski némely intézkedései ellen irányultak, melyeknek megbeszélésénél némely kérdések tétettek az ellene emelt vádakra nézve, melyekre adott ki nem elégitő válasza nem vezettek beható fejtegetésekre. Így például Kossuth azt kérde Görgeytől, miért távozott Mező-Kövesdre, midőn Kápolnáról Guyonért ment. Erre azt felelte, hogy ott mindent rendezni akart. Midőn Dembinski kérde tőle, mi rendezni valója volt ott? ismét más kérdésre szöktek át, mely ugyan nem foglalt magában Görgey elleni vádat. Azon kérdésre, miért nem engedelmeskedett Görgey Dembinski azon parancsának, hogy Poroszlót tartsa, azt válaszolta, hogy e parancs határozatlan és kétértelmű volt, mire Mészáros és Vetter fölkiáltottak: «Ohó, olvastuk a parancsot!» Görgey erre zavarba jött. Így tartott ez még egy ideig anélkül, hogy a tulajdonképeni vádpontokra került volna a sor. A vallatás, vagyis inkább értekezlet azzal a határozattal vég-

zódott, melyet Kossuth mondott ki, hogy Mészáros és Vetter puhatólják ki a tisztek véleményét.

Dembinski azonban sejtette az eljárás kimenetelét. Míelőn az urak Kossuthot elhagyták, Dembinski szóba hozta szándékait a szolnoki tüntetésre nézve, mire Kossuth ezt jegyezte meg: «Gondolja-e ön, hogy Damjanich tenni fog valamit? Mit se fog tenni, mert én a neki küldött parancsot olvastam és ez őt nagyobb elővigyázatra inti, semhogy valamit kezdjen.» Dembinski ezt válaszolta: «Én a tábornokot nem ismerem, de igen vállalkozónak mondják őt, miért is én az óvatossági rendszabályokat hangsúlyoztam» — «Igen», mond Kossuth, «ön oly módon adta ki a parancsot, hogy ha a támadás sikerül, minden dicsőség önre hárul, de ha nem sikerül, a felelősség a tábornokra esik.» Dembinski ezután nem-sokára távozott.

A Görgey elleni vádak agyon hallgattattak. A váci kiáltvány*) szóba sem jött, a Dembinski elleni pártütés a vizsgáló

*) E kiáltvány kibocsátását Görgey barátai legujabb időben mint nagyon dicséretes rendszabályt állították fel, melynek azt is lehetett köszönni, hogy a magyar hadsereg csorbitatlan maradt. A váci kiáltványról már részletesen szólottunk és jól átgondolt érveink fenntartása mellett csak még egy megjegyzésünk van, melyet a következő kérdésben teszünk: «Szükséges volt-e a Görgey hadtestében szolgáló egykori cs. kir. katonatiszteknek szigorú royalisztikus álláspontuk feltevése mellett panaszokat hozni fel a kormány ellen, gyávasággal vádolni, a hadsereg bizalmára és tiszteletére méltatlannak jelenteni ki és az engedelmséget fölmondani neki. Hogy a kormány mindezeket a sértéseket zsebre dugta, az nem ide tartozik és nem képes minket azon kiáltvány megítélésénél a katonai fegyelem és a föltétlen alárendeltség fogalmaiban megrendíteni. Görgey Arthur fivére nagyon kiemeli a váci proklamációt «1843 és 1849» című röpiratában az «Élmények és benyomásokban.» Mivel már érintettük Görgey István röpiratát, helyre kell igazítanunk egy abban előforduló állítást. Görgey Arthur egy kiáltványát közöltük, melyet, mielőn Buda előtt állott, 1849. január 2-án minden utcásarkon kiszégeztetett. Minthogy az sem akkor, sem később meg nem hazudtoltatott, egyszerűen regisztráltuk. Görgey István úgy vélekedik, hogy ama kiáltvány irányából és hangjából sejtettük volna, hogy az nem bátyjának tollából származik és hogy mint történetírónak kötelességünk parancsolta volna, kétélyeinket kifejezni. Nézetünk szerint történetírónak államiratokkal és fontos okmányokkal komolyan kell foglalkoznia, de egy pillanatnyi hatásra szá-

urak és Kossuth által dezavouáltatott, valamint minden, Görgey ellen felhozott alapos és alaptalan fegyelmetlenség is. Miképen történt ez, azt Mészárosnak Dembinski előtt tett nyilatkozatai magyarázzák meg. Egy óra múlva az utóbbinak szállására téérése után, Mészáros lépett be hozzá. Mindenekelőtt tudtára adta, hogy a tisztek közt uralkodó nézeteket ismeri és ezek alapján az elnökkel összhangzólag a szükséges intézkedéseket megtette. Ezután így szólt: «Altábornagy ur! Ha erősek volnánk, egészen másképen cselekednénk, de mi gyengék vagyunk és nem tehetünk úgy, a mint akarunk, azért jövök tehát, hogy önt fölkeríjem, helyezze magát személyesen a hadügyminiszterium rendelkezésére. Mi Vetter tábornokot neveztük ki főparancsnoknak.»

Hogy a Dembinskinék szép szavakkal tudtul adott elbocsátást megédesítse, Mészáros, miután Dembinski e kijelentését hallgatva fogadta, még így folytatta: «Tisztelt Dembinski, ha én önt Debreczenbe érkezésekor úgy ismertem volna, mint a hogy most ismerem, így szólottam volna önhöz: Kedves barátom. Önnek jelentékeny hire van, de ne tegye azt kockára azáltal, hogy a mi ügyeinkbe avatkozik, mert mi egy ábrándal, naivitással és képzelődéssel telt nemzet vagyunk, mi azt hisszük, hogy mindent tudunk és mindennel bírunk és mégis semmivel sem bírunk és semmit sem tudunk, azért utazzék minél előbb vissza Párisba.» Dembinski e kijelentést nem vette komolyan és mint mondja, olyannak tekintette azt, mely arra volt számítva, hogy kellemetlen tapasztalásainak sértő benyo-

mitó utczai hirdetését bírálni nem föladata. Görgey István azt állítja, hogy azon kiáltványt Kossuth írta alá és az apokryph. Továbbá azt mondja Görgey István, hogy akkor még nem lehettünk Kossuth irodájában, különben ismernünk kellett volna ama kiáltvány geneziséét. Munkánkából tisztán látható, hogy Debreczenben jöttünk Kossuth irodájába. De ha már azon kiáltvány megjelenésekor is ott lettünk volna, mint százados ép oly kevésé lettünk volna abban a helyzetben, mint más hivatalnok, annak származását megtudni. Ily titkot nem közölnek alantas tiszttel és hivatalnokkal. Ily kiáltvány vázlatával nem bánnak szolgálati uton, hanem a belső titkártól az államnyomdába vándorol és azután megsemmisítetik.

mását enyhítse. Midőn végre kérdé Dembinski Mészáros, miért nem vonja a kormány Görgeyt ismételt nyílt ellenszegüléseért. ellene tett pártütéseért felelősségre, Mészáros azt mondá: «Az elnök akarná ugyan, de nem meri tenni, mert Görgey ma a magyar nép kedvence.» A hadügyminiszter e kijelentése, a kormánynak akkori és későbbi magatartására nézve, Görgeyvel szemben mérvadó. Mészáros, mint a kormány tagja, nyíltan bevallá annak gyengeségét.

A kormány akkor Görgeyvel szemben kétségtelenül nehéz helyzetben volt, Görgey a bányavárosokon át tett visszavonulásával magára vonta az ellenséges hadsereg nagy részét és ezáltal meghiusította annak a mi hadműveleti alapunk ellen tervelt hadműveleteit és lehetővé tette, hogy a felső és közép Tiszánál álló magyar hadtestek és az övé egy nagyobb hadsereggé vonassanak össze. De még ez az eredmény sem tartóztatott volna vissza egy erős kormányt attól, hogy mindenre nézve szigorun lépjen föl. Mert ellenszegülésnek és pártütésnek még a legfényesebb fegyvertényeket is paralizálniok kell, ha büntetlenül maradnak és ha még komoly vizsgálat tárgyává se lesznek, vereségre és a fegyveres erő fölbomlására vezetnek.

Görgeynek sikerült Kossuthot, Dembinski csakugyan hiányos intézkedései következtében megnyerni, minek következtése az lett, hogy Tisza-Füreden bizalmasan értekeztek egymással és Kossuth e helyet elhagyta anélkül, hogy Dembinskit meglátogatta volna. A hadügyminiszter pedig beérte azzal, hogy Görgeyt ebéd után kedélyes és valóban patriarchális módon megróttá, e megrovás Görgey emlékirata szerint ebből állott: «In vino veritas, mond egy latin példabeszéd, én ma készakarva pár pohár borral többet ittam, mint különben szoktam, hogy önnek annál leplezetlenebbül mondjam meg az igazságot. Nem-sokára azután, hogy ön tábornokságra és a feldunai hadtest parancsnokságára kineveztetett, én azt vettem észre, hogy ön a hadügyminisztertől megtagadja azon tekintetbevételt, mely-lyel ön neki tartozott. Számtalanszor mellőzött engemet a kormánynak tett javaslataiban. Az öreg Mészáros vén dáádé, minek reá időt pazarolni? gondolhatta magában. Belé nyu-

godtam, mert nem vagyok az újjhuzás barátja. Ekkor egy szép reggel megtudtam, hogy ön egyszerre csak az öreg Mészáros ismeri el és proklamálja egyedüli tekintélynek (a váci kiáltvány által), melyet az országban elfogad. Fölfoghatja méltó csodálkozásomat, és azt, mily nehezen bírtam csekély személyem e kitüntetésének okára jönni. Végre mégis sikerült ez nekem és most annál inkább hittem engedelmességére számolhatni, minél többet kellett önnek a múlt időkre vonatkozólag jóvá tennie. De minő csalódás! Önnek csak tréfálni tetszett, mert ön nekem és annak az embernek, kit főparancsnokká neveztem ki, ép oly kevéssé engedelmeskedett, mint most engedelmeskedik. Ugy látszik tehát, hogy ön a közmondást: «aki parancsolni akar, annak engedelmeskedni kell tanulni», meg akarja huzudtolni.»

Ezután még néhány pontot idézett Mészáros a cs. kir. hadsereg szolgálati rendszabályaiból, hogy Görgey szolgálati kiadásait jelezze és hogy Görgey ez ártatlan megfeddést rossz néven ne vegye, ezekkel a szavakkal végzé azt: «ne neheztesen ezért.»

Igy végződött a vizsgálat Tisza-Füreden és Görgey azon nézetének ad kifejezést emlékirataiban, hogy Mészáros még ez enyhe megfeddésnél is nem saját akarata szerint cselekedett és csak színleg tette azt. Görgeynek Mészáros illetlen fellépése után igazsága lehet abban, ha ő ezt legalább úgy tekintette. Ő egyébiránt ennek a horderejét helyesebben foghatta föl, mert midőn azt kérdeék tőle, mit tett volna ő ily esetben Dembinski helyében, rögtön azt válaszolta: «rögtön agyonlővettém volna Görgeyt.»

Görgey úgy vélekedik, hogy a tisztek fellépése Dembinski ellen Tisza-Füreden nem volt pártütés,*) hogy ő magatartását

*) Nézetünk szerint Szemere ez ügyet a maga politikai jellemvázlataiban a legrészletesebben írja le, azt mondja ugyanis róla:

«Ez az esemény az eddig megjelent munkákban annyira elferdítve adatott elő, hogy indítatva érzem magamat azt körülményesebben leírni:

A kis-kövesdi csata utáni napon, márczius 1-én a hadsereg Tisza-Füredre vonult vissza. Én némi politikai intézkedés végett Miskolcra

Mészárosnal szemben a cs. kir. hadsereg szolgálati szabályainak idézésével is indokolhatta volna. Mi ez állítás igazságát ugyanazon és más hatalmak szolgálati szabályainak alapján tagadni vagyunk kénytelenek. Ezek ugyanis egyhangulag azt

utaztam. Elutazásom előtt szükségesnek tartottam Dembinskit a következő három pontra figyelmeztetni: 1. hogy külföldi létére a hadtest-parancsnokokkal barátságosb és bizalmasb lábon állani igyekezzék és hadi tanácsokat tartson velök, 2. tábornoki és irodafőnökeit képzetlebb egyenekkel helyettesítse, 3. hogy a tisztek közt titkos izgalmat sejttek, melyet a két első pont teljesítése és erélyesség által lecsilapíthat és elháríthat, de vigyázzon magára, különben megbuktatják. Márczius 2-án este ágyudörgést hallottam, másnap visszasiettem a Tisza felé és csak az éj sötéttségének köszönhetem, hogy a már Poroszlóig előnyomult osztrákokat, halászladikon kelvén át a Tiszán, elkerülhettem. Reggel, márczius 4-én Dembinskihez mentem, ki azonnal panaszkodott Görgey engedtlensége miatt, Rápásy tábornok és mások pedig arról tudósítottak, hogy a tisztikar Dembinskit erővel el akarja mozdítani és más főparancsnokot választani. Siettem tehát egyrészt Debreczenbe írni, hogy Kossuth és Mészáros hadügyminiszter lüstént jöjjenek a táborba, másrésztől fölvilágosítást akartam szerezni az utóbbi eseményekről maguktól a tábornokoktól. E végből fölkerestem őket és majdnem az egész tisztikart a mezőváros végén egy félig összedőlt ház udvarán találtam összegyűlve. Midőn Klapka ezredes, majdnem az utolsó, a gyülekezethez közeledett, Görgey tábornok fölshíjlotta a tisztikart, menne Klapka elébe. Görgey e fogását már akkor jellemzőnek találtam. Ezután Görgey szólott először. Beszéde három részre oszlott, egyikében örömet fejezte ki jelenlétem fölött (noha nem voltam meghíva és nem is tudták, hogy az éjjel Füredre érkeztem); a másodikban utóbbi időbeni magaviseletét mentegette, különösen hangsúlyozván, hogy vaczi kiáltványának nem volt más, mint ama pillanatnyi célja, hogy az ingadozó tiszteket együtt és összetartsa; a harmadikban Klapka egy hadosztálya nevében kijelentette, hogy a hadsereg Dembinski képzettségében és jó szándékában nem bizik. Erre a tisztek egyhangulag «igen»-t kiáltottak és többen-kevesen követelték, hogy azonnal főparancsnok választassék. Erre én azokkal a megjegyzésekkel léptem föl, melyekről fennebb szólottam, határozottan kijelentvén, hogy soha sem fognék a főparancsnok választásába beleegyezni, hanem e jogot szükség esetén a kormány nevében, mint annak tagja, magam szándékozom gyakorolni. Miután Klapka is hozzám csatlakozott, beérték azzal, amit javasoltam, t. i. hogy Kossuth és a hadügyminiszter megérkezését várják és hogy Dembinski addig főparancsnok maradjon, de haditanácsul Rápásy és Görgey tábornokok, Aulich és Klapka ezredesek melléje adatnak. Én a magam részéről kijelentettem, hogy ha Dembinski ez utóbbi föltételt el nem akarná fogadni, én a hadsereg egyhangu aggodalmait méltányolni fogom. Mi öten

mondták 1848-ban, hogy a fölebbvaló ellen fölhozott minden panasznak két tag által szabad csak tétetni és hogy többek megjelenése a pártütés fogalmát tartalmazza. A mostani szolgálati szabályok szerint csak egy tiszt léphet fel egy tisztikar nevében.

azonnal Dembinskihez mentünk. De Dembinski heves természetét ismervén, a többiekre arra kértem, várjanak az előszobában s előbb egyedül mentem be hozzá. Előadtam neki az ügy állását, megjegyeztem, hogy egy tiszt sem szólalt föl mellette, kértem őt mindenre a mi szent előtte, fogadná el ideiglenesen a haditanács eszméjét, annnyival is inkább, mert maga bevallotta, hogy a legközelebbi 24 órában Kossuth és Mészáros megérkezése is szükséges az intézkedés. Egy óránál tovább igyekeztem Dembinskit rábeszélni, de hasztalanul, végre Görgeyt s a többieket behívtam, kik nyugodtan kijelentették, hogy a hadsereg benne nem bízik. Az elnök és a hadügyminiszter megérkezéséig azt kívánták, hogy minden intézkedését a haditanács tudtával tegye. Nem tagadhatom, hogy Dembinski az egész jelenet alatt nem fekezhette szenvedélyét. Görgey ellenben hideg, nyugodt, türelmes, sőt érzéketlen maradt Dembinski heves szavaira. Midőn ez utóbbi kijelenté, hogy semmi esetre sem tart haditanácsot és csak velem közlendi terveit, ha azután nekem tetszik, én közölhetem azokat a hadtest-parancsnokokkal, Görgey készenek mutatkozott a középut elfogadására, melyet én azonban fél- és hibás rendszabályként kénytelen voltam visszautasítani. Görgey és bajtársai nemsókára visszavonultak és én Dembinskit újra kérésekkel és érvekkel ostromoltam; elmondám neki, hogy ha biztos győzelmet akar aratni a cselszövény fölött, azt csak úgy teheti, ha eme föltétel alatt is parancsnok marad; előadtam, hogy saját hibája, ha a fegyelmet táborában nem tudja fentartani, hogy én semmi esetre sem fogok a hadseregben fegyveres és véres összeütközést megengedni és ha nem enged, kénytelen leszek őt elmozdítani. Ez egész jelenet délutáni fél öttől esti 7 óráig tartott és midőn Dembinski egy valóban csodás ötlettel a főparancsnokságot nekem akarta átadni, (mit egy hozzám intézett levélben, mely ma is birtokomban van, írásban is ismételt) mit én természetesen nem vállaltam el; kénytelen voltam őt a főparancsnokságtól felfüggeszteni és azt ideiglenesen Görgeyre, mint legidősebb tábornokra ruházni. Hogy Görgeyt ebben az egész ügyben nem hazaszeretet, hanem csupa gyűlölség és dicsvágy vezette, azt későbbi eljárása is bizonyítja. Esti 9 órakor hozzám jött és jelentette, hogy Dembinski szállását gránátosokkal vétette körül, mivel ez vonakodik az iratokat kiadni, és midőn azután azt kérdém: «Ez iratok nélkül holnap estig nem intézkedhet-e», erre ő igennel felelt. «Ha tehát nincs okvetlenül szükség önnök ez iratokra, jónak találja-e a zavart még botrány által is növelni?» Görgey nemmel felelt, a legnyugodtabb arccal távozott és az örök elvonulását megparancsolla.

Igy van ez valamennyi európai hadseregnél, mivel a tömeges föllépés nyomásnak tekinthető a felsőbb katonai hatóság ellen. Egy seregnél elegendő, ha egy, a fővezérhez rangban legközelebb álló tábornok lép fel a tisztikar nevében és az indokolt panaszt a hadügyminiszternek szolgálati úton beküldi.

Annál könnyebb volt ez a magyar hadseregnél, hol még azonkívül a kormány elnöke is valamennyi tábornokkal, sőt még némely alárendeltekkel is, nem épen a fegyelem előnyére, közvetlen levelezésben állott. Görgey a törzstisztet, kit a pártütés után külön jelentéssel küldött Kossuthhoz, előbb is elküldhette volna, és akkor a botrány nem történt volna meg. De Dembinskit ily botrány által akarták lehetetlenné tenni. Egy másik idézés a szolgálati szabályokból, a melyre Görgey hivatkozott: ép úgy téves, de ő ezt nem említette, és ez az lehetett, mely a katonai engedelmesség határait kijelöli és a mely azt mondja, hogy a katona, ha oly parancsot kap, mely a hadsereg és az állam ellen irányul, ily parancsnak nemcsak nem tartozik engedelmeskedni, hanem azt az illető felebbvalónak följelentheti, sőt esetleg a parancs adóját el is foghatja. Az új szolgálati szabályok 1875-ről következőleg hangzanak: Csak akkor, ha a parancs nyilván és világosan a letett eskübe foglalt kötelesek, az állam jóléte, vagy a szolgálat ellen volna intézve, azonkép, ha az a büntető törvénykönyvben megtiltott cselekmény elkövetését kívánná, köteles az alárendelt, miután minden körülményt jól megfontolt, az engedelmisséget megtagadni. (Szolg. szab. 1875. I. rész III. fejezet 11. §. függelék 66. pont.) Ily értelemben szólnak valamennyi hadsereg rendszabályai. De ezt a pontot nem lehetett Dembinskinél alkalmazni, mint ezt nem is szükség bizonyítanunk. Ő becsületes katona volt, szándékai a legjobbak és senkinek sem jutott eszébe az idézett pontot rá alkalmazni, hanem alárendeltjei elég gáncsot vetettek neki. Ez ügyet nemkatona olvasóink érdekében így kellett fölvilágosítanunk, hogy későbbi hasonnemű tünetek magyarázatával már most ismerkedjenek meg. Noha Dembinskin mindezen igazságtalanságok elkövetettek, melyek őt a lengyelországiakra emlékeztethették, mégis becsületére válik, hogy azontul is ren-

dithetlen önfeláldozással szolgált Magyarország ügyének és legnagyobb érdeklődést tanusított a később bekövetkezett hadműveletek iránt. Alig várta Szolnok bevételét. Végre Przyemski őrnagy Vécsey hadsegéde márczius 6-án meghozta a jó hírt. Dembinski öt azonnal Kossuthhoz küldötte, ki ismét azt üzenve vissza, hogy Debreczen felé indulása előtt meg fogja őt látogatni. De e látogatás elmaradt és Dembinski azt mondja, hogy e miatt vele a további intézkedésekről nem értekezhetett.

Miután Klapka Szolnokra indult, Dembinski indulási parancsot akart adni Répásynak 9400 emberből álló hadtestével, de a főparancsnokságból történt elmozdítása után ezt nem tehette többé és épen ezért szeretett volna Kossuthnal szólni, hogy ez maga tegye meg a szükséges intézkedéseket. Dembinski még több csapatot is akart Szolnokra küldeni, hogy 40,000 embert gyűjtsön ott össze és elvágja az osztrák hadsereg visszavonulási vonalát. Emlékirataiból ily szándék könnyen kiolvasható, de a valóságban ez akkor nem volt keresztülvihető. Ily messzevezető hadműveletnél nem kellett Szolnok bevételére várni, hogy az erre vonatkozó hadműveletek megtétessenek.

Hogy Szolnok bevétele már 3-án nem történt meg, azt Dembinski Damjanichnak akarja fölronni. Nézete szerint ennek nem kellett volna erejét megosztani, s akkor már 3-án támadhatott volna a czibakházai megkerülő hadoszloppal. Az elvesztett 48 óra, Dembinski szerint, döntött volna Magyarország sorsa fölött, mert ha Szolnok már 3-án esik, akkor a tábornokok jelenlétében történt tiszta-füredi értekezésnél, illetőleg vizsgálatnál abban a helyzetben lett volna, hogy terve sikerét kimutassa, s így Görgeynek nem sikerül Kossuthot megnyerni átkos befolyásának és soha sem lesz főparancsnokká. Eltekintve attól, hogy Szolnok bevétele által tervének sikere nem volt kimutatható, mert az azzal összeköttetésbe hozható további intézkedések a hadsereg zömével csak részlegesen és elkésve történtek, Dembinski itt egy sikerült, de ki nem zsákmányolt s elszigetelt hadműveletet politikai és személyes kombinációval köt össze, melynél az előzmények, t. i. az ő hadműveleti tervének sikere még hiányzottak.

Mig Dembinski Damjanichnak hadereje szétforgácsolását hányja szemére, a többi kitűnő írók a magyar forradalmi háborúról szóló munkáikban Szolnok elkésett bevételének okául azt hozzák fel, hogy Vécsey és Damjanich hadosztályai a Bácskából és Bánságból csak februárban érkeztek meg a közép-Tiszához. Ez az állítás egészen téves. Mind a két hadosztály, amint említettük, már január közepén elhagyta a déli harcztért. Vécsey január 30-án Szegedről, Damjanich pedig 31-én Szentestről bocsátotta ki az általunk már idézett kiáltványokat a szerbekhez. Az okot Szolnoknak márczius 5-én történt bevételére Damjanichnak február 25-éről Dembinskihez intézett levelében találjuk meg, mely következőleg hangzott:

«Czibakháza, febr. 25. 1849.

Hadosztályomnak azon részével, melyet a nélkül, hogy az alföldet veszélyeztessen, felhozhattam, Czibakháza és Tisza-Földvára huzódtam; előőrseim Alsón és Martfeőn állanak és pedig: Czibakházán egy dandár dzsidás és 250 ember a lengyel legióból 4 ágyuval, miáltal Czibakháza, mely különben is Mesterházy őrnagy által 1500 emberrel és 6 ágyuval megszállva van, eléggé biztosítottnak látszik. Tisza-Földváron 2 osztály huszár, 2 zászlóalj gyalogság, 6 ágyu. Előőrön, Alsón és Martfeőn 1 osztály huszár, 2 ágyu.

Ennélfogva a hadosztály-parancsnokság minden pillanatban képes a csatlakozást a 6. hadosztálylyal Török-Szt.-Miklóson eszközölni. Alólirott újra parancsot vett a magas hadügyminiszteriumtól, hogy hadosztályának egy részével Szegedre vonuljon és az ellen kifogásokat tett; a magas kormány utolsó határozatáig a hadosztály e része itt fog maradni, annyival is inkább, mivel az altábornagy ur sejtelve, miszerint az ellenség e vidéken elő fog törni, valósult, miután tegnap Czibakháza meglehetősen erővel megtámadtatott, azonban e támadás visszautasított.

Ítélje meg önmaga az altábornagy ur, hogy mennyire ellentmondanak egymásnak a különböző parancsok s ezért intézkedjek úgy, hogy jövőre ily félreértéseknek eleje vétessék, miután az ember teljes bizonytalanságban van a felől, hogy a különböző parancsok közül melyiknek engedelmeskedjék.

Szentes, Mindszent és Sass környéke szemmel tartatik, mint egy előbbi jelentésben is megemlítve volt, 2 zászlóalj gyalogság, 1 osztály lovasság és 8 ágyú által. Szeged környékén Batthányi Kázmér gróf vezetése alatt egy hatalmas néptelkelés alakittatik s így remélhető, hogy e reánk oly fontos pont nem fog elveszni.

Damjanich, tábornok.

E levélnek nincs szüksége kommentárra. Ha egy tábornok különböző parancsokkal áll szemben, ha ide s tova indulásokra és elkülönítésekre van indítatva, akkor haderejét nem tarthatja bizonyos időpontra rendelkezésre.

A szolnoki tüntetésre nézve még némely megjegyzéseink vannak és saját nézeteinket is kifejezzük, melyek a szolnoki ütközet leírását meg fogják előzni.

Dembinski főparancsnoksága alatt Klapkának a hadügyminiszterium azt az ajánlatot tette, vállalja el Komáromvár parancsnokságát. Az erre vonatkozó irat, mely Dembinski letele napjáról volt keltezve és Tisza-Füredre akkor érkezett, következőleg hangzott:

«A hadügyminiszterium Klapka ezredesnek! A 11,000 sorkatonával megszállott Komáromvár fontosságának megvilágítása nem szükséges. De ezen a 8. hadtestet képező nagyszámú és jeles őrségnek vezetése nemcsak biztos kezek által, óvatossággal és az ügyek állásának ismeretével kezelendő, hogy elérjék az előny, melyet e hely nyújtani képes. A tavaszi árvizek Komáromot nemsokára két oldalról tökéletesen biztosítják. A nádorvonalról az ellenséget komolyan meg kell támadni és elűzni, mi tulnyomó erő mellett épen nem lehetetlen. Ha a várból a Nagy-Igmánd és Kishér felől Buda felé vivő utat szemléljük, az ellenség összeköttetése Buda és Bécs közt el van vágva. Ha végre a hadsereg a fővárosok felé nyomul, a komáromi hadtest közreműködése a hadműveleteknél döntő leend. Minthogy azonban az akkori viszonyok súlya alatt ez a tárgy fájdalom, nem vétetett kellő figyelembe, most állott be annak szüksége, hogy a teendőkre nézve intézkedések tétessenek és bizván az ön képzettségében és méltányolván eddigi működéseit, ezennel ön kínáltatik meg az összes ott

levő sorkatonaság és nemzetőrség parancsnokságával. Meg lévén győződve, hogy ön a haza reménységeit teljesíti és teljesítheti, ezennel fölkérem önt, hogy e fölszólításra futár által küldendő választ adjon.»

«Minthogy éppen most érkezett meg ide a komáromi őrség két századosa mint futárok, megvan a lehetőség az oda való bejutásra. Mi azonban a legnagyobb óvatossággal eszközözendő»
Mészáros altábornagy, m. k.

Bármennyire hízeltő volt is Klapkára nézve ezen ajánlat, még sem fogadta ezt el, mivel többre becsülte a hadteste élén való maradást és nyílt csatatéren szolgált inkább. Klapka nézete, hogy ez ajánlatnak tulajdonképen az volt a célja, hogy őt Dembinski hadseregétől eltávolítsák, semmi esetre sem látszik alaptalannak. Dembinski Klapka képzettségét ép oly kevéssé tudta megbecsülni, mint szende jellemét. Helyette Dembinski honfitársa Bulharin volt Klapka hadtestét átveendő. Miután e eselszövény meghiúsult, Görgey egy másikat hozott színre, hogy Guyont lerázza nyakáról. Őt ajánlotta Komárom parancsnokául és e tekintetben éppen nem tanusított lelkiismeretességet. Mi mindent kell egy Komáromhoz hasonló vár parancsnokának tudni, igen jól tudta Görgey és mégis ajánlotta Guyont e fontos állásra. Az ajánlat el is fogadtatott, de csak úgy, hogy Lenkey ezredes is kineveztetett Komárom parancsnokául és annak kinevezése leendett érvényes, ki előbb jut oda.

Most félbeszakasztljuk a tiszafüredi események leírását a szolnoki ütközet leírásával

A szolnoki ütközet márczius 5-én.

A szolnoki tüntetés célja csak az lehetett volna, hogy az osztrák főhadvezér hadseregének zöme elkülönítéseire s így gyengítésére bírassék s ez által a siker valószínűségével kezdhesse a támadást és esetleg a cs. kir. hadsereg jobb szárnyát fenyegethesse a magyar hadsereg. E végett a tüntetésnek a magyar hadsereg főtámadását a Tárnánál néhány nappal meg kellett volna előznie. Ez összpontosított hadművelet azonban már azon egyszerű oknál fogva sem volt keresztülvihető, mert Dembinski lassu előnyomulása és azon eszméje által, hogy

az ellenséggel egy saját maga által választott harcztéren fog megütközni, a támadásról védelmi állásra lett utalva és a szolnoki támadást az nap rendelte el Egerből, melyen az ellenség megtámadta és meglepte.

Az együttes működés később annál kevésbbé volt keresztülvihető, mert Dembinski a kápolnai csata második napján elhamarkodva kezdte meg visszavonulását, s ennek folytatása alatt egyre nagy türelmetlenséggel várta a jelentést Szolnoknak Damjanich által történt bevételéről, hogy megkezdhesse a támadást az osztrák főhadserég ellen. De hátrálás nem igen egyeztethető össze a támadási szándékkal. A szolnoki kedvező hírek várása közt érkezett végre hadseregével Tisza-Füredre. Ott várt aztán ismét ama hirre oly szándékkal, hogy a második hadtest és a Szekulics-hadosztály elindítása által a tüntetésből előnyomulásba menjen át a vasutvonal mellett. Ekkor történt elmozdítása a főparancsnoki állásról s két nap múlva jött a hír Szolnok bevételéről. Szóval Dembinski oly vállalat-tól tette sereregének hadműveleteit függővé, a melyről nem tudta, mikor lesz keresztül vihető s még kevésbé, vajjon egyáltalában sikerül-e. A tüntetéssel kombinált támadás jól kiszámított, jól átgondolt és erélyesen keresztülvitt hadműveleti terven alapulhat. Egy stratégiai kombináció nem alkalmazható minden közbejöhethető eshetőségre, minőket végre a tervtelenség teremthet.

Ha Dembinski együttes hadművelete keresztülvihető lett volna, a kápolnai csata kétségtelenül a magyar hadsereg javára dől el, sőt a téli hadjárat már akkor befejeztetik.

A cs. kir. dandár Szolnokon a város fekvése és a Tisza jobb partján tett védelmi intézkedések által tökéletesen biztosítva volt minden egyes támadás ellen. A Tisza balpartján levő nagy kiterjedésű mocsárok a támadó előnyomulását a hidhoz vezető gátra szoritották, hol nem lehetett kibontakozni. A híd fő ágyugolyói mindenütt elvágták az ellenség egyedüli előnyomulási vonalát; a ezölöpök, melyek a hídfőtől kiindulva a folyóig nyultak, a jobb parton fölállított ütegek által oldalvást voltak védve. Csak dél felé, honnan a Szolnokon álló dandárt veszély fenyegette, nem volt védve erősítési munkák

által a város. A nyílt tiszai síkság a biztonsági szolgálat gondos kezelése mellett tökéletesen kizárta annak lehetőségét, hogy a magyar hadsapatok a Tisza balpartján kibontakozzanak s a folyó mentében Szolnokot hat mértföldnyi távolságra megközelíthessék. Windischgrätz herczeg e mellett még különösen szemmel tartatni parancsolta Czibakházát és az ottani hidnak lerombolását is meghagyta Ottingernek, mi azonban nem sikerült.

Ezzel rövideden vázoltuk a színhely helyi viszonyait, hol a tüntetés történt, melyet Damjanichnak és Vécseynek *) keresztül kellett vinnie.

Mielőtt a két hadosztálynak a Tisza balpartjáról a jobb parton történt kibontakozására és az ütközet leírására áttérnénk, jelezniünk kell a két hadoszlop erejét.

A magyarok részéről a hatodik hadosztály (Vécsey) állott 6 zászlóalj gyalogságból, a 3. huszárezred 6 századából

*) Hajnácskői Vécsey Károly gróf 1806-ban Pesten született. 1848-ban cs. kir. aranykulcos és a hannoveri király nevét viselő 2. huszár ezrednél őrnagy volt. Atyja ugyanakkor cs. kir. lovassági tábornok és a magyar királyi testőrség kapitánya. Ezrede Magyarországon, Ujpécsett a hárságban lévén elszállásolva, azonnal a szerbek ellen alkalmaztatott. Vécsey tehát leghosszabb ideig a déli harcztéren harczolt, hól ezredessé lett. Midőn gróf Eszterházy Sándor tábornok Nádosy ezredessel december végén a bács-bánsági hadtest tisztjeit Windischgrätz herczeg kiáltványa alapján a magyar szolgálat elhagyására akarta bírni, Vécsey erőlyesen lépett közbe és jelesül a bácskai hadtestet a föloslavástól megmentette, melynek parancsnokául kinevezetett. Mint ilyen Damjanichsal együtt a közép Tiszát védte, a szolnoki győzelmes ütközetben részt vett és általában a függetlenségi harcz alatt rendkívüli tevékenységet fejtett ki. Ő ostromolta ugyanis Arad várát, mely neki adta meg magát, azután Temesvárt egész a Haynau általi fölmentésig. A temesvári csata után Lugoson át Orsováig vonult. Bem eleinte a küzdelem folytatására, utóbb a külföldre való menekülésre akarta őt bírni. De Vécsey nem engedte magát rábeszélletni s hadteste maradványával Nagyváradra vonult és ott a fegyvert lerakta. Aradra vitetett, hol szeptember 21-én hadi törvényszék által kötél általi halálra ítéltetett és október 6-án ő volt az utolsó szerencsétlen bajtársai közt a vesztőhelyen. Vécsey nem volt nagy képzettségű, de vitéz és határozott vezér és tetőtől talpig gavallér. Az általa kibocsátott kiáltványok nagy ragaszkodást és szeretetet árultak el a haza iránt és rendkívüli szilárdságot annak jogai védelmében.

és 2 század lovas hajduból 16 ágyuval. A nyolczadik hadosztály (Damjanich) 8 zászlóalj gyalogságból, a 2. huszárezred 8 századából és 20 ágyuból. Mind a két hadosztály összes ereje körülbelül mintegy 10000 ember gyalogságból, 1800 lovashól és 16 ágyuból állott.

Osztrák részről a közép Tisza fölötti öröködéssel a horvát bánhoz tartozott 1. hadtest volt megbízva, melynek fölállítására Karger előretolt dandárával együtt Szolnoktól Pestig terjedt, hol Hartlieb hadosztálya is feküdt, mely Czeglédet szállotta volt meg. Mig Karger támasza, Ottinger vezérőrnagy nehéz lovas-dandára Abonyban állott.

Karger vezérőrnagy dandára, melynek e két magyar hadosztálylyal kellett megütköznie, következő erejű volt: 1 zászlóalj a 3. gyalogezredből, 2 zászlóalj a bródi ezredből, 2 zászlóalj a báni határőrvidéki ezredből; 2 század vadász; másfél század utász; 4 század a Ferencz József dragonyezredből, 2 század banderialis huszár; egy hat fontos gyalog-üteget és másfél tizenkét fontos üteget.

A tiszai átmenetek fölötti öröködésre Szolnok és Czibakháza közt Karger nem nyult elegendő övrendszabályokhoz. A szolnoki átmenetre nézve biztosította ugyan magának a Tisza jobb partján felállított hídfőt és az ütegeket, de csak igen gyenge őrséggel látta azt el, lovas-őrjáratot szolgálatot pedig nem rendezett be Török-Szentmiklós irányában, hol Vécsey állott. A Damjanich által megszállott czibakházi átmenet megfigyelésére, honnan Kargert a legnagyobb veszély fenyegette, egy vértesszázad alkalmaztatott. A biztonsági szolgálat hanyag kezelése mellett még rendes jelentési szolgálat sem volt behozva, mely lehetőséget nyújtott volna arra, hogy a tábornok a rendelkezésére álló vasut által minden fontos hírt gyorsan továbbítson és erősítéseket vonjon magához.

Igy állottak az övrendszabályok a cs. kir. hadseregnél. Szolnokon, midőn Damjanich és Vécsey a tüntetést a vasúti vonal felé keresztülvinni készültek. A tervet a hadműveletek megkezdésére, illetőleg Szolnok bevételére a tábornok egyes alezredese, Kleinheinz készítette, ki Budavár ostrománál lelte kora halálát. Terve szerint arctámadásnak kellett történnie

a hidőre Vécsey hadosztálya által s egyidejűleg oldaltámadásnak Czibakháza felől Damjanich hadosztálya által. E tervnek a gyors és határozott keresztülvitel meg is felelt.

Márczius 4. és 5-ke közötti éjjel Damjanich átment a Tiszán a czibakházi hidon, hogy napfölkeltével megkezdje menetét a jobbparton Szolnok felé. Egy a 28. honvéd-zászlóaljából, 2 huszárszázadból és 8 ágyuból álló elkülönítmény Csongrád felé indított, hogy ott keljen át a Tiszán és annak jobb partján, Kecskemét vidékén, a népfölkelést kirendelje és támogassa. E hadosztály kibontakozását az ellenség, daczára azon körülménynek, hogy a századával Nagy-Kőrösnél föllálitott vértesszázados már márczius 3-án tett jelentést róla, hogy a magyar csapatok Szentestről Czibakházára mentek és a Tiszát parasztlak őrzik, nem vette észre.

Vécsey hadosztálya Török-Szentmiklósról időközben egyenesen Szolnokra indult és Vezenyénél, Szolnok és Czibakháza közt Knezich alezredest a 34. gyalogezerreddel komponon átszállította a Tiszán, hogy Damjanichot megerősítse. Damjanich 5-én reggel megkezdte menetét a Tisza jobbpartján és hadosztályát Várkony és Tószeg közt csatarendbe állította. Jobb szárnyát két zászlóalj képezte a 34. ezredből, továbbá a 65. honvéd-zászlóalj és egy utász-század, a középhadat a 3. és 9. honvéd-zászlóaljak — a vitéz vörös-sapkások — egy zászlóalj a lengyel légióból Vysocki alatt és a 19. és 60. sorgeyalogezred egy-egy zászlóalja. A balszárnyon állott a 2. huszárezred és a vadászok. A lengyel légió dsidásai képezték az elővédet.

Damjanich közeledtét csak reggeli 7 órakor jelentette Karger tábornoknak egy lovas-örjárat. Karger azonnal fölriasztotta dandárát és egy készen álló gözmozdony által egy tisztt küldött Abonyba azon hírrel, hogy az ellenség előnyomul és gyors erősítést kért Ottingertől. A tisztt ezután Pestig ment, hogy Hartlieb altábornagyot is értesítse a szándékolt ellenséges támadásról. Damjanich látta a gözmozdony elindulását, a mi még inkább buzdította őt támadása rögtöni megkezdésére. Karger csak 3—4 óra mulva számíthatott erősítésre és azalatt dandárának sorsa eldőlt. E dandár a maga zömével azon

szögben volt fölállítva, mely a vasuti gát és a Tisza közt fekszik. A hidfőt egy sorgyalog, egy fél vadász-század és 4 ágyu szállotta meg. A jobb parton a hidnál másfél század utász állott. A vasuti indóházat 4 század szállotta meg és a lovasság a jobb szárnyat képezte.

Reggel fél 9-kor támadta meg Damjanich Karger dandárának állását a jobb szárnyon. Vécsey azonban későn intézte a támadást a hidfő ellen. Damjanich az ütközetet erős ágyutűzeléssel kezdte meg és a két üteg által támogatott hannoveri huszár-ezredet azzal a szándékkal küldötte az indóház felé, hogy az ellenséges podgyászvonat visszavonulását lehetlenítse és az ellenség hátrálási vonalát is mindjárt az ütközet megkezdésénél veszélyeztesse, valamint a Kargerhez netalán érkezhető erősítésnek is ellentállhasson. Szóval Damjanich a Karger-dandár jobb szárnyát elvágta és vitéz zászlóaljaival, melyek a magyar hadsereg magvát képezték, Szolnokba nyomult, hová a cs. kir. dandár visszavonult. Mintán Vécsey a hidfőt bevette és a hid lerombolását megakadályozta, csapatai a keleti oldalon nyomultak be a városba.

Karger dandárának osztályai a városban zavarba jöttek és rendetlen utczai harc fejlődött ki, melynél a minden oldalról megtámadott Karger csapatai Szolnok északi vége felé voltak kénytelenek magukat, a mennyire lehetett, keresztülvágni, mivel a visszavonulás Abony felé a huszárok által el volt állva. Így a császári dandár visszavonulása, mi gyilkos utcza-i harc után csak a Zagyván átvezető hidon volt lehetséges. Valóságos katasztrófává fajult. A vitéz osztrák tűzcsergő, mely a dandár visszavonulását fedezni igyekezett, a Zagyva hidjánál a podgyász-szekerekkel és vágómarhákkal tömörült össze épen abban a pillanatban, midőn 4 huszár-század és a lengyel légió dsidásai a dragonyosokat készültek megtámadni. Ezek, hogy magukat védjék, az első huszárosztály tüzes rohamának helyt állottak ugyan, de oldalról és hátulról megtámadtatván, a gyalogságra és az ágyukra lőnek visszavetve. A Ferencz-Lószef-dragonyosok ekkor a hidon akartak átvergődni, mi borzasztó összecsapásra vezetett a huszárokkal.

A Karger-dandár roppant veszteség után végre a Zagyva

jobb partjára ért és csak Ottinger lovas-dandárának deltájában történt megjelenése által menekült meg a teljes megsemmisüléstől.

Ottinger a hozzá küldött tiszt megjelenése után reggeli 8 órakor, tehát épen akkor, midőn Damjanich és Vécsey Kargert megtámadni készültek, hirtelen összegyűjtötte két vértés ezredből, egy lovas és egy fél 12 fontos ütegből álló dandárát Abonyban és nem ment egyenesen Szolnokra, hanem Tószegre, hogy Damjanichot hátban támadja meg. Ő ugyanis azt hitte, hogy Karger tartja magát addig Szolnokon. De Tószegtől félóránnyira már belátta az ütközet állását. Teljes visszavonulásban pillantotta meg a Karger-dandárt és a vasuti töltéseken a magyarok ágyuit. Erre a vasut felé fordult dandárával és rézsut az abony-szolnoki országuton foglalt állást. Damjanich egy perczig sem késett a támadással, azonnal előre küldötte lovasságát és két üteget. De Ottinger a szándékolt támadást elkerülte és megkezdte visszavonulását, mely azonban nem maradt támadás nélkül, mert midőn dandára felével a vasut melletti szoroson átment, a huszárok, tüzérség által támogatva, támadásra nyomultak előre. Négy, legnagyobb sietséggel összeszedett vértés-század és a huszárok közt a tüzérség által támogatott rövid harc fejlődött, melynél a huszárok Ottinger két löszer-kocsiját elfoglalták.

A szolnoki ütközet, melyet nálunk tévesen neveznek csatának, mi alatt csak nagy seregtestek összecsapását lehet érteni, eredményére nézve mégis a csata jelentőségével birt. Eltekintve a Karger-dandár nagy veszteségétől, ez ütközet következményei nagy horderejűek voltak.

Windischgrätz herczeg tábornagy a szolnoki ütközet után oly állást foglalt, hogy Pest városát fedezhesse és a tiszai vonalat megfigyelhesse.

A magyar hadsereg szellemére, mely a két napi kápolnai csata után a Tiszáig s annak balpartjára történt visszavonulás és a hadműveleti tervben nyilvánult határozatlanság folytán kissé le volt hangolva, a szolnoki fényes ütközet elevenítőleg hatott. A támadás ugyanis életeleme a fiatal

hadseregnek. És ezzel az ütközettel a győzelmes áprilisi hadjárat meg is kezdetett.

De a szolnoki ütközet mindkét oldalról nagy áldozatokba került. Részünkről az összes veszteség 300 ember volt halottakban és sebesültekben; az utóbbiak közt volt Puchly alezredes és Szilvay Károly százados, ki 12 sebet kapott. Karger dandárának vesztesége pedig 12 elesett és elfogott tiszt volt, az utóbbiak közt volt Regelsberg alezredes is, a Ferencz-József-dragoniosoktól, ki dsida-szurás által súlyosan megsebesült. A Károly-főherczeg-gyalogság holtakban, sebesültekben és eltűntekben 227 embert, a 2. bácsi ezred 3. zászlóalja 10 tisztet, 212 eltűntet, a vadászokból 5 ember elesett, 12 eltűnt, a bródi határőrvidéki ezred 2. zászlóalja 12 holtat, 13 sebesültet és 81 eltűntet, a Ferencz-József dragoniosoknál összesen 97 embert és 92 lovat tett, és a további veszteség halottakban, sebesültekben és eltűntekben és elfogott lovakban 300 volt, mi azáltal magyarázható meg, hogy a dandár 5 ágyut és 17 lőszerkocsit veszített. A veszteség osztrák oldalról még nagyobb lehetett, mert a tüzérségi, szekereszeti és utász-legénységek vesztesége az osztrák veszteségi lajstromban nincsen följegyezve. Több száz ember a Zagyvában lelte halálát, és 800 ember elfogatott. Azonfelül a Karger-dandár podgyászának legnagyobb részét is elvesztette, valamint a dragonios-ezred pénztárát is 7000 ezüst forinttal, kiket azonban Damjanich egy parlamentairrel Abonyba küldött.

Szolnoknál kiváltképen kitűntek a 3., 9. és 65. honvédszászlóaljak, a 19. sorgyalog-ezred 3. zászlóalja, melyek ágyutűzeléstől támogatva, a leghevesebb kartács-tűzben szuronyal foglalták el a császáriak által makaesul védett állásokat, továbbá a 3. huszárezred, a vitéz Puchly vezérlete alatt, a Hannover-huszárok és Freudenreich és Philipovszky tüzér százados, Nagy Sándor*) és Kiss Pál ezredes, gróf Leiningen Károly alezredes, Bobich és Kökényessy őrnagyok, Szilvay

*) Nagy Sándor József 1803-ban született Nagy-Váradon Bihar-megyében és mint hadapród lépett a hannoveri király nevét viselő 2. huszár-ezredbe. Nagy Sándor is, mint a cs. kir. hadsereg legtöbb régi gyalog és lovas századosa, az akkori kedvezőtlen előléptetési viszonyok és jó

kapitány stb. tűntek ki. Damjanich vezénylete minden magasztalás fölött állott és Vécsey ha későn is, erélyesen támadta a hídfőt, bár az üldözésnél erélyt épen nem mutatott. A szolnoki nap a magyar függetlenségi harcz történetének egyik leg-szebb lapját képezi.

A szolnoki ütközet után Vécsey és Damjanich közt kelemetlen jelenetek állottak be. Erre szolgálati viszonyuk adta az indokot. Damjanichra mint ezredesre volt ugyanis különösen ruházva a tüntetés keresztülvitele, míg Vécsey tábornok csak közreműködésre szólíttatott föl. Szolnok bevétele után az időközben tábornokká kinevezett Damjanich természetesen alárendeltségbe jött Vécseyvel mint nála régibb tábornokkal szemben, de ő a vállalat sikerének érdemét magának tulajdonította, előbbi önállóságát mint hadosztályparancsnok nemcsak meg akarta óvni, de a hídfő ellen nem idejekorán intézett táma-

nyugdíjazás következtében a lovas-századosi rang elnyerését tűzte ki katonai pályája czéljául s mint legtöbb honfitársaink e czélt elérve nyugdíjazlatta magát. 1848-ban Pestmegye lovas nemzetőrségének őrnagyává és parancsnokává nevezetett és a déli harcztéren a legtöbb bánsági hadműveletben kitűnő részt vett a szerbek ellen, s mint ezredes és a 2. huszár-ezred parancsnoka a szolnoki ütközetben különösen kitűnt. Ezután egy hadosztály és ápril havától az 1-ső hadtest parancsnoka lett Görgey Arthur alatt. A téli hadjáratban, és utóbb Görgey alatt az áprilisi és nyári hadjáratban, szóval az egész függetlenségi háboruban igen tevékeny és gyakran kitűnő részt vett. Így jelesül Budavár bevételénél, hol hadtestével ő volt az első, ki a várba nyomult. Minthogy Görgeynek az a különös szokása volt, hogy azokat a hadtest-parancsnokokat, kik nem bírták hajlandóságát és akiket nem tartott különösen képzeteknek, az elővéd vagy hátvéd nehéz vezetésével bízta meg, így váltakoztak egymással a szolgálóban Nagy Sándor és Guyon. A Tisza mögé vonulásnál 1849. nyarán parancsot kapott annak fedezésére és Debreczennél csata elfogadására. Itt az oroszok zömével volt dolga és megkapta leczkéljét. Nagy Sándor nem birt különös vezéri tehetséggel, de jó és vitéz alvezér volt. ki Görgeyvel nem jó lábon állott. Ő volt az egyetlen hadtest-parancsnok, ki nem tartozott Görgey kamarillájához. Politikai irányánál fogva inkább a republikanizmus felé hajlott és általánvéve a kormánynyal tartott. Ő is részt vett a világosi fegyverletételben, és a többi magyar tábornokokkal Aradra vitetett, hol szeptember 26-án haditörvényszékieleg kötél általi halálra ítéltetett, mely ítélet 1849. év október 6-án végre is hajtatott rajta.

dásért még szemrehányásokat is tett Vécseynek, még pedig oly hangon, mely alárendeltségi viszonyával ellentétben állott. Vécsey e tarthatlan állapot elhárítására abban vélt orvoslást találhatni, hogy fölkérte Dembinskit, jöjjön Szolnokra a parancsnokság átvételére. Dembinski e levelet ilyen megjegyzéssel küldötte Kossuthnak Debreczenbe: «Látom, hogy Magyarország ügye tönkre fog menni nem a kül-ellenség, hanem a belviszályok által és mint ez ily esetekben mindig történik, nem becsülettel» Vécsey ezután Debreczenbe ment, hogy a szolnoki eseményekről személyesen jelentést tegyen és utjának eredménye ismét csak kiegyezkedés és kibékülés volt. De e szolgálati viszály különben is megszűnt volna a hadseregnek hadtestekbe történt végleges beosztása által.

A Damjanich által Szolnoknál kivivott győzelmet Görgey arra használta föl, hogy e vitéz tábornokhoz szerencsekívánó levelet intézzen, mit bevezetésül tekinthetni a köztük utóbb kifejlődött benső barátságos viszonyhoz. Dembinskinek a főparancsnokságtól való elmozdítása után Görgey a jó egyetértést a tábornokok közt előmozdítani igyekezett és Damjanichnak nagyon lelkére kötötte a Vécseyvel való viszály kiegyenlítését. E levele így hangzik:

«3. szám. Kelt Tisza-Füreden márczius 6-án 1849. — Damjanich tábornok urnak Szolnokon. — Midőn önnek tegnapi szép fegyvertényéhez teljes szívből szerencsét kívánok, ezzel egyszersmind ismeretlen létemre levelezésbe lépek önnel, melynek célja netaláni téves híreknek elejét venni és önt bizonyossá tenni arról, hogy a kormány csakis az I., II. és VII. hadtestek feletti főparancsnokságot ruházta én reám, ellenben az ön parancsai alatt álló . . . hadtest felettit egyáltalán nem; hogy tehát engem semmi tekintetben meg nem illet, önnek parancsokat osztogatni. De engedje meg tábornok úr, hogy részemről két bizodalmas kérést kössek a szívére. 1. Örvendeztessen meg minden igaz hazafit azon megnyugtató hírrel, hogy tábornok ur, a haza iránti valódi érdemei öntudatában, bizonyos személyes érzékenykedéseken nagy és nemeslelkűn fölül birt emelkedni és hogy a Vécsey tábornok urral való személyes jó

egyetértést helyreállította, melynek megzavartatása bennünket itten nagyon megszorított, minthogy nem ok nélkül attól tartunk, hogy az ily meghasonlás a legkárosabb kihatással lehet fegyvereink sikerére nézve. — 2. Azon esetben, ha a legközelebb bekövetkezendő hadi működések Klapka ezredes urnak hadtestét tova vezetnék önnek közvetlen közleléből, maradjon tábornok nr legalább a történtek és lehetőleg szintugy a közel jövőben történendők kölcsönös közlése által szakadatlan összeköttetésben vele s ő általa velem is. Ugy látszik, mind a két kérésem sokkal inkább áll érdekében a jó ügynek, melyért harczolunk, hogysem reá biztosan ne számithatnék.

Görgey, s. k.»

Görgey e levelére Damjanich a legelőzékenyebb módon következőleg válaszolt:

«97/B. Görgey tbk urnak Tisza-Füreden. Kelt Szolnokon, márczius 7-én 1849.

Épen irni készültem önnek, midőn márczius 6-ról való levelét vettem. Nyiltan akarok önhöz szólni; ez nekem szokásom. Ön tábornok ur, sokkal jobb hazafi, sokkal inkább osztozik jó és igaz ügyünk érzelmeiben, semhogy meg ne értse, mikép én a haza érdekében, melyért vérzeni kész vagyok, gróf Vécsey tábornok irányában máskép nem cselekedhettem, hozzá máskép nem szólhattam. Talán, sőt valószínűleg szavam keménynek hangzik: de szivből fakadt; mert szeretem az igazságot, és az nekem jóban, rosszban válhatlan társam. Így történt, hogy felingerelve Vécseynek a harcztéren való késő megjelenése által és azon szokás által, melylyel ő minden mérész mozdulatnak kerékkötője szeret lenni, nem igen latolgathatom kifejezéseimet, melyek egyébiránt nem érték őt igazságtalanul. Ösmerem ezen tábornoknak egyébképen nemes jellemét, tisztelem hazafias érzelmeit és mindazon erényeket, melyek őt, mint embert diszítik: de a mi ügyünknek ő aligha fog jó szolgálatot tehetni, mert ingadozó fellépése veszélyezteti minden valamire való jelentékenyebb vállalatnak sikerét. Önnek nemes eljárását teljesen felfogom és önt csak arról tehetem bizonyossá, hogy szegény elnyomott hazám iránti sze-

retet melengeti szívemet és feszíti tetterőmet, ezért meg ne ítéljen egy-néhány kiejtett kemény szó miatt. Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy én részemről tétlen nem leszek, működéseim legközelebbi tárgyát a jelen pillanatban egész határozottsággal meg nem jelölhetem ugyan, de minden bizonynyal nekem minden hadmozdulatom az önéi után fog igazodni; és lehet, hogy már holnap ide hagyom a Tisza-vonalt, mihelyest csak biztos értesülést kapok az ön mozdulatáról. Az én operációim egyszerűek: felkeresem az ellenséget, és derék vitézimmal győzni remélek. Ön vállalatának testvéri szívből kívánok legjobb sikert. Az én csekély számu, de válogatott seregem sem lesz tétlen és így ön erélyes támogatásra számíthat. Örülni fogok önnek gyakran adhatni hirt hadosztályom felől, és én mindenkor kész vagyok jó tanácsot elfogadni. Így tehát nem fog hiányozni köztünk a kölcsönös közlekedés. Lelkemben egy gondolat nőtt nagyra: hazánk megszabadítása. Fogjunk tehát testvéreileg kezét és a mennyit emberek birnak, emberek végre is hajtandják.

D a m j a n i c h, s. k.»

A Görgey és Damjanich közti szívélyes viszony később egészen kifejlődött, mert Görgey már márczius 10-én igen érdekes és tartalomdus levélben, de röviden válaszolt. Az ezen levélben mutatkozó hazafias szellem igen kedvező fordulatra mutat Görgey hangulatában. Kossuththal Görgey egészen kibékültnek látszik, mert őt klasszikai jellemű férfinak nevezi és mint egyetlen embert mutatja be, kibén Damjanichnak, a hadseregnek és a forradalomnak bizalma lehet. A Damjanichra és Kossuthra szórt e bókoknál az országgyűlés és a hadügyminiszter nincsenek kimélve, Vetter kinevezése főparancsnokká nincsen említve, és csak annyit mond, hogy ő válságos percekben két ízben utasította vissza a főparancsnokság átvételét; ez a megjegyzés nem volt arra számítva, hogy Damjanichot Vetternek, — miután ez iránt ugy sem érzett rokonszenvet, — megnyerje, mivel a Vetter iránti bizalomról különben sem szólt. Ellenben azt mondja, hogy a hadsereg, melynek kezei közt fekszik a haza sorsa, nagyon csügg a

maga vezére in és hogy az ezek és az elnök közti egyetértés nagyon szükséges. A tulajdonképeni levél következőleg hangzik :

«10. szám. — Az I., III. és IV. hadtestek főparancsnokának, Damjanich tábornok urnak. Kelt Tisza-Füreden, márczius 10. 1849. — E. hó 7-éről kelt becses levelének hangja biztosít ön hősi lelkének legnemesebb gondolkozása felől. Örömmel ragadom meg az idenyújtott jobbot. Maradjon jelszavunk a haza megmentése!... Én önt felülemelkedettnek tartom minden susceptibilitáson csakugy, mint Klapkát, Aulichot és önmagamát. Ez megnyugtat a legközelebbi jövőndő iránt, hahogy az aligmúlt, mitől Isten óvjon! akadályt nem talál gördíteni jó szándékaink útjába.

Az országgyűlés haragszik a hadsereg-re. A hadügyminiszter a multnak szoborképe, képtelen helyesen fogni fel a jelent, avagy csak hinni is benne. Vetter, a mi főparancsnokunk válságos percekben két ízben is el nem vállalta a fővezényletet. Egyedül Kossuth hisz a forradalomban, a hadseregben és önön magában. Egy antik tiszta jellem — kár, hogy nem katoná. — A hadsereg, voltaképen annak egyes részei, többnyire mindenik saját vezéréhez ragaszkodik és ezért a haza sorsa ezek kezében van. Ezért egyre van szükségünk — és ez : egyetértés egymásközt és az elnökkel! Én részemről szilárdan el vagyok határozva ezen egynek érdekében minden áldozatra. S ez ime hitvallásom.

Görgey, s. k.»

Kossuth márczius 9-én következő kiáltványt intézte a magyar hadsereghez :

A magyar nemzet nevében
a magyar hadsereghez!

Magyarország vitéz hadseregeinek hősies bátorsága, fáradhatlan kitűrése és hazafiui lelkesedése által azon pontra jutottunk, hogy édes hazánk megmentését isten segítségével, győzelem és siker felé irányozhatjuk.

E győzelemnek és sikernek két föltétele van.

Az egyik föltétel összpontosított erő, melyet hősies elszántság lelkesít.

A másik föltétel egység az akaratban és rendelkezésben, s pontosság a rendeletek végrehajtása körül.

Az első feltétel, az előbb ugynevezett felsődunai hadseregnek Görgey tábornok jeles vezérlete alatt dicsőséges ütközetek és dicsőséges fátadalmak után a tiszai vonallal történt egyesülése által és az alsó duna-tiszai hadseregnek Szolnokig fölvonulása s magának Szolnoknak — Damjanich tábornok vezérlete mellett márczius 5-én történt győzelmes bevétele által teljesezésbe ment.

És ezen erők összpontosításának teljesezés után, a nemzet vitéz seregeinek bajnok indulata mellett, már csak arra van szükség, hogy egység és összhangzás legyen a fővezérletben s magasztos hazafiúi készségtől lelkesített pontosság a kivitelben, miszerint az igazságos istennek segítségével mihamarább elmondhassuk, hogy szegény nyomorgatott hazánk szent földje ki van tisztítva az ellenségtől, a vitéz hadsereg pedig a hálás haza kebelén azon édes érzettel pihenessen meg borostyánain, hogy e magyar hazát ő mentette meg.

Ezen második feltétel szükségétől áthatva, én, az ország kormányának elnöke a nemzet parancsából, s a nemzet akaratánál fogva reám ruházott hatósággal ezennel tudósítom Magyarország hadseregeit, hogy valameddig a Tisza vonalán jelenleg két külön pontokon, ugymint a tiszafüredi és szolnoki pontokon állomásozó hadsereg-osztályoknak egy közös működésre alkalmazása a körülmények szerint szükséges leendő, ezen többrendbeli hadsereg-osztályok két nagyobb hadtestben egyesülteknek tekintendők, melyeknek egyike a felsőmagyarországi, a másik pedig a középmagyarországi hadsereg nevét viselő és a felsőmagyarországi hadseregnek vezérletét Görgey tábornok, a középmagyarországinak vezérletét pedig Damjanich tábornok viendik. Az egyik és másik hadsereg-testekbe beolvasztott vagy változtatva beolvasztandó hadosztályoknak eddigi számai tovább is meghagyatván.

Hogy pedig ugy ezen, Görgey és Damjanich tábornokok vitéz vezérlete alatti derék hadseregek, mint szintugy a szeged-bácsi és marosvonalai (aradi) hadosztályok, nemkülönben az ország várait védelmező hadseregek, valamint egy lé-

lektől, egy hazaszeretettől és a dicsőségnek közös érzetétől vannak lelkesítve; úgy egy célra egy irányban, s egymást kölcsönösen támogatva is működhesse: az ország kormánya az országgyűlés hozzájárultával szükségesnek találta Vetter altábornagyot Magyarország minden hadseregei fővezérévé megbízni és kinevezni, kinek tehát ezennel fővezérlete alul, csupán az erdélyi hadseregek, melyeket Bem tábornok vezérel, a Debreczen és környékén alakított tartaléksereg, mely a szükség szerinti rendelkezésre fenntartatik s a magyar határszéli és erdélyi passusokat őrző seregek, mint melyeknek kiszabott rendeltetésük van, vétetnek ki.

Midőn én, mint a nemzet akarataból az országot ideiglenesen kormányzó honvédelmi bizottmány elnöke, a kormány ezen rendelkezését, ezennel a nemzet nevében hazánk hadseregeinek tudtul adom, egyuttal szintugy a nemzet nevében rendelem és parancsolom, hogy minden a fentebbi kivételben nem foglalt hadsereg-testeknek, bármi néven nevezett csapatoknak és osztályoknak fő- és alvezérei, parancsnokai, tisztjei és minden vitézei összesen és egyenként a nevezett fővezérnek mindaddig, míg ez ország kormánya máskép nem intézkedendik, feltétlenül engedelmeskedni és rendelkezéseit és kiadandó parancsait azon pontossággal és őszinte készséggel teljesíteni elengedhetlen kötelességüknek ismerjék, mely nélkül minden kiontott nemes vér gyömölcstelenül lenne kiontva, és melyet a hadi fegyelem — a katonának vitézsége mellett ezen föld dicsősége — oly bizonyosan megkíván, mint a minő bizonyos az, hogy katonai fegyelem nélkül a legvitézebb hadsereg is gyenge, a haza pedig meg nem menthető.

Vitézek, a katonai pálya a dicsőségnek pályája; de legdicsőségesebb akkor, midőn a bajnok katona igaz és törvényes ügyben hazája megmentéseért harczol. Minden olyan dicsőség, hiu és sem isten előtt nem érdem, sem emberek előtt nem becses, melynek más kutfeje van, mint a rendithetlen hű ragaszkodás azon szent ügghöz, melynek a katona vitéz karjával oltalmára esküdött. És ez az eskü szent az örökévaló isten előtt, szent az emberek előtt, szent a szív belső bírāja: a lélekismeret előtt.

Én tudom, hogy Magyarország hadseregeiben nincs és

nem lehet olyan ember, ki érdekében a hazának, melyet véd, érdekében önmagának és érdekében azon katonai becsületnek, melylyel zászlója alá felelküdt, ne osztozzon velem azon érzelemben, hogy a köteles katonai engedelmesség mellett, melyet a nemzet által reám ruházott hatalomnál fogva fenntartani tudok is, fogok is, akkor termi meg a hazára nézve legbiztosabban gyümölcseit, ha a kötelességérzet a szívnek azon benső készségével párosul, minélfogva mindenki nemcsak megteszi, hanem örömet tesz meg azt, mit törvényes felsőbbsege a haza érdekében parancsol.

Ezen szíves készség biztosítja a pontosságot, a pontosság pedig hadi munkálatokban nélkülözhetlen, mert különben vagy elvész a megbecsülhetlen idő, és a győzelemnek kedves alkalmá vagy hasztalanul ontatik ki a legnemesebb vér, mert hiányzik azon pontos támogatás, melyre a siker és a bajnok katonák vérének megkímélése számítva van. Midőn tehát engedelmességet a nemzet nevében parancsolok, ezen szíves készség az, melyre hazafiúi érzülettel felhivom, melytől lelkesítve látni óhajtom a hadsereget.

Vitézek! a mint szent előttem a haza, olyan szent előttem e haza védőinek, az ország hű hadseregeinek irányában az érdem méltánylatának kötelessége. Én gyakran és sokat leendek körötökben, hogy szemtanuja lehessen azon készségnek, melyre ezennel felhivlak, szemtanuja érdemeiteknek, és meg vagyok győződve, hogy édes magyar hazánk vitéz hadseregei, nekem a haza kormányelnökének, sürűen fognak kedves alkalmat nyújtani, hogy tetteleg bizonyithassam, miként e nemzet, mely a kötelességnek teljesítését kívánja a maga részéről, mint én is a magam részéről, nem ismerünk édesebb kötelességet, mint a háladatosságot az érdem iránt. Előre tehát, mint a fővezér rendelendi, a haza megmentésének dicsőséges ösvényén.

Ezekből áll, mit a nemzet nevében rendelek és parancsolok. Senki annak ellenére, a hön elleni fellázadás bünsülyának terhe alatt, másként nem cselekvendvén.

Kelt a kormány és országgyűlés ideiglenes székhelyén, Debreczenben, márcz. 8-án 1849-ik év.

Az országos honv. bizottm. elnöke:

Kossuth Lajos.

XXVI.

Dembinski időzése Tisza-Füreden. — Lichtenstein kémszemléje Poroszló felé. — Poroszló megszállása s a hidak lerombolása a császáriak által és visszavonulásuk. — Dembinski és Görgey útja Debreczenbe. — Mészáros és Vetter Dembinskit a hadsereg tábornoki főnökségével kínálják meg. — A hadművelési terv. — Értekezés Vetter és Dembinski közt a hadászati helyzetről. — Kossuth levele Klapkához.

Dembinski letétele után még mindig Tisza-Füreden maradt, hol annyi érzékeny kellemetlenség érte és állását mint a kormány rendelkezése alatt lévőét úgy látszott fölfogni; mintha még tovább is befolyással bírna a 2. és 7. hadtest hadműveleteire; mert, midőn a hadügyminiszter fölszólította a Debreczenbe jövetelre, azt válaszolta, hogy bizonyos okok miatt útját el kell halasztania. Ez okok egyike Görgey intézkedései voltak a főparancsnokság ideiglenes átvétele után Mindenekelőtt látni akarta, vajjon Görgey mint ő (Dembinski) parancsolta, elfoglalja-e kellően Poroszlót, mit ez nem tett meg. Bármí czéljai voltak Görgeynek Poroszló meg nem szállásával ez nem igen volt érthető és e kiűrités következményei nem sokára mutatkoztak is.

Alig vette át Lichtenstein herczeg Wrbna után a Poroszlón és vidékén álló csapatok parancsnokságát, midőn arra határozta el magát, hogy kémszemle tétele végett oda induljon. Ezt márczius 6-án a Poroszló felé vivő uton meg is tette. Oda érkezvén, ott nem találta azt, a mit kémszemlélni akart, t. i. a magyar csapatokat. Ezek nem lévén ott, egy gyalog-zászlóaljjal s egy röppentyű-üteggel a nagy tiszai hídfőig nyomult, hol meggyőződött róla, hogy a Wrbna által annyira hangsúlyozott erős poroszlói elsánczolások nem léteztek, másrésről pedig hogy az átmenet erőszakolása teljesen lehetetlen. Hogy azonban

az utat Mező-Tárkányról Poroszlóra hasztalanul ne tette legyen, az Eger folyón átvezető nagy hidat, valamint a Poroszló és a Tisza közt lévő összes hidakat részint leromboltatta, részint fölgyújtatta és az ott levő hajókat megfúratta. E rombolás végbevitel után, melynek hátrányait Görgeynek nem sokára éreznie kellett, Lichtenstein herczeg Schlick gróf hadtestéhez érkezett csapataival, mely már Jász-Berényben állott.

Itt még meg kell emlitenünk, hogy azonnal Lichtenstein elvonulása után, a Mátra hegységből apró guerilla-csapatok tűntek föl, melyek az utat veszélyeztették. Már márczius 5-én egy ily guerillacsapat Maklár közelében öt osztrák társzekeret foglalt el, melyek határőrvidéki katonaság fedezete alatt Lichtensteint követték.

Dembinski, ki Görgey minden tetteiben vagy mulasztásában bizonyos szándékosságot vélt láthatni, azt hitte, hogy Görgey csak azért üritette ki Poroszlót, hogy hadászati alapja céliránytalanságát bebizonyítsa, ha az osztrákok e helyet megszállnák. Dembinski Görgeynek alább következő levele által jött erre a gondolatra, mely levélben Görgey Damjanichot a Tisza-Füreden történetekről tudósította.

Az osztrákok Poroszlóra érkezteről Görgey a következő levéllel értesítette Klapkát:

Tisza-Füred, márczius 6-án 1849.

Az ellenség ma délután egy lovas és egy gyalog-dandárral és 3 üteggel Poroszlóra támadt, anélkül azonban, hogy az üldözés megkísérlése daczára legkevesebb kárt okozott volna. Midőn az ellenség támadt, Poroszlón három Württemberg huszárszázad állott előrsőn és kettő Mándy őrnagy alatt, hogy Komlóra induljon. Igen természetes, hogy az indulásnak Komlóra nem lehetett megtörténni. Az ellenség szándéka tisztának látszik nekem, bontakozásunkat akarta megakadályoztatni, mit könnyen tehetett, ha a gáthidat lerombolja. Ez új adat Dembinski választatásának célirányosságához. A Tisza ki kezd áradni. A gáttól északra a vidék legnagyobb része víz alatt áll. Támadásra nekünk csak a valki út marad. Itt az éjjel kémszemlét tartatok, mit holnap fölhasználnék. Ha sikerül, föltartóztatlanul előre

nyomulok és az ellenség legerősebb pontját keresem föl, hogy töletek eltávolítsam. De nem fogom feledni, hogy óvatosság a bölcsesség anyja, mit nektek ott alól is szívetekre kötök.

Görgey.

Dembinski Poroszló ideiglenes megszállását az osztrákok által azonnal jelentette, a többek közt ezt irván; «Itt 24,000 ember van, kik egész nap dobolnak és ide-oda mennek és Poroszló még sincs megszállva. Az osztrákok alig 2000 emberrel még a Tisza hidjánál is nyugtalanítani bátorzkodnak bennünket.» Dembinski még mindig nem akart Debreczenbe indulni, hol Vetter oldala mellett tábornoki főnökké akarták őt kinevezni és mivel Tisza-Füreden már semmi parancsolni és tenni valója nem volt, Mészáros a következő levelet intézte hozzá:

«Debreczen, márczius.

Daczára az előbbi levelében fölhozott indokoknak, kénytelen vagyok exczellenciádat ismételtén és sürgősen arra kérni, hogy ha bár rövid időre is, Debreczenben megjelenni sziveskedjék. Exczellenciád legjobban meg fog itt győződni, hogy e kérés legkevesébe sem fogja csorbitani katonai hírét és hogy annak teljesítése csak nemeslelkűségének újabb jele lesz.

A hadügyminiszter

Mészáros

tábornok.

Dembinski márczius 9-én hagyta el Tisza-Füredet és Debreczenbe érvén, azonnal Mészároshoz ment, ki tudtára adta, hogy azért hívta Debreczenbe, hogy a tábornoki főnökség átvételére kérje őt fel Vetter oldalánál. Sok fontolgtatás nélkül Dembinski ezt jegyzé meg. «A hadsereg élén csak parancsoló egyéniség állhat, ha azt akarjuk, hogy a versengések kikerültesse és én attól tartok, hogy hosszabb ideig nem bírnék az engedelmesség adományával.» (A tábornoki főnöknek a tábornokok engedelmeskedéséhez semmi köze, ez mindenütt a főparancsnok dolga. Szerző) «Jobb,» folytatá Dembinski — «egy középserű fő és — Vetter tábornok bi-

zonyosan nem ilyen — egyedüli parancsnok, mint két tehetséges tábornok, kik annak a veszélynek teszik ki magukat, hogy össze-vissza parancsoljanak s így juttassák érvényre eszméiket.» Miután nem tudta Mészáros rábírni Dembinskit a följánlott állás átvételére, Vetterhez küldötte, de ez sem bírta Dembinskit másképp hangolni. Vetter a hadműveletekre fordította a beszélgetést, miközben tudtára adta, hogy Görgey is nyújtott be egy hadműveleti tervet.

A hadműveletekről lévén szó, azon téves adatok folytán, melyek az akkor vázolt hadműveleti tervekre nézve némely nagyobb munkában foglaltatnak, mindenek előtt konstatálni akarjuk, hogy az osztrák hadsereg ellen intézendő lőtámadás Szolnokról a vasuti vonal mentében, mely egy Tisza-Füredről a gyöngyösi uton történendő tüntetés által támogattnék, Dembinski terve volt. Vetter ugyan elfogadta ezt a tervet, de közléseiből, melyeket már Londonban tett és hátrahagyott irataiból — mint később közlendő okmányokból mi is ki fogjuk mutatni — az tűnik ki, hogy hadműveleteinek sulypontját Tisza-Füredről elvileg újra a gyöngyösi országotra akarta áttenni.

Most Görgey terve jött közbe, mely egy kombinált kettős támadásra Szolnokról és a gyöngyösi uton az osztrák hadsereg megkerülésére volt alapítva. A kettős támadás a magyar főhadsereg két kisebb hadseregbe osztását megfelelő ellentállási képességgel tételezte föl. Egy hadsereg fölosztása kettős támadás czéljából már magában véve is nagy hadászati hiba, mely még inkább növekedik, ha a két seregnek egymástól távol álló előnyomulási vonalon kell mozognia. Ily hadászati viszonyok közt az ellenség megkerülésének szándéka is még inkább kockáztatott, mint maga a megkerülés. Igen helyesen mondja századunk hadi tudományának legnagyobb tanítója, hogy «A megkerülésnél vigyázni kell, hogy magunk is meg ne kerültsünk.» Görgey terve nem hadászati, hanem személyes okokon alapult. Ő a hadsereg fölosztása által e hadsereg egyikével, mint parancsnok önállóságát akarta biztosítani és Kossuth ez eszmét el is fogadta, valamint Damjanich is, kit Szolnok bevétele abban a véleményben erősített meg, hogy a szerencse a Tiszánál nem hagyhatja el.

A kombinált hadművelet az 1. és 7. hadtest által Tokajon át Görgey alatt, a másik Szolnokról a 2., 3. és 4. hadtest által Damjanich alatt lett volna keresztülviendő. Vetternek főparancsnokká történt kinevezése után mind a két hadseregnek természetesen ez utóbbi igazgatása alatt kellett volna állania. E terv szerencsére nem vitetett keresztül, mert Dembinski ellenvetései Vetterre annál inkább befolyással bírtak, mert ő maga is ellenezte azt. Vetter átalánvéve akkor oly engedékenységet tanusított, mely különben ellentmondásban állott határozott jellemével.

Igy tehát Dembinski első tervénél maradtak, t. i. tüntetés Tokaj felől és főtámadás Szolnokról, ahová Aulich alatt az 1. hadtest is vonult. Mint később látni fogjuk, ez a terv is visszavetített és Vetteré fogadtatott el.

Miként fogta föl Kossuth az akkori hadászati helyzetet, az a következő levélből is kitűnik, melyet Vetter választásáról Klapkához intézett és a mely következőleg hangzik:

Tisztelt ezredes ur!

Már régóta gondolok arra, hogy a Görgey hadtestével a Tiszánál történendő egyesülés után valamennyi elkülönített csapatosztály együttes irányban és ugyanazon célra kezdje meg működését és nagyon sajnálom, hogy Dembinski altábornagy nagyon későn s a fő hadművelettel egybe nem hangzó módon adta Damjanich tábornoknak a támadási utasítást. Szolnok abban a perczben vétetett rohammal be, melyben a főhadsereg a helyett hogy előnyomult volna, már a Tisza mögé vonult vissza. Meggyőződtem róla, hogy a hadműveletek egyseége most okvetlen szükséges, mivel Damjanich tábornok Szolnok bevétele által nagyon kedvező alkalmat nyújtott az előnyomulásra, melynek hanyag felhasználása oly hátránynyal járna, melyet később egy egész évi hadjáratlall lehetne csak jóvá tenni. Attól is tartok, hogy ha a két hadsereg, a felső és alsó, nem működnek együttesen, az ellenség egész haderejét könnyen az egyik vagy másik hadtest ellen fordítja és minket az új hadműveleti alapról egészen leszorít, mi által ismét a Tiszavonalra leszünk szorítva, hol 75,000 ember élelmezése, Szegedet, az aradi tábort és a debreczeni tartalékot beleértve, egészen lehetetlen lenne. Az oroszok megkezdett intervenciója Er-

délyben a gyors és erélyes előnyomulást még szükségesebbé tette. Még a brsüszei kongresszusnál fogva is attól tarthatni, hogy ha a főváros gyors visszafoglalása által nem szerzünk magunknak impozáns állást, az olasz ügy könnyen hátrányunkra intéztetik el. Ily fontos indokok arra indították az országgyűlést, hogy Dembinski leköszönése után, ki, mint utóbb beláttam, az együttes haderők alkalmazásánál, a viszonyok nem ismerése következtében nagy hibákat követett el, nekem mint a kormány képviselőjének meghagyta, hogy a hadműveletek egysége szempontjából főparancsnokot nevezzek ki az összes magyar csapatok fölé. Miután Dembinski lehetetlenné lett és Bem jelenléte Erdélyben nélkülözhetlen, én csak három férfi: Vetter, Görgey és Damjanich közt választhattam. Görgey sem az alsó tiszai (bács-bánsági) csapatok előnyeit, sem azok gyengéit nem ismeri, de még sokkal kevésbé ismeri Arad, Szeged, Szabadka és Pétervárad állapotát és az ottani népelet frázisait, melyek az alsó vidéken a hadműveletek főmozzanatait képezik. Hasonló helyzetben van Damjanich tábornok a felső hadseregbe, valamint a feldunai, jelesül a komáromi ügyekre nézve is. A kísérlet, mindeme viszonyokkal megismerkedni, igen sok időbe kerülne, melyet most nem becsülhetünk eléggé. Vetter tábornok azonban állásánál fogva mind ezen állapotokat jól ismeri, azonfelül ő a legidősebb a tényleges tábornokok közt. Én ennél fogva azt határoztam, hogy a tiszai csapatok két hadsereget képezzenek, az egyik Görgey alatt a 2. és 7. hadtestből, az utóbbi Damjanich alatt az ön és a bács-bánsági hadtestből. Az összes haderő főparancsnokául Vetter tábornok van kinevezve, ki egyszesmind altábornagygyá is előléptetett. Azonfelül az országgyűlés azt kívánja, hogy a mennyire tehetem, a hadseregnél legyek és személyesen örököljem a fölött, hogy benső villongások ne veszélyeztessék ismét azt, mit a csapatok a hazának kivívtak. Midőn ezt tenni megigértém, az országgyűlés azt a kérdést intézte hozzám, kezeskedhetem-e róla, hogy Vetter tábornok a kormánynak mindenben fog engedelmeskedni? Mire én azt feleltem, hogy mindig örökölni fogok a fölött, hogy a főparancsnok csak jól és célirányosan intézkedik, hogy én kivált Görgey és Damjanich, valamint az ön —

ezredes ur — honfiui jellemében helyezem teljes bizalmamat, hogy e férfiak, tulelmedve minden önzésen, jellemük szilárdsága által a csapatoknál mindenütt engedelmisséget fognak eszközölni és a ki a hadseregnél ez vagy ama vezér iránti ragaszkodásból a nemzet létének veszélyeztetésével viszázkodást akarna szítani, az ily bujtogató halállal fog lakolni, vagy én nem térek élve vissza, mire az országgyűlés teljhatalommal ruházott föl a hadsereg fölé.

Most tehát isten és a haza nevében felkérem önt, hogy a nemzet megmentésére nyújtson kezet nekem. Igyekezék a csapatokat oly hazafiságra és lelkiismeretre buzdítani, melyet önnél oly nagyra becsülök. Mindenki meg legyen győződve róla, hogy a kormány rendeletei iránti engedelmisség és mindnyájok készséges közreműködése a haza megmentésének életfeltétele. Tudom, hogy Damjanich Vetter altábornagynak nem személyes barátja, de azt is tudom, hogy ő mindenekelőtt hazafi és katona, és elvárom tőle, hogy minden személyeskedés mellőzésével, fegyelme által, mely nélkül siker nem várható, mindnyájoknak példányképpül fog szolgálni. Ez értelemben írtam Damjanich tábornoknak. Szerencsés véletlen hozta épen most Görgey tábornokot Debreczenbe, hol alkalmam volt véle személyesen szólhatni. Olyannak találtam őt, a minőnek képzeltem, tiszta, lelkesült hazafinak. A mellékelt kiáltványokat mint kormányelnök intézem a hadsereghez, s ezekből több példányt küldöttem Vukovics kormánybiztosnak is azon meghagyással, eszközölné ki Damjanich tábornoknál, hogy azok napiparancs által tétessenek közzé a csapatoknál. Nehány nap múlva a hadsereghez jövök és nagyon fogok örvesteni az ön férfiui jobbát legszívélyesebben szoríthatni. Az isten áldja meg önt. — Debreczen, 1849. márczius 9-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.

Kossuthnak mint nem katonának megbocsátható ellentmondásai közt, melyek e levélben előfordulnak, azokat is kell hangsúlyoznunk, melyeket a hadsereg egységére nézve hadművelleti és fegyelmi tekintetben annak megosztásával összeegyeztethetőnek tüntet föl.

TARTALOM.

	Lap
I. A képviselőház és felsőház kiáltványa Magyarország lakosaihoz, november 29-éről. — V. Ferdinánd király leköszönése és I. Ferencz József trónralépése — I. Ferencz József manifestuma. — Az országgyűlés határozata a trónváltásra vonatkozólag december 10-éről. — Görgey Arthur kiáltványa a feldunai hadsereg nevében a trónváltozás alkalmából december 10-éről.	1
II. A képviselőház két ülése a Ludovika Akadémia és a Schlick elleni főparancsnokságnak Mészáros általi átvétele ügyében. — A magyar hadügyminiszterium végleges szervezése. — Uj honvédszászlóaljok fölállításása. — A 43 - 62. honvédszászlóalj-parancsnokok nevei. — A honvédlövasság szervezése. — A honvédhadsereg uj eskü-mintája és térítvények a tisztek részéről. — A hadapródi rang megszüntetése. — A tüzérség szervezése. — Különféle hadügyigazgatósági intézkedések. — Rendelet a honvéd- és nemzetőr-zászlóaljok begyakorlásáról. — A nemzetőrségről. — A mozgó nemzetőrség képzéséről szóló rendelet. — Guerilla-csapatok és népfölkelésre vonatkozó rendeletek. — Egy lengyel dzsidásezred fölállításának megkezdése. — Illetéki kimutatás. — Szállításokról.	23
III. A nádor-főherczeg előterjesztésének története, melyet Magyarország állítólagos megtámadása tárgyában tett. — A nádor kivonatos életrajza.	70
IV. A katonai viszonyok és egyéb eseményeknek rövid leírása a különféle harcztérekén. — A téli hadjárat megnyitása a cs. kir. osztrák hadsereg által. — A feldunai hadsereg visszavonulása. — Ismét egy kiáltvány Windischgrätz herczeg tábornagtól. — Egy békeküldöttség Windischgrätznél. — Hadi tanács a magyar hadsereg visszavonulásának meghatározása tárgyában	93

V. A támadási műveletek a cs. kir. főhadserég által. — Görgey visszavonulása Győrig és Pozsony kiűritése. — Windischgrätz herczeg különféle rendeletei. — Az ostromállapot kihirdetése az elfoglalt területen Wrba gróf által. — Kossuth kiáltványa a főváros és vidéke lakosságához. 114

VI. A cs. kir. hadserég támadásának folytatása. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása. — A moóri ütközet. — A cs. kir. főhadserég támadási hadműveletei Bicskéig. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása Budáig. — Windischgrätz herczeg december 29-ki kiáltványa a magyar néphez. 130

VII. Változás a kormányban. — A szerb vajda halála. — Országos határozat katonai érdemek jutalmazása tárgyában. — Stadion gróf emlékirata Windischgrätz herczeghez. — Windischgrätz herczeg válasza Stadion grófnak 139

VIII. Hangulat a fővárosban. — Viharos képviselőházi ülés. — A kormány székhelyének áttétele Debreczenbe és Windischgrätz herczeghez egy béke küldöttség indításának elhatározása. — Haditanács Budapesten és annak határozatai a jövő hadműveletekre nézve. — A küldöttség Windischgrätz herczegnél és annak sikertelensége 152

IX. Görgey visszavonulása Vácra. — Görgey kiáltványa hadtestéhez. — Mészáros veresége Kassánál 169

X. Windischgrätz közigazgatási és rendőri rendszabályai. — Windischgrätz felszólítása a volt cs. kir. tisztekhez a zászlóikhoz való visszatérés ügyében. — Havas két fölhívása Pest lakosságához. — Erődítési munkálatok Pesten. — Havas hirdetménye a lánczhid elzárásáról a közönség előtt. — Haditörvényszéki ítéletek. — Babarczy kir. biztos kiáltványa. — Windischgrätz fenyegető hirdetménye a zsidók megbírságolása iránt 193

XI. Az ut Debreczenbe. — Vetter tevékenysége. — Kossuth és az ő kis táborkari kanczelláriája. — Kossuth magatartása és tevékenysége, — kiáltványa Debreczen lakosaihoz — Madarász László intézkedései a postai összeköttetésre nézve. — Madarász László rendelete a hivatalnokokhoz. — A hadseregtől elmaradt tisztek Kossuthnál. — A Tisza mögötti hadműveleti alap teendőinek részletezése. — Mészáros megérkezése és Klapka kinevezése a felső-tiszai hadtest parancsnokságára 204

XII A katonai intézetek berendezése Nagyváradon. — Élelmezési raktárak, tábori kórházak és helytartóságok föllátása. — A csapatokkal való összeköttetés helyreállítása. — 15—30 kros bankjegyek és rézpénz kibocsátása. — A sajtó. — Élet Debreczenben. 216

	Lap
XIII. A pénzügy. — Rendelet az aranyhulladékra nézve.	
— Kiadások január hóban	230
XIV. Az országos ülések újra megnyitása Debreczen- ben. — A január 9-ki és 13-ki ülések	242
XV. A 49 iki hadügyminiszterium. — A honvédsapa- tok szervezésének előhaladása. — Katona-képzőintézet Nagy- váradon. — Rokkantak kórháza Szatmáron	261
XVI. A különböző harcztérekben felmerült események átalános áttekintése	269
XVII. Görgey visszavonulása a Vág völgye felé. — Üldöz- tetése Csorich által. — Perczel visszavonulása a Közép-Tisza mögé és támadása a vasutvonal mentében. — Windischgrätz ellenintézkedései. — Wrba két kiáltványa	281
XVIII. Harczok a felső Tiszánál Schlick és Klapka kö- zött. — Dembinski egyesülése Klapkával. — Windischgrätz levele Schlickhez. — Kossuth levele Klapkához. — Dembinski kiáltványa	299
XIX. A bács-bánsági hadtest visszavonulása a közép Tiszához. — Görgey Arthur visszavonulásának folytatása a bányavárosokon át. — Görgey egyesülése Klapkával	310
XX. Dembinski főparancsnokká kinevezetése. — Görgey tisztjeinek magatartása e kinevezéssel szemben. — Körültekintés a különféle magyarországi harcztérekben előforduló események fölött. — Eszék eleste. — Az erdélyi harcztér	330
XXI. Országgyűlési tárgyalások. — A rögtön ítélő tör- vényszékek felállításáról szóló törvény. — A gyanús idegenek elleni óvintézkedések. — A lakosság kimélése tárgyában kibo- csátott rendelet. — Hadügyministeri intézkedések a hadügyek igazgatása minden ágaiban. — Szemere rendelete a kémek tárgyában. — A magyar pénzügy. — A február havi kiadá- sok kimutatása, — Adakozások	352
XXII. Windischgrätz herczeg jelentése ő felségéhez a hadi helyzetről. — Észrevételek a hírlapok hadi jelentéseiről. — Windischgrätz herczeg kiáltványa a hangulatban beállott fordulatról. — A királyi biztosok némely rendeletei. — Win- d-schgrätz herczeg elfogott levelei. — A honvédelmi bizott- mány fejtegető nyilatkozata a hódolati kijelentésekről. — Windischgrätz herczeg rendelete a forradalmárok vagyona lefoglalásának mielőbbi foganatosításáról. — Ugyancsak ren- delete a magyar bankjegyekről. — A magyarellenes nemzeti- ségek mozgalma	378
XXIII. A honvédsereg harczrendje. — A cs. kir. főhad- sereg hadműveletei a kápolnai csata előtti összpontosításig. — A magyar főhadsereg előnyomulása a Tarnához	394

XXIV. A kápolnai csata szinteréről. — A február 26-iki és 27-iki kápolnai csata. — A magyar hadsereg visszavonulása. — Lovassági ütközet Mező-Kövesdnél. — A magyar hadsereg folytatott visszavonulása a Tisza mögé. — Visszavonulási ütközet Eger-Farmosnál 417

XXV. Mozgalom a főbb parancsnokok közt Dembinski ellen. — Törzstisztek gyűlése, Dembinskiné a főparancsnokságtól való elmozdítása tárgyában. — A pártütés fejlődése és Dembinski elmozdítása. — Görgey ideiglenes főparancsnok. — Kossuth, Mészáros és Vetter megjelenése Tisza-Füreden. — A vizsgálat és annak eredménye. — A hadműveletekről. — A szolnoki ütközet. — Surlódások Vécsey és Damjanich között. — Levelezés Görgey és Damjanich között. 454

XXVI. Dembinski időzése Tisza-Füreden. — Lichtenstein kémszemléje Poroszló felé. — Poroszló megszállása s a hidak lerombolása a császáriak által és visszavonulásuk. — Dembinski és Görgey útja Debreczenbe. — Mészáros és Vetter Dembinskit a hadsereg tábornoki főnökségével kínálják meg. — A hadműveleti terv. — Értekezés Vetter és Dembinski közt a hadászati helyzetről. — Kossuth levele Klapkához . 491

